

జి.ఎం.

శ్రీ విద్యాశంకర గ్రంథరత్నావళ్యాం ద్వితీయం రత్నమ్.

కల్యాణముద్.

ఆ సు

శాంకర బ్రహ్మసూత్రభాష్య వ్యాఖ్య

ఇ య్య ది

శృంగేరి శ్రీవిరూపాక్ష

శ్రీవిద్యాశంకర పదమాంబ వేదాంతాశ్రయ

జగద్గురు శ్రీ కల్కానానంద భారతి మాంతావార్య

స్వామిలవారిచే

1935 print

ర చి యిం పఁ బ డి న ది.

శృంగేరి శ్రీ విరూపాక్ష శ్రీపీఠ కార్యదర్శి

శ్రీ అక్కనప్రగడ సూర్యనారాయణరావుచే

ప్ర క టిం పఁ బ డి న ది.

మూల్యము:— రూ ప్య పంచకము.

ప్రథమాధ్యాయము

(ప్రథమపాదము)

PLACED ON THE SHELF
Date.....

సర్వస్వామ్య సంకల్పము.

శాంకరశకము నిర్వచితే దాక్షిణి (౨౦౦౭) మగు
బహుధాన్యనామ సంవత్సర మార్గశిర్ష పూర్ణిమా
సౌమ్యవాసరమన
ప్రకాశితము

R66,5X1,1
35'G38

౭—౧౨—౧౯౩౮

SRI VENKATESWARA
CENTRAL LIBRARY &
RESEARCH CENTRE,
A. S. NO. 22047
Date
TIRUPATI

గౌరవశాసనం
వారాణసి ముద్రాపితము

ప్ర రో చ నా

దృశ్యతే హి తావ దాన్యప్తేః “ఇష్టం మే భూయా దనిష్టం మాభూవి”
 త్యాకార కేష్టప్రాప్త్యనిష్టప్రహణతత్సాధనానుకూలా నాన్వజనీనా నైసర్గిక్
 ప్రవృత్తిః । సా చాధికారియత్నానురూపం ఫల మాతనోతి । తథా “ప్రభయం
 ప్రతిష్ఠాం పిందతే” ఇత్యనన్యై కాంతికా శేషదుఃఖోన్మూలననిమిత్తసుఖావాప్తి
 రిష్యతే విచారవిమలైః పండితైః । సైవ మోక్షః । మోక్షస్తు జ్ఞానేనైవావాప్యతే,
 “జ్ఞానాదేవతు కైవల్యం” “నాన్యః పంథా విద్యతే అయనాయే”తి మోక్షప్రాప్తి
 హేతు త్వేనాన్యయవ్యతిరేకాభ్యాం చ జ్ఞానపథస్యైవ విధియమానత్వాత్ । అథ
 కింస్వరూపో మోక్షః ? దేహనివహేతర ఆత్మా ఉతానితనో వా ? ఆత్మనా
 భిన్నం బ్రహ్మాత భిన్నం వేత్త్యాదివిషమస్థలేషు విప్రవదన్తే బహుౌ దర్శన
 ప్రదర్శకాః । తత్ర ప్రత్యక్షైకప్రమాణా వేదబాహ్యశ్చార్వాకాః । ప్రత్యక్ష
 మధిక్షిపంత శ్చార్వాకాణాం, విచక్షణాః ప్రమాణచణా అన్యే సాంఖ్యనైయానిక
 వై శేషికప్రాభాకరభట్టాదయో వేదప్రమాణ్యవాదిన స్తత్తదాధాన్తనమర్థన
 సాధనత్వేనాలభన్తే చ ప్రత్యక్షానుమానోపమానశాబ్దార్థావ త్యనుపలభ్యా
 ద్యగణ్యం ప్రమాణగణమ్ । తథాపి విచికిత్సావంతో బహవ స్సందిహన్తి స్మ
 నచికేతఃప్రభృతయః “అస్తీత్యేకే నాయమస్తీతి చైకే” “తం త్వేపనిషదం
 పురుషం పృచ్ఛామి”తి ఆహవభూమాప్రభయసేనానివహమధ్యమాస్థాపిత శ్వస్త్రి
 ద్యతకరోఽవ్యర్జనః క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్య మాస్థాయ, “స యోజ్యే”
 ఇత్యుపసంహృతాశ్రుః శ్రీకృష్ణం ప్రార్థయామాస “యచ్ఛ్రేయః స్యాన్నిశ్చితం
 బ్రూహి తస్మే శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమి”తి ।

ఏవం స్థితే జిజ్ఞాసుజనసందేహావనోదనానుజఘృతయా ప్రవృత్తినివృత్తి
 రూపమార్గద్వయం ముముక్షులొకోపకారక మాదిదేశ భగవాన్నారాయణః ।
 తేనచాశేషవేదసారభూతనిశ్చితార్థత్వేన ప్రదర్శితా ఉపనిష దాత్మతత్త్వవివి
 దిష్కాణాం “గర్భజన్మజరాదినిశాతనావసాదన” మాకలయ్యచ బ్రహ్మణ ఉపని

గమయితృత్వా దన్వర్థనామేతి. సుమనస్సముదాయై శ్చిరసి ధార్యతే । తదర్థనిబం
 ధనవిఘ్నాత్ ప్రమాణతయ్యా ప్రతిమంగీకుర్వంతోఽపి నాంఖ్యాదయః కేచి త్సహజ
 విదగ్ధతావిలసితవాక్యయుక్త్యాభాసావప్తుభన మాస్థాయా నేకథాల్పమతీనాం
 వ్యామోహజనకా విప్రతిపత్తి రకల్పయన్ । తన్నిరసనపూర్వక ముపనిషదాం
 నిశ్చితార్థప్రరోచనధిమూ దు స్తర్కవిషమూర్ఛితతదర్థానా ముజ్జీజీవయిషుణా భగ
 వతాబాదరాయణేన వ్యరచ్యుధ్యాయచతుష్టయాత్మకం పంచపంచాశదు త్తరపంచశత
 సంఖ్యాపరిమితం బ్రహ్మసూత్రకదంబమ్ । తచ్చాధ్యాత్మికశాస్త్రమఖిలాలంకార
 భూతోఽనన్యప్రమాణరాజ ఇతి సర్వజనామోదతామేతి । తస్య సోపపత్తికం
 ప్రతిపత్తీవ్యాఖ్యప్రకటనపటు శారీరకమీమాంసాభాష్య మారచయంచ్చీమద్విద్యా
 శంకరభగవత్పాదాః । తచ్చ విద్వన్మండలీషు ప్రాథతాయాః పరాం కోటి మధితిష్ఠతి
 త్యత్ర తన్ని గూఢగభీరతరాధావిమూరణేకృతాభినివేశినః పద్మపాదవాచస్పతిమిశ్రాద
 యోవ్యాఖ్యాతారోఽన్యే పాశ్చాత్యపండితాశ్చ ప్రమాణమ్ । వేదాంతవాక్యప్రతి
 పాదితార్థం ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకం శాస్త్రం సాంఖ్యయోగస్వరూపేణ న్యరూపి
 భగవతా శ్రీకృష్ణేనాన్వనాయ శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదైః కృతముపనిషద్భిహ్వ
 సూత్రగీతాభాష్యత్రయ మద్వైతామృతఝరీసారపిపాసూనాం ప్రకర్షణ స్థానమితి
 కృత్వా “ప్రస్థానత్రయ” మితి విద్వల్లోకే మహీయతే । తథాప్యేతస్మిన్ కీరాళ
 కాలే విస్మృతికల్పతాం గమితాయాం గీర్వాణవాణ్యాం భారతీయనాగరకతా
 సాధమివ తత్ప్రతిష్ఠాస్థానభూతం సర్వ మాధ్యాత్మికశాస్త్ర ముత్సన్నమివాభాతి ।
 పఠనపాఠనవైరశ్యేన శోభన్తే సర్వేఽధ్యేతధ్యాపకాః । తథాపి సుకృతకృతోప
 చయా వయం గర్తపురినివాసినః, యదస్మా ననుదిన మనుగృహ్లాన్తి వర్షపంచక
 మారభ్య ప్రస్థానత్రయప్రవచనేన ప్రాతఃస్మరణీయస్వనామధేయాః శృంగేరీశ్రీవిరూ
 పాక్ష శ్రీవిద్యాశంకరపదఘాఽపేతప్రకాశిత జగద్గురు శ్రీకల్యాణానంద భారతి
 మాంతాచార్యస్వామిపాదాః, యైర్ధాధ్యాత్మికప్రాసాద మారురుక్షుశ్చ శిష్యలోకః
 శ్రవణాత్మకప్రథమసోపాన మారోప్యమాణః ప్రతిదిన మాద్రియతే । సువిదితైవ సర్వ
 సుమనోభిః శ్రీచరణావాం సర్వతంత్రస్వతంత్రతా సకలనిగమాన్ధానిష్ఠాతతా చ
 ముముక్షుజనానుగ్రహచిక్రీర్షయా తై ర్వ్యర చ్యాంధ్రవాణ్యాం భామతీత్యాది
 వ్యాఖ్యానవిశేషవిషయోపబృంహితః సకలకల్యాణావహః కల్యాణసుధాఖ్యః సువి

భ్యాతోఽప్రత్యాభ్యేయో వ్యాఖ్యానరాజః । స చ బ్రహ్మసూత్రశారీరకమీ
మాంసాభ్యావ్యగంభీరార్థప్రదీపనసమర్థ ఇతి సముల్లసతీతరా మస్మదీయం చేతః ।
తదిన లలితపదవిలసితం విషయవిమర్శవిశోభితం తత్త్వస్వరూపనిరూపణం
ణీయం పరిమితమతీనా మవ్యనాయానగమ్య మవ్యదవ్యాఖ్యాన మాంధ్రభా
షాయాం నోపలభ్యత ఇతి వదతోఽస్మా న్నోస్పృశ త్యతిశయోక్తిలేఖోపి ।
భావుకా నజ్ఞస మాస్వాదయ త్వాలయ మేష నిజసుధామాధురీ మద్వైతామృత
రశనివ్యన్దినిభిః సూక్తిభిః । అనుగృహీతశ్చ శిష్యులౌకో య త్తన్ముద్రణేఽనుజ్ఞాపిత
స్తై రాచార్యానన్యప్రియతమ మద్వైతరహస్యామూల్యరత్న నిచయనిబద్ధపేటికా
త్మక మిదం ధనం శ్రీచరణచరణయోః సమర్పయ న్నవిందచ్చ ధన్యతామ్॥

ఓం తత్సత్

“బ్రహ్మర్షణం బ్రహ్మహవి ర్భ్రహ్మగ్నా బ్రహ్మణా హుతమ్ ।

బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా”

గర్లపురీ,
బహుధాన్యనామ సంవత్సర
మార్గశీర్షపూరిమా
సామ్యవాసరః

ఇత్యత్యంతప్రియా స్తేవాసీ
శ్రీవిద్యాశంకరపాదపద్మయాజీ
రాయప్రోలు లింగనగోమయాజీ.

విషయ సూచిక.

	పుట		పుట
1 మంగళము	1	37 అధ్యాసము విషయ ప్రయోజనము	17
2 వేదాంతసూత్రామాంస	2	38 సోతువు	18
3 శారీరకమోమాంస	3	39 అధ్యాసలక్షణము	19
4 కల్యాణసుఖ	4	40 అధ్యాసలక్షణము	20
5 ఉపాధి	5	41 అధ్యాసలక్షణము	21
6 విషయప్రయోజనములు	6	42 అధ్యాసలక్షణము	22
7 అధ్యాసభాష్యము	7	43 అధ్యాసలక్షణము	23
8 అధ్యాసభాష్యవిభాగము	8	44 అధ్యాసలక్షణము	24
9 అక్షేపము	9	45 అధ్యాసలక్షణము	25
10 అత్యాసాత్మము	10	46 అధ్యాసలక్షణము	26
11 రథిరగాదిరూపకకల్పన	11	47 అధ్యాసలక్షణము	27
12 విషయము	12	48 అధ్యాసలక్షణము	28
13 విషయము	13	49 అధ్యాసలక్షణము	29
14 విషయధర్మములు	14	50 అధ్యాసలక్షణము	30
15 విషయధర్మములు	15	51 అధ్యాసలక్షణము	31
16 అధ్యాస	16	52 అధ్యాసలక్షణము	32
17 మిథ్యాశబ్దము	17	53 అధ్యాసలక్షణము	33
18 పూర్వపక్షము	18	54 అధ్యాసలక్షణము	34
19 అన్యత్రైత్యయగోచర యున్మత్తైత్యయ	19	55 అధ్యాసలక్షణము	35
20 పూర్వపక్షభాష్యము	20	56 అధ్యాసలక్షణము	36
21 పూర్వపక్షసోతువు	21	57 అధ్యాసలక్షణము	37
22 అపూర్వద్వంద్వకల్పన	22	58 అధ్యాసలక్షణము	38
23 వ్యాఖ్యాతలప్రమాదము	23	59 అధ్యాసలక్షణము	39
24 ఇతరేతర భావము	24	60 అధ్యాసలక్షణము	40
25 విరుద్ధస్వభావము	25	61 అధ్యాసలక్షణము	41
26 విషయవిషయములు	26	62 అధ్యాసలక్షణము	42
27 అక్షేపభాష్యతాత్పర్యము	27	63 అధ్యాసలక్షణము	43
28 మంగళవాదము	28	64 అధ్యాసలక్షణము	44
29 సిద్ధాంతము	29	65 అధ్యాసలక్షణము	45
30 అధ్యాసస్వరూపము	30	66 అధ్యాసలక్షణము	46
31 మిథ్యాజ్ఞానము	31	67 అధ్యాసలక్షణము	47
32 సైన్యిక భావము	32	68 అధ్యాసలక్షణము	48
33 ఆవరణవిక్షేపములు	33	69 అధ్యాసలక్షణము	49
34 అసాద్యున సైన్యిక భావమే	34	70 అధ్యాసలక్షణము	50
35 అధ్యాసలక్షణము	35		
36 సిద్ధాంత భాష్యతాత్పర్యము	36		

145 జన్మాదిసూ శ్లోకము	60	విషయవాక్యము	76
146 ఆత్మవనంగతి	61	186 భృగవర్షియొక్క యర్థవిజ్ఞానము	77
150 జన్మాదిశబ్దార్థము	66	186 వేదవ్యాఖ్యభగవానుల సులక్షణము	78
151 తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహి	67	187 కుప్యభ్యాసనిరసనము	79
152 అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహి	68	188 భృగవర్షియొక్క యర్థవిజ్ఞానము	79
153 జన్మము మొదలు గ్రహించుటకు గారణము	69	189 సహితీయ శుభి సమన్వయము	80
154 అన్యాయ శబ్దమున కర్థము	67	190 శాస్త్రయోగిత్వాదికరణము	81
155 యతశ్చబ్దార్థము	68	191 సూత్ర పద్ధతి	82
156 సూత్రార్థము	69	192 అధికరణద్యయవివక్ష	83
157 జగన్నిశేఠిణములకు సాక్ష్యము	70	193 సమాన ద్వైవిధ్యము తత్ప్రతిస్పృశితము	84
158 బ్రహ్మము సర్వజము సర్వశక్తి	71	194 బ్రాహ్మమునందలికరిణద్వయవిభాగము	85
159 జన్మాది బ్రాహ్మమునందు గాకాన్యోనర	72	195 అసమాన విద్యనము	86
నివాసము	69	(మొదటి యధికరణము)	87
160 యానుగ్రహ	70	196 వక్షిసమాసమునకు విషయవాక్యము	88
161 యుక్తిసమన్వయము	71	197 జన్మాభ్యధికి రణముతోడి	89
162 బ్రహ్మోత్తర కారణనిరసనము	72	యంగసామరస్యము	90
163 ప్రదాననిరసనము	73	198 పూర్వాధికిరణసంబంధముతోగల	91
164 పరమానునిరసనము	74	విశేషార్థము	92
165 సంసారినిరసనము	75	199 బహువ్రీహిపరముగా సరికరణనిర్వచనము	93
166 అభావనిరసనము	76	200 పునరుక్తినిదానము	94
167 స్వభావనిరసనము	77	201 సమన్వయాధికరణము	95
168 జన్మాదిసూత్రమునుమానమా?	78	202 ఉపదేశము పూర్వగ్రంథ తాత్పర్యము	96
యను శంక	79	203 జెమిసియులలో నేకదేశులయూజ్జ్వలము	97
169 అనుమాన శంకానిరసనము	71	204 వేదమంతయునుగ్రీయావరమే	98
170 మీమాంసాసూత్రముల ప్రకృతి	80	205 వేదాంతములు నిరర్థకములు	99
171 అనుమానముగూడ నుపాదేయమే	81	206 వేదాంతముల స్థానములు	100
172 బ్రహ్మజ్ఞానమునందలి ప్రమాణములు	72	207 అర్థవాదప్రామాణ్యము	101
173 భగ్నజ్ఞానయందలి ప్రమాణములు	73	208 మంత్రముల ప్రామాణ్యము	102
174 కర్మపుష్పయత్రిము	74	209 విధివిధిత్వముబోధకముగానేరదు	103
175 విధి, ప్రతిషేధము వికల్పము	75	210 వేదాంతములకు దృష్టాంతము దేవతాది	104
176 ఉత్పన్నము, అపవాదము	76	బోధకములు	105
177 జ్ఞానము వస్త్రధీనము	77	211 వేదవేదాంతములుపాననావిధిపరములు	106
178 మిథ్యాజ్ఞానము	78	212 పూర్వవక్షితాత్పర్యము	107
179 తత్త్వజ్ఞానము	79	213 పూర్వవిజ్ఞాననిరసనము	108
180 బ్రహ్మజ్ఞానము వస్తుతంత్రమే	75	214 సమన్వయసూత్రార్థము	109
181 వేదాంతవిచారము నిరర్థకమా?	80	215 తుల్యబాధము	110
182 బ్రహ్మమిన్ద్రీయాంతము	81	216 తత్త్వబాధము	111
183 జన్మాదిసూత్రము వేదాంతవాక్య	82	217 సమన్వయశబ్దార్థము	87
ప్రదర్శనార్థమే	83	218 వక్షినిలింగములు	88
184 సూత్రముచే బ్రదర్శింపబడు	84	219 శతుర్వేదసమన్వయము	89
		220 సామవేదవాక్యము	90

221	ఋగ్వేదవాక్యము	87
222	యజుర్వేదవాక్యము	88
223	అథర్వణ్యవేదవాక్యము	88
224	శ్రుతితాత్పర్యము	88
225	అర్హాంతరకల్పనమయక్తము	88
226	వేదాంతములుకర్తృత్వరూపబోధకములు	89
	గావు	89
227	బ్రహ్మమ వాక్యానసగోచరము	89
228	బ్రహ్మజ్ఞానమే పురుషార్థసాధనము	89
229	బ్రహ్మమున కుపాసనావిధితోనబంధము	89
	లేదు	89
230	వేదాంతములు స్వతఃప్రమాణము	90
231	బ్రహ్మముకాశ్రయప్రమాణకమని యుప	90
	సంహారము	90
232	జైమినీయులలో వేదాకరి యాత్మేపము	91
233	బ్రహ్మముపాననావిధికంగముగ	91
	బోధింపఁబడుచున్నది	91
234	కాబరభాష్యవాక్యములు	92
235	జైమినీసూత్రములు	92
236	వేదాంతములుగాఁడ విధిపరములే	93
237	బ్రహ్మోపాసనముచేఁ గాలాంతరమున	94
	ము క్కగులుగదు	94
238	కర్తృత్వవిధిసంబంధములేని యుపదేశము	95
	నిర్దేశము	95
239	పూర్వపక్షోపసంహారము	96
240	పూర్వపక్షీరసనము	96
241	కర్తృత్వరూపము	97
242	కర్తృత్వవిధిము	97
243	కర్మఫలము సుఖదుఃఖమనిదివిధము	97
244	సుఖతారతమ్యము	97
245	ఫలతారతమ్యము	97
246	ఉత్తర దక్షిణమార్గములు	97
247	ఇష్టము, పూర్తము, దత్తము	97
248	దుఃఖతారతమ్యము	99
249	సంసారస్వరూపము	100
250	మోక్షస్వరూపము	100
251	మోక్షము స్వాభావికము	100
252	నిత్యత్వదైవిధ్యము	101
253	మోక్షము గర్తృత్వేషమనినచో	102
	గల్గిననర్థము	102
254	మోక్షముజ్ఞానమకాలికమే	103

255	మోక్షోపనిషత్సంబంధనివృత్తియేజ్ఞానఫలము	105
256	అక్షపాదసూత్రము	106
257	బ్రహ్మత్వైక్యకృత విజ్ఞాన ముపాసన	106
	విషముగాదు	106
258	ఉపాసనాభేదములు	106
259	సంపదుపాస్తి	106
260	అర్హారూపోపాసనము	107
261	విశిష్టక్రియారోగనిమిత్రోపాసనము	107
262	కర్మాంగసంస్కార రూపోపాసనము	107
263	బ్రహ్మత్వైక్యకృతవిజ్ఞాన ముపాసనావిషయ	108
	మనినచో ధోషములు	108
264	బ్రహ్మత్వైక్యకృతవిజ్ఞానముపురుష	108
	తంత్రముగాదు	108
265	బ్రహ్మమువిద్యక్రియ లోవిషయముగాదు	109
266	బ్రహ్మముపాస్తిక్రియలోవిషయముగాదు	109
267	కాశ్రయోనిత్యావవత్తీరితననము	110
268	మోక్షముత్పాద్యముకాదు	111
269	మోక్షము వికార్యముకాదు	111
270	మోక్షమాప్యముగాదు	112
271	మోక్షముసంస్కార్యముగాదు	112
272	సంస్కారస్వరూపము	112
273	మోక్షమునకు గుణోపాసనము	113
	సంభవింపదు	113
274	మోక్షమునకు దోషావనయనము	113
	సంభవింపదు	113
275	అన్యార్థయమగు క్రియ మోక్షమున	114
	కప్రసక్తము	114
276	బ్రహ్మభావమే మోక్షము	116
277	విజ్ఞానమే మోక్షసాధనము	116
278	జ్ఞానమా మానసిక క్రియగాదు	117
279	క్రియాస్వరూపము	117
280	జ్ఞానస్వరూపము	117
281	బ్రహ్మత్వైక్యవిషయమునందు వినబడు	118
	లిజాదులకు విధిత్వములేదు	118
282	ద్రష్టవ్యక్తిత్రోతవ్యయను విధిచ్ఛాయల	119
	వలని ప్రయోజనము	119
283	వివరణకారాదుల ప్రహృదము	120
284	బ్రహ్మవగ్తీయందు సర్వకర్మ సన్యాస	121
	మలంకారము	121
285	బ్రహ్మమున కుపాసనావిధితో నెట్టి	121
	సంబంధములేదు	121

286	సింహావలోకనము	121	ఫలము	139
287	జైమిన్యాయల యనుక్రమణమునందలి		313	వ్యావహారిక ప్రామాణ్యము
	పరమతాత్పర్యము	125	314	పారహర్షిక ప్రామాణ్యము
288	వేదమందుభూతవస్తుబోధకవాక్యములు		315	ప్రామాణ్యకర్షణవ్యవస్థ
	లేవనుట యనమంజనము		316	చతుస్సూత్రియైక్యపరిసమాప్తి
289	సప్రయోజనముగ నాత్మవస్తువుచేతేతింపఁ		317	వేదాన్తశకావిభాగము
	బడుచున్నది	127	318	మొదటియధ్యాయపువిభాగము
290	వేదములు ప్రవృత్తిబోధకములేగాక		319	చతుస్సూత్రియైక్యయతిశయము
	నివృత్తిబోధకముగూడనగును		320	సమన్వయాధ్యాయప్రవృత్తి
291	బ్రాహ్మణోనహ స్తవ్యయనుచో బ్రసజ్య		321	మొదటిపాదమునందలివిషయము
	ప్రతిషేధమే	128	322	ఈశ్వర్యక్షణికగణస్వరూపప్రవృత్తులు
292	ప్రజాపతి ప్రతాదులయందు పర్యుదాస		323	శ్లోకకేకాద్దాలక సంవాదము
	మంగీకారమే		324	ఈశ్వర్యక్షణికరణసంబంధము
293	ఆనర్థక్యాభిధానము భూతార్థవాదవిష		325	సమన్వయనూత్రతాత్పర్యము
	యము	130	326	సాంఖ్యాదితంత్రముల ప్రవృత్తి
294	గుణవాదము		327	సాంఖ్యసిద్ధాంతము
295	అనువాదము		328	వైయాకాదులవాదస్వభావము
296	భూతార్థవాదము		329	సమన్వయాధ్యాయప్రవృత్తి
297	జైమినిసూత్రములు వేదాన్తములకు		330	సాంఖ్యవాదము ప్రధానమే
	బాధకములుగావు			జగత్కారణము
298	సిద్ధవస్తుబోధకములగు వేదాన్తములు		331	సాంఖ్యవాదనిరసనప్రారంభము
	దృష్టప్రయోజనహేతువు		332	ఈశ్వరీతిసూత్రార్థము
299	జీవన్ముక్తి నిర్ణయము	132	333	విషయశ్రుతులయర్థము
300	సకరిత్యవసన మిధ్యాభిమానమే	132	334	ధాత్వర్థనిర్దేశముచేధాత్వర్థగ్రహణ
301	యోగములందలి కర్తృత్వముగూడ			న్యాయము
	మిదాభిమానపురస్కరమే	133	385	శ్రుత్వస్తరోదాహరణము
302	దేహమునందలి యాత్మబుద్ధిమిథ్యయే	134	336	పూర్వపక్షనిరసనము
303	జీవన్ముక్తియందలి ప్రమాణములు	135	337	ఈశ్వరవిషయము
304	శ్రవణోత్తరమునందలిమననాదులు		338	జీవేశ్వరవైలక్షణ్యము
	గూడ నవగతిపరములే	136	339	జీవేశ్వరభేదము వ్యావహారికమాత్రము
305	సమన్వయనూత్రార్థోపసంహారము	137	340	ఈశ్వరీగోణము గావున ప్రధానమునకు
306	పుథక్సాస్థిరంభావశ్యకత			గూడ గలుగునను సాంఖ్యవాదము
307	వేదాన్తమీమాంసకు బ్రహ్మవగతియందే		341	ఈశ్వరీయుఖ్యమేయను ప్రబలసమా
	తాత్పర్యము			ధానము
308	సర్వశాస్త్రములకును బ్రహ్మత్వావగతి		342	ఆత్మశబ్దము ప్రధానమందుగూడ
	యందే తాత్పర్యము	138		వర్తించునను సాంఖ్యవాదము
309	బ్రహ్మవిదులవచనములు		343	నర్సిష్టమోక్షముగా నుచుదేతింపఁబడుట
310	గోణాత్మమిధ్యాత్మలు			వలన నాత్మశబ్దము ప్రధానమందు
311	సద్రుప్యత్వాహంకృత్యములు వర్ణయ			వర్తించదను ప్రబలసమాధానము
	వదములు		344	తత్త్వమసిప్రకరణతాత్పర్యము
312	సర్వక్రియానివృత్తియే యాత్మజ్ఞాన		345	అంధగోలాంగూలన్యాయము

346	శ్రీకృష్ణానుభవము	173	377	మంత్రాధ్యాయములయొక్క	
347	అర్చనాబ్రహ్మ చరిత్రము	172		సామంతము	196
348	శ్రీకృష్ణానుభవము	172	378	జీవశాస్త్రనిర్వచనము	196
349	ప్రవాసమున బ్రహ్మచర్యము గాదనుటకు		379	జీవశాస్త్రరక్షణవ్యవహారము	197
	శాస్త్రము	172	380	జీవశాస్త్రము మహారాష్ట్రము	198
350	సూక్ష్మజీవశాస్త్రము	173	381	సూక్ష్మజీవశాస్త్రము ఆంధ్రప్రదేశ్	
351	ప్రతిజ్ఞాశాస్త్రము			యొక్కయు శ్రీమంతములు	199
352	శాస్త్రసరము	174	382	జీవశాస్త్రముల క్రిందగలయు	
353	సర్వజీవశాస్త్రము	175		ప్రసక్తిలేదు	200
354	జాగరణము, స్వప్నము, సుషుప్తి	176	383	సూక్ష్మజీవశాస్త్రము	
355	శాస్త్రములపరిచయము		384	వృత్తికార మతోపనామము	201
356	అశాస్త్రములపరిచయము	177	385	అనందమయ దివ్యశాస్త్రముల సంస్కరణము	
357	సూక్ష్మజీవశాస్త్రములపరిచయము	178	386	జీవశాస్త్రముల పరిచయము	
358	వేదాంతములయొక్కగతి			జీవశాస్త్రములపరిచయము	202
	సామంతము	179	387	వృత్తికారములపరిచయము	
359	శాస్త్రశాస్త్రములపరిచయము	180	388	వృత్తికారములపరిచయము	
360	చాందోగ్యశాస్త్రములపరిచయము		389	అర్థజీవశాస్త్రము	203
	తాత్పర్యము	181	390	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	
361	శాస్త్రశాస్త్రములపరిచయము			ప్రతిజ్ఞా” యనుచో బ్రహ్మశాస్త్రమును	
362	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	182		గ్రహించవలయును	204
363	పూర్వోక్తగ్రంథములపరిచయము		391	పుచ్చశాస్త్రములపరిచయము	207
364	బ్రహ్మశాస్త్రములపరిచయము		392	మయములపరిచయము	
	నవి నిర్వచనము			నలయును గాని ప్రాచీనశాస్త్రములపరిచయము	213
365	సోపానికబ్రహ్మశాస్త్రములపరిచయము	184	393	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	
366	ఉపానికబ్రహ్మశాస్త్రములపరిచయము			గాదు. నివృత్తికార మతోపనామము సంస్కరణము	4
367	ఉత్తరగ్రంథములపరిచయము	186	394	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	
368	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము			రహితముగ వ్యాఖ్యానము	213
	వృత్తికారములపరిచయము	187	395	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	
369	అనందమయ శాస్త్రము			పుచ్చశాస్త్రములపరిచయము	214
370	విషయము బ్రహ్మశాస్త్రములపరిచయము		396	వికారశాస్త్రములపరిచయము	
	అనందమయ శాస్త్రము			గ్రహించవలయును	
371	విషయము - అనందమయశాస్త్రము		397	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	218
	ముఖ్యబ్రహ్మశాస్త్రములపరిచయము	188	398	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	219
372	పూర్వోక్తము: అనందమయశాస్త్రము		399	అనందమయశాస్త్రములపరిచయము	
	ముఖ్యబ్రహ్మశాస్త్రములపరిచయము		400	విషయవాక్యములపరిచయము	
373	వృత్తికారశాస్త్రములపరిచయము; - అనందమయశాస్త్రము	189	401	సంశయ నిర్వచనము	220
374	పూర్వోక్తములపరిచయము	190	402	పూర్వోక్తము	221
375	సూక్ష్మజీవశాస్త్రములపరిచయము	191	403	సూక్ష్మజీవశాస్త్రము	222
376	మయశాస్త్రములపరిచయము	192			

404 పరమేశ్వరభక్త్యుక్తులు	230
405 పూర్వపక్ష నిరసనము	232
406 పరమేశ్వరసంపాదనమున మాయా రూపములు గలుగను	"
407 సోపానికరూపములు మాయా రూపములే	233
408 వారమర్థిరూపము నిర్గుణమే	"
409 శృంగారమునందలి యంతర్యామియు గుడ నీయంతశబ్దవాప్యజే	227
410 అంతశబ్దప్రవాప్యము పరమేశ్వరజే యని యుపసంహరము	228
411 ఆకాశాశక్తిరణవారంభము	229
412 పరికరాలబద్ధసంవాదము విషయము	"
413 ఆకాశశబ్దము భూతాకాశపరమా లేక బ్రహ్మవిరమాయని సంశయము	230
414 భూతాకాశపరమాయని పూర్వపక్షము	231
415 ఆకాశశబ్దము బ్రహ్మపరమాయని సమాధానము	232
416 పరమేశ్వరలింగములు	233
417 పూర్వపక్షనిరసనము	235
418 ఆకాశశబ్దము బ్రహ్మపరమాయని యుపసంహరము	"
419 ప్రాణాధికరణప్రారంభము	236
420 విషయనిరూపణము	"
421 చాక్రాయణోపాఖ్యానము	"
422 ప్రాణము వాయువికారమా లేక బ్రహ్మమా యని సంశయము	239
423 ప్రాణము వాయువికారమే యని పూర్వపక్షము	"
424 బ్రహ్మమాయని సమాధానము	240
425 బ్రహ్మలింగములు	241
426 పూర్వపక్షనిరసనము	242
427 ప్రాణము బ్రహ్మమేయనియుపసంహరము	"
428 వాక్యస్తర ప్రసంగనిరసనము	243
429 జ్యోతిరధికరణము	244
430 విషయవాక్యప్రదర్శనము	"
431 జ్యోతిశబ్దముచే నాదిత్యాది తేజోవిశే షమును గ్రహింపవలయునా లేక బ్రహ్మమునాయని సంశయము	245
432 అదిత్యాది తేజోవిశేషమేయని పూర్వ పక్షము	"

433 జ్యోతిశబ్దము ప్రకాశవశే యని నిరూపణము	246
434 పూర్వపక్షనిరసనము	247
435 పూర్వపక్షరణము గాయత్రి శబ్దము వివర్ణ్యమై యని యాక్షేపము	250
436 అక్షేపకరికరము	250
437 సంఖ్యాసామ్యము న్యాయముచే గూడ గాయత్రి బ్రహ్మమేయని సమాధా నాంతరము	255
438 భూతాదులు వాచములగా వర్ణింపఁ బడుటచే జ్యోతిశబ్దము బ్రహ్మ పరమాయని శాస్త్రసత్యము	256
439 విభక్తిరేపముచే జ్యోతిశబ్దమును బు డని యాక్షేపము	261
440 సప్తమిషండువిభక్తులచే బ్రహ్మభి జ్ఞానము గలుగనని దృష్టాంతముచే బహిరము	262
441 జ్యోతిశబ్దము బ్రహ్మపరమాయని యుపసంహరము	"
442 ప్రాత్యక్షనా (అంద్రప్రాణ) ధికరణ ప్రారంభము	263
443 ప్రాణాధికరణముకంటే రెండుగల విశేషము	"
444 విషయము:—అంద్రప్రకర్షన సంవాదము	"
445 కాపీతక బ్రాహ్మణోపనిషద్వాక్యము	264
446 బ్రాణశబ్దమునందలి సంశయమునకు సోతువు	266
447 ప్రాణశబ్దము వాయువికారపరమని పూర్వపక్షము	"
448 శాస్త్రమోప సంహరముల నమ్మియు ముచే ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మపరమే యని సమాధానము	267
449 వక్తయగు నింద్రునియొక్క యాత్మోప దేశమును నాక్షేప పరిహరములు	239
450 వక్తయొక్క యాత్మోపదేశము వక్త యొక్క యుపరోక్షజ్ఞానసూచకమగు టచే ప్రకృతిమునకు బాధకమెంత మాత్రమును గాదు	272
451 జీవలింగము, ముఖ్యప్రాణలింగములును భాధకములను నాక్షేపము	274

452 ఉపాసనాత్మైవిధ్యము దోషము	276	463 అశాధికరణతాత్పర్యము	284
గలుగునను పరిహారము	276	463 ప్రాణాధికరణభావము	285
453 ఉపాసనాత్మైవిధ్యము దోషముగాదని		464 జ్యోతిరధికరణతాత్పర్యము	„
యుగము పరిహారము	280	465 ఇంద్రుని శ్వాధికరణమునందలి	
454 ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మపరమేయని యుప		విశేషము	„
సంహారము	282	466 శాస్త్రప్రాధికరణము	„
455 స్వప్నబ్రహ్మలింగస్వరూపి సమీప్వయ		467 స్వప్నబ్రహ్మ లింగస్వరూపము	„
విశేషము	„	468 శ్రీకృష్ణ ద్వైపాయన పేదవ్యాస భగవా	
456 జిజ్ఞాసానూత్ర ప్రతిజ్ఞ	„	నుల మంగళాశాసనము	„
456 జన్మాదినూత్ర భావము	283	469 నిర్ణాయకగ్రంథము	„
457 శాస్త్రయోనిశ్వరూపి విశేషము	„	470 నిరేతవ్యగ్రంథము	
458 సేవనయనూత్ర పుటతిళయము	„	471 భృగువరుణ సంవాదరూపమేగు తైత్తి	
459 ఈశ్వరధికరణతాత్పర్యము	„	రీయోపనిషత్తు సకలస్మృతివిగోచ	
460 ఆనందమయాధికరణనిర్ణయము	284	తంసము	
461 అనందరధికరణన్యాయము	„	ఇతి శ్రీ:	

శ్రీ విద్యాశంకర పదిమూలపేరి ప్రకాశిత
జగద్గురు శ్రీ కల్యాణానందభారతీ మాంతాచార్య స్వామిలహారు

శ్రీ:

శ్రీవిద్యాశంకర భగవత్పాదకృతా

శా రీ ర క మీ మాం సా

క ల్యాణ సు ధా స మే తా

ॐ

ప్రథమోఽధ్యాయః

ప్రథమః పాదః

యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయోర్విషయవిషయిణోస్తమఃప్రకాశవ-

క ల్యాణ సు ధ

శ్రీ వి ద్యా శం క ర హృ ద య ము.

బ్రహ్మనందం పరమసుఖదం కేవలం జ్ఞానమూర్తిం
విశ్వాతీతం గగనసదృశం తత్త్వమస్మాదిలక్ష్యమ్ ।
ఏకం నిత్యం విమల మచలం సర్వధీసాక్షి భూతం
భావాతీతం త్రిగుణరహితం సద్గురుం తం నమామి ॥

నారాయణం పద్మభువం వసిష్ఠం శక్తిం చ తత్పుత్రపరాశరం చ ।
వ్యాసం శుకం శౌండవదం మహాత్మం గోవిందయోగీంద్రమధాస్య శిష్యమ్ ॥

శ్రీశంకరాచార్యమధాస్య పద్మపాదం చ హస్తామలకం చ శిష్యమ్ ।
తం త్రోటకేం వార్తికకారమన్యాసస్మల్లరూప్ సంతతమానతోఽస్మి ॥

శ్రుతిస్మృతిపురాణానామాలయం కరుణాలయమ్ ।
వత్సామిభగవత్పాదశంకరం లోకశంకరమ్ ॥

ద్విరుద్ధస్వభావయోరీతరేతరభావానుపపత్తౌ సిద్ధాయాం తద్ధర్మాణా-

శంకరం శంకరాచార్యం కేశవం బాదరాయణమ్ |
సూత్రభాష్యకృతౌ వందే భగవంతౌ పునః పునః ||

నారాయణమూరంభాం విద్యాశంకరమధ్యమామ్ |
శ్రీజోధానందవర్యతాం వందే గురుపరంపరామ్ ||

శ్రీకృష్ణద్వైపాయనమహర్షి 'జైమినీయదర్శన'మనెడి భర్తమిమాంసవ
నను సాంఖ్యద్వైవేదికదర్శనములవలనను బాశుపతపంచరాత్రాదితంత్రము
వలనను జాద్ధాదివేదబాహ్యతంత్రములవలనను వేదాంతముల కపార్థము సేయ
బడి వేదాంతార్థము విప్రతిపత్తికి బాల్కుడుటంజేసి ప్రాకృతలోకమునకుఁ గల్గె
యనర్థమును దొలగించి జిజ్ఞాసువులను వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థులుగఁ జేయ
తలంపునఁ గరుణతో "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా" యను సూత్రము మొదలుగ
గలిగినట్టియు "అనావృత్తిశ్చబ్దాదనావృత్తిశ్చబ్దాత్త"ను సూత్రము చివరగాఁ గ
యయిదువందలయేఁబడియెదు సూత్రములతోఁ గూడిన వేదాంతమిమాంసా
శాస్త్రమును రచించెను.

కాలక్రమమున నీయుత్తమదర్శనమునకుఁ గూడఁ బురుషమతివైచిత్ర
ముచేఁ బెక్కులు కువ్యాఖ్యానములు బయలుపెడలి సంప్రదాయసిద్ధమ్మగు స్వర్ణ
మఱుఁగువడి యనర్థము వాటిల్లఁగా నట్టి యనర్థముఁ దొలగించి వేదాంత
మఖండతేజమున నాచంద్రతారకము నప్రతిహతముగ నిలిచియుండునట్లు శ్రీవిద
శంకరభగవత్పాదులు "శారీరకమిమాంస" యను భాష్యరాజమును రచించి
ఈ భాష్యరాజమన్నో ప్రసన్నగంభీరమగుటంజేసి సర్వసామాన్యముగ నెల్లరఁ
దెలిసికొనుట కవకాశములేదను తలంపుతోఁ బలువురు పలువిధములగు వ్యాఖ్యా
ములఁ బ్రవర్తింపఁజేసిరి. ఇట్టి వ్యాఖ్యానము లొకింత పరస్పరవైషమ్యములతో

గూడి యుండుటంజేసి శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదహృదయము సంశయాస్థ
మగుచున్నది. దానంజేసి జిజ్ఞాసువులకు భాష్యార్థము సుస్పష్టముగాఁ దెలియకు
యది. కావున నట్టి విప్రతిపత్తిని దొలగింప 'నీశారీరకమిమాంసాకల్యాణసు
యనెడి యాంధ్రవ్యాఖ్యానము ప్రారంభింపఁబడుచున్నది.

శ్రీ విద్యాశంకర భగవత్పాదులు దాము వ్యాఖ్యానముచేయ నిశ్చయ
చిన గ్రంథరాజము శ్రుత్యర్థమును బ్రదర్శించుచు శ్రుతిమూలకమగు స్మృతి య
టంజేసి ప్రమాణపదవి నధిష్ఠించియున్నదని ఘంటాపథముగఁ బ్రదర్శింప నఁ

మఱి సుతరామిత రేతరభావానుపపత్తిర్యత్యోఽస్మత్ప్రత్యయ-

తంత్రమున కుపోదాతముగ “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యనునది మొదలుగాఁ గల్గి “సర్వే వేదాంతా ఆరభ్యన్తే” యను వాక్య మంతముగాఁ గల భాష్యమును బ్రదర్శించియున్నారు.

ఇందు “అన్యాయనర్థహేతోః ప్రహణాయాత్మైకత్వవిద్యూపతిపత్తయే సర్వే వేదాంతా ఆరభ్యన్తే” యను భాష్యమువలన సకల వేదాంతములును నాత్మైకత్వవిద్యుపేషయముగను ననర్థహేతు ప్రహణము ప్రయోజనముగను గల్గియున్నవని వ్యక్తీకరించి యట్టితాత్పర్యమునే వేదాంతములు బోధించుచున్నవను విషయమును ‘శారీరకమీమాంస’యను తమగ్రంథమున ననగా శ్రీకృష్ణద్వైపాయనప్రణీతమగు వేదాంతమీమాంసా శాస్త్ర వ్యాఖ్యానమునఁ బ్రదర్శించుచున్నామని “యథా చాయమర్థః సర్వేషాం వేదాంతానాం తథా వయమన్యాయాం శారీరకమీమాంసాయాం ప్రదర్శయిష్యామ” యని ప్రతిజ్ఞచేసియున్నారు. దీనిఁబట్టి వేదాంతమీమాంసాశాస్త్రము వేదాంతములచే నుపదేశింపబడుచుండెడి బ్రహ్మాత్మైకత్వ విద్యను బోధించుచున్నదనియు నిట్లు శ్రుతిసమ్మతమగుటఁజేసి యీవేదాంతమీమాంసాశాస్త్రము ప్రమాణరాజముగ నలరారుచున్నదనియు సూచింపబడుచున్నది.

ఇతర వేదాంతములయందు వినవచ్చెడి బ్రహ్మాత్మైకత్వము యుక్తిసహ మై న్యాయోపేతమగుచున్నదని “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యను పదము మొదలుగాఁగల్గి “సర్వలోక ప్రత్యక్ష” యను పద మంతముగాఁ గల భాష్యముచేఁ బ్రదర్శించుచున్నారు. ఈ భాష్యమున కథ్యాసభాష్య మని శిష్టవ్యవహారము గలదు. ఏలయన, నీ గ్రంథముచేఁ బ్రతిజ్ఞ సేయబడిన బ్రహ్మాత్మైకత్వము తద్భిన్నమగు సకల ప్రపంచమును బ్రహ్మాత్మయందు శుక్తిరజతమ ట్టజానముచే నధ్యస్తము చేయబడుటవలన భనుమాత్ర మగుటఁజేసి సత్య మంతమాత్రము గాదు. అందుచే బ్రహ్మాత్మకు ద్వితీయత్వము గలుగనేరదను విషయము న్యాయోపేత మగుచున్నది. అ ట్లధ్యస్తముగానిచో బ్రహ్మాత్మ కేకత్వ మంతమాత్రము ఘటింపనేరదు. కావున బ్రహ్మాత్మైకత్వవాది తద్భిన్నమగు సకలమును బ్రహ్మాత్మయందధ్యస్తమని ప్రథమమున నిరూపింపవలయును. దానంజేసి మీమాంసకాగ్రేసరులగు శ్రీవిశ్వాశంకర భగవత్పాదులు తమ పవిత్రగ్రంథమునందలి విషయ ప్రయోజనములను సయుక్తికముగ నిరూపించుటకు హేతుభూతమగు సథ్యాసనులక్షణ సంభావనా సదాశ్చయము లనెడి ప్రమాణములచే నిరూపింపఁదలంచి తొలుత “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యనునది మొదలు “మిధ్యేతి భవితం యుక్త

మృదువును వాక్యమంతముగాఁగల భాష్యముచే నధ్యాసమునాక్షేపించి “తథాపి”యను శబ్దము మొదలు “లోకవ్యవహార” యను పద మంతముగాఁగల భాష్యముచే నధ్యాసమును నిరూపించుచున్నాఁడు.

అందు “ఆహ కోఽయమ్మ”ను వాక్యము మొదలు “ఏకశ్చంద్రస్పద్వి తీయవదితి” యను వాక్యమువఱకుఁగల భాష్యము లక్షణపరము. “కిథం పున” యను వాక్యము మొదలు “న న సంబధ్యతే” అను వాక్యమువఱకుఁగల భాష్యము సంభావనాపరము. “తమేతమవిద్యాఖ్యమ్మ”నునది మొదలు “సర్వలోకప్రత్యక్ష” యను వాక్యమువఱకుఁగల భాష్యము సద్యాసపరము.

ఇట్లే యుపోద్ఘాతభాష్య మాక్షేపము, సమాధానము, లక్షణము, సంభావన, సద్యాసము, విషయప్రయోజన నిరూపణము, ప్రతిజ్ఞ యను నేడువిషయములతో నొప్పుచున్నది. ఈ యేడువిషయములును గ్రమముగా నిరూపింపఁబడుచున్నవి.

ఆక్షేపము—“అస్మత్ప్రత్యయగోచరే విషయిణి చిత్తాత్మకే యుష్మత్ప్రత్యయగోచరస్య విషయస్య తద్ధర్మాణాం చాధ్యాసః, తద్విపర్యయేణ విషయిణ-స్తద్ధర్మాణాం చ విషయేఽధ్యాసోమిధ్యేతి భవితుం యుక్తమ్మ”ని. ఈవాక్యమునర్థము “విషయిణి చిత్తాత్మకే విషయస్య తద్ధర్మాణాం చాధ్యాసః, తద్విపర్యయేణ విషయిణ-స్తద్ధర్మాణాం చ విషయేఽధ్యాసో మిధ్యేతి భవితుం యుక్తమ్మ”ను వాక్యముచే నిష్కర్థసిద్ధి గలుగుచున్నది. దీనియర్థమేమన—“విషయియందు విషయముయొక్కయుఁ దద్ధర్మములయొక్కయు నధ్యాసయునద్దానికి విపర్యయముగా విషయమునందు విషయియొక్కయుఁ దద్ధర్మములయొక్కయు నధ్యాసయును మిథ్యయని చెప్పట యుక్తమై యున్నది.”యని. ఇచట విషయి విషయపదములచే నభిప్రేతార్థములాత్మానాత్మలని “ఏవమవిరుద్ధః ప్రత్యగాత్మస్యశ్యనాత్మాధ్యాస” యను సంభావనాగ్రంథమందును “తమేతమవిద్యాఖ్య మాత్మానాత్మనోరితరేతరాధ్యాసం పురస్కృత్య” యను సద్యాసగ్రంథమందును విశేషనిరూపణము చేయఁబడుటచే స్పష్టముగఁ దెలియఁబడుచున్నది. దానంజేసి ‘విషయి’ యన నాత్మను, విషయమన ననాత్మను గ్రహింపవలయును. ఆత్మయనఁగా నశేష్స్వప్రచారసాక్షియు సర్వసాక్షియునగు ప్రత్యగాత్మయని “అశేష్స్వప్రచారసాక్షిణి ప్రత్యగాత్మస్యధ్యస్యతం చ ప్రత్యగాత్మాసం సర్వసాక్షిణం తద్విపర్యయేణాస్తాకరణాదివ్యధ్యస్యతి” యను వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇఁక ననాత్మయన నాత్మయందు దధ్యస్తములుగా వర్ణింపఁబడిన

భావ్యప్రపంచము, కరచరణాద్యవయవవిశిష్టమగు స్థూలదేహము, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు, సంతఃకరణము, సహంప్రత్యయము నగు సమూహ మని సద్భావగ్రంథమున “భావ్యధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతి” యనునది మొదలు “ఏవ-
మహంప్రత్యయినమ్మ”ను వాక్య మంతమందుఁగల భావ్యముచే సువ్యక్త మగు చున్నది. ఇట్లాత్మ నశేషస్వప్రచారసాక్షి యనియు సర్వసాక్షి యనియును దేహేంద్రియ మనో బుద్ధి లనువానిచే గ్రహింపఁబడు భావ్యప్రపంచ ము ననాత్మయనియు వివరించుట భావ్యకారకత్వమా? లేక ప్రమాణానుపాణి తమా? యన నీ విషయమున నిత్యమును స్వతఃప్రమాణమును నపారపేయమును నగు శ్రుతిరాజము పరమప్రమాణముగా నలరారుచున్నది. అట్టిశ్రుతి యెద్దియన..

“ఆత్మానం రధినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు |
బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనఃప్రగ్రహమేవ చ ||

ఇంద్రియాణి హయానాహుర్విషయాంస్తేషు గోచరాన్ |

ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం భోక్త్యాహుర్మనీషిణః || (క. 1-3.3,4)

అనునది. ఈశ్రుతియందు రధిరూపక కల్పనచేఁ బ్రదర్శింపఁబడిన యాత్మ యాత్మగను, నట్టియాత్మకంటె భిన్నముగా రథాదిరూపక కల్పనచేఁ జెప్పఁబడిన శరీరమీ బుద్ధి మనస్సు ఇంద్రియములు విషయములు భోక్త యను సమూహ మనాత్మగను గ్రహింపఁబడినట్లుండునది. ఇచట భోక్త సహంప్రత్యయినిగా భావ్య కారులు గ్రహించియున్నారు. కావున విషయ శబ్దముచే నీశ్రుతిసిద్ధమగు నాత్మ యుపే విషయ శబ్దముచే నీశ్రుతియందే తెలియవచ్చెడి యనాత్మ యగు దేహాది సంఘాతమును గ్రహింపఁబడుచున్నది.

ఇక నిచట “విషయిణి చిదాత్మకే” యని విషయికిఁ జిదాత్మకత్వవిశేషణ మొకటి గ్రహింపఁబడుచున్నది. అద్దానియభిప్రాయ మేమన, చిత్ = జ్ఞానము, ఆత్మా=స్వరూపము, యస్య=దేనికో, సః=అది చిదాత్మ, అనఁగా జ్ఞానస్వరూపమని యర్థము. అనఁగా సర్వమును గనివెట్టు జ్ఞానము. ఇట్టి జ్ఞానమే సాక్షియగు నాత్మ యనియు విషయ యనియు భావ్యకారులచే నిరూపింపఁబడుచున్నది.

అట్లు “విషయస్య” అనుచో విషయస్వరూపబోధక మగు విశేషణ మొద్దియు గ్రహింపఁబడుటలేదు. దానందేసి విషయమగు ననాత్మ కెట్టి స్వరూప మును నిర్ణయించుట కవకాశములేదను గొప్పయాశయముతో భావ్యకారులు విషయ స్వరూపబోధకవిశేషణమును స్వరకుగొనలేదని సుకరముగ గ్రహింపనగును.

గోచరే విషయిణి చిదాత్మకే యష్మాత్ప్రత్యయ గోచరస్య విషయస్య

కావున నెవ్వరేని విషయమును ననాత్మకు 'జడాత్మా' యను విశేషణమును బ్రయోగించినను విషయమునుననాత్మను జడస్వరూపముగ వివరించిన నయ్యది భాష్యకారా నభిరుతముగుటఁ జేసి యనుపాదేయమే యని గ్రహింపనగును.

ఇచట "విషయస్య తద్ధర్మాణాంచ" యనియు "విషయిణస్తద్ధర్మాణాంచ" యనియు విషయికిని విషయమునకుఁగూడఁ బ్రత్యేకప్రత్యేకముగా ధర్మములున్నట్లు వ్యక్తికరింపఁబడియున్నది. ఇచట భాష్యకారాభిరుతములగు విషయధర్మము లెవ్వ యనియు విషయధర్మము లెవ్వ యనియు నొకంత యోజించి నిరూపింపవలయును. విషయధర్మములనఁగా విషయమును ననాత్మధర్మము లని యభిప్రాయము. అనాత్మ యనఁగా రథాదిరూపక కల్పనచేఁ జెప్పఁబడిన దేహాదినముదాయము. అవాని ధర్మము లెవ్వయన- వికలత్వము సకలత్వము, స్థూలత్వము కృశత్వము, గౌరవత్వము, మూకత్వము కాణత్వము, క్షీణత్వము బధిరత్వము, కామము సంకల్పము విచికిత్స యధ్యవసాయము మున్నగునవి "తద్యథా పుత్రభార్యాదిషు" అనునది. మొదలు "అత్యవసాయాదీన"ను పదమంతముగాఁగల భాష్యముచేఁ జేర్పఁబడినది.

ఇక విషయధర్మములన్ననో విషయమును నాత్మధర్మము లని యభిప్రాయము. అత్మధర్మములన బ్రహ్మధర్మములే. ఇచట భాష్యకారాభిరుతముగు ననాత్మ ధర్మము లానందరూపత్వము, విజ్ఞానఘనత్వము, సర్వగతత్వము, సర్వాత్మత్వము, నిత్యత్వము మొదలుగాఁగలవని "శ్రుతిహ్వానంధరూపత్వం, విజ్ఞానఘనత్వం, సర్వ గతత్వం, సర్వాత్మత్వమి త్యేవంజాతీయకా బ్రహ్మణోధర్మాః క్వచిత్కేచిచ్ఛూన్యా-యస్తే" యను భాష్యకారవచనమువలన స్పష్టముగఁ జెలియవచ్చుచున్నది. కావున "నానందరూపత్వము, విజ్ఞానఘనత్వము, సర్వగతత్వము, సర్వాత్మత్వము, నిత్య త్వము" మున్నగునవి విషయధర్మములుగాఁ జెలియనగును.

ఇచట 'విషయిణి చిదాత్మకే' అని భాష్యకారప్రయోగమువలన విషయి కేవల చిత్స్వరూపముగా నిరూపింపఁబడియుండనట్టి చిత్స్వరూపమునకు ధర్మ ముల వర్ణించుట యసంగతము కావున "విషయిణస్తద్ధర్మాణా" మను భాష్యకార వచన మసంగతమా యన నట్లుగాదు. ఏలయన:- బ్రహ్మ చిదేకరసమయ్యునద్దాని స్వభావమును వర్ణింప బాహ్యదృష్టి ననుసరించి వైనిఁ జెప్పఁబడిన యానందాదివ్యవ దేశము చిదేకరసమునకుఁ గల్గుచున్నది. కాన నిచట 'తద్ధర్మాణామ'ను ప్రయోగము బాహ్యదృష్టివ్యవదేశకూత్రమేగాని వస్తుధర్మనిరూపణ మెంతమాత్రము గాదు.

తద్ధర్మాణాం చాధ్యాసః, తద్వివర్తయేణ విషయేన సద్ధర్మాణాం చ

ఇక నధ్యాసయన నదికానిదానియందు దానిబుద్ధి యని “అతస్మిన్ సద్బుద్ధి” యను భాష్యకారేవచనమువలన సువ్యక్తమగుచున్నది. అనగా రజతము కాని శుక్తియందు రజతబుద్ధి యేది కలదో యయ్యుడియే యధ్యాసమని యర్థము.

ఇక మిథ్యాశబ్దమునకు అపహ్నావము, అనిర్వచనీయమను రెండర్థములు సుప్రసిద్ధములగుచున్నవి. అపహ్నావమనగా విషేధరూపమగు నాస్త్వము. అనిర్వచనీయమన వివమిత్యమని నిరూపించుట కవకాశములేనిదని యర్థము. ప్రకృతమున మిథ్యాశబ్దమున కపహ్నావరూపాత్థమే గ్రహింపఁబడవలయును. అనగా లేదను వర్ణమును గ్రహింపవలయును.

ఇట్లు పూర్వపక్షమరదలి కదార్థవిశేషకథనముచేఁ దెలియవచ్చెడి పూర్వపక్షవాక్యార్థమేమనఁ, జిత్స్వరూపమును విషయమునగు నాత్మయందు విషయమగు ననాత్మకును దద్ధర్మములగు వికలత్వేదులకు నధ్యాసయు సద్దానికి వివర్తయముగా విషయమగు ననాత్మయందు విషయముగు నాత్మకును దద్ధర్మములగు నానందాదులకు నధ్యాసయు లేదని చెప్పట యుక్తమై యున్నదని.

ఇట్టివాక్యముచేఁ బూర్వపక్షాశయము సువ్యక్తమగుచుండ నికట “విషయేతి” యనుచో “అస్మత్ప్రత్యయగోళరే” యనియు “విషయస్య” యనుచో “యుష్మత్ప్రత్యయగోళరస్య” యనియు విశేష శబ్దములు సెప్పఁబడియున్నవి. ఇట్టివిశేషశబ్దములవలనఁ దెలియవచ్చునదేమన — విషయముగు నాత్మ యస్మత్ప్రత్యయ గోళర మనియు విషయమగు ననాత్మ యుష్మత్ప్రత్యయగోళర మనియు విశేషముగాఁ బేర్కొనఁబడిన దని. ఇచట నాత్మానాత్మ శబ్దములచే నర్థము సువ్యక్త మగుచుండుటచే సుత్తరగ్రంథమున నాత్మానాత్మ శబ్దములనే గ్రహించుచుండఁగా నిచట నాత్మానాత్మ శబ్దముల విడిచి తత్స్థానమున నస్మత్ప్రత్యయగోళరము యుష్మత్ప్రత్యయగోళర మను నపూర్వ గౌరవ శబ్దప్రయోగమువలనఁ గల్గు ప్రయోజన మెయ్యది? ప్రయోజనము లేనిచో నపూర్వ గౌరవశబ్దప్రయోగ మనర్థహేతువుగదా? యథా స్వాభిమతమగు విషయని నాత్మయని గ్రహించినచో నాత్మశబ్దము తంత్రాంతరములయందుఁ బలువిధములుగ నపార్థము గాఁబడఁగి విప్రతిపత్తికిఁ బాలుడినది. కావున నా శబ్దము శ్రుతిసిద్ధమగు నర్థము నీయఁజాలదు. అట్టి యర్థమును స్ఫురింపజేయుటకు సర్వతంత్రముల వారిచే విషయముగాఁ దలంపఁబడు నాత్మయొక్క స్వరూపము వారిచేఁ దలంపఁబడు నహోప్రత్యయిగాక యట్టియహంప్రత్యయికి సాక్షియగు శ్రుతిసిద్ధ విశేష స్వరూప

విషయే ధ్యానో మిచ్ఛేతి భవితుం యుక్తమ్ ।

మని తెల్పుటకు నహంశబ్దమునకుఁ బ్రాతిపదికమగునట్టియు వ్యవహారాతీతమగు నట్టియు నస్మత్తనుదానితోఁ గూడిన యస్మత్ప్రత్యయగోచర మను లాక్షణిక పదముచే నిరూపించియున్నారు. భాష్యకారులచే లాక్షణికముగ నెద్దియో యొకతీరునఁ బ్రయోగింపఁబడినట్టియు వ్యవహారమునందు లేనట్టి యీపదమువలనఁ దెలియఁ వచ్చెడి యాచార్యాశయ మేమన—లోకమునందలి లాక్షణిక పదప్రయోగముల వలనఁ బ్రయోక్త లెట్టిప్రయోజనము నభిలషించి లాక్షణిక పదప్రయోగమును జేయుచున్నారో యట్టి ప్రయోజనమును బడయుటయే యని. లాక్షణిక పద ప్రయోక్తలయాశయమన్ననో యట్టిపదములచేఁ దెలిసికొనఁదగినయర్థమును దమ సంప్రదాయమువలననే తెలిసికొనవలయునుగాని యద్దానికంటె వేటొండుమార్గము ప్రయోజనకరము కాకపోవుటయేగాక యనర్థహేతువుగూడ నగుననిగదా! అతీరు ననే భాష్యకారులు న్వాభిమత విషయి విషయతత్త్వము నవిచ్ఛిన్నపరంపరాక్రమ మున వచ్చుచుండెడి స్వీయసంప్రదాయమువలననే తెలిసికొనవలయును ; లేనిచో ననర్థము వాటిల్లునను గొప్ప యాశయముతో నీ లాక్షణికములగు సమౌర్వకౌరవ పదములచేఁ దమ గ్రంథము నుపక్రమించియున్నారు. దానంజేసి యీ గ్రంథము భాష్యకార సంప్రదాయ ముఖముననే శ్రవణము చేయఁబడవలయునుగాని వేటొక విధమునగాని వేటొకరివలనఁగాని యెంతమాత్రీ మభ్యసింపఁగూడదని తాత్పర్యము. ఇయ్యదియే యీ యపూర్వ పదప్రయోగమునకుఁ బరమ ప్రయోజనమై యున్నది. ఇట్టి యస్మత్ప్రత్యయగోచర యుష్మత్ప్రత్యయగోచర పదప్రయోగమువలన నాత్మానాత్మ శబ్దముల కాచార్య సంప్రదాయైకవేద్యమగు నర్థము నాచార్యసంప్రదాయముఖమున నుపదేశముఁ బడసి గ్రహింపవలయునుగాని తంత్రాంతరములందుఁ జెప్పఁబడిన యర్థములనుగాని సంప్రదాయాంతరములచేఁ జెప్పఁబడు నర్థమునుగాని యెంతమాత్రీమును గ్రహింపఁగూడదు.

ఇక నస్మత్ప్రత్యయగోచరమనఁగా శ్రుతిసిద్ధమును భాష్యకారసంప్రదాయైకవేద్యమునగు విషయి. అనఁగా సర్వసాక్షియగునాత్మ. యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమన నట్టివిషయికి విషయమగు ననాత్మ.

ఇట్టి యర్థవిశేషముచేఁ బూర్వపక్ష భాష్యమునకుఁ దెలియవచ్చెడి విశిష్టార్థము:—విషయియును జిత్స్వరూపమునగు నస్మత్ప్రత్యయగోచరమునందు విషయమగు యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమునకు విషయధర్మములగు వికలత్వాదులకు నధ్యాసయు నద్దానికి విపర్యయముగ విషయమగు యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమందు

విషయమును నన్యుత్పత్తయగోచరమునకు విషయభర్తకులగు నానందాదులకు సభ్యాసయును లేదని చెప్పబడి యున్న మనునది.

ఇట్లభ్యాసము లేదని యుద్ధిష్ఠిరనుబడును గల కారణము “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయోచితరేతరభావానుపపత్తి” సాధారణముననుసరించి సుతరామితరేతరభావానుపపత్తి” యని నిర్వచింపబడియున్నది. ఇందు “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయోచితరేతరభావానుపపత్తి” సాధారణము తద్ధర్మాణామపి సుతరామితరేతరభావానుపపత్తి” యను భావ్యము హేతుప్రతిపాదకము. ఇందు “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యను పదము వైః జెప్పబడిన “యుష్మత్ప్రత్యయగోచరః” “అస్మత్ప్రత్యయగోచరః” అను లాక్షణిక పదములతోఁ గూర్పబడిన సమస్తపదమని చెలియఁ బడుచున్నది. ఈసమస్తపదార్థవ్యక్తిరణముకొఱకు హేతువాక్యమును బ్రదర్శించి నచో హేతువాక్యము “యుష్మత్ప్రత్యయగోచరస్య, అస్మత్ప్రత్యయగోచరస్య చేతరేతరభావానుపపత్తి” సాధారణము తద్ధర్మాణామపి సుతరామితరేతరభావానుపపత్తి” యను స్వరూపము నొందుచున్నది. ఇచట “యుష్మత్ప్రత్యయగోచరస్య, అస్మత్ప్రత్యయగోచరస్య” అను పదములు సమన్యమానములగుచో “యుష్మత్ప్రత్యయగోచరాస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యని యుండవలసియుండఁగా భావ్య కారులు “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యని ప్రయోగించిరి. ఇట్టి భావ్య కారప్రయోగము వ్యాకరణస్మృతిచే నెట్లు సాధువుగా నొప్పును? భిన్నములగు పదములందుఁ జెలియవచ్చెడి సామాన్య విశేషపదములలో విశేషపదములకు మాత్రము ద్వంద్వకల్పనమును గావించి తదంతమున సామాన్యపదము నొక దానిని జేర్చుట, యనఁగా దేవదత్తయజ్ఞదత్తశబ్దములందుఁ జెలియవచ్చెడి విశేష పదములగు, దేవ యజ్ఞపదములకు “దేవయజ్ఞ” అను సమాసముచేసి తదంతమున సామాన్యపదమగు దత్తపదమునుగూర్చి “దేవయజ్ఞదత్త” యనునట్లు సమాసకల్పన చేయుట వ్యాకరణసమ్మతమగునా? అట్లుకానిచో యుష్మత్ప్రత్యయగోచరాస్మత్ప్రత్యయగోచరశబ్దములకు ‘యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరా’ అను సమాసకల్పన మసమంజసమేయయ్యెడిని. ఇట్టికల్పనమే యసమంజసమగుచో గ్రంథాదియందప శబ్దప్రయోగము నోపావహ మెట్లు కాసేరదను నద్దానికి నొకింత చెప్పవలసి యున్నది. పదవాక్య ప్రమాణ పారావారపారిములగు భావ్యకారు లపశబ్దప్రయోగముచేయుదు రనుటగాని చేసిననుటగాని యెంతమాత్రము విబుధలోకము సహింపదుగదా! కావున నిట్టి ద్వంద్వకల్పన శిష్టసమ్మతిని బడసినదయ్యె నపూర్వ

మగుటఁజేసి యపూర్వముగ నర్థమును బోధించునదియై యుండవలయును. ఇది పటకు యుష్మత్ప్రత్యయగోచరము, అస్మత్ప్రత్యయగోచర మను శబ్దము లపూర్వార్థబోధకము లనియు లాక్షణికము లనియు నిరూపింపఁబడియె. ఇట్టి యపూర్వార్థబోధకములగు లాక్షణికపదములచే నీయపూర్వద్వంద్వకల్పనమును గావించుటయందుఁగల తాత్పర్యము లాక్షణికపదకల్పనయందలి తాత్పర్యమే యనియు నంతకంటె భిన్న మెంతమాత్రముగాదనియు నిశ్చయముగఁ జెప్పన్వచ్చు. అనఁగా నీశబ్దార్థముగూడ సంప్రదాయైకవేద్యమే యని భాష్యకారాశయము. అట్లుగఁచో సంప్రదాయైకవేద్య మను మిషచే నవశబ్దప్రయోగము శిష్టసమ్మతమా? యన నియ్యది యవశబ్ద మెంతమాత్రమును గాక శిష్టసమ్మతముగనుశబ్దముగా నలరారుచున్న దని చెప్పట కెంతమాత్రమును సందియములేదు. ఎట్లన, “సుబరతం చ తిజంతం చ పదసంజ్ఞం స్యాత్త” ను శిష్టవాక్యమును సూత్రరూపమున వ్యక్తీక రింపఁదలఁచినపాణిన్యాచార్యుఁడు సుబంతిజంతపదములలోని సుప్తిరూపములగు విశేషపదములను ముందుగాఁ గూర్చి తదంతమున ‘అంత’ శబ్దమును గూర్చి “సుప్తిజంతం పదమ్మి”ను సూత్రము నెట్టినియమముచే న్మరించెనో యాతీరుననే యుష్మత్ప్రత్యయగోచరాస్మత్ప్రత్యయగోచరశబ్దములకు, యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరాయని సమాసకల్పనమును జేయుటచేఁ బాణిన్యాదిశిష్టులలోఁగూడ భాష్యకారు ల్లుగఁగఱులుగఁ బరఁగునంతటికారవముతో నొప్పియున్నా రను విశేషము నీ “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యను పదము వ్యక్తీకరించుచున్నది. ఇంతియే కాదు. సకలవేదార్థసారము నొక్కయాక్షేపసమాధానములతోఁ గూడిన యధ్యాసభాష్యముచేతనే సకలలోకములకు నుపదేశించుచున్న భాష్యకారులు యుష్మత్ప్రత్యయగోచరాస్మత్ప్రత్యయగోచరములయొక్క యన్యోన్యాధ్యాసమును “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యను సపూర్వద్వంద్వకల్పనచే సూచించి యున్నారు. ఇందలిరహస్యవిశేషము భాష్యకారసంప్రదాయైకవేద్యము.

ఇది యిట్లుండ భాష్యవ్యాఖ్యాతలు గొందఱు విషయిని నస్మత్ప్రతియు విషయమును యుష్మత్ప్రతియు గ్రహించుచుఁ దదర్థపురస్కరంబుగ యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో యను పదమునకుఁ బలువిధములగు విగ్రహములను గల్పించి యున్నారు. అట్టివిగ్రహములు వారలకుఁగూడ రుచింపలేదని నిర్ణయింపఁగలిగినంత యాభాసముగ నావిగ్రహములఁ బ్రదర్శించియున్నారు. అట్టియాభాసమునకుఁ గారణము భాష్యకారావధిమతముగ నస్మత్తుచే విషయియగు నాత్మను, యుష్మత్తుచే విషయమగు ననాత్మను గ్రహించుటయే. భాష్యకారు లన్నవో విషయియగు

నాత్మను అవ్యక్తత్వయగోచర మనియు, విషయమగుననాత్మను యుష్మత్ప్రకృత్యయగోచర మనియును గ్రహించియున్నారు గాని యెచ్చటను వ్యాఖ్యాతలు గ్రహించినట్లు యుష్మత్ప్రకృత్యయగోచరమనియు అస్మత్ప్రకృత్యయగోచరమనియుండలేదు. కావున యుష్మదస్మత్తులను బ్రత్యేకవాచకములనుగా గ్రహించుట భాష్యకార హృదయవిరుద్ధమును హేయము నగుచున్నది.

ఇంకనితరేతరభావ మన నితరేతరసంభేదము. అనఁగా నితరేతర సాంకర్య మని యభిప్రాయము. ఇతరేతరసాంకర్యమున కవకాశ ముండినచో నితరేతరభాష్యసమున కవకాశము గలుగును. అట్టిసాంకర్యము లేనిచో సభ్యసము సిద్ధింపదు. ప్రకృతమున నుద్దేశింపబడిన యుష్మత్ప్రకృత్యయగోచరాస్మత్ప్రకృత్యయగోచరములయొక్క యితరేతర సాంకర్యమున కెంతమాత్రము సావకాశములేదు. కావున నాయుష్మత్ప్రకృత్యయగోచరాస్మత్ప్రకృత్యయగోచరములయొక్క భర్తములే సాంకర్యమునకుఁ గూడ నించుకేనియు నవకాశములేదు గావున సభ్యసము లేదని చెప్పుటకుఁ గారణ మని హేతువాక్యముయొక్క తాత్పర్యము. యుష్మదస్మత్ప్రకృత్యయగోచరములకు నితరేతరసాంకర్యము లేదనుటకుఁ గారణము “విరుద్ధస్వభావయో” యను పదముచే నిరూపింపబడుచున్నది. విరుద్ధస్వభావ మన నెద్దియో యుద్ధానిని నిరూపించుటకై “తమఃప్రకాశవత్త”ను దృష్టాంత మీయఁబడుచున్నది. ఇచటఁ దమఃప్రకాశదృష్టాంతముచే గ్రహింపబడవలయువిరుద్ధస్వభావము పరస్పరానాత్మతాలక్షణముగాని సహానవసానలక్షణ మెంతమాత్రముగాదు. సహానవసాన మనఁగా నొకచోఁ గూడియుండుటకు వీలులేని స్వభావము. అనఁగా నొక దానియొక్క స్వభావము మరియొకదానిస్వభావమునకు బాధక మగుచో నారెండు వస్తువులు నొకేకాలమున నొకేస్థలమున నిలిచియుండనేరవు. తమఃప్రకాశము లన్ననో యన్యోన్య బాధకములు గాక రెండు నొకచో నిలిచియుండుటకుఁ దగు సావకాశమును గల్గియున్నది. కాని తమస్సును జూచి ప్రకాశ మనిగాని ప్రకాశమును జూచి తమ స్సుని గాని యిండుకేనియు శంకించుటకు వీలులేని యన్యోన్య విలక్షణస్వరూపముతో నొప్పుచున్నవి. ఇట్టియన్యోన్యవైలక్షణ్యముతో నొప్పు స్వరూపమునే పరస్పరానాత్మతాలక్షణ మని కోవిదులు చెప్పుచున్నారు.

ప్రకృత్యమునఁ దమఃప్రకాశదృష్టాంతముచే సూచింపబడువిరుద్ధస్వభావ మెద్దియన నయ్యది “విషయవిషయాణో” యను పదముచే నిరూపింపబడుచున్నది. అది యెద్ది యన—యుష్మత్ప్రకృత్యయగోచరము విషయ మనియు సస్మత్ప్రకృత్యయగోచరము విషయ యనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. విషయ యన్ననో విషయమును

దెలిసికొను సాక్షిరూపముగఁ జైతన్యము. విషయ మన్ననో విషయికంటె భిన్నమై విషయించే దెలిసికొనఁబడునట్టివి శేషము. తెలిసికొనుఁగాఁడు దనచేఁ దెలిసికొనఁబడు వానివి శేషముల నెన్నఁడు దనస్వరూపముగాఁ దెలిసికొనుట కవకాశ ముండదు. కావున విషయవిషయము లొకస్థలమున నొకకాలముననే నిలిచియున్నను విషయిని విషయముగాఁ గాని విషయమును విషయినిగాఁ గాని యించుకేనియుఁ దలరిచుట కెంతమాత్రము సావకాశము లేదుగదా! దానంజేసి “విషయవిషయిణో” యను పదములచే యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరములు రెండు నిండు కేనియు సాంకర్యముఁ జెందుటకు వీలులేనంతటి విరుద్ధస్వభావములతో నొప్పుచున్నవని పరమతాత్పర్యము. కావున నస్మత్ప్రత్యయగోచరమునకును యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమునకును దధర్మములకును యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమునం దస్మత్ప్రత్యయగోచరమునకుఁ దధర్మములకు నధ్యాసము లేదని చెప్పట యుక్తమే యని యాక్షేపభాష్యతాత్పర్యము. కావున శాస్త్రమునకు నభిమతములగు విషయప్రయోజనములు సిద్ధింపక పోవుటచే శాస్త్ర మనారంభణీయమే యని యాక్షేపభాష్యతాత్పర్యము.

అధ్యాసస్థలములందు ధర్మములకు సాంకర్యము లేకుండ ధర్మములకు సాంకర్యము గలుగుట యప్రసిద్ధ మగుచుండ భాష్యకారులు “తద్ధర్మాణామపి సుతరామితరేతరభావానుపపత్తి” యని యధ్యాసనిషేధహేతువుగ ధర్మసాంకర్యనిషేధమును గూడ నెందులకుఁ గావించి రన, వ్యవహారమున నహంమాని ధర్మములగు నింద్రియాదులతోఁ దాదాత్మ్యభావముఁ జెందకయే నింద్రియాదిధర్మము లగు కాణత్యాదులను దనయం దధ్యస్తములుగాఁ జేసికొనుట దెలియవచ్చుచున్నది. దానంజేసి ధర్మధ్యాసము లేకుండఁగనే ధర్మాధ్యాసము గలుగవచ్చునను నాక్షేపమును వారింప “తద్ధర్మాణామ” ని గ్రహించియున్నారు.

గ్రంథకరణాదికార్యారంభమున నట్టి కార్యముయొక్క నిర్విఘ్న పరిసమాప్తిని బ్రయోజనముగా నభిలషించి శిష్టులు మంగళాచరణమును గావించుట యాచారముగానున్నది. శిష్టాచారముగూడఁ బ్రమాణముగదా? అట్టిశిష్టాచారము నుల్లంఘించి తమభాష్యాదియందు భాష్యకారులు మంగళాచరణము నెందులకుఁ గావింపలే దన, శిష్టాచారప్రమాణవాదులతో నగ్రగణ్యులగు భాష్యకారులు మంగళమును గావింపలేదనునది లేదు. “అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వంద్వస్సమాసీకస్య చ” యను సీశ్వరగీతముల యందు ద్వంద్వసమాస మీశ్వరస్వరూపముగా నుద్ఘరింపఁబడినది. భాష్యకారులన్ననో యీశ్వరస్వరూపముగాఁ దలంపఁబడు “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో” యను ద్వంద్వసమాసముతోఁ దనుగ్రంథమును

తథాప్యన్యోన్యస్మిన్నన్యోన్యాత్మకతా మన్యోన్యధర్మాంశ్చాధ్యసేత్తతరా-

బ్రాహ్మింశుటచే వృద్ధ్యధశబ్దములను గ్రంథారంభమునఁ బ్రయోగించిన శిష్ట్యలకు మంగళము సిద్ధించినతరువాతనే భాష్యకారులకుఁగూడ మంగళము సిద్ధించుచున్నది. ఇంతియ గాదు; ఈద్వంద్వసమాసమునఁ బ్రకృత్యయగోచర మను లాక్షణిక పదముచేఁ దమ కభిమత మగు సర్వోపప్లవరహిత ప్రజ్ఞాసముప్రవృత్త్యాత్మస్వరూప మగు బ్రహ్మమును స్మరించుటచే నిష్ప్రదేవతాతత్వానుస్మరణరూపమంగళమును భాష్యకారులు సర్వవిధములఁ జేసియేయున్నాడు. అట్టిమంగళమున కనురూప మగు ప్రయోజనమైన భాష్యపరిశుమాప్తి గలుగుటయే గాక యట్టిభాష్య మాచంద్ర తారకముగ నేర్పడ మగు యశము నన్ని దేశములయందుఁ గనుచున్నదిగదా!

ఉత్తరగ్రంథము “తథాపి” యను పదములతోఁ బ్రారంభింపఁబడుట వలన నీపూర్వపక్షగ్రంథమున “యద్యపి” యను పదము నధ్యాహారము చేసి కొనవలయును. అనఁగా నధ్యాసము లేదని చెప్పట యుక్తమగునప్పటికిని నని యర్థము. ఇచ్చట నధ్యాసము లేదని చెప్పటకు నధ్యాసము నిజముగా లేదా లేక యధ్యాసము దెలియఁబడలేదా యను పక్షద్వయమును శంకించి యస్మత్ప్రత్యయ గోచరమునందు యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమునకుఁ గాని యుష్మత్ప్రత్యయగోచర. ము దస్మత్ప్రత్యయగోచరమునకుఁ గాని పూర్వోక్తకారణములచే నధ్యాస మెంత మాత్రమును గలుగనేర దను గొప్పయాశయమును “తథాపి” యను పదముచే సూచించి యధ్యాసము ప్రత్యక్షముగాఁ దెలియవచ్చుటఁజేసి లేదని చెప్పట కవకాశ మెంతమాత్రమును లేదనునభిప్రాయమును నయుక్తికముగ “అన్యోన్య-స్మిన్నన్యోన్యాత్మకతామన్యోన్యధర్మాంశ్చాధ్యసేత్తతరావివేకేనాత్యంతవిక్ర-యోర్ధ్వధర్మిణోర్ధ్వాభ్యాక్షాననిమిత్తః సత్యాన్యతే మిథునీకృత్యాహమిదం మమేదమితి నైసర్గికేయం లోకవ్యవహార ” యను భాష్యముచే సూచించుచున్నారు. అయిష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరములయొక్క యిత రేతరాధ్యాసము, నైసర్గికః=స్వభావముచే నస్మత్ప్రత్యయగోచర మగు చైతన్య మాత్రమునే యాలంబనముగాఁ గల్గియుండునది. కావున నస్మత్ప్రత్యయగోచరము యొక్క సద్భావ మెటుల నిరాకరింపఁబడుట కవకాశములేదో యాతిరుననే యీ యధ్యాసము గూడ నిరాకరింపఁబడుట కవకాశములేదు. ప్రత్యక్షముగాఁ దెలియ వచ్చెడి యధ్యాసస్వరూపము “అహమిదం మమేదమితి లోకవ్యవహార” యను భాష్యముచేఁబ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చట “అహమిదమ్మ”ను భాష్యము తంత్రోచ్చరితము. అనఁగా నర్థవ్యవస్థ చేయునపుడు చెందుసారులు దీనిని బాందికపఱచి “అహమిదం, అహమిదం, మమేదమితి లోకవ్యవహార” యని భాష్యార్థమును

వివేకేనాత్మ్యత వివి యోర్థ్యైర్భౌతికైర్భౌతికాభ్యాజ్ఞానమితి తః సత్యానృతే

నిర్మాపిరవలయును. అధ్యోసముఖలో 'సహ'మృదు భావము మొదటి యధ్యాసము. ఇట్టిభావమునందుఁ జడచిత్తులు చెందును దెలియవచ్చుటచే నిర్మాహం భావము గూడ సధ్యాసకార్యమే. కాని నిరంశ మగు చైతన్య మెంతమాత్రమును గాదు. ఇంక 'నిదమ్న'ననది భోక్త యగు నహంశబ్దవాయునకు భోగసాధనముగాఁ దెలియవచ్చుచి "దేహేంద్రియసంఘాతరూపము. ఈదేహేంద్రియసంఘాతముతో నహంమాని తాదాత్మ్యమును జెంది "అహమిదం=నేనే యీశరీర మను భావమును బొందుట మూఁడవయధ్యాసము. ఇంక నిదంశబ్దముచే దేహేంద్రియసంఘాతము కంటె భిన్నమగువిషయములను గ్రహించి యట్టివిషయములకును ధనకును "మమేదం=ఇది నాసంబంధ మయినది" యను సభిమానమును జెందుట నాలుగవ యధ్యాసము. ఇట్టినాలుగువిధము లగు సధ్యాసముతోఁ గూడినది లోకవ్యవహారము. అనఁగా నేను మనుష్యుడనని వ్యవహరించుటయే యధ్యాసముయొక్క తాత్పర్యము. ఇట్టివ్యవహారము అభిజ్ఞ, అభివదనము, ఉపాదానము, అర్థక్రియ యని నాలుగిధములుగ లోకమునఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్టివ్యవహార మెట్లు పరఁగుచున్నదన, సత్య మగు సస్మత్ప్రత్యయగోచరమును సేవ్యత మగు యష్మత్ప్రత్యయగోచరమును నొకదానితో వేరొకదానిని గలుపుటచేఁ గల్గుచున్న దని "సత్యానృతే మిథునీకృత్య" యను భాష్యమువల్లఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

యస్మత్ప్రత్యయగోచరము స్వరూపముచేఁ గూడ సధ్య స్తస్వరూపమే. ఇందు సత్యానృతములయొక్క మిథునీకరణమునకుఁ గల కారణము "మిథ్యాజ్ఞాన-నిమిత్త" యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. ఇచట మిథ్యాజ్ఞాన మనుచో "మిథ్యా చ తదజ్ఞానం చ మిథ్యాజ్ఞానమ్"ని విశ్రవాంతమును గ్రహించవలయును. ఇచ్చో మిథ్యాశబ్ద మనిర్వచనీయార్థకము. ఛానంజేసి మిథ్యాజ్ఞాన మన సనిర్వచనీయ మగు సజ్ఞాన మని యభిప్రాయము. అజ్ఞాన మన భావరూప మగు నవిద్యాశక్తి గాని జ్ఞానాభావ మెంతమాత్రము గాదని దెలియవలయును. నిమిత్తశబ్ద మిచట నుపాదానకారణపరము. అనఁగా సత్యానృతమిథునీకరణమున కవిద్యాశక్తియే కారణము. కారణముచేఁ గల్గిన వ్యవహారమునకు నైసర్గికభావ మెట్లు గల్గుననఁ జెప్పబడుచున్నది. — అస్మత్ప్రత్యయగోచర మగు చైతన్యమునే యాలంబనముగాఁ గలిగినట్టి యజ్ఞాన మనెడి 'యా యవిద్యాశక్తి' బాహ్యములు నాధ్యాత్మికములు నగు వస్తువులయందు ననుస్మాత్మమై యున్న దని యంగీకరించి తీరవలయును. అట్టి యవిద్యాశక్తియే లేకపోయినచో మిథ్యారూపము లగు వస్తువులయొక్క యవభాసమునకుఁ గారణము లేకపోయితిని! కావున మిథ్యారూపము

మిథునీకృత్యామిదం ఘమేదమితి నైసర్గికాయం లోకవ్యవహారః॥

లగు వస్తువులు భాసించుటచేసి యస్మత్ప్రత్యయగోచరము నాశ్రయించిన యవిద్యాశక్తి యొకటి యున్నదని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈయవిద్యాశక్తి యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమగు దృశ్యవస్తువులయందు దృశ్యవస్తువులయొక్క ప్రకాశమునెంతమాత్రము ప్రతిబంధింపకపోయినను నావస్తువులను గనిపెట్టెడి యస్మత్ప్రత్యయగోచర మనెడి చైతన్యము నావరించుటచేతనే దృశ్యస్వరూపము చైతన్యముచే గ్రహింపబడకున్నది. కాని దృశ్యవస్తువుల నెంతమాత్ర మి యజ్ఞానశక్తి యావరించి వాని స్వరూపము జెలియబడకుండ నట్టిప్రతిబంధకమును గావించియుండలేదు. కావున శుక్త్యాదులయందు రజతాద్యధ్యానములకుఁ గూడ నస్మత్ప్రత్యయగోచరము నావరించిన యజ్ఞానమే కారణమైయున్నది.

అస్మత్ప్రత్యయగోచర మన్ననో చిత్స్వరూపమే యగుటవలన స్వయం ప్రకాశమానమైయైనను నట్టిస్వరూప మించుకేనియుఁ బ్రకాశింపకుండుటకు వేతాక కారణము తెలియబడకుండుటచే నా యస్మత్ప్రత్యయగోచరమునందు నిసర్గసిద్ధమగు నజ్ఞానరూప మగు నవిద్యాశక్తియొక్క ప్రతిబంధమే కారణ మని సుస్పష్టమగుచున్నది. కావున నాయవిద్యాశక్తియే యస్మత్ప్రత్యయగోచరమందు బ్రహ్మ స్వరూపావభాసమును బ్రతిబంధించుచు నతద్రాపమగు నహంకారాదికముయొక్క ప్రతిభాసమునకు హేతువు గూడ నగుచున్నది. ఇట్లవిద్యాశక్తియొక్క కార్య మావరణ మనియు విక్షేప మనియు రెండువిధములఁ బరఁగుచున్నది.

ఈ యవిద్యాశక్తి సుషుప్తునియందును సమాధిస్థనియందును మూర్ఛి తునియందును నహంకారము మొదలుగాఁ గల్గిన విక్షేపముయొక్క సంస్కార మాత్రముగా నుండి సుషుప్త్యాదులనుండి యుత్థానమును జెందఁ దిరుగ నుద్భవింపుచున్నది. కావున నీయహంకారమహంకారాత్మకమును మనుష్యాద్యభిమానము నగు లోకవ్యవహారమునైసర్గిక మయ్య మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్తమే గాని యాగంతక ఘోతమాత్రముగాదు. కావున నైసర్గికనైమిత్తిక భావముల కెంతమాత్రము నిట విరోధము లేదు.

ఇట్టి నైసర్గిక భావమునే 'యనాది' యని భాష్యకారులు దలఁచుచు న్నారుగాని పరస్పరాశ్రయదోషవారణమునకు నజ్ఞులచే గల్పింపబడిన యనాది నెంతమాత్ర మనాదిగాఁ దలఁచియుండలే దని "శరీరసంబంధస్య ధర్మాధర్మయోస్తత్ప్రతస్య చేతరేతరాశ్రయత్వప్రసంగాదంభవరంపరైషానాదిత్వకల్పనా" యను భాష్యకార్యోక్తిచేతను స్పష్టమగుచున్నది.

“అత్యంతవివిక్తయో” యనుదానికి ధర్మలయొక్కయు ధర్మముల
యొక్కయు స్వభావము లొకదానితో నొకటి సాంకర్యముఁ జెంఱుట కించుకేనియు
సవకాశము లేని విరుద్ధస్వభావములతో నున్నవని యభిపాయము. •

ఇంతట 'అన్యోన్యధర్మాగ్నే' అని ప్రత్యేకముగా గ్రహించుటచే ధర్మస్వ
ధ్యాన లేకుండగనే యెద్దియో యొక ధర్మాధ్యానము గల్గు నని 'సూచింపఁబడు
చున్నది. ఏధర్మీయం దేధర్మి కధ్యానమో, లేక ధర్మమాత్రమునకే యెచట
నధ్యానమో యయ్యది యంతయు భావ్యకారులచేతనే స్వయముగ "తద్విధా
పుత్రభార్యాదిషు" యను వాక్య మాదిగాఁగల భావ్యముచే ముందు నిరూపింపఁ
బడుచున్నది.

“అధ్యస్య, మిథునీకృత్య” యనుచోఁ గ్రాప్తివ్రత్యయ మ్మధ్యాసమునకును మిథునీకరణమునకును భూర్వకాలత్యమును గాని భేదమును గాని తలఁచి యెంత మాత్రమును బ్రయోగింపఁజడలేదు. ఏలయన నిచట “అధ్యస్య, మిథునీకృత్య”అను పదములచే “భుక్త్వా వ్రజతి” యను ప్రయోగముండు వలెఁ గ్రియాంతరము గ్రహింపఁజడక యొకేక్రియ యభిప్రేతముగటచే గ్రాప్తివ్రత్యయమునకు స్వార్థమునఁ దాత్పర్యము లేదు.

అట్లైనచో “అధ్యస్య, లోకవ్యవహారః” అను పదములచేఁ గ్రహాన్తరము చేలియవచ్చుచున్నదే యనిన నట్లు గాదు. ఎల యన నయ్యదియు స్వరూప మాత్రమునందే పర్యవసితము గాని వేఱొకటి గాదు. ఇంతియ గాదు; ఉపసంహారమునందు “ఏవమయమనాదిరన్తంత్రో నై సర్గికోఽధ్యాసః” యనుదానిని మాత్రమే భాష్యకారులు గ్రహించియున్నారు. దానందేసి “చైతన్యము పురుషునియొక్క స్వరూపమ” న్నట్టియ్యది వ్యవధేజమాత్రమేయని గ్రహింపవలయును.

అహ - కోఽయమధ్యాసో నామేతే! ఉచ్యతే - స్మృతి -

ఇట్లే సిద్ధాంతభాష్యమున “అన్యోన్యస్మిన్న”ను పదము మొదలు “ధర్మ-
ధర్మిణో” యను పదమువరకును గల భాష్యముచే నధ్యాసలక్షణమును “మిథ్యా-
జ్ఞాననిమిత్తః సత్యాన్యతే మిథునీకృత్య నైసర్గిక” యను భాష్యముచే నధ్యాస
కారణమును, “అహమిదం మమేదమితి లోకవ్యవహార” యను భాష్యముచే
నధ్యాసస్వరూపమును సుస్పష్టముగ నిరూపింపబడుటచే యుష్మదీస్మత్సృత్యయ
గోచరములకు నధ్యాసము లేదని చెప్పట కెంతమాత్ర మనకాశము లేదు.
కావున శాస్త్రమునకు విషయప్రయోజనములు సిద్ధించుటజేసి శాస్త్ర మారంభణీ
యమే యని సిద్ధాంతతత్పర్యము.

ఇట్లే యధ్యాసభాష్యము శాస్త్రముయొక్క విషయప్రయోజనసిద్ధికి
గారణ మగుటజేసి శాస్త్రముతో సంబంధించియే యున్నది. అంతియే గాదు.
మొదటిసూత్రమునఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడిన విషయ ప్రయోజనములను గూడ సిద్ధింపఁ
జేయుచున్నందున మొదటిసూత్రముతోఁ గూడ సంబంధించియే యున్నదని
చెప్పట కెంతమాత్రము సందియము లేదు. మొదటిసూత్రమునందుఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁ
బడిన విషయ ప్రయోజనములఁ గూర్చి మొదటిసూత్రముయొక్క భాష్యవ్యాఖ్యా
నానంతరమున నిరూపింపబడును.

“అహ కోఽయమధ్యాసో నామ” యను వాక్యము మొదలుగాఁ గల
భాష్యమిథ్యాససిద్ధిపరము. ఇచట “కథం పునః ప్రత్యగాత్మని” యను వాక్యము
నకుఁ బూర్వభాష్య మధ్యాసలక్షణపరము. అది మొదలుగాఁ గల భాష్యము
సంభాననాపరము.

అట్లే నచో నింతకుఁ బూర్వము “తథాప్యన్యోన్యస్మిన్న”ను వాక్య
మాదిగాఁ గల భాష్యముచే నధ్యాసలక్షణసద్భావములు నిరూపింపబడియుండ
మఱల నధ్యాససిద్ధికిఁగోఱకు లక్షణసంభావనల నెందుకుఁ బ్రతిపాదింపవలయు ననఁ
జెప్పబడుచున్నది. దేహేంద్రియాదులయందు “అహం మమ” యను సఖిమానము
గలిగిన వానికిఁ బ్రమాతృత్వమును నిరూపించినంతనే యట్టి ప్రమాతకు నధ్యాస
స్వరూప మెంతమాత్రము సిద్ధింపనేరదు. ఏలయన లోకమునందు శుక్తిరజతద్విచం
ద్రాదిస్థలములయందు నలెఁ బ్రమాతయం దధ్యాసానుభవ మిచటఁ దెలియరా
కున్నది. ఏలయనఁ దెలియవచ్చెడిభావమునకు బాధగలిగినచో నట్టిభావము లధ్య
స్తము లని చెప్పసొప్పను. ప్రకృతమునఁ బ్రమాతయం దన్ననో ప్రమాతృభావము
నకు బాధ తెలియరాదు కావునఁ బ్రమాతృత్వ మధ్యస్త మని నిరూపించుటకు
నధ్యాసలక్షణము చెప్పి యట్టిలక్షణముచే వ్యాప్తమగు సద్భావమును నిరూపింప
వలయును.

రూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః । తం కేచిదన్యత్రా—

అత్తై సచో లక్షణముతోఁ గూడిన వస్తువుయొక్క సద్భావమాత్రమును బ్రదర్శించుటకులననే యద్దానియొక్క యసంభావనాశంక గలుగ నేరదుగదా! అట్టి విషయమున సంభావనానిరూపణము నెందులకుఁ జేయవలయు ననఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ప్రకృతపుటస్మృత్యైత్యయగోచర మన్ననో యవిషయమును నసంగమును నగుచు నధ్యాసమునకు హేతుభూత మగు నెట్టిగుణములతోడను గూడి యుండకపోవుటచేతను, పుష్కలచైతన్యభావముతో నొప్పియుండుటంజేసి యితరములయందుఁ దెలియనచ్చెడి యధ్యాసములఁ గూడఁ దొలఁగించుటకుఁ దగిన విశేషములతోఁ గూడియుండుటచేతను నద్దానియం దధ్యాసమున కెంతమాత్ర మవకాశము లేదను నాక్షేపము గలుగును. కావున నట్టియాక్షేపమును వారించుటకై సంభవమును దప్పక చెప్పితిరవలయును. అధ్యాసమునకు లక్షణసంభావనలు రెండును సంభవించునేర వను నాశయముతో “ఆహా కోఽయమధ్యాసో నామ” యనునది చెప్పఁబడుచున్నది. ఇచట “కిం”శబ్దమునకుఁ దెలియవచ్చెడి ప్రశ్నాక్షేపార్థములు రెండును సంభవించుటచే నీవాక్యము తంత్రముచే నుచ్చరింపఁబడవలయును. తంత్రోచ్చరిత మగు నీవాక్యమునకు ‘నధ్యాస మన నేమి యని యడుగుచున్నాఁడ’ని యర్థము. అనఁగా “నధ్యాసమునకు లక్షణ మెయ్యది? అట్టి యధ్యాస మిచట సంభవించునా?” అను రెండువిధము లగు నర్థ మిచటఁ గలుగుచున్నది. అందు మున్ముందుఁ బ్రశ్నమునకుఁ బ్రతిపచన మగు లక్షణమును జెప్పి యాలక్షణముయొక్క సంభవము నాక్షేపించి సమాధానమును జెప్పుచున్నారు. ఇచట “ఆహా”వలకుచున్నాఁడు లేక యడుగుచున్నాఁడని రెండవవాఁ డొకఁ డడుగుచున్నట్లు వ్రాయఁబడినది. ఇట్టిగ్రంథములను రచించుటలోఁ దమయభిప్రాయములను శ్రోత లనాయాసముగ గ్రహించుటకుఁ గాను గ్రంథకర్త తొక ప్రతివాదియో శిష్యుఁడో యట నున్నట్లు భావనచేసి యట్టివానిచే నాక్షేపింపఁబడిన దనిగాని యడుగఁబడిన దనిగాని తలచుచు వానికి సమాధానముఁ జెప్పుచున్నట్లుల గ్రంథములను రచించుట యాచారమై యున్నది. ఇట్టిరచనావిశేషమును హదకథ యని కోవిదులు చెప్పుచున్నారు. పవిత్ర మగు నీభాష్యము వాదకథ యని సూచించుటకుఁ గాను భాష్యకాదులు “ఆహా!” యను నీపరోక్షినిఁ బ్రయోగించి యున్నారు. ఇంతియ గాదు. ఇయ్యది మీమాంసాగ్రంథరాజ మగుటఁజేసి యిందు వాదిప్రతివాదిమధ్యస్థులయొక్క వాక్యముల ననుకరించు వాక్యక్రమమున నీ “శారీరకమీమాంసా” రచియింపఁబడియున్నది.

“అధ్యాస మన నేమి?” యనుప్రశ్నమునకు సమాధానరూప మగు నధ్యాసలక్షణము “స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః” యను వాక్య

ముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇచట “అధ్యాస” యను పదము నధ్యాహారము చేయవలయును.

ఇందు ‘పరత్ర’ యని యుండుటచే ‘పరస్య’ అనునది యర్థసిద్ధ మగు చున్నది. స్మృతిరూపశబ్ద మవభాసశబ్దమునకు విశేషణము. స్మర్యత ఇతి = స్మరింపబడుచున్నది గాఁగ, “స్మృతి” యని చెప్పబడుచున్నది. ఇచట భావము స్పష్టముగాఁ గంటికి నెదురుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నందున, స్మరింపబడిన రూపమువంటి రూపముగలది యనునర్థమును గ్రహింపవలయును. కాని స్మరింపఁ బడిన దని మాత్రము గ్రహింపఁ గూడదు. ఈయవభాసము స్మృతినదృశ మని చెప్పటకుఁ గల హేతువు “పూర్వ దృష్టావభాస” పదము. స్మృతికిఁ బూర్వ ప్రమాణజనిత మగు సనుభవము కారణ మెట్లగుచున్నదో యాతీరుననే యీయవ భాసమునకుఁ గూడఁ బూర్వప్రమాణజనితానుభవము కారణము. కాన నియ్యది యు స్మృతినదృశ మగుచున్నది. కావున నధ్యాస మన నొకదానియందు స్మృతి సదృశమును బూర్వదృష్టము నగు వేతొకదానియొక్క యవభాస మని, యనఁగా నధ్యాసలక్షణ మని లక్షణవాక్యమున కర్థము.

ఒకదానియందు, ననఁగా శుక్తియందు వేతొకదానియొక్క యన స్మృతి సదృశమును బూర్వదృష్టము నగు రజతముయొక్క యవభాస మని లక్షణమునకు లక్ష్యమునందు సమన్వయము. శుక్తియందు రజతముగాఁ జూడఁబడినది సత్యము గాకపోవుటచే స్మృతినదృశ మనియు, నిదివఱకుఁ బ్రమాణముచే రజతమును గ్రహింపనివానికి శుక్తి రజతముగ గ్రహింపఁబడుటకు వీలులేకుండుటజేసి పూర్వ దృష్టసదృశ మనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. దానంజేసి స్మృతిరూపము పూర్వదృష్ట మనువిశేషణము లవశ్యగ్రాహ్యము లగుచున్నవి. ఇట్టివిశేషణద్వయరహితముగ “పరత్ర పరావభాసః = ఒకదానియందు వేతొకదానియొక్క యవభాసమ” నియే యధ్యాసమునకు లక్షణ మని గ్రహించినను, లేక “పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః = ఒకదానియందుఁ బూర్వదృష్ట మగుదానియొక్క యవభాసమ”ని స్మృతిరూప మను విశేషణమును ద్రోసి యధ్యాసలక్షణమును గ్రహించినను, బ్రత్యభిజ్ఞయం దీలక్షణ మతివ్యాప్త మగుటజేసి యధ్యాసమున కియ్యది యంతమాత్రము లక్షణము గానేరదు. కావున నధ్యాసలక్షణమున, స్మృతిరూపవిశేషణ మవశ్యము గ్రహింపవలయును.

ఇట్లా శుక్తియందు భాసించు రజతమునకు సత్య మగు స్థితి లేదు గావున నయ్యది సత్తు గానేరదు. పురోఽవస్థితముగఁ దెలియవచ్చుటజేసి శక విషాదాదులవలె నసత్తును గాదు. పరస్పరవిరోధభావ ముండుటవలన సదనదత్తును గాదు. కావున నీరజతావభాస, మనిర్వచనీయ మని చెప్పఁబడవలయును. శుక్తి

స్వధర్మాధ్యాస ఇతి వదన్తి కేచిత్తు యత్ర యదధ్యాస స్తద్వివేకాగ్రహణిబంధనో భవ
రజతస్థూమందువలెనే స్వప్రజ్ఞానమునందును శంఖముయొక్క వచ్చు దశమునందును
గుడముయొక్క తిక్కత్వమునందును ద్విచంద్ర దిశ్చేష్టోఽలాతచక్ర గంధర్వ
సేగర వంశోరగ మరీచికాజలాది విభ్రమములయందుఁ గూడ నీలక్షణమే
సమన్వయ మగుచున్నది. ఇందువలనఁ జెలియవచ్చునది దేమన, నెద్ది యేని
యొకటి ప్రకాశించుచున్నంతనే యయ్యది సత్యముగా నున్నదని ప్రహించుట
కవకాశము లేదు. కావున దేహేంద్రియాదులు ప్రకాశించుచున్నంతనే వస్తుస్థితి
నంతమాత్రమును గలిగియుండలే దని నిరూపణచేయుట కవకాశము గలదు.
కావున సయ్యది యధ్యస్తములే యగుచున్నవి.

భాష్యకారు లధ్యాసలక్షణమును బ్రదర్శించి తాము స్వాభిమతలక్షణము
యొక్క యతిశయమును వ్యక్తీకరించుటకుఁ గాను “తం కేచిత్త”ను వాక్యము
మొదలుకొని మతాంతరలక్షణములను బ్రదర్శించుచున్నారు. ఎట్లన—“తం
కేచిదన్యత్రాస్వధర్మాధ్యాస ఇతి వదంతి” యని. ఆయధ్యాసమును గొందఱు,
అన్యత్ర = శుక్తికాదులయందు, అన్యధర్మాధ్యాసః = అధ్యాస్తముయొక్క
యనఁగా, జ్ఞానాకార మగు రజతాదికముయొక్క కాని, బాహ్య మగు రజతము
యొక్క కాని యారోప మని, వదంతి = పలుకుచున్నారు. •ఈలక్షణ మన్యధా
ఖ్యాతివాదులచేతను, అత్యఖ్యాతివాదులచేతను, గూడఁ బ్రదర్శింపబడుచున్నది.
లక్షణస్వరూప మొకేతరున నున్నను నిందు నభిప్రాయభేదము గలదు. • అట్టి
యభిప్రాయభేదముచేతనే ‘యన్యధాఖ్యాతి’ యనియు ‘నాత్మఖ్యాతి’ యనియు
నధ్యాసమునకు మతభేదముచే భిన్ననామములు పరఁగుచున్నవి. నైయామికులును
వైశేషికులును బాహ్యమందు, ననఁగా హట్టపట్టణాదికములయందుండెడి రజత
మీశుక్తియందు భాసించుచున్న దని తలంతురు. పాదులలో నేకదేశులగు విజ్ఞాన
వాదులు బుద్ధియందలి జ్ఞానాకారిత మగు రజత మీశుక్తియందు. భాసించుచున్న
దని తలంతురు. హట్టపట్టణాదికమందలి రజతము గాని బుద్ధియందలి రజతము
గాని భాసించినచో నచట రజతము వస్తుస్థితిని గలిగియుండవలయును. అట్లు
గలిగియుండలేదు గావున శుక్తియందు భాసించిన రజతము భాష్యకారు లపదే
శించిన ట్లనిర్వచనీయమే గావలయును. రజతస్వరూపము వాస్తవ మయ్యు
ననిర్వచనీయ మయ్యు నొకదానియందు మఱియొకటి భాసించుచున్న దను విషయ
మాత్రేపరహితమే యగును. ఇ ట్లన్యధాఽ-అత్యఖ్యాతివాదులలక్షణము నుపన్యసించి
యఖ్యాతివాదిమతమును “కేచిత్తు యత్ర” యత్రాధ్యాస స్తద్వివేకాగ్రహణిబంధనో
భవ”యని నిరూపించుచున్నారు. దీనియర్థ మేమన—యత్ర=ఏశుక్త్యాదులయందు,
యన్య = ఏరజతాదులకు, అధ్యాసః = అధ్యాసము లోకసిద్ధమై యున్నదో,

ఇతి! అన్యే తు యత్ర యదభ్యాసస్తస్యైవ విపరీతధర్మత్వకల్పనామాచక్షతే

అయ్యది, తద్వివేకాగ్రహనిబంధనః; తయోః = ఆశుక్తిరజతములయొక్క, వివేకస్య = భేదమును, అగ్రహత్ = గ్రహింపకపోవుటవలన, తన్నిబంధనః = ఆయనివేకము మూలముగాఁ గలిగిన, ఏకత్వభ్రమః = రజతాదిభావములయొక్క భ్రమ, యథ్యాస మని యర్థము. అఖ్యాతివాదులు శుక్తికలమునందే శుక్తిరజతములు రెండును గల వనియు నందుండురెండిటిని గ్రహింపఁజాలక రెండిటియందు నొక్కరజతమే దెలియఁబడుచున్న దనియుఁ దలంచుచున్నారు. ఇచట రెండువస్తువులుండఁగా రెండిటియందును రెండిటిని గ్రహించుటకు మాటుగా రెండిటియందు నొకదానినే గ్రహించుట యంగీకరింపఁబడినది గావున నిచటఁ గూడ “ఋత్రపరావభాస” యను లక్షణము దెలియవచ్చుచున్నది. ఈవాదులచే శుక్తియందు రజత మున్నప్పటికిని దెలియఁబడలే దను నభిప్రాయము న్యక్తికరింపఁబడుచున్నది. కావున వీరివాదమున కఖ్యాతివాద మను జేరు గలిగినది. ఇయ్యది జైమినీయుల యభిప్రాయముగాఁ దెలియవచ్చెడిది.

అఖ్యాతివాదులు దలంచునట్లు శుక్తియందు రజతము గూడ నున్నచో నుత్తరకాలమునందు శుక్తిరజతములు రెండును గ్రహింపఁబడుచు రజతమునకు బాధ లేకుండఁ గావలయును. అట్లు గాక రజతమునకు బాధ దెలియవచ్చుటంజేసి యఖ్యాతివాదిమత మనమంజనమే యగును.

ఇట్లఖ్యాతివాదిమతమునుబ్రదర్శించి పౌద్గైకదేశు లగు విజ్ఞానవాదులలోఁ గొందఱును, శూన్యవాదులును బ్రదర్శించు లక్షణమును “అన్యే తు యత్ర యదభ్యాసస్తస్యైవ విపరీతధర్మత్వకల్పనామాచక్షతే” యని నిరూపించుచున్నారు. దీనియర్థ మేమన — యత్ర = ఏశుక్తికాదులయందు, యస్య = ఏరజతాదికముయొక్క, అభ్యాసః = అభ్యాసము, గలదో యద్దానిని, తస్యైవ = ఆశుక్తిాదికముయొక్క, విపరీతధర్మకల్పనాం, విపరీతధర్మత్వస్య = తెలియఁబడని రజతాదిరూపముయొక్క, కల్పనాం = ప్రకాశమును, అభ్యాస మని చెప్పుచున్నారని. ప్రకృతపుశూన్యవాదు లన్ననో శుక్తికలమే విపరీతభావము నొంది, యనఁగా విపరీతముగాఁ బరిణమించియో, లేక శూన్యభావముతో నొప్పుచు రజతముగాఁ బరిణమించియో ప్రకాశించు నని తలంతురు. అనఁగా నీరజతకల్పనము సత్తాహీనమని యభిప్రాయము. అనఁగా నీరజతావభాసము నిరధిష్ఠానమై యాంతరమగు బుద్ధిసరజతము బాహ్యమందుఁ బ్రకాశించుటచేఁ గాని లేక శూన్యమందు రజత బుద్ధ్యారోపణముచేఁ గాని గఱచున్న దని తలంతురు. బుద్ధిసరజతము బాహ్యమందుఁ బ్రసరించినను లేదా శూన్యమందు రజతబుద్ధి గలిగినను

ఇతి । సర్వభాషి త్వస్యస్యాన్యధర్మానభాసతాం న వ్యభిచరతి ।

తథా చ లోకేశ్శుభనః— శుక్తికా హి రజతవదవభాసతే;

ఏకశ్చంద్రస్సద్వితీయవదితి ।

భాస" యను నభిప్రాయమునకు విరోధ మెంతమాత్రమును గన్పట్టదు. కాని యుత్తరకాలమున రజత్తబుద్ధి తొలగి యధిష్ఠాన మగు శుక్తిగ్రహింపఁబడుచుండుటఁజేసి యీరజతభ్రమ నిరధిష్ఠాన మని చెప్పటకు వీలులేదు.

ఇట్లు భాష్యకారులు మున్విధము లగు మతాంతరలక్షణములను బ్రదర్శించి వాదులయొక్క యభిప్రాయములును లక్షణములును నేతీరున నొప్పించున్నను సాలక్షణములన్నిటియందును "నొకదానియందు వేరొకదానిస్వభావము దెలియవచ్చుట" యను సామాన్యము సమాన మగుటఁజేసియుఁ దాము ప్రదర్శించిన లక్షణమందుఁగూడ "పరత్ర పరావభాస" యను వాక్యముచే నట్టిసామాన్యము ప్రదర్శింపఁబడుటఁజేసియుఁ దమలక్షణముల కితరము లగు లక్షణములతో నెంతమాత్రమువిరోధములేదని "సర్వభాషి త్వస్యస్యాన్యధర్మానభాసతాం న వ్యభిచరతి" యను వాక్యముచే సారాంశమును నిరూపించియున్నారు. దీనియగమేమన— నెన్నిభంగుల నాలోచించినను, నసఁగా వాదు లేన్ని రీతు లగు లక్షణములను బ్రదర్శించినను, నాయాయమతములందును లక్షణములందు నేయేభేదము లున్నను వానియం దన్నింటియందును "అన్యస్య అన్యధర్మానభాస" యను సామాన్య మెంతమాత్రము వ్యభిచరింపక యప్రతిహతముగఁ దెలియవచ్చుచున్నది. దని ప్రకృతమునఁ బ్రదర్శింపఁబడిన లక్షణములచే శుక్తిరజతస్థలమునందలి రజతప్రకాశ మైదువిధములుగఁ దలంపఁబడియుండుటచే నేతద్విషయమును గూర్చి 1 అన్యథాఖ్యాతి, 2 ఆత్మఖ్యాతి 3 అఖ్యాతి 4 అసత్ఖ్యాతి 5 అనిర్వచనీయఖ్యాతి యను నైదుమతములు దెలియవచ్చుచున్నవి. ఇట్టియైదుమతములందు నెయ్యది యుక్తిసహ మనినిర్ణయించుటకులోకప్రతీతిమాత్రమే శరణముగావున నట్టిప్రతీతిని భాష్యకారులు "శుక్తికా హి రజతవదవభాసతే, ఏకశ్చంద్రస్సద్వితీయవదితి" యని ప్రదర్శించి యున్నారు. దీనియగమేమన— నియ్యది నిశ్చయముగ శుక్తికయే, రజతమువలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. చంద్రుఁ డొక్కఁడే. కాని రెండవచంద్రునితోఁ గూడి యున్నట్లు ప్రకాశించుచున్నాఁ డని భాసించినట్టి రజతముయొక్కయు రెండవ చంద్రునియొక్కయు సభావము ప్రమాణకాలమునస్మరింపఁబడుచున్నది. ఇట్టిస్మరణమువలన నచట నధిష్ఠానరూప మగు శుక్తికయుఁ జంద్రుఁడును స్థత్యములనియు నందుఁ దెలియవచ్చెడి రజతము రెండవచంద్రుఁడు నవస్థత్యము లనియు నిట్లన్వత్యము లగు రజతాదు లేట్లుభాసించిన వన, నిదమిత్థ మ్మని నిర్వచించుటకు వీలులేకపోవుటఁజేసి యనిర్వచనీయమని చెప్పఁబడుచున్నది. కావున నానిర్వచనీయవాదము

యుక్తిసహము ననుభవ పూర్వకము నగుచుండుటచే “సర్వధా స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాస” యను భాష్యకారలక్షణ మప్రతిహతముగాఁ బరఁగుచున్నది.

ఇందు నధిష్ఠానబోధక మగు ‘పరత్ర’ యను పదము లేకుండినచో స్థుప పత్తిరహిత మగు నిరధిష్ఠానాధ్యాసవాదిమతమునందు లక్షణ మతివ్యాప్త మగును. ఈపక్ష ముపపత్తిరహిత మెట్లన — లోకములో నెచటను నిరధిష్ఠాన మగు నధ్యాసము చూడఁబడుటలేదు; సంభవింపనేరదు. అందుచే నియ్యది నిరుపపత్తిక మగుచున్నది. ఇచ్చో లక్షణ మతివ్యాప్తము కాకుండుటకై ‘పరత్ర’ యను పద మావశ్యక మగుచున్నది.

ఇందు స్మృతిరూపశబ్దము లేనిచో లక్షణ మర్థలబ్ధ మగు స్మృతియందతి వ్యాప్తమై యధ్యాసమునకు స్మృతిరూపత్వము బోధింపనేరదు.

ఇందుఁ బూర్వదృష్టపదము లేనిచో నవభాసమునకు విశేషణముగా నుండు స్మృతిరూపశబ్దమునకుఁ గారణము మృగ్య మగుచున్నది. కారణరహిత మగుచో విశేషణము సార్థకము గానేరదు. కావున విశేషణ మగు స్మృతిరూప శబ్దమునకు సార్థకతను గల్పింపఁ బూర్వదృష్టపద మావశ్యకము. కావున నధ్యాస లక్షణము యథోక్తముగానే గ్రహింపఁబడవలయును. ఇయ్యది సార్వత్రికక మగు నధ్యాససామాన్యలక్షణము. ఇక యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరములకు మాత్రము సంబంధించిన యధ్యాసలక్షణ మన్నచో “అతస్మిన్ స్తద్బద్ధిః” “పరత్ర పరావభాస” “అన్యత్ర అన్యధర్మావభాస” యని నిర్వచించినంతనే లక్షణసమన్వయ మగును. ఏలయన సీయధ్యాసము నై సర్గిక మగుటంజేసి యిందు స్మృతిరూప పూర్వదృష్టత్వాదు లెంతమాత్రము సంభవింపనేరవు. అట్టి యాశయముతోడనే భాష్యకారులు వివాదాధ్యాసితము లగు నధ్యాస లక్షణములనుండి “అన్యత్రాన్యధర్మావభాసతాం న వ్యభిచరతి” యని సామాన్యమాత్రముయొక్క యవ్యభిచారమును బ్రదర్శించియున్నారు. దానంజేసి “పరత్ర పరావభాస” యను లక్షణము సర్వలోకప్రత్యక్షసిద్ధ మగు రజ్జుసర్పాదిస్థలములందు సలక్షణముగ వర్తింప నేరదు. కావున నట్టిదృష్టాంతములయందు “స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాస” యను లక్షణమునే గ్రహింపవలయును.

అధ్యాసలక్షణోపసంహారమున “శుక్తికా హి రజతపదవభాసతే” “ఏకశ్చంద్రస్సద్వితీయవత్”ని ప్రతీతిద్వయము దృష్టాంతముగాఁ బ్రదర్శింపఁబడియె. అందు శుక్తికోదాహరణము నిరంజన మగు నస్మత్ప్రత్యయగోచరమునందు యుష్మత్ప్రత్యయగోచర మగు సహంకార మధ్యస్థము గావింపఁబడిన దని సూచించుటకును, ద్విచంద్రోదాహరణ మస్మత్ప్రత్యయగోచరమునందు యుష్మత్ప్రత్యయగోచరము లగు జీవేశ్వరులయొక్కయు జీవులయొక్కయు భేదమును

కథం పునః ప్రత్యగాత్మన్యవిషయేఽధ్యాసో విషయతద్ధర్మాణామ్ ।

సర్వో హి పురోఽవస్థితే విషయే విషయాన్తరమధ్యస్యతి; యు-

సూచించుటకుఁ గాను నియంబడినవి. చంద్రుఁ డొక్కఁడే యైనను నేత్రమందలి కాచ కామలాదిదోషముచే రెండవవానితోఁ గూడియున్నట్లు తోచుభంగి నస్మత్ప్రత్యయగోచరమున, మిథ్యాజ్ఞానము నొకమింప బయలుపెడలిన విజ్ఞేప మందలి జీవేశ్వరాదిభేదముచే సద్వితీయత్వము ఘటించుచున్నది. కావున నస్మత్ప్రత్యయగోచరమున భాసించెడి సద్వితీయత్వము సత్య మొంతమాత్రము గాదని పరమతాత్పర్యము.

“కోఽయమధ్యాసో నామ”యను స్థలమునఁ బ్రశ్నాత్మేపములు రెండును సమానముగాఁ దెలియవచ్చుటంజేసియు నందు విశేషమును గ్రహించుట కవ కాశము చాలకుండుటంజేసియు నట నుండువాఁడు సామాన్యముగాఁ బ్రశ్నించి వాఁడను తలంపుతో నింతవఱకు నధ్యాసస్వరూపము నిరూపింపఁబడియెను. ఇట్లధ్యాసస్వరూపమును నిరూపించినంతనే యట నుండువాఁడు నిర్దేశింపఁబడిన సధ్యాసము సంభవింప నేరదని తలంచి వానియధిక్షేపాభిప్రాయమును “కథం పునః ప్రత్యగాత్మన్యవిషయేఽధ్యాసో విషయతద్ధర్మాణామ్”ని వివరించుచున్నాఁడు. అనఁగా సధ్యాసమునకుఁ బూర్వోక్తలక్షణము సమంజసమే; కాని యాలక్షణ మిచట సంభవింపనేరదు. ఏలయన “సర్వో హి పురోఽవస్థితే విషయే విషయాంతరమధ్యస్యతి, యుష్మత్ప్రత్యయాపేతస్యచప్రత్యగాత్మనోఽవిషయత్వం బ్రవీషి.” యని హేతువును నిరూపించుచున్నాఁడు. దీనియాశయ మేమన- లోకములో నెల్లరుచు బురోఽవస్థిత మగు శుక్త్యాదివిషయమునందే రజతాదివిషయాంతరము సధ్యాసముచేయుచున్నారు. యుష్మత్ప్రత్యయగోచరముకంటె భిన్న మగు ప్రత్యగాత్మ యవిషయమని నీచేఁ జెప్పబడుచున్నదిగాదా! అవిషయమునందలియధ్యాస మిదివఱకెన్నఁడును జూడఁబడలేదు; సంభవింపఁజాలదు. కావున నస్మత్ప్రత్యయగోచరమున యుష్మత్ప్రత్యయగోచరమున కధ్యాస మసమంజస మన, సమాధానము. ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. ఎట్లన- “న తావదయమేకాంతేనావిషయః, అస్మత్ప్రత్యయవిషయత్వాత్”ని. అనఁగా నీయాత్మ యస్మత్ప్రత్యయమునకు విషయ మగుటవలన నత్యంత మవిషయము గాదు. అనఁగా నీప్రత్యగాత్మ యొకింత విషయము గూడ నగుచున్న దని యభిప్రాయము. ఎట్లన- లోకదృష్టిచే విషయములన్నిటికిని సాక్షియగుటంజేసి విషయిగాఁ జెప్పబడుటవలన ఘటపటాదులవలె వేద్యమగు విషయ మొంతమాత్రము గాదు. అస్మత్ప్రత్యయమునకు విషయ మగుటంజేసి ఘటపటాదులవలె వేద్యము కాకపోయినను స్వమహిమచే స్వయంప్రకాశమానమగుచు సధ్యాసకుఁ డగు విషయ మగుచున్నది. అస్మత్ప్రత్యయగోచరమునందు

మృత్యుత్పత్తయోపేతస్య చ ప్రత్యగాత్మనోఽవిషయత్వం బ్రవిషి । ఉచ్యతే—న తావదయ మేకాదైవావిషయః, అస్మత్ప్రత్యయ విషయత్వాత్, అపరోక్ష త్యాచ్చ, ప్రత్యగాత్మప్రసిద్ధేః । న చాయమస్తి నియమః, పురోఽవస్థిత ఏవ విషయే విషయాంతరమధ్యసితవ్యమితి అప్రత్యక్షేఽపి హ్యేకాశే బాలాస్తలమలి- నతాద్యధ్యస్యన్తి । ఏవమవిరుద్ధః ప్రత్యగాత్మన్యవ్యనాత్మాధ్యాసః ।

విషయత్వవిషయత్వములు దెలియవచ్చు చున్నవి. ఘటపటాదులయం దన్ననో కేవలవిషయత్వముమాత్రమే తెలియవచ్చుచున్నది. దానంజేసి ఘటపటాదుల నుండి యస్మత్ప్రత్యయగోచరమును వేరుపరచుటకు గాను నద్దాని యందుఁ దెలియవచ్చెడి విశేష మగు విషయత్వము మాత్రమే గ్రహింపఁబడి సామాన్య మగు విషయత్వ ముపేక్ష సేయఁబడినది గాని విషయత్వ మత్యంతము వారింప బడిన దను నభిప్రాయ మెంతమాత్రము లేదు.

ఇట్టివిషయత్వము సర్వలోకానుభవసిద్ధ మని “అపరోక్షత్యాచ్చ ప్రత్య- గాత్మప్రసిద్ధే” యను హేతువాక్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ప్రత్యగాత్మ యొక్క యస్తిత్వప్రసిద్ధి సర్వజనానుభవమువలననే గ్రహింపఁబడుచున్న దని యివాక్యమున కర్థము. అనఁగా సర్వజనులును దమయొక్క ప్రత్యగాత్మ సప రోక్షముగఁ దెలిసికొనుచున్నారు. కావున నద్దానియొక్క స్థితి సుప్రసిద్ధముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. లేనిచో నద్దానియొక్క యునికిని గ్రహించుట కెంత మాత్రము పిలులేదుగదా ! దానంజేసి ప్రత్యగాత్మ యస్మత్ప్రత్యయగోచర మగుచున్నది. కావున విషయమందు విషయాంతరము సభ్యాసముచేయవలయు నను నియమము యవ్యవస్థాత్మకప్రత్యయగోచరములందుఁ గూడ వర్తించుచునే యున్నది.

అట్లుగఁచోఁ బరోక్షమాత్రమునం దెచట సభ్యాస మిదివఱకుఁ జూడఁ బడుట లేదు. అంతటను నేత్రముతో సంబంధించినట్టియుఁ బురోఽవస్థిత మగు నట్టియు సపరోక్షమునందే యధ్యాసము చూడఁబడుచున్నది. దానంజేసి నేత్ర ముతో సంబంధించి పురోఽవస్థిత మగు విషయమునందే విషయాంతరాధ్యాసము చేయవలయు నన్నచో నట్టి నియమ మెంతమాత్రము లేదనియు సప్రత్యక్ష మగు నాకాశమునం దవివేకలు “తలమలిన త్వా”దికము సభ్యాసముచేయుట సుప్రసిద్ధ మనియును “స్థ చాయమస్తి నియమః పురోఽవస్థిత ఏవ విషయే విషయాంతర- మధ్యసితవ్యమితి ” “అప్రత్యక్షేఽపి హ్యేకాశే బాలాస్తలమలినతాద్యధ్యస్యన్తి” యని సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. అపకాశదాత యగు నాకాశము రూప స్పర్శసహి మగుటంజేసి బాహ్యోద్రియప్రత్యక్షముగాదు. అసహాయతమగు

తే మేత మేవంలక్షణ మధ్యాసం పండితా అవిద్యేతి మన్యంతే ।

తద్వేకేన చ వస్తుస్వరూపావధారణం విద్యా మాహుః ।

మనస్సునకు బాహ్యవిషయములందుఁ బ్రవృత్తి లేకపోవుటఁజేసి మనస్సుచేఁ గూడ నియ్యది గ్రహింపఁబడదు. కావున నాకాశ మప్రత్యక్షము. (బాలాః = అవివేకులు, తలం = ఇంద్రసిలతమాలనకృతము, మలినతాం = నైల్యాదివర్ణభావమును) అప్రత్యక్షమగు నాకాశమం దవివేకముచేఁ దలమలినతాదిభావ మెట్లారోపింపఁబడుచున్నదో, యాతీరుననే ప్రత్యగాత్మ యగు సస్మత్ప్రత్యయగోచర మందు సనాత్మ యగు యష్మత్ప్రత్యయగోచరముయొక్క యధ్యాస మెంత తూత్రము విరోధము లేక పుష్కలముగ నారోపింపఁబడి నిర్ధారిత మగుచున్నదని “ ఏవమవిరుద్ధః ప్రత్యగాత్మస్యవ్యనాత్మాధ్యాస ” యని యధ్యాసముయొక్క సంభవము నిరూపింపఁబడుచున్నది.

భాష్యకారులు గ్రంథారంభమున లాక్షణికముగఁ బ్రయోగించిన సస్మత్ప్రత్యయగోచరమునకుఁ బ్రత్యగాత్మ యనియు యష్మత్ప్రత్యయగోచరము నకు సనాత్మ యనియు సీసంభావనాగ్రంథమునందుఁ బర్యాయపదముల్లుగ గ్రహించి యుత్తరగ్రంథమున లాక్షణికపదములనుండి విరమించి పర్యాయపదములగు నాత్మా నాత్మపదములనే ప్రయోగించియున్నారు. కావున నిటువైభాష్యమునం దాత్మ శబ్దముచే భాష్యకారాభిమత మగు సస్మత్ప్రత్యయగోచరమును సనాత్మశబ్దముచే యష్మత్ప్రత్యయగోచరమును గ్రహింపవలయును గాని యన్వార్థముల్లి నెంత మాత్రము గ్రహింపఁగూడదు.

ఇట్లాక్షేప సమాధాన లక్షణ సంభావనాగ్రంథములచే సునిరూపిత మగు సధ్యాసము భాష్యకారస్వకపోలకల్పితము గాని శ్రుతిస్మృతిప్రమాణసిద్ధము గాదను నాక్షేపము గలుగ నీయధ్యాసము శ్రుతిస్మృతిప్రమాణసిద్ధమే యని “ తమేత మేవంలక్షణమధ్యాసం పండితా అవిద్యేతి మన్యంతే ” యని చెప్పఁబడుచున్నది. తం = పూర్వపక్షముచే నాక్షిప్త మగునట్టియు, ఏతం = ఈసమాధానముచెప్పఁబడినట్టియు, ఏవంలక్షణం = లక్షణ సంభావనలచే నిరూపింపఁబడినట్టి, అధ్యాసం = ఆత్మానాత్మలయొక్క యితరేతరాధ్యాసమునే, పండితాః = ప్రమాణకుశలు లగు బ్రహ్మవిదులు, అవిద్యేతి = అజ్ఞానమని, మన్యంతే = తలచుచున్నారు. అనఁగాఁ బ్రమాణకుశలు లగు బ్రహ్మవిదులు సర్వానర్థములకు నవిద్యయనునది మూలకారణ మని శ్రుతిస్మృతులచేఁ దెలిసికొని నిరూపించియున్నారనియు నట్టిప్రమాణసిద్ధ మగు సవిద్యయే యీయాధ్యాసము గాని వేఱొండు గాదనియు నిర్వచించుటచే భాష్యకారులు తమకంటెఁ బూర్వు లగు బ్రహ్మవిదులచే సర్వవిధముల సన్దర్శహేతువుగా నిరూపింపఁబడిన యవిద్యనే యధ్యాసమను పేర

తత్త్రైవం సతి యత్ర యదధ్యాసస్తత్కృతేన దోషేణ గుణేన వాఽను-
మాతేణాపి స న సంబధ్యతే।

సోఽపత్తికముగ నిరూపించియుండిరి. కావున నియ్యది భావ్యకారస్వకపోల్క కల్పితము గాక పవిత్రము లగు సకలప్రమాణములచే నుద్ఘోషింపబడుచున్నదేయని సువ్యక్త మగుచున్నది.

ప్రమాణకళలు లగు పండితు లెట్టిప్రమాణములచే నవిద్యను బ్రదర్శించి రను విషయ ఘృకింత నిరూపింపబడుచున్నది.

“తత్సృష్ట్యై త దేవానుప్రావిశత్”, “అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి”, “అయమాత్మా బ్రహ్మ”, “తత్త్వమసి”, “తదేవ బ్రహ్మ త్వమి” త్యాదిశ్రుతిసహస్రములచే జీవుఁడు బ్రహ్మముకంటె నన్యుఁడు గాఁడని యుపదేశింపబడుచున్నది.

అట్లయిన సృష్టిబ్రహ్మము “న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం । నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః । తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం । తస్య భాసానర్వహదం విభాతి॥” యన శ్రుతిచే స్వయంజ్యోతిస్స్వభావమని చెప్పబడుచుండ నట్టిబ్రహ్మమునం దవిద్యారూపమగుదోషముండననుటకవ కాశము లేదన, నట్లుగాదు. శ్రుతివలనను శ్రుత్యేర్థావత్తినలనను నవిద్యయొక్క యస్తిత్వము దెలియఁబడు చున్నది. ఎట్లన—“అన్యతేన హి ప్రత్యూఘాః” “త ఇమే సత్యాః కామాః అన్యతాభిధానాః” “అసిశయా శోచతి ముహ్యమానః” “అవిద్యాయామంతరే వర్తిమానాః” “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్” “అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవః” “ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్యనాదీ ఉభావసి” “అనాది-మాయయా సుప్తో యదా జీనః ప్రబుద్ధ్యతే అజమనిద్రమస్వక్ష మద్వైతం బుద్ధ్యతే తదా” యిత్యాదిశ్రుత్యంతములచే నవిద్య నిరూపింపబడు చున్నది.

ఇక నర్థాపత్తి యన్ననో శ్రుతులయందు బ్రహ్మవిషయ మగు విద్య వలన మోక్షము గలుగు నని చెప్పబడుచుండుటచే విద్యచే దొలఁగు బంధ మవి ద్యాస్వరూప మనియు నయ్యది నైసర్గికముగా నున్న దనియుఁ దెలియవచ్చుటం జేసి శ్రుతిస్మృతిన్యాయోవిదు లేకరస మగు బ్రహ్మ మనాదిసిద్ధావిద్యావచ్చిన్నా నంతజీవనిర్భాసాస్పద మని వక్కాణించుచున్నా రని యభిప్రాయము. ఈయవి ద్యయే శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములందు నామరూపము, అవ్యాకృతము, అవిద్య, మాయ, ప్రకృతి, అగ్రహణము, అవ్యక్తము, తమస్సు, కారణము, లయము, శక్తి, మహాసుప్తి, నిద్ర, అక్షరియు, ఆకాశ మని పలువిధములఁ బేర్కొనఁబడు చున్నది. కావున నీయధ్యాసవర్ణనము సర్వప్రమాణసిద్ధము. ఇట్టియనర్థరూప మగు నవిద్యయొక్క నిరోధోపాదుము విద్యత్సమ్మతిపూర్వకముగ “తద్వివేకేన

తమేతమవిద్యాఖ్యమాత్మానాత్మనోరితరేతరాధ్యాసం పురస్కృత్య సర్వే ప్రమాణ-
ప్రమేయవ్యవహారా లోకీకా వైదికాశ్చ ప్రవృత్తాః । సర్వాణి చ శాస్త్రాణి విధి-
ప్రతిషేధ మోక్షపరాణీకథం పునరవిద్యావద్విషయాణి ప్రత్యక్షాదీని ప్రమాణాని
చ వస్తుస్వరూపావధారణం విద్యామాహుః ” యని చెప్పబడుచున్నది. తద్వివేకేన
చ=అధ్యస్త మగు సత్కదూపముయొక్క వివేకముచే, వస్తుస్వరూపావధారణం=
వస్తుస్వరూపమును నిస్సందేహముగాఁ దెలిసికొనుట, విద్యాం =విద్యఁగా, అహుః=
పండితులు; చెప్పుచున్నారు. అనఁగా నవరోక్షాత్మ సాక్షాత్కారమునకు బడయుటచే
నీయవిద్య దోలఁగు నని ప్రమాణకుశలు లగు బ్రహ్మవిదులు చెప్పియున్నారు.
కావున బ్రహ్మవిద్యయే యవిద్యానిబర్హణసాధన మని తాత్పర్యము.

ద్విన్ధవాననచేఁ గూడిన యీయవిద్య, విద్యచే బాధింపబడినప్పటికిని స్వవా-
సనానుగుణముగ మజులఁ గలిగి స్వోచిత మగు కార్యమును బ్రవర్తింపఁజేయవచ్చు
నను సుదియము గలుగ నట్లెంతమాత్రము గలుగనేర దని “తత్త్రైవం సతి యత్ర
యదధ్యాసస్తత్కృతేన దోషేణ గుణేన వాఽణుమాత్రేణాపి స న సంబధ్యతే”
యని చెప్పబడుచున్నది. తత్ర ఏవం సతి=నిర్విచికిత్స మగు జ్ఞానముచే, వస్తుస్వరూ-
పావధారణము గలుగఁగా, యత్ర = ఏయధిష్ఠానమునందు, యదధ్యాసః = ఏ
యారోప్యముయొక్క యధ్యాసముగలుగుచున్నదో, తత్కృతేన=ఆయధ్యాసకార్య
మగు, దోషేణ = దోషముచేఁ గాని, గుణేన వా = గుణముచేఁ గాని, సః =
ఆయధిష్ఠానము, అణుమాత్రేణాపి = లేశమాత్ర మైనను, న సంబధ్యతే = సంబం-
ధింపదు. అనఁగా నధ్యాసకార్యమువలనఁ గలుగు గుణముచేఁ గాని దోషముచేఁ
గాని యధిష్ఠాన మెంతమాత్రము నంటుపడ దని లోకసిద్ధముగఁ దెలియవచ్చునట్లే
యవిద్యావిషయమునఁ గూడ నని గూఢాభిసంధిపురస్కరంబుగఁ జెప్పబడు
చున్నది. దానంజేసి యవిద్యాయావ మగు ననర్థ మవాస్తవ మనియు ననృత
మనియు సువ్యక్త మగుచున్నది. అట్లు గాక సత్యమే యగుచో జ్ఞానమాత్రముచే
నివర్తించు నను ప్రతిజ్ఞ సిద్ధింపనేరదు.

ఇంతవఱకు “యుష్మదస్మత్ప్రత్యయగోచరయో ” యను పదము
మొదలు “నైసర్గికోఽయం లోకవ్యవహార ” యను వాక్య మంతముగాఁ గల
భాష్యముచే భాష్యకారు లాత్మానాత్మల కితరేతరవిషయ మగునట్టియు, సిద్ధ
మగుదానివలె సుశన్యసింపఁబడినట్టియు నవిద్య యను పేరు గల యధ్యాసను
సాధింప నిశ్చయించి యద్దానియొక్క లక్షణమును జెప్పి యాలక్షణ మాత్రయందు
సంభవించుటను బ్రదర్శించిరి. ప్రకృతమున నద్దానిసద్భావనిశ్చయమును సోపపత్తి
కముగనుపపాదించనిశ్చయించి “తమేతమవిద్యాఖ్యమాత్మానాత్మనోరితరేతరాధ్యాసం
పురస్కృత్య సర్వే ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారా లోకీకా వైదికాశ్చ ప్రవృత్తాః;

శాస్త్రాని చేతి! ఉచ్యతే— దేహేంద్రియాదివ్యహంమమాభిమానరహితస్య ప్రమాత్మత్వానుపపత్తౌ ప్రమాణప్రవృత్త్యనుపపత్తేః।

సర్వాణి చ శాస్త్రాణి విధిప్రతిషేధమోక్షపరాణి” యని పలుకుచున్నారు. తం= ఆక్షేపింపఁబడి సమాధానము చెప్పఁబడినట్టియు, ఏతం= వైద్యజ్ఞానలక్షణముచే లక్షిత మగునట్టియు, అవిద్యాఖ్యం= అవిద్య యని సంభవింపఁజేయఁబడినట్టియు, తత్త్వానాత్మలయొక్క యితరేతరాధ్యాసమును, పురస్కృత్య= పురస్కరించుకొనియే, తాకికాః=లోకసిద్ధ మగునట్టియు, వైదికాః=వేదముచే సిద్ధ మగునట్టియు, సర్వే= సమస్తము లగు, ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారాః= ప్రమాణ ప్రమేయము లనెడి వ్యవహారములు, ప్రవృత్తాః= పరఁగుచున్నవి. అపౌరుషేయ మని యెన్నఁబడు శాస్త్రములు గూడ సాధ్యాసమూలకములాయను సందేహమును వాఁంప “సర్వాణి చ శాస్త్రాణి = సకలశాస్త్రములునుగూడ” నని ప్రత్యేకముగా గ్రహింపఁబడినది. శాస్త్రస్వరూపము “విధిప్రతిషేధమోక్షపరాణి” యను పదముచే వ్యక్తీకరింపఁ బడుచున్నది. విధు లనఁ గర్తవ్యతావిశేషమును బోధించునట్టియుఁ జోదనయే స్వరూపముగాఁ గల్గినట్టియు లిజ్లోట్టవ్యవత్యయఘటితము లగునట్టి వాక్యములు. ప్రతిషేధము లనఁగా సర్వ హేతువు లగుటఁజేసి హేయములు న్నగర్తవ్యములగు విషయములను బోధించెడి సర్వ విశిష్టలిజ్లోట్టవ్యవత్యయఘటితవాక్యములు. మోక్షపరము లన, విధిప్రతిషేధసూన్యములై సిద్ధవస్తుబోధకములునై పరమ పురుషార్థసాధన మగు సర్వక్రియానివృత్తిని బోధించెడి వాక్యములు.

ఇట్లు మూఁడువిధము లగు విషయములు ప్రధానముగాఁ గల్గి వేద మనెడి శాస్త్రము ప్రవర్తించుటవలన శాస్త్రములు “విధిప్రతిషేధమోక్షపరాణి” యని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్టిసకలవ్యవహారములు సాధ్యాసమూలమున బయలుదేరి నవి గావున నీవ్యవహారమే దృష్ట మగు సాధ్యాసరూపముగ వర్ణింపఁబడుచున్నది.

ఇట్లు సకలవ్యవహారము లధ్యాసమూలకము లని వక్కాణింప నద్దానిని సహింపఁజాలక యాక్షేప్త “కథం పునరవిద్యావద్విషయాణి ప్రత్యక్షాదీని ప్రమాణాని శాస్త్రాణి చ” యని ప్రశ్నించుచున్నాడు. ఈవాక్యమునకుఁ బూర్వపక్షి యొక్క యుద్దేశము ననుసరించి రెండువిధము లగు సర్గము దెలియవచ్చుచున్నది.

1. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములును శాస్త్రములును సవిద్యావద్విషయము లెట్లగును? అనఁగా సవిద్యాంసునిఁ గూర్చి యెట్లు ప్రవర్తించును? అవిద్యాంసు నకు శాస్త్రములతోఁ గాని ప్రమాణములతోఁ గాని యెంతమాత్రము ప్రయోజన ముండదుగదా?

2. అవిద్యాంసునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడిన ప్రత్యక్షాదులు గాని శాస్త్ర ములు గాని ప్రమాణము లెట్లగును? అనఁగాఁ బ్రత్యక్షాదులు శాస్త్రమును బ్రమా

న హింద్రియాణ్యనుపాదాయ ప్రత్యక్షోద్వివ్యవహారః సంభవతి, న చాధిష్ఠాన-
మంతరేంద్రియాణాం ఇవ్యవహారస్సంభవతి న చానధ్యస్తాత్మభావేన దేహేన
శశ్చిద్వాప్యప్రియతే । నచైతస్మిన్ సర్వస్మిన్ననతి అనంగప్యాత్మనః ప్రమాతృత్వ-
ముపపద్యతే । న చ ప్రమాతృత్వమన్తరేణ ప్రమాణప్రవృత్తిరస్తితస్మాదవిద్యా-
వద్విషయాణ్యేవప్రత్యక్షాదీనిప్రమాణాని శాస్త్రాణి చివశ్వాదిభిశ్చావిశేషాత్ ।
ణము లెంతమాత్రము గానేరవని యాశయము. ప్రత్యక్షాదు లనినఁ బ్రత్యక్షము,
అనుమానము, ఉపమానము, శబ్దము, అర్థావత్తి, యనవలబ్ధి యనునవి.
ఇట్టి యాక్షేపమునకు సమాధానము, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. ఎటన —
“దేహేంద్రియాదిష్యహంమమాభిమానరహితస్య ప్రమాతృత్వానుపపత్తౌ ప్రమాణ-
ప్రవృత్త్యనుపపత్తే” యని. దేహేంద్రియాదిషు = దేహేంద్రియాదులయందు,
దేహ మనఁగాఁ దద్వింద్రియమునకు నిరపేక్షాధార మగునట్టియు శిరము మొద
లుగాఁ గల యవయవములతోఁ గూడినట్టియు సప్తభాతుమయమగు పిండము.
ఇంద్రియము లనఁగా శ్రోత్రము, త్వక్కు, చక్షుస్సు, జిహ్వ, ఘ్రాణ మను జ్ఞానేంద్రి
యము లైదును, వాక్కు, పాణి, పాదము, పాయువు, ఉపస్థ యనెడి కర్మేంద్రియము
లును. ఆదిశబ్దముచే దేహవయవములు గ్రహింపఁ బడవలయును. అహంమమా-
భిమానహీనస్య = ‘నేన’నియు ‘నాద’నియు నభిమానము లేనట్టి నిదించుచున్న
పురుషునకు, ప్రమాతృత్వానుపపత్తౌ = నేనీ విషయములను గ్రహించుచుంటి
ననెడి ప్రమాతృభావము సంభవింపకపోగా, ప్రమాణప్రవృత్త్యనుపపత్తే =
ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములయొక్క ప్రవృత్తి సంభవింపదుగావునఁ బ్రమాణము
లును శాస్త్రములును గూడ నవిద్యావద్విషయములే యని యాశయము.
ఈపేతువాక్యము భాష్యకారులయొక్క వస్తుసంగ్రహవాక్య మని చెప్పే
బడుచున్నది. ఇట్టిసంగ్రహ వాక్యములే వ్యాఖ్యానవిశేషములకు భాష్య మను
శతిశయమును గలుగఁజేయుచున్నవి. ఈవాక్యమునందలి సంగ్రహీతార్థము — “న
హింద్రియాణ్యనుపాదాయ” యను వాక్య మాదిగాఁ గల భాష్యముచే వివరింపఁ
బడినది. “న హింద్రియాణ్యనుపాదాయ ప్రత్యక్షాదివ్యవహారః సంభవతి.”
ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములను, అనుపాదాయ = పరిగ్రహింపక, అనఁగా దేహము
“దహన్మ్య”ను నభిమానమును బొంది, యింద్రియములందు మమాభిమాన
మును బొందకపోయినచో, ప్రత్యక్షాదివ్యవహారః = ప్రత్యక్షాదులయొక్క
వ్యవహారము; అనఁగా బ్రమాతృ ప్రమాణ ప్రమేయ వ్యవహారము. న హి సంభ
వతి = ఎంతమాత్రమును సంభవింపదు. “న చాధిష్ఠానమంతరేంద్రియాణాం
వ్యాపారః సంభవతి” అధిష్ఠానమంతరేణ = అధిష్ఠానము లేకుండ, అధిష్ఠాన మనఁగా
వింద్రియముల కాధారభూత మగు శరీరము. అందున నను నభిమానము లేకుండ,

ఇంద్రియాణాం=ప్రమాణములయొక్క, వ్యాపారః=వ్యాపారము, న హి సంభవతి=ఎంతమాత్రమునుగలుగ నేరదు. “నచానధ్యస్తాత్మభావేన దేహేనకశ్చిద్వాప్యప్రియతే” అనన్యస్తాత్మభావేన=ఆత్మభావ మధ్యస్థముచేయఁబడని, దేహేన=దేహముచేత, ననఁగా నీశరీరమే తా నని యనుకొననివాఁడు, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడును, న చ వ్యాప్రియతే= ఎంతమాత్రమును వ్యాపారమునందుఁ బ్రపంచించఁడుగదా! అనఁగా నీపరిదృశ్యమాన మగు దేహమే తా నను నభిమానము లేనివాఁ డెట్టివ్యాపారమును జేయఁడుగదా! ఇందులకు నిదర్శనము సుషుప్తుఁడే. నిద్రించుచున్నవానికి నటఁ బడియుండుదేహమునందుఁ దా నను నభిమానము లేకపోవుటచేతనే సర్వవ్యవహారము లుడిగి నిద్రించుట గలుగుచున్నది. “న చైతస్మిన్ సర్వస్మిన్నసత్యసంగస్యాత్మనః ప్రమాతృత్వముపపద్యతే” ఏతస్మిన్ సర్వస్మిన్=ఈసర్వము, అనఁగా దేహమందలియధ్యస్తాత్మభావము, తదాశ్రయము లగు నింద్రియములయందు మమత్వాభిమానమును లేకపోయినచో, అసంగస్య=సంగహీనుఁ డైన, ఆత్మనః=ప్రత్యగత్మకు, ప్రమాతృత్వమ్=విజ్ఞాతృత్వము, తత్కార్యములగు కర్తృత్వభోక్తృత్వములను, న చ ఉపపద్యతే=ఎంతమాత్రమును సంభవింపనేరదు. ఆత్మయసంగ మని యనుటకు “అసంగో హ్యయం పురుషః” “అసంగో న హి సజ్జతే” యను శ్లోకులు ప్రమాణము.

“న చ ప్రమాతృత్వమంతరేణ ప్రమాణప్రవృత్తిరస్తి” ప్రమాతృత్వమంతరేణ=అసంగుఁ డగు నాత్మకుఁ బ్రమాతృత్వము లేకుండ, ప్రమాణప్రవృత్తిః=ప్రత్యక్షాద్విప్రమాణవ్యవహారము, న చాస్తి=ఎంతమాత్రము గలుగ నేరదు. కావునఁ బ్రత్యక్షాద్విప్రమాణములు శాస్త్రములు నవిద్యావంతుఁ డగు ప్రమాత నుద్దేశించి ప్రవర్తించుచున్నవే యని “తస్మాదవిద్యావద్విషయాణి ప్రత్యక్షాదీని ప్రమాణాని శాస్త్రాణి చ” యని యుపసంహారము చేయఁబడుచున్నది.

ప్రత్యక్షాద్విప్రమాణములును శాస్త్రములును బ్రమాత నాధారముగాఁ గల్గి ప్రవర్తించుటఁజేసి యవిద్యావిషయము లనియు నట్టిప్రమాతృభావ మవిద్యామూలక మనియుఁ జెప్పఁబడియె. ప్రమాతృభావ మవిద్యామూలక మని యను భవపూర్వకముగఁ బ్రదర్శింప హేత్వంతరము “పశ్వాదిభిశ్చావిశేషాత్”ను వస్తు సగ్రహహవాక్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఇందలి ‘చ’ అను సవ్యయము హేత్వంతరనూచకము. పశ్వాదిభిః = పశుపక్ష్యాదులతోడ, అనఁగాఁ బశుపక్ష్యాదులయొక్క ప్రమాతృభావముతోఁ గూడ, అవిశేషాత్ = విద్వాంసులయొక్క ప్రమాతృభావమునకు నెంతమాత్రము విశేషము లేకపోవుటవలన, వ్యుత్పన్నులయొక్క ప్రమాతృత్వముగూడ నట్లే యని యభిప్రాయము. ఈసగ్రహవాక్యము

యథా హి పశ్యాదయః శబ్దాదిభిః శ్రోత్రాదీనాం సంబంధే సతి శబ్దాదిజ్ఞానే ప్రతికూలే జాతే తతో నివర్తనే అనుకూలే చ ప్రవర్తనే! యథా దండ్లో-
ద్యతకరం పురుషమభిముఖముపలభ్య మాం హంతుష్యయమిచ్ఛతీతిపలాయతు-
మారభంతే, హరితత్పూర్ణపాణిముపలభ్య తం ప్రత్యభిముఖేభవన్తి ఏవం
పురుషా అపి వ్యుత్పన్నచిత్తః క్రూరదృష్టి నాకోశతః ఖడ్గోద్యతకరాన్బలవత
ఉపలభ్య తతో నివర్తనే! తద్విపరీతాన్ ప్రతి ప్రవర్తనే! అతస్సమానః—

“యథా హి పశ్యాదయః” అను వాక్య మాదిగాఁ గల భాష్యముచే వివరింపఁబడు
చున్నది. యథా హి=ఏతీరున, పశ్యాదయః=పశుపత్యాయదులు, శబ్దాదిభిః=శబ్దాది
విషయములతోడ, శ్రోత్రాదీనాం=శ్రోత్రాదీంద్రియములకు, సంబంధే సతి=సంబం
ధముకలుగఁగా, అనఁగా జ్ఞానేంద్రియములచేఁ దద్విషయములను గ్రహించునపుడు,
అట్టి, శబ్దాదివిజ్ఞానే = శబ్దాదివిషయములయొక్క విజ్ఞానము, ప్రతికూలే జాతే =
దుఃఖకర మని తెలియఁగా, తతః = ఆశబ్దాదివిషయములనుండి, నివర్తంతే =
మరలిపోవుచున్నవి. అనుకూలే చ = ఆశబ్దాదివిజ్ఞానము సుఖకర మగుచో,
ప్రవర్తంతే = ఆవిషయములను గూర్చి ప్రవర్తించుచున్నవో, యథా =
ఏతీరున, దండ్లోద్యతకరం = కట్టి చేతియందుఁ గలిగి వచ్చుచున్న, పురుషం =
పురుషుని, అభిముఖం = ఎదురుగా, ఉపలభ్య = తెలిసికొని, మాం = నన్ను,
హంతుం = కొట్టుటకు, అయం = ఈపురుషుడు, ఇచ్ఛతీతి = కోరుచున్నాఁ డని
నిశ్చయించి, పలాయతుం = పరుగెత్తుటకు, ఆరభంతే = ప్రారంభించుచున్నవో,
తం = ఆపురుషుని, హరితత్పూర్ణపాణిం=చేతియందుఁ బచ్చవిగడ్డి గలవానిగా,
ఉపలభ్య = తెలిసికొని, ఆసమయమున, ప్రత్యభిముఖేభవన్తి = వాని కెదురుగా
నగుచున్నవో, ఏవం = ఈతీరుననే, వ్యుత్పన్నచిత్తః = శాస్త్రసంస్కారము గల,
పురుషా అపి = పురుషులు గూడ, బలవతః=తనకంటె బలవంతు లగునట్టియు, ఆక్రో
శతః=బాబ్బలిడుచున్నట్టియు, క్రూరదృష్టిన్ = క్రౌర్యవిశిష్ట మగుదృష్టి గలిగినట్టియు,
ఖడ్గోద్యతకరాన్=ఖడ్గము చేఁబూనిన పురుషులను, ఉపలభ్య=పొంది, తతః=వారి
వలన, నివర్తంతే=మరలుచున్నారు. తద్విపరీతాన్ ప్రతి=అట్టివారలకంటె భిన్ను
లగుసౌమ్యులఁగూర్చి, ప్రవర్తంతే=సమీపించుచున్నారు. అనఁగా నింద్రియములచే
విషయములను గ్రహించి యావిషయములయొక్క గుణదోషములను విచారించి
యనుకూలప్రతికూలభావములను లెస్సగాఁ జెలిసికొని లోకమునఁ జరించుట
పశుపత్యాయదులకును మనుష్యులకును సమానమే. కావునఁ బ్రత్యక్షానుమాన
ప్రమాణవ్యవహారము పురుషులకును బశువులకును సమానముగనే జెలియవచ్చు
చున్న దని “అతః సమానః పశ్యాదిభిః పురుషాణాం ప్రమాణప్రమేయవ్యవహార”
యను వాక్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

పశ్చాద్విభిః పురుషాణాం ప్రమాణప్రమేయ వ్యవహారః పశ్చాద్దీనాం చ ప్రసిద్ధోఽ-
 వివేకపురస్సరః ప్రత్యక్షాదివ్యవహారః తత్సామాన్యదర్శనా మన్యత్పత్తి మతామపి
 పురుషాణాం ప్రత్యక్షాదివ్యవహార స్తత్కాలస్సమాన ఇతి నిశ్చయతే । శాస్త్రీయే తు

ఇకఁ బశ్చాదులయొక్క ప్రత్యక్షాది వ్యవహార మన్ననో యవివేక
 పురస్సరమని యెల్లరకును చెల్లెననిషయమే యని “పశ్చాద్దీనాం చ ప్రసిద్ధోఽవివేక-
 పురస్సరః ప్రత్యక్షాదివ్యవహార” యను వాక్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ఇట్లు పసుపక్ష్యాదివ్యవహారమునకును వ్యుత్పన్నచిత్తులయొక్క వ్యవ-
 హారమునకును భేద మించుకేనియు లేకుండుటఁజేసి వ్యుత్పన్నచిత్తులయొక్క వ్యవ-
 హారము గూడ వ్యవహారకాలమునం దవివేకపురస్సరమే యని “తత్సామాన్యదర్శ-
 నాద్యుత్పత్తి మతామపి పురుషాణాం ప్రత్యక్షాదివ్యవహార స్తత్కాలస్సమాన ఇతి
 నిశ్చయతే” యను వాక్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. తత్కాలః, తస్య = అధ్యాసము
 యొక్క, కాలః ఏన = కాలమే, యస్య = ఏవ్యవహారమునకో సః = ఆవ్యవహారము,
 “తత్కాల” యనఁబడును. ఈవాక్యమునందు ‘పశ్చాద్విభి’ యనుపద మధ్యాహృతము.

వ్యుత్పన్నచిత్తుల కాహారనిద్రాధాన్యమైఘనంబులతోఁ గూడిన వ్యవ-
 హారము పశ్చాద్వివ్యవహారముతోఁ బుల్కమే యై దేహత్యాభిమానపురస్సర-
 మగుచు నవిద్యామూలకమే యైనను నయ్యది శాస్త్రదృష్టిలేనితాకికప్రజ్ఞాధరీణుల
 విషయము గాని శ్రుతాధ్యయనసంపత్తిఁ గలిగి దేహముకంటె విలక్షణమగు
 నాత్మగు గ్రహించి బుద్ధిపూర్వకముగ శౌతస్సార్వాదికర్మనిష్ఠయం దుండువారల
 విషయ మెంతమాత్రమును గానేరదు. దేహతాదాత్మ్యాభిమాన మధ్యాస-
 మూలకము. తద్విలక్షణ మగు దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానము జ్ఞానమే యగును. అట్టి
 జ్ఞానముతో నొప్పువాఁ డవిద్యావంతుఁ డెట్లుగును ? అట్టియాత్మజ్ఞానము గలవానిని
 గూర్చి ప్రవర్తించినశాస్త్ర మవిద్యావద్విషయ మెట్లు గానోపును ? అనుచో,
 దేహముకంటె విలక్షణ మగు ఛిన్నాత్మజ్ఞానము సత్య మగు జ్ఞాన మెంతమాత్రము
 గాదు. అట్టిజ్ఞానముతో నొప్పువాఁడు వాస్తవ మగు జ్ఞాని యని యెంతమాత్రము
 దలఁచుటకు వీలులేదు. బుద్ధిపూర్వకముగాఁ గర్మల నాచరించువాఁడు
 సవిద్యావంతుఁడే గాని జ్ఞాని యనఁబడుటకు వీలులేదు. కావున నట్టివాని నుద్దే-
 శించి ప్రవర్తించిన శాస్త్రముకూడ సవిద్యావద్విషయమే యని “శాస్త్రీయే తు
 వ్యవహారే యద్యపి బుద్ధిపూర్వకానీ నావిదిత్వాఽఽత్మనః పరలోకసంబంధ-
 మధిక్రియతే, తథాఽపి స పేదాః తపేద్యమశనాయాద్యతీతమపేతబ్రహ్మక్షత్వాది-
 భేదమసంసార్యాత్మతత్త్వమధికాశేఽపేక్ష్యతే; అనుపయోగాదధికారవిరోధాచ్చ ।
 ప్రాకృతథాభూతాత్మవిజ్ఞానాత్సంక్రమణం శాస్త్రమవిద్యావద్విషయత్వం నాతి-
 వర్తతే” యను గ్రంథముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. శాస్త్రీయే తు వ్యవహారే

వ్యవహారే యద్యపి బుద్ధిపూర్వకారీనావిదిత్వాత్మనః పరలోకసంబంధమధిక్రియతే తథాపి న వేదాంతవేద్యమిశనాయాద్యతీతమపేతబ్రహ్మక్షతాదిభేదమసంసార్యాత్మతత్త్వమధికారేపేక్ష్యతే, అనుపయోగాదధికారవిరోధాచ్చ । ప్రాక్చ తథాభూతాత్మవిజ్ఞానాత్ప్రసర్తమానం శాస్త్రమవిద్యావద్విషయత్వం నాతివర్తతే । శాస్త్రీయ మగు శ్చైతన్యార్థకర్మాచరణమం దన్ననో, బుద్ధిపూర్వకారీ = శాస్త్రహృదయమును గ్రహించి తత్ఫలమును బడయవలయు నను సీశ్చయముతోఁ గర్మల నాచరించువాఁడు, ఆత్మనః = తనకు, పరలోకసంబంధం = స్వర్గలోకసంబంధమును, అవిదిత్వా = తెలిసికొనకుండఁగా, నాధిక్రియతే యద్యపి = అధికారము గలవాఁడెంతమాత్రము కాకపోయినవాఁడైనను, ననఁగా బుద్ధిపూర్వకమగు శాస్త్రీయ కర్మానుష్ఠానమునకు దేహముకంటె విలక్షణ మగు నాత్మజ్ఞాన మనసరమే యైనను నట్టి యాత్మజ్ఞాన మాత్మజ్ఞానము కాదు. అంతకంటె నుత్తమ మగు నట్టియు వేదాంతవేద్య మగు నాత్మజ్ఞానము కర్మానుష్ఠానమున కనుయోగింపకపోవుట యటుండ నధికారవిరోధముగూడ నని, “నాధికారేపేక్ష్యతే ౭ నుకయోగాదధికారవిరోధాచ్చ” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఎట్టియాత్మతత్త్వ మధికారవిరుద్ధమును ననుపయోగమును నన “వేదాంతవేద్యం = వేదాంతమాలవలనఁ దెలియవచ్చేడిదియు, అశనాయాద్యతీతం = ఆశలి దప్పిక మొదలుగాఁ గల వికారముల కతీత మగునట్టిదియు, అపేతబ్రహ్మక్షత్రాదిభేదం = బ్రాహ్మణుఁడు క్షత్రియుఁడు వైశ్యుఁ డను సభిమానములనుండి తొలగినట్టిదియు, అసంసార్యాత్మతత్త్వం = ప్రమాతృత్వ కర్తృత్వ భోక్తృత్వవిరహిత మగు నాత్మతత్త్వ మని యర్థము.

ఇట్టియాత్మతత్త్వ మనుపయోగము నధికారవిరోధమును నెట్లన, నిట్టి యాత్మతత్త్వమును సాక్షాత్కారమునొందిన విద్వాంసుఁడు ప్రమాతృత్వభావమును గోలుపోవుటచే నట్టిప్రమాతచేఁ దెలిసికొనఁబడు క్రియాకారకఫలవిజ్ఞాన మంతయు శుక్తిరజతమందలి మిథ్యాజ్ఞానముట్లు దలఁపఁబడుటచే నదానియందు సేయోపాదేయబుద్ధి పుష్కలముగ నశంప సర్వకర్తృత్వతాత్పర్యుఁ డగుటంజేసి సర్వకర్మలనుండి నివృత్తిఁ జెందునుగాని యెట్టి కర్మమునందు నెంతమాత్రము ప్రవృత్తిఁ జెందఁడు.

కావున నట్టివేదాన్తవేద్యాదివిశేషములతో నొప్పునాత్మజ్ఞానము గలుగుటకుఁ బూర్వము అనఁగా దేహముకంటె విలక్షణ మగు సామాన్యాత్మజ్ఞానమాత్ర మాలవాలముగాఁ జేసికొనినశాస్త్ర మంతయు నవిద్యావద్విషయమే గాని వేతాం డెంతమాత్రము గాదని “ప్రాక్చ తథాభూతాత్మవిజ్ఞానాత్ప్రసర్తమానం శాస్త్రమవిద్యావద్విషయత్వం నాతివర్తతే” యను వస్తుసంగ్రహవాక్యముచేఁ జెప్పఁబడు

తథాహి — “బ్రాహ్మణో యజేత” ఇత్యాదీని శాస్త్రాన్త్యాత్మని వర్ణాశ్రమవయో-
 ౭వస్థాదివిశేషాధ్యాసమాశ్రిత్య ప్రవర్తంతే । అధ్యాసో నామాతస్మిన్ స్తద్భుద్ధిరిత్య-
 ప్రాచామ । తద్యథా పుత్రభార్యాదిషు వికలేషు సకలేషు వా, అహమేవ వికలః
 సకలో వేతి బాహ్యాధర్మానాత్మస్వధ్యస్యతి, తథా దేహధర్మాన్ — స్థూలో౭హం,
 కృశ్లో౭హం, గౌరో౭హం, తిష్ఠామి, గచ్ఛామి, లంఘయామి చేతి తథేంద్రియ-
 చున్నది. ఈవాక్యముచే సం గ్రహింపఁబడినయర్థము “తథాహి” యనుపదముతోఁ
 గ్రారంభ మగు భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. తథాహి = అది యెట్లనిన —
 “బ్రాహ్మణో యజేత ఇత్యాదీని” = “బ్రాహ్మణో యజేత” యను వాక్యము
 మొదలుగాఁ గల, శాస్త్రాని = చోదనారూప మగు వాక్యములు, ఆత్మని = దేహము
 నాత్మగా భావించునాత్మయందు, వర్ణాశ్రమవయోవస్థాదివిశేషాధ్యాసం =
 వర్ణము, ఆశ్రమము, వయస్సు, అవస్థ మొదలుగాఁ గల్గినవిశేషముల
 యొక్క యధ్యాసమును, ఆశ్రిత్య = ఆలవాలముగాఁ జేసికొని, ప్రవర్తంతే = ప్రవ-
 ర్తించుచున్నది. ఇచట “బ్రాహ్మణో యజేత” యనునది వర్ణాధ్యాసబోధకము.
 “అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత” యనునది వర్ణవయో౭వస్థాధ్యాసబోధకము.
 “న హ వై స్నాత్వా క్షేత్రేత” యనునది యవస్థా౭ధ్యాసబోధకము. “యో వై
 జ్యోగామయావీ స్యోత్ స ఏతామిష్టిం నిర్వపేత్త”నునది యవస్థా౭ధ్యాసబోధ-
 కము. “జ్యోగామయావీ” యన, సంపూర్ణముగ రోగగ్రస్తః డని యర్థము. అది
 శబ్దముచే “ఘావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్త”ను జీవనాధ్యాసబోధక మగు
 వాక్యము గ్రహింపవగును.

ఇట్లధ్యాససద్భావమును సాధించి “స్మృతిరూప”యను పదము మొదలు
 “సర్వధాపి త్వన్యస్యాన్యధర్మావభాసతాం న వ్యభిచరతి” యను వాక్య మంతముగాఁ
 గలిగిన భాష్యముచే లక్షితమగు నధ్యాసము “అధ్యాసో నామాతస్మిన్ స్తద్భుద్ధిరిత్య-
 ప్రాచామ” యని నిరూపచరితముగనునతదారోపముగనుబరామర్శచేయఁబడుచున్నది.
 అతస్మిన్ = యుష్మత్ప్రత్యయగోచరము కాని యస్మత్ప్రత్యయగోచరమందు, తద్భు-
 ద్ధిః = యుష్మత్ప్రత్యయగోచరముయొక్క యవభాస మని యాశయము. అట్టి
 యధ్యాసము “తద్యథా” యను వాక్య మూదిగాఁ గల గ్రంథముచే నిరూపింపఁ
 బడుచున్నది. ఎట్లన, తద్యథా = అయ్యది ఎట్లనిన, పుత్రభార్యాదిషు = తనకంటె
 నత్యంతము భిన్నులుగాఁ దెలియనఁజ్చేకి పుత్రభార్యాదులు, వికలేషు = వికలత్వము
 నొందఁగా లేక, సకలేషు వా = సకలత్వము నొందఁగా గాని, అహమేవ = నేనే,
 వికలః = వికలుడను, సకలో వా = సకలుడను గాని, ఇతి = అని, బాహ్యాధర్మాన్ =
 బాహ్యవస్తువులయందలివికలత్వసకలత్వములను, ఆత్మని = తనయందు, అధ్యస్యతి =
 ఆరోపించుకొనుచున్నాడు. తథా = అట్లేననే, దేహధర్మాన్ = దేహధర్మములను

ఇంతవఱకు భర్తాధ్యాసమును బ్రదర్శించి భర్త్యాధ్యాసమాత్రమును “ఏవమహంప్రత్యయినం సర్వసాక్షిణమ్”ను భావ్యముచే బ్రదర్శించుచున్నాడు. ఏవం = ఈరీతిగా, అహంప్రత్యయినం, స్రత్యయాః = కామాదులు, అస్యేతి = వీనికి గలవు గాన నీతఁడు “ప్రత్యయి” యగుచున్నాఁడు. “అహం చాసా ప్రత్యయాచ” యను విగ్రహముచే నహమ్మను ప్రత్యయి యీతఁడు గాఁగ నహంప్రత్యయి యగుచున్నాఁడు. అనఁగా నహమ్మవి తన్నుఁ దెలిసికొనుప్రమాత. అట్టివానిని, అశేషస్వప్రచారసాక్షిణి = స్వప్రచారము లగు కామనంకల్పకర్తృత్వాదులకుఁ బుష్కలముగ సాక్షి యగు ప్రత్యగాత్మను, స్వస్వరూపమునందు, అధ్యస్య=ఆరోపించి, తం = అట్టి, సర్వసాక్షిణం = బుద్ధ్యాదివిషయంతరూప మగు జగత్తునకు సాక్షియగు, ప్రత్యగాత్మానం = స్వస్వరూపమును, తద్విపర్యయేణ=అంతఃకరణాది విపర్యయములచేతఁ బ్రత్యగాత్మను, అంతఃకరణాదిషు= అంతఃకరణము, ఇంద్రియములు, దేహము, దారపుత్రాదులు లోనుగాఁ గలుగనియందు, అధ్యస్యతి=ఆరో

ప్రత్యక్షం! అస్మానర్థహేతోః సహాకారేణైవ ప్రత్యక్షాద్వా పతివత్తయే సర్వే
పించుచున్నాడని, యాత్మానాత్మయోక్తయితరేతి రాధ్యాసము నిరూపింపబడు
చున్నది.

ఇట్లాత్మానాత్మలయొక్క యితరేతరాధ్యాసమును సర్వవిధములఁ
బ్రదర్శించి “ఏనమయమనాదిరసంతో నైసర్గికోఽధ్యాసో మిథ్యాప్రత్యయరూపః
కర్తృత్వభోక్తృత్వప్రవర్తకః సర్వలోకప్రత్యక్ష” యని యధ్యాసము నుపసంహ
రించుచున్నాడు.

స్వమౌఖ్యవనభాష్యమున “నైసర్గికోఽయం లోకవ్యవహార” యని లోక
వ్యవహారము నైసర్గిక మని చెప్పబడుచున్నది. ప్రకృతమున సభ్యాసము నైసర్గిక
మనియు ననాది యనియు నధికముగాఁ జెప్పబడుచున్నది. ఇట్టియధికావాపమెట్లు
సమంజస మగునగుఁ జెప్పబడుచున్నది. సమంజస గౌరవ్యమగుఁ గూడఁ బ్రత్య
గాత్రయందలియహంకారాధ్యాసమే నైసర్గిక మని లోకవ్యవహార మని తలంపఁ
బడుచున్నది. అహంకారాధ్యాసమున కధిష్ఠాన మగు ప్రత్యగాత్ర యన్ననో
యనాదిసిద్ధము. అట్టిప్రత్యగాత్రము నైసర్గిక మగు సభ్యాసమున కనాదిత్వ మర్థ
సిద్ధమే యగుచున్నది. దానంజేసి స్వమౌఖ్యవనభాష్యమున కనురూపమే యీయవ
సంహారము గాని యధికావాప మెంతమాత్రము గానేరదు.

ప్రత్యక్షజ్ఞానము గలుగకుండ నంతముకొందడు గావున నియ్యది యనంత
మని చెప్పబడుచున్నది. “మిథ్యాప్రత్యయరూప” మను రూపగ్రహణ మద్దాని
స్వభావబోధక మగుచున్నది గాని న్యరహితముచేఁ జెప్పబడినది యెంతమాత్రము
గాదు. ఏలయన- లోకవ్యవహారము వ్యవహారికాలమున సత్యముగా నున్నట్లు
దోచుచుండును. కాని యద్వాపిస్వరూపస్వభావముల విచారించిన సద్దానిని సత్యని
గాని యసత్యని గాని యిదమిత్థమ్మని నిర్ణయించుట కెంతమాత్ర మనకాశము
లేదు. అందుచే ననిర్వచనీయమై యున్నను వ్యావహారికదృష్టిచే సత్యముగా
భాసించుచున్న దని యభిప్రాయము ఇట్టి యధ్యాస మనర్థహేతు వని “కర్తృత్వ-
భోక్తృత్వప్రవర్తక” యను పదముచే నిరూపించుచున్నారు.

“సర్వలోకప్రత్యక్ష” యనుదానిచే “దేహేంద్రియాదివ్యహంమమాభి-
మానరహితస్య” యను వాక్యము మొదలుగాఁ గలిగిన భాష్యముచే నిరూపింపఁ
బడినయర్థము స్మరింపబడి యుపసంహరింపబడుచున్నది.

ఇంతవఱకు సూక్తిముచేఁ బ్రదర్శింపబడిన విషయప్రయోజనసిద్ధి
కొఱకు సర్థసిద్ధ మగు జీవునియొక్క యబ్రహ్మస్వభావమును సభ్యాసస్వభావమును
బ్రదర్శించి, వేదాంతములయొక్క విషయప్రయోజనములను “అస్మానర్థహేతోః

వేదాంతా ఆరభ్యేత్ | యథా చాయమర్థః సర్వేషాం వేదాంతానాం తథా వయ మస్మాం శాంతిరహస్యమహంసాయాం ప్రవర్తయిష్యామః |

ప్రహాసాయ త్యైకత్వవిద్యాప్రతిపత్తయే నాన్యే వేదాంతా ఆరభ్యంతే” యను గ్రంథముచే ప్రవర్తించెనుచున్నాడు.

ఇందు సన్ధ్యవహాణ మనగా నొల్పబడిన దధ్యస్త మగు ప్రమాతృత్వ కర్తృత్వ త్రైకత్వవిద్యాదాప మగు బంధమును దొలగించుట యని యభిప్రాయము. ఇట్లయనర్థము “త్రైకత్వమసి” “అమమాత్మా బ్రహ్మ” యను మొదలుగాఁ గల వాక్యములచేఁ చెలియవచ్చెడి యాత్మైకత్వవిద్యాప్రతిపత్తివలనఁ దొలంగు నని చెప్పబడుచున్నది.

వేదాంతములయందు “స యో హ వై తత్పరమం బ్రహ్మ వేద, బ్రహ్మైవ భవతి” “బ్రహ్మవిదాబ్జోతి పరమ్” “యో వై భూమా తత్సుఖమ్” “విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ” మొదలుగాఁ గల శ్రుతులనలన నిరతిశయసుఖావాప్తి సలముగా వినవచ్చుచున్నది. “తంతి శోఽమాత్మవిత్” “జప్తం యదా పశ్యత్యన్యమిశమస్య మహిమానమిహ వీతకోక” యను శ్రుతులనలన శోకనివృత్తియు ఫలముగా విఘనచ్ఛుచుండ ననర్థనివృత్తి సుఖావాప్తి యను రెండును బ్రయోజనములుగ నర్జించుటకు మాటుగ నొక్కయనర్థప్రహాసమే ప్రయోజనముగ వర్జించుట యేల యన. సుఖావాప్తి యనునది యాత్మైకత్వవిద్యాప్రతిపత్తి యనుదానిచే ననగత మగుచున్నది. కావున నయ్యది ప్రత్యేకముగా వర్జింపఁ బడుట కవసరము లేదు. ఏల యన, నాత్మైకత్వవిద్యాప్రతిపత్తి యనగా జీవునకు బ్రహ్మభావమును ఘటింపఁజేయుటయే. జీవునకు బ్రహ్మభావమును ఘటింపఁజేయుట యనగా జీవుఁడు నిరతిశయసుఖరూప మగు బ్రహ్మమే దా నని జెలిసికొనుట. అద్దానిచేఁ గల్గు సుఖరూప మగు బ్రహ్మభావము నొందుటనలననే యనర్థములు నివృత్తిఁ జెందును గాని వేతాకవిధమున నివృత్తిఁ జెందకపోవుటచే, ననర్థనివృత్తిచే సుఖావాప్తి సూచింపఁబడుచున్నది. కావున సుఖావాప్తిరూప మగు ఫల మర్థసిద్ధ మగుటజేసి ప్రత్యేకముగా నిరూపింప నవసరము లేదని భావము.

ఇచట నాత్మైకత్వవిద్యయే వేదాంతములయందు విషయ మని ప్రదర్శింపఁబడినది. వేదాంతములయందు దన్ననో యీవిషయ మేకదేశవిషయమై యంతికంఠే భిన్నము లగు విషయములు పలువిధములుగ జెలియవచ్చుచున్నవి. కాగా నొక్కయాత్మైకత్వవిద్యాప్రతిపత్తికొఱకే వేదాంతములు ప్రారంభింపఁబడు చున్న నని చెప్పట కవకాశ మెందుఁ గల దన నద్దానికి సమాధానము “యథా చాయమర్థస్సర్వేషాం వేదాంతానాం తథా వయమస్యాం శాంతిరహస్యమహంసాయాం ప్రవర్తయిష్యామః” యని చెప్పబడుచున్నది.

వేదాంతమిమాంసాశాస్త్రస్య వ్యాచిఖ్యచితస్సేద్య రూపిణుం సూరిమ్.

“శరీర మేవ శరీరకమ్, అత్ర నివాసీ శాక్తికిః జీవాత్మా తస్య త్వంపదా-
భిధేయస్య తత్ప్రదాభిధేయపరమాత్మరూపతా మిమాంసా యా సా శాక్తిక
మిమాంసా” యను వ్యుత్పత్తిచే జీవునికి బ్రహ్మభావమును బ్రదర్శించుమిమాంస
శరీరకమిమాంస యని యాశయము. ఇయ్యది శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదకృత
మగు భాష్యమునకు సాభిప్రాయ మగు నామవిశేషము. సకలవేదాంతములును
నాత్మైక్యమునం దెట్లు సమన్వయమగుచున్నవో యావిధ మిశాశరీరకమిమాంస
యందు సోపపత్తికముగఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్న దని భాష్యకారు లగు శ్రీ విద్యా
శంకరభగవత్పాదులయొక్క ప్రతీకము.

ఇచట శరీరకమిమాంస, భాష్యమని చెప్పఁబడుచున్నది. భాష్య
మనఁగా “సూత్రార్థో వర్ణ్యతే యత్ర వాక్యైః సూత్రానుకారిభిః, స్వపదాని చ
వర్ణ్యంతే భాష్యం భాష్యవిదో విదుః” యను సభియుక్తోక్తిచే నొకవ్యాఖ్యాన
విశేషముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. వ్యాఖ్యాన మనఁగా “పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్వి-
గ్రహో వాక్యయోజనా । ఆత్మేవస్య సమాధానం వ్యాఖ్యానం పంచలక్షణమ్”ను
నార్యోక్తిచే నైదువిషయములతో నొప్పునదిగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. వ్యాఖ్యానశబ్ద
మియైదవయవములతోఁ గూడిన రచనావిశేషమునకు సామాన్యనామముగా
నొప్పుచున్నను, వృత్తి, టీక, వివరణము, వ్యాఖ్య యను విశేషనామములతో
నలభారుచున్నది. ఈవిశేషనామములతోఁ గూడిన రచనావిశేషమున కొక విశేష
స్వరూప మెద్దియును దెలియరాదు కాని భాష్యమను వ్యాఖ్యానవిశేషము మాత్ర
మియైదవయవములతోఁ బాటు సంగ్రహవాక్యము లనెడి సూత్రముల ననుకరించు
విశేషవాక్యములతో నొప్పుచుండనలయును. శరీరకమిమాంస యన నొక
వ్యాఖ్యానవిశేష మని తేలిినది. వ్యాఖ్యాన మొకమూలగ్రంథము నక్షేపించు
చుండును. అట్టిమూలగ్రంథ మెద్ది యన— “వ్యాచిఖ్యాసితస్య వేదాంత
మిమాంసాశాస్త్రస్య” యని భాష్యకారులచే వేదాంతమిమాంసాశాస్త్ర మని
చెప్పఁబడుచున్నది. ఇచట మిమాంసాశబ్దము విచారపరము. శాస్త్రమన “శిష్య-
తేనేన” యను వ్యుత్పత్తిచే శాసించునది, నియమించునది యని యర్థము.
“మిమాంసాయాః శాస్త్రం= మిమాంసాశాస్త్రం” అను విగ్రహముచే వేదాంత
విచారమును నియమించునది యగు నర్థము గలుగుచున్నది. ఇట్టివేదాంత
మిమాంసాశాస్త్ర మెద్దియన “ఇతిమాదిమం సూత్రం “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానేతి”
యని భాష్యకారులు నిర్ణయించుచున్నాగు గావున నీవేదాంతమిమాంసాశాస్త్ర
మునకు “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానేతి” యనునది మొదటిసూత్రముగా భాష్యకారు
లచే నిర్వచింపఁబడిన దని తెలియుచున్నది. కనుక “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా”

• పాఠ్యము

• జి. వి. పా. డి. క. ర. వి. మ.

అధ్యాయ బ్రహ్మజ్ఞానా || • 1.

తత్తాధశబ్ద ఆనంతర్యాత్మక పరిగ్రహ్యతే నాధికారార్థః, బ్రహ్మజ్ఞానాయా
యను సూత్రముతో వేదాంతమీమాంసాశాస్త్రము ప్రారంభింపబడుచున్న దని
సుస్పష్టము. కావున నీసూత్రము శాస్త్రబహిర్భూతము. శాస్త్రము “జన్మాద్యస్త్య
యత” యను రెండవసూత్రముతో, ప్రారంభింపబడుచున్న దను వాద మనంగత
మని తెలియవలయును.

ఈ మొదటిసూత్రముచే సర్వవేదాంతములకును విషయమును బ్రయోజ
నమును గూడ సూత్రకారులు బ్రహ్మశబ్దముచే బ్రతిజ్ఞచేసి యట్టి బ్రహ్మయొక్క
లక్షణమును బూర్వసూత్రముతో సంబంధింపజేసియే “జన్మాద్యస్త్య
యత” యని నిర్వచించియున్నారు. కావున మొదటిరెండుసూత్రములకును జక్కనిసంబంధము
సుస్పష్టముగాఁ జెలియనచ్చుచుండ మొదటిసూత్రము శాస్త్రబహిర్భూత మని
చెప్పటకంటె వేతొకయవివేక మెందును దెలియఁబడదు. కావున వేదాంత
మీమాంసాశాస్త్రము “అధ్యాయ బ్రహ్మజ్ఞానా” యను సూత్రముతోడనే ప్రారం
భింపబడుచున్నది.

సూత్రమున్ననో బహిర్భూతముచక మని యర్థము. ఇట్టియర్థము “అస్మాన్
సూచితార్థాని స్వల్పాక్షరపదాని చ సర్వతః సారభూతాని సూత్రాణ్యమర్హసి-
షిణ” యను నభియుక్తి క్రితంబునఁ దెలియవచ్చుచున్నది. దీనినిబట్టి శ్రీవిద్యాశంకర
భగత్పాదకృత మగు శారీరకమీమాంస యను భాష్యము శ్రీకృష్ణద్వైపాయన
వేదవ్యాసమునిప్రణీత మగు వేదాంతమీమాంసాశాస్త్రముయొక్క వ్యాఖ్యాన
విశేషమే గాని వేరొండు స్వతంత్రగ్రంథ మిదియైతము గాదని సుస్పష్ట మగు
చున్నది.

ఈవచిత్రతయం బగు వేదాంతమీమాంసాశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యాన
మును జేయుచున్నా నను ప్రతిజ్ఞను గావించి “అధ్యాయ బ్రహ్మజ్ఞానా” యను
మొదటిసూత్రమునకు “తత్తాధశబ్ద ఆనంతర్యాత్మక పరిగ్రహ్యతే నాధికారార్థః”
యను సంగ్రహవాక్యముచే సూత్రమందలి ‘అధ’ శబ్దముయొక్క యర్థమును నిర్వ
చించుచున్నారు. అనఁగా సూత్రమునందలి ‘అధ’ శబ్దమునకు నానంతర్య మను
నర్థమునే గ్రహింపవలయును. అధికారమనఁగా ప్రారంభించుట యను నర్థమును
గ్రహింపఁగూడదు. ఇచట శబ్దమున కారంభార్థనిషేధ మర్థాంతరనిషేధోప
లక్షణ మని గ్రహింపవలయును. దానంజేసి యథశబ్దమునకు సనంతర మనునర్థ

అనధికార్యత్వాత్ మంగళస్య చ వాక్యార్థే సమన్వయాభావాత్ అన్తాంతరప్రయుక్త ఏవ హ్యధశబ్దః శ్రుత్యా మంగళప్రయోజనో భవతి.

మునే గ్రహింపవలయును గాని మఱియొకయర్థము నెంతమాత్రము గ్రహింపఁ గూడదని యర్థప్రాయము. అధశబ్దమున కర్థాంతరముల నెంతలకుఁ బరిగ్రహించఁ గూడదో యయ్యది సక్రమముగను నయు క్రికముగను సుత్తప్రవృత్తియచే వివరింపఁ బడుచున్నది. ఎట్లన— “బ్రహ్మజ్ఞానాచూ అనధికార్యత్వాత్ సామూహికభారము తొలుతని పేర్చింపబడుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞానమును గూర్చిన యిచ్చ యనగా నధి-
లావ పురుషకర్తృక మగు కర్మకాదు. అనగాఁ బురుషవ్యాపారజన్యము కాదు. కావున వ్యాపారరూపమగు నధికారమునఁ నఁ గల్గిన దైతమాత్రము కాకపోవుటచే నారంభార్థకశబ్దముతో సంబంధించి తనయర్థమును బోధింపనేరదు. ఆరంభార్థబోధకశబ్దము లన్ననో, ‘ప్రారభ్యతే, కర్తవ్య’ మున్నగునవి. ఇచట బ్రహ్మజ్ఞానాశబ్దము ‘ప్రారభ్యతే, కర్తవ్య’ యను పదములతోఁ గూడి యర్థావ-
బోధమును గల్గింపనేరదు. కావున నధశబ్దమునకు దజరముచు గ్రహించుటచే నూత్రమునిరర్థకమయ్యెడిని. కావున నధశబ్దమున కర్థియర్థము నెంతమాత్రము చెప్పఁగూడదు.

అతీరుననే యధశబ్దమునకు మంగళార్థమునుగూడ గ్రహింపఁగూడదని “మంగళస్య చ వాక్యార్థే సమన్వయాభావాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. అనగా నధశబ్దమునకు మంగళ మను నర్థమును గ్రహించినచో “బ్రహ్మజ్ఞానా మంగళ-
స్య”ని సూత్రార్థబోధకవాక్య మగును. ఇట్టివాక్య మెట్టియర్థమును బోధింపనేరదు. కావున నధశబ్దమునకు మంగళమను నర్థమును గూడ గ్రహింపఁగూడదు. అధశబ్దమునకు మంగళార్థమును గ్రహింపనిచో గ్రంథానియందుఁ జేయఁబడవలసిన మంగళము సిద్ధింపకపోవుటచే నూత్రకారులు శిష్టాచారము నుల్లంఘించినదోషము నకుఁ బాల్పడిరా? యనుచో సట్టిదోషము వాటిల్లదని “అన్తాంతరప్రయుక్త ఏవ హ్యధశబ్దః శ్రుత్యా మంగళప్రయోజనో భవతి” యని చెప్పబడుచున్నది. అధశబ్ద మర్థాంతరప్రయుక్త మైనను ననగా మంగళ మను నర్థముకంటె వేరగునర్థమునఁ బ్రయోగింపబడినను నాశబ్దము, శ్రుత్యా= శ్రవణమాత్రము చేతనే, మంగళమును గలుగఁజేయుచున్నదిని శ్రవణమాత్రముచేరినే యధశబ్దము మంగళమును సిద్ధింపఁజేయుచుండఁ బ్రత్యేకముగా మంగళార్థమును గ్రహింప నవసరము లేదని “పరకారశ్చాధశబ్దస్య ద్వావేతో బ్రహ్మణః పురాః కంతం భిత్వా వినిర్యాతో తస్మాన్మాంగళికావృథా” యను స్మృతివలనఁ దేలియవచ్చుచున్నది. కావున మంగళ మను నర్థము నధశబ్దమునకుఁ బ్రత్యేకముగా గ్రహింప నవసరము

పూర్వప్రకృతాపేక్షాయాశ్చ ఫలత ఆనంతర్యావృత్తిరేకాత్ । సతి చానంతర్యాత్మత్వే
యథా ధర్మజిజ్ఞాసా పూర్వవృత్తం వేదాధ్యయనం నియమేనాపేక్షిత ఏవం
బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపి యత్పూర్వవృత్తం నియమేనాపేక్షితే తద్వక్తవ్యమ్ ।

లేదని తాత్పర్యము. అట్లు గ్రహించినచో సర్వసందర్భము గూడఁ గలుగ నేర దని
యు గ్రహింపవలయును. దానంజేసి యధశబ్దమున కానంతర్యాత్మము గ్రహింపఁ
బడినను శ్రవణసూత్రముచేతనే మంగళము సిద్ధించుచున్నది.

ఇక “అదైవం మన్యసే” యనుచో సధశబ్దమునకుఁ దాన్లు జెప్పఁదలఁ
చినదానికంటెఁ బూర్వ మొకవిషయము దప్పక దెలియవచ్చుచున్నటుల సధశబ్ద
ముచేఁ దెలివచ్చుటఁ జేసి యా పూర్వప్రకృతార్థబోధకమే యధశబ్దమగునట్లనఁగా
నచట సధశబ్దమునకుఁ బూర్వప్రకృతమే యర్థమని తెలియవచ్చుచున్నట్లిచటను
సధశబ్దమునకుఁ గూడఁ బూర్వప్రకృత మను సర్థమును గ్రహింపఁ గూడదా యనిన
“పూర్వప్రకృతాపేక్షాయాశ్చ ఫలత ఆనంతర్యావృత్తిరేకాత్”ని సమాధానము
చెప్పఁబడుచున్నది. దీనిచూశయ మేమనిన సధశబ్దమునకుఁ బూర్వప్రకృతమను సర్థము
గ్రహించిన నయ్యది యానంతర్యమునకు భిన్న మెంతమాత్రముగాదు. ఏమియుఁగాఁ
జెప్పఁదలఁచినదానికి నియమముగా నెయ్యది పూర్వవృత్త మగునో యట్టి పూర్వ
వృత్తమున కనంతరము న నెయ్యది తప్పక చెప్పఁబడునో యచటఁ జెప్పఁబడుదానికిఁ
బూర్వవృత్తము తప్పక హేతుభూత మగు సర్థమై యుండవలయును. కావున నట్టి
హేతుభూత మగు సర్థమే ప్రకృతమై తదనంతరమునఁ గలుగఁబోవుదానిని గూడ
సధశబ్దము సూచించుటచే సధశబ్దార్థ మానంతర్యాత్మముకంటె నెంతమాత్రము
భిన్నము కానేరదు. ఎట్లన — ఫలతః = ఫలస్య = ప్రక్రియమాంస్య, అనఁగాఁ
జెప్పఁదలఁచినదానికి, పూర్వప్రకృతాపేక్షాయాశ్చ = పూర్వప్రకృతముగా నెయ్యది
యపేక్షింపఁబడుచున్నదో యద్దానియొక్క, ఆనంతర్యావృత్తిరేకాత్ = ఆనంతర్య
మని యధశబ్దమున కర్థమును గ్రహించినచో నెంతమాత్రము విరుద్ధము గానేరదని
భావము.

ఇట్లధశబ్దమునకుఁ దెలియవచ్చెడి మంగళారంభానంతర్యపూర్వప్రకృ
తము లనెడి నాలుగర్థములను విమర్శించి యం దీసూత్రమునందలియధశబ్దమునకు
నానంతర్యాత్మమే సర్వవిధముల నిర్వచింపఁబడిన దని “సతి చానంతర్యాత్మత్వే”
యను వాక్యముచే నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నానంతర్యాత్మమే యధశబ్ద
మునకు సిద్ధమగుచుండఁగా నని యర్థము.

అధశబ్దమున కానంతర్యాత్మము సిద్ధము గాఁగఁ బ్రకృతమునఁ జెప్పఁబడిన
బ్రహ్మజిజ్ఞాసకు నియమముగా నుండవలయు పూర్వవృత్త మెద్ది యని “యథా ధర్మ-
జిజ్ఞా.....తద్వక్తవ్యమ్”ను భాష్యముచే నడుగఁబడుచున్నది. అనఁగా

స్వాధ్యాయానంతర్యం తు సమానమ్ | నన్విహ కర్మానబోధానంతర్యం విశేషః |
స | ధర్మజ్ఞానాయాః ప్రాగవ్యధీత వేదాంతస్య బ్రహ్మజ్ఞానోపపత్తే | యథా చ
హృదయాద్యవదానానామానంతర్యనియమః, క్రమస్య వివక్షితత్వా-

జైమినికృతమగు “అథాత్” ధర్మజ్ఞానా” యను సూత్రమున నధశబ్దమున
కానంతర్యార్థమే గ్రహింపఁబడి యట్టిమానంతర్యార్థముచే ధర్మజ్ఞానకు సూచింపఁ
బడు పూర్వవృత్తము వేదాధ్యయన మని నిర్ణయింపఁబడినట్టి బ్రహ్మజ్ఞానకుఁ బూర్వ
వృత్త మెయ్యది నిరూపింపఁబడనలయు నని యడుగ స్వాభీమతార్థము పక్షాంతర
నిరసనపూర్వకముగ “స్వాధ్యాయానంతర్యంతు సమానమ్”నుపదము మొదలుగాఁ
గల భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అందు మొదటిపక్షము. జైమినికృత
మగు ధర్మజ్ఞాన కేస్వాధ్యాయము పూర్వవృత్త మని నిర్ణయింపఁబడెనో
యాస్వాధ్యాయమే యాబ్రహ్మజ్ఞానకుఁగూడఁబూర్వవృత్తమన నయ్యదిసామాన్య
కారణము కాని విశేషమగు పుష్కలకారణ మెంతమాత్రము కాదను నాశయము
మీఱ “స్వాధ్యాయానంతర్యం తు సమానమ్”ని చెప్పఁబడు చున్నది.
స్వాధ్యాయ మనఁగా గురుముఖిచ్చారణపూర్వక మగు స్వీచ్ఛారణముచేఁ బుష్క
లముగ గ్రహింపఁబడిన వేద మని యర్థము. అట్టివేదాధ్యయనము ధర్మజ్ఞానకు
నెట్లవసరమో యాతీరుననే బ్రహ్మజ్ఞానకుఁ గూడ సవసరమే యని యర్థసిద్ధి
మగుచున్నది. కావున నుభయజ్ఞానకులకు సామాన్యమే యగుటంజేసి బ్రహ్మ
జ్ఞానకుఁ బుష్కలకారణ మెంతమాత్రము గానేర దని యభిప్రాయము.

బ్రహ్మజ్ఞానకు వేదాధ్యయనము పూర్వవృత్తము కానిచో ధర్మజ్ఞాన
పూర్వవృత్తమగునా యని “నన్విహ కర్మానబోధానంతర్యం విశేష” యను
వాక్యముచే మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నించుచున్నాఁడు. అట్లెంతమాత్రమును గాదని
“స” యను సమాధానము చెప్పఁబడి యందులకు హేతువు “ధర్మజ్ఞానాయాః
ప్రాగవ్యధీతవేదాంతస్య బ్రహ్మజ్ఞానోపపత్తే” యని ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది.
అనఁగా వేదాంతముల నధ్యయనముఁ గావించినవానికి ధర్మజ్ఞాన గలుగుటకుఁ
బూర్వమే బ్రహ్మజ్ఞాన గలుగుటకు సావకాశ ముండుటంజేసి ధర్మజ్ఞానకుఁ గార్య
మగు కర్మానబోధ మెంతమాత్రము బ్రహ్మజ్ఞానకుఁ బూర్వవృత్తము కానేర
దని యభిప్రాయము. అనఁగా “హృదయస్యాక్రేవద్యతి, అథ జహ్వయాః,
అథ నక్షత్ర” యను వాక్యమున హృదయము మొదలుగాఁ గల పశుద్రవ్యముల
యవదానమునఁ దధశబ్దములచేఁ గ్రమనియమములన నానంతర్యనియమ మెట్లు
గ్రహింపఁబడుచున్నదో యాతీరుననే ధర్మజ్ఞానానంతరము బ్రహ్మజ్ఞాన యని
“యథా చ హృదయాద్యవదానానామానంతర్యనియమః క్రమస్య వివక్షితత్వాత్”ని
మధ్యస్థుఁ డడుగ, నట్టిక్రమ మిచట నెంతమాత్రమును వినక్షింపఁబడలే దని

న్న తదేహ క్రమో వివక్షితః, శేషశేషిత్వేఽధిక్యతాధికారే హ ప్రమాణా -
భావాత్ సర్వప్రమాణజ్ఞానయోః ఫలజ్ఞాన్యభేదాచ్చ ॥

“న తదేహ క్రమో వివక్షితః” యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. క్రమవివక్షితేకుండుటకుఁ గల కారణములు “శేషశేషిత్వే, అధిక్యతాధికారే హ, ప్రమాణాభావాద్ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానయో” యను వాక్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. దీని యర్థి ప్రాయ మేమన, నొకేపురుషునిచే రెండుకార్యము లొకదానివెనుక మఱియొకటి సక్రమముగా జరుపబడవలయు నను నియమమునే యంగీకరింపవలయు ననుచో నారెండుకార్యములకును శేషశేషిత్వము గాని యధిక్యతాధికారము గాని యుండి తీరవలయును. అట్టిశేషశేషిత్వము గాని యధిక్యతాధికారము గాని ధర్మ బ్రహ్మ జ్ఞానలరెండిటికి నంతమాత్ర మున్నట్లు ప్రమాణము లేకపోవుటంజేసి ధర్మజ్ఞానానంతరము బ్రహ్మజ్ఞానకుఁ బ్రసృత్తి గలుగుననుట కెంతమాత్రము వీలు లే దని యర్థిప్రాయము. శేషశేషిత్వ మన సంగాంగిభావమని యర్థము. ధర్మపూర్ణమా నేష్టలయందు నాగ్నేయాదియాగములు ప్రధానము లగుచు శేషి యనియు సంగి యనియుఁ జెప్పబడుచున్నవి. అందుఁ బ్రయాజ లకు హోమము లాప్రధానయాగ ములకుఁ బూర్వోంగములుగను ననుయాజము లను హోమము లుత్తరాంగము లుగను దెలియవచ్చుచున్నవి. అంగములతోఁ గూడిన ప్రధానయాగము ఫలము నొందించున దగుటఁజేసి యయ్యవి నియత మగు క్రమమున నాచరింపబడవలయు నను నియమ మొకటి గలుగుచున్నది. అట్లు ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానలకు సంగాంగిభావ మును బోధించు ప్రమాణ మెచటను దెలియరాదు. ఇంక నధిక్యతాధికార మన్ననో “అష్టన్నరం బ్రాహ్మణముపనయీత! తమధ్యాపయీత॥” యను విధివలన నెవ్వనికి నుపనయనమునం దధికారము గలదో యట్టివానికి యధ్యయనాధికారము గల దని యుపనయనమునం దధిక్యతనుకే యధ్యయనమునం దధికారము తేలియవచ్చుభంగి ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానలకు నధిక్యతాధికారము దెలియకుండుటఁజేసి క్రమవర్తిత్వము సెప్పుటకు వీలులేదు. ఇట్లు క్రమవర్తిత్వబోధకము లగు విశేష హేతువులు ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానలకు లేవని చెప్పుటకుఁ బ్రమాణభావమే గాక హేతువంతరము గూడ “ఫలజ్ఞాన్యభేదాచ్చ” యను సంగ్రహవాక్యముచేఁ బ్రదర్శింపబడుచున్నది. రెండ్రగంధముల కెద్దియేని సంబంధ మున్నచో నారెండ్రగంధ ములు నొకేవిధమగు విషయప్రయోజనములను గల్గియుండవలయును. అట్టిధర్మబ్రహ్మ జ్ఞానలకు విషయ ప్రయోజనములు రెండును సమ్మానము లెంతమాత్రమును గాక పోవుట యటుండ నత్యంతవైలక్షణ్యముతో నొప్పుచున్న వని యీసంగ్రహవాక్య తాత్పర్యము. ఫల మనఁగాఁ బ్రయోజనము. జ్ఞాన్య మనఁగా విషయము.

అభ్యుదయఫలం ధర్మజ్ఞానం తచ్చానుష్ఠానాపేక్షం, నిశ్చేయసఫలం తు బ్రహ్మ-
విజ్ఞానం న చానుష్ఠానాంతరాపేక్షమ్, భవ్యశ్చ ధర్మో బ్రహ్మస్య న జ్ఞానకాలేఽస్తి,
పురుషవ్యాపారతంత్రత్వాత్ । అహం తు భూతం బ్రహ్మ జ్ఞాన్యం నిత్యత్వాన్న
పురుషవ్యాపారతంత్రమ్ । చోదనాక్రమ త్రిదేశాచ్చ ।

ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానలయందలి ఫలభేదము “అభ్యుదయఫలం ధర్మజ్ఞానం
తచ్చానుష్ఠానాపేక్షం; నిశ్చేయసఫలం తు బ్రహ్మవిజ్ఞానం, న చానుష్ఠానాంతరాపే-
క్షమ్”ని వివరింపబడుచున్నది. అనగా ధర్మజ్ఞానమైన ధర్మజ్ఞానము గల్గు,
ననియు నయ్యది అభ్యుదయ మనగా స్వరాధికము ఫలముగాఁ గలిగిన దనియు
నట్టిఫలము పురుషకర్తృక మగు కర్మానుష్ఠానము నపేక్షించు ననియు ననగాఁ
గర్మానుష్ఠానముచే వేతొకవిధమున నలవడ దనియు నభిప్రాయము. ఇక బ్రహ్మ
జ్ఞానచే గల్గు బ్రహ్మవిజ్ఞాన మన్ననో నిశ్చేయమనెడి మోక్షము ఫలముగాఁ
గల్గినదియు జ్ఞానముకంటె భిన్న మగు ననుష్ఠానము నంతమాత్ర మపేక్షింపనిదియుఁ
గావున ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానల రెండిటికి ఫలమునందు భేదము గల దనియు నర్థము.

ఇక ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానలకుఁ గల జ్ఞాన్యభేద మనగా విషయభేదము.
“భవ్యశ్చ ధర్మో..న పురుషవ్యాపారతంత్రమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. ధర్మ
జ్ఞానయందుఁ దెలియవచ్చెడి విషయ మగు ధర్మము భవ్యము. అనగా సాధ్యము.
అయ్యది జ్ఞానకాలమున ననగా నద్దానిని దెలిసికొనునమయమున నంతమాత్రమును
స్థితిని గలిగియుండదు. ఏలయన నయ్యది పురుషవ్యాపారముచే సాధింపబడఁదగి
నదియే పురుషవ్యాపారతంత్ర మనగాఁ బురుషవ్యాపారాధీనమే యని. ఇక బ్రహ్మ
జ్ఞానయం దన్ననో జ్ఞాన్య మగు బ్రహ్మము భూతము. అనగా నిత్యము
నిద్యమును, కావునఁ బురుషవ్యాపారతంత్ర మంతమాత్రమును గాదు. అందుచేఁ గర్మ
బ్రహ్మజ్ఞానలయం దత్యంత భేదము దెలియఁబడుచున్నది.

ఇట్లు ధర్మ బ్రహ్మజ్ఞానల రెండిటికి ఘన జ్ఞాన్యభేద ముండుటండేని
యా రెండిటికిని శేషశేషిత్వము సంభవింపకపోవుటచే నయ్యవి యొకేపురుషునిచే
జేయఁదగినవి కావు. కనుక నవ్వనికిఁ గ్రమనియమ మంతమాత్రము ఘటించదు.

ధర్మ బ్రహ్మజ్ఞానలకు సంబంధము, లేకపోవుటకు “చోదనాప్రవృత్తి-
భేదాచ్చ” యని వేతొక హేతువు మంగ్రహముగాఁ జెప్పబడుచున్నది. చోదన
యనునది వైదికశబ్దము. ఇయ్యది ధర్మబోధకమనియు బ్రహ్మబోధక మనియును
ద్వివిధము. ధర్మబోధకశబ్దమును విచనవ్వును పురుషునికిఁ గల్గు ప్రవృత్తికిని
బ్రహ్మబోధక శబ్దమును విచనవ్వును పురుషునికిఁ గల్గు ప్రవృత్తికిని నత్యంతవైల
క్షణ్యముండుటవలన ధర్మ బ్రహ్మజ్ఞానలకు శేషశేషిత్వముగాని యధిక్యతాధి

యూ హి చోదనా ధర్మస్య లక్షణం సా న్యవినయో కమంశ్చైవ పురుష మవ-
 బోధయతి. బ్రహ్మచోదనా తు పురుషమవబోధయత్యేవ కేవలం, అవబోధస్య-
 చోదనా బ్రహ్మస్యైవ పురుషమవబోధే నిమగ్నతే యథాగ్రాహ్యసంనికరేణా-
 ర్థావబోధే, తద్వత్తేనా తు పురుషస్యైవ దేశకాలే బ్రహ్మజ్ఞానోపదిశ్యతే ఇతి |
 కారముగాని కలుపుకొని దనిన బ్రహ్మచోదనా తద్వత్తేనా. ఈసంగ్రహవాక్యము
 “యూ హి చోదనా...తద్వత్తేనా భావ్యముచే నిమగ్నమగుచున్నది. అందు ధర్మ-
 చోదనయొక్క ప్రవృత్తి “యూ హి చోదనా ధర్మస్య లక్షణం సా న్యవినయో నియుం-
 జానైవ పురుషమవబోధయతి” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా ధర్మస్వరూప
 మును బోధించు వేదవాక్య మన్ననో యొకానొక పురుషుని నచట సిద్ధముగా
 లేనట్టియుఁ చోదనచే బోధింపబడు వ్యాపారవిశేషముచే సాధింపఁబడునట్టియుఁ
 గర్మయందు సరికట్టి వాఁ డద్రాని నాచరించునట్లు ప్రేరేపించుటచే స్వీయవిషయ
 మునందు వానిని బద్ధునిగాఁ జేయునని యర్థము.

ఇక బ్రహ్మచోదన యవననో కేవలము సిద్ధ మగు పురుషస్వరూప
 మును మాత్రమే బోధించుటవలన స్వీయవిషయమునకు బురుషుని సరికట్టుట యెంత
 మాత్రమును లేదని “బ్రహ్మచోదనా తు పురుషమవబోధయత్యేవ కేవలము”ను
 వాక్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. పురుషస్వరూపావబోధ మనఁగా వస్తుజ్ఞానము,
 త్రొత్తగాఁ జోదనవలనఁ బుట్టిన దెంతమాత్రము గాకుండున దగుటం జేసి పురుషుఁ
 డట్టి జ్ఞానమునందు నియమింపఁబడుటకు నవకాశ మెంతమాత్రము లేడు. కావున
 బ్రహ్మచోదన పురుషుని నెంతమాత్రము నియమింపనేరదు. ఇందులకు దృష్టా-
 న్తము “యథా అక్షార్థసంనికరేణావబోధే తద్వత్తేనా ప్రదర్శింపఁబడు చున్నది.
 సిద్ధములగు ఘటపటాదినస్తుప్రయోక్త జ్ఞాన మేతిరున నిర్దియమునకును విష-
 యమునకునుగలసంబంధముచేఁగల్గుచున్నదోయాతీరున నేసిద్ధసస్తునగుజ్ఞానము
 గూడ నగుటంజేసి యట్టిజ్ఞానమును గూర్చి విధియొక్క నియోగ మెంతమాత్రమును
 సుభవింపనేర దని తాత్పర్యము. ఇట్లు ధర్మబ్రహ్మజ్ఞానలరెండిటికిని శేషశేషి-
 త్వమంకుఁ గాని యధికృతాధికారముండుఁ గాని స్రుతిస్మృతిప్రమాణము లేక
 పోవుటవలనను ఫలజ్ఞానస్వభేదము చోదనాప్రవృత్తిభేదము నుండుటవలనను
 నయ్యవి యేకపురుషకర్మకములు కావు. కావున నారెండిటికిఁ గ్రమనియమ
 మెంతమాత్రము లేదని పరమతాత్పర్యము. కావున గర్మావబోధము బ్రహ్మజ్ఞా-
 నకు నెంతమాత్రము పూర్వస్మృతియు గానేరదు. ఇట్లు బ్రహ్మజ్ఞానకు వేదాధ్య-
 యనము గాని కర్మావబోధము గాని నియత మగు పూర్వస్మృతము గాదని
 వారింప, నిక నెయ్యది పూర్వస్మృత మని “తస్మాత్త్రిమపి వక్తవ్యమ్, యదనంత-
 రం బ్రహ్మజ్ఞానోపదిశ్యతే” యని మధ్యస్థుడు ప్రశ్నించుచున్నాఁడు. అనగా

ఉచ్యతే—నిత్యచిత్తవృత్తివేదో, ఇహమిత్యవభోగవిరాగో, శమాదిమాది-
సాధనసంపత్, మునుష్యుః స | తేషు హి శత్రుత్వాగపి ధర్మజ్ఞానాయా
ఉద్ధర్షం చ శక్యతే బ్రహ్మ జ్ఞాసితుం జ్ఞాతుం చ, స విపర్యయే | తస్మాదధశజ్ఞేన
యథోక్తసాధనసంపత్త్యానశర్యముచ్యతే |

నేపూర్వవృత్త ముండినచో బ్రహ్మజ్ఞాన గలుగు నని కావ్యబడునో యట్టిపూర్వ
వృత్త మెద్ది యని భావము. అట్టినియతి మగు పూర్వవృత్తము “ఉచ్యతే—...న
విపర్యయే” యేను భావముచే జెప్పబడుచున్నది. “నిత్యానిత్యవస్తువివేకః” నిత్యా
నిత్యయోః, నిత్యానిత్యములయందు, వసతీతి = ఉండునది, గాఁగ (వస్తు =
ధర్మము.) నిత్యానిత్యవస్తు = నిత్యానిత్యములయందలిధర్మము; అ నిత్యానిత్య
ములయొక్కయుఁ దద్ధర్మములయొక్కయు, వివేకః = విభాగజ్ఞానము. అనఁగా
నిత్యానిత్యములయందలి ధర్మములయొక్క విభాగజ్ఞానము నిత్యానిత్యవస్తువివేక
మనబడును. ఇహమిత్రాధ్యభోగవిరాగః - ఇహ = ఈలోకమందును, అమిత్ర =
స్వర్గాదులయందును, గల, అర్థ = ఫలములయొక్క, భోగ = అనుభవమందలి
విరాగః = హేయభావము, అనఁగా నుపేక్షాబుద్ధి, శమాదిసాధనసంపత్ —
శమ = వశీకారము, అనఁగా మనోవిజయము. ఇచట నాశిశబ్దముచేదమము ఉపరతి
తితిష్ఠ శ్రద్ధ మొదలుగాఁ గల ధర్మములు గ్రహింపబడవలయు నని
“తస్మాచ్ఛాంతో దాంత ఉపరత సీరిష్యశ్శ్రద్ధాంతో భూత్వాఽత్య న్యేవా-
త్మానం శత్రేత్త సు శ్రుతిశలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. సాధన = మేఁ
జెప్పబడిన శమాదిసాధనములయొక్క, సంపత్ = ప్రకర్షము. ముముక్షుత్వం =
జననమరణప్రచారూప మగు సంసారమునుండి విముక్తిని జెందఁ దీవ్రేచ్ఛను
గలిగి యుండుట. నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదు లవశ్యము బ్రహ్మజ్ఞానకుఁ బూర్వ
వృత్తము లని యన్వయవృత్తిలేముచే “తేషు చ శత్రుత్వాగపి ధర్మజ్ఞానాయా
ఉద్ధర్షం చ శక్యతే బ్రహ్మ జ్ఞాసితుం జ్ఞాతుం చ స విపర్యయే” యని నిర్వచింపఁ
బడుచున్నది. వివేకాదిగుణములు గలిగినచో ధర్మజ్ఞానకుఁ బూర్వమందైన
బరమం దైనను బ్రహ్మమును దెలిసికొనఁగోరుటకును దెలిసికొనుటకును గూడ
నవకాశము గలుగుచున్నది. కాని యట్టి వివేకాదివిపర్యయమునం దెంత
మాత్రము జ్ఞాన గలుగ నేర దని యర్థము. ఇట్లు వివేకాదిసాధనసంపత్తి బ్రహ్మ
జ్ఞానకుఁ బూర్వవృత్త మని నిరూపించి “తస్మాదధశజ్ఞేన యథోక్తసాధనసంప-
త్త్యానంతర్యముచ్యతే” యని, వృత్తము నుపసంహరించుచున్నారు. అనఁగా
సాధశబ్దముచే వివేకాదిసాధనసంపత్తియొక్క యనంతర మను నర్థము గ్రహింపఁ
బడుచున్న దని తాత్పర్యము.

‘అతః’ శబ్దా హేత్వర్థః, యస్మాద్దేవ వేవాగ్నిహోత్రాదీనాం శ్రేయఃసాధనానా-
మనిత్యఫలతాం దర్శయతి—“తద్వ్యధేహ కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే ఏవమేవా-
హోత్ర పుణ్యచిత్ లోకః క్షీయతే” (ఛాందో. ౪. 1. ౪) ఇత్యాదిః! తథా బ్రహ్మ-
విజ్ఞానాదపి పరం పురుషార్థం దర్శయతి— “బ్రహ్మవిదాహ్నోతి పర మి” త్యాదిః!

ఇట్లధశబ్దముయొక్క యర్థమును బ్రకర్షించి ప్రమాపాప్త మగు నతః
శబ్దముయొక్క యర్థమును బ్రకర్షించుచున్నారు— ‘అతఃశబ్దో హేత్వర్థః’ యని. అతః
శబ్దార్థ మగు హేతువు “తద్వ్యధేహ ఇత్యాది” యను భాష్యముచే బ్రకర్షింపబడు
చున్నది. ఇచట హేతుత్వమును ప్రదర్శింపబడుచున్నది. అందు మొదటి హేతువు
శ్రౌతస్మార్తాదికర్మఫలముయొక్క యనిత్యత్వ మనియు రెండవది బ్రహ్మవిజ్ఞానము
పరమపురుషార్థసాధన మనియును. అందు మొదటిది “యస్మాద్దేవ ఏవ...క్షీయతే
ఇత్యాది” యను భాష్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది. ఎట్లన— “తత్=అచ్చోట,
యథా=ఏప్రకారము, ఇహ=ఈలోకమునందు, కర్మణా చిత్=కృష్టాది
కర్మలచే సంపాదించబడిన, లోకః=సన్యాదిహోగ్యజాతము, క్షీయతే=నశించు
చున్నదో, ఏవమేవ=ఈప్రకారమే, పుణ్యచిత్=పుణ్యముచే సంపాదించబడిన,
అముత్ర=భావిన్దరసంబంధ మగు, లోకః=భోగము, క్షీయతే=నశించు
చును. అని.

ఇట్టిశ్రుతులచే శ్రేయస్సాధనముగా వేదముచే నుపదేశింపబడిన యగ్ని-
హోత్రాదలకు ననిత్యఫలమే వేదముచే జూపబడుచున్నది. అందుచే సగ్ని-
హోత్రాది కర్మలవలనఁ గల్గు ఫల మనిత్య మని తెలియవచ్చుచున్నది. అగ్ని-
హోత్రాదు లనుచో నాదిశబ్దముచే శ్రౌతస్మార్తకర్మలను మాత్రమే గాక యోగా
నుష్ఠానము దేవతోపాసనము మొదలుగాఁ గల కర్మవిశేషములన్నియు వారించఁ
బడును.

ఇచట “ఇత్యాది” యనుచో నాదిశబ్దముచే “ప్రవా హ్యేతే అదృథా
యజ్ఞరూపా అప్రాదశోక్తమనరం యేషు కర్మ, ఏతచ్చేయో యేభినందంతి
మూఢా జరామృత్యుం పునరేవాపి యంతి” యను మొదలుగాఁ గల శ్రుతులు
గ్రాహ్యములు.

ఇక రెండవకారణము “తథా బ్రహ్మవిజ్ఞానాదపి...ఫల మిత్యాది”
యను భాష్యముచే బ్రకర్షింపఁ బడుచున్నది. అనఁగా సగ్నిహోత్రాది కర్మల
యొక్క ఫల మనిత్య మని యెట్లు చెప్పబడెనో యాతీరుననే “బ్రహ్మవిత్=
బ్రహ్మమును తెలిసికొనినవాఁడు, పరం=పర మగు బ్రహ్మమును, ఆహ్నోతి=
పొందుచున్నాడ”ను శ్రుతి మొదలుగాఁ గల శ్రుతులచే బ్రహ్మవిజ్ఞానమువలన
పరమపురుషార్థము ప్రదర్శింపఁ బడుచున్న దని యర్థము. ఇచట “ఇత్యాదిః”

(తైత్తి. 2. 1.) తస్మాద్యథోక్తసాధనసంపత్త్యనంతరం బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్యం ।
బ్రహ్మణో జ్ఞానా బ్రహ్మజ్ఞానా ।

అనుచో “బ్రహ్మవిద్యదైవ భవతి” “తరతి శోకమాత్మవిత్” మొదలుగాఁ గల శ్రుతులు గ్రాహ్యములు. వేదముచేతనే శ్రేయస్సాధనములుగా నుపదేశింపఁ బడిన యగ్నిహోత్రాదులయొక్క ఫలము లనిత్యము అని, ప్రతిపాదింపఁబడుట వలనను బ్రహ్మవిజ్ఞానమే పరమపురుషార్థసాధన మని బోధింపఁబడుటవలనను నని ‘అతః’ శబ్దమున కర్థము. ఈ హేతువు కాకాక్షిన్యాయముచేనధశబ్దముచేనూచింపఁ బడు పూర్వవృత్తమునకును, బ్రహ్మజ్ఞానకును గూడ సంబంధించుచున్నది. ఎట్లన — వేదముచేఁ గర్మఫల మనిత్య మనియు బ్రహ్మవిజ్ఞాన ముత్పత్తిపురుషార్థహేతు వనియుఁ దెలియవచ్చుటచేఁ బూర్వోక్త మగు వివేకాదిసాధన సంపత్తి గలుగుట మొత్తమాత్రము ప్రతిబంధము లేదని పూర్వప్రకృతముతో సంబంధము గలుగుచున్నది.

ఇంక వివేకాదిసాధనసంపత్తు గలిగినవానికి బ్రహ్మజ్ఞానయే గలుగునా? లేక వేతాకజ్ఞాన గలుగునా? యను సందియము గలుగ బ్రహ్మజ్ఞానయే గలుగు ననుట కీహేతువు బ్రహ్మజ్ఞానతో సంబంధించుచున్నది. ఇట్టి హేతుద్వయవివేకా నూచకముగ నతఃశబ్దార్థము “తస్మాద్యథోక్తసాధనసంపత్త్యనంతరం బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్యం” యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. పుష్కల మగు కారణము వెంటనే తప్పక కార్యమును జనింపఁజేయును గావున కార్యోత్పత్తియొక్క యావశ్యకతను భావ్యకారులు ‘కర్తవ్య’ యను పదముచే వ్యక్తీకరించుచున్నారు. అనఁగా సాధనచతుష్టయసంపత్తి గలిగినచోఁ దప్పక బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ జనించు నను నిశ్చయ నూచక మీ ‘కర్తవ్య’ యను పదము గాని వేతాకవిధ్యర్థబోధక మొత్తమాత్రము గాదు. దానంజేసి యిచట “కర్తవ్య” యను పదమునకు “భవతి” యను లక్షర్థమునే గ్రహింపవలయును. అట్లు గాక ‘కర్తవ్య’ యను పదమునకు విధ్యర్థమును గ్రహించినచో బ్రహ్మజ్ఞాన యధికార్య మను నర్థము గలుగును. అట్లు గలుగ నధశబ్దమున కధికారార్థమును గ్రహించు టసమంజసమే యగును. బ్రహ్మజ్ఞాన యనధికార్యము గావున నధశబ్దమున కారంభార్థమును గ్రహింపఁగూడ దని ప్రథమమున శాసించిన భావ్యకారు లిచట “కర్తవ్య” యను పదమును విధ్యర్థము నందుఁ బ్రయోగించినచో నయ్యది పూర్వాపరసందర్భవిహీనమై స్వవచన వ్యాఘాతదోషముచే దూషిత మగును. కావున నీ ‘కర్తవ్య’ పదము విధ్యర్థమున భావ్యకారులు గ్రహింపలేదని తప్పక గ్రహింపవలయును.

కావునఁ బురుషార్థమును బోధించు నాగమవాక్యములవలన యథోక్త సాధనసంపత్తును నద్దానివలన బ్రహ్మజ్ఞానయును గలుగు నని సిద్ధ మగుచున్నది.

బ్రహ్మ చ వక్ష్యమాణలక్షణాః “జన్మాద్యన్య యతః” ఇతి. అత ఏవ న బ్రహ్మశబ్దస్య జాత్యాద్యర్థాస్తర మాశంకితన్యమ్ | బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి వస్తీ న శేషే, జిజ్ఞాసా-
పేక్ష త్యాజిజ్ఞాసాయాః,

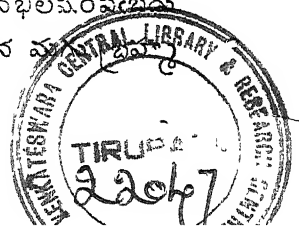
ఇట్లథావతః శబ్దములయొక్క వ్యాఖ్యానమును గావించి “బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా = బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” యని బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దమును వ్యాఖ్యానమును గావించుచున్నారు. ఇచట వస్తీసమాసము ప్రదర్శింపబడుటచే “బ్రహ్మణే + జిజ్ఞాసా = బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” యను ప్రాచీనవృత్తికారులయొక్క చతుర్థీసమాసము నిరాకరింపబడుచున్నది. ఎందుచే ననగా— బ్రహ్మణే + జిజ్ఞాసా” అను విగ్రహమున సమాసవిధాయక శాస్త్రము “చతుర్థీ తదర్థార్థబలిహితసుఖరక్షితై” యను పాణిన్యుని శాసన మని చెప్పి తీరవలయును కాని యా యనుశాసన మిచ్చు బ్రవర్తించుట కవకాశము లేదు. అట “దదర్థ” పదముచే బలిరక్షితగ్రహణము ననసరించి ప్రకృతివికృతిరూప మగు తదర్థమును గ్రహించి “యాపాయ + దారు యాప-దారు” “కుండలాయ + అష్టాపదం = కుండలాష్టాపదం” మున్నగునవియే గ్రహింపబడును. ప్రకృత మన్ననో బ్రహ్మమునకు జిజ్ఞాసకును ప్రకృతివికృతిభావము లేకపోవుటచే నా యనుశాసన మిచట సంతమాత్రమును ప్రవర్తింప నేరదు. ఆహేతువుచేతనే “అశ్వసూనం” మున్నగురూపములు వస్తీసమాసములే గాని చతుర్థీసమాసము లెంతమాత్రము గావని నిర్వచింపబడినది.

బ్రహ్మశబ్దమునకు నానార్థములు దెలియవచ్చుటజేసి సూత్రమందలి బ్రహ్మశబ్దముచే నేయర్థమును గ్రహింపవలయు నను సంశయము గలుగుచున్నది. అట్టి సంశయనివృత్తికి సూత్రకారాభిమతబ్రహ్మలక్షణమును “బ్రహ్మ చ వక్ష్య-మాణలక్షణమ్, జన్మాద్యన్య యత ఇతి” యని భాష్యకారులు నిర్వచించి యున్నారు. దానందేసి బ్రహ్మశబ్దమునకు సూత్రకారాభిమతార్థము తక్కువేటొకయర్థము నాశంకించుట కెంతమాత్ర మవకాశము లేదని “అత ఏవ న బ్రహ్మశబ్దస్య జాత్యాద్యర్థాస్తర మాశంకితన్యమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. జాత్యాద్యర్థాంతరము లనగా బ్రాహ్మణజాతి, జీవుడు, వేదము, హిరణ్యగర్భుడు, లోకము, విష్ణువు, శివుడు, గణపతి, నారాయణుడు మొదలుగాఁ గలవి. ఇచట “బ్రహ్మణ” యనునపుడు గ్రహింపబడిన వస్తీవిభక్తియొక్క యర్థము “బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి వస్తీ, న శేషే” యని చెప్పబడుచున్నది. వృత్త్యంతరమున నీవస్తీ శేషలక్షణ మని చెప్పబడుటచే నయ్యది మాత్రము గాదని ‘న శేషే’ యనుదానిచే నిరసింపబడుచున్నది. అట్లు శేషవస్తీ నిరసింపబడుటకుఁ గల హేతువు “జిజ్ఞాసా-పేక్ష త్యాజిజ్ఞాసాయా” యని చెప్పబడుచున్నది. జిజ్ఞాస యన జ్ఞానేచ్ఛ. అయ్యది యొకవిషయమును జిజ్ఞాస్యముగా నపేక్షించుఁ గావున నట్టిజిజ్ఞాస్య మెల్లప్పుడును

జిజ్ఞాసాంతరానిర్దేశాచ్చ । నను శేషపక్షీపరిగ్రహేపి బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా
కర్మత్వం స విరుధ్యతే, సంబంధసామాన్యస్య విశేషనిష్ఠత్వాత్, ఏవమపి ప్రత్యక్షం
బ్రహ్మణఃకర్మత్వముత్పజ్య సామాన్యద్వారేణ సరోక్షం కర్మత్వం కల్పయతో
వ్యర్థః ప్రయాసః స్యాత్ । స వ్యర్థః, బ్రహ్మశ్రితాశేషవిచారప్రతిజ్ఞానార్థత్వాదితి
చేన్న, ప్రధానపరిగ్రహే తదపేక్షితానామర్థాక్షిప్తత్వాత్ । బ్రహ్మహి జ్ఞానే-
నాప్రమిష్యతమత్వాత్ప్రధానమ్ ।

గర్భయే యగును. కావున సచటం గర్మార్థమంచే మప్తిని గ్రహింపవలయు నని
యభిప్రాయము. అట్టిజిజ్ఞాసయు బ్రహ్మ యొక్కజీయే గాక మఱి యెద్ది యైనం
గలదా యనిన. నట్టిది చెలియఁబడదని “జిజ్ఞాసాంతరానిర్దేశాచ్చ” యని చెప్పఁబడు
చున్నది. జిజ్ఞాసకు బ్రహ్మమే జిజ్ఞాస్య మగుటచేతను దానికంటె వేఱొకజిజ్ఞా
స్యము నిర్దేశింపఁబడకపోవుటచేతను నిచట మష్టిం గర్మార్థమునే గ్రహింపవలయు
నని తాత్పర్యము.

శేషపక్షీవాది గూఢాభినందిపురస్కరంబుగ “నను శేషపక్షీపరిగ్రహేపి
...విశేషనిష్ఠత్వాత్” ని ప్రశ్నించుచున్నాడు. సంబంధసామాన్య మభిప్రేత
మగుచో నాసామాన్యముతో సంబంధించిన విశేషము గూడఁ బరిగ్రహింపఁబడవలసి
వచ్చుటచే బ్రహ్మమునకుఁ గూడ జిజ్ఞాసాకర్మత్వము కలుగును. కావున శేషపక్షిని
గ్రహించినప్పుడు విరోధ మొత్తమాత్రము సంభవింపనేరదే యన నందులకు సమా
ధానము “ఏవమపి...వ్యర్థః ప్రయాసః స్యాత్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా
బ్రహ్మమునకుఁ బ్రత్యక్షముగ సంభవించు కర్మభావమును విడిచి సామాన్య ద్వార
ముచేఁ బరిగ్రహముగాఁ గర్మత్వమును గల్పించుట వ్యర్థమగు ప్రయాస మగు నని
భావము. అంత శేషపక్షీవాది ‘యయ్యది యొత్తమాత్రము వ్యర్థము గాదు.
బ్రహ్మముతో సంబంధించిన యశేషవిచారమును బ్రతిజ్ఞచేసిన ఫలము గల్గునే’
యని “స వ్యర్థః, బ్రహ్మశ్రితాశేషవిచారప్రతిజ్ఞానార్థత్వాత్”ను భాష్యముచే
బలుక, నయ్యది యసమంజస మని భాష్యకారులు “ఇతీ చేత్, స” యని నిరసించు
చున్నారు. నిరసనమునకుఁగల హేతువు “ప్రధానపరిగ్రహే తదపేక్షితానామర్థాక్షిప్త-
త్వాత్”ను సంగ్రహవాక్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రధానమును
స్వీకరించినపు డద్దానిచే నపేక్షింపఁబడు సామాన్యవిషయము లన్నియు నర్థలభ్యము
లగును. కావున సామాన్యమాత్రమును గ్రహించి విశేషము నర్థలభ్యముగాఁ
గొనుట వ్యర్థముగు ప్రయాసమే యగు నని యభిప్రాయము. ఇట్టియభిప్రాయము
సువ్యక్తము గాఁగ సంగ్రహవాక్యముఁ బ్రహ్మహి...గమనము క్తం భవతి తద్వత్”ను
భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. జ్ఞానముచేఁ బొందఁబడుటకు నభిలషింపఁబడు
నది బ్రహ్మమే యగుటంజేసి యయ్యదియే ప్రధానము. అట్టి ప్రధాన ము

తస్మిన్సథానే జిజ్ఞాసాకర్మణి షడ్విగ్రహీతే యైర్జిజ్ఞాసితైర్వి నా బ్రహ్మజిజ్ఞాసితం న భవతి తాన్యథాక్షిప్తాన్యేవేతీ న పృథక్సూత్రయితవ్యానియథా రాజానాం గచ్ఛతీ- త్యుక్తే సపరివారస్య రాజ్ఞో గమనముక్తం భవతి తద్వత్ శ్రుత్యనుగమాచ్చ | “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” (తైత్తి. 3- 1.) ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః, మును జిజ్ఞాసకుః గర్మణా గ్రహించిన, సేసామాన్యములు జిజ్ఞాసచేయఁబడకుండ బ్రహ్మము జిజ్ఞాసచేయఁబడదో యట్టిసామాన్యము లన్నియు నర్థలబ్ధము లే యగును కావున నవానిని వేఱుగా నిర్వచింపనవసరము లేదు. ‘మహారాజు వెళ్ళుచున్నాఁ డ’ని పలుకఁ ‘బరివారముతోఁ గూడిన మహారాజు వెడలుచున్నాఁ డ’ని చెప్పట యుచిత మగునట్లయ్యెడియు సమంజసమే యగును. కావునఁ గర్మార్థమందు షష్ఠిని గ్రహించిన సేవేషవిచారమును బ్రతిజ్ఞచేయఁబడినదియే యగు నని భావము.

ప్రకృతమున సేవషష్ఠిని గ్రహించినచో సామాన్యము, సామాన్యముచే నపేక్షింపఁబడు విశేషమును నభివేతము లగుచున్నవి. కర్మార్థమునందు షష్ఠిని గ్రహించినచోఁ బ్రధానముచే నర్థలబ్ధ మగు సామాన్యమును నభివేతము లగు చున్నవి. ఇట్లుభయపక్షములందును బ్రహ్మతో సంబంధించిన యశేష్ఠవిచారము ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదే యగుచుండ సేవషష్ఠిని నిరసించుటకును గర్మషష్ఠిని గ్రహిం చుటకునుగలయభినివేశ మెందులకనిననాకర్మషష్ఠియే శ్రుతిసమ్మతమని “శ్రుత్యను- గమాచ్చ” యను ప్రబలహేతువు నిరూపింపఁబడుచున్నది. ఈజిజ్ఞాసాసూత్ర మే శ్రుత్యర్థమును బ్రదర్శించుటకుసూత్రకారులచేఁ బ్రదర్శింపఁబడెనోయూ శ్రుత్యర్థము ననుసరించినచోఁ గర్మషష్ఠియే చేకొనవలయు నని యభిప్రాయము. అట్లు కర్మ షష్ఠిని గ్రహించినపుడే శ్రుతిసూత్రముల కైకరూప్యము దెలియఁబడి సూత్రము నకుఁ బ్రమాణభావము ఘటించును. అట్లు శ్రుతిసూత్రముల కైకరూప్యము ఘటించక పోయినచో నాసూత్రము శ్రుతివిరుద్ధ మగు స్మృతి యగుటంజేసి యనపేక్ష మగును. కావున సూత్రములయొక్క ప్రమాణనిర్వహణమునకు నాసూత్రముచే నూచింపఁబడిన శ్రుతి సర్వవిధముల మున్ముందు నిరూపింపఁబడవలయు నను నాశ యముతో నీసంగ్రహవాక్యము చెప్పఁబడినది. అట్లైనచో నీజిజ్ఞాసాసూత్రముచే నేశ్రుతిని సూత్రకారులు వివక్షించియుండి రన- “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః, ‘తద్విజ్ఞానస్య, తద్బ్రహ్మ’ ఇతి ప్రత్యక్షమేవ బ్రహ్మణః జిజ్ఞాసాకర్మత్వం దర్శయంతి” యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఇచట “ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః” యనుచో “యేన జాతాని జీవంతి,” “యత్ప్రయంత్యభి- సంవిశంతీతి” అను శ్రుతివాక్యము లని యభిప్రాయము. 1. యన “తద్విజ్ఞానస్య, తద్బ్రహ్మ” యను వాక్యముతో, “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” “యేన జాతాని జీవంతి” “యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి” యను నీమూఁడుశ్రుతులే

“తద్విజ్ఞానస్య తద్బ్రహ్మ” ఇతి ప్రత్యక్షమేవ బ్రహ్మణో జ్ఞానాకర్మత్వం దర్శయన్తి తచ్చ కర్మణిషష్ఠీపరిగ్రహే సూత్రేణానుగతం భవతి తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణిషష్ఠీ, జ్ఞాతుమిచ్ఛా జ్ఞానా, అవగతిపర్యంతం జ్ఞానం సన్వాచ్యాయా ఇచ్ఛాయాః కర్మ, ఫలవిషయత్వాదిచ్ఛాయాః!

సంబంధించియుండుటచే నిచట వేరొక శ్రుతి కెంతమాత్రమువ కాశము లేదు. కావున సీజ్ఞానాసూత్రమునకు మూలభూత మగు శ్రుతి “తద్విజ్ఞానస్య, తద్బ్రహ్మ” యనునది యనియు, నద్దానియందుఁ దచ్చబ్రహ్మచే గ్రహింపఁబడు బ్రహ్మము “విజ్ఞానస్య” అను క్రియకుఁ గర్మగాఁ దెలియఁబడుటచే నిచట షష్ఠీ కర్మార్థకముగా గ్రహింపఁబడినపుడే శ్రుతిసూత్రముల కైకరూప్యము సిద్ధ మగుచున్నదనియు “తచ్చ కర్మణిషష్ఠీపరిగ్రహే సూత్రేణానుగతం భవతి” యని భాష్యకారులు ప్రదర్శించుచున్నారు. ఇట్లు శ్రుతిసూత్రములయొక్క యైకరూప్యము నాధారముగాఁ జేసికొని ప్రకృతమును “తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి షష్ఠీ” యని యుపసంహరించుచున్నారు.

ఇట్లు వ్యవర్థనిర్వచనము చేసి జ్ఞానాపదముయొక్క యవయవార్థమును “జ్ఞాతుమిచ్ఛా = జ్ఞానా” యని నిర్వచించుచున్నారు. ఇచట జ్ఞాన యనఁగాఁ దెలిసికొనుటకు నిచ్చు యని యర్థము. ఇచట నిచ్చు యను నర్థమును ముఖ్యముగాఁ దలంచుటచేతనే భాష్యకారు లితఃపూర్వము “బ్రహ్మజ్ఞానాయా అనధికార్యత్వాత్త”ని నిర్వచించియున్నారు. కావున “తస్మాద్విద్యతోక్తసాధనసంపత్త్యనంతరం బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్యా” యనుచో “కర్తవ్యా” యను పదము గూడ నధికారార్థమెంతమాత్రము గాదనియు దానంజేసి విధ్యర్థ మెంతమాత్రమును గాక “భవతి” యను లక్షణమాత్రమునే సూచించుచున్నదనియుఁ దెలియవలయును. కావున నిచటఁ దవ్యప్రత్యయమునకు లిజర్థ మత్యంత ముపేక్షచేయఁబడినట్లు సువ్యక్త మగుచున్నది.

ఇచట ‘జ్ఞానా’ శబ్దమునందు ‘జ్ఞా’ యను ధాతువు ప్రకృతి యనియు, సన్ననునది ప్రత్యయ మనియుఁ దెలియుచున్నది. ‘జ్ఞా’ ధాతువున కవబోధమును, సన్ ప్రత్యయమున కిచ్చయును నర్థ మగుటంజేసి “జ్ఞానా” శబ్దమునకు ‘జ్ఞాతుమిచ్ఛా’ యను నర్థము నిర్వచింపఁబడెను. ఫలాభిసంధి లేని యిచ్చ యప్రసిద్ధము గావున నిచట సన్ ప్రత్యయవాచ్య మగు నిచ్చకు నేమి ఫలము విషయమై యుండు నన న్నయ్యది ప్రకృత్యర్థ మగు నవబోధమే యని సువ్యక్త మగుచున్నది. ఇట్టియవబోధ మిచట నవగతి యని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈయవగతిరూప మగు జ్ఞానమే యిచ్చకు విషయ మని సహేతుకముగ “అవగతిపర్యంతం జ్ఞానం సన్వాచ్యాయా ఇచ్ఛాయాః కర్మ, ఫలవిషయత్వాదిచ్ఛాయా” యను భాష్యముచే

బ్రహ్మేన హి ప్రమాణానావగతుమిష్టం బ్రహ్మ । బ్రహ్మవగతిర్హి పురుషార్థః, నిర్వేషసంహారో బ్రహ్మవిద్యాద్యనర్థనిబర్హణాత్ । తస్మాద్బ్రహ్మ విజ్ఞానీతవ్యమ్ ।
 బ్రహ్మవిద్యాద్యనర్థనిబర్హణాత్ అనగతి యచ న పరోక్షానుభవము. జ్ఞాన మన్ననో యనుభవానామూహ మగు పరోక్షమంహః గూఢ వర్తించును. ప్రకృతమున చవగతివర్జిత మగు జ్ఞాన మిచ్ఛతోః గర్భ, యసంగా విషయ మని చెప్పబడుచున్నది. ఏల్ల యన నిం దుపదేశింపబడు బ్రహ్మము, జ్ఞాన మను ప్రమాణము చేతనే చెలిసికొనబడుట కభిలషింపబడుచున్న దని “జ్ఞానేనైవ హి ప్రమాణేనావగతుమిష్టం బ్రహ్మ” యని నిర్వచింపబడుచున్నది. బ్రహ్మమునే యెందులకుఁ చెలిసికొనవలయు నన బ్రహ్మవగతియే పరమపురుషార్థ మని “బ్రహ్మవగతిర్హి పురుషార్థః” యని చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మవగతియే పరమపురుషార్థ మనుటకుఁ గారణము “నిర్వేషసంసారబీజావిద్యాద్యనర్థనిబర్హణాత్” ని చెప్పబడుచున్నది. అసంగా సంసారమునకుఁ గారణభూత మగు నవిద్య మొదలుగాఁ గల యనర్థమును బుష్కలముగాఁ దొలగించుటచే ననంగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే ననర్థహేతువగు నవిద్యాదులు పుష్కలముగాఁ దొలగు నని యభిప్రాయము. ‘అభిద్యాది’ యనుచో నాదికబ్రహ్మచే, నస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశ మనునవి గ్రాహ్యములు. ఇవట బ్రహ్మవగతికిఁ బరమప్రమాణము జ్ఞానమే యని “జ్ఞానేన హి ప్రమాణేన” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. ఇయ్యది యపరోక్ష జ్ఞాన మనియు నపరోక్షానుభవ మనియుఁ జెప్పబడుచున్నది. ఇట్టిజ్ఞానమునకుఁ దగు సాధనములు ముందుఁ జెప్పబడుచున్నవి.

ఇట్లు సూత్రమందలిపదములకుఁ బ్రత్యేకప్రత్యేకముగా వ్యాఖ్యానముచేసి సూత్రార్థము “తస్మాద్బ్రహ్మ విజ్ఞానీతవ్యమ్”ని యుపసంహరించుచున్నారు. అసంగాఁ బరమపురుషార్థసాధన మగు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ జనింప నట్టి బ్రహ్మము జ్ఞాన మనెడి ప్రమాణముచేతనే చెలియబడునది యగుటంజేసి యట్టిజ్ఞానమును జిజ్ఞాసువు సర్వవిధములఁ బడయుటకు జ్ఞానసాధనముల నన్వేషింపవలయు నని పరమతాత్పర్యము. జ్ఞానసాధన మన్ననో “పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన । తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణేః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్” “తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా” యను శ్రుతిస్మృతులచే జ్ఞానసాధనములుగ నుపదేశింపఁ బడిన గురూపనదనమును జేయవలయు నని దెలియవచ్చుచున్నది. గురూపనదనము చేసి యేమి చేయవలయు నన “ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతశ్చైవ మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య” యను విధిచే నాత్మసాక్షాత్కారము నుద్దేశించి విధింపబడిన శ్రవణమును మననమును నిదిధ్యాసనమును జేయవలయు నని

తెలియవచ్చుచున్నది. ఇచట శ్రవణ వేదాంత వాక్యముల యొక్క యర్థమును వినుట యని యర్థము వేదాంతవాక్యములయొక్క యర్థ మన్ననో యీ వేదాంతమీమాంసయుండు నప్రతిహతముగ వివరింపబడుట జేసి యీ గ్రంథమునందుఁ బొందిక చేయఁబడిన యర్థముతో వేదాంతములయొక్క యర్థ మును గురుముఖమున శ్రవణము చేయవలయు నని యభిప్రాయము. అట్టి శ్రవణ ముచే బ్రహ్మవగతి గల్గినచో నట్టివాఁడు ధన్యుడే యగును. అట్లుగలుగనిచో 'మంతవ్యః' మననముఁ గావింపవలయును. మనన మనఁగా గురుముఖమున వినిన యర్థమును యుక్తులతోఁ బొందిక చేసికొని వాక్యార్థమును విచారించుకొనుట. అట్టిమననముచే గూడ బ్రహ్మవగతి గలుగనిచో "నిదిధ్యాసితవ్యః" నిశ్చయముగ ధ్యానము చేయవలయును. ఇట్లు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనరూపసాధనముల నవలం బించుటచే బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము గలుగును. కావున బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛతో గురూ పసదనపూర్వకముగ వేదాంతవాక్యార్థమును వినవలయు నని జిజ్ఞాసాసూత్రము యొక్క యార్థికారము.

ఇది యిట్లుండ నీ 'అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా' యను సూత్రమునకు "అత్తా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతప్యో నిదిధ్యాసితవ్య" యను సుతి మూల భూత మనియు నాశ్రుతితో సమాన మగు సర్థము నీసూత్రమునకుఁ జెప్పటకు 'కర్తవ్య' యను పదము సూత్రమందు నధ్యాహారము చేయవలయు ననియుఁ గొండఱును, నిట్టియాశయముతోడనే భాష్యకారులచే "తస్మాద్భక్తసాధనసంపత్త్య- నంతరం బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్య" యను భాష్యమందలి "కర్తవ్య" పదము ప్రయో గింపఁబడిన దని కొండఱును విశేషకథనమును గావించి సూత్రార్థమునఁ బలువిధము లగు వ్యాఖ్యానములను గావించియున్నారు. ఎట్లనఁ బంచపాదీకావివరణమున —

"అమృతత్వసాధనమాత్మదర్శనం 'ద్రష్టవ్య' ఇత్యనూద్య తాదర్శ్యేన మనననిదిధ్యాసనాభ్యాం ఫలోపకార్యంగాభ్యాం సహ శ్రవణం నామాంగి విధీ యతే ఇతి" "తత్ర — భగవాన్ బాదరాయణః సాధనచతుష్టయసంపన్నస్య మోక్షసాధనబ్రహ్మజ్ఞానాయ వేదాంతవాక్యవిచారం విదధతో విధేరపేషీతాధి- కారవిషయఫలానుబంధత్రయమాగమికమపి న్యాయేన నిర్దేశం సూత్రయామాస అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానేతి సుతిసూత్రయోరైకరూప్యానగమాత్. మనననిదిధ్యాస- నయోశ్చ శ్రవణంగత్వము తత్రత్ర వత్త్వమితి ఇతి"

"తేత్ర అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానేతి సూత్రే అనువాదపరిహారాయ శాస్త్రీ పురుషప్రవృత్తిసిద్ధయే ద కర్తవ్యేతి పదమధ్యాహర్యమితి. తత్ర జిజ్ఞాసాపదేనాంతర్నియతం విచారము పలక్ష్యానుష్ఠానయోగ్యతయా సాధనచతుష్టయసంపన్నస్య బ్రహ్మజ్ఞానాయ విచారః కర్తవ్య ఇతి సూత్రవాక్యస్య శ్లోతోఽర్థః సంపద్యతే"

యనియు, రత్నప్రభయందు—

“ఇహ ఖలు సావధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః ఇతి నిత్యాధ్యయనవిధినాఽధీత-
సాంగసావధ్యాయే ‘తద్విజ్ఞానస్య’ సోఽన్వేష్టవ్యః” “నే విజ్ఞాసితవ్యః” “ఆత్మా
వా అఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యః” ఇతి శ్రవణవిధిరుపలభ్యతే — తత్ర కశ్చది
హజన్మని జన్మాంతరే వాఽనుష్ఠితయజ్ఞాదిభిర్నితాంతవిమలస్వాంతోఽస్య శ్రవణ
విధేః కో విషయః? కిం ఫలం? కోఽధికారి? కః సంబంధః? ఇతి జ్ఞానతే తం
జ్ఞానుముపలభమానః భగవాన్ బాదరాయణస్తదనుబంధచతుష్టయం శ్రవణా
త్మకశాస్త్రారంభప్రయోజకం న్యాయేన నిర్ణేతుమిదం సూత్రం రచయాంచకార
“అథాత్మో బ్రహ్మజ్ఞానేతి”

“అత్ర శ్రవణవిధినమానార్థత్వాయ కర్తవ్యేతి ప్రథమధ్యాహర్తవ్యమ్ ।
అధ్యావృతం చ భాష్యకృతా బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్యేతి తత్ర ప్రకృతిప్రత్య-
యార్థయోః జ్ఞానేచ్ఛయోః కర్తవ్యత్వానన్వయాత్ ప్రకృత్యా ఫలీభూతం జ్ఞాన
మహాలక్షణయోచ్యతే ప్రత్యయేనేచ్ఛాసాధ్యో విచారః జహాలక్షణయా, తథా
చ బ్రహ్మజ్ఞానాయ విచారః కర్తవ్య ఇతి సూత్రస్య శ్రోతోఽర్థస్సంపద్యతే”
యనియును.

భాష్యకారులనిర్వచనమును లెస్సగాఁ బరిశీలించినచో నిశ్రవణవిధికిని
జ్ఞానాసూత్రమునకు నైకరూప్యసంబంధ మెంతమాత్ర మున్నట్లు చెప్పట కవ
కాశము లేదు. ఏలయన- “బ్రహ్మణః + జ్ఞానా = బ్రహ్మజ్ఞానా” యనుచోఁ
గర్భమస్థిని నిరూపించుటకు “సృత్యనుగమాచ్చ” యను హేతువు భాష్యకారులచేఁ
బ్రదర్శింపఁబడినది. అట్టి హేతువుయొక్క వివృతి “యతో వా ఇమాని భూతాని
జాయంతే” ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః “తద్విజ్ఞానస్య తద్రూప్య” ఇతి ప్రత్యక్షమేవ
బ్రహ్మణో జ్ఞానాకర్మత్వం దర్శయంతి తచ్చ కర్మణివష్టీపరిగ్రహే సూత్రేణాను
గతం భవతి” యని చేయఁబడినది. దీనిఁజట్టి తెలిరీయోపనిషత్తునందలిభృగు
వల్లియందు వినవచ్చెడి “తద్విజ్ఞానస్య తద్రూప్య” యను శ్రుతి యాసూత్రమునకు
మూలభూత మని సుస్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చెడిని.

ఇక భాష్యకారులు ప్రథమమున “బ్రహ్మజ్ఞానాయాః అనధికార్య-
త్వాత్”ని నిర్వచించి పిమ్మట “తస్మాత్ యథోక్తసాధనసంపత్త్వానన్వరం బ్రహ్మ-
జ్ఞానా కర్తవ్య” యనుచోటఁ ‘కర్తవ్య’ యను పదము నొకదానిఁ బ్రయోగించి
యున్నారు. కాని యద్దానియర్థమును గాని యద్దానివలనఁ గలుగునీని వ్యాఖ్యా
తలు గ్రహించిన జహదజహాలక్షణాదులచే నర్థగ్రహణమును గాని గావించియుండ
లేదు. ‘కర్తవ్య’ యను పదము మాత్రము భాష్యకారులచేఁ బ్రయోగింపఁబడినది.
కాని యయ్యది యేకారణముచే నెట్టియర్థమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడెనో

యయ్యది నిర్వచింపబడక యుపేక్షచేయబడినను..

ఇక సూత్రార్థమును నిర్వచించుటలో భాష్యకారులు 'బ్రహ్మజ్ఞానా' యను పదమునుండి జ్ఞానాపదమును వేటుజేసి యద్దానితోఁ దవ్యత్రత్యయమును జేర్చి, "అస్మాత్ బ్రహ్మ జ్ఞానీతవ్యమ్" అని నిర్వచించియున్నారు. కావున నీ తవ్యత్రత్యయార్థమును సూచింపఁ గర్తవ్యమే యను పదమును బ్రయోగించి రని యూహింపనోవు. దానంతేసి "బ్రహ్మజ్ఞానా కర్తవ్య, బ్రహ్మ జ్ఞానీతవ్య" మ్మని యర్థమును బ్రతిపాదించినట్లును వ్యక్తమగుచున్నది. "బ్రహ్మ జ్ఞానీతవ్యమ్"న "బ్రహ్మ విజ్ఞానస్య" యనుటయే. దీనిఁబట్టి యీసూత్రమునకు "బ్రహ్మజ్ఞానస్య" యను శ్రుతియే మూలభూత మని సర్వవిధములఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇయ్యది భాష్యకారాశయము.

సూత్రకారులన్ననో యిందులకు భిన్నముగా నున్నట్లు వివరణకారునిచే వ్యాఖ్యానముచేయఁబడియున్నట్లు స్పష్టమే గదా! వివరణకారుడు శ్రవణవిధితో నీసూత్రమునకు సంబంధ ముండుటచే "శ్రుతిసూత్రయోరైకరూప్యవగమాత్ = శ్రుతిసూత్రముల కైకరూప్యము సిద్ధించుచున్న దని పలికియున్నాడు. వివరణ కారాభిమత మగు శ్రవణవిధి "అత్మా వైరే దృష్టవ్యః శ్రోతప్ర్యానిదిభ్యాసి-తవ్య" యనిగదా! ప్రకృతపుజ్ఞానాసూత్రమున 'శ్రు'ధాతువు గాని యాత్మ శబ్దము గాని యున్నట్లేకిని గన్పట్టదుగదా! ఇట్టిస్థితియందు జ్ఞానాసూత్రమునకు శ్రవణవిధికిని గల యైకరూప్యము వివరణకారదృష్టికే భాసింపవలయును గాని వేఱొకరికి భాసించుట కవకాశము లేదు.

ఇక భృగువల్లియందు వినవచ్చుడి "తద్విజ్ఞానస్య, తద్బ్రహ్మ" యను వాక్యమును, నాలుగుసారు లుచ్చరింపబడిన "తపసా బ్రహ్మ విజ్ఞానస్య" యను సనువాదమును బ్రకృతపువేదవ్యాసస్మృతి యగు "అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా" యను సూత్రమునకు మూలభూత మని చెప్పిన నయ్యది సర్వవిధముల సప్రతి హతముగ నుండుట కించుకేనియు సందేహము లేదు. దీనివలననే యీశ్రుతికిని సూత్రమునకును నైకరూప్యనియమము సర్వవిధముల సమంజస మగుచున్నది. కావున నీవివరణకారునియొక్క యపూర్వకల్పనము శ్రుతిసూత్రభాష్యముల మూఁడిటికి నత్యంతవిరుద్ధ మగుటంజేసి సర్వవిధముల హేయ మని తెల్లమయ్యెడిది. దానంతేసి యీవివరణకారకల్పనము సందగోలాంగూలన్యాయమునఁ జేకొని బయలుపెడలిస్త యపూర్వవ్యాఖ్యానములు గూడఁ గువ్యాఖ్యలే యగుటంజేసి యయ్యదియు హేయములే యగునున్నవి.

అట్టికువ్యాఖ్యానప్రశంస యటుంచి సూత్రకారాశయ మొకింత ప్రవర్ణింపఁబడుచున్నది.

సూత్రకాశాలు సకలసృజితోపనిషత్సములగు “బ్రహ్మవిదాపోతి పరం” “బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి” “బ్రహ్మవిష్ణుశైవ భవతి” యను స్రుతులచే బరమపురుషార్థసాధనముగా నుపదేశించబడినబ్రహ్మజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానాయత్ర మని “తదసా బ్రహ్మ విజ్ఞానస్య” యను ననువాదముతోఁ గూడిన “తద్విజ్ఞానస్య, తద్బ్రహ్మ” యను వాక్యమున ను దెలిసికొనిరి. తరువాత నట్టి జ్ఞాన యొక్కెఱును జనించుచు జనింపదా యగు సందేహము గలుగుటయే గాక జైమినీయశాంత్రములచేతను నాంఖ్యాదితంత్రములచేతను బ్రదర్శింపఁబడిన యర్థవిశేషములచేత నట్టిజ్ఞాన గలుగుటకు నవకాశము లేదను పూర్వపక్షము గలుగఁగా నెల్లరక్షను సామన్యముగా బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ గలుగుట కవకాశము లేకపోయినను వివేకాదిసాధనసంపత్తిగలిగినవానికిఁ దవ్యతబ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ జనించు నను గొప్పయాశయముతో “అథాత్మో బ్రహ్మజ్ఞానా” యను సూత్రమును స్మరించిరి. ఇట్లు స్మరించుటలో బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ గలుగుటకుఁ దగు విషయ ప్రయోజనముఁ గూడ సీసూత్రమున స్మరించిరి. ఈసూత్రముచే నువ్యక్త మగు విషయప్రయోజనములు లేండును బ్రహ్మమే యని పూర్వోదాహృతస్రుతులవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇట్లు సూత్రమును రచించుటలో “బ్రహ్మ విజ్ఞానస్య” యను వాక్యమందలి ‘విజ్ఞానస్య’యను పదముయొక్క ‘లోట్’ ప్రత్యయమును ద్రోసి ప్రకృతి శబ్దమగు జ్ఞానాపదమును వాక్యమునందలి ‘విజ్ఞానస్య’యను బ్రహ్మపదముతోఁ బొందిక చేసి “బ్రహ్మజ్ఞానా” యనునను ప్రపదమును బ్రయోగించియున్నారు. ఇట్లువిధ్యర్థబోధక మగుటప్పత్రియము నత్యంతమునిరాకరించుటయందు సూత్రకారాశయ మేమై యుండును? జ్ఞాన్యమగుబ్రహ్మము విధిలో విషయము గాదనియూ లేక బ్రహ్మము నందు విధి సంభవింపదనియూ? యనునచో బ్రహ్మము సిద్ధపస్తు వగుచుఁ గర్మమువలె సాధ్యము గాకపోవుటచే విధియంతమాత్రము సంభవింప దనియు స్రుతియందుఁగూడ ‘విజ్ఞానస్య’యనునదియపూర్వార్థబోధక మగు విధి యంతమాత్రము గాదని దెలియ వచ్చుటఁ జెసియు విధిబోధకప్రత్యయ ముపేయచేయఁబడినట్లు నిశ్చయింపనోవు. ఈ ‘బ్రహ్మ విజ్ఞానస్య’ యను ప్రకరణసందర్భమును జూచిన నీ “విజ్ఞానస్య” యనునది యపూర్వార్థబోధక మెంతమాత్రము గానట్లు నున్నప్పు మగును. ఇటుఁ బ్రకరణసం దర్భమేమన వరుణపుత్రుఁ డగు భృగువు తండ్రి యగు వరుణుని నుపనదనవిధిఁజేరఁ జూయి (“అధీహి భగవో బ్రహ్మ”) బ్రహ్మమును దెలియఁజెప్పు మని యడుగ నా వరుణుడు “యతో వా ఇమాని భూతాని గాయంతే, యేన తాతాని జీవంతి, యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి, తద్విజ్ఞానస్య, తద్బ్రహ్మ” యని పలికియున్నాడు. కావున గురువువలన నిదినటకుఁ దెలిసికొన నిచ్చుంపఁబడిన బ్రహ్మమే “తద్వి-జ్ఞానస్య” “తద్బ్రహ్మ” యని యుపదేశింపఁబడుటచే నీవాక్యముచే నపూర్వ

మగు బ్రహ్మము విధింపఁబడిన ధైర్యమాత్రము చేరియోర్పాడు. ఇట్లే యా భృగు వల్లియందు వినఁబడెడి 'బ్రహ్మ బ్రహ్మచర్య' యను పదము అన్నియు విధిబోధ కము లెంతమాత్రమును గాని, ఇంకా య కాదు. నామకవతుష్టయచుపత్తి గలుగ బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ యక్షతహతముగఁ గలుగను. అట్లేమచ్చ గలుగ నాజ్ఞానువు దన యభీషసిదికె యొకరి పేరణ యెంతమాత్రము లేకఁగలనే' దావాగ్నిమిథ్యమునఁ బడినవాఁ డెట్లొ యొకవిధమున బహుబుజి తాపోవశమును జేసికొనుటకు వేటొక్కరి ప్రేరణ లేకుండఁగనే తాను జత్తకవశనట్లు సర్వకర్మసంన్యాసమును గావించి గుర్వన్వేషణమును జేయు నను నిభిచాయమును న్యక్తికరించుటయందే "పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేగమాయాన్నాన్యకృతః కృతేన, తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిశ్చ్యేత్" (బ్రౌత్తి)యం బ్రహ్మనిష్ఠమ్మను శ్రుతికిఁ బర్యవసేతార్థము కావున నందలి 'ఆయాత్' అభిశ్చ్యేత్"ను లిజ్జులకుఁ గాని, "తద్విద్ధి ప్రశేపాజేన"యనుచో నుండెడిలోట్టునకుఁ గాని, "ఆత్మావాఽచేదప్తవ్యః, శ్రోతవ్యః, మంతవ్యః, నిదిధ్యాపితవ్య" యనుచో నుండెడి తవ్యప్రత్యయమునకుఁ గాని స్వార్థమునం దెంతమాత్రము ప్రయోజనము లేకపోవుటచే నాప్రత్యయములు కుంతిభావము నొందుచున్నవి.

అట్లు గాక యాప్రత్యయములకు భావనయే సిద్ధ మగుచో నాశ్రుతి శ్రవణమాత్రముచేతనే యెల్లరును సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకగురూపసదనమునకు సంసిద్ధులు గావలయును. అట్లెచటను వ్యవహారము గానరాదు. ఏతద్విషయము నాలవసూత్రముయొక్క భాష్యవ్యాఖ్యాన సందర్భమునఁ గూడ వివరింపఁ బడును. దానందేసి భాష్యకారు లిచటః గర్తవ్యాకరణమును బ్రయోగించిన 'భవతి' యను శబ్దమును బ్రయోగించిన నొక్కటియే. 'కర్తవ్య' యను పదమును బ్రయోగించుటచేతను నద్దానిచే నూత్రార్థమునం దెట్టివిశేషము నించు కేనియుఁ బ్రదర్శింపకపోవుటచేతను లిజ్జత్తముపేక్షింపఁబడిన ట్లవశ్యము నిశ్చయింపవచ్చును. మన నిశ్చయ మేల? నాలవసూత్రముయొక్క భాష్యముచే లిజ్జాదులయొక్క కుంతిభావము ముక్తకంఠముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున వివరణ కారునిచేఁ గాని తదితరులచేఁ గాని యాజ్ఞానాసూత్రమునకుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యర్థవిశేషములు శ్రుతిసూత్రభాష్యములకు విరుద్ధములగుటందేసి యనర్థవిశేష ములే గావు నన్వయవి సర్వనిష్ఠముల హేతుములే యగుచున్నవి.

ఇకఁ బ్రకృతము ననుసరించు భాష్యకారులు సూత్రమునందలిపద ములయొక్క యర్థములను సూత్రార్థమును వివరించి యధికరణముచు బ్రారంభించు చున్నారు. అధికరణ మనగా, "విషయో విశయశ్చైవ పూర్వపక్ష స్థితౌ త్తరమ్

తత్త్వసర్వహృత్ ప్రసిద్ధమప్రసిద్ధం వాస్యాత్ | యది ప్రసిద్ధం న జిజ్ఞాసితవ్యమ్ |
అథా ప్రసిద్ధం నైవ శక్యం జిజ్ఞాసితమ్, ఇతి ఉచ్యతే-అస్తి తావద్భ్రహ్మ నిత్యశుద్ధ-
బుద్ధమైక్యస్వభావం సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి సమన్వితమ్ | బ్రహ్మశబ్దస్య హి వ్యుత్పాద్య-
మానస్య నిత్యశుద్ధత్వాదయోఽర్థావతీయస్తే, బృహత్సేథాతోరర్థానుగమాత్ |

సంగతిశ్చేతి పరిచాంగం శాస్త్రేఽధికరణం స్మృతమ్ | ను నభియుక్తోక్తివలనఁ
జెలియవచ్చుడి పంచాయవములతోఁ గూడిన మీమాంసాన్యాయము. ఇచట
సంగతి యనఁ బూర్వోత్తరపక్షములవిచారణచేఁ గలుగు నిర్ణయ మని యాశయము.
ప్రకృతమున “తస్మాత్ బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసితవ్యమ్” ను వాక్యమువిషయము. అనఁగా
బ్రహ్మ జిజ్ఞాస్య మనునది సంతయాస్పద మగుటంజేసి యయ్యది యధికరణమున
విషయముగా నొప్పుచున్నది. జిజ్ఞాస్య మని ప్రతిజ్ఞచేయబడిన బ్రహ్మము ప్రసి-
ద్ధమా యప్రసిద్ధమా యను విశయము “తత్త్వసర్వహృత్ ప్రసిద్ధమప్రసిద్ధం వా-
స్యాత్” ను భాష్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది. బ్రహ్మము ప్రసిద్ధమే యగుచో
నద్దానిని గూర్చి జిజ్ఞాసచేయ ననసరము లేదు. అప్రసిద్ధ మగుచో జిజ్ఞాసబేయుటకు
సాధ్యమే కాదు. కావున బ్రహ్మ మెంతమాత్రము జిజ్ఞాస్యముగాదని “యది ప్రసిద్ధం
నజిజ్ఞాసితవ్యమ్! అథాప్రసిద్ధం నైవ శక్యం జిజ్ఞాసితమ్” ను పూర్వపక్షము గలుగ
ను తరము “ఉచ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది. “అస్తి తావద్భ్రహ్మ” యనఁగా
బ్రహ్మము ప్రసిద్ధమే యని యర్థము. సుప్రసిద్ధ మగు బ్రహ్మ మెట్టి దన “నిత్యశుద్ధ-
ముక్తస్వభావమ్” ని చెప్పబడుచున్నది. నిత్య మన దుఃఖహేతు వగు నాశము
లేని దని భావము. అనఁగా సర్వకాలనర్వావస్థలయందు నొకేవిధమునఁ బ్రకాశిం-
చునది యని యభిప్రాయము. శుద్ధమన దేహము మొనలుగాఁ గల యుపాధులతోఁ
గూడియున్నను రాగాదిదోషశూన్య మని యభిప్రాయము. బుద్ధమనఁగా ననితరా-
ధీనప్రకాశము. అనఁగా స్వయంప్రకాశమును నానందము నని యభిప్రాయము.
ముక్త మన నెల్లపుడును దేహాదులతో సంబంధమును బ్రమాతృ-
త్వాదికమును లేనిది యని భావము. ఇట్టి నిత్యము శుద్ధము బుద్ధము
ముక్త మనునవే స్వభావముగాఁ గలది యగు నిరుపాధికబ్రహ్మరూప మీపదముచేఁ
బ్రదర్శింపబడుచున్నది. ఇట్టినిరుపాధిక బ్రహ్మమునకు నవిద్య యనెడి
యుపాధిచేఁ గలుగ సోపాధికస్వరూపము “సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి సమన్వితమ్” ని
ప్రదర్శింపబడుచున్నది. ఈసర్వజ్ఞసర్వశక్తిపదములచే బ్రహ్మమునకు జగత్కార-
ణత్వము ప్రదర్శింపబడుచున్నది. ఇయ్యది బ్రహ్మమునకుఁ దటస్థలక్షణము.
నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావ మన్ననో స్వరూపలక్షణము. బ్రహ్మమున కిట్టిస్వరూప-
మా బ్రహ్మశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తిర్థముచేతనే దెలియవచ్చుచున్న దని “బ్రహ్మ-

సర్వసాక్షాత్కృత్యాచ్చ బ్రహ్మస్తిత్వప్రసిద్ధిః । సర్వో హ్యత్మాస్తిత్వం ప్రత్యేతి; న నాహమస్మితి యది హి నాత్మాస్తిత్వప్రతీతిః స్యాత్ సర్వో లోకో నాహమస్మితి ప్రతీయాత్ ॥ ఇతి చ బ్రహ్మ ॥

శబ్దస్మైవ పుత్రత్వాద్యమానస్య నిత్యశుద్ధత్వాదయోఽర్థాః ప్రతీయన్తే ” యని చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మశబ్దవిర్వచన మన్ననో “బృహత్సేధాతోరథాను- గమాత్”ను గామ్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ‘బృహి’ ధాతువుయొక్క యర్థము ననుసరించుటవలన నిత్యశుద్ధత్వాదులు దెలియవచ్చుచున్న వని యభిప్రాయము. అనఁగా బృహిధాతువునకు వృద్ధికర్మ యర్థము. అట్టివృద్ధిని సంకోచము లేకుండ సరితీతయ-గ గ్రహించినచో బైనఁజెప్పినస్వభావము బ్రహ్మమునకు సుప్రకృ మయ్యెడిది. ఎట్లన- గొప్పది యనఁగా దేశముచేతను కాలముచేతను వస్తువుచేతను బరిచ్ఛేదము నొందింపబడదు గావున ననంత మని యర్థము. ఎయ్యది యనంతమో యయ్యది నిత్యము. ఆతీరున నే పరిచ్ఛిన్నస్వభావములుగా లోకమునఁ దెలియఁబడువానియొక్క పరిచ్ఛేదభావమును దొలగించి బృహిధాత్వర్థ భావముచే నాయాయిధర్మములయొక్క నిరతిశయభావమును గ్రహించినచో శుద్ధ బుద్ధము క్తస్వభావము సర్వజ్ఞత్వము సర్వశక్తిత్వము గూడ బ్రహ్మమునం దున్నట్లు దెలియవచ్చుడి నని యభిప్రాయము.

బ్రహ్మముయొక్క ప్రసిద్ధిని గూర్చి బ్రహ్మశబ్దార్థవిర్వచనమే గాక హేత్వంతరము “సర్వసాక్షాత్కృత్యాచ్చ బ్రహ్మస్తిత్వప్రసిద్ధి” యని సంక్షరసింపబడుచున్నది. సర్వస్య = ఆఖాలగోపాలముగ నెల్లరును, ఆత్మత్వాత్ = స్వరూపమే యగుటవలన ననఁగా ‘నేను నేను’ను వ్యవహారము గల్గుచుండుటవలన, బ్రహ్మము యొక్క యనికి సుప్రసిద్ధముగఁ దెలియఁబడుచున్న దని యభిప్రాయము. ఈసంగ్రహవాక్యాభిప్రాయమే “సర్వో హ్యత్మాస్తిత్వం ప్రత్యేతి, న నాహమస్మితి యది హి నాత్మాస్తిత్వప్రసిద్ధిః స్యాత్ సర్వో లోకో నాహమస్మితి ప్రతీయాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. సర్వజనులును ‘నేనున్నాన’ని చెప్పుచుండుటచే నాత్మయొక్క యస్తిత్వము సువ్యక్త మగుచునే యున్నది. ఎప్పుడును ‘నేను లేన’ని చెప్పఁడుగదా! ఆత్మకు నస్తిత్వప్రసిద్ధియే లేకపోయినచో సకలజనులును ‘నేను లేను, నేను లేన’ని వ్యవహరింపవలయును. కాఁగా నెల్లరును “నేనున్నాన”ను నిశ్చయముతో వ్యవహరించుచున్నారని గావున నేనని వ్యవహరించు నాత్మ లేదని యెంతమాత్రము చెప్పట కవకాశము లేదు. కావున నాత్మ ప్రసిద్ధముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

అట్లు సర్వలోకప్రసిద్ధిచే నాత్మయొక్క ప్రసిద్ధి దెలియవచ్చుచున్నది గాని బ్రహ్మముయొక్క ప్రసిద్ధి దెలియఁబడదే యన నాత్మయే బ్రహ్మము కావున

యది తస్మి లోకే బ్రహ్మత్వ త్వేన ప్రసిద్ధమస్తి తతో జ్ఞాతమేవేత్యజ్ఞాన్యత్వం
పునరావన్నమ్ | న | తద్విశేషం ప్రతి వివరితవత్తే దేహమాత్ర చైతన్యవిశిష్టమా-
త్మేతి ప్రాకృతా జనా లోకాయతికాశ్చ ప్రతిపన్నాః |

నాత్మయొక్క ప్రసిద్ధిను బ్రహ్మయొక్క ప్రసిద్ధి సిద్ధించుచున్నదని “అత్మా చ
బ్రహ్మ” యనుభాష్యముచే బ్రవర్తించబడుచున్నది. ఇట్లు చ కారమేవకారార్థకము.
ఆత్మయే బ్రహ్మ మైనచో సట్టియూత్పరూపముచే బ్రహ్మమునకుఁ బ్రసిద్ధి గలుగ
బ్రహ్మము దెలియబడినదే యగుచున్నది. దానందేసి బ్రహ్మమును గూర్చిన సంది
యమే గలుగ నేరదు. సందిగ్ధము సప్తయోజనము నగు నస్తు మెంతమాత్ర మేరిచే
గూడఁ దెలిసికొన నిచ్చుండుబడదుగదా! కావునఁ దెలియబడుచున్నబ్రహ్మమును
గూర్చి జ్ఞాన యంతమాత్రమును గలుగ నేరదు. కావున బ్రహ్మము జ్ఞాన్య మెంత
మాత్రమును గాదు. కాఁగా నీవేదాంతశాస్త్రమునకు విషయైకయోజనము లెంత
మాత్రము సిద్ధింపనేర వను నాక్షేపము మఱలఁ గలుగుచునే యున్నదే యను
పూర్వపక్షము “యది తస్మి లోకే బ్రహ్మత్వ త్వేన ప్రసిద్ధమస్తి తతో జ్ఞాతమేవేత్య-
జ్ఞాన్యత్వం పునరావన్నమ్”ని పూర్వపక్షీ వఱక సట్టియూక్షేపమునకుఁ దావు
లేదని “న” యని ఖటిహరించుచున్నారు. అదిమలకు హేతువు “తద్విశేషం ప్రతి
వివరితవత్తే” యని చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మమే యాత్మయగుచు నెఱ్ఱరకుఁ దెలి
యబడుచున్న సద్దానివిశేషస్వరూపమును గూర్చి హానిధము అగు వివరితవత్తులు
గలుగుటయెట్లు? — కావున సట్టివివరితవత్తులన బ్రహ్మము సందిగ్ధ మొగుచు
ననర్థమేతు వగుటందేసి యట్టియనర్థవిస్తృతికి హేతుభూత మగు యధారజ్ఞానము
కొఱకు బ్రహ్మము జ్ఞాన్యమే యగుచున్నదనియభిప్రాయము. ఈసంగ్రహపాశ్వా
ర్థమే యుత్తరగ్రంథముచే వివరింపబడుచున్నది. ఆత్మను గూర్చిన వివరితవత్తులలో
స్థావరపులాకన్యాయమునఁ దొమ్మిదిమాత్ర మిచటఁ బరిచ్ఛింపబడుచున్నవి. అందు
మొదటిది “దేహమాత్రం చైతన్యవిశిష్టమాత్మా” యని. దేహమాత్రమన శరముతోఁ
గూడిన పిండమే యని యభిప్రాయము. ఇచట మాత్రశబ్దముచే దేహముకంటె
భిన్న మగు చైతన్య మెంతమాత్రమును లేదనియు సట్టిచైతన్యము వేహాకారముగఁ
బరిణమించిన వృద్ధివ్యప్తేజోవాయువు లనెడి నాల్గుభూతములయందే యంతర్భాసము
నొందుచున్న దనియు సట్టిదేహమే యాత్మయనియు ననఁగా నహంప్రత్యయమునకు
నాధార మనియును దెలియవలయును. ఇట్టియభిప్రాయము నెవ్వరు గల్గియుండి
రన “ప్రాకృతా జనా లోకాయతికాశ్చ” అని చెప్పబడుచున్నది. ప్రాకృతజను
లనఁగా శాస్త్రోపదేశసంస్కారము లేనట్టియుఁ బ్రత్యక్షముచే గ్రహింపబడినవిష
యములే సత్యము అని వ్యవహరించునట్టియు జనులు. లోకాయతికు లనఁ జార్వాకు
లని ప్రసిద్ధిగాంచిన భూతచతుష్టయసత్యవాదులు. లోకాయతికులలో మతాం

ఇంద్రియాణ్యేవ చేతనాన్యాత్మేత్యపరే। మన ఇత్యన్యే। విజ్ఞానమాత్రం క్షణికమి-
త్యేకే। శూన్యమిత్యపరే। అస్తి దేహాదివృత్తిరిక్తః సంసారి కర్తా భోక్తేత్యపరే।
భోక్త౯వ కేవలం న కర్తేత్యేకే। అస్తి తద్వృత్తిరిక్త ఈశ్వరస్సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిరితి
కేచిత్। అత్మా స భోక్తురిత్యపరే।

తరము “ఇంద్రియాణ్యేవ చేతనాన్యాత్మా” యనునది చెప్పురాదీంద్రియములు
చేతనవిశిష్టము లనియు నయ్యువియే యాత్మ యనియును వారియాశయము.
మూడవది లోకాయతికులలో మతాంతరము — “మన ఇత్యన్యే” యని. అనఁగా
నహంప్రత్యయమునకు విషయ మగు మనస్సు చేతన మనియు నయ్యుదియే
యాత్మ యనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. నాఁడవది జాడైకదేశు లగు యోగా
చారులమతము “విజ్ఞానమాత్రం .క్షణికమృ”ని. క్షణిక మగు విజ్ఞానమాత్రమే
యాత్మ, యన మనస్సుచండి వేటుచేయఁబడిన క్షణికవిజ్ఞాన మని యభిప్రాయము.
అయిదవది జాడైకదేశు లగు మాధ్యమికులమతము “శూన్యమృ”ని. అనఁగా
సుషుప్తియందు విజ్ఞాన లేకమే లేకుండుటచేతను “అహమ్మృ”ను జ్ఞానము హఠాత్తుగ
జనించుటచేతను నిష్కారణముగ నొకప్పుడు బయలువెడలువిషయము వారమాధ్వి
కము గాకపోవుటచేత సహంకార మనదవభాస మగుటంచేసి యాత్మ శూన్య మని
యభిప్రాయము. ఆఱవది నైయాయికాదిమతము “అస్తి దేహాదివృత్తిరిక్తః సంసారి
కర్తా.భోక్త౯యని. దేహముకంటె విలక్షణ మగు కర్తయు భోక్తయు సంసారియు
నగు నాత్మ నిశ్చయముగ నున్న దని యాశయము. ఏడవది సాంఖ్యమతము
“భోక్త౯వ కేవలం, న కర్త౯” యని. దేహేంద్రియాదులకంటె విలక్షణ మగు
నాత్మ కేవలభోక్తయే గాని కర్త యెంతమాత్రము గాఁడని భావము. ఎనిమిదవది
యోగులమతము “అస్తి తద్వృత్తిరిక్తః సర్వజ్ఞః సర్వశక్తి” యని. దేహాదిభిన్న మగు
భోక్తకంటె భిన్నమును సర్వనియంతయు నగు సర్వజ్ఞుడును సర్వశక్తియు నగు
నీశ్వరుఁ డున్నాఁ డని యోగులు తలఁచుచున్నారని భావము. తొమ్మిదవది
వేదాంతిమతము “అత్మా స భోక్తు” యని. అవిద్యోపాధికుఁ డగు భోక్తయొక్క
యాత్మ యన నవిక్రియాత్మస్వరూపమే యాపరమాత్మ. అనఁగా బ్రహ్మ మని
వేదాంతిమతము.

ఇట్లు పలువిధము లగు విప్రతిపత్తులకుఁ గారణము “ఏవం బహవౌ
విప్రతిపన్నా యుక్తివాక్యతదాభాససమూత్రయాః సంత” యని చెప్పఁబడుచున్నది.
అనఁగా యుక్త్యాభాసములను పోత్యాభాసములను నభినివేశముతో నాశ్రయించు
టచేఁ బలువురు పలువిధములుగ నొకేబ్రహ్మమందు విరుద్ధారమును గ్రహించి రని
ప్రతిపత్తు లుపసంహరింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు విప్రతిపత్తులను బ్రదర్శించి ప్రకృతపు

ఏవం బహుతో వివరించునాఁకఁ బ్రాంతవాక్యతదాభాససమాశ్రయః సప్తః
తత్రావిచార్య యత్క్రిరీదిత్వతిపద్యమానో నిఃశ్రేయసాత్ప్రతిహన్యేత, అనర్థం
చేయాత్ తస్మాద్ద్రష్టవ్యజ్ఞాసోపన్యాసముఖేన వేదాంతవాక్యమిమామాంసా తద-
విరోధితర్కోపకరణా నిఃశ్రేయసప్రయోజనా ప్రస్తూయతే॥ 1.

గ్రంథము నారంభించుటకుఁ గల కారణము “తత్రావిచార్య యత్క్రిరీదిత్వతి-
పద్యమానః నిఃశ్రేయసాత్ ప్రతిహన్యేత, అనర్థం చేయాత్”ని చెప్పబడుచున్నది.
అనఁగా నిట్టివిప్రతిపత్తులు దెలియవచ్చుచుండ నవ్యానియం దెద్ది యేని యొక
యర్థము నభినివేశముచే గ్రహించినచో నట్టివాఁడు సత్యమును గ్రహింపక
విపరీతమును గ్రహించుటచే నిఃశ్రేయసమును బొందకపోవుట యటుండ ననర్థము
లకుఁ బాల్పడును. కావున నీవిప్రతిపత్తు లన్నియుఁ బ్రమాణపురస్కరంబుగా
విచారింపఁబడిన వెనుక యధార్థము నిర్ణయింపఁబడవలయును.

కావున వేదాంతమిమామాంసాశాస్త్రము సూత్రీకారులచేఁ బ్రస్తావము
చేయఁబడుచున్నదని తస్మాద్ద్రష్టవ్యజ్ఞాసోపన్యాసముఖేన వేదాంతవాక్యమిమామాంసా
తదవిరోధితర్కోపకరణా నిఃశ్రేయసప్రయోజనా ప్రస్తూయతే” యను భాష్య
ముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞాసోపన్యాసముఖేన = బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛచే నుప
సదనముఁ గావించినవానికి “తస్మై న విద్వాక్ ఉపసన్నాయ సమ్యక్ ప్రశాంత-
చిత్తాయ శమాన్వితాయ! యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం
తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్”ను శ్రుతిచేఁ బ్రతిపాదించఁబడినవిధమున నుపదేశించు
టకుఁ జేయఁబడు నుపన్యాస మను మిషచే, వేదాంతమిమామాంసా = వేదాంతవాక్య
ములయొక్క మిమాంస, మిమాంస యన విషయాదిపంచావయవైత మగు
నధికరణన్యాయప్రదర్శనము. ఈప్రదర్శన మెట్టియుపకరణములచే రచింపఁబడు
చున్న దన — “తదవిరోధితర్కోపకరణా” యని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా
తైః = వేదాంతములతో, అవిరోధి = విరోధింపని, తర్క = యుక్తి, ఉపకరణం =
సహాయకారణము, యన్యాః = దేనికో, అయ్యది. అనఁగా వేదాంతములకు విరో
ధింపని యుక్తులతో నలరారునట్టి మిమాంస యని యభిప్రాయము. ఈ
మిమాంసవలని ప్రయోజన మెద్ది యన నయ్యది “నిఃశ్రేయసప్రయోజనా” యని
చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ బరమపురుషార్థ మగు ముక్తియే ప్రయోజన మను యభి
ప్రాయము. ఇట్టియుపదేశశాస్త్రము శ్రీకృష్ణద్వైపాయనభగవాంసలచేఁ జిజ్ఞాసువుల
కుపదేశించుటకుఁ గాను, ప్రస్తూయతే = పుష్కలముగ నారంభింపఁబడుచున్నది.
కావున చిజ్ఞాసువు లీశాస్త్రమును శ్రీకృష్ణద్వైపాయనసంప్రదాయస్థులగు బ్రహ్మ
నిష్ఠులవలన నుపదేశమును బొందవలయు నని యాజ్ఞాసాధికరణము ప్రారంభింపఁ
బడుచున్నది.

ఇది చిజ్ఞాసాధికరణము.

జి న్నా ద్య ద్ధి క రణమ్.

బ్రహ్మ జిజ్ఞాసితవ్యమిత్యుక్తమ్ । కిలక్షణం పున స్తద్బ్రహ్మత్యత ఆహ
భగవాన్ సూత్రకారః । జిన్నాద్యస్య యత ఇతి. —

జిన్నాద్యస్య యతః 2.

భాష్యకారులు వేదాంతమీమాంసాశాస్త్రముయొక్క మొదటి సూత్రమునకు వ్యాఖ్యానమును గావించి రెండవ సూత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేయఁ దలంచి పూర్వోత్తరగ్రంథసంపర్కమును వ్యక్తీకరింపఁ బూర్వసూత్రాంతమును “బ్రహ్మ జిజ్ఞాసితవ్యమిత్యుక్తమ్”ని నిర్వచించుచున్నాడు. అనగా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాభిలాషిచే నీ వేదాంతమీమారిసాశాస్త్రము శోత్రియుఁడగు బ్రహ్మనిష్ఠుని వలన శ్రవణము చేయవలయు నని పూర్వగ్రంథముచే జెప్పబడె నని యభిప్రాయము. ఇట్లు నిర్వచించుటచే బ్రహ్మముయొక్క లక్షణము ప్రమాణము యుక్తిసాధనము ప్రయోజన మను సర్వమును చెలిసికొనఁబడవలసిన విషయముగాఁ బ్రతిజ్ఞ చేయఁబడినట్లు సువ్యక్త మగుచున్నది. అందు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము పూజనీయ మగుటజేసి పద్ధమమున నిరూపింపఁబడవలయు నను “కిలక్షణం పున స్తద్బ్రహ్మ” యని యుత్తరగ్రంథసంపర్కము వ్యక్తీకరింపఁబడుచున్నది. జిజ్ఞాస్య మని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడిన బ్రహ్మమునకు లక్షణ మేమి యనుచో కింశబ్ద మాత్మే చార్థకము. ఎట్లన—లోకమునఁ దెలియవచ్చుకీ నకలనస్తువులును బరిమితములును నపరిమితులును నబుద్ధములును నశ్వరములును నై దెలియవచ్చుచున్నవి. దానంజేసి తదిర్గుద్ధ మగు నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తస్వభావమును బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపముగా నిరూపించుట దుశ్శకము. కావునఁ బదార్థముకానిబ్రహ్మమునకు వాక్యార్థముచే లక్షణమును నిరూపించుట యసమంజసము కాఁగా బ్రహ్మమునకు లక్షణము గలుగ నేరదు. కావున బ్రహ్మము జిజ్ఞాస్య మెంతమాత్రము గానేర దని భావము. ఇట్లాత్మేషము గలుగ నట్టిమాత్మేషమును బరిహరించుటకు సూత్రకారులు “జిన్నాద్యస్య యతః” యను సూత్రముచే లక్షణమును బ్రతిజ్ఞ చేయుచున్నా రని “అత ఆహ భగవాన్ సూత్రకారః ‘జిన్నాద్యస్య యతః’ ఇతి” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది.

పై జెప్పఁబడిన యాత్మేషమునకు సమాధానముగా నీ యధికరణము గలుగుటజేసి యాయధికరణమునకు సంగతి యాత్మేషసంగతి.

ఈ సూత్రముచే వస్తుసిద్ధికి నియతము లగు లక్షణప్రమాణములు నిర్వచింపఁబడుటయే గాక యుక్తిసాధన సర్థసిద్ధ మగుచున్నది.

జన్మోత్పత్తిరాదికస్యేతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః । జన్మస్థితిభంగం సమాసార్థః । జన్మశ్చాపిత్వం శ్రుతినిర్దేశాపేక్షం వస్తువృత్తాపేక్షం చ ।

సూత్రమునందలి పదములను బ్రత్యేకముగా వ్యాఖ్యానము చేయ “జన్మాది” యను మొదటిపదము తొలుత “జన్మోత్పత్తిరాదికస్యేతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహి” యని వివరింపబడుచున్నది. జన్మ = ఉత్పత్తి, ఆది = మొదలు, అస్యేతి = దీనికిఁ గాఁగా, ‘జన్మాది’ యనఁబడునని తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిసమాసము. ఈ భాష్యముచేఁ బదచ్ఛేదము పదార్థము పదవిగ్రహ మను వ్యాఖ్యానాంశములు మూఁడును వివరింప బడుచున్నవి. శ్రోతృ మాణ మగు విశేషణమును విశేష్యమున కంగముగాఁ గావించి క్రియాన్వయము చేయునపుడు తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహి నాఁబడును. ఎట్లన- లోకమున, “లంబకర్ణమానయ” యని ప్రయోగించినయెడల విశేషణవిశిష్టుఁ డగు పురుషునికే యానయనక్రియాకర్మత్వము గలుగుచున్నది. కనుక నయ్యది తద్గుణసంవిజ్ఞాన బహువ్రీహియనఁబడును. తస్య గుణాః = తద్గుణాః, తద్గుణాః సంవిజ్ఞాయస్తేఽత్రేతి తద్గుణసంవిజ్ఞానః, స చాసౌ బహువ్రీహి’ యని విగ్రహము. అట్లే యతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహు లని “దృష్టసముద్రమానయ” మున్నగు ప్రయోగమందలి దృష్టసముద్రాది పదములు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహి యనఁగా విశేష్యాకర్మము విశేషణాకర్మముతోఁ గూడకయే క్రియయందు నన్వయించును. పైనిఁజెప్పఁబడిన దృష్టసముద్రశబ్దముచేఁ దెలియఁబడు పురుషునియొక్క యానయనక్రియ యందు ‘లంబకర్ణమానయ’ యనుచోఁ గర్ణములకువలె సముద్రమున కెంతమాత్ర మానయనము సంభవింపదు. కావున నయ్యది యతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహి నాఁబడుచున్నది. ప్రకృతమునఁ దద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిని గ్రహించుటయందుఁ గలుగు ప్రయోజనము “జన్మస్థితిభంగం సమాసార్థః” యని వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా జన్మాది యన జన్మస్థితిభంగ మని యర్థము. ఇచట ‘జన్మాది’ యను పదమును సూత్రకారులు ప్రయోగించుటయందును నద్దానిని ‘జన్మస్థితిభంగమృ’ని భాష్యకారులు వివరించుటయందును నపునకలింగనిర్దేశముచే జన్మస్థితిలయముల యొక్క సమూహమే యభిప్రేత మగుచున్నది. ఇచట సమాహారమున జన్మమును మొదటిదానిఁగా గ్రహించుటకుఁ గల కారణము “జన్మనశ్చాపిత్వం శ్రుతినిర్దేశాపేక్షం, వస్తువృత్తాపేక్షం చ” యను సంగ్రహవాక్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది. శ్రుతినిర్దేశము ననుసరించుటచేతను వస్తువృత్తమును గమనించుటచేతను జన్మము మొట్టమొదట గ్రహింపఁబడుచున్నదని యర్థము. శ్రుతినిర్దేశము “శ్రుతినిర్దేశస్తావత్... క్రమదర్శనాత్త”ను భాష్యముచే నిరూపింపఁబడుచున్నది. తెత్తియశ్రుతి

శ్రుతినిర్దేశస్తావత్ “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” (తైత్తి. 3-1) ఇత్యస్మిన్ వాక్యే జన్మస్థితిప్రలయానాం క్రమదర్శనాత్ । వస్తువృత్తమపి జన్మనా లబ్ధసత్తాకస్య ధర్మిణః స్థితిప్రలయసంభవాత్ । అస్యేతి ప్రత్యక్షాదినన్నిధా-
పితస్య ధర్మిణ ఇదమా నిర్దేశః । వష్టి జన్మాదిధర్మసంబంధార్థా । యత ఇతి కారణనిర్దేశః । అస్య జగతో నామరూపాభ్యాం వ్యాకృతస్యానేకకర్తృభోక్తృ-
సంయుక్తస్య ప్రతినియతదేశకాలనిమిత్తక్రియాఫలాశ్రయస్య మనసాఽప్యచింత్య-
రచనారూపస్య జన్మస్థితిభంగం యతః సర్వజ్ఞాత్సర్వశక్తేః కారణాద్భవతితద్భవేతి వాక్యశేషః ।

యందలి “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” యను వాక్యమునందు జన్మ స్థితిప్రళయములు క్రమముగా నిరూపింపబడుటచే జన్మ మొదటిదిగాఁ దెలియవచ్చుచున్న దనియభిప్రాయము. ఇంక వస్తువృత్తమన్ననో “వస్తువృత్తమపి...స్థితిప్రళయ-
సంభవాత్”ను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా జన్మచే నుగిసిన బొందిన ధర్మికి స్థితిప్రళయములు గల్గుట సహజము గావున జన్మ మొదటఁ బేర్కొనఁబడిన దని తాత్పర్యము. జన్మాదిపదమున కర్థవిషయ చేసి “అస్య” యను పదమునకు “అస్యేతి” యను భాష్యముచే నర్థము నిరూపించుచున్నారు. ‘అస్య’ యను దానియొక్క ప్రాతిపదిక మగు ‘ఇదమ్’నుదానిచేఁ బ్రత్యక్షాదిప్రమాణములచేఁ దెలియవచ్చెడి యావద్విషయము నభిప్రేత మగుచున్నది. వష్టివిభక్తి యిదంశద్వారము నకును జన్మాదులకును గల సంబంధమును నిరూపించుచున్నది.

ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచేఁ దెలియవచ్చెడి యావద్విషయములతో సంబంధించినజన్మస్థితిప్రళయము లని యర్థము. ‘యత ఇతి కారణనిర్దేశః’ యని యత శ్చబ్దముయొక్క యర్థము చెప్పబడుచున్నది. ఇచట ‘యత’ యను స్థలమందలి పంచమీవిభక్తిప్రత్యయముచే యచ్చబ్దవాచ్యముగాఁ బ్రకృతి యగు నుపాదాన కారణమే యభిప్రేత మగుచున్నది. ఇట్లు సూత్రమునందలి శబ్దములయొక్క యర్థమును వివరించి వాక్యార్థము సవగ్రముగా “అస్య జగతః ... వాక్యశేష” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఇందు ‘అస్య’ యను పదముచే నీపరిదృశ్య మాన మగు జగము గ్రహింపఁబడి యట్టిజగత్తుయొక్క విశేషము సాధిప్రాయము లగు నాల్గువిశేషణములచేఁ జెప్పబడుచున్నది. ఎట్లన—

1. “నామరూపాభ్యాం వ్యాకృతస్య= నామరూపములచే వికారమును జెందినట్టి” యను విశేషణముచే నీజగత్కారణము చేతనమే గావలయును గాని యచేతనము లగు ప్రధానము పరమాణువులు కాలము క్రియ మున్నగునవి యెంత

మాత్రము కారణము గానేర వని సూచింపఁబడుచున్నది. లోకమున ఘటవటాది నామరూపవ్యాకరణము చేతనకర్తృకముగాఁ దెలియవచ్చుటఁజేసి నామరూపాత్మక మగునీజగము గూడఁ జేతనకర్తృకమే గావలయును గాని వేటొకయచేతనకర్తృకము గానేరదు. 'నామరూపాధ్యాత్మ్య'నుచోఁ దృతీయావిభక్తి స్వరూపమాత్రబోధ కము. అనఁగా నిత్యంఘానమందుఁ దృతీయ యని భావము.

2. "అనేకకర్తృభోక్తృసంయుక్తస్య = అనేకలగు కర్తృలతోడను భోక్తృలతోడను గూడియున్నట్టియు" నను విశేషణముచే నామరూపములతో నలరారు కర్తృలు భోక్తృలు గూడ నామరూపాత్మకజగదంతఃపాతులే యగుటంజేసి జగత్తుకంటె భిన్ను లెంతమాత్రము గారనియు నట్టిచేతను లగు కర్తృలతోడను భోక్తృలతోడను గూడియుండు జగత్తునకుఁ జేతనమే కారణము గావలయును గాని యచేతనము లగు ప్రధానాదులు గాని నిరాత్మక మగు శూన్యము గాని కారణము గాదనియు సభిప్రేత మగుచున్నది. ఇచట లోకమునఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వములు సామాన్యముగా నేకపురుషాశ్రయములుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నను గొన్నిస్థలముల యందు, ననఁగా సూపకారముత్విగ్యజమానులయందుఁ గర్తృత్వ భోక్తృత్వములు భిన్ననిష్ఠములుగా భాసింపఁటఁజేసి యిచటఁ గర్తృభోక్తృశబ్దములు వేఱువేఱుగా గ్రహింపఁబడుచున్నవి.

3. ప్రతినియతదేశకాలనిమిత్తక్రియాఫలాశ్రయస్య = ప్రతి కర్మను గూర్చి నియతము లగునట్టి దేశము, కాలము, నిమిత్తము, క్రియ, ఫలము గలిగి నట్టిది యను విశేషణమువలన నీజగం బాకస్మికము గాక చేతనకర్తృకమే యగుచు న్వభావలబ్ధ మెంతమాత్రము గాదని యభిప్రాయము.

4. మనసాఽవ్యచింత్యరచనారూపస్య = మనసుచేఁ గూడఁ జింతించుటకు శక్యముగాని రచనావిశేషముతోఁ గూడినట్టియు, నను విశేషణముచే నెంతబుద్ధి మఁతునిచే నైన నించుకేనియు సూహించుటకు దుర్లుట మగు రచనావిశేషముతో నొప్పురుచున్న దను సర్థము గలుగుటవలన నిర్మించుట కించుకేనియు నవకాశము లేదను విషయము కైముతకన్యాయలబ్ధము.

ఉట్టివిశేషములతోఁ గూడిన జగత్తునకుఁ దృప్తినిధిభంగము లెట్టి సర్వజ్ఞము సర్వశక్తియు నగు కారణమువలనఁ గలుగునో యయ్యదియే బ్రహ్మ మని 'తద్రూప' యను వాక్యముయొక్క యధ్యాహారముచే సూత్రార్థము నిరూ పింపఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ బైనిఁ బెప్పఁబడిన విశేషణములతో నొప్పు జగత్తు యొక్క స్పృష్టిస్థితిలయములకారణము సర్వజ్ఞము సర్వశక్తి యగు బ్రహ్మముకంటె వేటొకటి యెంతమాత్రము గాదని యరమతాత్పర్యము.

అన్యేషామపి భావవికారాణాం త్రిష్టేవాంతర్భావ ఇతి జన్మస్థితినిశానామిహ గ్రహణమ్ | యాస్మిన్ పరివర్తనాం తు జాయతే తస్మిన్ త్యాజినాం గ్రహణే లేమాం జగతః స్థితికాలే సంభావ్యమానత్వాన్మూలకారణదుత్పత్తిస్థితినిశా జగతో న గృహీతాః స్మృతిత్యాశంకేతః తస్మా శంకీతి యోచ్చత్ప్రహృతాః సత్యైవ స్థితిః స్రవ్యత్యత ఏవ గృహ్యతే | న యథోక్తవిశేషణ్య జగత్

ఇచట 'జన్మాది' యన జన్మస్థితిలయములు మూడుమాత్రమే యేల గ్రహింపబడవలయును? జన్మ మొకలుగా గలిగిన భావవికారములలో వేటొక మూడగు వృద్ధిపరిణామములయములను భావవికారములు గూడ వివచ్యు చున్నవే యన నామూడు సూత్ర సీమూడితీయంబే యంతర్భావము నొందు చున్నవని "అన్యేషామపి గ్రహణమ్మ"ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

ఇంతియకాదు; "జాయతే, అస్తి, నర్థతే, విపరిణమతే, అవక్షీయతే, నశ్యతి" యను యాస్మిన్వాక్యముచే సుచ్చరింపబడిన యాదుభావవికారముల నిచట జన్మాదిశబ్దముచే గ్రహించినచో సీమావవికారములు జగదంతఃపాతివస్తువులతో సంబంధించినవే యట్టిటచేసి జగదంతఃపాతివస్తువులయొక్క యుత్పత్తి స్థితిలయములకు మాత్రమే బ్రహ్మము కారణ మని భాసించును గాని జగత్తు యొక్క యుత్పత్తిస్థితిలయములకు బ్రహ్మము కారణ మని భాసింపకపోవచ్చు నను నాశంక గలుగును. అట్టియాశంక గలుగకుండవలయు నను తలంపుతో శుత్రీయందు వివచ్యుని జన్మస్థితిలయములు మూడుమాత్రమే గ్రహింపబడు చున్నవనియు, బ్రహ్మమువలన నేజగత్తుయొక్క యుత్పత్తి వినబడుచున్నదో యాబ్రహ్మమందే యీజగత్తుయొక్క స్థితియు లయమును గూడ గలుగుచున్న దను సర్థము సుస్వక్రము గాగ జన్మస్థితిభంగములు మూడుమాత్రమే గ్రహింపబడవలయు నని "యాస్మిన్ పరివర్తనాం తు... గృహ్యంతే" యను భాష్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది. యాస్మిన్ డన నిరుక్తమును రచించిన మహర్షి. మూలకారణాత్ = బ్రహ్మమువలన నని యర్థము. "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే" యను శ్రుతిచేతనే గాక జగదుత్పత్తిస్థితిలయములకు గారణము సర్వజ్ఞము సర్వశక్తియు నగు బ్రహ్మ మని నిరూపించుటయే గాక యుక్తిచే గూడ నిట్టిబ్రహ్మమే జగదుత్పత్తిస్థితిలయములకు గారణము గావలయు గాని వేటొకటి కారణ మగుటకు సంతిమాత్ర మవకాశము లేదని "న యథోక్తవిశేషణస్య జగతః... సంభావంత్యు శత్యమ్మ"ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

'యథోక్తవిశేషణస్య' యనగా "నామరూపాభ్యాం వ్యాకృతస్య" యను విశేషణ మాదిగా గల నాల్గువిశేషములతో నొక్కసర్థ యని యర్థము. యథోక్తవిశేషణయనగా 'సర్వజ్ఞం' 'సర్వశక్తి' యను విశేషణములు గలిగినది

యథోక్తవిశేషణవిశ్వరం ముక్త్యావ్యతః ప్రధానాదచేతనాదణభ్యో భావాత్సం-
-హితో నా ఉత్పత్త్యాది సంధానయతు శక్యమ్ । న చ స్వభావతః, విశిష్టదేశ-
కాలనిమిత్తానామిహోపాదానాత్ । ఏతదేవానుమానం సంసారవ్యతిరీకేశ్వరా స్తిత్వా-
దిసాధనం మన్యత్త ఉత్సర్గకారణినః । నన్విహాపి తదేవోపన్యస్తం జన్మాదినూత్రే ।

యని యర్థము. బ్రహ్మముకంటె వేరుగనవి కారణములు గావనటలో నాలుగు
వాదము లిచట బ్రదర్శింపబడుచున్నవి.

1. 'ప్రధానాదచేతనాత్త'న నచేతన మగు ప్రధాన మని యర్థము.
ఉప్రధానము తిగునాత్మకము జడము స్వతంత్రము పరిణామియు నగుచున్న
దనియు నయ్యదియే జగత్కారణ మనియు సాంఖ్యులయాశయము.

2. 'అణుభ్య' యనఁ బరమాణువు లని యర్థము. ఈపరమాణువులు
గూడ జడములు. ఈపరమాణువులు జగత్కారణ మని నైశేషికాదులు తలంచు
చున్నారు.

3. 'సంసారిణ' యన జీవుఁ డని యర్థము. ఏకాదశరద్రులు, ద్వాదశా-
దిత్యులు, అష్టనసువులు, ఇంద్రియ, ప్రజాపతి యను ముప్పది ముగ్గురు దేవతలు
జగత్కారణ మని మీమాంసకులు దలంచుచున్నారు.

4. "అభావాత్త"నగా శూన్యము. శూన్యము జగత్కారణ మని
జౌధులు తలంచుచున్నారని.

ఉత్పత్త్యాది = ఉత్పత్తిస్థితిలయములు.

"న చ స్వభావతః విశిష్టదేశకాలనిమిత్తానామిహోపాదానాత్త"ను
భాష్యముచే స్వభావవాదము నిరసింపబడుచున్నది. ఈజగత్తునందుఁ బ్రతికార్యము
నకును నియత మగు దేశము కాలము నిమిత్త మనఁగాఁ గారణము గ్రహింపఁ
బడుచున్నది. కావున దేశకాలనిమిత్తాపేక్ష యింపుకేసియు లేకుండు నాకస్మికముగ
జగత్తు బయలువెడలె నను వాద మనేమింజన మని యర్థము. జగదుత్పత్తిస్థితిలయ
ములకు నైదువిధము లగు కారణాంతరములు నిరసింపబడుచున్నవి. ఎట్టివాడు లెట్టి
కారణాంతరములఁ బ్రదర్శించి రనునవి యన్నియు నీయైదువాదములయం దంతర్భా-
వము నొందుచుండుటఁజేసి యవ్వాని నిచట వేరుగా గ్రహింపలేదు.

ఇట్లు యుక్తిచేఁ గూడ బ్రహ్మమే జగదుత్పత్తిస్థితిలయ కారణ మని
నిర్వచింప, మధ్యస్థుఁడు "ఏతదేవానుమానం... జన్మాదినూత్రే" యని ప్రశ్నించు
చున్నాఁడు. అనఁగా యథోక్తవిశేషణములతోఁ గూడినజగత్తునకు యథోక్తవిశేషణ
ములతోఁ గూడిన యీశ్వరునివలననే యుత్పత్తిస్థితిలయములు గలుగునను యుక్తిని
బ్రదర్శింప నీయుక్తినే ప్రధానముగాఁ జేసికొని 'యీశ్వరకారణవాదు లగు

న! వేదాంతవాక్యమును గ్రహణార్హత్వాహ్వానము తానామే । వేదాంతవాక్యాని హి సూత్రైరుదాహృత్య విచార్యతే । వాక్యార్థ విచారణాధ్యవహానవిర్వృత్తాహి బ్రహ్మ-
వగతిర్నానుమానాది ప్రమాణాంతరనిర్వృత్తా । సత్పు తు వేదాంతవాక్యేషు జగత్తో-
జన్మాదికారణవాదిషు తదర్థగ్రహణదార్ధ్యా యానుమానమపి వేదాంతవాక్యా-
విరోధి ప్రమాణం భవన్న నివార్యతే, శుత్రైవచ సహాయత్వేన తర్కస్యాభ్యు-
పేతత్వాత్ ।

నై యాయీ కానులు సంసారికంబై భిన్న మగు నీశ్వరునియొక్క యస్తిత్వమును నిరూపించుచున్నారు. అట్టియు క్తిరూప మగు ననుమానమే “జన్మాన్యస్య యతః” యను సూత్రముచే నభిశేత మగుచున్నదా? అనగా నీజన్మాదిసూత్ర మనుమాన ప్రమాణముచే నీశ్వరుని సాధించుటకై పరిచయించుచున్నదా? యని ప్రమాణమును గూర్చి శంక గలుగ నీజన్మాదిసూత్ర మనుమానప్రమాణసూచక మొతమాత్రము కాదని సహేతుకముగ “న । వేదాంతవాక్యమును గ్రహణార్హత్వాహ్వానము తానామే”ని వారింపఁబడుచున్నది. సహేతుకగ్రహణవాక్యము “వేదాంతవాక్యాని హి... వేదాంత వాక్యప్రదర్శనార్థమై”ను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. ఈశాస్త్రముచే బరమపురుషార్థసాధనముగా నభిలషింపఁబడు బ్రహ్మవగతి వేదాంతములయొక్క యర్థవిచారణవలనఁ గల్గెను నిశ్చయముచే బొందఁబడునదియే గాని యనుమానము మొదలుగాఁ గల ప్రమాణాంతరములచే నెంతమాత్రము బొందఁబడునది కాదు. కావున నీసూత్రములచే వేదాంతవాక్యములు దాహరింపఁబడి విచారింపఁబడుచున్నవి. కావున నీసూత్రములకు వేదాంతవాక్యములతోడిసంబంధమును గ్రహింపనిచో నర్థము గించుకేనియును గ్రహించుటకు సావకాశము లేదు. న్యాయవైశేషికసాంఖ్యయోగాదిదర్శనములయందువలె నీ సూత్రములు స్వతంత్రముగ నర్థప్రత్యాయకము లెంతమాత్రము గావు. మీమాంసా సూత్రముల కెట్లు శ్రుతివాక్యసంబంధమును గ్రహించి యర్థమును దెలిసికొనవలయునో యాతీరుననే యీసూత్రములకు వేదాంతవాక్యసంబంధమును గ్రహించి యర్థమును జెప్పితీరవలయు నని పైవాసిన సహేతుకగ్రహణవాక్యార్థము “వేదాంతవాక్యాని... నానుమానాదిప్రమాణాంతరనిర్వృత్తా” అను భాష్యముచే బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది.

అట్లునచో నీవేదాంతవాక్యార్థగ్రహణమునకు ననుమానప్రమాణముతో నెంతమాత్ర మవసరము లేదా? యను శంక గలుగ వేదాంతవాక్యార్థనిశ్చయమును గూర్చి వేదాంతవాక్యము కవిరుద్ధమగు ననుమానముగూడఁ బ్రమాణముగా గ్రహింపఁబడుచుండు నా “సత్పు తు ... న నివార్యతే” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. వేదాంతవాక్యార్థనిశ్చయముచేతనే బ్రహ్మవగతి గలుగ ననుమానప్రమాణము నెందులకు స్వీకరింపనలయు నన శ్రుతిచేతనే తర్కసహాయము

తదాహ — “సర్వే శక్త్యా మంజయన్” (బృహ. 2.4.5) ఇతి శ్రుతిః “పండితో
మేధావిః శక్తిరేవ తాత్పర్యేనైవ వేదోపాద్యమాన్ పురుషో వేద” (ఛాందో.
6-1-2-2) ఇతి శ్రుతిరనుబంధినాహయ్య మాత్మనో దర్శయతి । న ధర్మజిజ్ఞాసా-
యామి — శ్రుత్యా కరణం పరం బ్రహ్మణి, బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయామ్ । కింతు శ్రుత్యా-
దయోఽనుభవాద్యన్తయధాంధవమిహావమాణం, అనుభవావసానత్వాద్భూ-
తవస్తువిషయత్వాత్ప్రసక్తజ్ఞానస్య । కర్తవ్యే హి విషయే నానుభవావేత్తాఽస్తీతి
శ్రుత్యాపిచామేకా బ్రహ్మణ్యో న్యాత్మసుమాధీనాఽన్తరాంతరాత్వేచ్ఛ కర్తవ్యస్య ।

గూడ నంగీకరింపబడుటండేసి తర్క మంగీకరింపబడుచున్న దని “శ్రుత్యైవ చ
సహాయత్వేన తర్కన్యాయజేతత్వాత్”ని హేతువాక్యము సప్రదర్శింపబడు
చున్నది. ఈ హేతువాక్యము “తథాహి...పర్వయతి” యను భాష్యముచే
వివరింపబడుచున్నది. “శ్రోతవ్యః మంతవ్యః” యను శ్రుతిగ్రాహకం “మంతవ్యః”
యను శబ్దముచే యుక్తిహక్తృత మగు నుననన విధింపబడుటండేసి యుక్తి
యొక్క యావశ్యకత చూపబడుచున్నది. మేధావి యగు పండితుఁ డాప్తోప
దేశముచే దనగాంధారదేశముల నెట్లు పొందెనో యీచీరుసనే యీచార్యోప
దేశమును బడిసిన పురుషుఁడు గూడఁ జెలిసికొను నను శ్రు. శ్రే. బురుషబుద్ధిరూప
మగు తర్కముయొక్క నాహాయ్య వివేచనానిత్యాత్మరూపం దావశ్యక మని
యభిప్రాయము. వేదా నాహాయ్యార్థనిర్ణయములననే ప్రయోజనము గల్గుచోఁ
దదర్శనిష్ఠాయకము లగు శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణాననసహాయ్య లను ‘పట్నీ’మాణ
ములనే ధర్మజిజ్ఞాసయందువలె నేల గ్రహింపఁగూడదు ? అనుమానాదిప్రమాణముల
కవసర మేల ? యనఁగా నిందు శ్రుత్యాదులు ననుభవాదులును గూడ యథోచిత
ముగఁ బ్రమాణము లని “న ధర్మజిజ్ఞాసాయామిన ... ప్రమాణమ్”ను
భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అనుభవాదులను గూడఁ బ్రమాణముగా
గ్రహించుటకుఁ గారణము “అనుభవావసానత్వాద్భూతవస్తువిషయత్వాచ్ఛ బ్రహ్మ-
విజ్ఞానస్య” అను వాక్యముచేఁ బ్రదర్శింపబడుచున్నది. బ్రహ్మవిజ్ఞానముసిద్ధవస్తువిషయ
మగుటండేసి యనుభవము గలుగకపోయినచో జిజ్ఞాస నివృత్తి జెందదు. కావున
ననుభవముగూడఁ బ్రమాణముగా గ్రహింపఁబడు చున్నదని యర్థము. ఈ హేతు
వాక్యము “కర్తవ్యే హి విషయే...భూతవస్తువిషయత్వాత్”ని భాష్యముచే వివ
రింపబడుచున్నది. ధర్మజిజ్ఞాసయందుఁ గర్తవ్యమే విషయముగా నుపదేశింపఁ
బడుచున్నది. కర్తవ్యమన్ననో యొకపురుషునియొక్క వ్యాపారమున కధీనమగు
స్వరూపము గలది నుండి స్వతస్సిద్ధరూపము నొకవర్గాత్తము గలిగియుండకపోవు
టచే నద్దానిని చెలిసికొనుట కనుభవముతో నెంతమాత్రమును బనిలేదు. కావునఁ
గర్తవ్యమగు కర్మ నెట్లు నిర్వర్తింపవలయునో యద్దానిని యథోచితముగఁ జెలిసి

కర్తృమకర్తృమన్యథా వా కర్తుం శక్యం తాకికం వైదికం చ కర్మ । యథాశ్చేన
గచ్ఛతి, పద్భ్యమన్యథా వా, న వా గచ్ఛతి! తథా “అతిరాత్రే పోడశిం
గృహ్ణతి, నాతిరాత్రే పోడశిం గృహ్ణతి” “ఉదితే జహోతి, అనుదితే జహోతి”
ఇతి విధిప్రతిషేధాశ్చ తార్థవంతః స్మృత్యః, వికల్పోత్సర్గాపవాదాశ్చ ।

కొనుటకు శ్రుత్యర్థముమాత్రమే యవసరమగుటంజేసి శ్రుత్యాదులుమాత్రమే ధర్మ
జిజ్ఞాసయందుఁ బ్రమాణములుగా గ్రహింపఁబడుచున్నవని “కర్తవ్యే హి విషయే...
.....కర్తవ్యస్య విషయస్య” యను భాష్యముచే నిర్వచించి ధర్మజిజ్ఞాసయందనుభ
వాదుల కవసరము లేదని చెప్పుచున్నారు.

ఇంతియకాదు; కర్తవ్యము వాక్యములచే బోధింపఁబడినను సద్దాని
స్వరూపము సిద్ధముగాక పురుషాధీనమే యనుటకు నుద్దేశింపఁబడిన కార్యము
పురుషునిచే జేయఁబడుటకుఁగాని, చేయఁబడుటకుండుటకుఁగాని, వేతాకవిధమునఁ
జేయఁబడుటకుఁగాని సావకాశము నిచ్చుచుండును. ఎట్లన - గమన మను క్రియ
పురుషాధీనమై కాలత్రోఁగాని గుఱ్ఱమువైఁగాని లేక మఱియొకరికిఁగాని చేయఁ
బడుట కవకాశము గలిగియుండుటయేగాక మాని వేయఁబడుటకుఁగూడ నవకాశము
నిచ్చుచున్నది. తాకికమగు గమనక్రియ యెట్లు పురుషాధీనమో యాతీరుననే
వైదికక్రియగూడఁ బురుషాధీనమే యనుటకుఁ బలునిదర్శనములు వేదమందుఁ
జెలియవచ్చుచున్నవి. ఎట్లన-అతిరాత్ర మను క్రితువునందు ‘పోడశి’ యను
గ్రహమును గ్రహింపవలయుననియు గ్రహింపనక్కఱలేదనియుఁ జెప్పు సమాన
బలము గల శ్రుతివాక్యములు వినవచ్చుటచే పోడశిగ్రహమును గ్రహించినను
గ్రహింపకపోయినను నతిరాత్రక్రితువువలనఁ బ్రత్యవాయము గలుగనేరదు.
గ్రహణాగ్రహణములు పురుషాధీనములుగదా ! అతీరుననే యుదితానుదిత
హోమములు గూడను. అగ్నిహోత్రహోమము సూర్యోదయమునకుఁ బూర్వ
మునఁగాని పరమునఁగాని చేయవలయునని శ్రుతులు వినవచ్చుచున్నవి. ఇట్లు
విధులును ప్రతిషేధములును వికల్పములు సుత్సర్గములు నపవాదములును ధర్మజిజ్ఞాస
యందుఁ బ్రయోజనములను గనుచున్నవి. విధ్యాదులయందలి విషయములు
సిద్ధవస్తువులు గాక కర్మరూపములే యగుటంజేసి యవ్యానిఁ గూర్చి యనుభవ
మున కెంతమాత్రము ప్రయోజనములేదు. కావున ధర్మజిజ్ఞాసయందు శ్రుత్యా
దులే ప్రమాణమని “కర్తృమకర్తృం... వికల్పోత్సర్గాపవాదాశ్చ” యను భాష్య
ముచేఁ జెప్పఁబడి చున్నది.

విధులన“యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జహూయాత్” “అహరహస్సంధ్యాము-
పాసీత్” మున్నగునవి. ప్రతిషేధములన్ననో “నాన్మతం న దేత్” “న పరదారాన్
గచ్ఛేత్” “న కలంజం భక్షయేత్” నునవి. వికల్పములు “ప్రహిభిర్యవైర్వా జ-

న తు వస్త్యేనం నైవమస్తి నాస్తీతి వా వికల్ప్యతే వికల్పనాస్తు పురుషబుద్ధ్యపేక్షాః
 న వస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానం పురుషబుద్ధ్యపేక్షమ్ । కిం తస్మి వస్తుతంత్రమేన తత్ ।
 నహి స్థానావేకస్మిన్ స్థానైర్వా పురుషోన్యో వేతి తత్త్వజ్ఞానం భవతి । తత్ర
 పురుషోన్యో వేతి మిథ్యాజ్ఞానం । స్థానరేవేతి తత్త్వజ్ఞానం, వస్తుతంత్రత్వాత్ ।
 ఏవం భూతవస్తువిషయాణాం ప్రామాణ్యం వస్తుతంత్రమ్ ।

హాతి” మున్నగునవి. ఉత్పర్గ మనఃగా సామాన్యశాస్త్రము. “నహింస్యాత్సర్వా-
 భూతాని” మున్నగునవి. అపవాదమన విశేషశాస్త్రము “అగ్నిషోమీయం పశు-
 మాలభేత” మున్నగునవి. కర్మయందుఁ జేయుట మానుట వేటొకవిధమునఁ
 జేయుట యను వికల్పముల కవకాశముగల్గునట్లు సిద్ధవస్తువులయందు నెట్టివికల్పము
 అకు నవకాశములేదు. “ఈవస్తుపిట్లున్నది; ఇట్లులేద”నువికల్పములకు వస్తువునం
 దెంతమాత్ర మవకాశములేదు. ఏలయన, వికల్పములన్ననో పురుషబుద్ధ్యపేక్ష
 ములు. వస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞాన మన్ననో పురుషబుద్ధి నెంతమాత్ర మపేక్షింపదు.
 కావున వస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానమున కనుభవాపేక్ష గలదని “నతు వస్తు... పురుష-
 బుద్ధ్యపేక్షమ్”ను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. పురుషబుద్ధి యనఁగా
 సంతకరణమని యభిప్రాయము. వికల్పన మన సంశయవిషయములు. వస్తు
 యాధాత్మ్యజ్ఞానము పురుషబుద్ధి నపేక్షింపనిచో మఱియెట్లునిన పేక్షించు నని మధ్యస్థ
 ప్రశ్నము “కిం తస్మి” యనుదానిచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. వస్తుయాధాత్మ్య
 జ్ఞానము వస్త్రధీనమని “వస్త్రధీనమేవ తత్”ను భాష్యముచే సంగ్రహముగఁ జెప్పఁ
 బడి యాసంగ్రహవాక్యము “న హి... భూతవస్తువిషయత్వాత్”ను భాష్యముచే
 వివరింపఁబడుచున్నది. ఈభాష్యమునందు దృష్టాంతప్రదర్శనపురస్సరంబుగ మిథ్యా
 జ్ఞాన తత్త్వజ్ఞానములు ప్రదర్శింపఁబడుచున్నవి. ఎట్లన నొకస్థానపునందుఁ బురుషుఁడా?
 స్థానవా? లేక వేటొకటియా? యనుసంతకరణవికల్పము తత్త్వజ్ఞానమెంతమాత్రము
 గాదని “నహి భవతి” యనుభాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. పైమూఁడువికల్పముల
 యందును బురుషుఁడనియుఁగాని వేటొకటియనియుఁ గాని తలంచుట మిథ్యారూప
 మగునజ్ఞానమని చెప్పఁబడుచున్నదని “తత్రపురుషోన్యోవేతి మిథ్యాజ్ఞానమ్”ను
 భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అయ్యది పురుషుఁడుగాదు వేటొకటియునుగాదు
 స్థానవే యను నిశ్చయము తత్త్వజ్ఞానము. ఏలయన నియ్యతి వస్త్రధీనమై
 వస్తుస్వరూపబోధకమగుటంజేసియే యని “స్థానరేవేతి తత్త్వజ్ఞానం, వస్తుతంత్ర
 త్వాత్”ను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్టి దృష్టాంతముచే సిద్ధమగు
 వ్యాప్తిని “ఏవం భూతవస్తువిషయాణాం ప్రామాణ్యం వస్తుతంత్రమ్”ని నిర్వచించు
 చున్నారు. అనఁగా భూతవస్తువుల ననఁగా సిద్ధవస్తువులఁగూర్చిన ప్రామాణ్యము

తత్త్రైవం సతి బ్రహ్మజ్ఞానమపి వస్తుతంత్రమేవ, భూతవస్తువిషయత్వాత్ | నను భూత-
వస్తుత్వే బ్రహ్మణః ప్రమాణాంతరవిషయత్వమేవేతి వేదాంతవాక్యవిచారణా-
నర్థికైవ ప్రాప్తా | స | ఇంద్రియావిషయత్వేన సంబంధాగ్రహణాత్ | స్వభావతో
విషయవిషయాణీంద్రియాణి స బ్రహ్మవిషయాణి |

వస్తుతంత్రమేయని యర్థము.

ఇట్టి లోకసిద్ధమగు వ్యాప్తిచే బ్రకృతము “తత్త్రైవం సతి బ్రహ్మజ్ఞాన-
మపి వస్తుతంత్రమేవ, భూతవస్తువిషయత్వాత్” నుభాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.
అనగా బ్రహ్మజ్ఞానముగూడ భూతవస్తువిషయమే యగుటంజేసి యయ్యదియు
వస్తుతంత్రమేకాని వేటొకవిధమున నలవడునదికాదు. కావున శ్రుత్యాదులు
ననుభవాదులుగూడ బ్రహ్మజ్ఞానమనందు యధోచితములగు ప్రమాణము అని
తాత్పర్యము.

బ్రహ్మము భూతవస్తువేయగుచో బ్రత్యక్షానుమానము లను ప్రమాణ
ములచే గ్రహింపబడునదియేయగును. అట్లు గ్రహింపబడినచో వేదాంతవాక్య
విచారమువలన గల్గుప్రయోజనము తెలియబడదు కావున బ్రహ్మజ్ఞానమును
గూర్చి వేదాంతవాక్యవిచారణ నిర్ధకమే యగునని “నను భూతవస్తుత్వే
బ్రహ్మణః... అనర్థికైవ ప్రాప్తా” యని మధ్యస్థుడు ప్రశ్నించుచున్నాడు. ప్రమా
ణాంతరవిషయత్వమన బ్రత్యక్షానుమానములచే తెలియబడునదియని యభిప్రాయము.
ఇట్టి యాక్షేపము ‘స’ యని పరిహరింపబడుచున్నది. పరిహారమునకు
హేతువు “ఇంద్రియావిషయత్వేన సంబంధాగ్రహణాత్” ను సంగ్రహవాక్య
ముచే జెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మ మింద్రియములకు విషయముకాకపోవుటచే
లింగలింగసంబంధము ఘటింపకపోవుటవలన బ్రహ్మము ప్రమాణాంతరములచే
గ్రహింపబడదని యభిప్రాయము. పైసంగ్రహవాక్యము “స్వభావతః.....
నిశ్చేతు” మ్మను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఇంద్రియములు స్వభావముచే
శబ్దాదివిషయములను మాత్రమే విషయములనుగా గ్రహించుచుండును
గాని బ్రహ్మము మంతమాత్రమును గ్రహింపజాల వని “స్వభావతః
విషయవిషయాణీంద్రియాణి స బ్రహ్మవిషయాణి” యను భాష్యముచే నింద్రియ
సామర్థ్యము వ్యక్తికరింపబడుచున్నది. ఇంక బ్రహ్మ మింద్రియములకు తెలియ
బడినపుడు గదా యీ కార్యరూప మగు జగము బ్రహ్మముతో సంబంధించె నని
తెలిసికొనబడును. అట్లు గాక కార్యరూప మగు నీజగత్తే యింద్రియములచే
తెలిసికొనబడుచున్నది గాని ఈజగత్తు బ్రహ్మముతో సంబంధించియున్నదో
మఱియొకదానితో సంబంధించియున్నదో నిశ్చయించుట కవకాశము చాలమి
బ్రహ్మము ప్రమాణాంతరవిషయ మంతమాత్రము గాదు. కావున వేదాంత

సతి హింద్రియవివయత్వే బ్రహ్మణః, ఇదం బ్రహ్మణా సంబంధం కార్యమితి గృహ్యేత । కార్యమాత్రమేవ తు గృహ్యమాణం కిం బ్రహ్మణా సంబంధం కిమన్యేన కేనచిద్వా సంబంధమితి న శక్యం నిశ్చేతుమ్ । తస్మాజ్జన్మాదిసూత్రం నానుమానోపన్యాసార్థమ్, కిం తద్ధి వేదాంతవాక్యప్రదర్శనార్థమ్ । కింఘనస్త-
ద్వేదాంతవాక్యం. యత్సూత్రేజేహ లిలక్షయిషిత్వమ్, “భృగుర్వై వారుణః । వరుణం పితరే ముపససార । అధీహి భగవౌ బ్రహ్మేతి ” ఇత్యుపక్రమ్య ఆహ—
“ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే. యేన జాతాని జీవంతి । యత్ర-
యన్త్యభిసంవిశంతి, తద్విజ్ఞానస్య । తద్బ్రహ్మేతి ” (తైత్తి 3-1) ।

వాక్యార్థవిచారణ యంతమాత్రము నిర్ణయము గాదను నాశయముచే “సతి హి...నిశ్చేతుమ్” ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు బ్రహ్మజ్ఞానము వేదాంతవాక్యార్థ నిర్ణయముచే దక్క వేరొక విధముననలవడ దని చెప్పి ప్రకృతము “తస్మాజ్జన్మాదిసూత్రం నానుమానోపన్యాసార్థమ్”ని యుపసంహరింపబడుచున్నది. అనగా “జన్మాద్యస్య యతో”యను సూత్ర మనుమానముయొక్క యుపన్యాసముకొరకు గాదని యర్థము. అట్లైనచో “కిం తద్ధి మేటి యందుల క”ని మధ్యస్థుఁ డడుగ “వేదాంతవాక్యప్రదర్శ-
నార్థమ్”ని సమాధానము జెప్పబడుచున్నది. అనగా నీజన్మాదిసూత్రము వేదాంతవాక్యములఁ బ్రదర్శించుటయే ప్రయోజనముగాఁ గల్గి ప్రవర్తించుచున్న దని భావము అట్లైనచో నీసూత్రముచే నిచటఁ బ్రదర్శింపఁదలఁచిన వేదాంతవాక్య మెఱుఁగి యని “కిం ఘనః ... లిలక్షయితుమ్” ను వాక్యముచే మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నింప నీయధికరణమునకు విషయవాక్యము “భృగుర్వై వారుణః, ... తిభిసంవిశంతి”యను భాష్యముచే సుస్పష్టముగఁ బ్రదర్శింపబడుచున్నది. ఈభాష్యముచే దైత్తిరీయోపనిషత్తునందలి భృగువల్లి యనుదానియం దుపక్రమము మొదలు “ఆనందం ప్రయంత్యభిసంవిశంతి”యను వాక్యమునఁజును గల గ్రంథ మంతయు నిచట విషయవాక్య మనియు నద్దానివలనఁ దెలియవచ్చెడి యర్థమే పకలశ్రుతిశిరోవతంస మగు నిర్ణయమనియు సూచింపబడుచున్నది. ఈప్రకరణము (భృగువల్లి) “భృగుర్వై వారుణః, వరుణం పితరముపససార” యను వాక్యము-
లతోఁ బ్రారంభమై “ఇత్యుపక్రమ్య” ను పదములతో ముగియుచున్నది. ఇందలివిషయ మేమన ‘వరుణపుత్రుం డగు భృగు వనునాతఁడు బ్రహ్మవేత్త యుత్కృష్టతను బొందు నను లౌకికప్రసిద్ధి వైదికప్రసిద్ధి బుష్కలముగఁ దెలిసికొనినవాఁడై యట్టిపరమపురుషార్థసాధనం బగు బ్రహ్మమును, దెలిసికొనవలయు నను తీవ్రేచ్ఛతో “పరీక్ష్య లోకాన్కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాన్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం న గురు-

మేవాభిగచ్ఛేచ్ఛోత్తియం బహ్మవిష్ణుః” “తద్విద్ధి ప్రణేపాతేన పరిపశ్వేన సేవయా” యను సుతిస్మృతులచే విధింపబడిన విధమునఁ దండ్రి యగు వరుణుని కడకుఁ జని “అధీహి భగవో బ్రహ్మ” యను మంత్రపురస్కరంబుగఁ దనకు బ్రహ్మము నుపదేశింపు మని ప్రార్థింప నా వరుణుండు “ఆన్నం ప్రాణం చక్షుః శ్రోత్రం మనోవాచమృ”ని బ్రహ్మోపలబ్ధిద్వారములను బ్రదర్శించి పిమ్మట “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేవ జాతాని జీవంతి, యత్రయంత్యేభీనంవిశంతి, తద్వి జిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ” యని బ్రహ్మలక్షణమును తటస్థముగ నుపదేశించి యట్టి బ్రహ్మమును గూర్చి విశేషవిచారంబును జేయు మని యాజ్ఞాపించెను. పిమ్మట నాభ్యువు దీర్ఘతపం బొనరించి యన్నమువలననే సకలభూతములు పుట్టుటయుఁ బుట్టినవి యన్నముచే జీవించుటయు నన్నమునందే లయముఁ జెందుటయుఁ జూచియన్నమే బ్రహ్మమని తెలిసికొనెను. కాని యన్నము నశ్వర మగుటను దెలిసి యద్దానిని బ్రహ్మముగా నిర్ణయించుటకు సంశయ మొంది మఱలఁ దండ్రి కడకుఁ జని బ్రహ్మ నుపదేశింపుఁ డని ప్రార్థింపఁగాఁ దండ్రి మఱల తపస్సే బ్రహ్మము కావునఁ దపస్సుచే బ్రహ్మమును విచారింపు మని యానతిచ్చెను. పిమ్మట భ్యువు దీర్ఘతపం బొనరించి ప్రాణమువలన సకలభూతములు జనించుటయుఁ బ్రాణముచే జీవించుటయుఁ బ్రాణమునందు లయముఁ జెందుటయుఁ దెలిసికొని ప్రాణమును బ్రహ్మముగాఁ దెలిసికొనెను. కాని ప్రాణమును బ్రహ్మముగా నిర్ణయింపఁజాలక తిరుగఁ దండ్రికడకుఁబోయి బ్రహ్మమును బోధింప వలయు నని పశ్చింప నాతఁడు తపస్సే బ్రహ్మము, తపస్సుచే బ్రహ్మమును విచారింపు మని మఱల నాజ్ఞాపించెను. పిమ్మట భ్యువు దీర్ఘతపం బొనరించి మనస్సువలన సకలభూతములు పుట్టుటయు మనస్సుచే జీవించుటయు మనస్సునందు లయముఁ జెందుటయుఁ దెలిసికొని మనస్సును బ్రహ్మముగాఁ దెలిసికొనెను. కాని యట్టిమనస్సును బ్రహ్మముగా నిర్ణయింపఁజాలక సంశయమునుజెంది మఱలఁ దండ్రికడకుఁ జని బ్రహ్మము నుపదేశింపుఁడని ప్రార్థించెను. తండ్రియన్ననో మఱల “తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ । తపో బ్రహ్మ” యని యానతిచ్చె. పిమ్మట భ్యువు తపం బొనరించి విజ్ఞానమువలన సకలభూతములు జనించుటయుఁ విజ్ఞానముచే జీవించుటయు విజ్ఞానమునందు లయము చెందుటయు తెలిసికొని విజ్ఞానమును బ్రహ్మముగాఁ దెలిసికొనెను. కాని యట్టివిజ్ఞానము కూడ బ్రహ్మముగా నిర్ణయింపఁజాలక సంశయగ్రస్తఁడై మఱలఁ దండ్రికడకుఁ జని బ్రహ్మము నుపదేశింపుఁ డని ప్రార్థింపఁగాఁ దండ్రి “తపోబ్రహ్మ, తపసాబ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ” యని మఱల నానతిచ్చెను. భ్యువు వన్ననో దీర్ఘతపం బొనరించి యానందమువలన సకలభూతములు జనించుటయు నానందముచే జీవించుటయు నానందమునందే

లస్య చ నిర్ణయవాక్యమ్— “అనందాద్వేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే ।
అనందేన జాతాని జీవంతి । అనందం ప్రయంత్యభిసంవిశంతి” (తై. 3-6.)
అన్యోన్యప్రేవంజాతీయకాని వాక్యాని నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తస్వభావసర్వజ్ఞస్వరూప-
కారణవిషయాణ్యదాహర్తవ్యాని॥ 2.

మగ్న మగుటయుఁ దెలిసికొనుటయే గాక యట్టిమానందమే బ్రహ్మమని నిర్ణయ-
ముఁ జెందెను. అనిర్ణయముచే గృతకృత్యత నొందుటవలనఁ దిరుగఁ దప్పి
కడకుఁ జనినట్లు వినవచ్చుటలేదు.

ప్రకృతపుభృగువల్లియందు బ్రహ్మమును దెలియఁగోరిన భృగు వన్న
ప్రాణమనోవిజ్ఞానానందములఁ బుష్కలముగ విచారించి యన్నప్రాణమనోవిజ్ఞా-
నము లెంతమాత్రమును బ్రహ్మరూపములు గావనియు నానంద మొక్కటియే
బ్రహ్మ మనియుఁ దెలిసికొనుటచే, భృగువుచేఁ దెలిసికొనఁబడిన యానంద
మొక్కటియే బ్రహ్మ మనియుఁ దద్భిన్నపదార్థము లెవ్వియును బ్రహ్మ మెంత
మాత్రమును గానోప ననియు నట్టిమానందరూప మగు బ్రహ్మమును దెలిసి
కొనుటచే మాత్రమే పరమపురుషార్థ మగు ముక్తి యలవడు ననియు భృగువల్లి
వలనఁ దేటతెల్ల మగుచున్నది. ఈభృగువల్లియందు వన్నప్రాణమనోవిజ్ఞానానంద
ములకంటె భిన్నము లగు పదార్థము లెవ్వియును వినఁబడకపోవుటచేతను నేతద్భి-
న్నము లగు పదార్థముల నించుకేనియు బ్రహ్మముగా విచారణకోటియందు
స్వీకరింపకపోవుటచేతను నేతద్భిన్నపదార్థములు సంశయకోటియందుఁ గూడ
నెక్కుటకు వీలులేనట్లు దెలియవచ్చుచున్నది. ఇంతియ కాదు. దీనివలన బ్రహ్మ
మానందమాత్రమే కాని వేతొండు గాదనియుఁ గూడఁ దెలియవచ్చుచున్నది.
దానందజేసి వేదవ్యాసభగవానులు జగజ్జన్మాదికారణం బగు బ్రహ్మ మానంద
మాత్రమే కాని వేతొండు గానోప దని యుపదేశంపను నీచతుస్సూత్రిని బ్రదర్శించి
నట్లు సువ్యక్త మగుచున్నది. ఇట్టిపరిస్థితులయందుఁ జతుస్సూత్రిచేఁ బ్రతిజ్ఞ
చేయఁబడిన బ్రహ్మమును నారాయణుడు, హరి, శివుడు, కృష్ణుడు, రాముడు,
శక్తి, ప్రధానము, పరమాణువు లని, యిట్లు పలువిధముల వ్యక్తీకరించుచు
గ్రంథాడంబరములఁ గావించిన మహనీయుల నేమనవలయునో ప్రాజ్ఞులు
నిర్ణయింతురుగాక !

భృగువల్లియందు “భృగుర్వై వారుణిః । పరుణం పితరీముపససార ।
అధీహి భగవ్రా బ్రహ్మేతి” యను వాక్యము “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” యను
సూత్రమునందలి “అథ” యను శబ్దార్థమును వ్యక్తీకరించుచున్నది. ‘తద్విజ్ఞానస్స
తద్రూపా’ యను వాక్యార్థమును, ‘బ్రహ్మజ్ఞానా’ యను శబ్దము సూచించు

శాస్త్రయోనిత్వాది క.రణమ్

జగత్కారణత్వప్రదర్శనేన సర్వజ్ఞం బ్రహ్మత్యుపక్షిస్తు తదేవ ద్రవ్యయాహ—

శాస్త్రయోనిత్వాత్ || 3.

చున్నది. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన జాతాని జీవంతి, యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి, తద్బ్రహ్మ” యను వాక్యములను “జన్మా-
ద్యస్య యతః” యను సూత్రము సూచించుచు బ్రహ్మముయొక్క యుపలక్షణ-
మును గూడ సూచించుచున్నది. ఇయ్యది యుపలక్షణ మని “తస్య చ నిర్ణయ-
వాక్యమ్”ను భాష్యముచే సూచింపబడుచున్నది. నిర్ణయవాక్యమునం దానందము
బ్రహ్మముగా వినబడుటచే నిందు బ్రహ్మనాదుల శంకించుట కెంతమాత్రం మవ
కాశము లేదని సుస్పష్టము. ఈతైత్తిరీయశ్రుతి యొక్కటియేగాక ఈతైత్తిరీయ
శ్రుతితో సమాన మగు నర్థముగల వేదాంతవాక్యములు గూడ విషయవాక్యము-
లుగా గ్రహింపవచ్చుననియు నితరస్థలములందుఁ దెలియవచ్చెడి శ్రుతులు గూడ
సీసూత్రమునందు గ్రథనము చేయబడుచున్న వనియు “అన్యాన్యప్రేవంజాతీయ-
తాని వాక్యాన్యధాహర్తవ్యాని” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఎట్టి
వాక్యము లిటు నభిప్రేతము లగుచున్న వన “నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తస్వభావసర్వజ్ఞ-
స్వరూపకారణనివయాః” యని నిరూపింపబడుచున్నది. నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్త
స్వభావ మనుపద మానందపదవివరణమే. ఇచట సర్వజ్ఞ మనఁగా విజ్ఞానఘన మని
యు త్తరాధికరణమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇది జన్మాద్యధికరణము.

శాస్త్రయోనిత్వాత్

ఉత్తరాధికరణ మన్ననో జన్మాద్యధికరణమువలెనే బ్రహ్మమునకు
లక్షణప్రమాణముల ప్రదర్శించుటకును నీయధికరణముచే బోధింపబడినవిషయమునే
ధ్రువపఱుచుటకును సర్వవిధములఁ బ్రయత్నించుచున్న దను నాశయమును వ్యక్తిక
రించుచు “జగత్కారణత్వప్రదర్శనేన సర్వజ్ఞం బ్రహ్మత్యుపక్షిస్తు తదేవ ద్రవ్య-
యాహ-శాస్త్రయోనిత్వాదితి” యను భాష్యముచే బ్రదర్శింపబడుచున్నది.
అనఁగా జగత్కారణ మని ప్రదర్శింపబడిన బ్రహ్మమును సర్వజ్ఞ మనుటకు
హేతువుగా సీశాస్త్రయోనిత్వాధికరణ ములరారుచున్న తని యభిప్రాయము.
ఈ ‘శాస్త్రయోనిత్వాత్’ను స్మృతము బ్రహ్మమునకు లక్షణపరముగను ప్రమాణ
పరముగను రెండువిధము లగు వ్యుత్పత్తిని గల్గి రెండువిధము లగు విషయవాక్య
ములను సూచించుచు రెండధికరణములను బ్రదర్శించుటచే దంతముగా గ్రహింప

మహత ఋగ్వేదాదేః శాస్త్రస్య నేకవిద్యాస్థానోపబృంహితస్య సృజీవ-
త్సర్వాస్థానద్యోతినః సర్వజ్ఞకల్పస్య యోనిః కారణం బ్రహ్మ । న హీదృశస్య

సూత్రకారుల కభిప్రేత మని గ్రహింపవలయును. శాస్త్రయోనిశబ్దమునకుఁ
“శాస్త్రం, యోనిః = కారణం, ప్రమాణమస్య బ్రహ్మణః స్వరూపాధిగమే”
యను బహువ్రీహీపరముగా నర్థమును గ్రహింపవలయును. శాస్త్రయోనిశబ్దము
నకు షష్ఠీతత్పురుషపరముగా నర్థమును గ్రహించినచో శాస్త్రమునకు బ్రహ్మము
కారణము గావున బ్రహ్మ సర్వజ్ఞ మను నర్థము లభించును. బహువ్రీహీపరముగా
నర్థము గ్రహించినచో శాస్త్రము ప్రమాణముగాఁ గలది బ్రహ్మమును నర్థము లభిం-
చును. మొదటియర్థముచే బ్రహ్మ లక్షణమును రెండవయర్థముచే బ్రహ్మప్రమాణ
మును సిద్ధించునట్లు వేదవ్యాసభగవాను లీసూత్రమును రచించినారు. షష్ఠీతత్పురు-
షము నుద్దేశించి “మహత ఋగ్వేదాదేః ... సర్వశక్తిత్వం చేతి” యను
భాష్యమును, బహువ్రీహ్యర్థము ననుసరించి “అథవా యథోక్తం ... యతోవా
ఇమాని భూతాని జాయంతి ఇత్యాది” యను భాష్యమును బ్రదర్శింపఁబడుచున్నవి.
“శాస్త్రస్య యోనిః = శాస్త్రయోని” యనుచో ‘శాస్త్రస్య’ యను పదము
యొక్క యర్థ మొదుపదములచే నిరూపింపఁబడుచున్నది. ఎట్లనగా — మహతః =
గొప్పయు ననగా గ్రంథముచే నర్థముచే గూడ గొప్పది యని యభిప్రాయము.
ఋగ్వేదాదేః = ఋగ్వేదము మొదలుగాఁ గలిగిన, యనగా ఋగ్యజుస్సామాధర్వ-
ణములే స్వరూపముగాఁ గలది యని యభిప్రాయము.

అనేకవిద్యాస్థానోపబృంహితస్య = శిక్ష, వ్యాకరణము, ఛందస్సు,
జ్యోతిషము, నిరుక్తము, కల్పము, పురాణములు, న్యాయము, మీమాంస,
ధర్మశాస్త్ర మను పదివిద్యాస్థానములచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడు నర్థము గలిగి
నదియు, సర్వాస్థానద్యోతినః = సకలవిషయముల నన తాకికవైదికముల నన్నిం-
టిని గూడఁ బ్రకాశింపఁజేయునదియు, సర్వాస్థానద్యోతిత్వమునందు దృష్టాంతము
“ప్రజీవత”ని, సర్వజ్ఞకల్పస్య = సర్వజ్ఞునితో సదృశ మగునట్టిదియు నని.

ఇచట యోనిశబ్దము కారణపరము. అనగా శాస్త్రమునకుఁ గారణము
బ్రహ్మ మగుటవలన బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ మని సూత్రీతాత్పర్యము. శాస్త్రమునకుఁ
గారణ మగుటచే బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ మనుటకుఁ దగు యుక్తి “న హీదృశస్య...
సంభవౌఽస్తి” యని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అనగా నిట్టిఋగ్వేదాదిస్వరూపము
గల శాస్త్రము సర్వజ్ఞుడును సర్వశక్తియు నగు బ్రహ్మముకంటె వేఱగు మఱి
యొకనివలనఁ గలుగుట కెంతమాత్ర మవకాశము లేదు. అనగా సర్వజ్ఞుఁ
డగు నీశ్వరునివీతననే గల్గినదని యభిప్రాయము. ప్రకృతపు యుక్తికే దగువ్యాప్తి
దృష్టాంతపురస్కరంబుగ “యద్యద్యస్తార్థం శాస్త్రం...ప్రసిద్ధం లోకే” యను

శాస్త్రస్య ఋగ్వేదాదిలక్షణస్యసర్వజ్ఞగుణాన్వితస్య సర్వజ్ఞాదవ్యతఃసంభవోఽస్తి |
యద్యద్విస్తరార్థం శాస్త్రం యస్మాత్పురుషవిశేషాత్సంభవతి, యథా వ్యా-
కరణాది పాణిన్యాదేశేయైకదేశార్థమపి స తతోఽవ్యధికతరవిజ్ఞాన ఇతి ప్రసిద్ధం
లోకే | కిము వక్తవ్యమనేక శాఖాభేదభిన్నస్య దేవతీర్యజ్ఞుష్యవర్ణాశ్రమాదిప్ర-
విభాగ హేతోర్యగ్వేదాద్యాఖ్యస్య సర్వజ్ఞానాకరస్యాప్రయత్నేనైవ లీలాన్యా-
యేన పురుషనిశ్వాసవద్యస్మాన్మహతో భూతాద్యోనేః సంభవః “అస్య మహతో
భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః” (బృహ. 2-4-10) ఇత్యాదిశ్రుతేః | తస్య
మహతో భూతస్య నిరతిశయం సర్వజ్ఞత్వం సర్వశక్తిమత్త్వం చేతి |

భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. లోకములోఁ దెలిసికొనఁబడు విషయము
లలో నేకదేశములగు వ్యాకరణాదులను రచించిన పాణిన్యాదులే యాయాయి
గ్రంథములందుఁ దెలియవచ్చుడి జ్ఞానముకంటె నెక్కుడు జ్ఞానమును గలిగి
యున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కావున నేయేపురుషునివలన నెంతెంత
విపుల మగు సర్థముతోఁ గూడిన శాస్త్రము బయలువెడలుచున్నదో
యాపురుషుఁ డంతకంటె నెక్కుడు విజ్ఞానముతో నలరారు చున్నట్లు లోక
మునఁ బ్రసిద్ధము గదా యని యర్థము. ఇట్టివ్యాప్తిజ్ఞానముచే యోజించినను,
ననేక శాఖాభేదభిన్న మగునట్టియు దేవతీర్యజ్ఞుష్య వర్ణాశ్రమాదిప్రవిభాగ
హేతు వగునట్టియు ఋగ్యజుస్సామాధర్వణము లను పేరు గలిగినట్టియు సకల
జ్ఞానముల కాధారభూత మగునట్టియు శాస్త్రమప్రయత్నముగాఁ బురుషనిశ్వాసము
వలె లీలాన్యాయమున నేమహాభూతరూప మగు కారణమువలనఁ బుట్టెనో
యట్టిమహాభూతమగు బ్రహ్మము నిరతిశయ మగు సర్వజ్ఞము సర్వశక్తియు నని
వేఱఁ జెప్పవలయునా యను కైమతికన్యాయముచే “కిం వక్తవ్యమ్...సర్వశక్తి-
మత్త్వం చేతి” యను భాష్యముచే దార్ఙ్గతిక మగు బ్రహ్మమునందు సర్వజ్ఞత్వ
సర్వశక్తిత్వములు ప్రదర్శింపఁబడుచున్నవి. బ్రహ్మమువలన ఋగ్వేదాదులు
బయలువెడలిన వనుటకుఁ బరమప్రమాణ మగు శ్రుతి “అస్య మహతో భూతస్య
నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః” ఇత్యాదిశ్రుతే” యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁ
బడుచున్నది. కావున “శాస్త్రస్య యోనిః = శాస్త్రయోని” యనునపు డిచట
నుదాహరింపఁబడిన శ్రుతిచే బృహదారణ్యకమందలి మైత్రీయీ బ్రాహ్మణ మిచట
విషయవాక్య మగుచు “అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో
యజుర్వేదస్సామవేదోఽధర్వాంగిరస ఇతిహసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకా-
నూత్తాన్యనువ్యాఖ్యానాని వాగ్విఖ్యానాన్యన్యైవైతాని నిశ్వసితాని” యను వాక్య
ముచే మహాభూత మగు బ్రహ్మమునకు శాస్త్రకారణత్వమును బ్రదర్శించుచు

అథవా యథోక్తమృగైర్దాదిశాస్త్రం యోనిః కారణం ప్రమాణమస్య బ్రహ్మణో
యథావత్స్వరూపాధికమే । శాస్త్రాదేవ ప్రమాణాజ్ఞగతో జన్మాదికారణం
బ్రహ్మధిగమ్యత ఇత్యభిప్రాయః ।

సుత్తరవాక్యముగు “ఇదం మహద్భూతమనంతమపారం విజ్ఞానఘన ఏవ” యను
వాక్యముచే నాఘపోభూత స్వరూపము విజ్ఞానఘన మని బోధించుచున్నది.

పూర్వాధికరణమున జగజ్జన్మాదికారణత్వ ముపలక్షణముగాను నానందము
స్వరూపలక్షణముగాను నెట్లభిప్రేతము లగుచున్నవో యాతీతుసేనే యీ యధి
కరణమునందు శాస్త్రకారణత్వ ముపలక్షణముగాను విజ్ఞానఘనము స్వరూపలక్ష
ణముగాను నభిప్రేత మగుచున్నది. ఇంకొకవిశేష మిందుఁ గలదు. మైత్రీయీ
బ్రాహ్మణమున శాస్త్రకారణ మగు విజ్ఞానఘన మాత్ర యని వినఁబడుచున్నది.
అట్టి శాస్త్రకారణ మగు విజ్ఞానఘనము బ్రహ్మమే యని యిచట సూత్రకారులచే
స్ఫురింపఁబడుచున్నది. కావున బ్రహ్మత్మల రెండింటికీ నభేదము సూత్రకారులచే
నప్రతిపాతముగ నంగీకరింపఁబడుచున్నట్లు సుస్పష్టముగదా !

ఇక బ్రహ్మము ప్రజ్ఞానఘన మనుటకు “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” విజ్ఞాన-
మానందం బ్రహ్మ, ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ, స యథా సౌధవఘనోఽనంతరోఽబాహ్యః
కృత్సో రసఘన ఏవైవం వాఽరేఽయమాత్మాఽనంతరోఽబాహ్యః కృత్సోః ప్ర-
జ్ఞానఘన ఏవ, ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరివృత్తః! యో వై ప్రాణః స ప్రజ్ఞాయా వై ప్రజ్ఞా
సప్రాణ” యను మొదలుగాఁ గల శ్లోకులు సర్వవిధములఁ దోడ్పడుచున్నవి.
కావున నీయధికరణవిషయందు “శాస్త్రయోనిత్వాద్బ్రహ్మ ప్రజ్ఞానఘనమ్”ని
సూత్రమయొక్క స్వరూపమును గ్రహింపవలయును.

ఇక నీయధికరణమునందలియర్థమును బూర్వాధికరణార్థముతోఁ
బొందుపఱచి గ్రహించిన బ్రహ్మము విజ్ఞానమును నానందమును స్వరూపముగాఁ
గల దని తెలియుచున్నది. ఇయ్యది “శాస్త్రయోనిత్వాత్”ను సూత్రమునకు
లక్షణపరముగా సమన్వయము.

ఇకఁ బ్రమాణపరముగా ననఁగా బహువీహిసమాసమును గ్రహించి
నచో స్ఫుట మగు నర్థము “అథవా యథోక్తం ఋగ్వేదాదిశాస్త్రం యోనిః
కారణం ప్రమాణమస్య బ్రహ్మణో యథావత్స్వరూపాధికమే” యను భాష్యముచే
వివరింపఁబడుచున్నది. ఇచట యోనిశబ్దము ప్రమాణపర మని “కారణం ప్రమా-
ణమ్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈయర్థమే ప్రకారాంతరముచే “శాస్త్రాదేవ...ఇత్య
భిప్రాయ”యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా శాస్త్ర మను ప్రమా

శాస్త్రముదాహృతం పూర్వసూత్రే “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే”
ఇత్యాది కిమర్థం తర్హీదం సూత్రం, యావత్ పూర్వసూత్ర వైవచితీయకం
శాస్త్రముదాహరణ తా శాస్త్రయోనిత్వం బ్రహ్మణో దర్శితమ్ ఇచ్చతే. తత్ర
పూర్వసూత్రాక్షరేణ స్పష్టం శాస్త్రస్యానుపాదానాజ్ఞాదికే వలమచమానము-
పన్యస్తమిత్యాశంక్యేత తామాశంకాం నివర్తయితుమిదం సూత్రం ప్రవృత్తే
శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥ 3.

ణముచేతనే జగజ్జన్మాదికారణము బ్రహ్మ మని తెలియనచ్చెడినిగాని వేటొకవిధ
మున నెంతమాత్రము తెలియరా దని యభిప్రాయము. ఏ శాస్త్రముచే బ్రహ్మము
జగజ్జన్మాదికారణ మని తెలియబడుచున్నదనఁ బూర్వసూత్రమునం దుదాహ
రింపబడిన భృగువల్లిచేతనే యని “శాస్త్ర ముదాహృతం .. ఇత్యాది” యను
భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. పూర్వసూత్రమునం దిట్టి శాస్త్రము సుదాహ
రించుటచే బ్రహ్మమునకు శాస్త్రయోనిత్వ మనఁగా శాస్త్రప్రమాణకత్వము
దెలియబడఁగా మఱల నేల యాయధికరణముచే వివక్ష చేయవలయు నని
“కిమర్థం తర్హీదం సూత్రం... దర్శితమ్”ని మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నింప, నందులకు
సమాధానము “ఉచ్యతే... శాస్త్రయోనిత్వాత్”ను భాష్యముచే జెప్పబడు
చున్నది. అనఁగా పూర్వసూత్రార్థనిరూపణావసరమున శ్రుతి యుదాహరింపఁ
బడి యర్థము నిరూపింపబడినను శాస్త్రప్రమాణకత్వము విస్పష్టముగా వివక్షక
పోవుటచే జన్మాదిసూత్ర మనుమానోపన్యాసార్థ మని యాశంక చేయబడెను.
అట్టియాశంక కవకాశము లేకండ “శాస్త్రయోనిత్వాత్”ను సూత్రము తంత్రముగా
స్మరింపబడెను. కావున నిట బహువీహీనముగా నీసూత్రమున కర్థమును నిరూ
పించుట సర్వవిధముల సూత్రకారాభిమతమే యగుచున్నది.

ఇట్లే శాస్త్రయోనిత్వాత్ ను సూత్రము జన్మాదిసూత్రమువలెనే బ్రహ్మము
యొక్క లక్షణప్రమాణములను బ్రదర్శించుచున్నది.

ఇది శాస్త్రయోనిత్వాధికరణము.

తత్తు సమన్వయాత్

విజ్ఞానము నానందమును స్వరూపముగాఁ గలిగిన యానంద మనెడి
సిద్ధవస్తువు శాస్త్రముచే నుపదేశింపబడుచున్న దనియు నద్దానిని దెలిసికొనుటచే
బ్రహ్మభావావత్తిరూప మగు పురుషార్థము లభించు ననియు నింతవఱకునుప
దేశింపబడియె. ఇట్టియుపదేశము సహింపని జైమినీయు లట్టి బ్రహ్మముశాస్త్ర
ముచే నెంతమాత్రము బోధింపబడలే దను నభినివేశముతో జైమిని పోక్షమగు

స ఘ స్వ దూ ధి క రణిమ్

కథం పునర్బ్రహ్మణః శాస్త్రప్రమాణకత్వముచ్యతే, యావతా “అమ్నాయస్య క్రియార్థత్వాదానర్థకృమతదర్శనామ్” (జై. సూ. 1-2-1) ఇతి క్రియాపరత్వం శాస్త్రస్య ప్రదర్శితమ్! అతో వేదాంతానామానర్థకృమ్! అక్రియార్థత్వాత్! కర్తృ-దేవతాదిప్రకాశనార్థత్వేన వా క్రియావిధిశేషత్వమ్, ఉపాసనాదిక్రియాంత విధా-నార్థత్వం వా! న హి పరినిష్ఠితవస్తుప్రతిపాదనం సంభవతి, ప్రత్యక్షాదివిషయత్వాత్పది-నిష్ఠితవస్తుః! తత్ప్రతిపాదనే చ హేయోపాదేయరహితే పురుషార్థాభావాత్ ।

ధర్మమిమాంస నాలవాలముగాఁ జేసికొని “కథం పునర్బ్రహ్మణః శాస్త్ర-ప్రమాణకత్వముచ్యతే” యని ప్రశ్నించుచున్నాడు. అనఁగా బ్రహ్మము శాస్త్రముచే నెట్లు బోధింపఁబడుచున్నది? అన నెంతమాత్రము శాస్త్రము బ్రహ్మమును బోధింపలే దని భావము. అందులకుఁ దగుహేతువు “యావతా...స్వవాక్యగతో-పాసనాదికర్మపరత్వమ్”ను గ్రంథముచే నుపపాదించఁబడుచున్నది. శాస్త్రమంతయుఁ గ్రియాపరమే గాని సిద్ధవస్తుబోధక మెంతమాత్రము గాదని “అమ్న-యస్య క్రియార్థత్వాదానర్థకృమతదర్శనామ్”ను సూత్రముచే నిర్దూషింపఁబడుచున్నది. వేద మంతయుఁ గ్రియాపరమే యగుటంజేసి క్రియాపరములు గాని వాక్యముగ లీనరకములని వైదానియర్థము. కావున వేదాంతములు సిద్ధవస్తుబోధకము లగుటంజేసి క్రియాపరములు గావనినచో నయ్యవి నిరరకము లగు నని “అతో వేదాంతానామానర్థకృమ్! అక్రియార్థత్వాత్”ను దోషమును బ్రదర్శించి యాదోషనివృత్తికై “కర్తృదేవతాదిప్రకాశనార్థత్వేన వా క్రియావిధిశేషత్వమ్, ఉపాసనాదిక్రియాంతరవిధానార్థత్వం వా” యని యుపనిషత్తులకుఁ బ్రయోజనమొకటి కల్పింపఁబడుచున్నది అనఁగా వేదముదు విధింపఁబడిన కర్మలతో సంబంధించిన కర్తృస్వరూపమును గాని దేవతాస్వరూపమును గాని ప్రకాశింపఁజేయుట కైనను వేదాంతములందుఁ దెలియవచ్చెడి యుపాసనము మొదలుగాఁ గలిగిన క్రియాంతరముల విధించుట కైనను వేదాంతములు ప్రవర్తించినవనినచో వేదాంతవాక్యములు క్రియావిధులతో సంబంధించినవే యగుచుఁ బ్రయోజనమును గనును అట్లు గాక సిద్ధవస్తువునే వేదాంతములు బోధించినవనుచో, సిద్ధవస్తువులు ప్రత్యక్షాధులచేఁ దెలియఁబడునవి యగుటంజేసి శాస్త్రముచే నెంతమాత్ర ముపదేశింపఁబడ వనియు నొకవేళ సిద్ధవస్తువే యుపదేశింపఁబడినను నయ్యది హేయోపాదేయశూన్య మగుటంజేసి యట్టియుపదేశము పురుషార్థహేతువు గానేర దనియు “నహి పరినిష్ఠితవస్తుప్రతిపాదనం ... పురు-షార్థాభావాత్”ను భావ్యముచే సిద్ధవస్తుప్రతిపాదకవాక్యముల కానర్థకృమశంకింపఁబడుచున్నది. అట్టియానర్థకృమమును వార్ధిచుటకై జైమిని యర్థవాదవాక్యములకుఁ బ్రామాణ్యమును గల్పించిన విధమున, వేదాంతములకుఁ గూడ నర్థ

అత ఏవ “సోఽరోదీత్” ఇ త్యేవమాదీనామానర్థకర్తృణా మాభూచితి “విధివా త్వేక-
వాక్యత్వాత్ స్తుత్యర్థే విధీరాం స్యుః” (జై. సూ. 1-2-7) ఇతి వైకల్పే నాన్వయో
ముక్తమ్ । మంత్రాణాం చ “ఇషే త్వా” ఇత్యాదీనాం క్రియాతత్వానాభి-
ధాముత్వేన కర్మసమవాయిత్వముక్తమ్ । న క్వచిదపి వేదవాక్యానాం విధిసంస్క-
ర్షమంతరేణార్థవత్తా దృష్టాపన్నా వా । న చ పరినిష్ఠితే వస్తుస్వరూపే విధిః
సంభవతి, క్రియావిషయత్వాద్విధేః । తస్మాత్కర్మాపేక్షితకర్తృస్వరూపదేవతాది-
ప్రకాశనేన క్రియావిధిశేషత్వం వేదాంతానామ్ ।

వాదతౌల్యమును సంపాదించడలందు గూఢాభిసంధితో “అత ఏవ సోఽరోదీత్”
అర్థవత్త్వముక్తమ్”ను భాష్యము చెప్పబడుచున్నది. అనగా “సోఽరోదీత్”ను
వాక్యముతో దుల్య మగు నర్థవాదవాక్యములు క్రియను బోధించకపోవుటం
జేసి యనర్థకములే యగుచున్నవి. కావున నవ్యానికి బ్రామాణ్యమును గూర్చుటకై
యట్టి వాక్యములకు విధివాక్యములతో నేకవాక్యత గలుగజేసి నా వాక్యము
లావిధులను స్తుతించుచు విధులతో సంబంధించినవే యగుచున్నవి. కావున
బ్రహ్మణభావము వడయగల వను నాశయముతో నర్థవాదములకు వైకల్ప
ముచే బ్రయోజనము నిరూపింపబడియున్నది.

ఇక నర్థవాదములతోపాటు “ఇషే త్వా” యనునది మొదలుగా గల్గిన
మంత్రములకు గూడ నానర్థక్యము గలుగుచుండ నామంత్రములు క్రియలను
క్రియలకు దగు సాధనములను బోధించుటచే క్రియతో సంబంధించినవే యగుచు
బ్రహ్మణభావమును బొందుచున్నవి “మంత్రాణాం చ కర్మసమవాయిత్వముక్త-
మ్”ని చెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లర్థవాదములను మంత్రములను గూడ విధివాక్యములతో బొందుపఱచి
ప్రామాణ్యమును గలుగజేయుటచే వేదవాక్యములకు నొకానొకప్పు డైనను
విధితో సంబంధములేక ప్రయోజన మొంతమాత్రమును జూడబడదు; ఉచితమును
గూడ గాదని “న క్వచిదపి వేదవాక్యానాం విధిసంస్కర్షమంతరేణార్థవత్తా దృష్టా
ఉపపన్నా వా” యని సామాన్యన్యాయ మొకటి ప్రదర్శింపబడుచున్నది. ఇంతియ
కాదు. విధి యెప్పుడును క్రియావిషయమే యగుటంజేసి పరినిష్ఠితవస్తువును
బోధించుటయందు విధి యొంతమాత్రము ప్రసరింపనేరదు. కావున వేదాంతములు
పరినిష్ఠితవస్తుబోధకములగుట యుక్తము గాదని “న చ పరినిష్ఠితే వస్తుస్వరూపే
విధిః” యను భాష్యముచే జెప్పచు వేదాంతములు విధివిహితములగు కర్మలచే
నపేక్షింపబడు కర్తృస్వరూపమును దేవతాదిస్వరూపమును బ్రకాశింపజేయుచు
క్రియావిధులకు సంగములేముగటచే బ్రహ్మణభావము గల్గుచున్నదని “తస్మాత్...
వేదాంతానామ్”ని పూర్వమీమాంసకులలో నేకజేలి దనయొక్క వాదము నుప

అథ ప్రకరణాంతరము నైశ్చర్యభ్యుపగమ్యతే, తథాఽస్వవాక్యగతోపాస-
నాదికర్మపరత్వమ్. తస్మాత్స బ్రహ్మణః శాస్త్రయోనిత్వమితి ప్రాప్తే ఉచ్యతే—

తత్తు సమన్వయాత్ || ౬.

తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః తద్రూప్య సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి జగదుత్పత్తినితీ-
లయకారణం వేదాంతశాస్త్రోదేవావగమ్యతే!

సంహరించుచున్నాడు. అయినను నీయుపనిషద్వాక్యములకుఁ గ్రియోవిధులకును
బ్రహ్మరణసందర్భము లేకపోవుటచే నీవాదము సమంజసము గాదను భయమువలన
నొకానొక వేశ నీ వేదాంతవాక్యములు క్రియోవిధి శేషములు గాకపోయినను
దమయందుఁ దెలియవచ్చుచి యుపాసనాదికర్మపరము లైనఁ గావచ్చునని “అథ
ప్రకరణాంతరభయాత్... ఉపాసనాదికర్మపరత్వమ్”ని ప్రకారాంతరముచేవేదాంత
ములకుఁ గర్మపరత్వమును సూచించుచు “తస్మాత్ స బ్రహ్మణః శాస్త్ర-
యోనిత్వమ్” పూర్వోక్తకారణములచే బ్రహ్మమునకు శాస్త్రయోనిత్వ మొత్త
మాత్రము ఘటించనేరదని పూర్వపక్షము నుపసంహరించుచున్నాడు.

పూర్వపక్షి యభిప్రాయము వేద మంతయు విధి, ప్రతిషేధ, ధర్మవాద,
మంత్రము లను నాల్గువిధములుగ విభజింపఁబడుచున్నదనియు, విధిప్రతిషేధము
లను బోధించు లిఖ్యోత్తర్యవత్ప్రయఃకుః పదములతో నొప్పు వాక్యములు పరమ
ప్రమాణములనియు, సట్టి వాక్యములచే బోధింపఁబడు క్రియలలోఁ బ్రయోజన
మును బడయుటచే మంత్రములకును సట్టి క్రియలను స్తుతించుటచే సర్థవాదము
లకును బ్రమాణభావము గలుగుచున్న దనియు నాతీరుననే యుపనిషద్వాక్య
ములు గూడ నెద్దియో యొత్తీరునఁ గ్రియోపాధులతో సంబాధమును గల్గియుం
డక సిద్ధవస్తుమాత్రమునే బోధించినచో సర్వశక్తియు లగు ననియు దానంజీసి
వేదాంతములు పరినిష్ఠితవస్తువగు బ్రహ్మమును బోధించుట కెంతమాత్ర మవ
కాశము లేదనియు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్లు పూర్వపక్షము గలుగ సమాధానమును సూత్రకారులు చెప్ప
చున్నారని “ఇతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే—“తత్తు సమన్వయాత్”ని భాష్యకారులు
చెప్పుచున్నారు. ఇచట ‘తత్తు సమన్వయాత్’నునది సూత్రము. అందలి ‘తు’
శబ్దము పూర్వపక్షనిరాసార్థమని “తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః” యని చెప్పఁ
బడుచున్నది. సూత్రమందలి ‘తత్’నుపదము ‘శాస్త్రయోనిత్వాత్’ను సూత్ర
ముచేఁ జేయఁబడిన ప్రతిష్ఠాచు వ్యక్తికరించుచున్నటుల “తద్ బ్రహ్మ సర్వజ్ఞం
సర్వశక్తి జగదుత్పత్తినితీలయకారణం వేదాంతశాస్త్రోదేవావగమ్యతే” సర్వజ్ఞము
సర్వశక్తియు జగత్తుయొక్క యుత్పత్తినితీలయములకుఁ గారణము నగుబ్రహ్మము

కథమ్, సమన్వయాత్. సర్వేషా హి వేదాశ్చ షాక్యాని తాత్పర్యేనైతన్యా-
ర్థస్య ప్రతివాదక త్వే సమచుగతాని. "స దేవ సోమ్యేషమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవాద్వితీ-
యమ్" (ఛాందో. 1-2-1) "ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్" (ఐశ. 2-1-1-1)
"తదేతద్బ్రహ్మపూర్వమనంతరమభివ్యక్తమ్" అయమాత్మాబ్రహ్మసద్వానుభూః
(బృహ. 2-5-19) 'బ్రహ్మేవేదమమృతం పురస్తాత్" (మండ. 2-2-11) ఇత్యాదీని.

వేదాంతశాస్త్రమునలన నే తెలియచెప్పుచున్నదిను వాక్యముచే దెలియు
చున్నది. వేదాంతశాస్త్రముచే నట్టిబ్రహ్మము "కథం" ఎట్లు చెప్పబడుచున్నదిని
పూర్వపక్షి యడుగ సమాధానము సమన్వయాత్ నని చెప్పబడుచున్నది. సమన్వయ
శబ్ధము "సర్వేషా హి...సమచుగతాని" యను భాష్యముచే చెప్పబడు
చున్నది. అనగా సకలవేదాంతములకుండును దెలియవచ్చుడి వాక్యములయొక్క
తాత్పర్యమును యోజించినచో నీయర్థమే లెస్సగా బొందుబడుచున్న దని
భావము. తాత్పర్యమును గ్రహించుట యన నుక్రమము. ఉపసంహారము,
అభ్యాసము, అపూర్వత, ఫలము, అర్థవాదమును వాచుడికిచుండు లింగముల
పొందికచే బ్రకరణసందర్భమును సర్థమును గ్రహించుటయని భావము. ఇట్లు
ప్రకరణసందర్భములచే నేయేవేదాంతవాక్యములకుం దాత్పర్యమును గ్రహించిన
నభిమతార్థాన్ని యగ నో యట్టివాక్యములు నాలుగు వేదములనుండి యుదాహరింప
బడుచున్నవి.

1. సోమ్య! = ప్రియదగ్గనుండ! ఇదన్ = ఈపరిదృశ్యమాన మగు
జగత్తు, అగే = సృష్టికిఁ బూర్వకాలమున, ఏన్ = స్వగతభేదరహితమును,
ఏవ = సజాతీయభేదరహితమును, అద్వితీయమ్ = విజాతీయభేదరహితము నగు,
సత్ ఏవ = సన్మాత్రముగనే, ఆసీత్ = ఉండె నని సామవేదవాక్యము.

2. ఇదన్ = ఈపరిదృశ్యమాన మగు జగత్తు, అగే = సృష్టికిఁ బూర్వము,
ఏకః = ఒక్కటి యగు, అనగా సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరహిత మగు,
ఆత్మానై = అస్మమాత్రమే, ఆసీత్ = ఉండె నని యుక్తేదవాక్యము.

3. తదేతద్బ్రహ్మ = అయిబ్రహ్మము, అపూర్వమ్ = కారణరహితమును
అనంతమ్ = కార్యరహితమును, అనంతరమ్ = అంతరము లేనిది, అభివ్యక్తమ్ =
భావ్యము లేనిది, సద్వానుభూః = సర్వసాక్షి యగు, అయం = ఈ, ఆత్మా = ఆత్మయే,
బ్రహ్మ = బ్రహ్మమని యజుర్వేదవాక్యము.

4. పురస్తాత్ = ముందుభాగమున, ఇన్ = ఈపరిదృశ్యమానమగు,
జగత్ = జగత్తు, అహృతన్ = మరణరహిత మగు, బ్రహ్మ ఏవ = బ్రహ్మమే యని
యథర్వణవేదవాక్యము.

ఈ నాల్గువాక్యములచే దెలియవచ్చుడి "సత్ ఆత్మా, బ్రహ్మ" యను

న చ తద్గతానాం పదానాం బ్రహ్మస్వరూప విషయే నిశ్చితే సమన్వయేన గమ్య-
మానేనైర్ధాన్వరకల్పనా యుక్తా, శ్రుతహాన్యశ్రుతకల్పనా ప్రసంగాత్ న | చ తేషాం
కర్తృస్వరూపప్రతిపాదనపరతానసీయతే, “తత్కేన కం. పశ్యేత్” (బృహ. 2.
4.18) ఇత్యాదిక్రియాకారకఫలనిరాకరణ శ్రుతే | న చ పరినిష్ఠితవస్తుస్వరూ-
పత్వేనైవ ప్రత్యక్షాదివిషయత్వం బ్రహ్మణః, ‘తత్త్వమసి’ (ఛాందో. 6. 8. 7.)
ఇతి బ్రహ్మత్వభావస్య శాస్త్రమంతరేణానవగమ్యమానత్వాత్ | యత్తు హేయో-
వాదేయగహితత్వాదుపదేశానర్థకృమితి, నైష దోషః | హేయోవాదేయశూన్య-
బ్రహ్మత్వతావగమాదేవ సర్వకేశప్రహాణత్పురుషార్థసిద్ధేః |

పదములు పర్యాయపదములుగ నలరారుచు జగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణమును సర్వ-
జ్ఞమును సర్వశక్తియు నగు బ్రహ్మబోధకములే యని ప్రదర్శింపబడుచున్నది.

ఇట్లు నాల్గు వేదములతో సంబంధించిన వేదాంతములయందుఁ దెలియ
వచ్చుడి పదములకు బ్రహ్మస్వరూపమును బోధించుటయందు సమన్వయము నిశ్చ-
యంపఁబడి తెలియవచ్చుచుండ నవ్వానికి వేటొకయర్థమును గల్పించుట యుక్తము
గాదని “న చ తద్గతానాం...యుక్తా” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది.
అర్థాంతరముగల్పించినఁ గల్గెడి దోషము “శ్రుతహాన్యశ్రుతకల్పనా ప్రసంగాత్”ని
చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా వినవచ్చుచుండెడి యర్థమును ద్రోసిపుచ్చుట, వినఁ
బడనియర్థమును గల్పించుట యను దోషములు వాటిల్లు నని భావము. వేదాంత
వాక్యములు కర్తృస్వరూపమును బోధించున మైత్రమాత్రమును దలంపఁగూడ దని
“న చ తేషాం కర్తృస్వరూపప్రతిపాదనపరతానసీయతే” యని చెప్పబడుచున్నది.
ఏలయన-“తత్కేన కం పశ్యేత్”నునది మొదలుగాఁ గలిగిన శ్రుతులచే నాత్మ-
జ్ఞానము గలుగఁ గ్రియాకారకఫలములను వేదము సమసిపోవుటంజేసి కర్తృభావమే
యపశయించుచున్న దని “తత్కేన కం పశ్యేత్” ఇత్యాదిక్రియాకారకఫలనిరాకర-
ణశ్రుతే”యను వాక్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మ పరినిష్ఠితవస్తువేయైనను
“తత్త్వమసి”యను బ్రహ్మత్వభావమును బోధించు శాస్త్రము లేకుండఁ దెలియఁబడుట
కవకాశము లేకుండుటంజేసి ఘటపటాదలవలెఁ బ్రత్యక్షాదుల కెంతమాత్రము
విషయము గాదని “న చ పరినిష్ఠితవస్తుస్వరూపత్వేనైవ... అనవగమ్యమాన-
త్వాత్”ను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మము హేయోవాదేయశూన్య-
మగుటచే నద్దాని నుపదేశించుటవలనఁ బ్రయోజనము లేననుట “యత్తు హేయో-
వాదేయగహితత్వాదుపదేశానర్థకృమితి” యనున దేదియో యయ్యేది దోష
మైత్రమాత్రము గాదని ‘నైష దోష’ యని చెప్పబడుచున్నది. దోషము గాకుం
డుటకుఁ గల కారణము “హేయోవాదేయశూన్యబ్రహ్మత్వతావగమాదేవ సర్వ-
కేశప్రహాణత్పురుషార్థసిద్ధే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా హేయోవాదేయ

దేవతాదీప్రతిపాదనస్య తు స్వవాక్యగతోపాసనార్థత్వేఽపి న కల్పిన్వి-
రోధః । న తు తథా బ్రహ్మణ ఉపాసనావిధిశేషత్వం సంభవతి, ఏకత్వే
హేయోపాదేయశూన్యతయా క్రియాకారకాదిద్వైతవిజ్ఞానోపమర్థోపపత్తేః । న
హ్యేతద్విజ్ఞానేనోన్మథితస్య ద్వైతవిజ్ఞానస్య పునః సంభవోఽస్తి. యోనోపాసనా-
విరోధేష్యం బ్రహ్మణః ప్రతిపద్యేత ।

శూన్యమగు బ్రహ్మము నాత్మగాఁ దెలిసికొనుటచేతనే సర్వకేకములు నశించి
బహుపురుషార్థరూప మగు మోక్షము ఘటించును. కావున నట్టియుపదేశమే
సర్వవిధముల శ్రేయస్సాధన మగుటంచేసి ప్రయోజనకర మగుచున్న దని
తాత్పర్యము.

వేదాంతములయందు దేవతాదులను బ్రతిపాదించెడి వాక్యము లున్నను
నయ్యవి వేదాంతములందుఁ దెలియవచ్చెడి యుపాసనావిధులతో సంబంధించి
యున్నను వానవలన సిద్ధవస్తుబోధకము లగు వాక్యముల కెంతమాత్రమును విరో-
ధము గలుగ దని “దేవతాదీప్రతిపాదనస్య ... న కల్పిన్విరోధ” యను భాష్య-
ముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. దేవతాదుల కుపాసనావిధులతో సంబంధ ముండునట్లు
బ్రహ్మమునకుఁగూడ సంబంధము గలుగదా? యనిన నతెంతమాత్రము బ్రహ్మమున
కుపాసనావిధితో సంబంధము లేదని “న తు తథా బ్రహ్మణ ఉపాసనావిధిశేషత్వం
సంభవతి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. అట్లు సంభవించకపోవుటకుఁ
గల కారణము “ఏకత్వే హేయోపాదేయశూన్యతయా క్రియాకారకాదిద్వైత-
విజ్ఞానోపమర్థోపపత్తే” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది.

ఏకత్వే=బ్రహ్మముయొక్క యేకత్వము తెలియబడుటయందు, హేయోపా-
దేయశూన్యతయా= హేయ మగునట్టియు నుపాదేయ మగునట్టియు వ స్త్వంతరమే
లేకపోవుటచే, క్రియాకారకాదిద్వైతవిజ్ఞానోపమర్థోపపత్తేః = క్రియ కారకము
యొదలుగాఁ గల ద్వైతముయొక్క విశేషవిజ్ఞానము పుష్కలముగ నశించుటకుఁ
గారణము కలుగుటచే, నుపాసకుఁడు, ఉపాస్యము, ఉపాసన యను త్రివిధవ్యవహార
ములు లుప్తమగును. కావున నట్టివ్యవహారలోపకాలమున బ్రహ్మము నుపాసించు
టయే ఘటించదు. కావున బ్రహ్మమున కుపాసనావిధిశేషత్వము శాస్త్రముచే
బోధింపబడుచున్న దని చెప్పటకు వీలులేదని తాత్పర్యము. పోనిండు; ఒకవేళ
నేతర్విజ్ఞానముచే వారించబడిన క్రియాకారకాదిద్వైతవిజ్ఞానము కాలాంతరమునఁ
గలుగుట కవకాశము కలుగనట్టికాలమున బ్రహ్మము నుపాసించుటకు నవకాశము
గలుగు నను నాశయముచే బ్రహ్మమున కుపాసనావిధిశేషత్వము గలుగఁ
గూడదా యని నేకత్వవిజ్ఞానముచే నశించిన ద్వైత విజ్ఞానము తిరుగ నంకురించు
టకుఁ గూడ సావకాశము లేదని “న హ్యేకత్వవిజ్ఞానేన ... ప్రతిపద్యేత” యని

యద్యకన్యన్యత్ర వేదవాక్యానాం విధిసంస్పర్శ మన్తరేణ ప్రమాణత్వం న దృష్టం |
తథాప్యత్తవిజ్ఞానస్య ఫలవర్తనత్వాన్న తద్విషయస్య శాస్త్రస్య ప్రామాణ్యం
శక్యం ప్రత్యాఖ్యాతుమ్ | న చానుమానగమ్యం శాస్త్రప్రామాణ్యం, యేనాన్యత్ర
దృష్టం నిదర్శనమపేక్షేత | తస్మాత్సిద్ధం బ్రహ్మణః శాస్త్రప్రామాణ్యత్వమ్ ||

చెప్పబడుచున్నది. ఉన్మధితస్య = నశింపజేయబడిన, ద్వైతవిజ్ఞానస్య = ఉపాస
కోపాస్యాదిభేదజ్ఞానముయొక్క, సంభవః = పుట్టుక, పునః = తిరిగి, నాస్తి =
కలుగదు. వేదవాక్యములకు, ననుగా నర్థవాదవాక్యములకు విధివాక్యములతో
సంబంధము లేకుండఁ బ్రామాణ్యము లేదనునది, కర్మకాండమునందలి వేదవాక్య
ములకు వర్తించు నని “యద్యవ్యన్యత్ర ... దృష్టమ్”ను భాష్యముచే నంగీకరిం
చుచు నంతమాత్రముచే నట్టియమము నాత్మవిజ్ఞానమే పరమప్రయోజనముగా
బోధించు వేదాంతవాక్యములకు వర్తింపజేసి స్వతఃప్రామాణ్యమును ద్రోసిపుచ్చుట
యుక్తము గాదని “తథాపి...ప్రత్యాఖ్యాతుమ్”ను భాష్యముచే చెప్పబడు
చున్నది. వేదవాక్యానామ్ = అర్థవాదవాక్యములకు, అన్యత్ర = కర్మకాండము
నందు, విధిసంస్పర్శమంతరేణ = విధివాక్యములతో సంబంధము లేకుండ,
ఫలవర్తంతత్వాత్ = ఫలముయొక్క పరిణమాత్తియగుటవలన, తద్విషయస్య =
అత్మజ్ఞానము విషయముగాఁ గలిగిన, శాస్త్రస్య = వేదాంతమునీకు, ప్రామాణ్యం =
ప్రమాణభావమును, ప్రత్యాఖ్యాతుమ్ = నిరాకరించుకొనుట, నశక్యమ్ = శక్యముగాదు.

వేదాంతశాస్త్రముయొక్క ప్రామాణ్య మనుమానప్రమాణముచే సాధిం
పబడుటకు వీలులేదు గావున శాస్త్రము స్వతఃప్రమాణమని “న చానుమాన-
గమ్యం శాస్త్రప్రామాణ్యమ్”ను భాష్యముచే చెప్పబడుచున్నది. శాస్త్ర
ప్రామాణ్య మనుమానగమ్యము కాదనుటకు హేతువు. “యేనాన్యత్ర దృష్టం
నిదర్శన మపేక్షేత”యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా ననుమానముచే సాధింపబడు
విషయమునకుఁ బ్రత్యక్షసిద్ధమగు దృష్టాంత మొకటి యుండితీరవలయును. అట్టి
దృష్టాంతము శాస్త్రప్రామాణ్యమును సాధించెడి యనుమానమునకు లేకపోవుట
వలన శాస్త్రప్రామాణ్య మనుమానముచే సాధింపబడనది కాదని భావము.
యేన = ఏయనుమాన ప్రమాణముచే, అన్యత్ర = వేతాక-హో, దృష్టమ్ = ప్రత్యక్షసిద్ధ
మగు, నిదర్శనమ్ = దృష్టాంతము లివేక్షిత = అవేక్షించునో. వేదాంతములు స్వతః
ప్రమాణము లగుటచేతను నట్టివేదాంతములచే ననన్యశేషముగ హేయోపాదేయ
శూన్యమగు బ్రహ్మ మపదేరింపబడుటచేతను నట్టిబ్రహ్మమును దెలిసికొనుటచే
సర్వకేశప్రమాణపురస్సరముగఁ బురుషార్థము లభించుటచేతను బ్రహ్మమునకు
శాస్త్రప్రామాణకత్వము సర్వవిధముల సిద్ధించుచున్న దని “తస్మాత్సిద్ధం బ్రహ్మణః
శాస్త్రప్రామాణకత్వమ్”ని సమాధాన ముపసంహరింపబడుచున్నది.

కల్యాణస్వభావమేతి

అత్రాపరే ప్రత్యవత్తిష్తతే—యద్యపి శాస్త్రప్రమాణకం బ్రహ్మ, తథాపి ప్రతి-
వత్తివిధివిషయతయైవ శాస్త్రేణ బ్రహ్మ సమర్ప్యతే యథా యాపాపావసీయాది-
న్యతాకికాన్యసి విధిశేషతయా శాస్త్రేణ సమర్ప్యతే తద్వత్ తథా ఏతత్ !

ఇట్లు పూర్వమీమాంసకైకదేశికి సమాధానముఁ జెప్ప మఱికొందఱు
పూర్వమీమాంసకులు ప్రకారాంతరమునఁ బూర్వపక్షముచు జేయుచున్నా రని
“అత్రాపరే ప్రత్యవత్తిష్తతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అత్ర = బ్రహ్మమునకు
శాస్త్రప్రమాణకత్వము సిద్ధించుటయందు, సహజా బ్రహ్మము శాస్త్రముచే
సిద్ధించుచున్న దని చెప్పగా, అపరే = మఱికొందఱు పూర్వమీమాంసకులు,
ప్రత్యవత్తిష్తతే = నిలుచుచున్నారు.

పూర్వపక్షము “యద్యపి శాస్త్రప్రమాణకం బ్రహ్మ” యను వాక్యము
మొదలు “బ్రహ్మభ్యుపగంతవ్యమ్య”ను వాక్యమువఱకు గల భాష్యముచే నుపపా-
దింపబడుచున్నది.

• ఇదివఱకు మీమాంసకైకదేశి యన్ననో వేద మంతయుఁ బ్రయను
బోధించుచున్న దనియు సిద్ధవస్తువుల నెంతమాత్రము బోధింపలే శక్తియు సాహ-
సముతో వచియింప నద్దానికిఁ బరిహారముగా సిద్ధవస్తు వగు బ్రహ్మమును బోధించు
వేదాంతవాక్యములను బ్రదర్శింప నాతఁడు సమాధానాంతరముచు జెప్పఁజాలక
మిన్నకుండెను. అతని పొరపాటును సవరించి స్వాభిమతమును స్వక్రీకరింప
బ్రహ్మము శాస్త్రముచేఁ బ్రతిపాదింపబడలే దని చెప్పఁటకు పిలుచేడుగాని
పూర్వోదాహృతవచనములచే బ్రహ్మ ముపదేశింపబడుచున్నట్లు “యద్యపి
శాస్త్రప్రమాణకం బ్రహ్మ” బ్రహ్మము శాస్త్రముచే నుపదేశింపబడుచున్నప్పటికి
నని చెప్పి యాబ్రహ్మ ముపాసనావిధి కంగముగా శాస్త్రముచే బోధింపబడు-
చున్నది గాని స్వతంత్రముగ బోధింపబడలే దని “తథాపి ప్రతివత్తివిధివిషయత-
యైవ శాస్త్రేణ బ్రహ్మ సమర్ప్యతే” యని యొకవిశేషముగ నిర్వచింపబడు-
చున్నది. ప్రతివత్తివిధి యన నుపాసనావిధి యని యర్థము. ఇట్టి నిర్వచనమును
“యథా యాపాపావసీయాది” యను దృష్టాంతముచే బలపఱచుచున్నాఁడు.
దృష్టాంతసందర్భమేమన- శాస్త్రము విధులచే గర్మల బోధించుచు నాకర్మల
కంగముగా యాపము అపావసీయము మొదలుగాఁ గలిగిన యత్యాకికపదార్థములఁ
గొన్నిటిని బోధించుచున్నటులనే యుపాసనావిధిచే నుపదేశింపబడు నుపాసనా
కర్మకు నంగముగ నుపాస్య మనెడి బ్రహ్మ మనెడి యత్యాకికపదార్థమును బోధించు-
చున్న దని మీమాంసకైకదేశి యొకఁడు వచియించుచున్నాఁడు.

ఇట్టివాదమునకు “ప్రతి వత్తి” కారణ మేమని మధ్యస్థుఁ డడుగ

ప్రవృత్తి నివృత్తి ప్రయోజన త్యాచ్ఛాస్త్రస్య తథాహి శాస్త్ర తాత్పర్యవిద అహమ్ -
 “దృష్టో హి తస్యార్థః కర్మావబోధనమ్” ఇతి “చోదనేతి క్రియాయాః ప్రసవ రకం
 వచనమ్” “తస్యార్థః పదేనః” (జై. సూ. 1-1-5) “అహ్మతానం క్రియాత్వేన
 సమామూయః” (జై. సూ. 1-1-25) “అహ్మాయస్య క్రియార్థ త్యాజాన్యత్వేన
 దత్తావాచ్యే” (జై. సూ. 1-2-1) ఇతి చ! అతః పురుషం కర్వచిక్షిష్యయ
 విశేషే సమన్వయత్కుతశ్చిద్విషయవిశేషాన్నివర్తయచ్చార్థనచ్చాస్త్రమ్.

సమాధానము “ప్రవృత్తినివృత్తి ప్రయోజన త్యాచ్ఛాస్త్రస్య” యను స ప్రహ
 వాక్యముచే జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా శాస్త్రము ప్రవృత్తినివృత్తులే ప్రయో
 జనముగాఁ గలిగిన దని యర్థము. “తథాహి... అర్థన త్వం స్యాత్”ను భాష్యముచే
 బైసంఘహవాక్యము వివరింపబడుచున్నది.

ఇచట మీమాంసకైకదేశి స్వాభిమతమును బోషించుకొనుటకు శాబర
 భాష్యమునందలి వాక్యముల రెండింటిని జైమినీసూత్రముల మూడిటిని బ్రద
 ర్శించుచున్నాడు.

1. కర్మావబోధనం = కర్మయొక్క నిశ్చయమే, తస్య = వేదము
 యొక్క, అర్థః = ప్రయోజన మని, దృష్టో హి = నిశ్చయముగఁ జూడఁబడుచున్నది!

2. చోదనా ఇతి = చోదన యనునది, అనఁగా “చోదనాలక్ష-
 ణోఽర్థో ధర్మ” యని ధర్మమునకు లక్షణముగాఁ జెప్పఁబడిన చోదన యనునది,
 క్రియాయాః = క్రియతో సంబంధించినట్టియు, ప్రసవ రకం = ప్రవర్తింపఁజేయునట్టి,
 వచనం = వాక్యము.

3. తస్య = కర్మయొక్క, జ్ఞానం = తెలివియే, ఉపదేశః = వేదము
 యొక్క యుపదేశము.

4. తత్ = ఆవేదమునందుఁ దెలియవచ్చెడి, భూతానామ్ = సిద్ధవస్తు
 పులకు, క్రియార్థేన = క్రియయొక్క ప్రయోజనము నుద్దేశించుటచేతనే,
 సమామూయః = ఉపదేశము.

5. అహ్మాయస్య = వేదము, క్రియార్థత్వాత్ = క్రియయే ప్రయో
 జనముగాఁ గలది యగుటవలన, అతదర్థానాం = క్రియార్థములు కానివానికి,
 ఆనర్థక్యం = వైయర్థ్యమే యని వైవాక్యముల యర్థము. ఈవాక్యములయొక్క
 పర్యాలోచనముచేఁ గల్గెడి యర్థవిశేషము, “అతః పురుషం... అర్థవచ్చా-
 స్త్రమ్”ను వాక్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఏమన- శాస్త్రము పురుషుని
 నొకానొక మంచి దగు కర్మయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటచేతనో లేక యొకానొక
 దుష్ట మగు కర్మనుండి మఱియించుటచేతనో ప్రయోజనమును గనుచున్నది.
 అనఁగా సుపాదేయమగు కర్మవిశేషమును గాని హేయమగు కర్మవిశేషమును

తచ్చేషతయా బాధ్యుడుపయ్యుక్తమ్! తత్సామాన్యాద్వేదాంతానామపి తదైవాత్-
స్వత్వం స్వాత్! సతి చ విధిపరత్వే యథా స్వగ్ధాదికామస్యాగ్నిహోతాదినా-
థని విధిపరః (చతుష్కృతత్వకావచ్చ బ్రహ్మజ్ఞానం విధియత ఇతియుక్తమ్!
నన్వేది జ్ఞాప్తవైలక్షణ్యముచే! తస్మాకాండే ధర్మాధర్మజ్ఞానస్య! ఇహ
తు గూఢం నిత్యనిచ్చత్వం బ్రహ్మ జ్ఞాప్తమితి! తత్తః ధర్మజ్ఞానఫలాదనుష్ఠానా-
నేహ్యైవలక్షణం బ్రహ్మజ్ఞానఫలా భవితుమర్హతి నార్హత్వేనం భవితుమ్! |
కార్యవిధిప్రయోగప్రసక్తం ప్రతిపాద్యమాన-త్వాత్!

గాని బోధించుచున్నది. కావున వేదాంతములు గూడ శాస్త్రమే యగుటంజేసి
యందువి గూడ నుపాదేయము గాని సోయము గాని యగు కర్మవిశేషములనే
బోధింపవలయును గాని వేదాంతవానిని బోధించిన ప్రయోజనము లేదని “తత్సా-
మాన్యాద్వేదాంతానామపి తదైవాత్స్వత్వం స్వాత్”ని నిర్వచించుటచే వేదాంత
ములు గూడ విధిపరములే యని నిర్ణయింపఁబడుచున్నది.

వేదాంతములు విధిపరము లగుచో గల్గు ప్రయోజనము “సతి చ...ఇతి
యుక్తమృ”ను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా వేదమునందు, స్వగ్ధా-
దుల నభిలషించువానికి నగ్నిహోతాదిసాధనము లేరీతిని విధింపఁబడుచున్నపై
యాతీకుననే యచ్యుతత్వమును నభిలషించువానికి బ్రహ్మజ్ఞాన మను సాధనము
వేదాంతములచే నుపదేశింపఁబడుచున్న దని సుకరముగ గ్రహింపవచ్చు నని
తాత్పర్యము.

‘సతి చ విధిపరత్వే’ వేదాంతములు విధిపరములని యంగీకరించినచో. ఇట్లు
ధర్మజ్ఞానసకను బ్రహ్మజ్ఞానసకను సామ్యమును బ్రదర్శింప నట్టి సామ్యము లేదని
యిదివఱకుఁ జెప్పఁబడినదే యని “నను...భవితుమర్హతి” యను వాక్యములచే
మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.

అనఁగా: గర్భకాండమున భవ్య మగు ధర్మము జ్ఞాప్త మనియు
వేదాంతములం దన్ననో నిత్యసిద్ధ మగుబ్రహ్మము జ్ఞాప్త మనియు నీవిషయమున
జ్ఞాప్తములయందలి వైలక్షణ్యము చెప్పఁబడినదే. ఇతియ కాదు. ధర్మజ్ఞాన ఫల
మన్ననో జ్ఞానానంతర మనుష్ఠానము నపేక్షించుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞానఫల మన్ననో
యట్టియనుష్ఠాన మక్కర లేకయే బ్రహ్మజ్ఞానముచే గల్గుచున్నది. కావున ధర్మ
బ్రహ్మజ్ఞానంబు రెండిటికిని సమానత్వాదుము లేదే యని భావము. అంతట
మీమాంసకుఁడని “నార్హత్వేనం భవితుమ్” ఇట్లు జ్ఞాప్తవైలక్షణ్య మున్న దని
యనుట యుక్తము గాదని నిరాకరించుచున్నాఁడు. నిరాకరణమునందలి హేతువును
“కార్యవిధిప్రయోగప్రసక్తం ప్రతిపాద్యమాన-త్వాత్”ను సంగ్రహవచన
ముచే బట్టుచున్నాఁడు అనఁగా: గ్రీయను బోధించు విధులతో సంబంధింపఁ

“అత్యా వా అరేదప్తవ్యః” (బృహ. 2-4-5) ఇతి। “యత్యా అవహత-
సా... అరేదప్తవ్యః స విజ్ఞాసితవ్యః” (ఛాందో. 8-7-1) “అత్యే జ్యేహోపాసీ-
త్యా... అరేదప్తవ్యః స విజ్ఞాసితవ్యః” (బృ. 1-4-15) “బ్రహ్మ వేద
“అత్యేద భవతి” ముం. (3-2-9) అత్యాదివిధానేషు సత్సు “కోఽసావాత్మా కిం
త్యవ్యవృత్తి” ఇత్యాకాంక్షాయాం తత్స్వరూపసమర్పణేన సర్వే వేదాంతా ఉప-
యక్తాః— “నిత్యః సర్వజ్ఞః సర్వగతః నిత్యవృత్తిః నిత్యసద్భబద్ధము కస్యభావో
విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ” ఇత్యేవమాదయః। తదుపాసనాచ్చ శాస్త్రసృష్ట్యే-
ష్టేషా మోక్షః ఫలం భవిష్యతీతి।

కాని బ్రహ్మము శాస్త్రముచే బోధింపబడుచున్న దని సంగ్రహవాక్యమున
కర్తవ్యము “అత్యా వా అరేదప్తవ్యః... ఫలం భవిష్యతీతి” యను భాష్యముచే
వివరింపబడుచున్నది. ఇందుఁ బ్రదర్శింపబడిన విధివాక్యములవలన నాత్మ యను
నది “ద్రష్టవ్యః, అన్వేష్యవ్య, విజ్ఞాసితవ్యః, ఉపాసీత” యను విధివాక్యములతో
సంబంధించియే యుపదేశింపబడుచున్నది. ఇట్టివిధివాక్యములు దెలియవచ్చు
చుండ నీవిధివాక్యములచే నుపదేశింపబడు నాత్మ యెట్టిది, బ్రహ్మ మేట్టి దను
నాకాంక్ష గలగంగా నట్టియాకాంక్షానివృత్తికై యాత్మస్వరూపమును బోధింప
స్వీకేదాంతములును బరంగుచున్న వని “తత్స్వరూపసమర్పణేన సర్వే వేదాంతా
ఉపయక్తా” యని వేదాంతములయొక్క ప్రయోజనము చెప్పబడుచున్నది.
తత్స్వరూపసమర్పణేన = అబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమును బ్రదర్శించుటచేత,
వేదాంతములచే బ్రహ్మస్వరూప మెట్లు బోధింపబడుచున్న దన నయ్యది
“నిత్యః సర్వజ్ఞః ఆనందం బ్రహ్మ ఇత్యేవమాదయ” యని నిరూపింపబడు
చున్నది. ఈ విధులచే నుపదేశింప బడిన బ్రహ్మమువలనప్రయోజనము “తదు-
పాసనాచ్చ...భవిష్యతి” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా నట్టిబ్రహ్మము నుపా-
సించుటవలన శాస్త్రముచేఁబ్రదర్శింపబడుచున్నట్టియ నిహమున దృష్టముకాకుండ
స్వర్గాదులవలె కాలాంతరమున ననగా దేహపాతానంతరమునఁ గల్గునట్టి మోక్ష
మనెడి ఫలము గల్గు ననియుఁ చెప్పబడుచున్నది. అనగా యాగాదికర్మలచే
గాలాంతరమున స్వర్గ మెట్లు లభించునో బ్రహ్మోపాసనారూప మగు కర్మచే
మోక్ష మనెడి ఫలము కాలాంతరమున నట్లే లభించు నని యర్థము. అదృష్ట
మనగా నీలోకమున ననుభవింపబడని దని యర్థము.

ఇది దొకవిశేషము గలదు. ప్రకృతమున బ్రహ్మస్వరూపమును గూర్చి
మీమాంసకులు భిన్నాభిప్రాయమును వెల్లెబుచ్చుచున్నట్లు దెలియరాదు. కాని
యట్టి బ్రహ్మ ముపాస్యమని మీమాంసకుఁడు దలచుచు నుపాసనచేతనే ఫలము
నభిలషించుచున్నాడు. కాని జ్ఞానమాత్రముచే నంతమాత్రము ఫలము నభిలషింప

కర్తవ్యవిధ్యననుప్రవేశే నస్తుమాతృకథనే నానో పాదానాసంభవాత్ ।
 నప్తద్వీపా వసుమతీ, రాజాసౌ గచ్ఛతీత్యాదివాక్యచద్యే దాన్తవా
 క్యానామానర్థకృమేవ స్యాత్ । నచ వస్తుమాతృకథనే లిపి “రజ్జరియం,
 నాయం సర్పః” ఇత్యాదౌ భ్రాంతిజనితభీతినివర్తనేశ్చాన్తవత్త్వం దృష్టం, తథేచ్ఛాన్త-
 సంసార్యాత్మవస్తుకథనేన సంసారిత్వభ్రాంతినివర్తనేశ్చాన్తవత్త్వం స్యాత్ । న్యాదేత
 దేవమ్, యది రజ్జస్వరూపశ్రవణ ఇవ సర్పభ్రాంతి, సంసారిత్వభ్రాంతి -
 ద్రుష్టస్వరూపశ్రవణమాత్రేణ నివర్తత । న తు నివర్తతే, శ్రుతబ్రహ్మణోఽపి
 యథాపూర్వం సుఖదుఃఖాదిసంసారిధర్మదర్శనాత్ ।

లేదు. ఏలయనఁ గర్తవ్యవిధికి సంగము గాకండ బ్రహ్మముగాని మఱి యెద్దియని
 గాని యుపదేశింపఁబడినచో నద్దానివలన నించుకేనియుఁ బ్రయోజనము లభింపక
 పోవుటచే నావేదాంతవాక్యము అనర్థకము లగు నని “కర్తవ్యవిధ్యననుప్రవేశే తు
 ... ఆనర్థకృమేవ స్యాత్” ను భాష్యముచే న్నాభిమతిమును బ్రదర్శించుచున్నాడు.
 వేదాంతవాక్యములు “నప్తద్వీపా వసుమతీ, రాజాసౌ గచ్ఛతీ” యను వాక్యముల
 వలె నిరర్థకము లగు నను నాశయమును మీమాంసకుఁడు వెల్లిబుచ్చ
 వేదాంతములు వస్తుమాతృమును బోధించుటచే ననఁగా సిద్ధవస్తు వగు బ్రహ్మమును
 బోధించుటచే “రజ్జరియం, నాయం సర్పః” యనువాక్యములచే భ్రాంతిచేఁ బుట్టిన
 భయము దొలఁగిపఁబడినట్లు పురుషానకు సంసారిత్వభ్రాంతిని నశింపఁజేసి బ్రహ్మ
 భావము నొందించుప్రయోజనమును గల్గియున్నవే యని “నను... అర్థవత్త్వం
 స్యాత్” ను భాష్యముచే మధ్యస్థుఁడు త్రిశ్చించుచున్నాడు. అనుసార్యాత్మవస్తు-
 కథనేన = సంసారరహిత మగు నాత్మవస్తువును బోధించుటచే. ఇందలియభిప్రాయ
 మేమన—వేదాంతములు “నప్తద్వీపా వసుమతీ, రాజాసౌ గచ్ఛతీ” యను వాక్య
 ములవంటివి గాక “రజ్జరియం నాయం సర్పః” యను వాక్యములవలె సప్రయో
 జనములు గాఁగూడదా యని. ఇట్టిప్రశ్నమును గూర్చి వేదాంతములు “రజ్జరియం,
 నాయం సర్పః” యను వాక్యముల వంటివిగావని ప్రత్యక్షానుభవముచే చెలిసికొనఁ
 బడుచున్నదని “స్వాదేతదేవం... సుఖదుఃఖాదిసంసారిధర్మదర్శనాత్” ను భాష్య
 ముచే జెప్పఁబడుచున్నది. దీనియభిప్రాయ మేమన—రజ్జస్వరూపశ్రవణమాత్రముచే
 సర్పభ్రాంతినశించునట్లు బ్రహ్మస్వరూప శ్రవణమాత్రముచే సంసారిత్వభ్రాంతి నశిం
 చినచో “ఏతదేవంస్యాత్ = వేదాంతము ప్రయోజనమును బొందించునదియే
 యగును. కాని న తు నివర్తతే = సంసారిత్వభ్రాంతి నివర్తించుటలేదే యని చెప్పి
 నివర్తించుట లేదనుటకు హేతువును “శ్రుతబ్రహ్మణోఽపి యథాపూర్వం సుఖ-
 దుఃఖాదిసంసారిధర్మదర్శనాత్” ని చెప్పచున్నాడు. శ్రుతబ్రహ్మణోఽపి=బ్రహ్మను
 గూర్చి శ్రవణముచేసినవానికిఁ గూడ, యథాపూర్వమ్ = శ్రవణముచేయుటకుఁ

అత్యంతమంతవ్యోమవిధ్యాశీతవ్యః (బృ 2-4-8) ఇతి పత్రవనోత్తరకాల
 యోగ్యతానివిధ్యాశీతవ్యోమవిధ్యాశీతవ్యః । తస్మాత్త్రైవిధివివరణాంతరమున
 శాస్త్రప్రమాణకం బ్రహ్మభ్యుపగంతవ్యమితి । త్రాభిధీయతే-న । కర్మబ్రహ్మ-
 విద్యా-యోగ్యతాంతరమున । శారీరం వాచికం మానసం చ కర్మ శ్రుతిస్మృతి-
 ప్రసిద్ధం ధర్మాఖ్యం, యద్విషయో జ్ఞానా । “అథాలో ధర్మజ్ఞానా” (జై. సూ.
 1-1.1) ఇతి సూత్రేతా, అథర్మజ్ఞానం హింసాదిః ప్రతిషేధచోదనాలక్షణత్వాత్
 జ్ఞానైః పరిహారాయ

బూర్వముందువలెనే, సుఖము దుఃఖము మొదలగు సంసారిధర్మములు దేలియ
 వచ్చుటవలన వేదాంతములు ప్రయోజనమును బొందింపనేర నని యభిప్రాయము.
 ఇంతలో కానుభవమే గాదు, శాస్త్రసామాన్యముచే బ్రయోజనము లేదను విషయము
 “శాస్త్రప్రాయంతప్రాయా నివిధ్యాశీతవ్యః” యను విధివలన దేలియవచ్చుచున్నది.
 ఎట్లున శాస్త్రోత్తరకాలమునందు మననవిధి ధ్యానములు వివరబడుచున్నది “శ్రేణి-
 తోత్తరకాలయోగ్యతానివిధ్యాశీతవ్యోమవిధ్యాశీతవ్యః” అనుచున్నది. అని గా
 మననవిధి ధ్యానములయొక్క యావశ్యకత వినబడుటచే శ్రేణిసామాన్యముచే వేదాంత
 ములకు, బ్రయోజనమును బ్రదర్శింపక యుచున్నచే బ్రయోజనమును బ్రదర్శించు
 చున్నదని యభిప్రాయము. స్వీయలోకానుభవముచేతను శ్రుతిసహాయము
 చేతను స్వాభిమతార్థమును బ్రదర్శించి స్వీయవాదమును “తస్మాత్ కృతిపత్తి-
 విధివిషయతయైవ శాస్త్రప్రమాణకం బ్రహ్మభ్యుపగంతవ్యమ్య”ని యుచున్నావిధి
 కంగముగనే బ్రహ్మమును శాస్త్రము బోధించుచున్నది గాని ప్రత్యేకముగా
 నుపదేశించుట లేదని యపసంహారముచేయుచున్నాడు. ఇట్టిపూర్వపక్షము
 యుక్తము కాదని “న” యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. అత్ర = ఇట్టి
 యాశ్చర్యమునందు, న = పూర్వమున జెప్పినది కాదని యర్థము. పూర్వపక్షమును
 నిరాకరించుటకు దగు హేతువు “కర్మబ్రహ్మవిద్యాఫలయోగ్యతానివిధ్యాశీతవ్యః”ని
 చెప్పబడుచున్నది. కర్మఫలమునకును బ్రహ్మవిద్యాఫలమునకును వైరుధ్యము జాలి
 యబడుటవలన బూర్విపక్షము సమంజసము గాదని యభిప్రాయము. సంగతిగా
 వాక్యము “శారీరం వాచికమ్మ”నునది మొదలుగా గల్గి “అథో న కర్తవ్యశేషత్వేన
 బ్రహ్మోపదేశో యుక్త” యనునది యుత్తముగా గలిగిన యుత్తరభాష్యముచే
 వివరింపబడుచున్నది. కర్మస్వరూపము “శారీరం... పంచాయ” యనగా భాష్య
 ముచే జెప్పబడుచున్నది. శరీరము వాక్కు మన స్పృశ సీమూషాసాధనములచే
 నిర్వర్తించుటనది గావున కర్మ శారీరము మానసము వాచిక మని నిర్వచింప
 బడుచున్నది. ఇయ్యది శ్రుతిస్మృతులచే నుపదేశింపబడుచు ధర్మ మను పేర
 బరగుచున్నది. ఇట్టిధర్మములయొక్క జ్ఞాన మవశ్యము సంపాదింపబడవలయు

తయోశ్చోదనా లక్షణయోరథానర్థయోర్ధర్మాధ్యాయేభవేప్రత్యక్షేనుఖదుఃఖేశరీర-
వాఙ్మనోభిరేవోభుజ్యమానే విషయేంద్రియసంయోగజన్యే బ్రహ్మాదిషు స్థావ-
రాస్తేషు ప్రసిద్ధే, మనుష్యత్వాదారభ్య బ్రహ్మాస్తేషు దేహవత్సు సుఖతారతమ్య-
మనుశ్రూయతే ।

నని “అథాత్మో ధర్మజ్ఞానా” యను సూక్తిముచే నుచదేవింపబడుచున్నది. ఈ
ధర్మము చోదనారూప మనియు విధివాక్యములచే దెలియబడవలసిన దనియు
“చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మ” యను జైమినీసూత్రముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇయ్యది
“సత్యం వద, ధర్మం చర, అహరహస్సంధ్యాముపాసిత,” “సోమేన యజేత”
మున్నగు వాక్యములచే బోధింపబడుచు నుపాదేయముగాఁ దలంపబడుచున్నది.
ధర్మముతోపాటు ప్రతిషేధచోదనచే దెలియవచ్చెడి హింసాదిరూప మగు
సధర్మము గూడఁ బరిహరముకొఱకు జ్ఞానచేయబడవలయును. ప్రతిషేధచోదన
యనగా “నాన్మతం వదేత్ । న కలంజం భక్షయేత్ । న హింస్యాత్సర్వా భూతాని”
యను ప్రతిషేధవాక్యములచే దెలియవచ్చెడి కర్మము. ఇట్లు కర్మము ధర్మాధర్మ
భేదముచే ద్వివిధము. ఈ ద్వివిధ మగు కర్మము విధిప్రతిషేధచోదనలచే
దెలియవచ్చుచు సన్ధానర్థములుగఁ దలపబడుచు ధర్మాధర్మము లను పేర వ్యవహా-
రముఁ గనుచున్న దనియు నాధర్మాధర్మములయొక్క ఫలములు ప్రత్యక్షము లగు
సుఖదుఃఖము లనియు నయ్యవి విషయములకును నింద్రియములకును గల
సంయోగముచే బుట్టునవియు శరీరము వాక్కు మన స్పృశాది మూఁడుసాధనము-
లచే ననుభవింపబడుచు బ్రహ్మ మొదలు స్థావరాంతమువఱకు సుప్రసన్నముగ దెలి-
యబడుచున్న వని “తయోశ్చోదనా లక్షణయోః...ప్రసిద్ధే” యను భాష్య
ముచే జెప్పబడుచున్నది. అనఁగాఁ గర్మము ధర్మాధర్మము లని ద్వివిధ
మనియు ధర్మముయొక్క ఫలము సుఖ మనియు సధర్మముయొక్క ఫలము దుఃఖ
మనియు నీరెండును ద్రికరణము లగు మనోవాక్కాయములచేతనే విషయేంద్రియ
సంయోగపురస్కరముగా ననుభవింపబడుట సార్వజనీనానుభవసిద్ధ మని యభి-
ప్రాయము.

ధర్మాధర్మరూప మగు కర్మఫలము సామాన్యముగాఁ జెప్పబడి
“మనుష్యత్వాదారభ్య...తారతమ్యేన వర్తమాన” యను భాష్యముచే ధర్మఫలము
విశేషించి నిరూపింపబడుచున్నది. తెత్తిరీయశ్రుతియందు ‘నైమానస్థస్య మిమా’ సా-
భవతి’ యనుచో మనుష్యుడు మొదలుకొని బ్రహ్మవఱకు గల దేహభారులయందు
సుఖముయొక్క తరతమభావము వినబడుచున్నది. ఇట్టిసుఖమునందలి తరతమభావ
మునకుఁ గారణ మాయావ్యక్తులచే నాచరింపబడిన ధర్మమునందలి తారతమ్య
మనియు నట్టిధర్మమునందలి తారతమ్యమునకు నాధర్మము నాచరించు నభికారుల

తతశ్చ తద్దేతోర్ధ్వస్య తారతమ్యంగమ్యతే ధర్మ తారతమ్యాదధికారితారతమ్యమ్ |
 పశ్చింధం చార్ధిత్వసామర్థ్యాదికృతమధికారితారతమ్యమ్ | తథా చ యాగాద్యనుష్ఠాయ
 నామేవ విద్యాసమాధివిశేషాదుత్తరేణ పథా గమనం, కేవలైష్టాపూర్తదత్తసాధ
 నైర్థామా ద్వికమేదక్షిణేన పథా గమనంతత్రాపి సుఖతారతమ్యం తత్సాధన-
 తారతమ్యం చ శాస్త్రాత్ “యావత్సంపాతముపిత్వా” (ఛాందో. 5-10-5).
 ఇత్యస్తాద్గమ్యతే |

యంఽలితారతమ్యమనియునూహించి తెలిసికొనవచ్చునని “మనుష్యత్వాదారభ్య ...
 అధికారితారతమ్యమ్”ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇక నధికారితారతమ్య
 మన్ననో యర్ధిత్వసామర్థ్యములచే గల్గుచున్నటులను ప్రసిద్ధముగఁ దెలియవచ్చుచున్న
 దని ప్రసిద్ధం చార్ధిత్వసామర్థ్యాదికృతమధికారితారతమ్యమ్”ను భాష్యముచే జెప్ప
 బడుచున్నది. అనఁగా లోకమున నొక్కొక్కఁడు దనయొక్క శక్తికొలది ఫలముల
 నభిలషించుటయుఁ దదనుగుణ మగు కర్మల మాత్రమే యాచరించుటయుఁ
 జూడఁబడుచున్నది గాని యందఱు నొకేతీరునఁ గోరుటయు నొకేతీరున నాచరిం
 చుటయుఁ దెలియఁబడకున్నది. ఎవ్వఁ డెంతఁ గోరునో యద్దానినే జేయును, అద్దా
 నికిఁ దగు ఫలమునే యనుభవించు నని యభిప్రాయము. దానంజేసియే శాస్త్ర
 ముచే గూడ ఫలమానందలితారతమ్యము బోధింపఁబడుచున్న దని “తథా చ ...
 దక్షిణేన పథా గమనమ్”ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా శ్రుతిచే
 విధింపఁబడిన యాగాదుల ననుష్ఠించినవారలకు జ్ఞానాతిశయముచే నుత్తరమార్గము
 గుండ బ్రహ్మలోకప్రాప్తియుఁ గేవల మిష్టాపూర్తదత్తాదిసాధనములనే యాచరిం
 చినవారలకు దక్షిణమార్గముద్వారముగఁ జంద్రలోకప్రాప్తియు వినవచ్చుచున్న
 దని యభిప్రాయము. ఇష్టాపూర్త దత్తము లన —

అగ్నిహోత్రం తపః సత్యం వేదానాం చానుపాలనమ్ |

ఆతిథ్యం వైశ్యదేవం చ ఇష్టమిత్యభిధీయతే ||

వాపీకూపతటాకాది దేవతాయతనాని చ |

అన్నప్రదానమారామః పూర్తమిత్యభిధీయతే |

శరణాగతసంతాణం భూతానాం చాప్యహింసనమ్ |

బహిర్ద్విది చ యద్దానం దత్తమిత్యభిధీయతే ||

యని యభియుక్తులచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఫలతారతమ్య మను
 మేయమే గాక శాస్త్రముచే గూడ బోధింపఁబడుచున్న దని “తత్తాపి ... ఇత్య-
 స్తాద్గమ్యతే” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. సంపాత మన “సంపతతి
 యేనాస్మాల్లోకాదముం లోకమితి సంపాతః కర్మాశయ” యను సుక్తిచేఁ జంద్ర
 లోకమున సుఖానుభవమునకుఁ గారణభూత మగు పుణ్యవిశేషము. వారివారి

తథా మనుష్యాదిషు నారకసావరానేషుస్థుభవశ్చోదనాలక్షణధర్మసాధ్యవేతి-
గమ్యతేతారతమ్యేనవర్తమానః తథోర్ధ్వగతేష్వధోగతేషు చ దేహవత్సు మఃఖ-
తారతమ్యధర్మనా తద్దేతోరధర్మస్యప్రతిషేధచోదనాలక్షణస్య తదనుస్థాయినాం చ
తారతమ్యం గమ్యతే । ఏవమవిద్యాదిదోషవతాం ధర్మాధర్మతారతమ్యనిమిత్తం
శరీరోపాదానపూర్వకం సుఖదుఃఖతారతమ్యమనిత్యం సంసారరూపం శ్రుతిస్మృతి-
న్యాయప్రసిద్ధమ్ । తథా చ శ్రుతిః “న హ వై సశరీరస్య సతః” ప్రియప్రియయో-
రపహతిరస్తి ఇతియథావర్ణితం సంసారరూపమనువదతి ।

పుణ్యవిశేషమయిన కనుగుణముగఁ జంద్రలోకమున సుఖము ననుభవించి యాపుణ్య-
విశేషము క్షీణింప నచటినుండి మఱివచ్చుటఁజేసి సుఖతారతమ్యము, తత్సాధన-
ముగు కర్మతారతమ్యమును గూడ శాస్త్రసిద్ధములే యగుచున్నవి. మనుష్యుఁడు
మొదలు బ్రహ్మవఱకుఁ గల శ్రేష్ఠమగు వ్యక్తులయందు సుఖాతిశయముచే ధర్మ-
తారతమ్య మూహింపఁబడినట్లే మనుష్యుఁ డాదిగాఁ గల్గి నరకసంబంధ మగు
స్థావరము లంతముగాఁ గల్గిన ప్రాణులయందుఁ గూడ సుఖలేశముయొక్క తార-
తమ్యము చూడఁబడుటచే నయ్యదియు నాయాయిప్రాణులచే నాచరింపఁబడిన
ధర్మ తారతమ్యముచేతనే గల్గిన ట్టూహింపవచ్చు నని “తథా మనుష్యాదిషు...
తారతమ్యేన వర్తమాన” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇట్టి సుఖతార-
తమ్యముచే ధర్మతారతమ్యము నూహించినట్లుగనే సకలప్రాణులయందుఁ దెలియ
వచ్చుడి దుఃఖతారతమ్యముచేత నాయాయిప్రాణులచే నాచరింపఁబడిన యధర్మము
నందలి తారతమ్యము గూడ గ్రహింప నొప్పు నని “తథా ఊర్ధ్వగతేషు... తార-
తమ్యం గమ్యతే” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు శ్రుతిసిద్ధ మగు నర్థమును లోకానుభవమును బొందికచేసి యద్దా-
నిచేఁ దెలియవచ్చుడి యర్థమును “ఏవమవిద్యాదిదోషవతాం ... శ్రుతిస్మృతి-
న్యాయప్రసిద్ధమ్”ను భాష్యముచే సంక్షేపముగఁ జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా
నవిద్యాదిదోషముతోఁ గూడిన సకలప్రాణులకు ధర్మాధర్మములయొక్క తారతమ్య-
మున కనుగుణముగ శరీరము కారణముగాఁ గలిగినట్టి యనిత్య మగు సుఖదుఃఖ-
తారతమ్య మున్నటులను నయ్యదియే సంసారరూప మనియు శ్రుతిస్మృతిన్యాయ-
సిద్ధమై యున్న దని యర్థము. ఇట్టి యాశయమునకు శ్రుతిప్రమాణము “తథా చ
శ్రుతిః ... సంసారరూపమనువదతి” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

సశరీరస్య = శరీరముతోఁ గూడిన, సతః = సత్పదార్థ మగు నాత్మకు,
ప్రియప్రియయోః = సుఖదుఃఖములయొక్క, అపహతిః=లోలగిపోవుట, నాస్తి=
లేదు. అనఁగా దేహభిమానముతోఁ గూడిన ప్రాణులకు సుఖదుఃఖములనుండి
విముక్తి యెంతమాత్రము గలుగదని భావము. ఈశ్రుతి యిదివఱలో వర్ణింపఁబడిన

“అశరీరం వాచ సంతం న ప్రియా ప్రియే స్పృశతః” (ఛాం. 8-12-1) ఇతి ప్రియా-
ప్రియస్పృశనపరితేషేధావ్యవహారమునాంతర్యకార్యత్వం మోక్షాభ్యుత్థానశరీరత్వస్య
ప్రతిషేధ్యత ఇతి గమ్యతే ధర్మకార్యత్వే హి ప్రియాప్రియస్పృశనప్రతిషేధో నోప-
పద్యతే । అశరీరత్వమేవధర్మకార్యమితి చేన్న, తస్య స్వాభావికత్వాత్ ।
“అశరీరం శరీరేవ్యన వస్థేవ్యవస్థితమ్ । మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న
శోచతి” (కాఠ. 1-2-24) “అప్రాణో హ్యమనాః శుభః”

సంసారస్వరూపమును బోధించుచున్న దని యభిప్రాయము.

ఇట్లు సంసారరూపమును బ్రదర్శించి మోక్షస్వరూపమును బ్రదర్శించు
శ్రుతిని “అశరీరం వాచ సంతం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః” యని ప్రదర్శించుచున్నారు.
అశరీరమ్ = శరీరరహిత మగు, సంతమ్ = సత్పదార్థ మగు నాత్మను, ప్రియాప్రియే =
సుఖదుఃఖములు, న స్పృశతః = స్పృశింప వని దీనియర్థము.

శరీరరహిత మగు భావము ముక్తి యనియు నద్వానికః బ్రహ్మప్రియ
సంస్పృశము లేదనియుఁ జెప్పటచే నాయశరీరభావ మగు ముక్తి ధర్మాధర్మముల
కార్య మెంతమాత్రము గాకుండుటంజేసి ధర్మమువలన ముక్తి గలుగు నని చెప్పట
కవకాశము లేదని తెలియవచ్చుచున్నది. అయ్యదియే “ప్రియాప్రియస్పృశనపరితే-
షేధాత్... ఇతి గమ్యతే” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఏతద్విషయమే
వ్యతిరేకముఖమున “ధర్మకార్యత్వే హి ప్రియాప్రియస్పృశనపరితేషేధో నోపపద్యతే”
యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా మోక్షము ధర్మకార్యమే యగుచో బ్రియా
ప్రియము లద్వానిని స్పృశింప వని చెప్పట మెంతమాత్రము సమంజసము గానేరదు.

ధర్మముచే విచిత్రము లగు ఫలములు పుట్టుచుండ నశరీర మగు
మోక్షము గూడ ధర్మముచే గల్గు నని చెప్పఁగూడదా యని మధ్యస్థః డడుగ
నట్లు గాదని ‘న’ యని నిషేధింపబడుచున్నది. అందు హేతువు “తస్య స్వాభావిక-
త్వాత్తని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నశరీరము స్వభావసిద్ధ మగుటవలన జన్య
మెంతమాత్రము గాదని యభిప్రాయము. అశరీరము స్వభావసిద్ధ మనుటకు “అశరీ-
రం... ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః” యని శ్రుతి లుదాహరింపబడుచున్నది.

1. అనవస్థేషు = ఉనికి లేనట్టి, శరీరేషు = శరీరములయందు, అశరీరమ్ =
శరీరవిలక్షణ మగు భావము, అవస్థితమ్ = ఉన్నది, అట్టి యశరీరభావమును,
మహాంతమ్ = గొప్పదియు, విభుమ్ = సర్వవ్యాపకము నగు, ఆత్మానం = స్వస్వరూప
ముగ, మత్వా = తెలిసికొని, ధీరః = వివేకి, న శోచతి = దుఃఖింపఁడు

2. అప్రాణః = ప్రాణవిలక్షణమును, అమనాః = మనోవిలక్షణమును,
శుభః = శుద్ధము ననఁగా రాగాదిదోషరహితమును.

(ముండ. 2-1-2.) “అనంగోహ్యాయం పురుషః” (బృ 4-3-15) ఇత్యాది సుతిభ్యః। అత ఏవానుష్ఠేయకర్మఫలవిలక్షణం మోక్షాఖ్యమశరీరత్వ నిత్యమితి సిద్ధమ్ । తత్ర కించిత్పరిణామి నిత్యం, యస్మిన్విక్రియమాణోఽపి ఉదేవేదమితి బుద్ధిర్న హిహన్యతే । యథా పృథివ్యాదిజగన్నిత్యత్వవాదినామ్ । యథా చ సాంఖ్యానాం గుణాః । ఇదం తు పారమార్థికం కూటస్థనిత్యం వ్యోమవత్సవ్యాపి సర్వవిక్రియారహితం నిత్యత్వం నిరవయవం స్వయంజ్యోతిఃస్వభావమ్ ।

3. అయం = ఈ, పురుషః = ఆత్మ, అనంగః = నిస్సంగుడు, అనంగా రెండవదానితో సంబంధము లేనివాడు. అని వైశిష్ట్యులయర్థము.

ఈశుత్తులవలన నశరీర మగు నాత్మ నిత్యసిద్ధ మని సున్యక్తమగు చున్నది. దానంజేసి ధర్మకార్య మెంతమాత్రము గాదని “అత ఏవ నిత్యమితి సిద్ధమ్”ను భాష్యముచే నుపసంహరింపబడుచున్నది. అనుష్ఠేయకర్మఫలవిలక్షణం = చేయబడవలసినదిగా శాస్త్రముచే విధింపబడిన కర్మరూప మగు ధర్మముయొక్క ఫలముకంటె వేరగునట్టిది

ఇట్లు మోక్ష మగు నశరీరభావము నిత్య మని నిర్వచింప నానిత్యమెట్టి నిత్యము ? పరిణామినిత్యమా ? యని దృష్టాంతపురస్కరముగ “తత్ర కించిత్ . . . సాంఖ్యానాం గుణా”యని మధ్యస్థుడు ప్రశ్నించుచున్నాడు. ఒకవస్తువును బలు సారులు చూచినపు “డదియే యిది, వేరొకటి గాద” ను జ్ఞానము గలుగుటయే నిత్య మని గ్రహించుటకుఁ గల కారణ మని నిత్యస్వరూపమును నిర్వచించి, యొకానొకవస్తువునం దేకదేశ మొకింత మార్పుజెందినను “చయ్యదియే యిది” యను జ్ఞానము తొలఁగకుండ నుండుఁగావునఁ గొంతవఱకు మార్పుజెందుచున్నను నద్దానిని నిత్య మని గ్రహించుటకుఁ దగు పరిణామినిత్యత్వ మాయీయశరీరమునకుఁ దెలియవచ్చెడి నిత్యత్వ మని ప్రశ్నింపఁబడియె. అనఁగాఁ బృథివి మొదలుగాఁ గల జగత్తును నిత్య మని దలంచువారలు గాని గుణములు నిత్య మని తలంచు సాంఖ్యులు గాని దలంచు పరిణామినిత్యమా యని. ఈయశరీర మట్టిపరిణామినిత్యము గాదనియుఁ గూటస్థనిత్య మనియుఁ బ్రత్యేకముగా “ఇదం తు . . . మోక్షాఖ్య-మ్”ను భాష్యముచే స్వాభిమతనిత్యత్వము పుష్కలముగ వర్ణింపఁబడుచున్నది. అశరీరము పరిణామినిత్యమే యగుచో ధర్మకార్యము గావచ్చు ననియు ధర్మకార్యము కాక స్వాభావిక మని శ్రుతిచేఁ దెలియవచ్చుటవలన నియ్యది పరిణామినిత్యము గాక కూటస్థనిత్యమే యని యభిప్రాయము. ఇచటఁ గార్యము లగు వస్తువులకుఁ దెలియవచ్చెడి సోల్లవిధము లగు క్షిప్రత్వముగూడ నీయశరీరమునకుఁ జూడఁబడ దని నాల్గు విశేషణములచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అది యెట్లన— “కూటస్థనిత్యమ్”ను విశేషణముచే ఘటాదులకుఁ దెలియవచ్చెడి నిర్వర్త్యక్షిప్రత్వము నిరాకరింపఁబడు

యత్ర ధర్మాధర్మా సహ కార్యేణ కాలత్రయం చ నోపావరేతే । తదేతద-
శరీరస్థం మోక్షాభ్యుక్ ॥ “అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్కృతా-
కృతాత్ ॥ అన్యత్రభూతాచ్చ భవ్యాచ్చ” (కఠ. 2. 14) ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః ।
అతస్తద్రూపాత్ యస్యేయం జిజ్ఞాసా ప్రస్తుతా । తద్యది కర్తవ్యశేష త్వేనోపది-
శ్యేత, తేన చ కర్తవ్యేన సాధ్యశ్చేన్మోక్షోఽభ్యుపగమ్యేత, అనిత్య ఏవ స్మాత్ ॥

చున్నది. ‘సర్వవ్యాపి’ యనుటచే గ్రామాదులకుఁ దెలియవచ్చెడి ప్రాప్యకర్మ-
త్వము నిరాకరింపఁబడుచున్నది. “సర్వవిక్రియారహితమ్”నుటచే ద్రవ్యాదులకుఁ
దెలియవచ్చెడి వికార్యకర్మత్వము నిరాకరింపఁబడుచున్నది. ‘నిరవయవమ్’నుటచే
ప్రేమలకు ప్రోక్షణము సంస్కార మనెడి యంశము గలుగుచుండుటవలనఁ
బ్రాప్త మగు సంస్కార్యకర్మత్వము వారింపఁబడుచున్నది. ఇట్టి నాల్గు విశేషణము
లచే నశరీరమునకుఁ గర్మత్వము నిరాకరింపఁబడి, ‘నిత్యత్వం, స్వయంశోభి
స్సర్వభావశ్చ’ ను విశేషణద్వయముచే. బరమ పురుషార్థము జూపఁబడుచున్నది.
ఇట్టి యశరీరమునకు ధర్మాధర్మములతోఁ గాని తత్కార్యము లగు సుఖదుఃఖము
లతోఁ గాని సంబంధ మెన్నడును లేదని “యత్రధర్మాధర్మా సహ • కార్యేణ
కాలత్రయం చ నోపావరేతే” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. కార్యేణ =
సుఖదుఃఖముతో, కాలత్రయం = మూడుకాలములయందును, ధర్మాధర్మాది
సంబంధ మశరీరమునకు లేదనుటకు “అన్యత్రధర్మాత్...శ్రుతిభ్య” యని శ్రుతి
ప్రమాణము ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ధర్మాత్ = ధర్మముకంటె, అన్యత్ర =
విలక్షణము; అధర్మాత్ = అధర్మముకంటె, అన్యత్ర = విలక్షణము, కృతాత్ =
కార్యముకంటె, అకృతాత్ = కారణముకంటె, అన్యత్ర = విలక్షణము;
భూతాచ్చ = భూతముకంటెను, భవ్యాచ్చ = భవ్యముకంటెను గూడ, ననఁగా
భూతభవిష్యత్తులకంటెను, చకారమువలన వర్తమానముకంటెను విలక్షణ మని
భావము.

ఇట్టి శ్రుతులవలన బ్రహ్మము కూటస్థనిత్య మని తెలియవచ్చుచున్నది.
అట్టి కూటస్థబ్రహ్మముయొక్క జిజ్ఞాస ప్రస్తుత మగుటచే నియ్యది ధర్మజిజ్ఞాసకంటె
విలక్షణ మగుచు ధర్మఫలముకంటె విలక్షణ మగు ఫలముతో నొప్పారుచున్న దని
“అతస్తద్రూపాత్ యస్యేయం జిజ్ఞాసా ప్రస్తుతా” యని వైలక్షణ్యము ప్రదర్శింపఁ
బడుచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మము కర్తవ్యశేషమే యని యుపదేశింపఁబడినచోఁ
గల్గు ననర్థము గూడ “తద్యది...అనిత్య ఏవ స్మాత్”ని చెప్పఁబడు చున్నది.
బ్రహ్మ మనెడి మోక్షము విధిశేషమే యగుచో సాధ్య మగు కర్మఫలము కావల-
యును. సాధ్యమే యైనచో ననిత్యమే యైతిర్యవలయు నని యభిప్రాయము.

తత్త్రైవం సతి యథోక్తకర్మఫలేష్యేవ తారతమ్యావస్థితేష్యనిత్యేషు క్షణదతి-
శయో మోక్ష ఇతి ప్రసజ్యేత, నిత్యశ్చ మోక్షస్సర్వైర్మోక్షవాదిభిరభ్యుపగ-
మ్యతే అతో న కర్తవ్యశేషత్వేన బ్రహ్మాపదేశో యుక్తః అపి చ “బ్రహ్మ
వేద బ్రహ్మైవ భవతి” (ముండ. 3.2.9) “క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే
త పరావరే” (ముండ. 2-2-8) “ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్ | న బిభేతి కుశ్చన”
(తై. 2.9) “అభయం వైజనక ప్రాప్తోఽసి” (బృహ. 4-2-4)

మోక్ష మనిత్యమనినచోఁ గల్గు దోషము “తత్త్రైవం సతి ... ఇతి వసజ్యేత”
యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. మోక్ష మనిత్యమే యని యంగీకరించి
నచోఁ దరతమభావముచేఁ దెలియవచ్చుడి యనిత్యము లగు కర్మఫలములలో
నెద్దియో యొక యతిశయ మగు ఫలముగ మోక్షము తలంపబడవలయును. కాని
నిత్య మని తలంచుట కవకాశము లేదు. నిత్యము మోక్షము గాదని చెప్పఁదలం-
చినచోఁ గల్గు వికఠిపత్తి “నిత్యశ్చ మోక్షస్సర్వైర్మోక్షవాదిభిరభ్యుపగమ్యతే”
యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా మోక్షవాదు లందఱు మోక్షము నిత్య మని
చెప్పుచున్నారు. కావున మోక్షము కర్మఫలమని చెప్పుట యంతమాత్రము సమం
జసము గాదని చెప్పి స్వాభిప్రాయమును “అతో న కర్తవ్యశేషత్వేన బ్రహ్మాప-
దేశో యుక్తః” క్రియావిధి కంగముగ బ్రహ్మ ముపదేశింపబడె నని చెప్పుట
యంతమాత్రము యుక్తము గాదని చెప్పుచున్నారు.

ఇంతియ కాదు. బ్రహ్మజ్ఞానఫలము కర్మఫలమట్లు కాలాంతరభావియు
నదృష్టమును గాక దృష్టము జ్ఞానసమకాలిక మనియు జ్ఞానేకలభ్య మనియు
శ్రుతులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్న దని “అపి చ...నా స్తీతి కమ్యతే” యను భాష్య
ముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. శ్రుతులయర్థము దిగువఁ బ్రదర్శింపఁ బడుచున్నది.

1. యః=నిచ్చాడు, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, వేద = స్వస్వరూపముగఁ దెలిసికొను
చున్నాడో, సః = అట్టివాడు, బ్రహ్మ ఏవ = బ్రహ్మమే, భవతి = అగు
చున్నాడు.
2. తస్మిన్ = ఆబ్రహ్మమునందు, పరావరే-పరం = కారణము, అవరం = కార్య
మును, అనఁగాఁ కార్యకారణములు, దృష్టే = చూడఁబడఁగా, అస్య = ఈ
విద్వాంసునియొక్క, కర్మాణి చ = కర్మములును, క్షీయంతే = నశించును.
3. బ్రహ్మణః = బ్రహ్మముయొక్క ఆనందం = ఆనందమును, అనఁగా బ్రహ్మ
స్వరూప మగు నానందమును, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడు, కుతశ్చన =
దేనివలనను, న బిభేతి = భయము నొందఁడు.
4. జనక = ఓయీ జనకుడా! అభయం = భయరహిత మగు బ్రహ్మభావమును,
ప్రాప్తోఽసి = పొందినవాడికి వగుచున్నావు.

“తదాత్మానమేవావేదహం బ్రహ్మస్మితి | తస్మా తత్సర్వముభవత్” (వాజసనేయి-
బ్రహ్మసూ. 1-4-10) “తత్ర కోమోహః కోకో ఏకత్వమనుపశ్యతః” (ఈశా. 7)
ఇత్యేవమాద్యాః శ్రుతయః బ్రహ్మవిద్యాంతరం మోక్షం దర్శయంత్యో మధ్యే
కార్యాంతరం వారయన్తి | తథా “తద్దైతత్వశ్యస్మి-సిర్వామదేవః ప్రతిపేదేహం
మనురభవం సూర్యశ్చ” (బృహ, 1-4-10) ఇతి బ్రహ్మదర్శనసర్వాత్మభావయోగ్యధ్యే
కర్తవ్యాంతరవారణాయోదాహర్యమ్ |

5. తత్ = ఆబ్రహ్మమును, ఆత్మానమేవ = స్వరూపముగ, అహం = నేనే,
బ్రహ్మ = బ్రహ్మను, అస్మి = అయితిని, ఇతి = ఇట్లు, అవేత్ = తెలిసి
కొంటిని. తస్మాత్ = ఆతెలిసికొనుటవలన, తత్ = ఆపూర్ణ మగు బ్రహ్మమే,
సర్వం = అంశయును, అభవత్ = ఆయెను.

6. ఏకత్వం = సార్వాత్మ్యభావమును, అనుపశ్యతః = తెలిసికొనుటవలన, తత్ర =
అట్టి సార్వాత్మ్యభావమునందు, మోహః = మోహము, కోకో = ఎక్కడ?,
కోకః = కోకము, క్వ = ఎచ్చట? అనగా శోకమోహములఁ గల్గించు
రెండవవస్తువు తెలియఁబడ దని భావము.

ఈశుతులయొక్క తాత్పర్యము సంగ్రహముగ “ఇత్యేవమాద్యాః
శ్రుతయః ... వారయంతి” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది.

7. తత్ = ఆబ్రహ్మము, ఏతత్ = ఈయాత్మగ పశ్యన్ = తెలిసికొనుచు, ఋషిః
వామదేవః = వామదేవుఁ డను ఋషి, అహం = నేను, మనుః = మనువును,
అభవం = అయితిని, సూర్యశ్చ = సూర్యుడనుగూడ, అభవం = అయితిని.
కాలాంతరవర్తియగు మనువుతోడను, దేశాంతరవర్తియగు సూర్యునితోడను
దాదాత్మ్యభావమును వ్యక్తీకరించుటచే జ్ఞానసమకాలముననే సార్వాత్మ్య
భావముఁ బడసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కావున నీవామదేవధృష్టాంతముచే
దెలియవచ్చు యర్థము దృష్టాంతపురస్కరముగ “బ్రహ్మదర్శనసర్వాత్మభావయోః
...నాస్తీతి గమ్యతే” యను భాష్యముచే వ్యక్తీకరింపఁబడుచున్నది.

ఇచట “తద్దైతత్వశ్యన్ ఋషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే” యనుచో

“పశ్యన్న”ను పదమునందలి శతప్రత్యయము మఱియొక క్రియావ్యవధాన
మును వారించుచున్నది. ఎట్లన— ‘పశ్యన్న’ను పదముచే జెప్పఁబడు దర్శ
నము బ్రహ్మప్రతిపత్తిరూప మగు క్రియయందు హేతు వగుచున్నది. కనుకనే
“లక్షణహేత్వోక్తియాయాః” (వాణిని. 3-2-126) అను సూత్రముచే క్రియా
హేతు వగు శబ్దముకంటెఁ గలుగు శతప్రత్యయము నచ్చొ సిద్ధమాయెను.
హేతు వన నన్యవ్యధానము లేకుండ కార్యమునుఁ జూట్టించునది యని యర్థము.

యథా తిష్ఠన్ గాయతీతి తిష్ఠతిగాయతోఽర్హ్యే తత్కర్తృకం కార్యాంతరం నాస్తీతి
 గమ్యతే! “త్వం హి నః పితా యోఽస్మాకమవిద్యాయాః పరం పారం తారయసి”
 (ప్ర. 6-8) “శ్రుతం హ్యేవ మే భగవద్దృశేభ్యః సరతి శోకమాత్మవిదితి సోఽహం
 భగవః శోచామి తం మా భగవాన్భోక్తస్య పారం తారయతు” (ఛాం. 7-1-3)
 “తస్మై మృదితకపాయాయ తమసః పారం దర్శయతి భగవాన్ సనత్కుమారః”
 (ఛాం. 7-26-2) ఇతి చైవమాద్యాః శ్రుతయో మోక్షప్రతిబంధనివృత్తిమాత్రమే-
 వాత్మజ్ఞానస్య ఫలం దర్శయన్తి ।

కనుక నిచట క్రియాహేత్వర్థ మగు శత్రుప్రత్యయముచే నన్యవ్యవధానము వారించు
 బడుచున్నది.

బ్రహ్మజ్ఞానముచే మోక్షము గలుగు నన, బ్రహ్మజ్ఞానముచే స్వయ-
 ముగఁ గాని యపూర్వద్వారముగఁగాని ముక్తి యనునది గలుగు నచట గాక
 స్వస్వరూపము దెలియఁబడకుండఁ బ్రతిబంధమాత్రముగ నుండు నావరణరూపమును
 విచ్ఛేదరూపమును నగు నవిద్యాదవ్యయనివృత్తిమాత్రమే యని “త్వం హి నః
 పితా .., ఫలం దర్శయన్తి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. భర-
 ద్వాజుఁడు మొదలుగాఁ గల యార్దులు ఋషులును బిప్పలాదుఁ డను గురువువలన
 జ్ఞానమును బడసి యుట్టిజ్ఞానముచేఁ దమకుఁ గల్గిన ప్రయోజనమును, యః త్వం=
 ఏనీవు, అస్మాకం= మమ్మాలను, అవిద్యాయాః= అవిద్యయొక్క, పరం=ఉత్కృష్ట
 మగు, పారం= అవధిని, తారయసి= జ్ఞానముచే దాటించుచున్నావో, యట్టి
 కారణముచే, త్వం= అట్టినీవు, నః= మాకు, పితా= నిశ్చయముగఁ దండ్రీవే
 యని పల్కిరి. ఆతీరుననే నారదుఁడు, భగవద్దృశేభ్యః= భగవంతు లగు మీతో
 సమాను లగు మహనీయులవలన, ఆత్మచిత్= స్వస్వరూపముఁ దెలిసికొనినవాఁడు,
 శోకం= దుఃఖమును, తరతి= దాటుచున్నాఁడు. సోఽహం= అట్లు విన్నట్టి నేను,
 భగవః= మహానుభావా!, శోచామి= దుఃఖించుచున్నాను. భగవాన్= మహాను
 భావుల రగు మీరు, తం మా= అట్టినన్ను, శోకస్య= దుఃఖముయొక్క,
 పారం= అవధిని, తారయతు = దాటింపుఁడని ప్రార్థించుచు సనత్కుమా-
 రులకడకుఁ బోవ, భగవాన్ సనత్కుమారః = మహానుభావుఁ డగు సనత్కుమా-
 రుఁడు, మృదితకపాయాయ = కాలుష్యము నశించుటచే జిత్రశుద్ధి నొందినట్టి,
 తస్మై=ఆనారదునికొఱకు, తమసః=అజ్ఞానముయొక్క, పారం= అవధిని, దర్శయతి=
 చూపించుచున్నా రను నీ రెండు శ్రుతులచే నాత్మజ్ఞానముయొక్క ఫలము మోక్ష
 మునకుఁ బ్రతిబంధ మగు నజ్ఞానముయొక్క నివృత్తిమాత్రమే యని సుస్పష్ట మగు
 చున్నదని భావము. ఆత్మజ్ఞానముచేఁ బ్రతిబంధరూప మగు నజ్ఞానము దొలఁగుటయే
 ప్రయోజనమని యొక శ్రుతులచేఁ గాదు, స్మృతులచేఁ గూడ సయ్యక్తిముగ

తథా చాచార్యప్రణీతం న్యాయోపబృంహితం సూత్రమ్ - “దుఃఖజన్మప్రవృత్తి-
దోషమిధ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాపాయాదపవర్గః” (న్యాయ-
సూ. 1-1-2) ఇతి । మిధ్యాజ్ఞానాపాయశ్చ బ్రహ్మత్వైకత్వ విజ్ఞానాద్భవతి ।
న చేదం బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానం సంపద్రూపమ్ । యథా ‘అనంతం నై మనోఽనంతా
విశ్వే జేవా అనంతమేష స తేన లోకం జయతి’ (బృ. 3-1-9) ఇతి । న చాధ్యా-
సరూపమ్ । యథా “మనో బ్రహ్మత్వపాసీత’ (ఛాం. 3-18-1) “ఆదిత్యో బ్రహ్మ-
త్వాదేశః” (ఛాం. 3-19-1) ఇతి చ మనఆదిత్యాదిషు బ్రహ్మద్వైత్వధ్యాసః ।
నాపి విశిష్టక్రియాయోగనిమిత్తం “వాయుర్వాన సంవర్గః” “ప్రాణో వావ
సంవర్గః” (ఛాం. 4-3-13) ఇతివత్ । నాప్యాజ్ఞావేక్షణాదికర్మవత్కర్మాంగ-
సంస్కారరూపమ్ ।

నిర్వచింపబడుచున్న దని “తథా చాచార్యప్రణీతం అపవర్గ ఇతి” యను
భాష్యముచే నక్షపాదసూత్రము గూడఁ బ్రదర్శింపబడు చున్నది. న్యాయోప-
బృంహితం = యుక్తులనే బోధింపబడనట్టి, దుఃఖము, జన్మ, ప్రవృత్తి, దోషము,
మిధ్యాజ్ఞాన మను నైదింటిలో నుత్తరోత్తరము నశించుటవలనఁ బూర్వ-
పూర్వము నశించుచున్నది గాన నపవర్గము లభించునని సూత్రార్థము. అనఁగా
మిధ్యాజ్ఞానము నశింప రాగాది దోషము నశించును. దోషము నశింపఁ
గర్మయందలి ప్రవృత్తి నశించును. ప్రవృత్తి నశింప జన్మ నశించును. జన్మము
నశింప దుఃఖము నశించు నని భావము. కావున దుఃఖనాశమునకుఁ గాను
మిధ్యాజ్ఞానము నశింపవలయు నని చెప్పబడుచున్నది. మిధ్యాజ్ఞాననాశ మన్ననో
బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానమువలనఁగలుగునని “మిధ్యాజ్ఞానాపాయశ్చ బ్రహ్మత్వైకత్వ-
విజ్ఞానాద్భవతి” యను భాష్యముచే నిరూపింపబడు చున్నది. బ్రహ్మత్వైకత్వ
విజ్ఞాన మన, బ్రహ్మము నాత్మయు నొక్కటే, యనఁగా బ్రహ్మమే యాత్మ యను
జ్ఞానము గాని వేతొం డెంతమాత్రము గాదనియు దానంజేసి యీజ్ఞాన ముపా-
సనలో విషయ మెంతమాత్రము గాదనియు నభిప్రాయము. బ్రహ్మత్వైకత్వ
విజ్ఞాన ముపాసనలో విషయమే యగుచో బ్రహ్మత్వములు రెండును భిన్నము లగుట
వలన నారెండిటికి నెద్దియో యొకతీరున నేతత్వము సంపాదింపబడవలసి వచ్చును.
అట్లేతత్వమును సంపాదించుట సంకద్రూపము, అధ్యాసరూపము, విశిష్టక్రియా
యోగనిమిత్తరూపము, కర్మాంగసంస్కారరూప మను నాల్గువిధములలో నెద్దియేని
యొకటి గావలయును. అట్లినాల్గువిధములలో నేవిధమును గాదని నిర్వచింప
నానాల్గువిధములును ప్రాధముగ “న చేదం ... కర్మాంగసంస్కారరూపమ్”ను
భాష్యముచే వారింపబడుచున్నది. అందు మొదట సంపద్రూపోపాసన నిరూ-
పింపబడు చున్నది. సంపదుపాస్తి యన నొక యల్ప మగు వస్తువునకును

కోకోక యుత్కృష్టవస్తువునకును ధర్మసామ్యముచే నేకత్వమును సంపాదించి యల్పవస్తువు సుత్కృష్టవస్తువుగా భావనచేయుట. ఎట్లనె — మన స్వనంతము లగు వృత్తులతో నొప్పాసుటంజేసి యనంతధర్మనిశిష్టము. విశ్వేదేవత లన్ననో యనంత మగు సంఖ్యతో నొప్పాసుటంజేసి యనంతధర్మవిశిష్టము. దానంజేసి యనంతస్వ సామ్యముచే నీమనస్సును విశ్వేదేవతలుగా భావనచేసి యుపాసించుటవలన నాయుపాసకుఁ డనంత మగు లోకమును జయించు ఫలము నొందుచున్నాఁడు. ఆతీరుననే జీవునకును బ్రహ్మమునకుఁ జిహ్వాపసామ్యముండుటంజేసి యల్పఁ డగు జీవుని సుత్కృష్ట మగు బ్రహ్మముగా భావనచేసి యుపాసించుటచే నమృతత్వము గల్గు ననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అదియునుగూడ సమంజసము గాదని భావము.

ఇక నధ్యాసోపాసనమన నదికానిదాని నద్దానిగా నుపాసించుట. ఎట్లన, బ్రహ్మముగానిమనస్సును గాని, యోధిత్వవి గాని బ్రహ్మ మని యుపాసించునట్లు బ్రహ్మముకానిజీవుని బ్రహ్మ మని యుపాసించుట గూడ సమంజసము గాదని భావము.

• విశిష్టక్రియాయోగనిమిత్తోపాసన యన రెండవస్తువులయందుఁ దెలియ వచ్చెడి క్రియకు సామ్య ముండుటవలన నారెండువస్తువులు నొకటియై యని యుపా సించుట. ఎట్లన — ప్రలయకాలమున వాయువు పృథివ్యస్తేజస్సు లను భూతములను దనయందు నిమిడ్చికొని ‘సంవర్గ’ మను సంకేతమును బడయుచున్నది. ఆతీరుననే ముఖ్యప్రాణ మన్ననో సుషుప్తికాలమున సకలేంద్రియములను దనయందు లయము చేసికొని నిలిచియుండుటంజేసి ‘సంవర్గ’ మను సంకేతమును బొందుచున్నది. ముఖ్య ప్రాణమునకును వాయువునకు నిట్టిసంవర్గరూపక్రియాసామ్య ముండుటంజేసి ముఖ్య ప్రాణమే వాయు వని యుపాసించువిధమునఁ బ్రకృతమున జీవునియందును బ్రహ్మ మందును బృంహణక్రియాసామ్య ముండుటంజేసి జీవుడే బ్రహ్మ మని యుపాసిం చుట విశిష్టక్రియాయోగనిమిత్త మని చెప్పఁబడుచున్నది. అయ్యదియుఁ గూడ సమంజసము గాదని తాత్పర్యము.

దర్శపూర్ణమానప్రకరణమున నుపాంశుయాగమునకు ద్రవ్యముగా విధిం పఁబడిన యాజ్యము (నైయ్యి) యజమానునియొక్క పత్నిచేఁ జూడఁబడుటచే హోమమునకుఁ దగు యోగ్యతను బడయుచున్నది. ఈచూచుటచే నాజ్యమునకు నదృష్టరూప మగు సంస్కార మొకటి యూహింపఁబడుచున్నది గాని యయ్యది ప్రత్యక్షసిద్ధము గాదు. ఆతీరుననే కర్మయందు సంగభావమును జెందినకర్త తాను బ్రహ్మ మని భావించుటచే నాజ్యము పడయునట్లొకంత విశేషమును బడయునన్నచో సీబ్రహ్మతైత్వజ్ఞానము కర్మాంగసంస్కార మగుచు నెది యేని స్వతంత్రఫలము, లేక కర్మఫలమునకుఁ బుష్టి నిచ్చునది యగును. అట్టి

సంపదాదిరూపే హి బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానేభ్యుపగమ్యమానే “తత్త్వమసి” (ఛాం.6-8-7) “అహం బ్రహ్మస్మి” (బృ.1-4-10) “అయమాత్మాబ్రహ్మ” (బృ.2-5-19) ఇత్యేవమాదీనాం వాక్యానాం బ్రహ్మైక్యైకత్వసంప్రతిపాదనపరః షడసమన్వయః పీడ్యేత! “భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్చిద్యస్తేనర్వసంశయాః” (ముండ.2-2-8) ఇతి చైవమాదీన్యవిద్యానివృత్తిఫలశ్రవణాన్యపరుద్వేరన్ । “బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి” (ముండ. 3-2-9) ఇతి చైవమాదీని తద్భావాపత్తివచనాని సంపదాదిపక్షేన సామంజస్యేనోపపద్యేరన్ । తస్మాన్న సంపదాదిరూపం బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానమ్ । అతో న పురుషవ్యాపారతంత్రా బ్రహ్మవిద్యా । కిం తస్మి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణవిషయవస్తుజ్ఞానవద్వస్తుతన్త్రా ।

కర్మాంగసంస్కారరూపమే యీబ్రహ్మైక్యవిజ్ఞాన మన్నచోఽబైమూఁడువిధములగు నుపాసనలకంటె నికృష్టభావము నొందుచున్నది. ఏలయన నామూఁడువిధములగు నుపాసనలును స్వతంత్రములగు ఫలములకు హేతువు లగుచున్నవి. ఇది యన్ననో యట్లు గాదు. కావున నిట్టి కర్మాంగసంస్కారోపాసన గూడ సమంజసము గాదని భావము.

ఇట్లీనాలుగువిధము లగు నుపాసనలలో నేవిధ మగు నుపాసనతోఁ గూడ బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానమును బొందిక చేయఁదలఁచినచో బ్రహ్మైక్యలు రెండు నత్యంతభిన్నములై యుండితీరవలయును. అట్లత్యంతభిన్నము లని చెప్పటకుఁ దగు ప్రమాణవచనములు లేక బ్రహ్మమే యాత్మ యని శతవిధముల శ్రుతులు ఘోషించుచుండ బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞాన ముపాసనావిషయమే యనినచో శ్రుతి వ్యాఖ్యోపము గలుగు నను నాశయము “సంపదాదిరూపే ... సంపదాదిరూపం బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానమ్”ను భాష్యముచే నిరూపింపఁబడుచున్నది.

బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానము సంపదాదిరూపమే యైనచో బ్రహ్మైక్యలు రెండు నొక్కటే యని వేదాంతవాక్యసమన్వయమును బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానముచే నవిద్య నివృత్తిజెందు నను ఫలబోధకవాక్యమును జీవునికి. బ్రహ్మభావావత్తిరూప మగు మోక్షమును బోధించు వాక్యములును సర్వవిధముల నిరర్థకములు గావలసివచ్చును గావున జీవబ్రహ్మములకు నేకత్వమునే యంగీకరింపవలయును గాని భేదము నెంతమాత్రము దలంపఁగూడ దని తాత్పర్యము. బ్రహ్మైక్యైకత్వవిజ్ఞానము సంపదాదిరూప మగు నుపాసనావిశేషము గాకపోవుటచేఁ గల్గు ఫలము “అతో న పురుషవ్యాపారతంత్రా బ్రహ్మవిద్యా” యని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మవిద్య యనునది పురుషవ్యాపారతంత్ర మెంతమాత్రము గాదని యర్థము. పురుషవ్యాపారతంత్రము గానిచో మఱి యేమని “కిం తస్మి” యని ప్రశ్నింప వస్తుతంత్ర మని “ప్రత్యక్షాదిప్రమాణవిషయవస్తుజ్ఞానవద్వస్తుతంత్రా”

ఏవంభూతస్య బ్రహ్మణ స్తజ్జ్ఞానస్య చ న కయాచిదుక్త్యా శక్యః కార్యానుప్రవేశః
కల్పయితుమ్| న చ విదిక్రియాకర్మ త్వేన కార్యానుప్రవేశో బ్రహ్మణః, “అన్యదేవ
తద్విదితాదథో అవిదితాదధి” (కేన. 1-3) ఇతి విదిక్రియాకర్మత్వప్రతిపేధాత్,
“యేనేదం సర్వంవినాజాతి తం కేన విజానీయాత్” (బృ. 2-4-13) ఇతి చ|
తథోపాస్తిక్రియాకర్మత్వప్రతిపేధోఽపి భవతి— “యద్వా నానభ్యుదితం యేన
వాగభ్యుద్యతే” ఇత్యవిషయత్వం బ్రహ్మణ ఉచ్యతే, “తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి
నేదం యదిదముపాసతే” (కేన. 1-4) ఇతి|

యని చెప్పబడుచున్నది. ఆనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానము పురుషతంత్ర మొంతమాత్రము
గాక వస్తు వగు బ్రహ్మముయొక్క యధీనమే యగుటంజేసి సిద్ధవస్తు వగు బ్రహ్మ
మునకుఁ గాని యట్టి బ్రహ్మయొక్క జ్ఞానముచేఁ గాని యెట్టియు క్రిచేఁగూడఁ
గార్యముతో సంబంధమును గల్పించుట యెంతమాత్రము శక్యముగాదని సింహ
గర్జనముతో “ఏవంభూతస్య ... కల్పయితుమ్”ను భాష్యముచే నిర్వచింపబడు
చున్నది. కార్యానుప్రవేశః = కార్యముతో సంబంధము.

• అట్లే నచో “బ్రహ్మవిదాపోఽతి పరం” “బ్రహ్మవిద్ర్భవైవ భవతి” యను
శ్రుతులచే బ్రహ్మ వేదనము పురుషార్థసాధనముగా వర్ణింపబడుచుండ వేదనము
నందు బ్రహ్మము విషయ మగుటంజేసి బ్రహ్మమునకు విక్రియతో సంబంధము
తెలియవచ్చుచుండ బ్రహ్మమునకుఁ గ్రియతో నెట్టిసంబంధమును బాసఁగ దని
చెప్పట యెట్లని ప్రశ్నింప నందులకు సమాధానము “న చ విదిక్రియాకర్మ త్వేన
... కేన విజానీయాత్ ఇతి చ” యను భాష్యముచే విదిక్రియాసంబంధము వారింపఁ
బడుచున్నది.

తత్ = అబ్రహ్మము, విదితాత్ = తెలియఁబడెడి కార్యముకంటెను,
అన్యదేవ = విలక్షణమే; అథో = ఇంకను, అవిదితాత్ = తెలియఁబడనికార్యము
కంటెను, అన్యదేవ=భిన్నమే; అను శ్రుతిచేతను, యేన=ఏబ్రహ్మముచేతను, ఇదం=
ఈపరిదృశ్యమాన మగు, సర్వం = సమస్త మగు జగత్తు, విజానాతి=తెలిసికొనఁబడు
చున్నదో, తం=అట్టిబ్రహ్మమును, కేన=ఏసాధనముచేత, విజానీయాత్=తెలిసికొన
వలయు నను శ్రుతులచే బ్రహ్మము విదిక్రియకుఁ గర్మ యెంతమాత్రము గాదని
వారింపబడుచున్నది. ఆతీరుననే యుపాస్తిక్రియలకు బ్రహ్మము విషయము
గాదని “తథోపాస్తిక్రియా... నేదం యదిదముపాసతే” యను భాష్యముచే వారింపఁ
బడుచున్నది. “కేనోపనిషత్తునందు “యత్=ఏవస్తువు, వాచా=వాగింద్రియముచే,
అనభ్యుదితం = చెప్పఁబడదో, యేన = ఏవస్తువుచే, వాక్ = వాగింద్రియము,
అభ్యుద్యతే = బయలుదేరుచున్నదో” యను శ్రుతిచే బ్రహ్మము విషయము గాదని
వివరించి, పిమ్మట, తదేవ- తత్ = అట్టి, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము, త్వమేవ = నీవే

అవిషయత్వే బ్రహ్మణః శాస్త్రయోనిత్వానుపపత్తిరితి చేత్ । న । అవిద్యా-
కల్పితభేదస్య తద్వత్త్వాచ్చాస్త్రస్య । న హి శాస్త్రమిదంతయా విషయభూతం
బ్రహ్మ ప్రతిపాదయిషతి । కిం తస్మిన్ ప్రత్యగాత్మత్వేనావిషయతయా ప్రతిపాద-
యదవిద్యాకల్పితం వేద్యవేదిత్యవేదనాదిభేదమపనయతి । తథా చ శాస్త్రమ్—
“యస్మామతం తస్య మతం, మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం
విజ్ఞాతమవిజానతామ్” (కేన. 2.3)

యని, విద్మి = తెలిసికొనుము, యత్ = ఏ, ఇదం = ఈపురోవర్తియుగు వస్తువును
ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నదో, తత్ ఇదం = ఆ యీ పరిదృశ్యమానమగు
వస్తువు, స = బ్రహ్మము కాదని యర్థము.

బ్రహ్మ ముపాసనా విదిక్రియలకుఁ గూడ విషయము కాకపోయినచోఁ
బూర్వాధికరణమందు నిర్దేశింపఁబడినట్లు శాస్త్రమున నుపదేశింపఁబడుట యసమం
జసమే యని “అవిషయత్వే ... అనుపపత్తి” యని మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నింప నట్లు
గాదని “ఇతి చేత్, స” యని సమాధానము చెప్పఁబడు చున్నది. అనఁగా
బ్రహ్మముయొక్క శాస్త్రప్రమాణకత్వమునకు భంగము లేదని యభిప్రాయము.
అందులకు నహేతువు “అవిద్యాకల్పితభేదనివృత్తికరత్వాచ్చాస్త్రస్య” యను
సంగ్రహవాక్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. శాస్త్ర మవిద్యచేఁ గల్పింపఁబడిన భేద
మును దొలఁగించుటయే తాత్పర్యముగాఁ గలిగిన దని యభిప్రాయము. సంగ్రహ
వాక్యము “న హి శాస్త్రమిదంతయా ... ఇతి చైవమాది” యను భాష్యముచే
వివరింపఁబడుచున్నది. శాస్త్రం = శాస్త్రము, ఇదంతయా = ఇదమిత్థ మని పురో
వర్తిగ నిరూపించుటచే, విషయభూతం = విషయభావమును బొందిన, బ్రహ్మ =
బ్రహ్మమును, న హి ప్రతిపాదయిషతి = ఘటపటాదులవలెఁ బ్రతిపాదింప నిచ్చు
యింపలేదు. కిం తస్మిన్ = ఇంకెటు లన, ప్రత్యగాత్మత్వేన = స్వస్వరూపభావముచే,
అవిషయతయా = విషయభావము నొందని సర్వసాక్షిరూపముగా, ప్రతిపాదయత్ =
బోధించుచు, వేద్యవేదిత్యవేదనాదిభేదమ్ = వేద్యము, వేదిత, వేదన మను లోక
సిద్ధ మగు మూఁడువిధము లగు భేదమును, అపనయతి = తొలఁగించుచున్నది. అనఁ
ద్రవిధభేదములఁ బోఁగొట్టి తదతీత మగు సాక్షిస్వరూపమును సూచించుచున్న దని
యాశయము. ఇట్టియభిప్రాయమును వ్యక్తీకరించు శ్రుతులు “తథా చ శాస్త్ర-
మ్మ”ని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నవి.

1 యస్య = ఎవనికి, అమతమ్ = బ్రహ్మ మవిషయమో, తస్య =
వానికి, మతమ్ = బ్రహ్మ తెలియఁబడినది. యస్య = ఎవ్వనికి, మతమ్ = బ్రహ్మము
విషయమో, సః = అట్టివాఁడు, న వేద = బ్రహ్మమును దెలిసికొనకున్నాఁడు. విజా
నతామ్ = బ్రహ్మమును దెలిసికొనుచున్నవారలను, అవిజ్ఞాతమ్ = బ్రహ్మ మవిషయ

“న దృష్టేద్దృష్టారం వశ్యేః” “న విజ్ఞాతేద్విజ్ఞాతారం విజానీయాః” (బృహ. 3-4-2) ఇతి చైవమాది । ఆతోఽవిద్యాకల్పేన సాత్త్వికవర్తన నిత్యముకాత్మస్వరూప సమన్వితాన్ని మోక్షసాధనవిత్త్యదోష యస్య తూత్వాద్యో మోక్షస్తస్య మానసం వాచిం కామం మోక్షార్థమిత్తేతి సతి యుక్తమ్ । తథా వికార్యత్వే చ తయోః పక్షయోర్మోక్షస్య భవమనిత్యత్వమ్ । న హి దధ్యాది వికార్యమ్, ఉత్పాద్యం వా ఘటాది నిత్యం దృష్టం లోకే ।

ముగఁ దెలియఁబడుచున్నది. అవిజానతామ్ = అజ్ఞలకు, విజ్ఞాతమ్ = బ్రహ్మము విషయముగాఁ దెలియఁబడుచున్నది.

2 దృష్టేః = దృష్టియొక్క, దృష్టారమ్ = ద్రష్టకు, న వశ్యేః = చూడలేవు, విజ్ఞాతేః = విజ్ఞానమును, విజ్ఞాతారమ్ = తెలిసికొనువానిని, న విజానీయాః = తెలిసికొనలేవు అనఁగా దృష్టియొక్క ద్రష్టకును, విజ్ఞానముయొక్క విజ్ఞాతకును విషయత్వము వారింపఁబడుచున్నది యని భావము.

ఇట్లు బ్రహ్మమునకు విషయత్వము వారింపఁబడి ప్రకృతము “అతః... అనిత్యత్వదోష” యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. శాస్త్ర మవిద్యచేఁగల్గింపఁబడిన సంసారిత్యమును దొలఁగించి నిత్యముకాత్మస్వరూపమే మోక్షమని బోధించుచున్నది గావున మోక్షమునకనిత్యత్వదోష మంతమాత్రము ఘటింపదని స్వమతము నిరూపింపఁబడుచున్నది. మోక్షస్వరూపము నిత్యముకాత్మస్వరూపమే గాక కర్మజన్యమే యని చెప్పినచో మోక్షమున కనిత్యత్వరూపగుణదోషము గలుగునను నాశయము తేటచెల్లముగాఁగఁ బరపక్షములయందలి దోషములు ‘యస్య తూత్పాద్య’ యను వాక్య మాదిగాఁ గల గ్రంథముచే నిరూపింపఁబడుచున్నవి. కర్మసాధ్యమే మోక్ష మనచో మోక్షము ఉత్పాద్యము, వికార్యము, ఆప్యము, సంస్కార్య మను నాల్గువిధములచో నెద్దియో యొకటి గావలయుననియు నం దెద్దియైనను నిత్య మని చెప్పుటకు వీలులేకపోవుటచే మోక్ష మా నాల్గువిధములకంటె భిన్న మగు నిత్యస్వరూపమే గావలయు ననియు నొకదాని వెనుక నొకటి క్రమముగ విమర్శింపఁబడుచున్నవి. అందు మొదట నుత్పాద్య వికార్యము లను రెండిటియందలి దోషములు “యస్య తూత్పాద్యః... దృష్టం లోకే” యను భాష్యముచే నిరూపింపఁబడుచున్నవి. అనఁగా నెవ్వఁడు మోక్షము నుత్పాద్యమని తలంచునో యట్టివాఁడు మానసికమో, వాచికమో, కాయికమో యగు కర్మముచే మోక్షము గల్గు నని చెప్పవలయును. ఆతీరుననే మోక్షము వికార్య మని తలంపఁబడినను గర్మముచే గల్గు నని చెప్పవలయును. అట్లు మోక్ష ముత్పాద్య మని గాని వికార్య మని గాని తలంపఁబడినచో నట్టిమోక్షము సర్వవిధముల సనిత్యమే యగును. ఏలయన— లోకములో నుత్పాద్యములగు

న చాప్య త్వేనాపి కార్యాపేక్షా, స్వాత్మస్వరూప త్వే సత్యనాప్యత్వాత్ | స్వరూప-
వ్యతిరేకత్వేనాపి బ్రహ్మణోనాప్యత్వం, సర్వగతత్వేన నిత్యాప్తస్వరూపత్వాత్స-
ర్వేణ బ్రహ్మణః, ఆకాశస్వేవ | నాపి సంస్కారో మోక్షః, యేన వ్యాపార-
మపేక్షేత్ సంస్కారో హి నామ సంస్కార్యస్య గుణాధానేన వా స్యాద్దోషాప-
నయనేన వా |

ఘటాదులుగాని వికార్యము లగు దధ్యాదులుగాని నిత్యము లెంతమాత్రముగాక
యనిత్యములే యగుచున్నవి. దానంజేసి నిత్య మగు మోక్ష ముత్పాద్య మని
గాని, వికార్య మనిగాని తలంపఁబడఁగూడదు. ఉత్పాద్యము వికార్య మనినచో
నాశప్రసంగము గలుగుఁగాని ఆప్య మనినచో నాశప్రసంగము గలుగక కార్య
ము నపేక్షించుటకు సావకాశము గలుగుననునాశయముతో మోక్షము నాప్యముగ
నేల గ్రహింపఁగూడ దని ప్రశ్నింప “న చాప్య త్వేనాపి కార్యాపేక్షా” యని
నిషేధింపఁబడుచున్నది. అనఁగా— మోక్ష మగు బ్రహ్మ మాప్యము. కావున
నద్దానిఁ బొందుటకుఁ గార్యాపేక్ష గలుగుచున్న దని యనినచో నట్లు గాదని
యర్థము. ఇచట హేతువు “స్వాత్మస్వరూప త్వే సత్యనాప్యత్వాత్”ని నిరూ-
పింపఁబడుచున్నది. అనఁగా మోక్ష మగు బ్రహ్మము తనయొక్క యాత్మ
స్వరూపమే యగుటంజేసి స్వభిన్న మగు నాప్యము గాదు గావునఁ గార్యముతో
సంబంధ మెంతమాత్రము లేదని స్వమతానుసారముగా సమాధానము చెప్పఁబడు
చున్నది.

ఇక మోక్ష మగు బ్రహ్మము స్వస్వరూప మగుచో నాప్యత్వము సిద్ధిం-
పదు గాని స్వభిన్న మగుచో నాప్యత్వము సిద్ధించుచుఁ గార్యాపేక్ష గలుగుచుండునే
యనినచో నపుడు గూడ బ్రహ్మమున కాప్యత్వము సిద్ధింపనేర దని “స్వరూప-
వ్యతిరేకత్వేనాపి బ్రహ్మణోనాప్యత్వమ”ని చెప్పఁబడుచున్నది. అందులకు హేతువు
“సర్వగతత్వేన నిత్యాప్తస్వరూపత్వాత్సర్వేణ బ్రహ్మణః, ఆకాశస్వేవ” యని
చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా నాకాశమువలె బ్రహ్మము సర్వగత మగుటచే సర్వ
ప్రపంచముతోఁ గూడ నెల్లపుడు పొందఁబడియున్న స్వరూపము గలదియే
యగుటంజేసి యాప్య మెన్నటికిని గానేర దని భావము.

మోక్షముత్పాద్యవికార్యాప్యములలో నెదియుఁ గాకపోయినను సంస్కార్య
మగుచు సంస్కారరూప మగు కర్మ నపేక్షింపఁగూడదా యనిన నయ్యదియుఁ
గూడఁ గాదని “నాపి సంస్కారో మోక్షః, యేన వ్యాపారమపేక్షేత్” యని
సంగ్రహముగఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్నది. ప్రతిజ్ఞావాక్యము “సంస్కారో హి
నామ ... తస్మాన్న సంస్కారో హి మోక్షః” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడు
చున్నది. మోక్షమునకు సంస్కారముతో నెట్టిసంబంధమును లేదని చెప్పటకు

న తావద్గుణాధానేన సంభవతి, అనాధేయాతిశయబ్రహ్మస్వరూపత్వాన్మోక్షస్య |
నాపి దోషాపనయనేన, నిత్యశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపత్వాన్మోక్షస్య | స్వాత్మధర్మ ఏవ
సంస్థితోభూతో మోక్షః క్రియయాత్మని సంస్థితాయమాణేభిష్యజ్యతే, యథా
ఽఽదర్శే నిఘర్షణక్రియయా సంస్థితాయమాణే భాస్వరత్వం ధర్మ ఇతి చేత్, న |
క్రియాశ్రయత్వానుపపత్తేరాత్మనః |

సంస్కారస్వరూపము తొలుత వివరింపబడుచు దరువాత సంబంధము వారింపఁ
బడుచున్నది. ఎట్లన, సంస్కార మన సంస్కార్యమునకు నొకగుణము నేర్పించుట
గాని, లేదా యొకదోషమును బోగొట్టుట గాని యని రెండువిధములని “సంస్థారో
హి నామ” యను భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. మోక్షమునకుఁ గుణా
ధానరూప మగు సంస్కారము ఘటింప దని “న తావద్గుణాధానేన సంభవతి”
యని చెప్పబడుచున్నది అందులకు హేతువు “అనాధేయాతిశయబ్రహ్మస్వరూ
పత్వాన్మోక్షస్య” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నొకానొకవస్తువునం దొకా
నొక గుణమును జొప్పింపవలయు నన నాగుణమునందుఁ జొప్పించుటకుఁ దగు
యోగ్యత యుండవలయును. అట్టియోగ్యతయే యాధేయాతిశయ మనఁబడును.
ప్రకృతమున మోక్ష మనెడి బ్రహ్మస్వరూప మన్ననో యట్టియాధేయాతిశయము
గాదు. కావున నద్దానిని వేఱొకదానియందుంచుటకు నెంతమాత్రము వీలులేదు.
కావున గుణాధానరూపసంస్కారముచే మోక్షము గలుగు నని చెప్పటకు
వీలులేదు.

ఇక దోషమును దొలగించుటచేఁ గూడ మోక్షము లభింప దని “నాపి
దోషాపనయనేన” యని చెప్పబడుచున్నది. అందులకు హేతువు “నిత్యశుద్ధ-
బ్రహ్మస్వరూపత్వాన్మోక్షస్య” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా మోక్ష
రూపమగు బ్రహ్మము నిత్యశుద్ధము గావున నందుఁ దొలగింపబడవలయు దోషమే
లేకపోవుటవలన దోషాపనయనము గూడ సంభవింపనేరదు. మోక్షము దోషాప
నయనముచే ఘటింప దన దర్పణము స్వతస్సిద్ధముగ శుద్ధ మైనను మాలిన్యముచే
నావరింపబడి తిరుగ నిఘర్షణక్రియచే నామాలిన్యము దొలగింపబడినచో శుద్ధ
మగు స్వరూపమును బొందునట్లు మోక్షము స్వాత్మధర్మమే యైనను నట్టిస్వాత్మ
ధర్మ మవిద్యచేఁ దిరోహిత మగుటంజేసి సంస్కారముచే నా యవిద్య దొలగింపఁ
బడి స్వస్వరూప మభివ్యక్తికి వచ్చు గావున సట్టియవిద్యానివృత్తికిఁ దగు సంస్కార
మావశ్యక మని “స్వాత్మధర్మః ... భాస్వరత్వం ధర్మ” యని శంకింప, నయ్యది
యత్తము గాదని “ఇతి చేత్, న” యని వారింపబడుచున్నది. అందులకు
హేతువు “క్రియాశ్రయత్వానుపపత్తేరాత్మనః” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా
నాత్మ క్రియ కెంతమాత్ర షూధారము గాదని యభిప్రాయము. ఆత్మ క్రియ

యదాశ్రయా క్రియా తమవికర్వతీ నైవాత్మానం లభతే యద్యాత్మా క్రియయా విక్రియేతాత్మత్వయాత్మనః ప్రసజ్యేతః “అవికార్యోఽయముచ్యతే” ఇతి చైవమా-
దీని వాక్యాని బాధ్యేకం । తచ్చానిష్టమ్ । తస్మాన్న సావశ్రయా క్రియాఽఽత్మనః సంభవతి । అన్యాశ్రయాయాస్తు క్రియాయా అవిషయత్వాన్న తయాఽఽత్మా సంస్క్రియతే । నను దేహాశ్రయయా స్నానాచమనయజ్ఞోపవీతాదికయా క్రియయా దేహా సంస్క్రియమాణో దృష్టః । న దేహాసంహతస్యైవావిద్యాగృహీతస్యాత్మనః సంస్క్రియమాణత్వాత్ । ప్రత్యక్షం హి స్నానాచమనాదేర్దేహసమ వాయిత్స్వమ్ ।

• కాథారి మగు నని యనినచోఁ గల్గు దోషము “యదాశ్రయా క్రియా...ప్రసజ్యేత” యని చెప్పబడుచున్నది. ఏక్రియ దేని నాశ్రయించునో యాక్రియ యాశ్రయమున కెట్టివికారము గలిగింపకుండ స్వస్వరూపమును బొందనేరదు. అనఁగా నాశ్రయమునకు వికారమును గల్పింపకపోయినచోఁ, దాను క్రియ కానేర దని భావము. ఆకారణముచే నాత్మయందుఁ గ్రియ గలిగె నన్నచో నాత్మ వికారమును బొందె నని యనవలయును. ఆత్మయే వికారమును బొందినచో నాత్మకు నాశప్రసంగము గలుగును. కావున నాత్మయందుఁ గ్రియ గలుగు నని చెప్పటకు వీలులేదు. ఆత్మయందుఁ గ్రియ గలుగు నన్నచో నాత్మ యవికార్య మని చెప్పెడి శ్రుతిస్మృతి వ్యాకోపము గలుగు నని “అవికార్యోఽయముచ్యతే” ఇతి చైవమాదీని వాక్యాని బాధ్యేకన్న భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. ఆట్టిశ్రుతిస్మృతివ్యాకోపము గలుగుట యుక్తము గాదని “తచ్చానిష్టమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. అనిష్టశబ్దాభిప్రాయము “తస్మాన్న సావశ్రయా క్రియాఽఽత్మనః సంభవతి” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నాత్మయందు సావశ్రయ మగుక్రియ యెంతమాత్రము సంభవింపనేర దని భావము.

ఆట్లు కానిచో నొకవేళ వేటొకవస్తువు నాశ్రయించిన క్రియచే నాత్మకు సంస్కారము గల్గునా యని శంకింప నద్దానితో నాత్మకు సంబంధము లేకపోవుటచే దానివలన నాత్మకు నెట్టిసంస్కారమును గలుగ దని “అన్యాశ్రయాయాస్తు...సంస్క్రియతే” యని చెప్పబడుచున్నది. ఆత్మకు దేహముతో సంబంధించిన క్రియచే సంస్కారము గలుగుచున్నట్లు చెలియవచ్చుచున్న దని “నను దేహాశ్రయయా...దృష్ట” యని మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నించుచున్నాఁడు. అయ్యది యుక్తము గాదని “న” యని పరిహరింపబడుచున్నది. పరిహారమునకు హేతువు “దేహాదినం హతస్యైవ సంస్క్రియమాణత్వాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా దేహముతో సంబంధించిన సంస్కారము దేహముతోఁగూడినట్టియు నజ్ఞానముతోఁగూడినట్టియు నాత్మకే చెలియవచ్చుచున్న దని యభిప్రాయము. సంగ్రహవాక్య ము తరగ్రంథముచే వివరింపబడుచున్నది. ఎట్లన—స్నానము, ఆచమనము, యజ్ఞోపవీతాది

తయా దేహశ్రయయా తత్సంహత ఏవ కచ్ఛిదవిద్యయాత్మత్యేన పరిగృహీతః
సంస్క్రియత ఇతి యుక్తమ్ । యథా దేహశ్రయచికిత్సానిమిత్తేన ధాతుసామ్యేన
తత్సంహతస్య తదభిమానిన ఆరోగ్యఫలం అహమరోగ ఇతి యత్ర బుద్ధిరుత్పద్యతే
ఏవం స్నానాచమనయజ్ఞోపవీతాదనా, అహం శుద్ధః సంస్కృత ఇతి యత్ర
బుద్ధిరుత్పద్యతే స సంస్క్రియతే । స చ దేహేన సరిహత ఏవ । తేనైవ
హ్యాహంకర్తాహంప్రత్యయవిషయేణ ప్రత్యయినా సర్వాః క్రియా నిర్వర్త్యంతే
తత్ఫలం చ స ఏవాశ్నాతి “తయోరన్యః పిప్పలం స్వాదవత్త్వసశ్చన్నోన్మీ
అభిచాకశీతి” (ముం. 3-1-1) ఇతి మంత్రవర్ణాత్ । “ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం

ధారణము మున్నగు నియ్యవి దేహముతో సంబంధించినవే యని ప్రత్యక్షముగా
దెలియవచ్చుచున్నవి గదా! అట్టి క్రియలచే దేహమునం దజ్ఞానవశమున
దాదాత్మ్యాభిమానము జెందినవాడే సంస్కరింపఁబడినట్లు దలంచుచున్నాడు.
ఇంతియ కాదు. దేహముతో సంబంధించిన చికిత్సవలన గల్గెడి ధాతుసామ్య
ముచే నాదేహముతోఁ గూడి యా దేహము నాత్మగాఁ దలంచిన పురుషుడే
యా దేహముయొక్క యారోగ్యఫలమును దాఁ బొందినట్లు దలంచు
చున్నాడో యాత్మీభుననే స్నానాచమనాదులచే దేహమునకుఁ గల్గిన సంస్కారము
వలన దాను సంస్కారముచేశుడ౯డ నైతి నని దలంచుచున్నాడు. అట్లు
దలంచువాడు “దేహేన సంహత ఏవ = దేహముతోఁ గూడినవాడే. అట్లు
దేహాభిమానము జెందినవాడు అహమ్మను నభిమానమునుజెందిన కర్తయు
సహంప్రత్యయమునకు విషయము నైన భోక్తచేత తాకికవైదికరూపము లగు
సకలక్రియలు నిర్వర్తింపఁబడుచున్నవని “తేనైవ హ్యాహంకర్తాహంప్రత్యయవిష-
యేణ ప్రత్యయినా సర్వాః క్రియా నిర్వర్త్యంతే” యని చెప్పఁబడి యట్టిభోక్తయే
యా కర్మఫలము ననుభవించుచున్నాడనియు “తత్ఫలం చ స ఏవాశ్నాతి”యని
చెప్పఁబడు చున్నది. అనఁగా నజ్ఞానవశమున దేహముతోఁదాదాత్మ్యాభిమానము
జెందినవాడే తద్గతము లగు క్రియలను దనయం దారోపించుకొని తత్ఫలముల
ననుభవించుచున్నా నని తలంచుచున్నాడు గాని కేవల మగు నాత్మ యనఁగా
దేహాభిమానరహితుఁ డట్లు తలంపఁ డని యాశయము. ఏతద్విషయమున
“తయోరన్యః ... ఇతి చ” యని చెప్పఁబడిన శ్రుతులు ప్రమాణములుగాఁ
జూపఁబడుచున్నవి. తయోః - జీవాత్మపరమాత్మలలో, అన్యః = జీవాత్మ,
పిప్పలం = కర్మఫలమును, స్వాదు = మనోహరముగా, అత్తి = అనుభవించు
చున్నాడు. అన్యః = పరమాత్మ, అనశ్నన్ = భుజింపక, అభిచాకశీతి = ప్రకా
శించుచున్నాడు.

ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం = దేహేంద్రియమనస్సులతోఁ గూడిన,

భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః” (కర. 1-3-4) ఇతి చ । తథా చ “ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వవ్యాప్తీ సర్వభూతాంతరాత్మాకర్మాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాసః సాక్షీ చేతా కేవల నిర్గుణశ్చ” (‘శ్వేతా. 6-11) ఇతి । “స పర్యగాచ్ఛక్రమకాయమనణమన్నావిర శుద్ధమపాపవిదమ్” (ఈశ. 8) ఇతి చ ఏతో మంత్రావనాధేయాతీతయత్నాని నిత్యశుద్ధతాం చ బ్రహ్మణో దర్శయతః । బ్రహ్మభావశ్చ మోక్షః । తస్మాన్న సన్సకార్యోపి మోక్షః అతోఽన్యన్మోక్షం ప్రతి క్రియానుప్రవేశద్వారం న శక్యం కేవచిద్దర్శయితుమ్, తస్మాత్ జ్ఞానమేకం ముక్త్యా క్రియాయా గంధసూత్రస్యాప్యనుప్రవేశ ఇహ నోపపద్యతే ।

అనఁగా సంహతమైన (ఆత్మారం = ఆత్మను) భోక్తా ఇతి = భోక్త యని, మనీషిణః = విద్వాంసులు, ఆహుః = చెప్పుచున్నారు.

ఇట్లు సంహతస్వభావమును జీవభావముగఁ జెప్పి పరమాత్మకు ననఁగా బ్రహ్మమునకు ననాధేయాతీతయభావమును నిత్యశుద్ధత్వమును బ్రదర్శించు శ్రుతులను “తథా చ ఏకో దేవః ... బ్రహ్మణో దర్శయతః” యను భాష్యముచే జెప్పుచున్నారు. కర్మాధ్యక్షః = సర్వకర్మలకుఁ బ్రభువు. అనఁగా సర్వకర్మఫలముల నిచ్చువాఁడని భావము. సర్వభూతాధివాసః = సమస్తభూతములకు నధిష్ఠానరూప మగునట్టివాఁడు.

సః = పరమాత్మ, పర్యగాత్ = అంతటను నిండియున్నవాఁడు. శుక్రం = జ్యోతిస్స్వభావముగలవాఁడు. అవ్రణా = దుఃఖరహితుఁడు, అస్మావిరం = ప్రచ్యుతి యనఁగా నాశము లేనివాఁడు. అకాయం = శరీరములేనివాఁడు.

బ్రహ్మ స్వరూపము నిర్వచింపఁబడుటవలనఁ గల్గు ప్రయోజనము “బ్రహ్మ భావశ్చ మోక్షః” బ్రహ్మభావమే మోక్షము గాని వేఱొకటి గాదని చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రకృతము “తస్మాన్న సన్సకార్యోపి మోక్షః” యని యుపసంహరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా మోక్షము బ్రహ్మభావమే యగుటంజేసి సన్సకార్య మెంత మాత్రము గాదని భావము. బ్రహ్మభావ మగు మోక్షము ఉత్పాద్యము, వికార్యము, ఆప్యము, సన్సకార్య మను నాల్గువిధము లగు కర్మఫలములలో నెదియుఁ గాకపోవుటంజేసి కర్మతో నెట్టిసంబంధము నేరిచేత నెప్పిధముగ నైనఁ బ్రతిపాదించుటకు శక్యము గాదని “అతోఽన్యన్మోక్షం ప్రతి క్రియానుప్రవేశద్వారం న శక్యం కేవచిద్దర్శయితుమ్”ను భాష్యముచే ఘంటాపథముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఉపసంహారవ్యాజమున స్వాభిప్రాయము “తస్మాత్ జ్ఞానం ... నోపపద్యతే” యని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ గేవలజ్ఞానముచే దక్క వేఱొక విధమునఁ గ్రియచే నెంతమాత్రము మోక్ష ములవడ దని పరమతాత్పర్యము. జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని చెప్ప జ్ఞానమన మానసికమగు క్రియగదా! అట్టివిషయ

నను జ్ఞానం నామ మానసి క్రియా । న । వైలక్షణ్యాత్ । క్రియా హి నామ సా,
యత్ర వస్తుస్వరూపనిరపేక్షైః చోద్యతే, పురుషచిత్తవ్యాపారాధీనా చ । యథా
“యస్యై దేవతాయై హవిర్గృహీతం స్యాత్తా మనసా ధ్యాయేద్వషట్కరిష్యే”
ఇతి । “సంధ్యాం మనసా ధ్యాయేత్” (బ్రా. 3-8-1.) ఇతి చైవమాదిషు ।
ధ్యానం చింతనం యగ్యపి మానసం, తథాపి పురుషేణకర్తుమశక్తమన్యథా వా
కర్తుం శక్యమ్, పురుషతంత్రత్వాత్ । జ్ఞానం తు ప్రమాణజన్యమ్ । ప్రమాణం
చ యథాభూత వస్తువిషయమతో జ్ఞానం కర్తుమశక్తమన్యథా వా కర్తుమశక్యం,
కేవలం వస్తుతంత్రమేవ తత్ । న చోదనాతంత్రమ్ । నాపి పురుషతంత్రమ్ ।

మునః గ్రియచే మోక్షము గలుగ దనుట యెట్లు? అను సూక్ష్మాభిసంధిపురస్సరముగ
మధ్యస్థుడు “ననుజ్ఞానం నామమానసిక్రియా”యని ప్రశ్నించుచున్నాడు. జ్ఞానము,
క్రియకాదని ‘న’ యని పరిహరింపబడుచున్నది. పరిహారమునందు హేతువు “వైలక్ష
ణ్యాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. జ్ఞానము మానసిక్రియారూపమట్లు దోచినను
విధిచోదిత మగు క్రియకంటె విలక్షణస్వభావ ముండుటచే విధిచోదితక్రియ యెంత
మాత్రము గాదని యాశయము. సంగ్రహవాక్యము “క్రియా హి నామ... సర్వ-
ప్రమాణవిషయవస్తుషుజేదితవ్యమ్”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అందుఁ
గ్రియా స్వరూపము “క్రియాహి నామ...పురుషతంత్రత్వాత్”ను భాష్యముచే
వినరింపబడుచున్నది. ఎట్లన— నేదేవతకొఱకు యాగకాలమున హవిస్సు
గ్రహింపబడుచున్నదో యాదేవతను హోత వషట్కారముచేయునపుడు మనసుచే
ధ్యానింపవలయు ననియు, సంధ్యాదేవతను మనసుచే ధ్యానింపవలయు ననియు
సీమొదలుగాఁ గలిగిన యే ధ్యానవిశేష మచటఁ బ్రత్యక్షసిద్ధ మగు వస్తువు
లేకుండఁగనే మనసుచే భావింపబడవలయు నని పురుషచిత్తవ్యాపారాధీనముగా
విధింపబడుచున్నదో యట్టిధ్యానము పురుషునియొక్క మానసిక్రియారూపము.
ఇట్టి ధ్యానము విహిత మగు మానసిక్రియారూప మయ్యుఁ బురుషునిచేఁ
జేయబడుటకును మానివేయబడుటకు నింకొకరీతిగఁ జేయబడుటకును శక్య మగు
టచేఁ బురుషునియొక్క యధీనమై పురుషునిచే నిర్వర్తించబడునట్టి స్వరూపము
గలదియై యున్నది. జ్ఞానమన్ననో యట్లు గాక ప్రమాణమువలనఁ బుట్టిన దని
“జ్ఞానం తు ప్రమాణజన్యమ్”ని వైలక్షణ్యము చూపబడుచున్నది. ప్రమాణ
మన్ననో వస్తుస్వరూప మెట్లుండునో యట్లే గోచరింపజేయునది. కావున
జ్ఞానము చేయబడుటకును, మానివేయబడుటకును, వేటొకవిధమునఁ జేయబడుట
కును శక్య మెంతమాత్రము గాదు. ఏల య— జ్ఞాన మనునది కేవల
వస్తుతంత్రమే కాని చోదనాతంత్రము గాని పురుషతంత్రము గాని యెంత
మాత్రము గాదని “న చోదనాతంత్రం నాపి పురుషతంత్రమ్”ను భాష్య

తస్మాద్గాకర్యేఽపి జ్ఞానస్య మహద్వైలక్షణ్యమ్ । యథా చ “పురుషో వాచ
 గాతమాగ్నిః” యోషా వాచ గాతమాగ్నిః” (ఛాందో. 5-7-8, 1) ఇత్యత్రియాపి-
 త్సు విషయాన్నిబుద్ధిర్మానసి భవతి । కేవలచోదనాజన్యత్వాత్క్రియైవ సా
 పురుషతంత్రా చ । యా తు ప్రసిద్ధేఽగ్నావగ్నిబుద్ధిర్న సా చోదనాతంత్రా ।
 నాపి పురుషతంత్రా క్రింతత్వా ప్రత్యక్షవిషయవస్తుతంత్రైవేతి జ్ఞానమేవైతన్న క్రియా-
 ఏవం సర్వప్రమాణవిషయవస్తుభు వేదితవ్యమ్ । తత్రైవం సతి యథాభూతబ్రహ్మాత్మ-
 విషయమపి జ్ఞానం న చోదనాతంత్రమ్ । తద్విషయే లిజాదయః శ్రూయ-
 మాణా అప్యనియోజ్యవిషయత్వాత్కూఠీభవంతు్యపలాదిభు ప్రయుక్తేషుర-
 తైశ్చ్యాదివత్, అహేయానుపాదేయవస్తువిషయత్వాత్ ।

ముచే జెప్పబడుచున్నది. ప్రకృతము “తస్మాన్మానసజ్జేఽపి జ్ఞానస్య మహద్వై-
 లక్షణ్యమ్”ని యుపసంహరింపబడుచున్నది. అట్టివైలక్షణ్యము సుస్పష్టము
 గాక దృష్టాంతపురస్కరముగ “యథా చ ... జ్ఞానమేవైతన్నక్రియా”
 యని ప్రదర్శింపబడుచున్నది. పంచాగ్నివిద్యయందుఁ బురుషుడే యగ్ని
 యనియు, స్త్రీయే యగ్ని యనియు భావనచేయబడవలయునను సుపదేశములచే
 స్త్రీపురుషులయందలి మానసిక మగు నగ్నిబుద్ధి కేవలము చోదనాజన్య మగుట
 చేతను బురుషబుద్ధ్యేన మగుటచేతను క్రియయే యగుచున్నది. ప్రసిద్ధమగు నగ్ని
 యందలి యగ్నిబుద్ధి గూఢమానసికమే యైనను జోదనాతంత్రమును బురుషతంత్ర
 మును గాకపోవుననేసి క్రియ యెంతమాత్రము గాక ప్రత్యక్షమునకు విషయ మగు
 వస్తునగు నగ్నియే ధీనమగుటజేసి వస్తుతంత్రము గావున నయ్యది జ్ఞానముగాని క్రియ
 యెంతమాత్రము గాదు.

ఇట్లు క్రియకును జ్ఞానమునకును భేదము చెప్పి సార్వత్రికనియమ
 మొకటి “ఏవం సర్వప్రమాణవిషయవస్తుభు వేదితవ్యమ్”ని చెప్పబడుచున్నది.
 అనఁగా బ్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము, శాబ్ద మను ప్రమాణములకు
 విషయములకు గ్రహించుటయందుఁ గల యంతఃకరణవృత్తియొక్క పరిణామము
 వస్తుధీన మగుటంజేసి జ్ఞానమే గాని క్రియ యెంతమాత్రము గాదు. ఇట్టిన్యాయ
 ముచే యోజించినపుడు సిద్ధవస్తు వగు బ్రహ్మ మనెడి యాత్మతో సంబంధించిన
 జ్ఞానము గూడ బ్రహ్మాత్మవిషయమే యగుటంజేసి వస్తుతంత్రమే గాని చోదనాతంత్ర
 మెంతమాత్రము గాదని “తత్రైవం సతి ... న చోదనాతంత్రమ్”ని ప్రతిజ్ఞచేయఁ
 బడుచున్నది. యథాభూతాత్మవిషయక మగు జ్ఞానము చోదనాతంత్రమే గాక
 పోయినచో నట్టిమాత్రము గూర్చి వినబడు లిజాదులీతోఁ గూడిన విధివాక్యములు
 నిష్ప్రయోజనములు గావలయునే యని శంకింప నిష్ప్రయోజనములే యని
 “తద్విషయే ... అహేయానుపాదేయవస్తువిషయత్వాత్”ని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడు

కిమర్థాని తస్మై “ఆత్మాచారే ద్రష్టవ్యః శోతవ్యః” ఇత్యాదీని విధిచ్ఛాయానివచనాని । స్వాభావికప్రవృత్తివిషయవిముఖీకరణార్థానీతి బ్రూమః । యో హి బహిర్ముఖః ప్రవర్తతే పురుషః ‘ఇష్టం మే భూయాదనిష్టం మే మా భూదితి’ న చ తత్రాత్మనికం పురుషార్థం లభతే, తమాత్మనికపురుషార్థవాంఛనం స్వాభావికకార్యకరణసంఘాతప్రవృత్తిగోచరాద్విముఖీకర్యప్రత్యగ్గాత్మసోతస్తయా ప్రవర్తయన్తి “ఆత్మాచారే ద్రష్టవ్యః” ఇత్యాదీని ।

చున్నది. తద్విషయే = బ్రహ్మత్వవిషయమున, అనియోజ్యవిషయత్వాత్ = కేవలము ప్రమాణవస్తుపరతంత్ర మగు జ్ఞానమందే పరిసమాప్తి నొందుటచేదమచే నియమింపబడు విషయము లేకపోవుటవలన విధిత్యమునుండి తొలగి యాత్మజ్ఞానస్థావకము లగు సర్థవాదములవలె బరంగుచుండుటచే గుంతిభావము నొందుచున్నవి. కుంతిభావము నొందుటయందలి దృష్టాంతము, “ఉపలాదిషు ప్రముక్తకురుతైష్ఠ్యాదివత్త”ని. అనియోజ్యవిషయత్వమునందు హేతువు “అహేయానుపాదేయవస్తువిషయత్వాత్”ని. అనగా హేయము గాని యుపాదేయము గాని గానట్టి సిద్ధవస్తుబోధక మగుటవలన నని భావము. లిజాదులచే హేయోపాదేయ మగు క్రియ విధింపబడినపు డద్దానియందు బురుషుడు నియమింపబడుటచే విధిత్యము సిద్ధించుచుండును. సిద్ధవస్తుజ్ఞాన మన్ననో వస్త్యధీన మగుటంజేసి విధిచే నన్నివిధముల ప్రేరణచేయబడుచున్నట్లు దోచుచున్నను నాప్రేరణవలన నించుకేనియు బ్రయోజనము ఘటించనేర దని తాత్పర్యము. సిద్ధవస్తువును బోధించుటలో విధులకు బ్రయోజనమే సమకూరకపోయినచో “ఆత్మాచారే ద్రష్టవ్యః శోతవ్యః” యను వాక్యములు మొదలుగా గల విధిచ్ఛాయలు ప్రయోజనములేక నిరర్థకములు గావలయునే. అట్టివిషయమున శ్రుతిచే నెందుల కుపదేశింపబడవలయు నని “కిమర్థాని తస్మై ... వచనాని” యని మధ్యస్థు డడుగ “స్వాభావికప్రవృత్తివిషయవిముఖీకరణార్థానీతి బ్రూమః” యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. అనగా స్వభావసిద్ధ మగు ప్రవృత్తికిః సారణభూతము లగు విషయములనుండి పురుషునియొక్క బుద్ధిని మఱలించుటయే యీ విధిచ్ఛాయలకు బ్రయోజనము. ఈ సంగ్రహవాక్యము “యో హి...ఇత్యాదీని” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. సాధారణముగా లోకమున ‘నా కిష్టము గలుగవలయును, అనిష్టము గలుగఁగూడద’ను నభిలాషతో బాహ్యవిషయములందు బ్రవర్తించుటయు నట్టిబాహ్యవిషయములయందు బుష్కల మగు పురుషార్థమును బొందకుండుటయు గలుగుచుండును. బాహ్యమున బురుషార్థము లభింపమి పురుషార్థ మెచ్చో లభించు నని తీవ్రముగ నిచ్చయించువానిని స్వాభావిక మగు శరీరేంద్రియసంఘాతముయొక్క

తస్యా త్యాన్వేషణాయ ప్రవృత్తస్యా హేయమనుపాదేయం చాత్మతత్త్వముపదిశ్యతే।
 “ఇదం సర్వం యదయమాత్మా” (బృహ. 2-4-6) “యత్ర త్వస్య సర్వ-
 మాత్మైవాభూత్ తత్కేన కం వశ్యేత్ కేన కంవిజానీయాత్, విజ్ఞాతారమరే కేన
 విజానీయాత్” (బృ 4-5-15) “అయమాత్మా బ్రహ్మ” (బృ. 2-5-19) ఇత్యాదిభిః।

ప్రవృత్తికి విషయ మగు శబ్దదులనుండి మఱలించి యీ లిజాదు లాంతర మగు
 ప్రత్యగాత్మచింతనమును గూర్చి ప్రవర్తింపఁజేయును. అనఁగా నాంతర మగు
 నాత్మ సన్వేషణముచేయ నిచ్చును గలిగించును. అట్టియిచ్చచే నా పురుషుఁ
 డాత్మాన్వేషణమును గూర్చి యత్నించును. ఇట్లు స్వాభావికముగఁ గల్గు
 ప్రవృత్తి నీలిజాదు లనువదించుచున్నవి. దానంజేసి లిజాదులకు విధిత్వము
 కుంతీభావము నొందుచున్న దని యభిప్రాయము. ఇట్టి కుంతీభావము నుద్దేశించియే
 సూత్రకారులు లిజ్ఞు నుపేక్షించి ‘బ్రహ్మజిజ్ఞాసా’ యను సమస్తపదముచు
 మాత్రమే ప్రథమసూత్రమునఁ జేర్చుటయు నుపేక్షింపఁబడిన లిజ్ఞును ‘కర్తవ్యా’
 యను పదముచే భాష్యకారులు సూచించి, యట్టి ‘కర్తవ్యా’ యను పదము
 కుంతీభావము నొందుచున్న దను నాశయముచే నట వ్యాఖ్యానముచేయఁబడ
 కుండుటయును గలిగె నని నిశ్చయింపనొప్పును. ఇట్లు “ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః
 శ్రోతవ్య” యను మున్నగు వాక్యములు కుంతీభావము నొందుచున్నవని పుష్క-
 లముగ నిరూపింపఁబడియుండ “నను విధివరత్వే వేదాంతానాం తన్నిష్ఠతయా
 బ్రహ్మస్వరూపస్యాసిద్ధ్యాదిదోషప్రసంగాన్నాస్తి శ్రవణాదివిధానమితి భాష్యకారై-
 రేవ దర్శితమ్। సత్యం, జ్ఞానవిధిస్తత్ర నిరాకృతః, న శ్రవణవిధిః; తత్రోక్తదోష-
 ప్రసంగాభావా”త్తను నిజ్ఞానమందు విధి లేదనియు శ్రవణమందు విధి యున్న
 దను వివరణకారవాక్యము లర్థజరతీయమును గల్పించుచుండుటచే సర్వథా
 యుపేక్షణీయంబులే యగుచున్నవి. ఇంతియ కాదు. విధిత్వము నిరాకరింపఁ
 బడిన “ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యః” యను వాక్యమును జేకొని యియ్యది
 నియమవిధియూ యపూర్వవిధియూ పరిసంఖ్యావిధియూ యని విచారణమునకుఁ
 గడంగిన వ్యాఖ్యాతల నేమనవలయును? కనుక నట్టివిచారవైశద్య మంతయుఁ
 దుషావహాననతుల్య మగుటంజేసి నిరర్థకము గావున నుపేక్షణీయంబు.

ఆత్మాన్వేషణమును గూర్చి ప్రవర్తించు జిజ్ఞాసువులఁ గూర్చి బ్రహ్మ
 నిష్ఠులచే శ్రుతివాక్యపురస్సరంబుగ హేయోపాదేయరహిత మగు నాత్మతత్త్వ
 ముపదేశింపఁబడు నను గూఢాభినందిపురస్సరముగ “తస్యా త్యాన్వేషణాయ...
 ఇత్యాదిభి” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది ఇట్టిశ్రుతులచే నుపదేశింపఁబడు
 నకర్తవ్యప్రధాన మగు నాత్మజ్ఞానము హేయోపాదేయరహిత మగుటంజేసి

యదప్యకర్తవ్యప్రధానమాత్మజ్ఞానం హానాయోపాదానాయ వా న భవతీతి,
తత్తత్తైవేత్యభ్యుపగమ్యతే । అలంకారో హ్యయమస్మాకం యస్సృహ్మత్సావగతౌ
సత్యాం సర్వకర్తవ్యతాహానిఃకృతకృత్యతా చేతి । తథా చ శ్రుతిః — “ఆత్మానం
చేద్విజానీయాదయమస్మీతి పురుషః । కిమిచ్ఛన్ కస్య కామాయ శరీరమను సంజ్వ-
రేత్” (బృ. 4-4-12) ఇతి । “ఏతమ్బద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్కృతకృత్యశ్చ భారత”
(భ.గీ. 15-20) ఇతి స్మృతిః । తస్మాన్న ప్రతిపత్తివిధివిషయతయా బ్రహ్మణః
సమర్పణమ్ ।

ప్రయోజనకారి కాదను నాశయముచే “యదప్యకర్తవ్యప్రధానం...న భవతీతి”
యని యడుగ నీయాత్మజ్ఞానము హేయముగాని యుపాదేయముగాని కాదనియే
యంగీకరింపబడుచున్న దని “తత్తత్తైవేత్యభ్యుపగమ్యతే” యని సమాధానము
చెప్పబడుచున్నది. అట్లే నచో హేయోపాదేయము కాకపోవుటచే బ్రయోజనకారి
గాదే యని యడుగఁ బ్రయోజనము “అలంకారో హి ... కృతకృత్యతా చేతి”
యని చెప్పబడుచున్నది. బ్రహ్మత్సావగతౌసత్యాం = బ్రహ్మమే యాత్మ యను
జ్ఞానము గలుగ, సర్వకర్తవ్యతాహానిః = సర్వకర్తృసంన్యాసము; బ్రహ్మత్సావ
గతీయందు సర్వకర్తృసంన్యాసము, కృతకృత్యభయః గల్గు ననుట స్వేకపోలకల్పి
తముగాక శ్రుతిస్మృతిప్రమాణసిద్ధ మని “తథా చ శ్రుతిః ... స్మృతి” యని
శ్రుతిస్మృతులు చూపబడుచున్నవి.

అయం = ఈపరిమాత్మ, అస్మి ఇతి = నే నయితి నని, పురుషః =
పురుషుడు, ఆత్మానం = స్వస్వరూపముచు, విజానీయాత్ చేత్ = తెలిసికొనినచో,
కిం = ఏమిథలముచు, ఇచ్ఛన్ = కోరుచు, కస్య = ఎవనియొక్క, కామాయ =
ప్రీతికొఱకు, శరీరం అను = ఈశరీరముతోఁ దాదాత్మ్యము నొంది, సంజ్వరేత్ =
తపించును? అనఁగా శరీరముతోఁ దాదాత్మ్యము నొంది కాయకేశరూప మగు
కర్మలఁ గూర్చి తపింపఁ డని భావము.

ఏతత్ = ఈబ్రహ్మమును, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, బుద్ధిమాన్ =
తెలిసికొనినవాఁడును, కృతకృత్యశ్చ = పాంపఃబడవలయువానిని బాంచినవాఁడును,
స్యాత్ = అగును.

ఇట్లు ప్రమాణప్రదర్శనము గావించి ప్రకృతము “తస్మాత్...సమర్ప-
ణమ్”ని యుపసంహరము చేయబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మమున కుపాసనా
విధితో నెంతమాత్రము సుబంధము లేదని భావము.

హానోపాదానరూప్య మగు బ్రహ్మమును శాస్త్ర ముపదేశించుటచే
స్వమతస్థిగలుగుచున్న దని నిరూపించి ఎట్టిబ్రహ్మమునే శాస్త్రము సర్వవిధ
ముల నుపదేశించుచున్నదని నిర్వచింప సింహావలోకనన్యాయమున మీమాంసకైక

యదపి కేచిదాహుః - “ప్రవృత్తి నివృత్తివిధితశ్చేషవ్యతిరేకేణ కేవలవస్తువాదీ
 వేదభాగో నాస్తి” తి తన్న । ఔపనిషదస్య పురుషస్యానన్యశేషత్వాత్ ।
 యోఽసామప్రపంచస్త్వేదిగతః పురుషోఽసంసారి బ్రహ్మ ఉత్పాద్యాదిచతు-
 ర్విధద్రవ్యవిలక్షణః స్వప్రకరణస్థోఽనన్యశేషః, నాసౌ నాస్తి నాధిగమ్యత ఇతి వా
 శక్యం వదితుమ్, “స ఏష నేతి నేత్యాత్మా” (బృ. కి 9-26) ఇత్యాత్మశబ్దాత్,
 దేశి యొక్క మతమును “యదపి కేచిదాహుః ... నాస్తితి” యని యనువదించి
 ‘తన్న’ యని నిరాకరించుచున్నారు. అనగా వేద మంతయు “సత్త్వం వద, ధర్మం
 చర, యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జహుయాత్”ను వాక్యములు మొదలుగాఁగల ప్రవృ
 త్తివిధులును “నాన్వతం వదేత్, న పరదారాన్ గచ్ఛేత్, న కలంజం భక్షయేత్”ను
 నివృత్తివిధులును నా విధుల కంగముగా నుండు విషయములును దక్క సిద్ధవస్తు
 బోధక మగు వేదభాగమే లేదనుట యెంతమాత్రము సమంజసము గాదని యందు
 లకు హేతువు “ఔపనిషదస్య పురుషస్యానన్యశేషత్వాత్”ని చెప్పబడుచున్నది.
 అనగా సుపనిషత్తులయందు పదేశింపఁబడిన పురుషుఁ డన్యశేష మనఁగాఁ
 గర్మాంగ మెంతమాత్రము గాక స్వతంత్రముగానే యుపదేశింపఁబడుచున్నాఁ డని
 సంగ్రహవాక్యాభిప్రాయము. ఈసంగ్రహవాక్యము “యోఽసామప్రపంచస్త్వేవ...
 సాహసమాత్రమ్”ను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. సావిభిమత మగు బ్రహ్మ
 యుపనిషదేశకనమధిగమ్యమేయని “ఉపనిషత్స్వేవాధిగత”యని ప్రమాణముప్రదర్శిం
 పఁబడుచున్నది. ఉపనిషత్తులయందుఁ దెలియవచ్చెడి పురుషునియొక్క స్వరూప
 మన్ననోఅసంసారి, యనగాఁ బ్రమాతృత్వాదిరహితము, బ్రహ్మ = నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్త
 స్వభావము. కర్మజన్యము గాక సిద్ధవస్తు వగుటచే, ఉత్పాద్యాదిచతుర్విధద్రవ్య
 విలక్షణః = ఉత్పాద్యము, వికార్యము, ఆప్యము, సంస్కార్య మనెడి నాల్గుకార్య
 ములకంటె విలక్షణ మని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్టిపురుషుఁడు వేదాంతములయందుఁ
 గాక యితరస్థలములయందు లభింపఁ డని, ‘స్వప్రకరణస్థః, అనన్యశేష’ యని
 చెప్పబడుచున్నది. ఉపనిషత్తులయందుఁ జెప్పఁబడినను జెప్పఁబడవచ్చునుగాని చెప్పఁ
 బడినంతనే ప్రసిద్ధమగునా? ఇట్టిపురుషుఁ డెచ్చటను దెలియఁబడుట లేదను నాశంక
 గలుగ, నట్టిపురుషుఁడు లేదనిగాని దెలియఁబడలేదని గాని చెప్పట కెంతమాత్రము
 వీలులేదని “నాసౌ, నాస్తి, నాధిగమ్యత ఇతి వావదితుం శక్యమ్”ని ప్రతిజ్ఞ
 చేయఁబడుచున్నది. ప్రతిజ్ఞాతార్థము “స ఏష నేతి నేత్యాత్మా ఇత్యాత్మశబ్దాత్”ని
 చెప్పబడుచున్నది. ఉపనిషత్తులయందుఁ జెప్పఁబడుచున్న, సః = ఆపురుషుఁడు,
 ఏషః = అవరోక్షముగఁదెలియవచ్చెడి యీ, ఆత్మ = ఆత్మయే, యని; ఇతి = ఇది
 యనిప్రదర్శింపఁబడు దృశ్య మగు విషయము, స = ఎంతమాత్రముగాదని వీపుచే
 దెలియవచ్చెడి సర్వవిషేషమునకును సాక్షి యగు నాత్మయే యని, ఆత్మశబ్దాత్ =

అత్మశ్చ ప్రత్యాఖ్యాతుమశక్యత్వాత్, య ఏవ నిరాకర్తా తస్యైవాత్మత్వాత్ ।
 నన్వాత్మాహంప్రత్యయవిషయత్వాదుపవిషయేవ విజ్ఞేయత ఇత్యనుపపన్నమ్ ।
 న । తత్సాక్షిత్వేన ప్రత్యుక్తత్వాత్ । న హ్యహంప్రత్యయవిషయకర్తృవ్యతిరే-
 కేణ తత్సాక్షి సర్వభూతస్థః సమ ఏకః కూటస్థనిత్యః పురుషో విధికాండే తర్క-
 సమయే వా కేనచిదధిగతః సర్వస్యాత్మా,

శ్రుతియందలి యాత్మశబ్దముచే దెలియవచ్చుటవలన నట్టియాత్మ లేదని గాని దెలియవచ్చుట లేదని గాని చెప్పటకు వీలులేదని యభిప్రాయము. సర్వనిషేధ, మందు నాత్మగూడ నిషేధింపబడఁగూడదా యనిన నాత్మనుమాత్రము నిషేధించుట కెంతమాత్రము శక్యముగాదని “అత్మశ్చ ప్రత్యాఖ్యాతుమశక్యత్వాత్”ని చెప్పఁ బడుచున్నది. అత్మను నిషేధించుట యశక్యమనుటకు హేతువు “య ఏవ నిరా- కర్తా తస్యైవాత్మత్వాత్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా సర్వమును నిషేధించు నిరాకర్తయే యాత్మ యగుటంచేసి సర్వనిషేధాసధిభూతముగఁ దా నలరారు చుండుటవలనను దన్ను దాను నిషేధించుకొనుట యప్రసిద్ధ మగుటవలనను నాత్మ యెంతమాత్రము నిషేధింపఁడక స్వయంకృతాశమానముగ నిలిచియుండు నని భావము. అట్లు నైనచో నాత్మ యహంప్రత్యయమునకు విషయ మగు వ్యక్తి యగుటంచేసి యెల్లరకును “అహమ్మ”ని యపరోక్షముగఁ దెలియబడుటవలన నుపని షత్తులవలననే దెలియఁబడుచున్నదను విషయ మయుక్త మని “నను... ఇత్యనుప- పన్నమ్”ని మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నింప నట్లెంతమాత్రము గాదని ‘న’ యని నిరాకరింపఁ బడుచున్నది. అందులకు హేతువు “తత్సాక్షిత్వేన ప్రత్యుక్తత్వాత్”ని చెప్పఁ బడుచున్నది అనఁగా నహంప్రత్యయమునకు విషయ మగు కర్త దేహేంద్రియ సంఘాతముతోఁ గూడుకొనిన జీవాత్మ యైయున్నాఁడు. అత్మయన్ననో యట్టి జీవా త్మకు సాక్షిరూపమున నలరారుచుండుటంచేసి యట్టియాత్మకు నహంప్రత్యయవిషయత్వము నిరాకరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నహంప్రత్యయవిషయ మగు కర్త వాస్తవ మగు నాత్మగాదు. అట్టివాస్తవ మగు నాత్మ యుపనిషత్తులవలననే దెలిసి కొనవలయు సని యభిప్రాయము. ఈసంగ్రహవాక్యము “న హ్యహంప్రత్యయ- విషయ ... ఉపపద్యతే” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. ఉపనిషత్తుల వలనఁ దెలియవచ్చెడి పురుషుఁ డహంప్రత్యయమునకు విషయఁ డగు కర్త గాని కర్మకాండమందుఁ దెలియవచ్చువాఁడు గాని వేటొక నైయామికాయుక్తిదర్శన ములయందుఁ దెలియవచ్చు స్వరూపముతో నొప్పియుండువాఁడు గాని కాఁడని నుస్పష్టము గాఁగా “సర్వభూతస్థః సమః ఏకః కూటస్థనిత్యః సర్వస్యాత్మా” యను విశేషములచేఁ బ్రదర్శి పఁబడుచున్నాఁడు. ఈపురుషుఁడనకలజగత్తునకు నాత్మయన స్వరూపమే యగుటచే నెవ్వరిచేఁ గూడ నిషేధింపఁబడుటకుఁ గాని లేదా

అతః స న కేనచిత్త... నేతుమ్ । ఆత్మ త్యాగేన
చ నర్వేషం న హేదో నావ్యపాదేయః । నర్వం హి వినశ్యద్వికారజాతం
పురుషోన్మవినశ్యతి; సుఖం వివాశహేత్వభావాదవినాశీ విక్రియాహేత్వభావాచ్చ
కూటస్థనిత్యః, అత ఏవ నిత్యసద్గుణము క్తస్వభావః । తస్మాత్ “పురుషాన్న
పరం కించిత్సా కాష్టాసా షరా గతిః” (కాత. 1-3-11) “తం త్వోపనిషదం
పురుషం పృచ్ఛామి” (బృ. 3-9-26) ఇతి చాపనిషదత్వవిశేషణం పురుషస్యో-
పనిషత్సు ప్రాధాన్యేన ప్రకాశ్యమానత్వ ఉపపద్యతే ।

వేదావిధికి నంగముగా నిరూపింపబడుటకు గాని శక్య మెంతమాత్రము గాదని
“అతః స న కేనచిత్... నేతుమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. ఇంతియ కాదు. సకల
ప్రాణులకు నాత్మ యగుటంజేసియే హేయము నుపాదేయమును గాదని “ఆత్మ-
త్వాదేవ... నావ్యపాదేయ” యని చెప్పబడుచున్నది. సర్వేషం = సమస్త
ప్రాణులకును, అనగాఁ దనకంటె భిన్న మగు వస్తు వెద్దియేని యుండినచో
నయ్యది హేయముగాని యుపాదేయముగాని యగుచుండును. తనకుఁ దాను
హేయముగాని యుపాదేయముగాని కాదుగదా! కావున నాత్మ దానే యగుటవలన
హేయము నుపాదేయము నెంతమాత్రము గానేరదు.

ఉపనిషత్తులయందుఁ జెప్పబడిన యాత్మయొక్క స్వరూపము సయ్యకి
కము గూడ నని ప్రసర్నింపఁ బ్రథమమున “నర్వం హి వినశ్యద్వికారజాతం...
అవినాశీ” యను భాష్యముచే నవినాశిత్వము ప్రసర్నింపబడుచున్నది. లోకము
నందలి వికారసమూహ మంతయుఁ బురుషునిపర్యంతము నశించును. పురుషుఁ
డన్ననో నశించుటకుఁ దగు హేతువులు లేకుండుటచే నవినాశి యగుచున్నాడని
యభిప్రాయము. ఏలయన, వికారజాత మగు నామరూపాత్మక మగు సకలజగంబు
నదృష్టదృష్టప్రణామరూప మగుటంజేసి రజ్జుసర్పాదులవలె మిథ్యాభూత మగు
చున్నది. పురుషుఁ డన్ననో జగత్తుయొక్క స్పృష్టిస్థితిలయములకు సాక్షిభూతుఁడు
సద్విష్టానము నగుటంజేసి యవినాశి యని యభిప్రాయము. పురుషుఁడు నిత్యమే
యైనను పరిణామినిత్యము గావచ్చు నను నాశంక గలుగ, నట్టిపరిణామినిత్యత్వము
పురుషునియందు ఘటింప దని “విక్రియాహేత్వభావాచ్చ కూటస్థనిత్య” యని
చెప్పబడుచున్నది. అనగాఁ బురుషునియందు విపరిణామ హేతువు లగు సావయవ
త్వాదులు తెలియఁబడకపోవుటవలనఁ బురుషుఁడు పరిణామినిత్యుఁడు గాదని తెలియ
వచ్చుచున్న దని భావము. ఆత్మ యవినాశియుఁ గూటస్థము నగుటంజేసి “అత
ఏవ నిత్యసద్గుణము క్తస్వభావ” యని చెప్పబడుచున్నది. “ఔపనిషదస్య
పురుషస్య అనన్యశేషత్వాత్”నుచోఁ బురుషునకుఁ జెప్పబడిన ‘ఔపనిషదస్య’
యను విశేషణము గలదిగా గాక శ్రుతిసిద్ధమే యని “తస్మాత్...”

అతో భూతవస్తుభూతే వేదభాగో నాస్తీతి నచపం సాహసమాత్రమ్ | యదపి శాస్త్రతాత్పర్యసిద్ధామనాక్రమణమ్ — “దృష్టో హి తేస్తార్థః కర్మావబోధనమ్” ఇత్యేవమాది, తద్దర్శనమునాపిషయత్వాద్విధిప్రతిషేధశాస్త్రాభిప్రాయం ద్రష్టవ్యమ్ | ఉపపద్యతే” యను భావ్యముచే బ్రవర్ణింపబడుచున్నది.

పురుషాత్ = పురుషునికంటె, పరం = శ్రేష్ఠమైనది, కించిత్ = ఎదియును, న=లేదు, సా = అపురుషుడే, కాష్టా = పరమావధి, సా = అపురుషుడే, పరా = ఉత్కృష్ట మగు, గతిః = స్థానము. త్వా = నిన్ను, ఔపనిషదం = ఉపనిషత్తులయందుఁ దెలియవచ్చుచి, తం = అనుప్రసిద్ధమగు, పురుషం = పురుషునిగూర్చి, పృచ్ఛామి = ప్రశ్నించుచున్నా నను యాజ్ఞవల్క్యునిచే శాకల్యుని నుద్దేశించి యగుగంబజిన క్రక్షమువలన నీపురుషుని గూర్చి యుపనిషత్తులయందుపదేశింపబడిన విశేషము మాత్రమే పురుషార్థసాధనముగ నభిలషింపబడుచున్నట్లు దెలియవచ్చుచున్నది. ప్రతులచేఁ దెలియవచ్చుచి తాత్పర్యమే “ఔపనిషదత్వవిశేషణం...ఉపపద్యతే” యను భావ్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఇట్లు పురుషుఁ డుపనిషదేకసమగ్రముగఁ దని ప్రకాశించి ప్రకృతము “అతో...సాహసమాత్రమ్”ని యుపసంహరింపబడుచున్నది. అనఁగా భూతవస్తుపర మగు వేదభాగమన బ్రహ్మమును బోధించు వేదభాగము లేదనుట కడుసాహసము. ఉపనిషత్తులచేఁ గూటస్థనిత్య మగు బ్రహ్మ ముపదేశింపబడుచున్న దని పరమతాత్పర్యము.

ఇట్లు వేదాంతములు కర్మతో నించుకేనియు సంబంధములేని భూతవస్తు వగు బ్రహ్మము నుపదేశించుచున్న పని నిరూపించుటచే సిద్ధవస్తుబోధక మగు వేదభాగము గూడఁ గలదని సిద్ధముగాఁగ నిదివఱలో మీమాంసకైక దేశిచే శాస్త్రతాత్పర్యవిదులయభిప్రాయబలముచే వేద మంతయుఁ గ్రియాపర మని నిర్వచింపఁడినవిషయమునకుఁ బ్రకృతార్థముతో విరోధము లేదని ప్రతిపాదింప నామీమాంసకైక దేశియొక్క “యదపి...ఇత్యేవమాది” యను మతము ధర్మజ్ఞాసావిషయ మగుటంజేసి విధిప్రతిషేధశాస్త్రముతోఁ గూడిన కర్మకాండవిషయ మనియు నానియమము వేదాంతములకు వర్తింప దనియు “తద్దర్శనజ్ఞాసా...ద్రష్టవ్యమ్”ని పూర్వోదాహృతము లగు నభియుక్తవచనములకు సావకాశము ప్రదర్శింపబడుచున్నది. అభియుక్తవచనములకు నిట్లు సావకాశమును గ్రహింపక వేద మంతయుఁ గ్రియాపర మగుటంజేసి క్రియాపరములు గాని వాక్యము లనర్థకములే యని నిర్ణయముగ నంగీకరించు మీమాంసకులకుఁ గర్మకాండతో సంబంధించిన భూతవస్తుప్రతిపాదకవాక్యము లనర్థకములే గావలయును. ఎట్లన—“సోమేన యజేత, దధ్నా జుహోతి, వ్రీహిభిర్వా యవైర్వా జుహుయాత్, అజ్యమవేక్షతే, శయసా జహుయాత్” మున్నగు వాక్యములచే

అని చూచుకొన్నప్పుడు క్రియార్థత్వాదానర్థకమనవర్ధనామ్ ఇత్యేతదేకాస్తేనా-
భ్యుత్పత్తయే భూతోపదేశానర్థకప్రసంగః! ప్రవృత్తినివృత్తివిధిశ్చేషవ్యతి-
క్రేతేతి సూత్రం చెప్పినాపదితి భవ్యార్థత్వేన, కూటస్థనిత్యం భూతం నోపదిశతీతి
కో హేతుః సహి భూతముపదిశ్యమానం క్రియా భవతి! అక్రియాత్వేపి భూతస్య
క్రియాకారశక్తిస్త్రిక్రియార్థ ఏవ భూతోదేశ ఇతి చేత్ నైష దోషః! క్రియార్థ-
త్వేపి క్రియానిర్వర్తనశక్తిమద్యమాపదిష్టమేవ | క్రియార్థత్వం తు ప్రయోజనం
త్వేన చైతావతా వస్తువుపదిష్టం భవతి |

నుపదేశింపబడు దశిసోమప్రహీయవాజ్యపయోరూప భూతవస్తుబోధకపదములు
నిర్వకము గవలయును. కావున వేదమందు భూతవస్తుపర మగు భాగము
లేదని వచింపఁగూడ దన, మీమాంసకైకదేశి, అట్లు గాదు. ప్రవృత్తినివృత్తి
విధితదంగములకంటె భిన్నముగా భూతవస్తువు లుపదేశింపఁబడినను నరన్యవి
భవ్యార్థములుగనే యనఁ గ్రియ కంగముగనే యుపదేశింప బడుచున్నవి గాని
క్రియతో సంబంధము లేకుండ నుపదేశింపఁబడలేదని "ప్రవృత్తి నివృత్తి...
వస్తూపదిశతి భవ్యార్థత్వేన" యని చెప్పినట్టి మీమాంసకైకదేశికిఁ • బ్రతిబం
దిగ భవ్యార్థముగ భూతవస్తువుల నుపదేశించిన వేదము కూటస్థనిత్య మగు భూతా
ర్థము నుపదేశింపలేదని చెప్పుబయందుఁ గల విశేషమేమి? యని చెప్పఁబడుచున్నది.
అనఁగాఁ గూటస్థనిత్య మగు భూతవస్తువు గూడ నుపదేశించుటకుఁ దగు సావ
కాశము గల దని భావము. భవ్యార్థముగ నుపదేశింపఁబడినను భూతము క్రియ
గాదుగదా! కనుక వేదము క్రియనే బోధింపక క్రియకంటె వేఱగు భూతవస్తు
వులనుగూడ బోధించుచున్నదని తప్పక యంగీకరింపవలయు నన, మీమాంసకైక
దేశి, భూతవస్తువు క్రియ గాకపోయినను గ్రియకు సాధన మగుటచే భూతోపదేశము
క్రియార్థమే యగుచున్నది. కావునఁ గ్రియతో సంబంధములేని బ్రహ్మోపదేశ
మయక్తమే యన, నది యొక దోషము గాదని "నైష దోష" యని నారించఁబడు
చున్నది. భూతవస్తు వగు బ్రహ్మముయొక్క యుపదేశము యుక్తమే యను
గూఢాభినందిపురస్కరముగ దోషమేమి 'క్రియార్థత్వేపి...భవతి' యను భాష్య
ముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. భూతవస్తువులు క్రియలకొఱ కుపదేశింపఁబడినను
క్రియను నిర్వర్తింపఁగల శక్తితోఁ గూడిన వస్తువు లుపదేశింపఁబడిన వని తప్పక
చెప్పవలసియే యున్నది. తస్య = అట్లుపదేశింపఁబడినవస్తువునకు ప్రయోజనము,
క్రియార్థత్వం తు = క్రియను నిర్వహించుట యని గ్రహించఁబడుచున్నది. కాని
క్రియ యుపదేశింపఁబడి యద్దానకొఱకు వస్తువుపదేశింపఁబడిన దని చెప్పు
టయు క్తమని 'తు' శబ్దముచే సూచింపఁబడుచున్నది. ఏతావతా = వస్తువునకుఁ
క్రియతోఁ బ్రయోజనము సంబంధము దెలియవచ్చినంతమాత్రముననే, వస్తు =

యది నామోపదిష్టం కిం తన తేన స్యాదితి ఉచ్యతే— అనవగతాత్మవస్తూప-
దేశశ్చ తద్దైవ భవితుమర్హతి తదనవగత్యా మిథ్యాజ్ఞానస్య స సారహేతోర్నివృత్తిః
ప్రయోజనం క్రిమత ఇత్యనిశిష్టచుర్ధ్వవత్త్వం క్రియాసాధనవస్తూపదేశేన । అపిచ
“బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” ఇతి ఛైవచూడామ్య నివృత్తిచుపదిశ్యతే ।

క్రియతో సంబంధము లేకుండ వస్తువు, అచుపదిష్టం = ఉపదేశముచేయబడనిది,
కానేరదు, అనంగా క్రియతో సంబంధమున్నను లేకదోయినను వస్తు వ్రపదేశింప
బడుటకు బ్రతిబంధ మెంతమాత్రము లేదని భావము. ఇట్లనినంత నే,
మీమాంసకైకదేశి, యది నామ ఉపదిష్టం = కర్మతో సంబంధము
లేకుండగ నుపదేశింపబడుగాని, కిం తన తేన స్యాత్ = అద్వానితో నీకేమి
ప్రయోజన మని యడుగఁ, ప్రయోజనము, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్న దని
“అనవగతాత్మవస్తూపదేశశ్చ తద్దైవ భవితుమర్హతి” యని చెప్పబడుచున్నది.
తద్దైవ = క్రియలయందుఁ బ్రయోజనముచు బడయునట్టి భూతవస్తువుల నుపదేశిం-
చినవిధముననే, అనవగతాత్మవస్తూపదేశశ్చ = పొందబడని చూత్మరూప మగు
భూతవస్తూపదేశము గూడ, భవితూ = అగుటకు, అర్హతి = తగును. అట్టి
యాత్మవస్తూపదేశమువలని ప్రయోజనము “తదవగత్యా ... క్రియతే” యని
చెప్పబడుచున్నది. అనంగా నట్టిబ్రహ్మజ్ఞానముచే సంసారహేతు వగు మిథ్యా
జ్ఞానము నశించి మోక్షమనెడి పరమపురుషార్థము సిద్ధించుచున్న దని భావము.
ఇట్టి యాత్మవస్తూపదేశప్రయోజనమును నిరూపించి క్రియాసాధనవస్తూపదేశము
వలన నెట్లు ప్రయోజనము ఘటించుచున్నదో యట్లే క్రియాసంబంధము లేని
యాత్మవస్తూపదేశమువలన గూడ మోక్ష మనెడి ప్రయోజనము లభించుచున్నది
గాన వేదమందుఁ చెప్పబడిన వస్తూపదేశము ప్రయోజనమే గాని నిష్ప్రయోజన
మెంతమాత్రము గాదను నాశయముతో “ఇత్యనిశిష్టచుర్ధ్వవత్త్వం క్రియాసాధనవస్తూప-
దేశేన” యను భాష్యము బరఁగుచున్నది.

మీమాంసకుఁడు “అమాయస్య క్రియార్థత్వాత్”ను జైమినివచనము
నాధారముగాఁ జేసికొని వేదము క్రియాపరమే గాని సిద్ధవస్తుబోధక మెంత
మాత్రము గాదను నభిప్రాయమును వెలిబుచ్చు వేదైకదేశములగు వేదాంతములు
సిద్ధవస్తుబోధకము లని నిరూపించి, యాతీరుసనే వేదాంతములు ప్రవృత్తిబోధ
కములుగాక సర్వక్రియానివృత్తిబోధకము లని నిరూపింపఁ గర్మకాండమందలి
వాక్యములచేఁ గూడ నివృత్తి యుపదేశింపబడుచున్న దని “అపిచ ... ఉప-
దిశ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనంగా “బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” యను
వాక్యములచేఁ గేవలము నివృత్తియే యుపదేశింపబడుచున్న దని యర్థము. ఈ
“బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” యగు వాక్యముచే నిరూపింపబడు నివృత్తి, క్రియయుఁ

న చ సాక్రియా, నాపి క్రియాసాధనమ్ | అక్రియార్థానాముపదేశోఽనర్థకశ్చేత్
“బ్రాహ్మణో న హంసః” ఇత్యాదినివృత్త్యుపదేశానామ్యాద్యవ్యం ప్రాప్తమ్ |
అచాత్మభవో న చ స్వభావప్రప్తవాన్వ్యర్థానారాగేణ సఖా రోగ్యిణా | అక్రియా-
ర్థత్వం ద్వివిధం, హంసక్రియాన్వృత్త్యాహసీవ్యవ్యతిరేకేణ సాప్రప్త్యానన్వయభా-
యత్స్వసంబంధినోఽభావం బోధయతీతి |

గామ; క్రియాపాధనమును గాదని “న చ సాక్రియా, నాపి క్రియాసాధనమ్”ని
జెప్పబడుచున్నది. “అమాయస్య క్రియాగత్యాదానర్థక్యమతస్త్వగ్నానామ్నా”ను
సూత్రముచే నక్రియార్థముల కానర్థక్యమే యగుచో నివృత్తిబోధకము లగు నీ
“బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” మున్నగువాక్యము లనర్థకములే యగునుగదా! అట్టి
యానర్థ్యము వేదప్రమాణవిమతి కుచితము గావగుదా! అనగా వేద
ప్రమాణవిమతిగను నివృత్తిబోధక మగు వేదైకదేశము గూడ నున్న దని యంగీక-
రింపవలయు నని భావము. కాని “బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” యను నున్నగు
వాక్యములు గూడ గ్రీయనే బోధించుచున్న వనియు స్వభావో నరూపాంచిన
“హంతవ్య” యను క్రియాపదము హంసక్రియానివృత్తియగును మునుపటి “నాన్వయ-
కంతు ధిన్నముగాఁ గ్రియాంతరమును బోధించుచున్నది”నియు క్రియాగత్యాదానర్థక-
గల్పించుట యుక్తము గాదని “న చ స్వభావప్రప్తవాన్వ్యర్థానారాగేణ సఖా రోగ్యి-
ణా” ముచే జెప్పబడుచున్నది. అట్లు ప్రాప్తమగు క్రియమున యగ్రముగా బోధించు
స్వభావము నక్షానకం జెప్పట యుక్తము గాదని మునుపటి జెప్పబడిన సరియు
“నాన్వయ వచ స్వభావో యత్స్వసంబంధినోఽభావం బోధయతి” యని నన్వయింప
బడుచున్నది. అనగా నక్షానకు స్వభావసిద్ధ మగు నగ్ర మేమన నయగ్రము యగ్ర-
నితో సంబంధించునో యద్దానియభావ మన లేమని ముగ్రహము బోధించుచున్నది.
ఎట్లన నొకానొకఁడు ఖడ్గహస్తంజై యొకబ్రాహ్మణుని నధిగమించుచున్నాడనియు
నద్దానిని జూచిన మఱియొకఁడు “బ్రాహ్మణో న హంతవ్య” యని వాని నుద్వేగించి
ప్రయోగించును. అట్లు ప్రయోగించుటవలన ఖడ్గహస్తాని జెల్లయగము గలుగును?
మనము చంపఁదలంచినవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడే, అట్టిసూనిని జంపఁగూడ దని గదా
యాతఁడు బల్కుచున్నాడని యాతని వాక్యమునందు విశ్వాసము గలుగ నాతఁడు
దా జేయఁదలంచిన హంసమునుండి విరమించును. అట్లు విరమించుటనందు గగు
నర్థమును స్ఫురింపఁజేయ నీవాక్యమునందలి నభిప్రాయము క్రియతోడనే సంబంధించు
దేనీ “హంసం న కర్తవ్య”మైన నర్థమును జెప్పవలయును. అంతయు “నాన్వయ-
నాన్వయమును నామవాచకముతో సంబంధింపఁజేసి “అపివచన కర్తవ్య”మైన
వేతొక క్రియను జేయవలయు నను ప్రవృత్తినిఁ జెందఁగదా! నాన్వయము క్రియ
తోడనే సంబంధించుటచే బ్రకృతమునక గర్తవ్యతర్కించిన క్రియనుండి విరమిం-
చుటయే గల్గుచుండునుగాని వేతొకక్రియయందుఁ బ్రవర్తించుట యెప్పుడును సుభ

అభావబుద్ధిశ్చదాసీన్యకారణమ్ । సా చ దగ్ధేననాగ్నివత్స్వయమేవౌపశామ్యతి ।
తస్మాత్ప్రసక్తక్రియానికృత్యైదాసీన్యమేవ “బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” ఇత్యాదిషు
ప్రతిషేధార్థం మన్యామహే, అన్యత్ర ప్రజాపతివ్రతాదిభ్యః ।

మించుట లోకమునఁ జూడఁబడలేదు. కావున “బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః”యనుచోఁ
గర్తవ్యాభావ మగు నుపరమమే సంభవించును గాని వేతాకక్రియయందుఁ బ్రవృత్తి
యంతమాత్రము సంభవింప దని “అభావబుద్ధిశ్చదాసీన్యకారణమ్”ని చెప్పఁబడు
చున్నది. “దాసీన్యమునకుఁ గారణమగునభావబుద్ధికర్తనుగర్తవ్యతనుండి మఱలించి
యేమగుచున్నదన “సా చ... స్వయమేవౌపశామ్యతి”యని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా
నా యభావబుద్ధి గూడఁ దలఁతటఁ దానే వెంటనే యుపశమించు నని యర్థము.
స్వయముగా నుపశమించుటయందు దృష్టాంతము — “దగ్ధేననాదివత్”ని. అనఁగా
గట్టెలు కాలుచు నంతమునఁ దమంతటఁ దా మెట్లుపశమము నొందునో యట్లే
యని భావము. అభావబుద్ధి యాదాసీన్యమును గల్గించి తనంతటఁ దానే యుపశ
మించిన తీరున వేదాంతములవలనఁ గలిగెడి బ్రహ్మత్వజ్ఞానము సంసారహేతు
వగు మిథ్యాజ్ఞానమును నశింపజేసి తాఁ గూడ స్వయముగ నుపశమించు నని
యభిప్రాయము.

ఇట్లు చెప్పఁబడి, ప్రకృతము “తస్మాత్... మన్యామహే” యని యుప
సంహరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా “బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” మున్నగు ప్రదేశ
ములయందు నభ్యోపదమునకుఁ బ్రసజ్యప్రతిషేధార్థమే గ్రహింపఁబడి యుచటఁ
బ్రసక్త మగు క్రియనుండి నివృత్తిరూప మగు నాదాసీన్యమే యభిప్రేత మగు
చున్న దని భావము.

అట్లైనచో నభ్యోపదమున కీప్రసక్తక్రియానివృత్తిరూప మగు నాదాసీ
న్యమే యన్నిచోలులనుండు నర్థమా యనినచోఁ బ్రజాపతివ్రతములయందుఁ
దెలియవచ్చెడి ప్రతిషేధవాక్యములందలి నభ్యోపదమునకు మాత్రము ప్రసజ్యప్రతి
షేధార్థమును గ్రహింపక పర్యుదాసార్థము గ్రహింపవలయు నని “అన్యత్ర ప్రజా-
పతివ్రతేభ్యః” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ప్రజాపతివ్రతము లన
“తస్య నతోర్వతమ్మ”ని ప్రారంభించి “నేషేతోద్యంతమాదిత్యమ్మ”నుగత
వఱకు గల గ్రంథముచే నుపదేశింపఁబడిన బ్రహ్మచారివ్రతము లని యర్థము.
ఇచట ‘నేషేత’ యనుచో నభ్యోపదమును “ఈషేత” యను పదమందలి యేక
దేశ మగు నీక్షణముతోఁ గూర్చి “అనిక్షణం కర్తవ్యమ్మ”ను విధించి గల్పించుటచేఁ
గర్తవ్యముగాఁ దలంపఁబడెడి యనిక్షణమునకు ప్రత్యోపదేశబలముచేఁ బ్రాప్త
మగు నీక్షణక్రియకంటె వేఱగు నుపాసనాక్రియ యర్థముగా గ్రహింపఁబడి
“సంధ్యోపాసనం కర్తవ్యమ్మ”ను నర్థము గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇచట

తస్మాత్పురుషార్థానుపయోగ్యపాఖ్యానాదిభూతార్థవాదవిషయమానర్థక్యాభిధానం
ద్రష్టవ్యమ్ । యదప్యక్తమ్ — కర్తవ్యవిధ్యసప్రవేశమస్తతేన వస్తుమాత్రముచ్య-
మానమనర్థకం స్యాత్ “సప్రదీప్తా వసుమతీ” త్యాదివదితి,

ప్రత్యోపదేశబలముచేతనే సర్వోపదమునకుఁ బురుషాసార్థము గ్రహింపఁబడుచున్నది
గాని, లేకపోయినచో నెంతమాత్ర మిచటఁ బురుషాసార్థము గ్రహింపఁబడక
ప్రసజ్యప్రతిషేధార్థమే గ్రహింపఁబడనఁ యునని భావము.

కావున నివృత్తిరూపమగు నాదాసీన్యార్థము గూడ వేదమున గ్రహింపఁ
బడుటంజేసి యక్రియార్థముల కానర్థక్య మన్ననో “తస్మాత్ పురుషార్థానుపయోగి
...ద్రష్టవ్యమృ”ను భాష్యముచే నిట్టి స్థలములయందుని వ్యవస్థ చేయఁబడు
చున్నది. అనఁగా వేదమునందు విధుల కంగముగాఁజెప్పఁబడిన యర్థవాదములు,
గుణవాదములు, ననువాదములు, భూతార్థవాదము లని మూడువిధములుగఁ
బరగుచున్నవి.

గుణవాదము లన ‘ఆదిత్యో యూషః, హనో బ్రహ్మ’ మొదలుగాఁ
గలిగిన విరుద్ధార్థబోధకము లగు వాక్యములు. ఇట్టివాక్యము లుపాసనావిధిని
బోధించుచుండును గానఁ బ్రయోజనముతో నొప్పారుచున్నవే. అనువాదము
లనిన “అగ్నిర్హిమస్య భేషజమ్” మొదలుగాఁ గల దృష్టార్థమును బోధించు వాక్య
ములు. ఇట్టివాక్యములచే నొకింత దృష్టప్రయోజనము గలుగుచున్నది. భూతా
ర్థవాదము లనఁ బురుషార్థమున కుపయోగింపఁజేసి యుపాఖ్యానరూపము లగు
“సోఽరోదీత్” మన్నగు వాక్యములు. ఇట్టివాక్యములవలన నెట్టి ప్రయోజన
మును లేకపోవుటచే నావాక్యముల కానర్థక్యము సప్రమాణ్యమును గలుగు
చున్నది గాన నట్టివాక్యములకుఁ బ్రామాణ్యమును గల్గింప “స్తుత్యర్థేన విధీనాం
స్య” యని విధిస్తావకత్వముచే విధులతోఁ బొందిక చేయఁబడుచున్నది.

కావున “ఆత్మాయస్య క్రియార్థత్వాదానర్థక్యమతిదర్శనాం” “విధినా
క్షేకవాక్యత్వాత్ స్తుత్యర్థేన విధీనాం స్య” యను రెండుజైమినీసూత్ర
ములు నిట్టి భూతార్థవాదములకు. ప్రామాణ్యమును గల్గింపఁ బ్రవర్తిం
చుచున్నవే గావున నాసూత్రములకు విధివాక్యములట్లు స్వతః ప్రమాణము
లగు వేదాంతవాక్యములయందుఁ బ్రవృత్తి గలుగ దని భావము. విధితో
సంబంధము లేని యర్థవాదములకుఁ బ్రామాణ్యము సేద్ధింపనివిధమున వస్తు
మాత్రబోధకము లగు వేదాంతములకుఁ బ్రామాణ్యమును బ్రయోజనమును
లేదను మీమాంసకుఁడయొక్క యాశయమును “యదప్యక్తం ... ఇత్యాదివదితి”
యనియనువదించి గూఢాభిసంధిపురస్కరముగఁ బూర్వోక్త మగు పరిహారమునే

తత్పరిహృతమ్! 'రజ్జరియం నాయం సర్ప' ఇతి వస్తుమాత్రకథ నేపి ప్రయోజనస్య దృష్టత్వాత్! నను శ్రుతబ్రహ్మణోపి యథాపూర్వం సంసారిత్వదర్శనాన్న రజ్జ-స్వయావళంబితవత్త్వమిత్యుక్తమ్ । అత్రోచ్యతే — నావగతబ్రహ్మత్వభావస్య యథాపూర్వం సంసారిత్వం శక్యం దర్శయితుమ్, వేదప్రమాణజనితబ్రహ్మత్వభావ-విరోధాత్ । న హి శరీరాద్యాత్మాభిమానినో దుఃఖభయాదిమత్త్వం దృష్టమితి తస్యైవ వేదప్రమాణజనిత బ్రహ్మత్వానగమే తదభిమాననిష్ఠత్వై తదేవ మిథ్యాజ్ఞాన సమిత్తం దుఃఖభయాదిమత్త్వం భవతీతి శక్యం కల్పయితుమ్ । న హి ధనినో గృహస్థస్య ధనాభిమానినో ధనాపహారినిమిత్తం దుఃఖం దృష్టమితి తస్యైవ ప్రవజితస్య ధనాభిమానరహి తస్య తదేవ ధనాపహారినిమిత్తం దుఃఖం భవతి । న చ కుండలినః కుండలి త్యాభిమాననిమిత్తం సుఖం దృష్టమితి తస్యైవ కుండలవియుక్తస్య కుండలి త్యాభిమానరహితస్య తదేవ కుండలి త్యాభిమాననిమిత్తం సుఖం భవతి ।

“తత్పరిహృతం, రజ్జరియం ... దృష్టత్వాత్”ను భాష్యముచే జెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్త పరిహారమును స్మరింప మధ్యస్థాదు వేదాంతవాక్యములు “రజ్జరియం నాయం సర్ప” యను వాక్యములవంటివి గావని “నను శ్రుతబ్రహ్మణోపి ... అర్థవత్త్వ-మిత్యుక్తమ్”ని ప్రశ్నించి గూఢాభిసంధిని వెలిపుచ్చు, నీవిషయమునందు సమాధానము చెప్పబడుచున్న దని “అత్రోచ్యతే ... శక్యం దర్శయితుమ్”ని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మత్వ భావమును దెలిసికొనినవానికి నింతకుఁ బూర్వమువలెనే సంసారిత్వమును జూపుటకు శక్యము గాదని ప్రతిజ్ఞచేయబడుచున్నది. ప్రతిజ్ఞకుఁ దగు హేతువు “వేదప్రమాణజనితబ్రహ్మత్వ భావవిరోధాత్”ని చూపబడుచున్నది. అనఁగా వేదప్రమాణమువలనఁ గలిగిన బ్రహ్మత్వభావమునకును సంసారిత్వమునకును విరోధ ముండుటవలన బ్రహ్మత్వభావావగత్యనంతరము సంసారిత్వ ముండుట గన్పట్ట దని ప్రతిజ్ఞాసిద్ధి గలుగుచున్న దని భావము. ప్రతిజ్ఞా వాక్యము “న హి శరీరాద్యాత్మాభిమానినః ... కల్పయితుమ్”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది.

లోకమునఁ బ్రతిప్రాణికిని దేహేంద్రియసంఘాతమునం దాత్మబుద్ధి గలుగుటచే దేహేంద్రియసంఘాతమునందుఁ గల్గు వికారములతోఁ దాదాత్మ్యము గలుగ దుఃఖభయాదులు గలుగుచుండును. అట్టివానికి వేదప్రమాణముచే నపరోక్షబ్రహ్మత్వజ్ఞానము గలుగ దేహాదు లాత్మ యను మిథ్యాజ్ఞానము నశించును. కావున నామిథ్యాజ్ఞానమువలనఁ గలుగు దుఃఖభయాదులు గూడ నశించుచునే యుండ నయ్యవి పూర్వమువలెనే గలుగు నని చెప్పట కెంతమాత్రము వీలులేదు. అట్లు సుఖదుఃఖాదులు గలుగ వనుటకు “న హి ... సుఖం భవతి”

తమకుం శ్రుత్వా— “అశరీరం వాన్ సంతం న ప్రియూప్రియే స్పృశతః” (ఛాం. 8-12-1) ఇతి శరీరే పతితే శరీరత్వం స్యాత్, న జీవత ఇతి చేన్న, సశరీరత్వస్య మిధ్యాజ్ఞానానిమిత్తత్వాత్ । న హ్యస్మిన్ శరీరాత్మానీమాన లక్షణం మిధ్యాజ్ఞానం స్యాత్సర్వే సశరీరత్వః శస్యం కల్పయితుమ్ । నిత్యహాశరీరత్వమిదం నిమిత్తత్వాదిత్యనోచామ । తత్కృతధర్మాధర్మనిమిత్తం సశరీరత్వమితి చేన్న । శరీరసంబంధస్వాసిద్ధత్వాద్ధర్మాధర్మయోరాత్మకృతత్వాస్థిడే ।

యని రెండుదృష్టాంతములు ప్రదర్శింపబడుచున్నవి. ప్రప్రజితస్య = సంస్యసించిన వానికి, ప్రతిజ్ఞాతార్థమునందు శ్రుతిపామూత్రము గూడ, అశరీరం = శరీరములేని, సంతం = సత్పదార్థ మగు నాత్మను, ప్రియూప్రియే = సుఖఃపూరితములు, న స్పృశతః = ఎంతమాత్రము స్పృశింపనేరవను నర్థము గల శ్రుతి ‘అశరీరం...స్పృశత’ యని సూచించుచున్నది.

శ్రుత్యర్థము ప్రతిజ్ఞాతార్థము సంతమాత్రము పోషింపనేరదు. కలయన, శరీర పాతానంతర మశరీరత్వము సిద్ధించును గాని జీవించియుండఁగా సిద్ధింపనేరదని “శరీరే పతితే ... న జీవత” యని మధ్యస్థుఁ డడుగ, నట్లు గాదని ‘న’ యని వారింపబడుచున్నది. వారింపుటకుఁ దగు హేతువు “సశరీరస్య మిధ్యాజ్ఞాన-నిమిత్తత్వాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. సశరీరత్వము మిథ్యారూప మగు సజ్జానము హేతువుగాఁ గలది. అనఁగా నేను దేహముతోఁ గూడియున్నా నని యనుకొనుటయే యజ్ఞానమూలక మని భావము. అనఁగా రజ్జునర్పహట్లు వాస్తవముగా దేహము లేననియు, దేహ మనునది భ్రాంతిమూలక మనియు సంగ్రహపాశ్యము “న హ్యేత్యనః ... వ్యాఖ్యాతమ్మ”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. సశరీరము మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్త మనుటకుఁ గారణము “నిత్యం ... అవోచామ” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా సశరీరత్వము కర్మజన్యము గాక స్వాభావికమే యని యిదివఱలోఁ జెప్పబడియె నని భావము. సశరీరత్వము మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్తము గాక యాత్మకృతము లగు ధర్మాధర్మములవలనఁ గల్గుచుండుటచే ధర్మాధర్మములు సశింపకుండఁగ సశరీరత్వము సిద్ధింపదు గావున శరీరపాతానంతరమే యశరీరత్వరూప మగు మోక్షముగాని శరీరముతోనుండఁగాఁ లభింపదని “తత్కృతధర్మాధర్మనిమిత్తం సశరీరత్వమ్మ”ని శంకింప నట్లు గాదని “ఇతి చేత్,న” యని పరిహారింపబడుచున్నది. పరిహారమునకు హేతువు “శరీరసంబంధస్య ... ఆత్మకృతత్వాస్థిడే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నాత్మకు శరీరసంబంధము లేకుండ ధర్మాధర్మములు పుట్టుట ఘటింపదు. కావున నట్టిధర్మాధర్మములవలన శరీరము పుట్టిన దనుట యసమంజసము. పోసి! శరీరసంబంధము లేకుండ ధర్మాధర్మములు పుట్టుటయు ధర్మాధర్మములు లేకుండ శరీరసంబంధము గలుగుటయును ఘటింపదు.

శరీరసంబంధస్య ధర్మాధర్మయోస్తత్కృతత్వస్య చేతరేతరాశ్రయత్వప్రసంగా-
దంధపరంపరైషానాదిత్వకల్పనా క్రియాసమవా యాభావాచ్ఛాత్రనః కర్తృ-
త్వానుపపత్తేః | సంధాఃమాత్రేణ రాజప్రభృతీణాం దృష్టం కర్తృత్వమితీచేన్న,
ధనదానాదుస్తాతభృత్యసంబంధితావత్తేషాం కర్తృత్వోపపత్తేః | స త్వాత్త్వో-
ధానానాదినచ్చరీరాదిభిః స్వస్వామిసంబంధనిమిత్తం కేందిచ్చక్యం కల్పయితుమ్ |
మిథ్యాభిమానస్సు ప్రత్యక్షసంబంధహేతుః |

గావున నియ్యది పరస్పరాశ్రయదోషగస్త మగుటవలన ననాది యని తప్పక,
యంగీకరింపవలయునే యని యనిన దో నట్టిపరస్పరాశ్రయదోషమును వారించుటకు
ననాదిత్వమును గల్పించుటయు నిర్ముక్తిక మగుటంజేసి హేతుమే యగుచున్నదిని
“శరీరసంబంధస్య ... అంధపరంపరైషానాదిత్వకల్పనా” యని నిరసించబడు
చున్నది అంధపరంపర యనుటలో హేతువు “క్రియాసమనాయాభావాచ్ఛాత్రనః
కర్తృత్వానుపపత్తే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నాత్మ నిష్క్రియ మగు
టంజేసి క్రియతో నెన్నఁడునుసంబంధము ఘటింపదు గావునఁ గర్తృత్వము గలుగు
టయు నద్దానిచే ధర్మాధర్మముల నాచరించుటయు నట్టిధర్మాధర్మములచే నశరీర
త్వము గలుగుటయు నంతమాత్రము నయంజనము గాదని తాత్పర్యము. నిష్క్రియ
మగు నాత్మకుఁ గర్తృత్వరూప మగు క్రియ ప్రకారాంతరముచే గల్గునని ‘సన్ని-
ధానమాత్రే... కర్తృత్వ’మ్యుచితంకింపఁబడుచున్నది. అనఁగాలోకమునభృత్యునిచే
జేయఁబడు క్రియయందలి కర్తృత్వము సన్నిధిగతుఁ డగు రాజనందుఁ జూడఁబడు
చున్నట్లు శరీరాదులచే జేయఁబడు క్రియయందలి కర్తృత్వము సన్నిధానమాత్ర
ముచే నాత్మయందుఁ దెలియఁబడ నొప్పునే యన నట్లు గాదని “ఇతి చేత్, న”
యని పరిహారింపఁబడుచున్నది. పరిహారమందలి హేతువు “ధనదానాది ... కల్ప-
యితుమ్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగాలోకమునరాజప్రభృతులకును భృత్యాదు
లకును దెలియవచ్చుడి స్వస్వామిభావమునకు నిమిత్తభూత మగు ధనదానాదిసంబం
ధముతోఁ దుల్య మగు సంబంధము ప్రకృతమున నాత్మకును శరీరాదులకు నెంత
మాత్రమును దెలియకపోవుటచే నట్టి సంబంధమును గల్పించుటకు వీలులేదని
భావము.

ఇట్లెన్నివిధముల యోచించినను నాత్మకును దేహాదులకు నట్టిసంబంధ
మును దెలియకపోవుటచే బ్రత్యక్షముగాఁ దెలియవచ్చుడి మిథ్యాభిమానమే
సంబంధకాణ మని “మిథ్యాభిమానస్సు ప్రత్యక్షసంబంధహేతుః” యని సిద్ధాంతము
నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఆత్మతో దేహేంద్రియాదులతోడి సాబాధ మెట్లు మిథ్యా
భిమానకల్పితమో యట్టి యాగమములయందలి కర్తృత్వనిమిత్త మగు యజమా

శ్రీరంగ మహాదేవ కృతము

యీ సామంతాదులను వ్యాఖ్యాతఁడు అత్యాచారముఁ జేసాడని వ్యతిరేక-
పక్షమున వాదించుచున్నాఁడు. ఇందున గాఢా శ మిథ్యేతి చెన్ను. ప్రసిద్ధ-
తాతాదులను వాదించుచున్నాఁడు. యథా హి ప్రసిద్ధో వస్తుభేదః, యథా
జ్ఞానముననుసరించి వాదించుచున్నాఁడు. సింహశబ్దప్రత్యయభాష్యభిప్రాయమును
అనుసరించి, రహస్యమును పురుషుని గ్రామ్యతః క్రాంత్యశాస్త్రాభిప్రాయమును
అనుసరించి, ఇందు చర్చ పుకారము. సింహశబ్దప్రత్యయము గాఢా భవతో నాప్రసిద్ధ-
తాతాదులను వాదించుచున్నాఁడు. ప్రాంతివిమిత్రావేన భవతో న
యా యథా మందాంతరే 'స్థానికము' మిత్యగ్నిహ్యమాంబిశేషే
పురుషశబ్దమునా స్థానికమునా, యథా వా శుక్తికాయామకస్మాద్రజతమితి
విమిత్రా శబ్దప్రత్యయము, తద్వదేహాసంఘాతేహమితి నిరుపచారేణ శబ్దప్రత్య-
యసాత్మానాత్మవివేకినాత్మ్యమునా కథం గాఢా శక్యో నదతుమ్. అత్యా-
చారవివేకముననుసరితానామకవిపాలానామివావివిక్తా శబ్దప్రత్యయము భవతః ।
తస్మాదేహాదవ్యతిక్రాంత్యాన్విత్యాదిదాం దేహదావహ్యప్రత్యయో మిత్యేవ
ప్రకాశం ।

నత్వము గూడ మిథ్యాభిమానకల్పితమే యని “ఏతేన యజమానత్వమాత్మనో
వ్యాఖ్యాతిమ్”ను ఛాన్ద్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు దేశాదులయందలి యాత్మబుద్ధి మిథ్య యని నిరూపించి, నయ్యది కాణము గాని మిథ్య గాదని మిమాంసకులు వచియింప, నట్లు గౌణమంతమాత్రము గాదని “ఇతి చేత్, స” యని పరిహరింపఁబడుచున్నది అందులకు హేతువు “ప్రసిద్ధవస్తుభేదస్య కౌణత్వముఖ్యత్వప్రసిద్ధే” యని చెప్పఁబడుచున్నది. వస్తుభేదము సుప్రసిద్ధముగ గ్రహించినపుడే కౌణత్వముఖ్యత్వ వ్యవహారము లోకమున దృష్టమగుచున్నది గాని సుప్రసిద్ధమగు వస్తుభేదము లేనిచో నట్టి వ్యవహారము ఘోషించి ధావము. సంగ్రహవాక్యము ‘యస్య హి ... మిధ్యైవ న గౌణయచ ధాన్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనగా లోకములో సింహమును, మాణవ పుంశును భిన్నములుగా నెవ్వరిచే గ్రహింపఁబడుచుండిరో యట్టివానికి మాణవ పుంశునియందు సింహశబ్దప్రత్యయములు గౌణముగా గ్రహింపఁబడుచున్నవి. కాని వస్తుభేదము చెలియఁబడకుండ హతాత్మగా మందాంధకారమున నొకస్థానవును జూచి పురుషుఁడను ప్రత్యయమును బడయుట గాని శుక్తియందు నాకస్మిక మగు రజత మను బుద్ధిని బడయుట గాని గౌణము లని చెప్పఁబడవుగదా? ఆతీరుననే సుక్తాదులయందు రజతాదులబుద్ధిని బడసిన విధమున దేశాదులయందలి దైత్తియోజన లేక యాత్మబుద్ధిని బడయుట ప్రత్యక్షసిద్ధమే యగుచున్నది. ఇంతియే కాదు. ఆత్మానాత్మవివేకమును బడసిన పండితులకుఁ గూడఁ బ్రాకృతజనులట్లు

తస్మాన్నిధ్యాప్రత్యయనిమిత్తత్వాత్పశరీరత్వస్య సిద్ధం తేనతోఽపి వినుషోఽశరీ-
రత్వమ్ । తథా చ బ్రహ్మవిద్విషయా ప్రతి— “తద్యథాఽహినిర్వయినీ
వల్మీకే మృతా పృత్యస్తా శయీతైపమేవేనం శరీరం శేతే । అధాయమశరీరోఽ-
మృతః పాణో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ” (బృ 4-4-7) ఇతి । సచక్షుఃచక్షుఃసవకర్ణః
ఽకర్ణ ఇవ సచాగచాగిర సచరా అశరా ఇః సచాహోఽహ్నిః ఇనః ఇతి చ ।

దేహదులయం దాత్మబుద్ధి శరీరపరాముగం గల్గించుండ కద్యోది గౌణ మని చెప్పు-
టెట్లు? కావున దేహాత్మనాదీ యగు చార్యాదుడు దక్క దేహదులకంటె విలక్షణ
మగు నాత్మ గల దని సామాన్యముగఁ దలంచువారలందఱు దేహదులయందు
“అహ”మృ నెడిజ్ఞానము గౌణ మెంతమాత్రము గాక మిథ్యయే యగుచున్న దని
భావము.

ఇట్లు దేహమందలి యాత్మాభిమానము మిథ్య యని నిర్వచించి ప్రకృ-
తము “తస్మాత్ ... అశరీరత్వస్మి”ని యుపసంహరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా
శరీరము గజ్జసర్పమట్లు మిథ్య యగుటంజేసి విద్వాంసునకు జీవించియుండఁగనే
యశరీరత్వము సిద్ధించిన దని పరమతాత్పర్యము.

ఇట్లు ప్రదర్శింపఁబడిన జీవన్ముక్తి స్వకపోలకీల్పిత మగు యుక్తిసిద్ధమే
గాక శ్రుతిసిద్ధము గూడ నని “తథా చ ... ఇతి చ” యని ప్రదర్శింపఁబడు-
చున్నది.

1. తత్ = అజీవన్ముక్తియందు, యథా = ఏరీతిగా, అహినిర్వయినీ =
పాముయొక్క కూసము, వల్మీకే = పుట్టయందు, మృతా = జీవములేనిదై,
ప్రత్యస్తా = విడఁబడి, శయీత = పడియుండునో, ఏవమేవ = ఈరీతిగా,
ఇదం = ఈ పరిదృశ్యమాన మగు శరీరము, శేతే = పడియుండును. అధ = అ-
రీతిగా, అయం = ఈ జీవన్ముక్తుడు, అశరీరః = శరీరరహితుడు, అమృతః =
మరణములేనివాడు, ప్రాణః = చేతనస్వరూపుడు, బ్రహ్మైవ = బ్రహ్మమే,
తేజ ఏవ = స్వయంప్రకాశస్వరూపుడే యగుచున్నాడు.
2. అచక్షుః = వాస్తవముచే నేత్రములు లేనివాడయ్యు, సచక్షుః = నేత్రము-
లున్నవానివలెను, అకర్ణః = కర్ణములు లేనివాడైనను, సకర్ణ ఇవ = కర్ణములతోఁ-
గూడినవానివలె, అవాక్ = వాగింద్రియవిహీనుడైనను, సవాగివ = వాగింద్రి-
యముతోఁగూడినవానివలె, అమనాః = అంతఃకరణము లేనివాడయ్యు, సమనా
ఇవ = అంతఃకరణముతోఁ గూడినవానివలెను, అప్రాణః = ప్రాణముతోఁ గూడిన
వాడు కానప్పటికి, సప్రాణ ఇవ = ప్రాణముతోఁ గూడినవానివలె నున్నాడు.
అనఁగా దేహేంద్రియాదిరహిత మగు నాత్మస్వరూపము నొందినప్పటికి దేహేం-

స్మృతిరపి చ — “స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా” (భ. గీ. 2-54) ఇత్యాద్యా
 స్థితప్రజ్ఞః సమాధిః సమాధిః విగుహ్యతే సర్వవృత్త్యంతరంగం దర్శయతి । తస్మా-
 న్మనఃకలహః ప్రాప్తావస్థా యథాపూర్వం సంసారిత్వమ్ । యస్య తు
 యథాపూర్వం సంసారిత్వం నాసావగతబ్రహ్మత్వభావ ఇత్యనవద్యమ్ । యత్పు-
 నకు కమ్ — శ్రీవణాత్పరాశీనయోగ్యనననిదిధ్యాసనయోగ్యనాద్విధిశేషత్వం
 బ్రహ్మణో న స్వరూపపర్యవసాయిత్వమితి న । అవగత్యర్థత్వాన్మనననిదిధ్యాస-
 నయోః । యది హ్యవగతం బ్రహ్మన్యత్ర వినియుజ్యేత, భవేత్తదా విధిశేషత్వమ్ ।
 తు తదస్మి, మనననిదిధ్యాసనయోగ్య శ్రీవణవదవగత్యర్థత్వాత్ ।

దీయామూల్యోః గూడినవానివలె లోకమునకుఁ గన్పట్టుచున్నాఁడని భావము.
 ఇచట నివశబ్దము పూర్వపదముతోడ నన్వయింపవలయును. ఇట్లు శ్రుతియే
 గాదు, స్మృతిగూడ సర్వక్రియానివృత్తిరూప మగు జీవన్ముక్తిని బోధించుచున్న
 దని “స్మృతిరపి — ‘స్థితప్రజ్ఞస్య...’ దర్శయతి”యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడు
 చున్నది. ఇట్లు శ్రీకృష్ణభగవానులచే నుపదేశింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞలక్షణములు
 జీవన్ముక్తిని విస్తరముగా బోధించుచున్న వని చెప్పి ప్రకృతమును “తస్మాత్...
 సంసారిత్వమ్”ని యుపసంహరించుచున్నారు. అనఁగా - బ్రహ్మత్వభావము
 నొందినవానికిఁ బూర్వమందువలెనే సంసారిత్వ మెంతమాత్రము గలుగ దని
 భావము. ఒకవేళ వేదాంతశ్రీవణము చేసినవానికిఁ గూడఁ బూర్వమందువలెనే
 సంసారిత్వము దెలియఁబడుచున్నదే యన నట్టివానికి బ్రహ్మత్వసాక్షాత్కా-
 రము గలుగలే దని “యస్య తు ... ఇత్యనవద్యమ్” పూర్వాభిప్రాయమే
 ప్రకారాంతరముచే దృఢపఱుపఁబడుచున్నది.

“శ్రోతవ్యై మంత్రవ్యై నిదిధ్యానితవ్య” యని శ్రీవణో తరకాలమున
 మనననిదిధ్యాసలు ననవచ్చుటండేని బ్రహ్మమునకు విధిశేషత్వమే దెలియఁబడు
 చున్న దను మీమాంసకాభిప్రాయము “యత్పునకు క్తం ... స్వరూపపర్యవసాయి-
 త్వమ్”ని యనువదించఁబడి, శాస్త్రార్థపరితుష్టికొఱకు ‘స’ యని నిషేధింపఁ
 బడుచున్నది. నిషేధమందలి హేతువు “అవగత్యర్థత్వాన్మనననిదిధ్యాసనయో”
 యని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా శ్రీవణ మెట్లవగతికి హేతువు యాతీయననే
 మనననిదిధ్యాసలుగూడ నవగతిహేతువులే గాని కర్మవిధాయకము లెంతమాత్రము
 గావని యర్థము. ఈయాశయమే “యది హ్యవగతం... అవగత్యర్థత్వాత్”ను భాష్య
 ముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా శ్రీవణముచేఁ దెలియఁబడిన బ్రహ్మము
 కర్మమునందుఁ గాని యుపాసనమందుఁగానివినియోగింపఁబడినచో నప్పు డాబ్రహ్మ
 మునకు విధిశేషత్వము గలుగును. అట్లు దెలియఁబడదు గావున మనననిదిధ్యాస
 నముగూడ నవగతిపరములే యని నిశ్చితాభిప్రాయము.

తస్మాన్న ప్రతిపత్తివిధివిషయతయా శాస్త్రప్రమాణకత్వం బ్రహ్మణః సంభవతీత్యతః
స్వతంత్రీమేన బ్రహ్మ శాస్త్రప్రమాణం వేదాంతవాక్యసమన్వయాదితి సిద్ధమ్ ।
ఏవం చ సతి “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” ఇతి తద్విషయః పృథక్ శాస్త్రారంభః
ఉపపద్యతే । ప్రతిపత్తివిధిపరత్వే హి “అథాతో ధర్మజ్ఞానే” త్యేవారబ్ధత్వాన్న
పృథక్ శాస్త్రమారభ్యేత । ఆరభ్యమాణం చైవమారభ్యేత— “అథాతః
పరిశిష్టధర్మజ్ఞానా” ఇతి, “అథాతః క్రిత్యర్థపురుషార్థయోర్జ్ఞానా” (జై. 4. 1. 1)
ఇతితివత్ । బ్రహ్మజ్ఞైక్యావగతి స్వప్రతిజ్ఞాతేతి తదగ్ధో యుక్తః శాస్త్రారంభః
“అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానే”తి ।

ఇట్లు నిర్వచించి సమన్వయసూత్రార్థము “తస్మాత్ ... సిద్ధమ్”ని
యుపసంహరింపఁబడుచున్నది. తస్మాత్ = వేదాంతములకు సిద్ధమస్తు వగు బ్రహ్మ
మందు సమన్వయ మగుటవలన, స్వతంత్రీముగా బ్రహ్మము శాస్త్రముచే బోధిం
పఁబడుచున్న దని పరమతాత్పర్యము.

ఇట్లు వేదాంతములచే బ్రహ్మము విధి కంగము గాక స్వతంత్రీముగా
బోధింపఁబడినపుడే “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” యని సూత్రీకారులచేఁ బ్రత్యేక
ముగా శాస్త్రారంభము చేయఁబడుట యుక్తముగఁ దోచును. అట్లు గ్లాక బ్రహ్మము
విధికి నంగమే యగుచో విధిశాస్త్రనిర్ణయమానకుఁ బ్రసరించిన జైమినీయతంత్రము
చేతనే యియ్యది గూడ గతార్థమే యయియుండవలయును. అట్లు గతార్థము గాక
ప్రత్యేకముగాఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడవలసినచిన్నచో ధర్మజ్ఞానాంతర్గతవిషయము లిది
వఱలో “అథాతః క్రిత్యర్థపురుషార్థయోర్జ్ఞానా” యని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినట్లే యియ్యది
గూడ “అథాతః పరిశిష్టధర్మజ్ఞానా” యనియే ప్రతిజ్ఞచేయఁబడవలసియుండును.
అట్లుగాక “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” యని ప్రత్యేకముగా శ్రీకృష్ణద్వైపాయన
వేదవ్యాసులచేఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడుటచే నిదివఱ కేతంత్రీముచేతను బ్రతిజ్ఞచేయఁ
బడని బ్రహ్మజ్ఞైక్యావగతి ప్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్న దని తప్పక నిశ్చయింపవలయు
నను నాశయ మిహనూతనగ్రంథముచేఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్న దని “ఏవం చ
సతి ... అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. మహా
నీయులయొక్క ప్రవృత్తి నిరర్థకము గాక యపూర్వప్రయోజనముతో నొప్పారు
చుండు నను గూఢాభిసంధితో నీగ్రంథారంభముయొక్క యతిశయము వర్ణింపఁబడు
చున్నది. గూఢాభిసంధి యేమన నీ శాస్త్రమునకు బ్రహ్మజ్ఞైక్యావగతియందే
తాత్పర్యము గాక వేఱొకయర్థమునందే తాత్పర్య మగుచో నట్టివిషయము లన్నియు
నిదివఱకే గతార్థములై యుండున న్వానికొఱ కీ శాస్త్రమును బోధించుట నిరర్థ
కమే యగును. మహానీయు లట్టి నిరర్థక మగు కార్యములకుఁ గడంగరు గావున
నీ శాస్త్రముచే నిదివఱకుఁ దెలియఁబడని విశేష మగు బ్రహ్మజ్ఞైక్యావగతి

తస్మాదహం బ్రహ్మస్మి త్యేతదవసానా ఏవ సర్వే విధయః సర్వాణి చేతరాణి ప్రమాణాని । స బ్రహ్మహేయానుపాదేయాద్వైతాత్మావగతో నిర్విషయాణ్య-
ప్రమాత్మకాణి చ ప్రమాణాని భవితఃపర్వంతీతి॥ అపి చాహుః—

‘గౌణమిథ్యాత్వనోఽసత్త్వే పు త్రచేహదిబాధనాత్ ।

సద్బ్రహ్మత్వాహమిత్యేవం బోధే కార్యం కథం భజేత్ ॥

నుపదేశింప సిశాస్త్రము బరగుచున్న దని “తస్మాదహం బ్రహ్మస్మి త్యేతదవసానా ఏవ సర్వే విధయస్సర్వాణి చేతరాణి ప్రమాణాని” యని సకలశాస్త్రతాత్పర్యము సాహగర్జనముతోఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్నది. అనఁగా నేకారణమువలన శ్రీకృష్ణ ద్వైపాయనవేదవ్యాసభగవానులచే బ్రహ్మజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్నదో, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, సర్వే విధయః = సకలములగు విధులును, సర్వాణి చ ఇతరాణి ప్రమాణాని = ప్రత్యక్షాది సకలము లగు ప్రమాణములును, “అహం బ్రహ్మస్మి” యను సర్థమే పరిసమాప్తిగాఁ గల్గియున్న పని సకలప్రమాణముల యొక్క ముఖ్య మగు తాత్పర్యము బోధింపఁబడుచున్నది.

ఇట్టి సకలవేదార్థసారసంగ్రహభూత మగు ‘అహం బ్రహ్మస్మి’ యను బాక్యార్థశ్రవణముచే హేయోపాదేయ మగు సద్వైతబ్రహ్మత్వజ్ఞానముగలుగ, నట్టి విద్వాంసునకు ప్రమాతృప్రముఖము లగు ప్రమాణప్రమేయజాలమంతయు సశింస సకలప్రమాణములునునిర్విషయములై తమతమప్రమాణభావమును గోలుపోవుచున్న పని “స హి...లర్హంతి” యని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్నది. ఇట్టి పరమపురుషార్థ హేతుభూత మగు సర్థము బ్రహ్మవిదులచేఁ గూడ స్మరింపఁబడిన దని యట్టి సూక్తులు “అపి చాహుః ... ఆత్మనిశ్చయాత్”ను భాష్యముచే నిర్వచింపఁ బడుచున్నది.

పుత్రదారాదులయందలి యాత్మాభిమానము గౌణము, ఏలయన, —
పుత్రదారాదులయందలి భేద మనుభవసిద్ధమగుచు వారలయందలి సుఖదాఃఖ్యాదుల వలనఁ దాను సుఖ ననియు దుఃఖ ననియుఁ దలఁచుటచే గౌణ మని చెప్పఁబడు చున్నది. దేహేంద్రియాదులయం దన్ననో యట్టిభేదము గన్పట్టకపోవుటవలన పుత్రదాభిమానముచే నాత్మాభిమానముఁ జెందుట మిథ్య యని చెప్పఁబడుచున్నది. నానంజనే దారపుత్రాదులు గౌణాత్మ యనియు దేహేంద్రియాదులు మిథ్యాత్మ మనియుఁజెప్పఁబడుచున్నది. లోక యాత్రయంతయు నీగౌణాత్మ మిథ్యాత్మయను రెం ఁత్యలతో సంబంధము గలిగి పరఁగుచున్నది. చాందోగ్యోపనిషత్తునందు జగత్కార ము సచ్చబ్రహ్మముచే నుపదేశింపఁబడుచున్నది. తైత్తిరీయమునం దన్ననో బ్రహ్మశబ్ద చే నుపదేశింపఁబడుచున్నది. ఐతరేయమం దన్ననో యాత్మశబ్దముచే నీజగత్కార

అన్వేష్య వ్యాత్యవిజ్ఞానాత్పాక్షమాత్మత్వమాత్మనః।
అన్వేష్యః స్యాత్పమాత్రైవ పాష్టదోపాదివర్జితః॥
నేహాత్మప్రత్యయో యద్యత్పమాణత్వేన కల్పితః।
తాకిః తదేవేదం ప్రమాణం త్యాత్మనిశ్చయాత్' ఇతి॥

రణ ముపదేశించబడుచున్నది. ఈ మూడుశబ్దములు నేకాశబోధకములే యని యుఁ బర్యాయపదములే యనియు సూచింప స్వస్వరూపోపలక్షక' మగు నహం శబ్దముతో సీమూఁడుశబ్దములును బర్యాయపదములుగ వాడియున్నారు. దానిచే జగత్కారణభూత మగు బ్రహ్మమే దాననునభేదసాక్షాత్కారము గలుగ గాణాత్మ యగు దారపుత్రాదు లనత్తు లగుచు బోధింపబడుచును ఆతీరుననే మిథ్యాత్మ యగు దేహేంద్రియాదుల సత్యము లగుచు బాధింపబడును. కాఁగా గార్య మన, గాణమిథ్యాత్మలతోఁ గూడిన లోకయాత్ర, కథం భవేత్ = ఎట్లు గలుగును ? అనఁగా నద్వైతాత్మజ్ఞానముగలుగ లోకయాత్ర యెంతమాత్రము గలుగక లుప్త మగు నని భావము.

కార్యము సిద్ధింపఁ గలుగకుండుటకుఁ దగు కారణాంతరము ద్వితీయ శ్లోకముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. ఎల్లరకు నన్వేషణము చేయఁబడవలసిన దద్వితీ యాత్మవిజ్ఞానము. అట్టి యాత్మవిజ్ఞానము గలుగుటకుఁ బూర్వము, ఆత్మనః = ఆత్మకు, ప్రమాతృత్వం = ప్రమాత్పభావమును, దదుపలక్షితము లగు ప్రమాణ ప్రమేయవ్యవహారములును గలుగుచున్నవి. అన్వేష్యః = అద్వితీయాత్మ వెదకఁ బడినది, స్యాత్ = కాఁగా, ప్రమాణప్రమేయసాధనములచే వెదకు ప్రమాతయే, పాష్టదోపాదివర్జితః = సకలధర్మాధర్మాదిదోషశూన్య మగు నాత్మయే యగు టంజేసి, ప్రమాత్పత్వాదిసకలవ్యవహారము లుపశమింపఁ గార్య మెంతమాత్రము గలుగ దని భావము.

పారమార్థికము గాని ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారముచేఁ బరమార్థక మగు నద్వితీయాత్మజ్ఞానము గలుగుట మనమంజన మగు నన నద్వితీయాత్మ జ్ఞానము గలుగువఱకు సీప్రమాణప్రమేయవ్యవహారమున వ్యావహారికప్రమాణ్య ముండుటవలన నట్టి వ్యావహారికప్రమాణ్యమువలనఁ బారమార్థికప్రమాణ్య జ్ఞానము గలుగు నని మూడవశ్లోకము ప్రవర్తించుచున్నది.

ఆ ఆత్మనిశ్చయాత్ = అద్వితీయాత్మ సాక్షాత్కారము గలుగువఱకు, దేహాత్మప్రత్యయః = దేహేంద్రియాదులయందలి యాత్మబుద్ధి, యద్యత్ = రీతిగ, ప్రమాణత్వేన = ప్రమాణభావముచే, కల్పితః = కల్పింపఁబడుచున్నదో, ద్యత్ ఏవ = ఆతీరుననే, తాకికం = లోకవ్యవహారము, ఇదం = ఈశాస్త్రమును

—* ఇతి చతుస్సూత్రీ సమాప్తా *—

గూఢః ప్రమాణం = ప్రమాణమే యగును. అత్యనిశ్చయానంతరము ప్రమాణభావము సమసిపోవు నని "తు" శబ్దముచే సూచింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నద్వైతాత్మజ్ఞానము గలుగువఱకు లోకవ్యవహారము లుత్తముగాదు గావున నంత వఱకు లోకీకవైదికవ్యవహారముల కన్నిటికిఁ జామ్యాభావము సిద్ధించుచుఁ బరమపురుషార్థ మగు నద్వితీయాత్మజ్ఞానము గలుగఁ బ్రమాణములయొక్క ప్రయోజనము పరిసమాప్తి యగుటంజేసి ప్రమాణములయందలి ప్రమాణభావములొక బ్రయోజనము లేదని తాత్పర్యము. ఇది చతుస్సూత్రీ.

ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్.

ప్రకృతపువేదాంతదర్శనము “అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” యను సూత్రముతోఁ బ్రారంభమై “అనావృత్తిః శబ్దాదనావృత్తిశ్చబ్దాత్త”ను సూత్రముతో ముగియుచున్నది. అందు మొదటియధ్యాయము “ఏతేనానన్యే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతా” యను సూత్రముతో ముగియుచున్నది. రెండవయధ్యాయము “స్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగ ఇతి చేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగాత్త”ను సూత్రముతోఁ బ్రారంభమై “వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాద”యను సూత్రముతో ముగియుచున్నది. మూడవయధ్యాయము “తదంతరప్రతిపత్తై రంహతిసంపరిష్కృతః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్మ”ను సూత్రముతోఁ బ్రారంభమై “ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేస్తదవస్థావధృతే” యను సూత్రముతో ముగియుచున్నది. నాలవయధ్యాయ మన్ననో “ఆవృత్తిరసకృమపదేశాత్త”ను సూత్రముతోఁ బ్రారంభమగుచున్నది. మొదటియధ్యాయమున నలువదియధికరణములు. రెండవయధ్యాయమున నలువదియేడధికరణములు. మూడవయధ్యాయమున నలువదియేడధికరణములు. నాలవయధ్యాయమున ముప్పదియేనిమిదధికరణములు. మొత్తము నూట తొంబదిరెండధికరణములుగా నియ్యది దెలియవచ్చెడిని.

అందు మొదటియధ్యాయమున నలువదియధికరణములలో మొదటి పాదమునఁ బన్నెండును, రెండవపాదమున నేడును, మూడవపాదమునఁ బదుమూఁడును, నాలవపాదమున నేనిమిదియు నధికరణములు దెలియవచ్చెడిని. మొదటిపాదమందలి సూత్రములు ముప్పదియొక్కటి. అందు మొదటినాల్గుసూత్రములు కేవలము ప్రతిజ్ఞాసూత్రములే యగుటచే నొక్కొక్కసూత్రముచేతనే యొక్కొక్కయధికరణము సిద్ధించుచున్నది. మిగిలిన యిరువదియేడుసూత్రములయందు నేడు సూత్రములుమాత్రమే ప్రతిజ్ఞాసూత్రములు. ఒక్కొక్కచో నొకే ప్రతిజ్ఞాసూత్రము తంత్రోచ్ఛరితమై భిన్నాధికరణముల కార మగును. మొదటియధ్యాయమున వేదాంతములసమన్వయము ప్రతిపాదింపఁబడుటచే నద్దానికి సమన్వయాధ్యాయమను నామము గలిగెను. అందు మొదటిపాదమున స్పష్టబ్రహ్మలింగశ్రుతులు, రెండుమూఁడుపాదములం దస్పష్టబ్రహ్మలింగశ్రుతులు, నాలవపాదమునఁ బదమాత్రమును సమన్వయము చేయఁబడుచున్నవి. ఇందు మొదటినాల్గుప్రతిజ్ఞాసూత్రములును సకలవేదాంతతాత్పర్యము నుపదేశించుచు నుత్తరగ్రంథమునకు శిరముగ నలరారుటంజేసి యీనాల్గుసూత్రములును ‘చతుస్సూత్రీ’ యను పవిత్రనామముచే గౌరవింపఁబడుచున్నవి. సకలోపనిషత్తాత్పర్యప్రతిపాదకం బగు నీచతుస్సూత్రీయం దగ్రగణ్యము “అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” యను సూత్రము. రెండవది

“బ్రహ్మశ్చన్యాయతః” యనునది మూడవది “కాస్త్రయోనిత్వాత్”నునది. నాలవది “తత్తు సమన్వయమాత్త”నునది. ఈనాల్గుసూక్తిములచే వేదవ్యాసమహర్షి సకల భాషితాత్మకమైన సకలవేదతాత్పర్యమును కదేశించినట్లుల ననాద్యవిచ్ఛిన్న పారమార్థికమయిన గాఢమన్న భావతత్త్వముదాటము గర్జించుచున్నది.

ఇందు మొదటిమూడుసూక్తిములచే జిజ్ఞాసువులయొక్కనిఃశ్రేయసమునకై యుపదేశించబడవలయు తత్త్వముపదేశించబడినది. అట్టియత్తమే సకలవేదాంతములచే నుపదేశింపబడిన తత్త్వమనియుఁ దద్విశుద్ధ్యాము వేదాంతవిశుద్ధిమనియు నాలవసూత్రముచే బ్రతిష్ఠచేయఁబడుచున్నది. ఎన్నిరీతులఁ బరిశీలించినను మొదటిమూడుసూక్తిములను దైత్తిరీయశ్రుతియందలి భృగువల్లిన బృహదారణ్యకమునందలి మైత్రేయీబ్రాహ్మణమును నాలచాలముగాఁ గల్గి స్మరింపఁబడుచున్నట్లు సుస్యక్తమగుచున్నది. వేదాంతము లన్ననో శాఖాభేదముచే బలువిధముల నలరారుచున్నవి. అవ్యానియందుఁ బైమూడుసూక్తిములచే స్మరింపఁబడినవిషయముకంటె విరుద్ధము లగు నర్థము లున్నట్లు సాంఖ్యాకులచే నిరూపింపబడియుండ సకలవేదాంతములును బైసూత్రత్రయముచే వ్యక్తీకరింపఁబడ నర్థమునే వ్యక్తీకరించుచున్న నని సమన్వయముచేయుట దుష్టుటమే యను శంకితసామాన్యముగఁ గలుగును. అట్టివిను వారించి వేదాంతములయొక్క ఛరవతాత్పర్యమును బరవక్షనిరసనపూర్వకముగ నప్రతిహతముగ సమన్వయముచేసి జిజ్ఞాసువులఁ గృతార్థులఁ జేయ “ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్” అను నైదవసూత్రము మొదలు, “ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతా” యను సూత్రమునఱకును గల గ్రంథము నుపదేశించుచున్నారు. ఇయ్యదియ మొదటిమధ్యాయము. ఇంద వేదాంతసమన్వయము విషయ మగుటంజేసి దీనికి ‘సమన్వయాధ్యాయ’ మన నామము సార్థక మగుచున్న దని పూర్వమునఁ జెప్పఁబడియె.

ఇందు మొదటిపాదము “ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్”ను సూత్రము మొదల “జీవముఖ్యప్రాణింగాన్నేతి చేన్నోపాసాత్తైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహతద్యోగాత్”న సూత్రమువఱకుఁ గల యిరువదియేడుసూక్తిములతో నొప్పుచున్నది. ఈయిరువదియేడుసూక్తిములును బ్రతిజ్ఞాసూత్రములు, గుణసూత్రము లను ద్వైవిధ్యమున బాండుచున్నవి. ఇందు “ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్” “అనందమయోఽభ్యాసాత్” “అంతస్తద్ధర్మోపదేశాత్” “అకాశస్తస్లింగాత్” “అశ ఏవ ప్రాణః” “జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్” “ప్రాణస్తథానుగమాత్”ను నేడుసూత్రములును బ్రతిజ్ఞాసూత్రములు మిగిలిన యిరువదిసూత్రములు నంగసూత్రములు. బ్రతిజ్ఞాసూత్రములసంఖ్య నన నరించి యధికరణసంఖ్య పరఁగుచుండును గావున నీయిరువదియేడు సూత్రముల నేడధికరణములుగా విభజింపఁబడుచున్నవి. ఈ యేడధికరణములచే వేదాంతముల

దలి యేడు ప్రకరణములు బ్రహ్మబోధకములుగా సమర్పించుచుచున్నది. అవ్యానియొక్క తాత్పర్యము సంక్షేపముగ నభిరూపకములకు వివరింపబడును.

అందు “ఈక్షతేర్నాచబ్రహ్మ” ఈ ప్రతిజ్ఞానూత మూర్తిగాఁ గలది “శ్లో-
శ్చేన్నాత్మశబ్దాత్” మున్నగు నాటంగనాత్మములతోఁ గూడిన యభిరూపములకే
‘యాక్షత్యధికరణ’ మని వేరు. ప్రకృతపురుషికరణమందలి ‘గర్వశేషమునుబట్టి
చూడ “అథాలో బ్రహ్మజ్ఞానా” “జ్ఞానరూపమయత” యను సూత్రములను
భృగువల్లి యెట్లు విచారణవిషయ మగుచున్నదో యాతీతుకనే యయ్యధికరణము
నందు ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి మత్తపరాక మగు శ్వేతకేతూద్దాలక సంవా
దము విచారవిషయ మని చెలియవచ్చునని. కావున శ్వేతకేతూద్దాలక
సంవాదప్రకరణమున నీసూత్రములకేఁగి ప్రవర్తించబడిన శిష్యమున న్నక సస్వయ
మును జేసికొనవలయు నని వేదవ్యాసభగవానులవరమతాత్పర్యము.

— శ్వేతకేతూద్దాలక సంవాదము —

అరుణాక్ష ఛందగు సుద్దాలకుం డను బ్రహ్మర్షి తనశ్శరణం కం ద్వైత
కేతువు వండ్లొండు చత్వరమాలనయస్సను బొందువఱకు గురుకులమునకు వెళ్ళకదావు
టచే నాతనిఁ బిలిచి “ఈనవంశమునందు వేదాధ్యయనమును గావింపని బ్రహ్మబం
ధువు లిదివఱలో నెవ్వరు నుండలేదు. కావున నీవును బ్రహ్మచర్యము నాచరింప
వలయున”ని శాసించి “ఏల్ల” యని గురుకులము నకుఁ బోయి వండ్లొండు చత్వరమలు
బ్రహ్మచర్యమును నభిషి వేదముల నధ్యయనముచేసి యిల్లుచేరెను. ఇది సేరు
నప్పటికిఁ దనకంటె విద్వాంసు లెవ్వరును లోకమున లేరనునంతటి గర్వముతోఁ
జేరినట్లు గుర్రెఱిగిన తండ్రి పినయముజేసివిద్వాంసుఁ డభ్యుదయమును బొంద
నేరఁడను నాశయముతోఁ బ్రాతః డగు శ్వేతకేతువుతో నిట్లనియెను. “నీవు గొప్ప
విద్వాంసునివలె విట్టపిగుచున్నావు. ఏ ననుజ్ఞానముచే నిదివఱకు వినఁబడనిది
వినఁబడనో, చింతింపఁబడనిది చింతింపఁబడనో, తెలియఁబడనిది తెలియఁబడనో
యట్టివస్తువునుగూర్చి ప్రశ్నించితివా” యని యడుగ నట్టివస్తువుండుట యప్రసిద్ధ
మని జలంచుచు నట్టియాదేశ మెట్లుండు నని తండ్రిని మరలఁ బ్రశ్నించెను. అప్పుడు
తండ్రి యొక మట్టిముద్దయొక్క జ్ఞానముచే నామట్టియొక్క వికారము లగు కుండ,
మూకడు, కూజాలోను గాఁగల వికారములజ్ఞానమెట్లుకలుగునో, యొక లోహముఁగి
యొక్క జ్ఞానముచే లోహవికారము లన్నియు నెట్లు చెలియఁబడనో, యొక గోరు
గల్లుచే నకల మగు నల్లనియిన్దును యొక్క జ్ఞాన మెట్లు గలుగునో యాతీరున
నీజ్ఞానము గలుగు నని బోధించెను. అంత, శ్వేతకేతు వాపస్తువుయొక్క జ్ఞానము
మా గురువులకు నరిగాఁ చెలిసియండదు. తెలిసియుండిన వారు నాకుఁ దప్పక

ఈ క్షత్రధికరణమ్

ఏవం తావద్వేదాంతవాక్యానాం బ్రహ్మత్వావగతిప్రయోజనానాం బ్రహ్మ-
త్వనిత్యాత్మచ్యేణ సమన్వితానామ సర్వేణాపి కార్యానుప్రవేశం బ్రహ్మణి పర్యవ-
సానము కమ్ బ్రహ్మ చ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి జగదుత్పత్తిసీతినాశకారణమిత్యుక్తమ్
బోధించుచు యుందురు. కాన నోమహుసుభావా! నివే యా యాదేశము ననుగ్ర-
హింపు మని సవినయముగఁ దండ్రుని బ్రార్థించెను. అప్పుడు దండ్రుని పుత్రుని
యోగ్యతకు సంతసించి “సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వితీయమ్మ”ను
వాక్యమూదిగాఁ గల గ్రంథముఁ జెప్పటకు నువ్వుమించెను. ఈగ్రంథము “తద్ధాస్య
విశిష్టావితీ విజిహ్వాతి” యను వాక్యముతో ముగియుచున్నది. ఇయ్యది సహజైదు
ఖండములుగ నులరాచుచున్నది. ఉపోద్ఘాత మొక ఖండము. మొత్తము
ఛాందోగ్యము పశ్చిమపాఠక సంతయుఁ బదునాటు ఖండములు. ఈ పదునాటు
ఖండములతో నొప్పు ‘శ్వేతకేతూద్దాలకసంవాద’ మను ప్రకరణము ప్రకృతపు
టీక్షణ్యధికరణమునకు విషయము. ఇందు గమనింపవలయు విషయము.
ఈ ప్రకరణమానందలి “సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వితీయమ్మ”ను
వాక్యమునందుఁ గల ‘సత్’ శబ్దముచేఁ దెలియవచ్చెడి జగత్కారణము
పూర్వోక్త మగు బ్రహ్మమా లేక జేతూకవస్తువా యని. ఇచటఁ గాపిలు లగు
సాంఖ్య లీనచ్ఛబ్దముచేఁ దమతంత్రమునఁ బ్రదర్శింపఁబడిన జగత్కారణ మగు
ప్రధానము వర్ణింపఁబడుచున్నదని పలుక, నయ్యది యెంతమాత్రము సమంజసము
గాదనియుఁ బూర్వోక్త మగు బ్రహ్మ మే సచ్ఛబ్దముచే నుపదేశింపఁబడుచున్నదనియు
సహేతుకముగ నిరూపింప వేదవ్యాసభగవాను లీయేషసూత్రములతో నొప్పు నధి-
కరణమును బ్రదర్శించుచున్నారు. కావున భాష్యకారు లీయధికరణవ్యాఖ్యానమున
కుపోద్ఘాతముగను వృత్తానుకథన పూర్వకముగను సాంఖ్యవాదమును “ఏవం
తావద్వేదాంతవాక్యానాం ... బ్రహ్మణ ఇతి” యను భాష్యముచే బ్రదర్శింపు
చున్నారు.

వృత్తానుకథనమందు “ఏవం తావత్ ... పర్యవసానముక్తమ్మ”ను
భాష్యముచే నాల్గవది యగు సమన్వయసూత్రతాత్పర్యము సంగ్రహముగఁ బ్రద-
ర్శింపఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ గ్రియతో నెంతమాత్రము సంబంధములేని బ్రహ్మ
త్వావగతియే పరమపురుషార్థసాధనమని సకలవేదాంతములకుఁ బరమతాత్పర్య
మని యభిప్రాయము. వేదాంతములచే నుపదేశింపఁబడు బ్రహ్మముయొక్క
స్వరూపము “బ్రహ్మ ... కారణమిత్యుక్తమ్మ”ను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడు
చున్నది. ఇట్లు వేదాంతములయొక్క పరమతాత్పర్యము నాల్గుసూత్రములచే
సంగ్రహముగను ససందేహముగను నుపదేశింపఁబడినను నద్దానిని సహింపని

సాంఖ్యాదయస్తు పరినిష్ఠితం వస్తు ప్రమాణాంతరగమ్యమేవేతి మన్యమానాః ప్రధానాదీని కారణాంతరాణ్యమమిమానాస్తత్పరతయైవ వేదాంతవాక్యాని యోజయన్తి నర్వేష్యేవ వేదాంతవాక్యేషు సృష్టివిషయేష్వనుమానేనైవ కార్యేణ కారణం విలక్షయిషిత్వమ్ | ప్రధానపురుషసంయోగా నిత్యానుమేయా ఇతి సాంఖ్యా మన్యస్తే కాణాదాస్త్యేతేభ్య ఏవ వాక్యేభ్య ఈర్ష్యేరం నిమిత్తకారణమనుమిమతే, అణాంశ్చ సమవాయికారణమ్ | ఏవమన్యైరపి తార్కికా వాక్యాభాసాయక్యాభాసావష్టంభాః సాంఖ్యాదితంత్రముల నాశ్రయించినవారు సిద్ధవస్తువగు జగత్కారణము శబ్దేతరము లగు ననుమానాదిప్రమాణములచేఁ దెలియఁబడు నని నిర్వచించుచు స్వశేముష్యన్త సారముగఁ బ్రధానాదికారణముల ననుమేయించుచుఁ దమతమమనోరథముల కభీష్టము లగు ప్రధానాదులనే జగత్కారణములుగ శాస్త్రము బోధించుచున్న దనియు నిర్వచించుటయే కాక సృష్టిపరము లగు వేదాంతవాక్యము లన్నియుఁ గార్యలింగకానుమానప్రమాణముచే జగత్కారణమునే ప్రదర్శించుచున్నవి, కావున ననుమానముచే సిద్ధ మగు జగత్కారణపరముగనే వేదాంతములననువ్యయము చేయఁబడవలయుననియుఁ బ్రతిపాదించుచున్నారని “సాంఖ్యాదయస్తు...విలక్షయిషిత్వమ్” అను భాష్యముచేఁ జెప్పి పరమతములవలనఁ గలిగెడి ప్రతిబంధమును వారించుటకై యుత్తరగ్రంథనందర్భము చెప్పఁబడుచున్నదని యభిప్రాయము. ప్రమాణాంతరగమ్యం = వేదాంతములకంటె భిన్న మగు ననుమానాదిప్రమాణము లచే గమ్య మగు అనుమానేనైవ = అనుమానప్రమాణముచేతనే, కార్యేణ = జగద్రూపకార్య మగు, లింగముచేతను, కారణం = జగత్కారణమును, స్వాభిప్రాయమునకుఁ బ్రతిపక్షులు వెక్కు రున్నను నందుఁ బ్రధానమల్లనిబర్హణవ్యాయమున సాంఖ్యులను గాణాదులను బేర్కొని వారలచే నుద్దేశింపఁబడు జగత్కారణ నిర్ణయమును దృష్టాన్తసిద్ధికై “ప్రధానపురుషసంయోగా నిత్యానుమేయాః... ఇహోత్తిష్టనే” యని చెప్పుచున్నారు. సత్త్విరజస్తమోగుణములయొక్క సామ్యావస్థారూపమును, జడమును, బరిణామియు స్వతంత్రము నగు ప్రధానము జగత్కారణ మనియు; నసంగచిద్రూపులును సర్వవ్యాపులునునగు పురుషులు వెక్కు మంది యనియు, నట్టిపురుషప్రధానములకు నన్యోన్యోపకార్యోపకారకభావరూప మగు సంబంధములు నిత్యము లనియు నవ్వనిచే లోకమున భోగాపవర్గవ్యవహారము ఘటించుచున్నదనియు సాంఖ్యులపరమరాధాస్తము.

కాణాదులును నైయాయికులు సన్ననో పృథివ్యస్తజో వాయురూపము లగు నాల్గువిధముల పరమాణువులును జగత్తున కుపాదానకారణ మనియు నీశ్వరుఁడు నిమిత్తకారణ మనియు ననుమానప్రమాణముచే నూహించుచున్నారు. ఇట్లే పలువురు జైనబౌద్ధచార్వాకాదులు గూడ నెదియో యొక్కతీరునఁ గుయుక్తులను

పూర్వవక్షవాదిన ఇహోత్తిష్తే । తత్ర పదవాక్యప్రమాణజ్ఞేనాచార్యేణ వేదాంత
వాక్యానాం బ్రహ్మవగతిశతత్వదర్శనాయ వాక్యాభాసయక్త్యాభాసవిప్రతిపత్తయః
పూర్వకక్షీకృత్య నిరాక్రియస్తే । తత్ర సాంఖ్యాః ప్రధానం త్రిగుణ మచేతనం
జగతః కారణమితి మన్యమానా ఆహుః యాని

నాభాసవాక్యములను బ్రదర్శించుచు నెద్దియో యొక జగత్కారణమును బ్రదర్శిం
చుచుఁ బరమపవిత్ర మగు వేదాంతార్థము నవహించుచున్నారని తాత్పర్యము.
ఇట్టి కువాదములు బరఁగుచుండ నట్టివాదములవలన జిజ్ఞాసువులకు వేదాంతార్థ
నిశ్చయమున సంశయవిపర్యయాసంభావనారూపదోషములు గలుగఁకుండ శ్రీకృష్ణ
ద్వైపాయన వేదవ్యాసభగవానులచేఁ దన్మతనిరసనముతోఁ గూడ వేదాంతముల
యొక్క తాత్పర్యము త్రరగ్రంథముచే ననఁగా “ఈక్షతే రాశబ్దమ్”ను సూత్రము
మొదలు “ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతా” యను సూత్రమంతమందఁ
గల సమన్వయాధ్యాయముచేఁ బ్రదర్శింపఁ బడుచున్నదని “తత్ర...నిరాక్రియం తే”
యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. తత్ర = భిన్నక్షస్తానము లిట్లు బయలు
వెడలుచుండ, పదవాక్యప్రమాణజ్ఞేన = పద మన వ్యాకరణము, వాక్య మన
మీమాంసాన్యాయములును, వేదార్థనిర్ణయమునందుఁ బరమప్రమాణము లగు
నీరెండును బుష్కలముగాఁ దెలిసికొనినట్టి, ఆచార్యేణ = శ్రీకృష్ణద్వైపాయన వేద
వ్యాసభగవానులచే.

ఇట్లు త్రర గ్రంథసందర్భమును సంక్షేపముగ నిర్వచించి ప్రకృతమున
నీక్షత్యధికరణమొచ్చే బ్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయముచే మున్నుండు నిరాకరింపఁ
బడుచున్నది సాంఖ్యమతస్వరూపము. సాంఖ్యులచే వేదాంతములయందుఁ గల్పింప
బడు నపార్థము ప్రకృతోపయోగముగ “తత్ర సాంఖ్యాః...బ్రహ్మణ ఇతి” యను
భాష్యముచే సాంఖ్యమత ముపదేశింపఁబడుచున్నది. అందు సాంఖ్యాభినివేశము
“తత్ర సాంఖ్యాయోజయితుం శక్యస్తే” యను గ్రంథముచే నిరూపింపఁ బడు
చున్నది. సాంఖ్యులు దమచేఁ ద్రిగుణము, నచేతనము నగు ప్రధానము జగ
త్కారణమని సర్వవిధముల నిర్వచింపఁబడి యయ్యది సర్వజ్ఞ మనియు సర్వశక్తి
యని తమచే నిర్వచింపఁబడకపోయినను వేదాంతములందుఁ జెప్పఁబడిన జగత్కార
ణము సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తియునని నిర్వచింపఁ దమప్రధానమునందుఁ గూడ సర్వ
జ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వములు గూడ నున్నవని నిరూపించుటకుఁ దగు నవకాశ మున్న
దని విజృంభించుచుఁ బ్రధానమందు “సర్వశక్తిత్వం... ఉపపద్యతే” యని సర్వ
శక్తిత్వమును బ్రతిపాదించుచున్నారు. ఎల్లన-ప్రధానము, మహత్త్వము, అహం
కారము, ఏకాదశేంద్రియములు, పంచతన్మాత్రలు, పంచమహాభూతములు నను పడు
నాటువికారములుగాఁ బరిణమించుచున్నది కావున నిట్టివికారములుగఁ బరిణమించు

వేదాస్తవాక్యాని సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్త్యైహ్మణో జగత్కారణత్వం దర్శయ స్తీత్య
 వోచస్తాని ప్రధానకారణవక్షేపి యోజయితుం శక్యస్తే । సర్వశక్తిత్వం తావ
 తప్రధానస్యాపి స్వవికారవిషయ ముపపద్యతే । ఏవం సర్వజ్ఞత్వమప్యవపద్యతే ।
 కథమ్ యత్తు జ్ఞానం మన్యసే స సత్త్వధర్మః॥ సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్॥
 టకుఁ దగు శక్తిగల దగుటచే నియ్యది తనయొక్క వికారములకు విషయమగు సర్వ
 శక్తియగుచున్నదను నభిప్రాయముతోఁ బరఁగుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రధానమే సర్వ
 శక్తి గాకపోయినచో నిన్నివికారములుగఁ బరిణమించుటకుఁ దగు యోగ్యతను
 గలిగియుండదు. కావున నియ్యది సర్వశక్తియని యభిప్రాయము. సర్వశక్తిత్వముతో
 పాటు సర్వజ్ఞత్వముగూడఁ బొందికచేయఁబడ నగు నని “ఏవం సర్వజ్ఞత్వమప్యవ
 పద్యతే ” యని పలుక నయ్యది యెట్లు పాసఁగు నని ‘కథమ్’ని మధ్యస్థుఁ డడుగ
 నుత్తరగ్రంథముచే సర్వజ్ఞత్వము పొందికచేయఁబడుచున్నది. ఎట్లన — త్రిగు
 ణాత్మక మగు ప్రధానమున సత్త్వ మను గుణ మున్నదిగదా ! సర్వజ్ఞ మనుటలో
 నభిప్రేత మగు జ్ఞానము సత్త్వధర్మ మని “యత్తు జ్ఞానం ... స్మృతే ” యని
 చెప్పఁబడుచున్నది. ఇంతియ కాదు; సత్త్వధర్మమగు జ్ఞానమును గలిగియుండుట
 చేతనే దేహేంద్రియసంఘాతముతోఁ గూడిన పురుషులగు యోగులు సర్వజ్ఞు లని
 లోకమునఁ బ్రసిద్ధిని బడయుచున్నారు. కావున సర్వజ్ఞత్వమునకు సత్త్వము
 మూలము; అనఁగా సత్త్వము గలిగియుండుటచేతనే సర్వజ్ఞు లనువ్యవహారమును
 గనుచున్నారను నాశయముతో “తేన చ ... ప్రసిద్ధమ్”ను భాష్యము బరఁగు
 చున్నది. కావునఁ బ్రధానమందు సత్త్వము నిరతిశయముగ నుండుటచేఁ బ్రధా
 నము సర్వజ్ఞ మని సుస్పష్టముగ గ్రహింపవచ్చు నని భావము. ప్రధానము
 సర్వజ్ఞ మనుటకుఁ దగు యుక్తులను బ్రదర్శించి కేవలము చిన్మాత్ర మగు బ్రహ్మము
 సర్వజ్ఞ మని చెప్పటకు శక్య మెంతమాత్రము గాదని “స కేవలస్య ... కల్ప
 యితుం శక్యమ్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ బురుషుడు దేహేంద్రియ
 సంఘాతశూన్యుడై యుపలబ్ధిమాత్ర మగుటచే నాతనియందు సత్త్వగుణముండుట
 కవకాశము లేకపోవుటవలనఁ దత్కార్య మగు జ్ఞాన ముండు ననుటకు వీలులేదు.
 జ్ఞానమే యుండుటకు వీలులేనపుడు సర్వజ్ఞత్వము గాని కించిజ్ఞత్వము గాని కల్పిం
 చుటకు వీలులేదని భావము. ఇచట అకార్యకరణస్య యను విశేషణము సాభిప్రాయ
 మగుచున్నది. ఎట్లన-దేహేంద్రియములతోఁ గూడిన పురుషులకే సత్త్వధర్మ మగు
 జ్ఞానముచే సర్వజ్ఞత్వముగలుగుచున్నదని ప్రసిద్ధిలోకమునఁగలదు. దానంజేసి దేహేం
 ద్రియసంఘాతము లేనివానికి సత్త్వముగాని తద్ధర్మమగు జ్ఞానముగాని యుండునని
 తలఁచుట యసమంజస మని యభిప్రాయము. ప్రధాన మన్ననో త్రిగుణాత్మకము
 గావునఁ బ్రధానావస్థయందుఁ గూడ సర్వజ్ఞానకారణభూత మగు సత్త్వ ముండు

(గీ. 14. 17) ఇతి స్మృతేః । తేన చ సత్త్వగుణైశ్చ జ్ఞానేన కార్యకరణవంతః పురుషాః సర్వజ్ఞా యోగినః ప్రసిద్ధాః । సత్త్వస్య హి నిరతిశయోత్కృష్టే సర్వజ్ఞత్వం ప్రసిద్ధమ్ । న కేవలస్యాకార్యకరణస్య పురుషస్యోపలబ్ధిమాత్రస్య సర్వజ్ఞత్వం కిం సిద్ధజ్ఞత్వం వా కల్పయితుం శక్యమ్ । త్రిగుణత్వాత్ ప్రధానస్య సర్వజ్ఞానకారణభూతం సత్త్వం ప్రధానావసాయామపి విద్యత ఇతి ప్రధానస్యా చేతనస్యైవ సతః సర్వజ్ఞత్వముపచర్యతే । వేదాంతవాక్యే వ్యవశ్యం చ త్వయాపి సర్వజ్ఞం బ్రహ్మభ్యవగచ్ఛతా సర్వజ్ఞానశక్తిమత్త్వేన సర్వజ్ఞత్వమభ్యవగస్తవ్యమ్ ।

అచే గౌణముగ నిప్రధానము సర్వజ్ఞ మనబడుచున్న దని “త్రిగుణత్వాత్... ఉపచర్యతే” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇందుఁ బ్రధానమునకు ‘సత’ యను విశేషణము వాడబడుచున్నది. ఈవిశేషణము ఛాందోగ్యమునందలి షష్ఠ ప్రపాఠకమున వినబడెడి సత్తను జగత్కారణము స్వాభిమతమగు ప్రధానమే యని వ్యక్తీకరించు నాశయమునఁ బ్రయోగింపఁబడియున్నది.

ఇట్లు స్వాభిమతమును సచేతనము నగు ప్రధానమునకు గౌణసర్వజ్ఞత్వమును బ్రతిపాదించి వేదాంతములవలనఁ దెలియవచ్చెడి బ్రహ్మముయొక్క సర్వజ్ఞత్వము గూడఁ బ్రధానమునకు వలెనే యాపచారికముగ గ్రహింపఁబడవలయును గాని వేటొకేవిధమున నిరూపించుట యశక్యమని “వేదాంతవాక్యేషు... అభ్యవగస్తవ్యమ్”ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ మని చెప్పటకు బ్రహ్మమునందుఁ గూడ సర్వజ్ఞానశక్తి యొకటి యుండుటచేతనే సర్వజ్ఞత్వము బ్రహ్మమున కంగీకరింపవలయును. కాని సర్వజ్ఞత్వ మనునది నిత్యమగు బ్రహ్మస్వభావము గాదని యాశయము. సర్వజ్ఞత్వస్వభావము నిత్యమే యగు ననినచోఁ గల్గు దోషము “సహి సర్వవిషయం... సర్వజ్ఞత్వమాపత్య” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. సర్వజ్ఞ మన సర్వవిషయ మగు జ్ఞానము నెల్లపుడును గలిగియుండుటగదా ! అట్లు సర్వవిషయముల నెల్లపుడు బ్రహ్మము గనిపెట్టుచున్నదని చెప్పటకు వీలులేదు. ఏలయన—నట్లు కనిపెట్టుటయే నిత్యమగుచో జ్ఞానక్రియనుగూర్చి బ్రహ్మమునకు స్వాతంత్ర్యము లేకపోవలయును. లేదా యొకానొకవేళ సర్వవిషయకజ్ఞాన మనిత్యమగుచో జ్ఞానక్రియ యగు తెలివినుండి బ్రహ్మముపరమముఁ జెందవలయును. ఒకప్పుడు క్రియను బ్రసరింపఁజేయుటయు నొకప్పుడు క్రియనుండి యుపరమముఁ జెందుటయుఁ గల్గు నన్నచో నట్టి వ్యవహారమునకుఁ దగు శక్తివిశేష మొకటి బ్రహ్మమునం దున్న దని యంగీకరించితిరవలయును.

కావున బ్రహ్మమునందు సర్వజ్ఞానమున కనుకూల మగు శక్తి యుండుట—వలన సర్వజ్ఞము బ్రహ్మ మని చెప్పవలయును గాని స్వభావముచే బ్రహ్మము

న హి సర్వవిషయం జ్ఞానం కుర్వదేవ బ్రహ్మ వర్తతే! తథాహి జ్ఞానస్య నిత్యత్వే జ్ఞానక్రియాం ప్రతి స్వాతంత్ర్యం బ్రహ్మణో హీయేత! అథానిత్యం తదితి జ్ఞాన-క్రియాయా ఉపరమేతాపి బ్రహ్మ, తదా సర్వజ్ఞానశక్తిమత్వేనైవ సర్వజ్ఞత్వమాప-తతి, అపి చ ప్రాగుత్పత్తేః సర్వకారకశూన్యం బ్రహ్మేష్యతే త్వయా! న చ జ్ఞానసాధనానాం శరీరేంద్రియాదీనామభావే జ్ఞానోత్పత్తిః కస్యచిదుపపన్నా, అపి చ ప్రధానస్యానేకాత్మకస్య పరిణామసంభవాత్కారణత్వోపపత్తిన్మృదాదినత్, నానంహతస్యైకాత్మకస్య బ్రహ్మణ ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇదం సూత్ర మారభ్యతే.

సర్వజ్ఞ మని చెప్పటకు వీలులేదు. కనుక బ్రహ్మ మనః బ్రధానముకంటె వేతెంత మాత్రము గాదని యాశయము. ఇంతియ కాదు, సృష్టికిఁ బూర్వము తెలియ నచ్చెడి బ్రహ్మస్వభావముచేఁ గూడ బ్రహ్మము జ్ఞానశక్తితోఁ గూడికొని యున్న దనియే చెప్పవలయు. గాని సర్వజ్ఞ మని చెప్పట కెంతమాత్ర మవకాశము లేదని “అపి చ ... కస్యచిదుపపన్నా” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా సృష్టికిఁ బూర్వము బ్రహ్మ సర్వకారకశూన్యమని యంగీకరింపబడుచున్నదిగాదా! కారకశూన్య మనఁ గర్మనిర్వహణమునకుఁ దగు సాధనసామగ్రిని గోలుపోవుట. అట్టి కారకశూన్య మగు బ్రహ్మమునకు జ్ఞానసాధనము లగు శరీరేంద్రియాదులు లేకపోవుటచే జ్ఞానము పుట్టు ననుట యుక్త మెంతమాత్రము గాదు. కావున జ్ఞానము బ్రహ్మమునందుండుట కవకాశము లేదు. కాఁగా బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ మనుటకు వీలులేదు. అట్టి బ్రహ్మము చింతించి యీజగద్రూపముగఁ బరిణమించె ననుటకును వీలులేదు. కావున బ్రహ్మము జగత్కారణ మనుటకు వీలులేదు. ప్రధాన మన్ననో త్రిగుణాత్మక మయి సావయవ మగుటంజేసి పరిణామము నొందుటకుఁ దగుయోగ్యత గలిగియున్నది. కావున మృదాదులవలెఁ గారణ భావము నొందుటకుఁ దగియున్న దని చెప్ప నొప్పు; కాని యసంహత మనఁగా నిరవయవము నేకాత్మకము నగు బ్రహ్మమునకుఁ బరిణామము సంభవింపదు. అందుచే నది జగత్కారణ మగుటకు వీలులేదు. కాఁగా నీ ఛాందోగ్యవృత్తప్రపాత కమున వినబడెడినచ్చబ్రము ప్రధానమే గాని బ్రహ్మ మెంతమాత్రము గాదని “అపి చ ప్రధానస్య...బ్రహ్మణ ఇతి” యను గ్రంథముచే సాంఖ్యాభిప్రాయము చెప్పబడుచున్నది. ఏవం ప్రాప్తే = ఈరితిగాఁగలుగ నందుటకు సమాధానముగ సూత్రకారులచే నీదిగువ జెప్పబడిన “ఈక్షతేర్నాశబ్ద” మ్మను సూత్ర మారంభింపబడుచున్నదని “ఇదం సూత్రమారభ్యతే” యని సూత్రకారులయొక్క సూత్రారంభమునందలి యాశయము వర్ణింపబడుచున్నది.

ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్

స సాంఖ్యపరికల్పిత మచేతనం ప్రధానం జగతః కారణం శక్యం వేదాంతేష్వాశ్రయితుమ్ | అశబ్దం హి తత్ | కథ మశబ్దత్వమ్ ఈక్షతేః—ఈక్షి తృత్వశ్రవణాత్కారణస్య | కథమ్ | ఏవం హి శ్రూయతే—“సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వితీయమ్” (ఛాం. 6. 2. 1) ఇత్యుపక్రమ్య “తదైక్షత బహు

“ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్”

సూత్రమందలి నశ్చేదముచే నభిప్రేత మగు నర్థము “న... వేదాం తేష్వాశ్రయితుమ్”ని వ్యక్తీకరింపబడుచున్నది. అనగా సాంఖ్యులచే జగత్తు నకుఁ గారణ మని కల్పింపఁబడిన జడ మగు ప్రధానము వేదాంతముల యందుఁ దెలియవచ్చుచున్నదని యెంతమాత్రము చెప్పటకు శక్యముగాదు. ఏలయన—నీప్రధానము శబ్ద మగు వేదముచే నెంతమాత్రము ప్రతిపాదింపఁబడ లేదని సూత్రమందలి అశబ్దమ్మను పదముచేఁ ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నదని. “అశబ్దం హి తత్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇచటఁ ‘తత్త’నఁగా సాంఖ్యపరికల్పిత మగు జడ మగు ప్రధానము. ప్రధాన మశబ్ద మన నాశ్రయముతో సాంఖ్యుఁడు ప్రధానము శబ్దముచే నెందుచేఁ జెప్పఁబడలే దని “కథం అశబ్దత్వమ్”ని ప్రశ్నింపఁ బ్రధానము శబ్దముచే నుపదేశింపఁబడలే దనుటకు హేతువు “ఈక్షతే” యను సూత్రమందలి పదముచేఁ జెప్పఁబడుచున్న దని “ఈక్షతే” యని చెప్పఁబడు చున్నది. “ఈక్షతే” యను హేతుపదమునకు “ఈక్షితృత్వశ్రవణాత్కారణస్య” యను నర్థము భాష్యకారులచే సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనగా జగత్కారణమునకు నీక్షితృత్వము వినఁబడుటవలన నని యర్థము. ఈక్షితృత్వ మనఁగాఁ గామనాపూర్వక మగు సంకల్పము. వేదాంతములయందు జగత్కారణ మున కీక్షితృత్వము వినవచ్చుచున్న దన నయ్యది యెట్లని ‘కథమ్మ’ని సాంఖ్యుఁ డడుగ నమూఢానము “ఏవం హి శ్రూయతే”—“ఉదాహర్తవ్యాని” యని చెప్పఁ బడుచున్నది. అందుఁ బ్రథమమున వివాదాధ్యాసిత మగు ఛాందోగ్యపష్టప్రసా తకశ్రుతి “సదేవ... అస్మజత ఇతి” యని యుదాహరింపఁబడుచున్నది.

సోమ్య = ప్రియదర్శనా, ఇదం = నామరూపములచే వికారము నొందు నీజగత్తు, అగ్రే = ఉత్పత్తికిఁ బూర్వము, ఏకం = స్వగతభేదరహితమును ఏవ = సజాతీయభేదరహితమును, అద్వితీయం=వీజాతీయభేదరహితమును, అగు, సత్, ఏవ = సత్పదార్థమే యయి, ఆసీత్ = ఉండెను.

స్వాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽస్సజత” (ఛాం. 6. 2. 3) ఇతి । తత్రేదం శబ్ద
వాచ్యం నామరూపవ్యాకృతం జగత్ ప్రాగుత్పత్తేః సచాత్మనాఽవధార్య తస్యైవ
ప్రకృతస్య సచ్చబ్దవాచ్య స్వేక్షణపూర్వకం తేజఃప్రభృతేః ప్రప్యత్వం దర్శయతి
తథాఽన్యత్ర—“ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ । నాన్యత్కించన మిషత్ ।
స ఈక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి । స ఇమా ల్లోకానస్సజత” (ఐత. 1-1-1)
ఇతీత్యాపూర్వీకామేవ సృష్టిమాచక్షే । క్వచిచ్ఛ పోడశకలం పురుషం ప్రస్తుత్యాహ—
“స ఈక్షాంచక్రే । స ప్రాణమస్సజత” (ప్రశ్న. 6-3) ఇతి । ఈక్షతేరితి చ

తత్ = ఆసత్పదార్థము, బహు = అనేకముగా, స్వాం = అయ్యెదన్న
ప్రజాయేయ = అందులకుఁ దగునట్లు జనించును. ఇతి = ఈరీతిగా, ఐక్షత =
సంకల్పించెను. తత్ = ఆ సత్పదార్థము, తేజః = తేజస్సును, అస్సజత =
సృజించెను.

ఇట్లు శ్రుతిని బ్రదర్శించి శ్రుతియందలి ప్రధానములగు పదములకు
“తత్రేదం... దర్శయతి” యని ప్రకృతోపయుక్త మగు సర్థము ప్రదర్శింపఁ
బడుచున్నది.

ఇట్లు ఛాందోగ్యశ్రుతియందు జగత్కారణము సకీక్షితృత్వమును బ్రద
ర్శించి శ్రుత్యంతరఘులందుఁ గూడ జగత్కారణమున కీక్షితృత్వ మప్రపేతిహితముగ
వినవచ్చుచున్న దని స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ గొన్నిశ్రుతులు “తథాఽన్యత్ర”
యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నవి.

ఇదం=ఈ నామరూపవ్యాకృత మగు జగత్తు, అగ్రే=సృష్టికిఁబూర్వమున,
ఏకః=స్వగతభేదరహితము, ఏవ= సజాతీయభేదరహితమును, వై=విజాతీయ భేద
రహితమును అగు ఆత్మా=ఆత్మగనే, ఆసీత్ = ఉండెను. అన్యత్=తద్భిన్న మగు,
మిషత్=చలించునది, కించన=ఏదియును, న=లేదు. సః = ఆ యాత్మ, లోకాః=
లోకములను, ఉత్సృజై = సృజించెదను, అని, ఈక్షత = సంకల్పించెను. సః=
ఆ యాత్మ, ఇమాః=ఈ, లోకాః = లోకములను, అస్సజత = సృజించెను.

పోడశకలం, పురుషం = బ్రహ్మమును, ప్రస్తుత్య = ప్రస్తుతించి, ఇచట
పోడశకళ లన— ప్రాణము, శ్రద్ధ, ఆకాశము. వాయువు, అగ్ని, ఉదకములు,
పృథివి, ఇంద్రియము, మనస్సు, అన్నము, వీర్యము, తపస్సు మంత్రములు,
కర్మ, లోకములు, నామ మను పదునాఱును.

సూత్రమున ‘ఈక్షతే’ యని ప్రయోగింపబడి యున్నది. ‘ఈక్షతే’
యనునది ‘ఇక్ స్థిపౌ ధాతునిర్దేశౌ’ యను పాణిన్యనుశాసనమువలన ధాతు
మాత్రనిర్దేశమునందే స్తిప్సతోఁ బ్రయోగము లోకమునఁ గన్పట్టుచున్నది. కాని
యిచటమాత్ర మటు ‘ఈక్షతే’ యను స్తిప్సతో నిర్దేశము కేవలధాతు

ధాత్వర్థనిర్దేశోభిప్రేతః యజతేతివత్ | న ధాతునిర్దేశః | తేన “యస్సర్వజ్ఞస్సర్వ
విద్యశ్యో జ్ఞానమయం తపః తస్మాదేతద్భ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే”
(ముం. 1-1-9) ఇత్యేవమాదీన్యపి సర్వజ్ఞేశ్వరకారణవరాణి వాక్యాన్యదా

స్వరూపమేయనుసర్థ మభిప్రేతముగాఁ గల్గియుండక ధాత్వర్థమునే గ్రహించు
చున్నట్లు గ్రహింపవలయు నని “ఈక్షతేరితి ధాత్వర్థనిర్దేశోభిప్రేత” యని
చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నిచట ‘ఈక్షతే’ యను పదముచే నీక్షధాత్వర్థ మగు
నీక్షణరూప మగు క్రియ గ్రహింపబడవలయు నని యర్థము. అందు దృష్టా
క్రము “యజతేతివత్” ని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగాఁ బూర్వో మిమాంస
యందు “యజతి” యని నిర్దేశింపబడినపుడు కేవల ధాతుస్వరూపమును గ్రహిం
పక యజధాత్వర్థ మగు యాగరూపక్రియ నెట్లు గ్రహించుచున్నారో యట్లే
ప్రకృతమునఁ గూడ నీక్షధాత్వర్థ మగు నీక్షణమును గ్రహింపవలయు నని
భావము. వ్యాకరణమునందువలె ధాతునిర్దేశము గాదని “నధాతునిర్దేశ” యని
చెప్పబడుచున్నది. ఇచట పూర్వ మిమాంసాన్యాయానుసారముగఁ బాణిన్యను
శాసన ముపేక్షింపబడినది.

ఇట్లు జగత్కారణమున కీక్షితృత్వ మున్నట్లు నిరూపించుటచే జగత్కార
ణము సర్వజ్ఞమును సర్వశక్తియు నగు బ్రహ్మమే కాని సాంఖ్యకల్పిత మగు
ప్రధాన మెంతమాత్రము గాదని నిర్వచించి యిట్టియభిప్రాయమును వ్యక్తీకరించు
టకు శ్రుత్యంతరములు గూడఁ దోడ్పడుచున్న వని ప్రదర్శింప ముండకోపనిష
ద్వాక్యము దృష్టాంతముగ “తేన... ఉదాహరణ్యాని” యని చెప్పబడుచున్నది.
తేన = వైఁ బ్రదర్శింపబడిన శ్రుతులయొక్క ప్రమాణబలముచే, సర్వజ్ఞః =
సామాన్యముగా సర్వమును దెలిసికొన్నవాడు, సర్వవిత్ = విశేషముగా సర్వమును
దెలిసినవాడు, జ్ఞానమయం తపః = జ్ఞానస్వరూప మగు తపస్సు అనఁగా
నాయాసరూప మగునది గాదని భావము. తస్మాత్ = ఆసర్వజ్ఞఁ డగు నీశ్వరుని
వలన, ఏతత్ = ఈపుట్టుచుండెడి, బ్రహ్మ = హిరణ్యగర్భుఁ డను సూత్రాత్మ,
సమూహసూక్ష్మశరీరాభిమాని, నామ = వేదము, రూపం = జగత్తు, అన్నం =
ప్రవీర్యదులు, సర్వజ్ఞేశ్వరకారణవరాణి = సర్వజ్ఞఁ డగు నీశ్వరుడే జగత్కారణ
మని ప్రతిపాదించునట్టి.

ఇట్లు పలువిధము లగు శ్రుతులచే జగత్కారణమునకు నీక్షణము
వినవచ్చుచున్నది. జడ మగు ప్రధానమున కన్ననో యీక్షణము సంభవించక
పోవుటచే నయ్యది శ్రుతిప్రతిపాద్య మెంతమాత్రముగాదు. కావున నశబ్ద మని
నిరూపించి సాంఖ్యమతనిరాకరణ ముత్తరగ్రంథముచే జేయబడుచున్నది. అందు

హర్తవ్యాని । యత్నాక్తం సత్త్వధర్మేణ జ్ఞానేన సర్వజ్ఞం ప్రధానం భవిష్యతీతి,
తన్నోపపద్యతే । న హి ప్రధానావస్థాయాం గుణసామ్యాత్సత్త్వధర్మో జ్ఞానం
సంభవతి । న నూక్తం సర్వజ్ఞాన శక్తిమత్త్వేన సర్వజ్ఞం భవిష్యతీతి । తదపి సోప
పద్యతే । యది గుణసామ్యే సతి సత్త్వవ్యపాశ్రయాం జ్ఞానశక్తిమాశ్రిత్య
సర్వజ్ఞం ప్రధానముచ్యేత కామం రజస్తమోవ్యపాశ్రయామపి జ్ఞానప్రతిబంధక
శక్తిమాశ్రిత్య కించిజ్జముచ్యేత, అపి చ నాసాక్షికా సత్త్వవృత్తిర్జానాతి
యత్నాక్తం ... భవిష్యతీతి ” యను భాష్యముచే బ్రధాన మావచారిక మగు
సర్వజ్ఞ మను విషయము ననునదించి యయ్యది యెంతమాత్రమును సమంజసము
గాదని “తన్నోపపద్యతే ” యని నిరాకరించుచున్నారు. అనుపపత్తికి గారణము
“నహి ... సంభవతి ” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా బ్రధానావస్థయందు
రజస్తమస్సులతో గూడ సత్త్వము సామ్యము జెందియుండుటచే దర్శకమగు
జ్ఞానము సంభవింపనేరదని యర్థము. గుణసామ్య మన నియ్యది యీగుణ మని
నిరూపించుటకు వీలులేని యనభివ్యక్తస్థితి. ఇట్లునిశ్చేషింప సర్వజ్ఞానశక్తిని గలిగి
యుండుటచేతనే సర్వజ్ఞము కాంగల దని చెప్పబడెనే యని మధ్యస్థుడు “నను...
భవిష్యతీతి ” యని యడుగ నట్లుగూడ యుక్తముగాదని ‘తదపి న్నోపపద్యతే’
యని నిరాకరింపబడుచున్నది. అందలి యనుపపత్తి “యది ... ప్రధానస్య
సర్వజ్ఞత్వమ్ ”ను భాష్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది. గుణసామ్యే సతి =
మూడుగుణములును సామ్యావస్థను జెందియుండ నంను సత్త్వగుణము నాశ్రయిం
చిన జ్ఞానశక్తి ననునదించి ప్రధానము సర్వజ్ఞ మని చెప్పినచో, కామం =
యధేచ్ఛగా, రజస్తమోగుణముల నాశ్రయించియుండు జ్ఞానప్రతిబంధకశక్తుల
నాశ్రయించి ప్రధానము కించిజ్జ మని గూడ జెప్పనొప్పును. అట్లు చెప్పినచో
బ్రధానమున కుండు సర్వజ్ఞత్వము బాధింపబడుచున్నది. అంతియకాదు. ఒక వేళ
ప్రధానమునకు సామ్యావస్థయందు సర్వజ్ఞత్వము సంభవించకపోయినను
సత్త్వోదేకము కలిగినపుడు పుష్కలమగు జ్ఞానము గలుగఁ బ్రధానమునకు
సర్వజ్ఞత్వము లభించునే యన నయ్యదియు సంభవింపనేర దని “అపి చ ...
అభిధీయతే ” యని చెప్పబడుచున్నది.

అసాక్షికా = సాక్షిరహిత మగు, అనగా సాక్షితో సంబంధములేని
సత్త్వవృత్తి = సత్త్వసంబంధ మగు వికారము, జానాతినా = జ్ఞానక్రియతో
సంబంధించిన దని, న అభిధీయతే = ఎంతమాత్రము చెప్పబడదు. అనగా
సాక్షియుఁ జేతనుండు నగు పురుషునితో సంబంధము గల్గినపుడే సత్త్వవృత్తి
తెలిసికొనుటకు సాధన మగుచుఁ దెలిసికొనుచున్నదను వ్యవహారమును గను
చున్నది. అట్టిపురుషునితో సంబంధము లేనిచోఁ దెలిసికొనుటకు సాధనము కాక

నాఽభిధీయతే | న చాచేతనస్య ప్రధానస్య సాక్షీత్వమస్తి తస్మాదనుపపన్నం ప్రధానస్య సర్వజ్ఞత్వమ్, యోగినాం తు చేతనత్వాత్సత్త్వోత్పత్త్యర్థనిమిత్తం సర్వజ్ఞత్వముపపన్నమిత్యనుదాహరణమ్ | అథ పునః సాక్షీనిమిత్తమీక్షితృత్వం ప్రధానస్య కల్పేత, యథాఽగ్నినిమిత్తమయఃపిండాదేర్దగ్ధత్వమ్, తథా సతి యన్నిమిత్తమీక్షితృత్వం ప్రధానస్య తదేవ సర్వజ్ఞం ముఖ్యం బ్రహ్మ జగతః కారణమితి పోవుటచే దెలిసికొనుచున్న దను న్యవహారమునకు నాస్పదము గాదని భావము.

ప్రధానము సాక్షి గావున నద్దానితో సంబంధించిన సత్త్వస్మృతికి జ్ఞానముతో సంబంధము గలుగు నని చెప్పినచో నయ్యదియై గల్గయే. ఏలయన— ప్రధానము జడ మగుటంజేసి యద్దానికి సాక్షిత్వ మనమంజన మని “నాచేతనస్య ప్రధానస్య సాక్షిత్వమస్తి” యని చెప్పబడుచున్నది. ప్రధానమున కెంతమాత్రము సర్వజ్ఞత్వము సంభవింప దని “తస్మాదనుపపన్నం ప్రధానస్య సర్వజ్ఞత్వమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. సత్త్వోత్పత్త్యర్థచే బ్రధానము సర్వజ్ఞ మనుటకు సత్త్వోత్పత్త్యర్థచే యోగులు సర్వజ్ఞులగుచున్నారను దృష్టాంత మచేతనమగు ప్రధానమువిషయమై పరిప పది “యోగినాంతు... అనుదాహరణమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. ఇందుఁ బ్రధాన హేతువు “చేతనత్వాత్”ని అనఁగా యోగులు చేతను లగుటచే సత్త్వోత్పత్త్యర్థచే సర్వజ్ఞత్వము సంభవించుచున్నది. ప్రధానము జడము గావున నట్లు సంభవింపదని భావము.

ప్రధానము చేతనము గాకపోవుటచే స్వభావసిద్ధ మగు నీక్షితృత్వము సంభవింపకపోయినను వేటొకసాక్షీనిమిత్తముచేఁ బరతంత్ర మగు నీక్షితృత్వ మగ్నినిమిత్త మగు దహనశక్తి యయఃపిండాదులయందు సంక్రమించినట్లు సంభవింప నొప్పునే యను హైరణ్యగర్భవాదముచు “అథ పునః... దగ్ధత్వమ్”ని యనువదించి యట్టివాదముకంటెఁ గూడ స్వాభిమతమున సతిశయము గలదను గూఢాభిసంధి “తథా సతి... యుక్తమ్”ని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా సాక్షీనిమిత్తముగ నీక్షితృత్వము ప్రధానమునకుఁ గల్గు నని చెప్పిన నేసాక్షి సంబంధముచేఁ బ్రధానమున కీక్షితృత్వము గల్పింపఁబడుచున్నదో యాసాక్షియు సర్వజ్ఞమును ముఖ్యము నగు బ్రహ్మమే జగత్కారణ మనినచో యుక్తముగా నుండును. అనఁగా సాక్షి యగు బ్రహ్మముయొక్క సంబంధముచే జడ మగు ప్రధానమున కీక్షితృత్వమును గల్పించి యట్టిప్రధాన మీక్షణపూర్వకముగ జగత్తును సృజించినది గావున నయ్యదియే జగత్కారణ మనుటకంటె సాక్షియు సర్వజ్ఞము నగు బ్రహ్మమే యీక్షణపూర్వకముగ, నీజగత్తును సృజించె ననిన నయ్యది యుక్తియుక్త మగుటయేగాక శ్రుతిసమ్మతము గూడ నగుచున్న దని భావము.

యుక్తమ్! యత్సునరుక్తం బ్రహ్మణోఽపి నోముఖ్యం సర్వజ్ఞత్వముపపద్యతే, చిత్తజ్ఞానక్రియత్యే జ్ఞానక్రియాం ప్రతి స్వాతంత్ర్యానుభవాదితి! అత్రోచ్యతే—ఇదం తావద్భవాన్ క్రవ్యవ్యః, కథం సిత్యజ్ఞానక్రియత్యే సర్వజ్ఞత్వహానిరితి! యస్య హి సర్వవిషయావభాసనక్షమం జ్ఞానం నిత్యమస్తి సోఽసర్వజ్ఞ ఇతి విప్రతిషిద్ధమ్ అనిత్యత్యే హి జ్ఞానస్య కదాచిజ్ఞానాతి కదాచి న్న జ్ఞానాతీ త్వసర్వజ్ఞత్వమపి స్యాత్! నాసా జ్ఞాననిత్యత్యే దోషోఽస్తి, జ్ఞానః త్యత్యే జ్ఞానవిషయః స్వాతంత్ర్యవ్యవదేశో నోపపద్యత ఇతి చేన్న, ప్రతితౌష్ఠ్యప్రకాశేఽపి సచితరి

ఇట్లు ప్రధానమునకు ముఖ్యముగాఁ గాని గౌణముగాఁ గాని సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధింప దని నిర్వచించి బ్రహ్మమునకుఁ గూడ ముఖ్య మగు సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధింపదు. బ్రహ్మమునందు నిత్య మగు జ్ఞానక్రియ నంగీకరించినచో జ్ఞానక్రియఁ గూర్చి బ్రహ్మమునకు స్వాతంత్ర్యము గలుగనేర' దను నాక్షేపమును “యత్సునరుక్తం...స్వాతంత్ర్యానుభవాత్”ని యనువదించి యద్దానిపరిహారము చెప్పఁ బడుచున్న దని “అత్రోచ్యతే”యని చెప్పి “ఇదం తావత్...నిత్యజ్ఞానం భవతీతి”యను భాష్యముచే బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ మను విషయమును నిరూపించుచున్నారు. పూర్వపక్ష్యుక్తియందలి యనుపపత్తిని బ్రదర్శింప నిత్యజ్ఞానక్రియ నంగీకరించుటయందు సర్వజ్ఞత్వమునకు హాని యెట్లు గలుగునో యయ్యది వివరింపఁబడవలయు నని “ఇదం తావత్...సర్వజ్ఞత్వహాని”యని పూర్వపక్షిని బ్రశ్నించి యాతఁ డూరకుండ నిత్యజ్ఞానక్రియచేతనే సర్వజ్ఞత్వసిద్ధి గలుగునని “యస్య హి...విప్రతిషిద్ధమ్”ను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా నెవ్వనికి సర్వవిషయములను బ్రకాశింపఁజేయు జ్ఞానము నిత్యముగా నుండునో వాఁడు సర్వజ్ఞఁడు గాఁడనుట విరుద్ధమన నసమంజస మని యర్థము. ఇక జ్ఞానక్రియ యనిత్య మగుచో నసర్వజ్ఞత్వమే సిద్ధించుఁగాని సర్వజ్ఞత్వ మెన్నటికి సిద్ధింపనేర దని “అనిత్యత్యే హి...అపి స్యాత్”అని చెప్పఁబడుచున్నది. జ్ఞానము నిత్యము గాకపోయినచో నొకానొకప్పుడు తెలిసికొనును; ఒకానొకప్పుడు తెలిసికొనఁజాలఁడు. గాన నసర్వజ్ఞత్వము, ఘటించును. కావున జ్ఞానము నిత్యమనుటయందు నీ యసర్వజ్ఞత్వరూపదోష మెంతమాత్రము ఘటించనేరదని “నాసా జ్ఞాననిత్యత్యే దోషోఽస్తి”యని నిర్వచింప మధ్యస్థుఁడు జ్ఞానము నిత్యమన జ్ఞానమునుగూర్చిన స్వాతంత్ర్యము సిద్ధింపదుగదా యని “జ్ఞాననిత్యత్యే...నోపపద్యతే” యని యడుగ నట్లు గాదని ‘స’ యని నిరసింపఁబడుచున్నది. నిరసన మందు హేతువు దృష్టాంతపూర్వకముగ “ప్రతితౌష్ఠ్యప్రకాశేఽపి...దర్శనాత్”ను భాష్యముచే బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నెక్కుడు వేడిమితోడను గాంతితోడను గూడిన సూర్యునియందు “దహించుచున్నాడు, ప్రకాశింపఁజేయు

దహతి ప్రకాశయతీతి స్వాతంత్ర్యవ్యవదేశదర్శనాత్ । నను సవితుర్దాహ్యాప్రకాశ్య
సంయోగే సతి దహతి ప్రకాశయతీతి వ్యవదేశః స్వాత్, స తు బ్రహ్మణః
ప్రకాశ్యతేజ్జానకర్మసంయోగోఽస్తితి విషమో దృష్టాంతః । స । అసత్యసి
కర్మణి సవితా ప్రకాశత ఇతి కర్తృత్వవ్యవదేశదర్శనాత్ । ఏవమసత్యసి
జ్ఞానకర్మణి బ్రహ్మణః “తదైక్షత” ఇతి కర్తృత్వవ్యవదేశోపపత్తే ర్న వైష
మ్యమ్ । కర్మాపేక్షాయాం తు బ్రహ్మణీక్షితృత్వశ్చ సుతయః సుతరా ముప

చున్నాడు”ను స్వాతంత్ర్యము పెరొనబడుచున్నట్లు నిత్యజ్ఞానస్వరూప మగు
బ్రహ్మమునకుఁ దెలిసికొనుచున్నాఁ డను స్వాతంత్ర్యవ్యవహారము విరుద్ధ మెంత
మాత్రము గాదని భావము. ఇట్లు పలుక మధ్యస్థుఁ డిచ్చుచి విషమ మగు
దృష్టాంతము గాని సరియగు దృష్టాంతము గాదని “నను సవితః...విషమో
దృష్టాన్” యని మఱల చెప్పుచున్నాఁడు. అనఁగా సూర్యునకు దాహ్యముగాని
ప్రకాశ్యముగాని యగు విషయముతో సంబంధము గలిగినపుడు “దహించు
చున్నాఁడు, ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడు”ను వ్యవహారము లొకమనఁ గలుగును.
బ్రహ్మమున కన్ననో నృప్తికిఁ బూర్వమున జ్ఞానముతో సంబంధించిన కర్మమే
లేకపోవుటచేఁ దెలిసికొనుచున్న దను వ్యవహారము ఘటించునేర దని ప్రశ్నింప
నట్లు గాదని ‘స’ యని యాక్షేపము నిరసింపబడుచున్నది. ఆక్షేప
నిరసమునకు హేతు వగు దృష్టాంతముయొక్క వైషమ్యము లేకుండుట “అసత్యసి
న వైషమ్యమ్య” ని ప్రదర్శింపబడుచున్నది. అసత్యసి కర్మణి = ప్రకాశ్యము
లేకపోయినప్పటికిని, అనఁగాఁ బ్రకాశ్యము లేనప్పటికిని సూర్యునికిఁ గర్తృత్వము
గలుగుచున్నట్లు జ్ఞానమునకుఁ దగు కర్మ లేకపోయినను బ్రహ్మమునకు వినఁబడెడి
కర్తృత్వము లొకవ్యవహారవిరుద్ధ మెంతమాత్రము గాదు. కావున దృష్టాన్త
వైషమ్యము లేదని భావము. ఒకానొకప్పుడు “సవితా ప్రకాశతే” యనుచోఁ
గాశ్చ ధాతు వకర్మకము గాన గర్మాపేక్ష లేనప్పటికి దహత్యాదులవలె
‘తదైక్షత’ యనుచో నీక్షతీకిఁ గర్మాపేక్ష యవశ్యము గలుగుచున్నదేయన
నిచటఁ గర్మములేకపోయినను సమంజసమే యగు సను నాశయముతో నిట్లు
జూపఁబడినది గాని యథార్థముగా శ్రుతులచేఁ బ్రకృతము కర్మమువినఁబడుచునే
యున్న దని “కర్మాపేక్షాయాం తు బ్రహ్మణీక్షితృత్వశ్చ సుతయః సుతరా ముప
పన్నా” యని చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మము సర్వజ్ఞ మనుటకు
విషయ మగు కర్మ మవశ్య ముండవలయు సనినచో నట్టికర్మమును బ్రతిపాదించుటకు
నీక్షితృత్వమును బోధించు శ్రితు లుపయోగించునని. అనఁగా నట్టికర్మము
నీక్షితృత్వ శ్రుతులు సర్వవిధముల బోధించుచున్న వని భావము. ఇచట
‘తు’ శబ్దముచే దృష్టాన్తముకంటె దాష్టాన్తికమునం దొకవిశేషము సూచింపఁబడు

పన్నాః । కింపున సత్కర్మ, యత్ప్రిగుత్సితైశ్వరజ్ఞానస్య విషయో భవతీతి, తత్త్వాన్యత్వాభ్యామనిర్వచనీయే నామరూపే అవ్యాకృతే వ్యాచిక్షీర్ణితే ఇతి బ్రూమః । యత్ప్రిసాదాద్ధి యోగినామవ్యతీతానాగతివిషయం ప్రత్యక్షం జ్ఞానమిచ్ఛన్తి యోగశాస్త్రవిదః, కిము వక్తవ్యం తస్య నిత్యసిద్ధశేష్శ్వరస్య సృష్టిస్థితి సంహృతివిషయం నిత్యజ్ఞానం భవతీతి । యదభ్యుక్తం ప్రాగుత్సితైర్బ్రహ్మణః శరీరాదిసంబంధము సైత్యేత్యత్వ మనుపపన్నమితి, సా త చోద్వ్య మవతరతి, సవిత్ప్రకాశవద్బ్రహ్మణో జ్ఞానస్వరూపనిత్యత్వే జ్ఞానసాధనాపేక్షానుపపత్తేః । అపి చున్నది. అదెదియన దృష్టాంతమునందుఁ గర్మములేనప్పటికే దక్షానికమునఁ గర్మత్వవ్యవదేశసర్వాహః మగు కర్మముగల దను నదియే. అట్టికర్మవిశేష మేదై యన “కిం పునః...భవతీతి” యని మధ్యస్థుఁ డడుగ “తత్త్వాన్యత్వాభ్యాం ... ఇతి బ్రూమ”యని సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. తత్త్వ మన బ్రహ్మభావము. అనగా సత్త్వము. అన్యత్వ మన నబ్రహ్మభావము. అనగా సఫత్త్వము. ఈ సత్త్వాసత్త్వములచే నిర్వచించుటకు వీలులేనిది గావున సనిర్వచనీయము, అనగా మిథ్యాసూత్రము. నామ మనగా వేద మాదిగాఁ గల శబ్దజాల మంతయును. రూప మనగా నీ పరిదృశ్యమాన మగు జగత్తు. అవ్యాకృతే = సృష్టికిఁ బూర్వమున సనభివ్యక్తములుగా నస సూక్ష్మములుగా నున్నట్టియు, అవ్యాచిక్షీర్ణితే = అభివ్యక్తి యన స్థూలభావము నొందింపఁబడఁదలఁచినట్టివియును, నామరూపములు సూక్ష్మభావముతో నిత్యజ్ఞానమగు బ్రహ్మమునకు విషయ మగుచుండ నవ్యానిని స్థూలభావము నొందింపఁదలంచుచున్న దని ‘తదైతత్’ మున్నగు శ్రుతులకుఁ దాత్పర్యము. దానంతేసి యీజ్ఞానమందు నామరూపములు కర్మమని భావము. ఇట్లు శ్రుతివాక్యములచే బ్రహ్మముయొక్క సర్వజ్ఞత్వమును సాధించి సృష్టత్వంతర ముచే గూడ బ్రహ్మమునకు సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధ మగుచున్న దని “యత్ప్రిసాదాద్ధి ...నిత్యజ్ఞానం భవతీతి” యను భాష్యముచే చెప్పఁబడుచున్నది. ఏ బ్రహ్మము యొక్క యనుగ్రహముచే నశితానాగతివిషయ మగు ననగా భూతభవిష్యద్విషయ మగు జ్ఞానము ప్రత్యక్ష మగు నని యోగశాస్త్రవేత్తలు చెప్పుచున్నారో యట్టి యీశ్వరనిజ్ఞానము నిత్యమని వేఱచెప్పనక్కఱలేదని భావము. ఇట్లు బ్రహ్మమునకు సర్వజ్ఞత్వమును సాధించి సృష్టికిఁ బూర్వము బ్రహ్మమునకు శరీరాదిసంబంధము లేకబోవుటచే నీశ్వత్వము గలుగ దను పూర్వపక్షము ననువదించి, యయ్యది “స తి చోద్వ్య మవతరః” యని నిరసించఁబడుచున్నది. చోద్వ్య మన ప్రశ్న మని యర్థము. అందులకు హేతువు దృష్టాంతపురస్కరముగ “సవిత్ప్రకాశవత్... అనుపపత్తే” యని చెప్పఁబడుచున్నది. నిత్యప్రకాశస్వరూపుఁ డగు సూక్ష్మనకు వలె నిత్యజ్ఞానస్వరూప మగు బ్రహ్మమునకు జ్ఞానసాధనాపేక్ష గలుగదని భావము.

చావిద్యాదిమతః సంసారిణః శరీరాద్యసేత్తా జ్ఞానోత్పత్తిః స్వాన్నజ్ఞానప్రతిబంధ
కారణరహితస్యైశ్వరస్య । ముత్రో చేమావీశ్వరస్య శరీరాద్యనవేక్షితా మనావరణ
జ్ఞానతాం చ దర్శయతః—“న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే, న తత్సమశ్చ
భృథికశ్చ దృశ్యతే, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా
చ” (శ్వేతా. 6-8) ఇతి, “అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుః న
శృణోత్యకర్ణః । న జేత్త వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా తమాహుర గ్ర్యం
అట్టై నచో జీవులుగూడ నిత్యజ్ఞానస్వరూపులే యగుచున్నారు. అట్టివారలకు
జ్ఞానోత్పత్తికి శరీరాదినబంధ మావశ్యక మగుచుండ నీశ్వరునకు మాత్ర మెందుల
కవసరము లేదనిన, జీవులు నిత్యజ్ఞానస్వరూపు లయ్యు నవిద్యాకామకర్మప్రతి
బంధము వారల కుండుటచే శరీరాదులయావశ్యకత జ్ఞానమునుగూర్చి కలుగుచున్న
దనియు నీశ్వరుని కట్టి ప్రతిబంధము లేకపోవుటచే శరీరాదులయావశ్యకత గలుగ
లేదనియు “అపి చ... ఈశ్వరస్య” యని జీవేశ్వరులకుగల వైలక్షణ్యము చెప్పఁ
బడుచున్నది. అవిద్యాదిమతః = అవిద్యాకామకర్మదులతోఁ గూడిన,
సంసారిణః=జీవురకు; ఈశ్వరునకు నవిద్యాదిప్రతిబంధము లేదనియు శరీరాద్యసేత్త
లేదనియు శ్రుతిప్రమాణపురస్సరముగ “ముత్రో చేమా... ఇతి చ” యను
భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. అనావరణజ్ఞానతాం-ఆవరణమనఁ బ్రతిబంధక
మగు నవిద్య, అనావరణ మనఁ బ్రతిబంధక మగు నవిద్యారహిత మగునట్టి
జ్ఞానతాం జ్ఞానమును గలిగియుండుట,

తస్య = ఈశ్వరునకు, కార్యం = ఆవరణరూప మగు నజ్ఞానము, కరణం =
ఇంద్రియాదికమును, న విద్యతే = లేదు. అస్య = ఈ యీశ్వరునియొక్క
స్వాభావికే = స్వతస్సిద్ధ మగు జ్ఞానబలక్రియా చ = జ్ఞానేచ్ఛాక్రియారూప మగు
పరా శక్తిః ఉత్కృష్ట మగు శక్తి, వివిధా = నానావిధములుగా, శ్రూయతే =
వినిఁబడుచున్నది.

అపాణిపాదః=కాలుసేతులు లేనివాఁడు, (అయినప్పటికి) జవనః=పరుగెత్తు
వాఁడు, గ్రహీతా = వస్తువులను గ్రహించువాఁడు, అచక్షుః = చూచుటకుఁ
డగు చక్షురింద్రియముచే రహితుఁడైనను, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడు. అకర్ణః=
వినుటకు సాధనము లగు చెవులు లేనివాఁడైనను. శః = ఆ యీశ్వరుఁడు,
శృణోతి = వినుచున్నాఁడు. నః = ఆ యీశ్వరుఁడు వేద్యం = తెలియఁదగిన
యీ సర్వమును, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాఁడు. తస్య = ఆయాసర్వమును
దెలిసికొనుచున్న యీశ్వరుని వేత్తా = వేటొక తెలిసికొనువాఁడు, న అస్తి =
లేదు. తం = ఆయాశ్వరుని, అగ్ర్యం = మొదటివాఁ డగునట్టియు,
మహా నం = సర్వవిధముల గొప్పవాఁడగు, పురుషం = పురుషునిగా, ఆహుః =

పురుషం మహాత్మమ్" (శ్వేతా. 3-19.) ఇతి చాన్యను నాస్తి తావజ్జ్ఞానప్రతిబంధ
కారణవాసీశ్వరాదన్యః సంసారి, 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి
విజ్ఞాతా' (బృ. 3-7-23) ఇతి శ్రుతేః । తత్ర కిమిదముచ్యతే సంసారిణః శరీరా-
ద్యపేక్షా జ్ఞానోత్పత్తిర్నేశ్వరస్యేతి । అతోచ్యతే—సత్యమ్, శ్వేతరాదన్యః
సంసారితథాపి దేహాదిసంఘాతోపాధిసంబంధ ఇవ్యత ఏవ, ఘటకరకగిరిః హామ్య
పాధిసంబంధ ఇవ వ్యాముః । తత్కృతశ్చ శబ్దప్రత్యయవ్యవహారో లోకస్యదృష్టో
ఘటచ్చిదం కరకాదిచ్చిదమిత్యాదిరాకాశావృతిరేకేఽపి, తత్కృతాచాకాశే
ఘటాకాశాదీభేదమిథ్యాబుద్ధిర్నస్తి । తథేహాపి దేహాదిసంఘాతోపాధిసంబంధా-
దేవ్యచున్నారు. ఈమంత్రములవలన నీశ్వరునకు దేహేంద్రియాదిసంబంధము
లేదనియు సర్వశక్తియుతుఁ డగుటచే సర్వవ్యవహారసామర్థ్యము గల దనియు
సువ్యక్త మగుచున్నది.

ఇట్లు జీవునికంటె నీశ్వరునియందలి యతిశయమును బ్రదర్శింప
మధ్యస్థుఁ డీశ్వరునికంటె భిన్నుఁ డగు జీవుడు శ్రుతివలనఁ చెలియుఁబడలేకా.
అట్టివిషయమున జీవునికి శరీరాద్యపేక్ష గలదనియు నీశ్వరుని కట్లు లేదనియు నెట్లు
చెప్పఁబడుచున్న దని "నను నాస్తి...నేశ్వరస్యేతి" యని మధ్యస్థుడు ప్రశ్నించు
చున్నాడు. అతః = ఈశ్వరునికంటె, అన్యః = వేరగు, ద్రష్టా = చూచు
వాడు, నాస్తి = లేడు, అతః = ఈశ్వరునికంటె, అన్యః = భిన్నమగు,
విజ్ఞాతా = తెలిసికొనువాడు, నాస్తి = లేడు. అత్ర = ఈ ప్రశ్నమువిషయమున,
ఉచ్యతే = సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈసమాధానభాష్యము
'సత్యం...ఉపపన్నం సంసారిణః' యని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇందు "నేశ్వరాదన్యః
సంసారి" యనునది శ్రుతిసమ్మతమగు పారమార్థికసిద్ధాంతమా. "తథాపి దేహాది
సంఘాతోపాధిసంబంధ ఇవ్యత ఏవ" యనునది వ్యావహారికము. "ఘటకరకగిరి
గుహామ్యపాధిసంబంధ ఇవ వ్యోము" యనునది దృష్టాద్దము. "తత్కృతశ్చ...
బుద్ధిర్నస్తి" యనునది దృష్టాన్తవివరణము. "తథా ఇహాపి...మిథ్యాబుద్ధిః"
యనునది దాష్టాన్తికసమన్వయము. "దృశ్యతే చ...పూర్వేణ" యనునది
ప్రత్యక్షసిద్ధమగు సార్వజనికానుభవము. అభినివేశః = మిథ్యాభిమానము,
మిథ్యాబుద్ధిమాత్రేణ = భ్రాంతిమాత్రముచే, ఇచట 'పూర్వేణ' యను శబ్దముచే
సజ్జ్ఞానముయొక్క స్వభావసిద్ధమగు ననాదిత్వము ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది.
అనఁగా ననాదిసిద్ధమగు జ్ఞానవశమున నిత్యజ్ఞానస్వరూపమగు సదాత్మభావ
మావరింపఁబడఁగా జీవభావము గలుగుచున్నదికాని వాస్తవముగ జీవభావము
లేదనియే పరమ తాత్పర్యము. ఇట్టిజీవభావము గలగ జీవునకు శరీరాదుల
యొక్క యావశ్యకత గలుగుచున్నదని "సతి చైవం ... సంసారిణ" యని

వేద్యతేద్యరసంసాఢేదమిథ్యాబుద్ధిః । దృశ్యతే చాశ్చ న ఏవ సతో దేహోది
 సంఘాతే 2 నాత్మన్యాత్మత్వాభినివేశో మిథ్యాబుద్ధిమాత్రేణ పూర్వేణ । సతి చైవం
 సంసాఢే దేహద్యవేత్ మిక్షితృత్వముపపన్నం సంసారిణః । యదప్యుక్తం
 ప్రధానస్యానేకాత్మకత్వాన్మృదాదివత్కారణత్వోపపత్తిర్నాసంహతస్య బ్రహ్మణ
 ఇతి తత్ప్రధానస్యాశబ్దత్వేనైవ ప్రత్యుక్తమ్ । యథా తు తక్మేణాపి బ్రహ్మణ ఏవ
 కారణత్వం నిర్వోధుం శక్యతే, న ప్రధానాదీనాం తథా ప్రపంచయిష్యతి “న
 విలక్షణత్వాదన్య—” (బ). సూ. 2-1-4) ఇత్యేవమాదినా॥ ॥గి॥

స్వేచ్ఛించింపబడుచున్నది. కావున నీశ్వరుని కవిద్య లేకపోవుటవలన నీశ్వరజ్ఞానో
 ప్పక్తిరూపమగు నీక్షితృత్వమునకు శరీరాదిసంబంధ మెంతమాత్రము లేదు.

ఇట్లు నిత్యజ్ఞానస్వరూపమగు బ్రహ్మమునకు నీక్షితృత్వమును బ్రదర్శిం
 చుటచే జగత్కారణత్వ ముచితమే యని ప్రసాధించి యనేకాత్మకమగు
 ప్రధానము జగత్కారణము గావలయుగాని యసంహతమగు బ్రహ్మము గాదను
 పూర్వపక్షియాక్షేపమును “యదప్యుక్తం ... బ్రహ్మణ ఇతి” యని యనువదించి
 యద్దానిని “తత్ప్రధానస్యాశబ్దత్వేనైవ ప్రత్యుక్తమ్” ని నిరసించుచున్నారు.
 ప్రధానస్య=ప్రధానము అశబ్దత్వేనైవ = శబ్దముచే నెంతమాత్రము ప్రతిపాదించఁ
 బడలేదని చెప్పబడుటచేతనే, తత్=అ పూర్వపక్షము, ప్రత్యుక్తం=త్రోసివేయఁ
 బడుచున్నది. అనఁగా శ్రుతిచేఁ బ్రతిపాదించబడిన యర్థము శ్రుతిచే
 ప్రతిపాదించబడిన విధముననే గ్రహింపవలయునుగాని వేతాక విధమున
 నద్దానిని గ్రహింప యత్నింపఁగూడదని తాత్పర్యము. అట్లయినచోయుక్తి
 యుక్తము గాకపోయినను శ్రుత్యుక్తత్వవ్యాజమున బ్రహ్మమునేజగత్కారణ
 ముగ గ్రహింపవలయునా యన బ్రహ్మము జగత్కారణమే యనుట
 శ్రుత్యుక్తమే గాక యుక్తియుక్తముగూడ ననియు నట్టి యుక్త్యతిశయము
 ముందుఁ బ్రదర్శింపబడుచున్న దనియు “యథాతు... ఇత్యేవమాదినా” యను
 భాష్యముచే బ్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్నది. ‘న విలక్షణత్వాదన్యత తాత్వంచశబ్దాత్త’ను
 సూత్ర మాదిగా గలిగిన యెనిమిది సూత్రములు గలిగిన విలక్షణత్వాధికరణ
 మున బ్రహ్మమే జగత్కారణమనియుఁ బ్రధానాదు లెంతమాత్రము జగత్కారణ
 ములు గానేరవనియు యుక్తిచే నిరూపింపబడుచున్నదని తాత్పర్యము. ॥గి॥

ఛాందోగ్యషష్ఠప్రపాఠకమున వినవచ్చెడి సచ్చబ్రహ్మచ్యమున కీక్షితృ
 త్వము వినవచ్చుటవలన నయ్యది చేతనమగు బ్రహ్మముగాని యచేతనమగు
 ప్రధాన మెంతమాత్రము గానేరదని నిర్వచింప నా యీక్షితృత్వ మచేతనమగు
 ప్రధానమునకుఁగూడ ఘటింపఁజేయవచ్చుననియు నెంతమాత్రమునజగత్కారణము
 చేతనమని చెప్పటసమంజసము గానేరదనియుఁ జిలించి సాంఖ్యుఁ డిట్లు పలుకు

అత్రాహ—యదుక్తం నాచేతనే ప్రధానం జగత్కారణమీక్షితృత్వ
ప్రవణాదితి, తదన్యథాప్యవపద్యతే, అచేతనేఽపి చేతనవదుపచారదర్శనాత్ ।
యథా ప్రత్యాసన్నవతనతాం నద్యాః కూలస్యాలక్ష్య 'కూలం పిపతిషతీ' త్వ
చేతనేఽపి కూలే చేతనవదుపచారో దృష్టః । తద్వదచేతనేఽపి ప్రధానే ప్రత్యా
సన్ననగ్రే చేతనవదుపచారో భవిష్యతి "తదైక్షత" ఇతి । యథా లోకే కశ్చిచ్ఛే
తనః స్వాత్వా భుక్త్వా చాపరాష్ట్రే గ్రామం రథేన గమిష్యామి తీక్షి త్వానంతరం
తథైవ నియమేన ప్రవర్తతే, తథా ప్రధానమపి మహదాద్యాకారేణ నియమేన
ప్రవర్తతే । తస్మిచ్ఛేతనవదుపచర్యతే కస్మాత్పునః కారణాద్విహాయ ముఖ్యమిక్ష్య

చున్నాడని సాంఖ్యవచనము "అత్రాహ" మున్నగు వాక్యముతో నుపక్రమింప
బడుచున్నది. "యదుక్తం ... ఈక్షితృత్వప్రవణాత్"ని వేదాంతియొక్క
మతమును సాంఖ్యుడనువదించి "తదన్యథా ప్రవృత్తవద్యతే" ఈయాక్షేపము
మతీయొకవిధమునఁగూడ నమర్థింపఁబడుచున్నదని చెప్పుచున్నాడు. అద్దానికి
సమాధానము "అచేతనేఽపి చేతనవదుపచారదర్శనాత్"ని సంగ్రహముగఁ
జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా, జేతనమందువలెనే యచేతనమందుఁగూడ
నీక్షితృత్వమునకు 'ఉపచారదర్శనాత్', = గౌణవ్యవహారము చూడఁబడుటవలన,
ప్రధానమునకుఁ జేతనమునకువలె ముఖ్యేక్షితృత్వము సంభవింపకపోయినను
గౌణేక్షితృత్వము సంభవించుననియు దానంజేసి ఛాందోగ్యవృత్తపాఠకమునందలి
సచ్చబ్దవాచ్యము ప్రధానముగాని బ్రహ్మము గానేరదని భావము. సంగ్రహ
వాక్యము "యథా ప్రత్యాసన్నవతనతాం ... ఉపచర్యతే" యను భావ్యముచే
వివరింపఁబడుచున్నది. ఇందు "యథా ... ఉపచారో దృష్ట" యనునది
దృష్టాస్తము. నద్యాః = నదిసంబంధమగు, కూలస్య = గట్టుయొక్క, ప్రత్యా
సన్నవతనతాం = కొంచెముకాలములోఁ గూలిపోవుటకుఁదగు నవస్థను, ఆలక్ష్య =
చూచి, కూలం = తీరము, (గట్టు) పిపతిషతీతి = పడినిచ్చయించుచున్నదని,
కూలే = గట్టు, అచేతనేఽపి = జడమైనను, చేతనవత్ = చేతనమందువలె,
ఉపచారః = గౌణమగు వ్యవహారము, దృష్టః = తెలియఁబడుచున్నదో, యాతీరుననే
దాష్టాన్తికమందుఁగూడ నని "తద్వత్ ... తదైక్షత ఇతి" యని చెప్పుఁబడుచున్నది.
ప్రత్యాసన్ననగ్రే = సృష్ట్యస్మృత్యుమగు ప్రధానమందు గౌణేక్షణవ్యవహారము
సమంజసమని భావము. ప్రధానమందలి గౌణేక్షణము వేఱొకదృష్టాస్తపురస్కరముగ
"యథా లోకే ... నియమేన ప్రవర్తతే" యని చూపఁబడుచున్నది. మహదాద్యా
కారేణ, ఆదిశబ్దముచే, అహంకారము, ఏకాదశేంద్రియములు, పంచతన్మాత్రలు,
పంచమహాభూతములు, ఈ యజ్జలమగు జగత్తును గ్రహింపఁబడుచున్నవి.

తృత్వమాపచారికం కల్వ్యతే, “తత్తేజ ఐక్షత” తా ఆప ఐక్షన్త (ఛాం. 6.2.3.4) ఇతి చాచేతనయోరప్యప్తేజసోశ్చేతనపదుపచారదర్శనాత్ । తస్మాత్సత్కర్తృక మపీక్షణమాపచారికమితి గమ్యతే; “ఉపచారప్రాయే వచనాది”తి । ఏవం ప్రాప్తే ఇదం సూత్రమారభ్యతే—

పైవిధమునఁ బ్రధానమందు నీక్షితృత్వము గౌణమని ఫలితము “తస్మాత్చేతనపదుపచర్యతే” యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది.

ఇట్లు ప్రధానమందు “తదైక్షత” యనుచో వినఁబడు నీక్షణము గౌణమని పలుక మధ్యస్థుఁడు “తదైక్షత ” యనునపుడు వినఁబడెడి యీక్షితృత్వము గౌణమని కల్పించుటకుఁ గారణమేమని “కస్మాత్...కల్వ్యతే” యని ప్రశ్నింప నందులకు సమాధానమును సాంఖ్యుఁడు “తత్తేజ ఐక్షత...ఉపచార దర్శనాత్”ని చెప్పుచున్నాఁడు. అనగా నుత్తరగ్రంథమున “ఆ తేజము ఈక్షణ మును జేసెను, ఆ యుదకము లీక్షణము జేసినవి” యని యచేతనములగు తేజఃదకములయందుఁ జేతనమునకువలెనే యీక్షణము వినఁబడుటవలన నయ్యది యెల్లాపచారికమగుచున్నదో యాతీరుసనే ‘తదైక్షత’ యనుచో విన బడెడి సదీక్షణముగూడ నాపచారికమనియే గ్రహింపవలయునని తాత్పర్యమని “తస్మాత్...గమ్యతే” యని చెప్పఁబడుచున్నది. సత్కర్తృకం ఈక్షణం = సత్తుచే జేయఁబడిన యీక్షణము అనఁగా “తదైక్షత” యనుచో నీక్షణము “తత్తేజ ఐక్షత, తా ఆప ఐక్షన్త” యనుచో వినఁబడెడి యీక్షణ మచేతనము లగు నప్తేజస్సులతో సంబంధించినదగుటచే నాపచారికమని చెప్పట యుక్త మగునే కాని ‘తదైక్షత’ యనుచో సదీక్షణము ముఖ్యముగాక యాపచారిక మగుటకుఁ గల కారణ మేమన—“ఉపచారప్రాయే వచనాత్”ని చెప్పఁబడు చున్నది. అనఁగా నచ్చో “తత్తేజ ఐక్షత, తా ఆప ఐక్షన్త” యని బహుళముగా వినవచ్చెడి యాపచారికేక్షణములయందు ‘తదైక్షత’ యను నీక్షణముగూడ విన వచ్చుటవలన నియ్యదియుఁగూడ గౌణేక్షణమే యని తలంపఁబడవచ్చునని యభిప్రాయము. ఇట్లు సాంఖ్యాశయము సిద్ధముగాఁగ నందులకు సమాధాన ముగా, ఇదం సూత్రం = ఈదిగువఁ జెప్పఁబోవు. “గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్”ను, సూత్రము, ఆరభ్యతే = ఆరంభింపఁబడుచున్నది—

సూత్రమునందు ‘ఈక్షతిః’ అను పద మధ్యాహారముచేసి యర్థమును యోజింపవలయును. ‘ఈక్షతిః, గౌణః చేత్త’ను సూత్రావయవముచే సాంఖ్య పూర్వపక్ష మనువదింపఁబడుచున్నది. అద్దాని యర్థమే “యదుక్తం...ఈక్షతి” యని చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వపక్షము సూత్రమేందలి నశ్శోపదముచే నిరాక రింపఁబడుచుది. నశ్శోపదముయొక్క యర్థము “తదగ్రత్త”ని చెప్పఁబడు చున్నది.

గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్

యదుక్తం ప్రధానమచేతనం సచ్ఛబ్దవాచ్యం తస్మిన్నాపచారిక.
 ఈక్షతిః, అప్తేజసోరివేతి, తదనత్ | కస్మాత్ | ఆత్మశబ్దాత్ | “సదేవ సోమ్యేద
 మగ్ర ఆసీత్” ఇత్యుపక్రమ్య “తదైక్షత తత్తేజోఽసృజత” (ఛాం. 6-2-1-3)
 ఇతి చ, తేజోఽబన్నానాం సృష్టిముక్త్యా తదేవ ప్రకృతం సదీక్షిత్య, తాని చ
 తేజోఽబన్నాని దేవతాశబ్దేన పరామృశ్యాహ—“సేయం దేవతైక్షత హంతా
 హమిమాస్మిసో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనా ఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకృ
 తత్ = పూర్వపక్షము, అనత్ = అత్యంతము తుచ్ఛము. తుచ్ఛ మొద
 వలన నని ‘కస్మాత్’ని పూర్వపక్షి యడుగ హేతువు ‘ఆత్మశబ్దాత్’ని చెప్పఁ
 బడుచున్నది. సచ్ఛబ్దవాచ్యమగు జగత్కారణ మాత్మశబ్దముచే బరామర్శింపఁ
 బడుటవలన నీక్షణము ముఖ్యమేగాని గౌణ మెంతమాత్రము గాదని యభిప్ర
 యము. హేతుపద ముత్తరగ్రంథముచే వివరింపఁబడుచున్నది. ఉత్తరగ్రంథ
 ముచే ఛాందోగ్యవృత్తప్రపాఠకముయొక్క రెండవఖండమందలి 1, 3వ వాక్యము
 లకును, మూడవఖండమందలి రెండవవాక్యమునకును గల యర్థసందర్భమును
 దిలకించినచో సచ్ఛబ్దవాచ్యము చేతనమే యనియు సచ్ఛబ్దవాచ్యమునకు వినఁ
 బడెడి యీక్షతి ముఖ్యమేగాని గౌణ మెంతమాత్రము గాదనియుఁ దెలియ
 వచ్చుటంజేసి సచ్ఛబ్దవాచ్యము బ్రహ్మమేకాని ప్రధాన మెంతమాత్రము గాదని
 “సదేవ సోమ్యేదమగ్రే...ఆత్మశబ్దప్రయోగ ఉపపద్యేత” యను భాష్యముచే
 జెప్పఁబడుచున్నది. ఎట్లన—రెండవఖండికయొక్క మొదటివాక్యము “సదేవ
 సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్”ని ప్రారంభింపఁబడియెను. పిమ్మట మూడవవాక్యమునందు
 “తదైక్షత తత్తేజోఽసృజత” యను వాక్యమునందలి తచ్ఛబ్దముచే నా సచ్ఛబ్ద
 ర్థము పరామర్శింపఁబడియెను. ఇందలి తచ్ఛబ్దముచే నిర్దిష్టమగు సచ్ఛబ్దవాచ్యము
 క్రమముగఁ తేజస్సు, ఉదకములు, అన్న మను మూడుభూతములను సృజించినట్లు
 శ్రుతి చెప్పి పిమ్మట మూడవఖండికయొక్క రెండవవాక్యమునందు “హంత =
 ఆహా, అహం = నేను, ఇమాః = ఈ పరిదృశ్యమానములగు, తిస్రః = మూడగు,
 దేవతాః = దేవతలనే, అనేన = ఈ, జీవేన = జీవరూపమగు, అత్మనా = స్వరూ
 పముచే, అనుప్రవిశ్య = వెనువెంటఁ బ్రవేశించి, నామరూపే = నామరూపము
 లను, వ్యాకరవాణి = విశేషించి చేయుచునని, సా = ఆ, ఇయం = ఈ,
 దేవతా = దేవత, యన సత్తు, ఐక్షత = సంకల్పించెనని వినవచ్చుటచే, నా
 శ్రుతి, ప్రకృతమునఁ దెలియపఁచెడి యీక్షిత యగు సత్తును అద్దానిచే సృజింపఁ
 బడిన తేజోఽబన్నము లను, దేవతాశబ్దముచేతఁ బరామర్శించి యా తేజోఽబన్న

వాణి” (ఛాం. 6-3-2) ఇతి । తత్ర యది ప్రధానమచేతనం గుణవృత్త్యక్షీత్యు
కత్యైత, తదేవ ప్రకృతత్వాత్ప్రేయం దేవతేతిపరామృత్యైత । న తదా దేవతా
జీవమాత్మశబ్దేనాభిదధ్యాత్ । జీవో హి నామ చేతనః శరీరాధ్యక్షః ప్రాణానాం
ధారయితా తత్ప్రసిద్ధేర్నిర్వచనాచ్చ । స కథమచేతనస్య ప్రధానస్యాత్మా
భవేత్ । ఆత్మా హి నామ స్వరూపమ్ । నాచేతనస్య ప్రధానస్య
చేతనో జీవః స్వరూపం భవతుమర్హతి । అథ తు చేతనం బ్రహ్మ ముఖ్యమిక్షీత్యు
పరిగృహ్యతే తస్య జీవవిషయ ఆత్మశబ్దప్రయోగ ఉపపద్యతే । తథా “స య
ములయందు జీవునియొక్క రూపముతోఁ దాఁ బ్రవేశించి నామరూపములఁ జేసెద
నని సచ్చబ్రహ్మచ్యము సంకల్పించినట్లు చెప్పుచున్నదని ప్రకరణసందర్భమగు
నర్థము నిర్వచింపఁబడినది. ఇట్టి యర్థవిశేషమువలన లభించెడి యభిప్రాయము
“తత్ర యది...భవతుమర్హతి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా
నీప్రకరణమున సచ్చబ్రహ్మచ్యము గుణవృత్తిచే నచేతనమగు ప్రధానమును
గల్పించినచో నా ప్రధానమే ప్రకృతమగుటచే “సా ఇయం దేవతా =
ఆ యీ దేవత” యని పరామర్శింపఁబడవలయునుగదా ? అట్లయినచోఁ
బ్రధానమనెడి దేవత జీవు నాత్మశబ్దముచే “జీవేనాత్మనా” యని
చెప్పకపోవలయును. ఏలయన నందులకు హేతువు “జీవో హి నామ...
నిర్వచనాచ్చ” యను గ్రంథముచే జీవస్వరూపనిర్వచనము చెప్పఁబడుచున్నది.
జీవుడనఁ జేతనుడను శరీరమునకుఁ బ్రభువును, ప్రాణములను ధరించినవాఁడునని
యర్థము. జీవస్వరూప మిట్టిదనుటకు హేతువు “తత్ప్రసిద్ధేర్నిర్వచనాచ్చ” యని
చెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా లోకమున జీవుఁడు చేతనుడను ప్రసిద్ధి యుండుట
వలనను “జీవ ప్రాణధారణే” యని జీవశబ్దార్థనిర్వచనమువలనను నని భావము.
ఇట్టి జీవస్వరూపమును నిరూపించి యట్టి జీవస్వరూప మచేతనమగు ప్రధానమునకు
స్వరూప మెంతమాత్రము గాదని “స కథమచేతనస్య ప్రధానస్యాత్మా భవేత్”ని
యధిక్షేపింపఁబడుచున్నది. ఇచట నాత్మశబ్దము స్వరూపపరమని “ఆత్మా హి
నామ స్వరూపమ్” ని చెప్పఁబడుచున్నది. అధిక్షేపవాక్యము “నాచేతనస్య...
అర్హతి” యని వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నచేతనమగు ప్రధానమునకుఁ
జేతనుడగు జీవుఁడు స్వరూప మెంతమాత్రము గానేరఁడని భావము.

ఇట్లు సచ్చబ్రహ్మచ్యము ప్రధానము గాదని నిరసించి సచ్చబ్రహ్మచ్యము
చేతనమగు బ్రహ్మమే యనియు ముఖ్యమగు నీక్షిత యనియు గ్రహించినచో
“జీవేనాత్మనా” యను జీవవిషయకమగు నాత్మశబ్దప్రయోగము సమంజసమగునని
“అథ తు ... ఉపపద్యతే” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా
సచ్చబ్రహ్మచ్యము చేతనమగు బ్రహ్మమనియు న్నచట వినవచ్చెడి యీక్షణము

ఏహోఽణిమైతదాత్మమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో” (ఛాం. 6-14-3) ఇత్యత్ర “స ఆత్మా” ఇతి ప్రకృతం సదానిమానమాత్మానమాత్మ శబ్దేనోపదిశ్య “తత్త్వమసి శ్వేతకేతో” ఇతి చేతనస్య శ్వేతకేతోరాత్మత్వేనోపది శతి, అప్తేజసోస్తు విషయత్వా దచేతనత్వం నామరూపవ్యాకరణాదా చ ప్రయోజ్యత్వేనైవ నిర్దేశాత్ । స చాత్మశబ్దవత్కించిన్సుఖ్యత్వే కారణమస్తి ముఖ్యముగాని గౌణ మెంతమాత్రము గాదనియు భావము. ఇంతియ కాదు; ఉపసంహారమునందు నెనిమిదవఖండము మొదలు పదునాఠవఖండమువఱకుఁ గల తొమ్మిదిఖండములచేఁగూడఁ దొమ్మిదిపర్యాయములు బహుదృష్టాంతపురస్కరముగ్న “యః = ఏ జగత్కారణముగా వినవచ్చెడి సచ్చబ్రహ్మము గలదో, సః = అదియే. ఏవః = ఈ యవరోక్షమునఁ దెలియవచ్చెడి, అణిమా = సూక్ష్మమగు నాత్మయే. ఇదం సర్వం = ఈ పరిదృశ్యమానమగు జగమంతయు, ఏతదాత్మ్యం = ఈ సదాఖ్యమగుదానిస్వరూపమే. తత్ = ఆ సదాఖ్యమే, సత్యం = త్రికాలా బాధ్యము. సః = అదియే, ఆత్మా = జగత్సాక్షియగు ప్రత్యక్షస్వరూపము. శ్వేతకేతో! తత్ = ఆ సచ్చబ్రహ్మమే, త్వం = నీవు, అసి = అగుచున్నావ”ను శ్రుతియందు “సః ఆత్మా” యను ప్రకృతం = ప్రకరణసందర్భమున వినవచ్చు నట్టియు, అణిమానం = సూక్ష్మమగునట్టియు, ఆత్మానం = ఆత్మయగు, సత్ = సత్తనుదానిని, ఆత్మశబ్దేన “ఆత్మా” యను శబ్దముచే, ఉపదిశ్య = ఉపదేశించి, చేతనుడగు శ్వేతకేతువునకు, ఆత్మత్వేన = స్వరూపముగా “తత్త్వమసి శ్వేత కేతో” యని యుపదేశింపఁబడుచున్నది. కావున చేతనుడగు శ్వేతకేతువునకు స్వరూపమునగా వినవచ్చెడి సచ్చబ్రహ్మము సర్వవిధములఁ జేతనమే యైతీర వలయునని “తథా...ఉపదిశతి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ఇంతవఱకు “తదైక్షత” యనుచో ముఖ్యేక్షితృత్వమును బ్రదర్శించి “తత్తేజఃక్షత” “తా ఆపఃక్షన్త” యనుచో నీక్షణము గౌణమే యని ప్రదర్శింప “అప్తేజసోస్తు విషయత్వాదచేతనత్వమ్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇచట ‘తు’ శబ్ద ముచేఁ బూర్వవైలక్షణ్యము చూపఁబడుచున్నది, అప్తేజస్సులు విషయము లగుటంజేసి యవి యచేతనము లగుటయే యిట వైలక్షణ్యము. అప్తేజస్సులు విషయము లనుటకు హేతువు ‘నామరూపవ్యాకరణాదా = నామరూపవిభాగ ముచేయుటయందుఁ, గర్తయగు సత్తుచే ప్రయోజ్యత్వేనైవ = విషయభావము చేతనే, నిర్దేశాత్ = నిర్దేశింపఁబడుటవలన; ఇయ్యవి విషయములుగావున సచేత నములని భావము. ఇట్లు విషయములగు సప్తేజస్సులయందు వినవచ్చెడి యీక్షణము ‘తదైక్షత’ యనుచో వినవచ్చెడి యీక్షణము ముఖ్యమగు ననుటకుఁ గారణముగ నాత్మశబ్దము వినఘన్మునట్లు, ‘తత్తేజఃక్షత’ ‘తా ఆపఃక్షన్త’.

యుక్తం కూలవద్దాణత్వమిక్షితృత్వస్య । తయోరపి చ సదధిష్ఠితత్వాపేక్షమే
వేక్షితృత్వమ్ । సత స్వాత్మశబ్దాన్న గౌణమిక్షితృత్వసత్త్వక్తమ్ ౬॥

అథోచ్యేతాచేతనేపి ప్రధానే భవత్వాత్మశబ్దః, ఆత్మనః సర్వార్థ
కారిత్యాత్, యథా రాజ్ఞః సర్వార్థకారిణి భృత్యే భవత్వాత్మశబ్దో మమాత్మా
భద్రసేన ఇతి ప్రధానం హి పురుషస్వాత్మనో భోగావహర్గా కుర్వదుపకరోతి రాజ్ఞః

యనుచో వినఁబడకపోవుటచే నీ యప్తేజస్సులయొక్క యీక్షణము గౌణేక్షణమే
గాని ముఖ్యేక్షణ మెంతమాత్రము గాదని “న చ...ఈక్షితృత్వస్య” యను
భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఆత్మశబ్దవత్ = ఆత్మశబ్దమట్లు, ముఖ్యేక్షణబోధక
మగు కారణము, కూలవత్ = “కూలం పిపతిపతి” అనుచో గౌణేక్షణమువలె.

ఇట్లు ప్రకరణసందర్భముచేతను శబ్దార్థస్వరస్యముచేతను నిచట గౌణ
ముఖ్యేక్షణవిభాగముచేసి యప్తేజస్సులయందు వినఁబడెడి యీక్షణమునందలి
రహస్యము “తయోరపి...ఈక్షితృత్వమ్”ని వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా
నప్తేజస్సు లచేతనము లగుటచే నవ్వానికి ముఖ్యమగు నీక్షణము సంభవించకపోయి
నను నయ్యవి సదధిష్ఠితములగుటంజేసి సత్కర్తృకమగు నీక్షణము వానియం
దారోపింపఁబడి “అయో దహతి” = ఇనుము కాల్చుచున్నది. యనునట్లు శృతి
యందుఁ జెప్పఁబడియెఁగావున గౌణేక్షణమని భావము. సదధిష్ఠితత్వాపేక్షం =
సత్తుచే సదధిష్ఠింపఁబడుట నవేక్షించినట్టి సూత్రార్థము “సతః...ఇత్సుక్తం” అని
యుపసంహరింపఁబడుచున్నది. ౬॥

పూర్వసూత్రముచే సచ్చబ్దవాచ్యము చేతనబోధకమగు నాత్మశబ్దముచే
బరామర్శచేయఁబడుటవలన సచ్చబ్దవాచ్యము చేతనమే యగుటంజేసి “తదైక్షిత”
యనుచో నీక్షణము ముఖ్యమే యని నిరూపింప సాంఖ్యుఁ డాత్మశబ్దము
కేవలచేతనవాచియే యని చెప్పట కవకాశము లేదనియు నచేతనమగు ప్రధాన
మందుఁగూడ వినియోగముఁ జెందుటకు సావకాశము కలదనియు “అథోచ్యేతా
చేతనేపి ... ఆత్మశబ్ద” యని పలుకుచున్నాఁడు. అందులకు హేతువు
“ఆత్మనః సర్వార్థకారిత్యాత్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ హేతువాక్యము
తంత్రముచే సుచ్చరింపఁబడుటవలన రెండర్థములను గలిగియున్నది. అందు
మొదటియర్థము—ప్రధాన మాత్మకు భోగావహర్గరూపములగు సకలకార్యములను
జేయుటచేఁ బ్రధానమును నాత్మ యనఁ బురుషుఁడు దన యాత్మగాఁ దలంచుటం
జేసి ప్రధానమం దాత్మశబ్దము గౌణముగఁ బరఁగుచున్నదని “యథారాజ్ఞః ...
సంధివిగ్రహోదిషు వర్తమాన” యని దృష్టానపురస్కరముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది
సర్వార్థకారిణి = సమస్తములగు కార్యములను నెఱవేర్చునట్టి యని.

ఇవ భృత్యః సంధివిగ్రహాదిషు వర్తమానః । అథ వైక ఏవాత్మశబ్దశ్చేతనాచేతన
విషయా భవిష్యతి, భూతాత్మేంద్రియాత్మేతి చ ప్రయోగదర్శనాత్ । యథావక
ఏవ జ్యోతిఃశబ్దః క్రతుజ్వలనవిషయః । తత్ర కుత ఏతదాత్మశబ్దాదీక్ష తేరగణభ్య
మిత్యత ఉత్తరం పఠతి—

తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్

స ప్రధానమచేతనమాత్మశబ్దాలంబనం భవితుమర్హతి 'స ఆత్మా' ఇతి పృక్వతం

ఇంకా రెండవయరము — ఆత్మశబ్దమునకు సకలార్థకారిత్యాత్ సానారములను బోధించెడి శక్తి యుండుటవలన గాణముగనేగాక ముఖ్యముగాఁ గూడఁ బ్రధానమం దీక్షితృత్వము సంభవింప నొప్పునని “అథవా...క్రతుజ్వలన విషయ” యని దృష్టాంతపురస్కరముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా నొకేజ్యోతి శ్శబ్దము జ్యోతిఃప్రమాదిక్రతువును, నగ్నినిఁగూడ నెట్లు బోధించుచున్నదో యట్లే యొకయాత్మశబ్దమే చేతనమును నచేతనమునుగూడ బోధించుచున్నదని భావము. కావునఁ బ్రధానమందలి యీక్షణ మాత్మశబ్దమునకుఁ బ్రయోగ మున్నంత మాత్రమున ముఖ్యమని చెప్పటకు వీలులేదు. కావున గాణమే యని సాంఖ్యుఁడు పలుక నందులకు సమాధానము సూత్రకారులచేఁ జెప్పఁబడుచున్నదని సమాధాన రూపమగు సూత్రము “తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్”ని యుపదర్శింపఁబడు చున్నది— పూర్వసూత్రమునుండి యీసూత్రమునందు నజ్ఞపదము ననువృత్తి చేయుటచేఁ బూర్వపక్షము ‘స’ యని నిషేధింపఁబడుచున్నది. అట్టిపూర్వపక్ష నిరాసము “స ప్రధానం ... అర్హతి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా నచేతనమగు ప్రధానము నాత్మశబ్దముచేఁ జెప్పట యుక్తము గాదని భావము. హేతురూపమగు సూత్రము “స ఆత్మా... ఇతి మోక్షోపదేశాత్”ని వ్యాఖ్యానముచేయఁబడుచున్నది. ఇచట తన్నిష్ఠస్య = ఆత్మశబ్దముచేఁ బరామర్శింపఁబడిన సత్పదార్థమునందు నిష్ఠగలవానికి, మోక్షోపదేశాత్ = మోక్షము గలుగునని శ్రుతి యుపదేశించుటవలన నని సూత్రార్థము.

ఛాందోగ్యమందుఁ దొమ్మిదిసారు లభ్యాసము గావింపఁబడిన “స య ఏషోఽణిమా ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్త్వం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేత కేతో” యను వాక్యమున ‘స’ ఆత్మా యను పదములచే నణిమాన మృగ సూక్ష్మ మగు సత్పదార్థమును గ్రహించి మోక్షమునొందింపఁదగిన శ్వేతకేతువు నకు “తత్త్వమసి శ్వేతకేతో” యని యాత్మ యగు సత్పదార్థముయొక్క నిష్ఠ నుపదేశించి పిమ్మట (బదునాల్గవఖండమందలి రెండవవాక్యమగు “ఆచార్యవాన్... నంపత్యే” యను వాక్యముచే మోక్ష ముపదేశించుటవలన సత్పదార్థము

సదాశిమానమాదాయ తత్త్వమసి శ్వేతకేతో, ఇతి చేతనస్య శ్వేతకేతోర్మోక్ష
యితవ్యస్య తన్నిష్ఠాముపదిశ్యే 'ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద' "తస్య తావదేవ చిరం
యావన్నవిమోక్ష్యే | అథ సంపత్సే" (ఛాం. 6. 14-2) ఇతి మోక్షోపదే
శాత్ | యది హ్యచేతనం ప్రధానం సచ్చబ్రహ్మచ్యం తదనీతి గ్రాహయే
న్ముముక్షుం చేతనం సస్తమచేతనోఽనీతి తదా విపరీతవాది శాస్త్రం పురుషస్యా
సర్థాయేత్యప్రమాణం స్వాత్ | స తు నిర్దోషం శాస్త్రముప్రమాణం కల్పయితుం
యత్కమ్ | యది చాజ్ఞస్య సతో ముముక్షోరచేతనమనాత్మానమాత్మేత్వపదిశే
శ్చ)మాణభూతం శాస్త్రం స శ్రద్ధధానతయాఽంధగోలాంగూలన్యాయేన

ప్రధాన మంతమాత్రము గాదని యభిప్రాయము. ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుడు
గలిగిన యనఁగా నాచార్యోపదేశమును బడసినట్టి, పురుషః = పురుషుడు,
వేద = తెలిసికొనుచున్నాడు. తస్య = ఆచార్యోపదేశమును బడసినవానికి,
యావత్ = ఎంతకాలము, న విమోక్ష్యే = శరీరమునుండి వేటుకాఁడో
తావత్ ఏవ = అంతకాలమే, చిరం = విశేషము, అనఁగా బ్రాగ్భాను
భవము, అథ = శరీరపాతానంతరము, సంపత్సే = సత్పదార్థమును బొందఁ
గలడు. సచ్చబ్రహ్మచ్యమును సాంఖ్యాభిమతమగు ప్రధానముగా గ్రహించినచో
గల్గు ననర్థము "యది హ్యచేతనం... అనర్థం చ ఋచ్చేత్త"ను భాష్యముచే
నిరూపింపఁబడుచున్నది. మోక్షేచ్ఛగలిగినట్టి చేతననకు సచేతనమగు ప్రధాన
మును "తత్ = అయ్యది, అసి = నీ వయితివి. అనఁగా
అచేతనః = అచేతనుడవు, అసి = అయితివని, గ్రాహయేద్యది =
జ్ఞానమును గలిగింపఁజేసినచో, శాస్త్రము విపరీతమును బోధించుటవలనఁ
బురుషున కనర్థహేతువుగఁ బరిణమించుటచేఁ అప్రమాణం = పురుషు
లకుఁ బ్రమాణముకానిదైయగును. అట్లు శాస్త్రము నప్రమాణముగఁ
జేయుట యుక్తముకాదుగదా! అనఁగా శాస్త్రమున కపార్థకల్పనము జేయుట
యుక్తముకాదని యభిప్రాయము. సాంఖ్యాభిమతమగు నర్థము పురుషున కనర్థ
మెట్లగునను విషయము "యది చాజ్ఞస్య... న ప్రతిపద్యేత" యను భాష్యముచే
వివరింపఁబడుచున్నది. అజ్ఞుడైన ముముక్షువునకు సనాత్మయు సచేతనమును
నగుదాని నాత్మయని శాస్త్రముపదేశించినచో ముముక్షువు శ్రద్ధచే సంధగోలాం
గూలన్యాయమున "తదాత్మదృష్టిం" తత్ = ఆ యచేతనమునందు, ఆత్మదృష్టిం =
ఆత్మ యను బుద్ధిని, విడువఁడు. అద్దానికంటె భిన్నమగు నాత్మను బొందనేరఁడు.
కావునఁ బురుషార్థము నుండి భ్రంశమునొందును. అనర్థముపాలగునని యర్థము.
అంధగోలాంగూలన్యాయ మన నిచట నొక కీర్థ గలదు. అద్దెదియన నొకా
నొక సమయమున నొకగుడ్డివాఁడు మార్గముదష్ఠి త్రోవ తెలియక చిక్కుపడు
చుండ నొకదుష్టుడు వానిఁ జూచి జాలిగలవానివలె నభినయించి యొకయాఁబోతు

తదాత్మదృష్టిం న పరిత్యజేత్, తద్వ్యతిరిక్తం చాత్మానం న ప్రతిపద్యేత్, తథా నతి పురుషార్థా ద్విహన్యేతానన్ధం చ ఋచ్ఛేత్, తస్మా ద్విధా స్వరాద్యర్థిన్ ౨గ్నిహోత్రాదిసాధనం యథాభూత ముపదిశతి తథా ముముక్షోరపి 'స ఆత్మా తత్త్వ మసి శ్లేతకేతో', ఇతి యథాభూతమేవాత్మానముపదిశతీతి యుక్తమ్ । ఏవం చ సతి తప్తపరశుగ్రహణమోక్షదృష్టా నైవ సత్వాభిసంధస్య మోక్షోపదేశ

యొక్కతోక నాగ్రుడ్డిచాచితే కిచ్చి యియ్యది సిచ్చ నీయింటికి జేర్చగలదని చెప్పెను. పాప మా యంభుడు వంచకుడగు నాపురుషునిమాటలు విని యొక్కతోకను గట్టిగఁ బట్టుకొని విడువకుండెను. దానంజేసి యాబోతు గంతులు నెనుటయు గ్రుడ్డివాఁడు తోకను విడువకుండుబయును గలుగ గ్రుడ్డివాఁ డనర్థ మును బొందెను. అతీరుననే యచేతన మగు ప్రధానమును దా నని తలంచువాఁడు భంశముఁజెందును. కావునఁ జేతనుడగు ముముక్షువునకుఁ జేతనమగు సత్పదార్థముతో సభేదమునే శాస్త్రము "తత్త్వమసి" యను వాక్యముచే బోధించుచున్నదని దెలియవలయునని "తస్మాత్ ... యుక్తమ్" ను భాష్యముచే నుపసంహారముచేయఁబడుచున్నది. అనఁగా స్వరాదుల నభిలషించువానికి నగ్నిహోత్రాదిసాధనము నెట్లు శాస్త్రము యథోచితముగ నుపదేశించుచున్నదో యాతీరుననే మోక్షాభిలాషికిగూడ యథోచితమగు నాత్మనే శాస్త్రముపదేశించుచున్నదని యనుట సమంజసమని భావము. ఇట్టియర్థమును గ్రహించుటచే ఛాందోగ్యవ్యవప్రపాతకమునఁ బదునావళుండముందలి సత్వాభిసంధునకు మోక్షమలవడుటకుఁగాను బ్రదర్శింపఁబడిన "తప్తపరశుగ్రహణము, రాజభటుల నుండి మోక్ష మ"ను దృష్టాంతము సమంజస మగునని "ఏవం చ సతి ... ఉప పద్యతే" యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది.

ఒకానొకచోర్యమున రాజభటు లిద్దఱును చోర్యముచే నధిక్షేపించిరి. ఉభయులును చోర్యమును గావింపలేదని నిరసించిరి. అంతట నాచోరులను దప్త పరశుగ్రహణముచే యధార్థమును రుజువుచేయవలయునని శాసింప నుభయులును దప్తపరశువును గ్రహించిరి. అందు దొంగతనముఁ గావింపనివాడు సత్యముచే గాపాడఁబడి రాజభటులచే విడువఁబడెను. పెండవ వాఁ డన్ననో యన్యతముచే దప్తపరశుగ్రహణముచేసి దగ్ధహస్తుఁ డగుటయేగాక కారాగృహవాసి యయ్యెను. కావునఁ బైఁజెప్పినతీరునఁగాక యచేతనమగు ప్రధానమే నీవని యుపదేశించి నచో నయ్యది ముఖ్యమగు సదాత్మతత్వోపదేశముగాక యముఖ్యమగు సదాత్మ తత్వోపదేశమగుచు సంపదుపా సిమాత్రమై యనిత్యఫలమును గలుగఁజేయును. దానంజేసి యిచట మోక్షోపదేశమే చేయఁబడలే దనవలసివచ్చునని ప్రధానము

ఉపపద్యతే । అన్యథా హ్యముఖ్యే సదాత్మతత్త్వోపదేశే “అహముక్థమస్మీతి విద్యాత్” (ఐ. ఆర. 2. 1. 2. 6) ఇతివ త్సంపన్నాత్రమిదమనిత్యఫలం స్యాత్ । తత్తే మోక్షోపదేశో నోపపద్యతే । తస్మాన్న సదణిమన్యాత్మశబ్దస్య గౌణత్వమ్ । భృత్యే తు స్వామిభృత్యభేదస్య ప్రత్యక్షత్వాదుపపన్నో గౌణ ఆత్మశబ్దో మమాత్మా భద్రసేన ఇతి । అపి చ క్వచిద్గౌణః శబ్దో దృష్ట ఇతి నైతాపతౌ శబ్దప్రమాణకే ఽథే గౌణీ కల్పనా న్యాయ్యా । సర్వత్రానాశ్వాసప్రసంగాత్ । యత్తాక్తం చేతనాచేతనయోః సాధారణ ఆత్మశబ్దః క్రతుద్వలనయోరివజ్యోతిః శబ్దఇతి, తన్న, అనేకార్థత్వస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । తస్మాచ్ఛేతనవిషయ ఏవ ముఖ్య ఆత్మశబ్దశ్చేత

నచ్చబ్దవాచ్యముగా గ్రహించినచోగల్గు దోషమునిరూపింపబడెనని “అన్యథా ...నోపపద్యతే” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది, గావున సూక్ష్మమగు సత్పదార్థమునం దాత్మశబ్దమునకు ముఖ్యవ్యవహారమేగాని గౌణవ్యవహార మెంత మాత్రము గాదని “తస్మాత్ ...గౌణత్వమ్”ని యుపసంహరింప బడుచున్నది. స్వామిభృత్యదృష్టాంతమున నాత్మశబ్దమునకు గౌణవ్యవహారము సిద్ధమేకాని యయ్యది ప్రకృతమునకు వర్తింప దని “భృత్యే తు ... భద్రసేన ఇతి” యను భాష్యముచే జెప్పబడు చున్నది. ఇంతియ కాదు. లోకములో శబ్దమునకు గౌణవ్యవహార మున్నదను వ్యాజమున శబ్దమే ప్రమాణముగాఁ గల విషయములందు ముఖ్యార్థమును విడిచి గౌణార్థకల్పనము చేయుట యుక్తమే యని “అపి చ క్వచిద్గౌణః— న్యాయ్యా” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. అట్లు వ్యవస్థలేకుండ గౌణార్థ కల్పనముచేయుట విశ్వాసహేతు నెఱవఁగోయు గాదని “సర్వత్రానాశ్వాసప్రసంగాత్”ను దోషము వ్యక్తీకరింపబడుచున్నది.

ఇంతవఱకు బ్రధానమునం దాత్మశబ్దము గౌణముగ వర్తింపదని ప్రదర్శించి యాత్మశబ్దమునకు నానార్థము లుండుటంజేసి యాత్మశబ్దము ప్రధానమును గూడ ముఖ్యవృత్తిచే బోధించునను పక్షమును నిరసించఁ దత్ప్రక్షమును “యత్తాక్తం ... జ్యోతిఃశబ్ద ఇతి” యని యనువదించి యా పూర్వకక్షమును “తత్త్వేన” యని నిషేధించుచున్నారు. అందులకు హేతువు “అనేకార్థస్యాన్యాయ్యత్వాత్” అని ప్రదర్శింపబడుచున్నది. ఒకశబ్దమున కనేకార్థములను బ్రతిపాదించుట యన్యాయ్యమని యర్థము. ఆత్మశబ్దమునకు ముఖ్యగౌణార్థవ్యవస్థ “తస్మాత్ ... ఇంద్రియాత్మేతి చ” యని వ్యవస్థచేయబడుచున్నది. అనఁగా నాత్మశబ్దమునకుఁ జేతనమందు ముఖ్యవ్యవహార మనియు భూతాదులయందుఁ జేతనసగబంధ ముండుట వలన నౌపచారికమనియు విభాగము. దానర్జేసి భూతాత్మ ఇంద్రియాత్మ యను వ్యవహారము గౌణవ్యవహారము. ఆత్మశబ్ద మొకానొకవేళ చేతనాచేతన సాధారణమని యంగీకరించినను, ననఁగా ననేకార్థముల కాస్పదమైనను నర్థగ్రహ

నత్యోపచారాద్భూతాదిషు ప్రయుజ్యతే భూతాత్మేంద్రియాత్మేతి చ | సాధారణత్వే
పాత్యశబ్దస్య స ప్రకరణముపపదం వా కించిన్ని శ్చాయకమ నరేణాన్యతరవృత్తి తా
నిర్ధారయితుం శక్యతే | స చాత్రాచేతనస్య నిశ్చాయకం కించిత్కారణమ స్తి | ప్రకృతం
తు సదీక్షితృ సన్నిహిత శ్చేతనః శ్వేతకేతుః | స హి చేతనస్య శ్వేతకేతోరచేతన
ఆత్మా సంభవతీత్యపూచామ | తస్మాచ్ఛేతనవిషయ ఇహోత్పశబ్ద ఇతి నిశ్చయతే |
జ్యోతిశ్శబ్దోఽపి తాకకేన ప్రయోగేణ జ్వలన ఏవ రూఢోఽర్థవాదకల్పితేన తు

ణావసరమునఁ బ్రకరణసందర్భమునుబట్టిగాని యచ్చో నుండు నుపపదములఁబట్టిఁ
గాని యర్థనిర్ణయమును జేయవలయునుగాని యధేచ్ఛగ నర్థకిల్పనము గావించుట
యనుచితమని “సాధారణత్వే ఽపి...నిర్ధారయితుం శక్యతే” యను భాష్యముచే
కెప్పఁబడుచున్నది. అన్యతరవృత్తితా = చేతనచూ యచేతనమా యనుటలో
నెట్టి యని.

ఇకఁ బూర్వపక్షి చే సాధారణమని పలుకఁబడిన యాత్మశబ్దమునకుఁ
బ్రకిరణసందర్భమునుబట్టి యచేతనమను నర్థము నిర్వచింప వీలులేదని “స చాత్ర
...కారణమ స్తి” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. ప్రకరణసందర్భమును
బట్టి యాత్మశబ్దము చేతనవరమే యని “ప్రకృతం తు...నిశ్చయతే” యని నిర్వ
చింపఁబడుచున్నది. ప్రకరణసందర్భమేమన—నీక్షణక ర్థ సత్తు ఉపదేశమునకు
సన్నిహితుఁడు చేతనుఁడుగు శ్వేతకేతువు. చేతనుఁడుగు శ్వేతకేతువునకు సచేతన
మాత్మ యన స్వరూప మెట్లుగును ? అనఁగా సచేతన మెంతమాత్రము స్వరూ
పముగాదు. కావున నిచట నాత్మయనఁ జేతనమునే గ్రహింపవలయును. ఆత్మ
శబ్దము చేతనాచేతనసాధారణ మనుటకు నీయఁబడిన జ్యోతిశబ్దదృష్టాంతము
సమంజసము గాదని “జ్యోతిశ్శబ్దోఽపి...అదృష్టాంత” యని నిరసింపఁబడుచున్నది.
అనఁగా జ్యోతిశబ్దము లోకమునందలి వ్యవహారముచే నగ్నిరూపమగు నర్థము
నందే రూఢి మగుచున్నది. వేదమునం దన్ననో యర్థవాదసందర్భమునుబట్టి
జ్వలనసాదృశ్యముచే స్వర్గమును బ్రకాశింపఁజేయు జ్యోతిష్టామ మను క్రతువునందు
గౌణవ్యవహారమును గనుచున్నది. అంతియ కాని క్రతువునందు రూఢము
గాలేదు. కావున నియ్యది ప్రకృతమున దృష్టాంత మెంతమాత్రము గానేరదు.
జ్వలనసాదృశ్య మనఁగా, జ్యోతి యన నగ్ని యెట్లు వస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయు
చున్నదో యాతీరున నే స్తోమములతోఁ గూడిన క్రతువు స్వర్గమును బ్రకాశింపఁ
జేయుచు నగ్నిసాదృశ్యమును బొందుట. కావునఁ గ్రతువు గౌణముగ జ్యోతిశ్శబ్ద
వ్యవహారమును “వనస్తేవనస్తే జ్యోతిషాయజేత” యనువాక్యమునఁ గనుచున్నది.

ఇ ట్లాత్మశబ్దమునకు , గౌణవ్యవహారమును పూర్వపక్షివాదమును
నిరసింపఁచుటకు “తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్త” ను సూత్రమును వ్యాఖ్యానము

జ్వలన సాదృశ్యేన క్షతౌ ప్రవృత్త ఇత్యదృష్టాంతః । అథవా పూర్వసూత్ర
ఏవాత్మశబ్దం నిరస్తసమస్తగౌణత్వసాధారణత్వశంకతయా వ్యాఖ్యాన తతః
స్వతంత్ర ఏవ ప్రధానకారణనిరాకరణహేతుర్యావ్యభ్యేయః “ తన్నిష్ఠస్య మోక్షో
పదేశాత్ ” ఇతి తస్మాన్నాచేతనం ప్రధానం సచ్ఛబ్దవాచ్యమ్ ।
కుతశ్చ న ప్రధానం సచ్ఛబ్దవాచ్యమ్ ॥ 2 ॥

హేయత్వావచనాచ్చ

యద్యనాత్మైవ ప్రధానం సచ్ఛబ్దవాచ్యం “న ఆత్మా తత్త్వమసి” ఇతిహా పరిష్టం
స్యాత్సతదుకదేశశ్రవణాదనాత్మజ్ఞతయా తన్నిష్ఠో మాయాదితి ముఖ్యసూత్రాన

గావించి ప్రకారాంతరముచేగూడ నీసూత్రమునకు వ్యాఖ్యానమును “ అథవా...
ఇతి ” యను భాష్యముచే గావించుచున్నారు. అనగా “గౌణశ్చేన్నాత్మ
శబ్దాత్త” ను పూర్వసూత్రమునందు స్మరింపబడిన యాత్మశబ్దము ముఖ్యమా
గౌణమా సాధారణమా యను సందియములచే విచారించి యయ్యది ముఖ్యమే
యగుచు జేతనపరమే యగునని నిరూపించి, పిమ్మట నట్టి సదాత్మనిష్ఠునకే
యిచట మోక్ష ముపదేశింపబడుటవలన సచ్ఛబ్దవాచ్యము ప్రధాన మెంత
సూత్రము గాదని నిరాకరించుటకు హేతువుగా నీసూత్రమును వ్యాఖ్యానము
గావింపవచ్చునని భావము.

ఇట్లచేతనమగు ప్రధానము సచ్ఛబ్దవాచ్యము గాదని “ తస్మాత్ ...
సచ్ఛబ్దవాచ్యమై ” ను భాష్యముచే నుపసంహారము చేయబడుచున్నది. ॥ 2 ॥

ప్రధానము సచ్ఛబ్దవాచ్యము గాదనుటకు హేయతంతరముగా స్మరింప
బడిన వేఱొక సూత్రమునకుఁ బ్రతీకముగా “కుతశ్చ న ప్రధానం సచ్ఛబ్దవాచ్యమై”న
భాష్యము చెప్పబడుచున్నది. సూత్ర మేమన—

హేయత్వావచనాచ్చ

హేయత్వస్య=హేయత్వమును బోధించు పదముయొక్క అవచనాత్మః
చెప్పకపోవుటవలన గూడ నాత్మశబ్దము చేతనపరమే యని యర్థము, గూఢా
సంధిపురస్కరముగ సాంఖ్యపూర్వశక్తము నుద్దేశించి యీసూత్రము చెప్పబడి
చున్నది. ఇచట నుద్దేశింపబడిన సాంఖ్యపూర్వపక్ష మెద్ది యన నచేతనమ
ప్రధానమే సచ్ఛబ్దవాచ్యమనియు నయ్యదియే నీ వయితి వనియును శ్రుతి చెప్ప
చున్నదని “యద్యనాత్మైవ...ఉపదిష్టం స్యాత్”నియనువదించియుట్లు దలఁచినచి
నియ్యది సత్యము గాదుగావున ముఖ్యము నుపదేశించు శాస్త్ర మట్టి యుపదేశవ
యొక్క హేయత్వమునుగూడ బోధింపవలయునని “ సతదుపదేశశ్రవణాత్ ..

ముపదిదిక్షుస్తస్య హేయత్వం బ్రూయాత్ యథా ॥ గుంధతీందీదర్శయిషుస్తత్సమీ
 వసాం స్థూలాం తారామముఖ్యాం ప్రథమమరుంధతీతి గ్రాహయిత్వా తాం
 ప్రత్యాఖ్యాయ వశ్పాదగుంధతీమేన గ్రాహయతి తద్వన్నాయమాత్మేతి బ్రూయాత్ ।
 న చైవమపౌచత్ । సన్మాత్రాత్మావగత్యైవ సామప్త్యప్రసాతకవసమూప్తి
 దృశ్యతే చ శబ్దః ప్రతిజ్ఞావిరోధాభ్యుచ్చయ ప్రదర్శనార్థం సర్వపి హేయత్వంచనే
 ప్రతిజ్ఞావిరోధః ప్రసజ్యేత । కారణవిజ్ఞానాద్ధి న్యున్మేషాభివృత్తి ప్రతిజ్ఞాభివృత్తిః “ఉత
 తనూదేశముపాత్తోన్యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్సమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞా
 హేయత్వం బ్రూయాత్”ను భాష్యముచే జెప్పబడచున్నది. అట్టి హేయత్వ
 వచనావసర మరుంధతీదర్శనార్థము ప్రదర్శనముచేయుట “యథా...తద్వత్త్వ”ను
 భాష్యముచే బ్రదర్శింపబడుచున్నది. లొకములో సూక్ష్మమగు నరుంధతీనక్షత్ర
 మును జూపునపుడు ప్రథమమున నానక్షత్రసమీపమునలి స్థూలమగు నక్షత్ర
 మును జూపి యనంతర మయ్యది కాదని నిషేధించి వాస్తవమగు నరుంధతీనక్ష
 త్రము నెట్లు జూపుదురో యాతీరునఁ బ్రకృతమున నచేతనమగు ప్రధానమే నీవని
 చెప్పి శ్రుతి పిమ్మట నట్టిసత్తు నీవుగావని యద్దాని వాచిని వేరొకదాని నుప
 దేశింపవలయును. అట్లు శ్రుతియం దెంతమాత్రము చెప్పబడలేదని “న చైవ
 మపౌచత్”ని నిర్వచింపబడుచున్నది. శ్రుతియందుఁ జెప్పబడలేదనుటకు,
 వస్త్రప్రసాతకమంతయు సత్పదార్థమునే యాత్మగా భోధించుటయందుఁ బర్యవ
 సానమునొందుచున్నదని “సన్మాత్రాత్మావగత్యైవ...దృశ్యతే” యని హేతువు
 చెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు సూత్రమునందలి హేతువచనమును వ్యాఖ్యానముచేసి ‘చ’
 శబ్దముచే నభిప్రేతిమగు నర్థము “చశబ్దః...ప్రదర్శనార్థః” అని సంగ్రహముగఁ
 బ్రదర్శింపబడుచున్నది. సంగ్రహవాక్యమున కర్థము “సత్యపి హేయత్వవచనే
 ప్రతిజ్ఞావిరోధః ప్రసజ్యేత” యని చెప్పబడుచున్నది. ప్రతిజ్ఞావిరోధము “కారణ
 విజ్ఞానాద్ధి...భోక్తృవర్గస్య” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఇందుఁ
 బ్రతిజ్ఞ “కారణవిజ్ఞానాద్ధి... ప్రతిజ్ఞాత”మను భాష్యముచే నిరూపింపబడు
 చున్నది. ప్రతిజ్ఞను భోధించు శ్రుతి “ఉత తం...వాగ్ధ్యోపక్రమే శ్రవణాత్”ని
 చూపబడుచున్నది. ఉద్దాలకుఁడు శ్వేతకేతువు నుద్దేశించి “నీవు, యేన =
 ఏ యొక్క వస్తువిజ్ఞానముచేత, అశ్రుతం=వినబడనిది, శ్రుతం భవతి= వినబడు
 నది యగుచున్నదో, అమతం=చింతింపబడనిది మతం=చింతింపబడినది యగు
 చున్నదో, అవిజ్ఞాతం= తెలియబడనిది, విజ్ఞాతం= తెలియబడినది యగుచున్నదో,
 తం=అట్టి, ఆదేశం=ఉపదేశమును, అప్రాక్ష్యః=మీగురువుల నడిగితివా? యని
 యడుగు నాశ్వేతకేతువు భగవః=మహానుభావా! నః = అట్టి, ఆదేశః =

తమితి, కథం ను భగవః స ఆదేశో భవతీతి, యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృన్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తి కేత్యేష సత్యమ్! “ఏవం సోమ్య స ఆదేశో భవతీతి” (ఛాం 6-1-1,3) ఇతి వాక్యోపక్రమే శ్రవణాత్ । న చ సచ్చబ్రవాచ్యే ప్రధానే భోగ్యవర్గకారణే హేయత్వేనాహేయత్వేన వా విజ్ఞాతే భోక్తృవర్గో విజ్ఞాతో భవతి, అప్రధాన వికారత్వాద్భోక్తృవర్గస్య । తస్మాన్న ప్రధానం సచ్చబ్రవాచ్యమ్॥ ౮॥
కుతశ్చ న ప్రధానం సచ్చబ్రవాచ్యమ్-

ఉపదేశము, కథం ను భవతీతి = ఎట్లు కాగల దని ప్రశ్నింప నుద్దాలకుడు, సోమ్య = ప్రియదర్శనుడా, ఏకేన = ఒకటి యగు, మృత్పిండేన = మట్టి ముద్దచే, సర్వం = సమస్తమగు మృణ్మయం = మృద్వికారమగు ఘటశరావాదిక మంతయు, యథా = ఏతీరున విజ్ఞాతం స్యాత్ = తెలియబడుచున్నదో, ఎట్లు వికారః = కార్యరూపము వాచారంభణం = వాక్కుచే బయలుపడలిన, నామధేయం = నామమాత్రమే యగుటంజేసి మృత్తి కేత్యేన = మట్టియనునదియే, సత్యం = నిత్యమగుచున్నదో, ఏవం = ఆతీరుననే, సోమ్య = ప్రియదర్శనుడా! స ఆదేశః = ఆ యుపదేశము, భవతి = అగుచున్నది. ఇట్లు కారణమగు సత్పదార్థమును దెలిసికొనినచో సర్వమును దెలియునని భావము. సచ్చబ్రవాచ్యమే ప్రధాన మగుచో నీప్రతిజ్ఞకు భంగము గలుగనని “న చ సచ్చబ్రవాచ్యే విజ్ఞాతో భవతీ” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. అనగా ప్రధానము భోగ్యవర్గమునకుఁ గారణముగా నిరూపింపబడుటంజేసి హేయముగనో యహేయముగనో ప్రధానము తెలియబడినచో దత్కార్యమగు భోగ్యవర్గముమాత్రము తెలియబడును. కాని భోక్తృవర్గ మెంతమాత్రము దెలియబడదు. దానంజేసి సర్వవిజ్ఞానము గలుగుట కనకాశము లేదని తాత్పర్యము. ప్రధానము తెలియబడినచో భోక్తృవర్గ మెందులకుఁ దెలియబడ దనిన నందులకు హేతువు “అప్రధానవికారత్వాద్భోక్తృవర్గస్య” యని తెలియబడుచున్నది. భోక్తృవర్గస్య = భోక్తృవర్గము, అప్రధానవికారత్వాత్ = ప్రధానవికారము గాక పోవుటవలన. భోక్తృవర్గము ప్రధానవికారము గాకపోవుటవలనఁ బ్రధానజ్ఞానము చే భోక్తృవర్గజ్ఞానము కలుగనేరదని భావము. కావున “తస్మాత్... సచ్చబ్రవాచ్య”మృని యుపసంహరింపఁ బడుచున్నది. ॥౮॥

ప్రధానము సచ్చబ్రవాచ్యము గాదనుటకు హేత్వంతరముగా నిరూపింపబడి సూత్రమునకుఁ బ్రతీకము “కుతశ్చ న ప్రధానం సచ్చబ్రవాచ్యమ్” ని చెప్పబడుచున్నది. సూత్రము-

స్వాప్యయాత్

తదేవ సచ్చబ్రవాచ్యం కారణం ప్రకృత్యత్రాయతే- “యత్రైతత్పురుష స్వపితినామ సతా సోమ్య తదా సంవన్నో భవతి స్వమసీతో భవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే స్వం హ్యపీతో భవతి” || (ఛాం 6-8-1) ఇతి ఏషా శ్రుతిః స్వపి తీత్యేతత్పురుషస్య లోకప్రసిద్ధం నామ నిర్వక్తే | స్వకజ్జేనేహ్యోచ్యతే | యః ప్రకృతససచ్చబ్రవాచ్యస్తమసీతో భవత్యసి గతో భవతీత్యర్థః | అపి పూర్వస్యైతే

స్వాప్యయాత్

అని. స్వస్మిన్ = స్వస్వరూపమునందే, అప్యయాత్ = లయము వినబడుట వలన నని యర్థము. సుషుప్తియందు జీవుడు స్వస్వరూపముగా నాత్మయందే లయముఁ జెందుననియు నట్లు లయముఁ జెందినట్లు సుషుప్తికాలముం దగు జీవుని యొక్క ‘స్వపితి’ యను నిర్వచనముచేఁ దెలియవచ్చుచున్నదనియు నట్టిస్థితి యందుఁ సత్పదార్థముతో జీవుఁడు గూడియుండునని శ్రుతిచేఁ జెప్పబడుటంజేసి సచ్చబ్రవాచ్యము జీవునిస్వరూపముగా నాత్మయే కావలయునుగాని యచేతనమగు ప్రధాన మెంతమాత్రము గానరదనియు నెనిమిదవ ఖండముయొక్క పర్యాయోచనము వలన దెలియవచ్చుచున్నదని నిర్వచింప నాశ్రుతియొక్క యర్థము దృష్టాంత పురస్కరముగా భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది.

ఈసూత్రముచే సూచితమగు శ్రుతి “తదేవ... స్వపితీ”యను భాష్యమునఁ జెప్పబడుచున్నది. యత్ర = ఏ సుషుప్తివస్థయందు, పురుషః = జీవుఁడు, స్వపితి = “స్వపితి” అను, ఏతత్ = ఈప్రసిద్ధమగు, నామ = పేరుగలవాఁ డగుచున్నాఁడో, సోమ్య! తదా = అప్పుడు, సతా = సత్పదార్థముతో, సంవన్నః = కూడుకొనినవాడై, భవతి = అగుచున్నాఁడు. స్వం = స్వస్వరూపముగా నాత్మనుగూర్చి, అపీతః = లయమును బొందినవాడై, భవతి = అగుచున్నాఁడు. తస్మాత్ = ఆకారణముచే, ననఁగా నేకారణముచే స్వస్వరూపమునగుదు లయము బొందుచున్నాఁడో, యాకారణముచే నని భావము. ఏనం = ఈ నిద్రించు పురుషుని, స్వపితి ఇతి = ‘స్వపితి’ యని, ఆచక్షతే = బుధులు చెప్పుచున్నారు. హి = ఆకారణముచే, స్వం = స్వస్వరూపమునుగూర్చి, అపీతః = లయమును బొందినవాడై భవతి = అగుచున్నాఁడు. ఈ శ్రుతియొక్క తాత్పర్యము “ఏషా శ్రుతిః... అపిగతో భవతీత్యర్థ” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. అపీతశబ్దమునకు లయమే యర్థమని దృష్టాంతపురస్కరముగా “అపిపూర్వస్య... ప్రాయోగదర్శనాత్”ని నిర్వచింపబడుచున్నది. సుషుప్తియందలి విశేషమునూ

ర్లయార్థత్వం ప్రసిద్ధం, ప్రభవావ్యయ్యావిత్వత్వత్తిహంగుయోః ప్రయోగదగ్ధ
నాత్ . మనఃప్రచారోపాధివిశేషసంబంధాద్విద్విత్త్వాన్ గృహం సద్విశేషా
పనోష్ఠో జీవో జాగర్తి . తద్వాసనావిశిష్టః స్వప్నాన్ పశ్యన్ మనశ్శబ్దవాచ్యో
భవతి . స ఉపాధిద్వయోపరమే సుషుప్తావస్థాయాముపాధికృతవిశేషాభావా
త్స్వాత్మని ప్రలీన ఇవేతి . స్వం హ్యపీతో భవతీత్యుచ్యతే . యథా హృదయ
శబ్దనిర్వచనం ప్రత్యా దర్శితమ్ - “స వా ఏష ఆత్మా హృది తస్యైతదేవ సిరుక్తం

దెల్లియఃజెప్ప జాగత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థావిశేషములు క్రమముగా “మనఃప్రచారో
పాధివిశేష... ఇత్యుచ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నవి. మనఃప్రచారమన నంతః
కరణవృత్తిపరిణామము. అట్టిపరిణామరూపమగు నుపాధికిని విశేషమన శ్రోతా
ద్వింద్రియములు, అవ్యానికిని, సంబంధాత్ = సంబంధమువలన అనగా నంతః
కరణవృత్తు లింద్రియములద్వారా బహిర్నిర్గతము లగుటవలన, ఇంద్రియాధీన్ =
ఇంద్రియవిషయము లగు శబ్దాదులను, దదాశ్రయము లగు కరచరణా ద్యవయవ
ములను, గృహం = గమించుచు, తద్విశేషాపనః = శబ్దాద్యాకారభావరూప
మగు సూలదేహముతోఁ దాదాత్మ్యమును బొందిన, జీవః = జీవుఁడు, జాగర్తి =
మేలుకొనియున్నాఁడను వ్యవహారమును బొందుచున్నాఁడు. అనగా జీవుఁడు
కరచరణాద్యవయవవిశిష్టమగు సూలశరీరముతోఁ దాదాత్మ్యాభిమానమును జెందు
నపుడు మేలుకొనియున్నాఁడను వ్యవహారమును బొందుచున్నాఁడు. తద్వాస
నావిశిష్టః = జాగత్కాలసంబంధమగు ననుభవసంస్కారములతోఁ గూడిన
వాఁడై, యంతఃకరణపరిణామ మను నుపాధిమూత్రముచే, స్వప్నాన్ = వాసనా
మూత్రములగు నాకారములు గలిగిన విషయములను, పశ్యన్ = చూచుచున్నవాఁడై
జీవుఁడు, మనఃశబ్దవాచ్యోభవతి = సూక్ష్మమగు నంతఃకరణమే రూపముగాఁ గలవాఁ
డగుచున్నాఁడు. అనగా స్వప్నావస్థయందు జీవుఁడంతఃకరణమే శరీరముగాఁ
గలిగి వ్యవహరించుచున్నాఁడని భావము. ఇక సుషుప్త్యవస్థయందు దన్నో,
సూలసూక్ష్మము లనెడి రెండుపాదులు నస్తమింప నుపాధికృతవిశేషములు
లేకపోవుటవలన, స్వాత్మని = స్వస్వరూపమునందే, ప్రలీన ఇవ = యము జెందిన
వానివలె నుండునను నభిప్రాయము “స్వం హ్యపీతో భవతి” యను శ్రుతిచేఁ జెప్ప
బడుచున్నది.

ఇట్లు ‘స్వపీతి’ యను శబ్దనిర్వచనముచే సుషుప్తికాలమందలి స్థితిని
బ్రదర్శించుట శబ్దప్రమాణసిద్ధమే యనుటకు దృష్టాంతములు “యథాహృదయశబ్ద
నిర్వచనం ... ఇతి చ” యని నిర్వచింపబడుచున్నది. సః, ఏషః, ఆత్మా =
ఆయా యాత్మ, హృదిన్దై = హృదయమందునున్నది. కావుననే తస్య = ఆహృద
యమునకు, హృది అయం ఇతి = హృదయమునం ధాత్మయున్నది. అని, నిరుక్తం =

హృదయమితి తస్మాద్ధృదయమితి॥ (ఛాంఁ-౩-౩) ఇతి । యథా వా ౭శనాయో
దన్యాశబ్దప్రవృత్తిమూలం దర్శయతి శ్రుతిః- “ఆప ఏవ తదశితం నయస్తే,
తేజ ఏవ తత్ప్రీతం నయస్తే” (ఛాం 6-8-౩-5) ఇతి చ! ఏవం స్వమాత్మానం
సచ్ఛబ్దవాచ్యమపీతో భవతీతీమ మర్థం స్వపితినామ నిర్వచనేన దర్శయతి,
న చ చేతన ఆత్మా ౭చేతనం ప్రధానం స్వరూపత్వేన ప్రతిపద్యేత॥ యది పునః

విశేషనిర్వచనము. తస్మాత్ = ఆకారణమువలననే, హృదయమితి = హృదయ
మని హృదయమునకుఁ బేరుగలిగెను.

ఇంతియ కాదు. “అశనాయా, ఉదన్యా” యను శబ్దములయొక్క
ప్రవృత్తికి, మూలం = కారణముగూడ, శ్రుతిచే జెప్పబడుచున్నదని
“యథావా...శ్రుతి” యని చెప్పుచున్నారు. ఆశ్రుతు లెవ్వియన- “ఆపఏవ
తదశితం నయస్తే” యనియు, “తేజఏవతత్ప్రీతం నయస్తే” యనియును. ఇందు
మొదటిశ్రుతిచే నశనాయాశబ్దముయొక్క నిర్వచనము చేయబడుచున్నది. ఆపః=
ఉదకములే, తదశితం = ఆ తినఁబడిన యన్నమును, నయస్తే = రసాదిరూపము
నొందించుచున్నది. అనఁగాఁ బురుషునిచేఁ దినఁబడెడి యన్నము నుదకములు
రసాదిరూపముగా నొందించుటచే నాకలి జనించు గావున నుదకములకు నాకలి
యను నర్థము నిచ్చు “అశనాయా” యను శబ్దముచే వ్యవహారము గలుగుచున్నది.
ఆతీరుననే ‘ఉదన్యా’ శబ్దముయొక్క యర్థము “తేజ ఏవ తత్ప్రీతం నయస్తే”
యను వాక్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. తేజ ఏవ = తేజస్సే, తత్ప్రీతం = ఆ
పానముచేయఁబడిన యుదకములను, నయంతే=లోహితాదిరూపము నొందించును.
అనఁగాఁ బురుషునిచేఁ ద్రావఁబడిన యుదకములను దేజము లోహితాదిరూపము
నొందించును గావునఁ దేజమునకు నుదకములను నడిపించుననియు నర్థమును
గలుగఁజేయునట్టియు దప్పిక యను నర్థమును గలుగఁజేయునట్టియు ‘ఉదన్యా’
యను శబ్దముచే వ్యవహారము గలుగుచున్నదని భావము.

ఇట్లు శబ్దనిర్వచనముచేఁ దత్త్వము సువ్యక్త మగుననుటకు దృష్టాంత
ములఁ బ్రదర్శించి స్వపితీశబ్దనిర్వచనముచే జీవుఁడు తన యాత్మ యగు సచ్ఛబ్ద
వాచ్యమునుగూర్చి సుషుప్తియందు లయము నొందుచున్నాడని “ఏవం స్వమా
త్మానం...దర్శయతి” యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శించుచున్నారు. చేతనుఁడగు
జీవునకు స్వరూప మెంతమాత్ర మచేతనము గానేరదు. కావున సచ్ఛబ్దవాచ్య
మచేతనమగు ప్రధాన మెంతమాత్రము గానేరదని “న చ చేతనః...ప్రతిపద్యేత”
యని చెప్పఁబడుచున్నది. ఒకానొక వేళ “స్వం హ్యపీతో భవతి” యను శ్రుతి
యందలి ‘స్వం’ శబ్దమునకు స్వస్వరూప మనుటకు మారుగ దనసంబంధమయిన
దాని నని ప్రధానపరముగా నర్థముచేసినచోఁ జేతన మచేతనమందు లయముఁ

ప్రధానమేవాత్మీయత్వాత్సత్త్వజ్ఞేనోచ్యేత, ఏవమపి చేతనో ౭ చేతనమప్యేతీః
విరుద్ధమాపద్యేత॥ శ్రుత్యంతరం చ “ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసంపరివృత్తో న బాహ్యః
కించన వేద నాంతరమ్” (బృహ 4-3-21) ఇతి, సుషుప్తావస్థాయాం చేతనే ౭
వ్యయం దగ్ధయతి॥ అతో యస్మిన్సవ్యయః సర్వేషాం చేతనానాం తచ్చేతనః
సచ్ఛబ్దవాచ్యం జగతః కారణం న ప్రధానమ్॥ ౯॥ కుతశ్చ న ప్రధానం జగత
కారణమ్—

జ్ఞేందు నను విరుద్ధార్థము గలుగునని “యది ఖనః...ఆపద్యేత” యను భాష్య
ముచే దోషము ప్రతిపాదించబడుటవలన సచ్ఛబ్దవాచ్యము ప్రధాన మెంత
మాత్రము గాదని యాశయము. ఆత్మీయత్వాత్ = తనతో సంబంధించి,
దగ్ధులన, స్వపితి నామనిర్వచనముచే బ్రతిపాదించబడిన విశేషణము శ్రుత్యం
రముచేగూడ బోధింపబడుచున్నదని బృహదారణ్యకశ్రుతి “శ్రుత్యంతరం చ..
దగ్ధయతి” యను భాష్యముచే బ్రదర్శింపబడుచున్నది ప్రాజ్ఞేన = పుష్కల
జ్ఞానరూపమగు, ఆత్మనా = స్వరూపముచే, సంపరివృత్తః = కూడుకొనినవాడై
బాహ్యం = బహిఃప్రదేశమందలి, కించన = ఏవస్తువును, న వేద = తెలిసికొన
జాలకున్నాడు. ఆ సరం = లోపలివస్తువునైన, న వేద = తెలిసికొనజా
కున్నాడు. ఫలితము “అతో యస్మిన్...న ప్రధానమ్” నీ భాష్యముచే
బెప్పబడుచున్నది. సర్వేషాం = సకలచేతనము లగు జీవులకు, యస్మిన్ =
దేనియందు, అవ్యయః = లయమో, తిత్ = ఆ, సచ్ఛబ్దవాచ్యం = సచ్ఛబ్దముచే
ప్రతిపాదించబడు, జగతః కారణం = జగదుత్పత్తిస్థితియకారణము, చేతనం =
చేతనమగు బ్రహ్మమేగాని, న ప్రధానం = సాంఖ్యపరికల్పితమును జడమునునగు
ప్రధాన మెంతమాత్రము గాదు. ॥౯॥

ఇట్లు వైయయిదు సూత్రములచేతను ఛాందోగ్యపప్రసారకముః
జగత్కారణముగా వినబడెడి సచ్ఛబ్దవాచ్యము చేతనమగు బ్రహ్మమే గా
సాంఖ్యపరికల్పితమగు ప్రధాన మెంతమాత్రము గాదని పుష్కలముగ నిరూపిం
ప్రకరణాంతరపర్యాయోచనముచే గూడ సాంఖ్యపరికల్పితమగు ప్రధానము జ
త్కారణ మెంతమాత్రము గాదనియును నిరూపింప న్మరింపబడిన సూత్రమునః
“కుతశ్చ న ప్రధానం జగతః కారణమ్” మ్మని ప్రతీకము నిరూపించబడుచున్నది
సూత్ర మెద్ది యన—

గతిసామాన్యత్వే

యది తాస్మి కసమయ ఇవ వేదాంతేష్యపి భిన్నా కారణావగతిరభవివ్యక్త్యచిచ్ఛే తనం బ్రహ్మ జగతః కారణం క్వచిదచేతనం ప్రధానం క్వచిదన్యదేవేతి, తతః కదాచిత్ప్రధాన కారణవాదానురోధేనాపీక్ష్యాద్విశ్రవణమకల్పయిష్యేత్ | స త్వేత దస్తి | సమానైవ హి సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనకారణావగతిః | యథా ౨ గ్నో ర్జ్వలతస్సర్వా దిశో విస్ఫులింగా విప్రతిఘేరస్సేవ మేవైతస్మాదాత్మనః సర్వే ప్రాణా యథాయతసరి విప్రతిఘ్నే, ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః | (కా. ౩. ౨) ఇతి | “తస్మాద్వాసతిస్సాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః” (తె. ౨ 1) ఇతి, “ఆత్మత వవేదం సర్వం” (ఛాం 7-26-1) ఇతి, “ఆత్మన ఏష ప్రాణో జాయతే”

గతిసామాన్యత్వే

అని. గతే = అధావగతియొక్క, సామాన్యత్వే = సమానభావము దెలియబడుటవలన సంగ్రాహకలవేదాంతములయందుండుగాడ జగత్కారణము చేతనమే యను సర్థము సామాన్యముగఁ దెలియవచ్చుటచే జడమగు ప్రధానము జగత్కారణ మెంతమాత్రము గాదని తాత్పర్యము

పురుషోప్రణేతములగు తంత్రములందుఁ బలువిధములగు జగత్కారణ ములు దెలియవచ్చుచున్నవి. ఎట్లన కొన్నితంత్రములయందుఁ జేతనమగు బ్రహ్మము జగత్కారణమనియు మఱికొన్నిటియందు సచేతనమగు ప్రధానమనియు మఱి కొన్నిటియందుఁ బరమాణువులనియు శూన్యమనియు స్వభావమనియుఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. ఆతీరుసనే వేదాంతములయందుండుగాడ భిన్నస్థలములయందు భిన్నములగు జగత్కారణములు వర్ణింపఁబడినచో నిచట వినఁబడు నీతీత్యత్వాది విశేషములుగూడ నదియాయొకతీరుసఁ బ్రధానకారణవాదమున కనుగుణముగ సమన్వయముచేసినఁ జేయవచ్చును. కాని యట్లెచట నట్టివి గానము. వినఁబడ లేదు. ఇంతియ కాదు సకలవేదాంతములయందును జేతనకారణావగతియే సమానముగఁ దెలియవచ్చుచున్నదని సూత్రార్థము “యది...చేతనకారణావగతి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. భిన్నప్రకరణముందుఁ దెలియవచ్చెడి శ్రుతులుగూడఁ జేతనమగు నాత్మయే జగత్కారణమని ప్రతిపాదించుచున్నవని యథా...దక్షయంతి సర్వే వేదాంతా” యను భాష్యముచే గొన్నిశ్రుతులు ప్రదర్శింపఁబడుచున్నవి. ఈశ్రుతులయందు వినఁబడెడి పంచమ్యంతముగు నాత్మ శబ్దమువలన జగదుపాదావకారణ మాత్మయే యని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆత్మ శబ్ద మన్ననో చేతనవాచకమని “తన్నివ్యస్య చ మోక్షోపదేశాత్” ను

(ప్ర. 3-3) ఇతి చాత్మనః కారణత్వం దర్శయన్తి సర్వే వేదాన్తాః। ఆత్మశబ్దశ్చ చేతనవచన ఇత్యహోచామ। మహచ్చప్రామాణ్యకారణమేతద్యద్యేతాంతవాక్యానాం చేతనోకారణత్వే నమానగతిత్వం చక్షురాదీనామివ రూపాదిభిః। అతో గతి సామాన్యాత్సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ జగతః కారణమ్॥ ౧౦॥

కుశేశ్చ సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ జగతః కారణమ్

శ్రుతత్వాచ్చ

స్వత్యేనైవ చ సర్వజ్ఞః ఈశ్వరో జగతః కారణమితి శ్రూయతే శ్వేతాశ్వతరాణాం మంత్రోపనిషది సర్వజ్ఞమీశ్వరం ప్రకృత్య “సకారణం కరణాధిపాధిపో న చాన్య

సూత్రముయొక్క భాష్యావసరమున వివరింపబడెనని “ఆత్మశబ్దశ్చ...అహోచామ” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ॥౧౦॥

ఇట్లు సకలశ్రుతులును జగత్కారణము చేతనమని బోధించుటయే జగత్కారణము చేతనమేకాని వేటొకటి కాదనుటకుఁ బరమప్రమాణమని “మహచ్చ... రూపాదిభిః” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇచట “చక్షురాదీనామివ రూపాదిభిః” యను వాక్యము దృష్టాన్తముగాఁ బరగుచున్నది. వృక్షప్రకారము సకలప్రాణులయొక్క చక్షుస్సులును రూపమునే గ్రహించుచు రసదులను గ్రహింపవ్రూ యాతీరుననే సమస్తవేదాన్తములును జేతనమగు నాత్మయే జగత్కారణమని బోధించుచున్నవని పరమతాత్పర్యము. సూత్రార్థము “అతః.. కారణమ్” ను భాష్యముచే వ్యక్తికరింపబడుచున్నది

ఇట్లు సకలవేదాంతములును జేతనమగు జగత్కారణమునే బోధించుచున్నవిగాని ప్రధానము నెంతమాత్రము బోధింపలేదని నిరసించి సర్వజ్ఞమగు బ్రహ్మమే జగత్కారణమని ప్రత్యక్షముగ శ్రుతులు బోధించుచున్నవని స్మరింపఁబడిన సూత్రమునకు “కుశేశ్చ సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ జగతఃకారణమ్” ను ప్రతీకము నిర్వచింపబడుచున్నది. సూత్ర మెది యన—

శ్రుతత్వాచ్చ

అని. ‘వివబడుటవలన’ ననుసూత్రార్థము “స్వత్యేనైవ...మంత్రోపనిషది” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అభీష్టశ్రుతి “సకారణం...న చాధిప” యని నిరూపింపబడుచున్నది. సః = ఆ సర్వజ్ఞుడగు నీశ్వరుడే, కారణం = జగత్కారణము, అతఃడే కరణాధిపాధిపః, కరణాధిపః=జీవునికి, అధిపః=ప్రభువును, అన్య = ఈయాశ్వరునకు, జనితా = కారణము, శక్చిత్ = ఒకానొకటియొ, న = తెలియబడదు. అధిపః చ = ప్రభువునుగూడ, న = లేడు, అధికరణ

శ్రీ జ్ఞనితా న చాధిసః” (శ్లో. 6-9) ఇతి । తస్మాత్సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ జగతః
రణం నాచేతనం ప్రధాన మన్యద్వేతి సిద్ధమ్ ॥ ౧౦.

శాత్పర్యము “తస్మాత్...సిద్ధమ్”ని యుపసంహరింపఁబడుచున్నది. అన్యద్వా-
రమాణువులు, శూన్యము, స్వభావము మొదలుగాఁగల తంత్రాంతరములందు
నవచ్చెడి జగత్కారణమని యాశయము. ప్రకృతమున నీ సప్తస్మాత్కోపేతముగు
ధికరణముచే సాంఖ్యతంత్రమందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రధానమే గాక తంత్రాంతరము
ందుఁ జెప్పఁబడిన జగత్కారణములు గూడ నిరసింపఁబడుచున్నవి.

ఛాందోగ్యవృత్తప్రపారకమున జగత్కారణముగఁ బ్రదర్శింపఁబడిన
సచ్చిబ్రహ్మమున కీక్షణము వినఁబడుటవలనను, నాత్మశబ్దముచే బరామర్శ
నెలియఁబడుటవలనను, నా సచ్చిబ్రహ్మముగు నాత్మయందు నిష్ఠునికే మోక్ష
ముపదేశింపఁబడుటవలనను, సకలజీవులకును స్వస్వరూపముగు సత్పదార్థమునందే
యము వినఁబడుటవలనను, సచ్చిబ్రహ్మమున జగత్కారణము చేతనముగు
బ్రహ్మమే కాని వేఱొండు కాదని తెలియుచున్నది.

ఈయధికరణమునందుఁ దెలియవచ్చెడి యేడుసూత్రములందును “ఈక్ష-
తేర్నాశబ్దమ్” “గోణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్” “తన్నిష్ఠస్య చ మోక్షోపదేశాత్”
‘స్వాప్యయాత్ర’ ను నాల్గుసూత్రములును బ్రత్యక్షముగా ఛాందోగ్యవృత్త
ప్రపారకముగు శ్వేతకేతూద్దాలకసంవాదముయొక్క యర్థనిర్ణయమునే సూచింప
చున్నవి ‘హేయత్వావచనాచ్చ’ యను సూత్రము వ్యతిరేకముఖమునఁ బ్రధా-
నాదుల నిరసించుటను సూచించుచున్నది. “గతిసామాన్యాత్”ను సూత్రము
ప్రకృతవృత్తప్రపారకేతరసకలగుఁతులయొక్క పరమతాత్పర్యమును బ్రకరణ సం-
పర్కముచే బోధించుచున్నది. “సతత్యాచ్చ” యను సూత్ర ముదాహరింపఁ
బడిన శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వాక్యముతోఁ దుల్యమగు శ్రుతుల నన్నిటి సూచించు
చున్నది. దానందేశి యీయధికరణముచే ఛాందోగ్యవృత్తప్రపారకమున నేమి,
కద్దెన్నిములగు ప్రకరణాంతరములు దన్న నేమి, “జన్మాద్యన్య యతః, తాస్మై
యోనిత్వాత్”ను సూత్రములచే సూచితములగు భృగువరుణసంవాదము, మైత్రే-
యీయాజ్ఞావల్క్యసంవాద మను రెండుప్రకరణములచే నుపదేశింపఁబడిన విజ్ఞా-
నానందరూపముగు బ్రహ్మత్వయే సకలవేదాంతములచే బోధింపఁబడినదని ప్రద-
ర్శింపఁబడుచున్నది.

ఇది, యీక్షత్యధికరణము.

ఆనందమయాధికరణమ్

“జ్ఞాద్యస్య యతః” ఇత్యారభ్య “శ్రుతత్వాచ్చ” ఇత్యేవమ
 సూత్రైర్వాన్యదాహృతాని వేదాంతవాక్యాని తేషాం సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిరీశ
 జగతో జన్మస్థితిలయకారణమిత్యేత స్యార్థస్య ప్రతిపాదకత్వం న్యాయపూర్వ
 ప్రతిపాదితమ్, గతిసామాన్యోపన్యాసేన చ నర్వే వేదాంతాశ్చేతనకారణవా
 ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అతః పరస్య గ్రంథస్య కిముత్థానమితి—ఉచ్యతే
 “ద్వీరూపం హి బ్రహ్మవగమ్యతే, నామరూపవికారభేదోపాధివిశిష్టం, తద్వివ
 చ సర్వోపాధివివర్జితమ్ । “యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతి

“జ్ఞాద్యస్య యతః” యను సూత్రము మొదలు “శ్రుతత్వాచ్చ
 యను సూత్రమువఱకుఁ గల గ్రంథముచే నకలోపనిష్కర్తవ్యము సువ్యక్త వ
 చుండ నుత్తరగ్రంథమునకుఁ గల ప్రయోజన మెద్ది యను నాక్షేపము గల
 నిదివఱకు వివరింపఁబడిన విషయము “జ్ఞాద్యస్య యతః—ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్య
 భాష్యముచే సంగ్రహముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా నిదివఱకు వ్యాఖ్యాన
 చేయఁబడిన సూత్రములచే నుదాహరింపఁబడిన భృగువల్లి, మైత్రేయీబ్రహ్మణః
 శ్వేతకేషుద్దాలకసంవాదమును బ్రధానముగాఁ గల్గిన వేదారీతవాక్యములను
 సర్వజ్ఞుడును సర్వశక్తియు నగు నీశ్వరుడు జగత్తుయొక్క యుత్పత్తిస్థితిల
 కారణుడని నిరూపింపఁబడెను. వేదాంతము లన్నియు గతిసామాన్యముచే నొ
 యర్థమును బోధించుటవలన జగత్తునకుఁ జేతనమే కారణమని నిరూపింపఁబడియె
 తాత్పర్యము. కావున నుత్తరగ్రంథమునకుఁ బ్రయోజన మేమని “అతః పర
 గ్రంథస్య కిముత్థానమితి” యను భాష్యముచే బ్రశ్నింపఁబడుచున్నది. పర
 ధానము “ఉచ్యతే” యను పదముచే బ్రారంభింపఁబడుచున్నది. వేదాంతః
 లందు సోపాధికము, నిరూపాధికమని బ్రహ్మము రెండురూపములతో
 నొప్పురుచున్నట్లు వివచింపుటంజేసి యద్దానివిభాగమును సప్రయోజనము,
 నిరూపించుటయే ప్రధానముగాఁ గల్గి యుత్తరగ్రంథము ప్రవర్తించుచున్నది
 “ద్వీరూపం హి...సర్వోపాధివివర్జితమ్య” ని సంగ్రహముగఁ బ్రదర్శింపఁబ
 చున్నది. ఇట్లుభయరూపములను బ్రహ్మమునకుఁ బ్రతిపాదించెడి శ్రుతుః
 “యత్ర హి ... సంపూర్ణమన్యత్” ని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది

యత్ర = ఏయవిద్యావస్థయందు, హి = నిశ్చయముగా, ద్వైతమివ
 ఆభాసరూపమగు జగత్తువలె, భవతి = తెలియవచ్చుచున్నదో, తత్ = ఆ య
 ద్యావస్థయందు, ఇతరః సన్ = భేదభావము నొందినవాడై, ఇతరం = రెండ
 దానిని, పశ్యతి = చూచుచున్నాడు. ఇయ్యది సోపాధికవిషయము

వశ్యతి, యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తేనేన కంపశ్యేత్ ” (బృ. 4-5-15)
 “యత్ర నాన్యత్వశ్యతి నాన్యచ్ఛ్రవణోతి నాన్యద్విజ్ఞానాతి స భూమా ఒధ
 యత్రాన్యత్వశ్యత్యశ్రవణోత్వశ్యద్విజ్ఞానాతి తదల్పం యో వై భూమా తద
 మృత మధ యదల్పం తస్మర్త్యమ్” (ఛాం 7-24-1) “సర్వాణి రూపాణి విచిత్ర్య
 ధీరో నామాని కృత్వా ఒభివదన్యదాస్తే” (తై. ఆ. 3-12-7) నిష్కలం
 నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనమ్ । అమృతస్య పేరం సేతుం దద్ధేనన
 మివానలమ్” (శ్వే. 6-19) “నేతి నేతి” (బృ. 2-8-6) ఇతి, “అస్థూలమనణు”

యత్ర తు = ఏసితియందు, అన్య = ఈవిధ్యాంసునికి, సర్వం = సకలప్రపంచము, ఆత్మైవ = స్వస్వరూపమే, అభూత్ = అయినో, తత్ = ఆస్థితియందు, కేన = ఏ సాధనముచేత, కం = ఏవిషయమును, వశ్యేత్ = ఒకానొకకర్త చూచును ? అనగా గర్తాదికారకభావములన్నియు సుపరమించునని తాత్పర్యము. ఇయ్యది నిరుపాధికవిషయము.

యత్ర = ఏసితియందు, అన్యత్ = రెండవదానిని స వశ్యతి = చూడఁడో, అన్యత్ = రెండవవస్తువును, స శ్రవణోతి = వినుడో, అన్యత్ = రెండవ వస్తువును స విజ్ఞానాతి = తెలిసికొనఁడో, సః = అట్టియాత్మయే, భూమా = భూమశబ్దవాచ్యమగు బ్రహ్మము. ఇయ్యది నిరుపాధికము.

అథ యత్ర = ఏసితియందు అన్యత్ = రెండవదానిని, వశ్యతి = చూచునో, అన్యత్ = రెండవదానిని, శ్రవణోతి = వినునో, అన్యత్ = రెండవదానిని, విజ్ఞానాతి = తెలిసికొనునో, తత్ = అయ్యది, అల్పం = స్వల్పము. ఇయ్యది సోపాధికము

యః వై = ఏది, భూమా = భూమశబ్దవాచ్యమగు బ్రహ్మమో, తత్ = అది, అమృతం = మరణరహితము. అథ యత్ = ఏది, అల్పం = స్వల్పమో, తత్ = అది, మర్త్యమ్ = మరణమునొందునది. సర్వాణి = సమస్తములగు, రూపాణి = రూపములను, విచిత్ర్య = వేరుచేసి, నామాని = పేరులను, కృత్వా = చేసి, ధీరః = ధీరుఁడు, సీత్యండు, అభివదన్ = పలుకుచు, ఆస్తే = ఉన్నాడు.

నిష్కలం = నిరవయవము, నిష్క్రియం = క్రియారహితము. శాంతం = ఉపశమస్వభావము, నిరవద్యమ్ = అప్రతిహతము, నిరంజనం = ధర్మాధర్మసాంభరహితము. అమృతస్య = అమృతమన మోక్షమునకు, పరం = ఉత్కృష్టమును, సేతుం = వంతెన యగునట్టియు, దద్ధేననమ్ = తగులఁజేసిన కట్టెలు గలిగిన, అనలమివ = అగ్నిహోత్రునివలె, సువశమస్వభావముగలది.

స ఇతి, స ఇతి = ఇది కాదు ఇది కాదని వేద్యములగు సకలవిషయములను నిమేధింప సర్వవిషయములకు సవధిగా నొప్పునది.

(బృ. 3-8-8) “న్యూనమన్యత్ స్థానం సంపూర్ణమన్యత్” ఇతి చైవం సహస్రశో విద్యావిద్యావిషయభేదేన బ్రహ్మణో ద్వీయాపతాం దర్శయన్తి వాక్యాని తత్త్రావిద్యానస్థాయాం బ్రహ్మణ ఉపాస్యోపాస కాదిలక్షణః సర్వో వ్యవహారః తత్త్ర కానిచిద్బ్రహ్మణ ఉపాసనాన్యభ్యుదయాధాని, కానిచిత్త్రమముక్త్యర్థాః కానిచిత్సర్వసమృద్ధ్యర్థాని। తేషాం గుణవిశేషోపాధిభేదేన భేదః। ఏక ఏవ తు పరమాత్మేశ్వరస్య సైవగవిశేషైర్నిశ్చితృ ఉపాస్యో యద్యపి భవతి తథాపి యథా గుణోపాసనమేవ ఫలాని భిద్యంతే। “తం యథా యథోపాసతే తదేవ భవతీ”

అస్థూలం = స్థూలభావము లేనిదియు, అవణు = అణుభావరహితము నగునట్టిదియును, అన్యత్ = ఆభాసరూపమగు, స్థానం = స్థానవిశేషము, న్యూనం = అల్పమగునదియు, అన్యత్ = సత్యమగు స్థానము. సంపూర్ణం = పూర్ణమగునదియును.

ఒకే బ్రహ్మమున కిట్లు రెండువిధములగు స్వరూప మెట్లు ప్రతిపాదించబడుచున్నదన విషయభేదముచే నని “ఏవం సహస్రశో..వాక్యాని” యః చెప్పబడుచున్నది. విషయభేదమన నవిద్యకు విషయముగా సోపాధికమును విద్యకు విషయముగా నిరుపాధికము నుపదేశింపబడుచున్నదని యభిప్రాయము అవిద్యకు విషయమగు సోపాధికబ్రహ్మము నుపదేశించుటకుఁ బ్రయోజనము “తత్త్ర కానిచిత్...వ్యవహార” యని నిర్వచింపబడుచున్నది. అనఁగా నవిద్యావస్థాయందు బ్రహ్మమున కుపాస్యము, ఉపాసకుఁడు, ఉపాసనము మున్నగు నకః వ్యవహారము లభించుచున్నదని యర్థము. ఉపాస్యోపాసకవ్యవహారము ననసరించి యుపదేశింపబడిన యుపాసనావిశేషములకు ఫలభేదముచేఁ ద్రైవిధ్యమ “తత్త్ర...సమృద్ధ్యర్థాని” యని యుపదేశింపబడుచున్నది. అభ్యుదయాధముల నపూర్వఫలములను బొందించెడి ప్రతీకోపాసనములని యభిప్రాయము.

క్రమముక్త్యర్థములనఁగాఁ గార్యబ్రహ్మలోకమును బొందించు దహరద్యుపాసనములు. కర్మసమృద్ధ్యర్థములన యాగఫలములందు సతీత్యమును గఁగించెడి యుద్గీధాద్యుపాసనములు ఉపాసన లన్నిటియందు నుపాస్య ముపావిశిష్టమగు బ్రహ్మమే యగుచుండ ఫలములందలి వైచిత్ర్యమునకుఁ గారణ మేమనయ్యిది “తేషాం గుణవిశేషోపాధిభేదేన భేద” యను సంగ్రహవాక్యముచే చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నుపాసనలయందు దధ్యస్తము చేయఁబడు గుణవిశేషలచే ఫలభేదము గల్గుచుండు నని భావము. సంగ్రహవాక్యము “ఏక ఏవ తు.. ఉపాస్యతయా చోద్యతే” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. “పరమాతా ఉత్త్యరః ఏక ఏవ యద్యపి భవతి” యని యన్వయము. ఇట్లుఁ బరమాత్మకుఁ నీశ్వరునకును నభేదము చెప్పబడుచున్నది. తం. ఆయాశ్వరుని, యథా యథా.

శ్రువేః । “యథా క్రతురస్మిం లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రవృత్త్య భవతి” (ఛాం. 3-14-1) ఇతి చ । స్మృతజ్ఞో “యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యస్తే కలేవరమ్ । తం తమ్వైతి కాంతేయ సదా తద్భావభావితః” (గీ 8-6) ఇతి । యద్యప్యేక ఆత్మా సర్వభూతేషు స్థావరజంగమేషు గూఢ స్పృహపి చిత్తోపాధి విశేష తారతమ్యాదాత్మనః కూటస్థనిత్యస్యైకరూపస్యాప్యస్తరోత్తరమావిష్కృతస్య తారతమ్యమైశ్వర్యశక్తివిశేషైః శ్రూయతే— “తస్య య ఆత్మానమావిస్తరాం వేద” (ఐ. ఉ. 2-3-2-1) ఇత్యత్ర । స్మృతావపి— యద్యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం

ఏయేగుణములతోఁ గూడినట్లు, ఉపాసతే = ఉపాసించుట, తదేవ = అగుణములతోఁ గూడినట్లు, భవతి = అగుచున్నది.

అస్మిన్ లోకే = ఈలోకమునందు, యథాక్రతుః = ఎట్టిసంకల్పము గలవాఁడు, పురుషః = ఉపాసకుఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

ఇతః = ఈలోకమునుండి, ప్రవృత్త్య = పోయి, తథా = ఆ తనయొక్క సంకల్పమున కనుగుణముగనే, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

“యం యం = ఏయే, భావం అపి వా = భావమునైనను, స్మరన్ = స్మరించుచు, కలేవరం = శరీరమును, అంతే = ప్రాణవియోగకాలమునందు, త్యజతి = విడిచిపెట్టుచున్నాఁడు, సదా = ఎల్లప్పుడు, తద్భావభావితః = ఆయా భావములచే సంస్కరింపఁబడిన యంతఃకరణముగలవాఁడై. కాంతేయ = అర్జునా, తం తమేవ = ఆయాభావములనే, వతి = పొందుచున్నాఁడు.

కూటస్థనిత్యమగు నాత్మ యొక్కటియే యయియుండ నద్దానియందుఁ దరతమభావములతోఁ గూడిన గుణవిశేషము లెట్లు సమంజసముగ నుండునని ప్రశ్నింప నందులకు సమాధానము, “యద్యప్యేకః ఆత్మా... చోద్యశే” యను భాష్యముచే గొప్పబడుచున్నది. ఇందలి హేతువు “చిత్తోపాధి విశేష తారతమ్యా త్మని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నంతఃకరణ మనెడి యుపాధి యందలి విశేషము లనెడి సాత్త్విక రాజస తామసములయొక్క తారతమ్యముచే నాత్మ కూటస్థనిత్య మయ్యుఁ దరతమభావము నొందియున్నట్లు భాసించుచున్న దని తాత్పర్యము.

తస్య = ఆయాత్మయొక్క, ఆత్మానం = స్వరూపమును, యః = ఎవ్వఁడు, ఆవిస్తరాం = పుష్కలముగ, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడు.

యత్ యత్ సత్త్వం = లోకమునం దేయేవదార్థము, విభూతియత్ = ఐశ్వర్యముతోడను, శ్రీమత్ = కాంతితోడను, ఊర్జితం = ఉత్సాహముతోడను, గూడియుండునో, తత్ తేత్ ఏవ = ఆయావిస్తరుల సన్నిధిని మమ =

శ్రీమహాత్మమేవనా । తత్తదేవాగచ్ఛ త్వం మమ తేజోఽంశసంభవమ్
(గీ 10-41) ఇతి 'యత్రయత్ర విభూత్యాద్యతీతయః స న ఈశ్వర ఇత్యుపాగ
తయా చోద్యతే' । ఏవమిహాప్యదిత్యమండలే హిరణ్మయః పురుషః సర్వపాప
దయలింగాత్పర ఏవేతి వక్ష్యతి । ఏవం "ఆకాశ స్థలింగాత్" (బ్ర 1-1-2)
ఇత్యుపాధిషు ద్రష్టవ్యమివం సద్యోముక్తికారణమప్యత్పజ్ఞానముపాధివిశేషద్వా
ణోపదిశ్యమానమప్యవివేక్షితోపాధిసంబంధవిశేషం పరావరవిషయత్వేన సందిహ
మానం వాక్యగతిపర్యాలోచనయా నిర్ణేతవ్యం భవతి । యథేహైవ తావత్ -

నాయుక్తమ్, తేజోఽంశసంభవం = తేజస్సుయొక్క యేకదేశమువలనఁ బుట్టి
వానిగా త్వం = నీవు, అవగచ్ఛ = తెలిసికొనుము.

ఇట్లు శ్రుతిస్మృతులయొక్క పర్యాలోచనముచేఁ దెలియవచ్చెడి యర్థవ
“యత్ర...చోద్యతే” యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది అనఁ
నేయేయపాథులయందు తాకికదృష్టికి నబ్బరమగు విభూత్యాదులయొక్క య
శయము తెలియవచ్చుచుండునో గూఢాయుక్తివిశేషము నీశ్వరునిగా భావిం
యుపాసింపవలయును.

ఇట్లు శ్రుతీస్మృతులయందు బ్రహ్మమునకు ద్వైరూప్యము సప్రయోజ
ముగ వినఁబడుచున్నదని చెప్పి యిం దుత్తరగ్రంథమున “అంతస్థదర్శో
దేశాత్” ను సూత్రముచే ఛాందోగ్యమున వినఁబడెడి యాదిత్యమండలాంతర్వ
యగు హిరణ్మయపురుషుఁడు సర్వపాప్మోదయలింగముచేఁ బరమాత్మయే య
నిరూపింపఁబడుచున్నాఁ డని “ఏవమిహాపి...వక్ష్యతి” యను భాష్యము
నిరూపించి యట్టిన్యాయమునే “ఆకాశ స్థలింగాత్” మున్నగు సూత్రార్థవిచార
యందుఁగూడ గ్రహింపవలయునని “ఏవం ... ద్రష్టవ్యమ్”ని నిరూపిం
చున్నారు. ఇట సర్వపాప్మోదయమన సకల పాపమునుండి యనఁగాఁ గర్మ
నుండి యుత్తీర్ణుఁడైనవాడని యర్థము.

ఇట్లు శ్రుతి స్మృతీసూత్రములయందు బ్రహ్మమునకుఁ దెలియవచ్చె
ద్వైరూప్యమును వ్యవస్థచేసి యుత్తరగ్రంథసంధ్యమున “ఏవం ... నిర్ణేతవ్య
భవతి” యను భాష్యముచే నిరూపించుచున్నారు. “అవివేక్షితోపాధిసంబం
ధవిశేషమ్, అత్పజ్ఞానం, సద్యోముక్తికారణమపి, ఉపాధివిశేషద్వారేణాప్యపదిశ
మానం పరావరవిషయత్వేన” యని వాక్యమును యోజించునది అనఁ
నేయేవాక్యములయం దాత్మసోపాధికముగఁగాని నిగుపాధికముగఁగాని యుప
శింపఁబడుచున్నదో యాయావాక్యము లుత్తరగ్రంథముచే వ్యవస్థచేయఁబడుచున్న
వని తాత్పర్యము. ఇట్లు సామాన్యముగఁ జెప్పి ప్రకృతము “యథేహైవ తావత్
ని నిర్ణేతంపఁబడుచున్నది.

“అనందమయోఽభ్యాసాత్”తి । ఏవమేకమపి । బ్రహ్మజ్ఞేత్సాధిసంబంధం నిరస్తౌపాధిసంబంధం చోపాస్యత్వేన త్వేయత్వేన చ వేదాంతేషాః దిశ్యత ఇతి ప్రవర్తయితుం పరో గ్రంథ ఆరభ్యతే । యచ్చ “గతిసామాన్యాత్” ఇత్యచేతన కారణనిరాకరణము క్తం తదపి వాక్యచరాణి బ్రహ్మవిషయాణి వ్యాచక్షాణేన బ్రహ్మ వివేచితకారణనిషేధేన ప్రపంచ్యతే—

అనందమయోఽభ్యాసాత్

దైతీయకేఽన్నమయం ప్రాణమయం మనోమయం విజ్ఞానమయః,

ఇల్లు పూర్వాపరసందర్భమును బ్రదర్శించి యుత్తరగ్రంథతాత్పర్యము జ్ఞానువులయొక్క ప్రవోచనమునకు “సనమేకమపి...బ్రహ్మవివేచితకారణనిషేధేన ప్రపంచ్యతే” యని నిరూపింపబడుచున్నది అనగా బ్రహ్మ మొక్కటి యయ్యు నుపాధివిశేషసంబంధముచే నుపాస్యమును, తద్వివేచితభావముచే నేయము నని శాస్త్రముచే నుపదేశింపబడుచున్నదని చెప్పబడును, గతిసామాన్యముచే వేదాంతము లన్నియుఁ జేతనమగు బ్రహ్మమే జగత్కారణ మని బోధించుటలన బ్రహ్మముకంటె భిన్నములగు కారణములను నిషేధించుటకును, యుత్తరగ్రంథ మారంభింపబడుచున్నదని తాత్పర్యము.

ఇల్లు పూర్వాపర గ్రంథసందర్భమును బ్రదర్శించి — ‘అనందమయోఽభ్యాసాత్’ను సూత్ర మాదిగాఁ గల్గి “అస్మిన్నస్వ చ తద్వ్యగం శాస్తి” యను నెనిమిదిసూత్రములతో నొప్పు నానందమయాధికరణమును వ్యాఖ్యానము చేయ నుద్దేశించి యాసూత్రముల కిదివఱకు వృత్తికారులచేఁ జేయబడిన యర్థమును బూర్వపక్షముగా గ్రహించి స్వసిద్ధాంతమును బ్రవర్ణింప ముహూర్తమునూత్రిములకు వృత్తికారులచేఁ బ్రదర్శింపబడిన యర్థమునే నిర్వచించుచున్నారు. అట్లేల్లనిన—

“అనందమయోఽభ్యాసాత్”

“అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” యను సూత్రమునుండి బ్రహ్మజ్ఞము నిచిటకు ననువృత్తిచేయవలయును కావున అనందమయః = అనందమయః (బ్రహ్మ = జగత్కారణమగు బ్రహ్మమే ఏలయన — అభ్యాసాత్ = అనందశిక్షమున కిభ్యాస ముండుటవలన నను నర్థము లభించును

ఈయధికరణమున “బ్రహ్మవిదాస్మాత్తి పుష్క”ను వాక్య మాదిగాఁ గలిగినట్టియు “ఉభే హ్యేవైష ఏతే ఆత్మానగ్ం స్పృణుతేయ ఏవం వేద” యను వాక్యమంతిమందుఁ గలిగినట్టియు బ్రహ్మవల్లి, యానందవల్లి యను సమాఖ్య గలిగి నట్టియుఁ బ్రకరణము విషయముగా నెలరారుచున్నదని “దైతీయకే...అనంద మయే ఇతి” యను భాష్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది. అనగాఁ దైతీయము

చాచక్రమ్యామ్నాయతే — “తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్, అన్యోఽన్తర ఆత్మానందమయః” (త్రై 2-5) ఇతి, తత్ర సంశయః— కిమిహానందమయశబ్దేన పరమేవ బ్రహ్మోచ్యతే యత్ప్రకృతం “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” (త్రై 2-1) ఇతి, కిం వా అన్నమయాదిపద్యైర్నాన్యోఽన్తరమితి? కిం తావత్స్పృష్టమ్, బ్రహ్మణోఽన్తరమముఖ్యతాన్తరమయఃస్యాత్ కస్తాత్? అన్నమయాద్యముఖ్యాత్ప్రవాహపతితత్వాత్, అథాపి స్యాత్సర్వాంతరత్యే దానందమయో ముఖ్య ఏవాత్మేతి! సన్యాత్ప్రియాద్యవయవయోగాచ్చారీరత్యశ్రవణాచ్చ! ముఖ్యశ్చేదాత్మా అనందమయః స్యాన్న ప్రియాదిసంస్పర్శః స్యాత్! ఇహ తు

నందు “స వా ఏష పురుషోఽన్తరసమయః” యను వాక్యము మొదలు, “తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్, అన్యోఽన్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః” యను వాక్యమువఱకుఁ గల గ్రంథముచే నన్నమయము, ప్రాణమయము, మనోమయము, విజ్ఞానమయమని నాలుగొక్కలు క్రమముగా నుపదేశింపఁబడి పిమ్మట నాయావిజ్ఞానమయమగు నాత్మకంటె వేఱగునట్టియు నాన్తరమగునట్టియు నాత్మయానందమయమని చెప్పఁబడుచున్నది ప్రస్తుతి మీయానందమయఁడు సంశయప్రయోజనములతో నొప్పుచున్నాఁడు. కావున నధికరణమునందు విషయవదవి నర్థింపించుచున్నాఁడు. “అత్ర సంశయః... అర్థాంతరమితి” యని సంశయము నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రకృతమున నానందమయశబ్దముచే నిందుపక్రమింపఁబడిన “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” యను బ్రహ్మమే యుద్దేశింపఁబడుచున్నదా లేక యన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయములవలె బ్రహ్మము కంటె భిన్నమగు వేఱొకటి యుద్దేశింపఁబడుచున్నదా యని. ఇందుఁ బూర్వపక్షము “కిం తావత్స్పృష్టం... ఆనందమయః స్యాత్”ని నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మముకంటె భిన్నము నన్నమయాదులవలె సముఖ్యమగు నాత్మయే యానందమయఁడని పూర్వపక్షము ఆనందమయఁ డముఖ్యమగు నాత్మ యనుటకుఁ గల కారణ మెద్ది యని “కస్మాత్తి”ని మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నింప “అన్నమయాద్యము ఖ్యాత్ప్రవాహపతితత్వాత్”ని హేతువు ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నన్నమయఁడు, ప్రాణమయఁడు, మనోమయఁడు, విజ్ఞానమయఁడను నముఖ్యాత్ప్రవాహములోఁ బడుటవలన నియ్యదియు సముఖ్యాత్మయే యని భావము. ఆనందమయఁడు సర్వాంతరఁ డగుటంజేసి ముఖ్యమగు నాత్మయే గావలయునని మధ్యస్థుఁడు ప్రశ్నింప నట్లు గాదని “స స్యాత్”ని పూర్వపక్షి చెప్పుచున్నాఁడు. అందు హేతువులు “ప్రియాద్యవయవయోగాత్, శారీరత్యశ్రవణాచ్చ” యని సంగ్రహముగఁ జెప్పఁబడుచున్నవి అందు మొదటి హేతు సంగ్రహవాక్యము “ముఖ్యశ్చేత్... శ్రూయతే” యను భాష్యముచే వివరింపఁ

“తస్య ప్రియమేవ శిరః” ఇత్యాది శ్రూయతే శారీరత్వం చ శ్రూయతే “తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా; యః పూర్వస్య” ఇతి తస్య పూర్వస్య విజ్ఞానమయస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా య ఏవ ఆనందమయ ఇత్యర్థః | న చ శరీరస్య సతః ప్రియా ప్రియసంస్పర్శ వారయితు శక్యః | తస్మాత్సంసార్జ్యేవానందమయ ఆత్మైత్యేవం ప్రాప్త ఇదముచ్యతే—“ఆనందమయో లభ్యానాత్” పర ఏవాత్మాలానంద మయో భవతుమర్హతి | కుతః, అభ్యానాత్, పరస్మిన్నేవ హ్యేత్యన్యాయానందశబ్దో

బడుచున్నది. అనగా నానందమయుడు ముఖ్యమగు నాత్మయే యగుచో నాతనికిఁ బ్రియమే శిరస్సు, మోదము దక్షిణపక్షము, ప్రమోద ముత్తరపక్షము, ఆనంద మాత్మ, బ్రహ్మ పుచ్ఛము నను ప్రియము మొదలుగాఁ గల యవయవ ములయొక్క సంబంధము లేకుండవలయును. అట్లు ప్రియాద్యవయవసంబంధము వినవచ్చుచున్నది గావున నానందమయుడు ముఖ్యమగు నాత్మ యంతమాత్రము గాడని భావము.

ఇక రెండవ హేతువాక్యము “శారీరత్వం—ఇత్యర్థ” యను భాష్య ముచే వినరింపబడుచున్నది. ఇందు “తస్యైష...పూర్వస్య” యనునది శ్రుతి. “తస్య పూర్వస్య...ఇత్యర్థ” యనునది వైశ్రుత్యర్థము. అనగా “తస్య = ఆ పూర్వస్య = పూర్వమగు, విజ్ఞానమయస్య = విజ్ఞానమయనకు, ఏషః = ఈ, ఆనంద మయః = ఆనందమయుడే, శారీరః = శారీరుడగు, ఆత్మా = ఆత్మ,” యనుటచే నానందమయుడు శారీరుడగు నాత్మ యని వినబడుచున్నది. శారీరుడన, శరీరసంబంధము కలవాడని యర్థము. శారీరుడయ్యుఁ బరమాత్మ గాఁగూడదా యనఁ బరమాత్మ యానందైకరసస్వరూపుఁ డగుటజేసి శారీరుఁ డెంతమాత్రము గాడను నాశయముతో “న చ శారీరస్య...స్పృశత” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా శరీరముతోఁ గూడిన సత్పదార్థమునకుఁ బ్రియాపియస్పర్శ గలుగ నేరదని చెప్పట కవకాశము లేదని చెప్పి పూర్వపక్షము “తస్మాత్సంసార్జ్యేవానందమయ ఆత్మా” యని యుపసంహరింపబడుచున్నది. అనగా నానందమయుడు సంసారి యగు నాత్మయేగాని పరమాత్మ యెంతమాత్రము గాడని యభిప్రాయము. ఇట్లు పూర్వపక్షము సంభవింప నమాధానము చెప్పబడుచున్నదని “ఏనం ప్రాప్తే ఇదముచ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నదని సిద్ధాంతపరముగా సూత్రము స్పృహంబడుచున్నది. అనగా నానందమయుడే పరమాత్మ యని “పర ఏవాత్మా...అర్హతి” యని చెప్పబడుచున్నది. పరమాత్మశబ్దము బ్రహ్మపరము. ‘కుతః = ఎట్ల’ని మధ్యస్థుఁడు, ప్రశ్నింప, “అభ్యానాత్”ని హేతువు ప్రదర్శింపఁ బడుచున్నది. హేతువాక్యార్థము “పరస్మిన్నేవ...అభ్యస్యతే” యని వివరింపఁ బడుచున్నది. అనగాఁ బరమాత్మయందు సన బ్రహ్మమునందు నానందశబ్దము

బహుకృత్వోఽభ్యస్యతే | ఆనందమయం ప్రస్తుత్య “రసః వై సః” ఇతి తస్మైవ రసత్వముక్తోఽవ్యతే—“రసగం హ్యేవా యం లబ్ధౌ ౭౭నందీ భవతి” ఇతి | “కో హ్యేవా న్యాత్ ః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆత్మః ఆనందో న న్యాత్ ఏష హ్యేవానందయాతి” (త్రై 2-7) “సైహానందస్య మీమాంసా భవతి” ఏత మానందిమయాత్మానముపసంక్రామతి ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి కుతశ్చన (త్రై 2-8-9) ఇతి “ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్” (త్రై. 3-6) ఇతి చ | శ్రుత్యంతరే చ “విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ” (బృ.3-9-23) ఇతి బ్రహ్మణ్యేవా నరదశబ్దోద్భవః | ఏవమానందశబ్దస్య బహుకృత్వోఽబ్రహ్మణ్యభ్యాసాదానందమయ ఆత్మా బ్రహ్మేతి గమ్యతే | యత్తాక్తమన్నమయాద్యమఖ్యాతప్రవాహపతితత్వా దానందమయస్వావ్యముఖ్యత్వమితి, నాసా దోషః | ఆనందమయస్య సర్వాంతర

వలుమారులు ప్రయోగింపఁబడియుండుటవలన నానందమయఁడే బ్రహ్మమని యభిప్రాయము. ఆనందశబ్దముయొక్క యభ్యాసమును ద్రవ్యింప “ఆనందమయం ప్రస్తుత్య...బ్రహ్మణ్యేవానందశబ్దో దృష్ట” యను భాష్యము బరఁగుచున్నది

సః = ఆయానందమయఁడే, రసః = రసస్వరూపము. అయం = ఈ రసం = రసమును, లబ్ధౌ = పొంది, ఆనందీ = ఆనందముకలవాఁడు, భవతి హ్యేవ = నిశ్చయముగా నగుచున్నాఁడు.

ఏషః = ఈ, ఆకాశః = ఆత్మ, ఆనందః = ఆనందము, నన్యాద్యది = కాకపోయినచో, కః = ఎవ్వఁడు, అన్యాత్ = చలించేసి; కః = ఎవ్వఁడు, ప్రాణ్యాత్ = జీవించును. ఏషః = ఈ యాత్మయే, ఆనందయాతి=ఆనందింపఁ జేయుచున్నాఁడు. ఇచట “ఆనందయాతి” యనుచో ‘యా’ యను ద్విరము ఛాందసము.

ఆనందస్య = ఆత్మయొక్క, సైహా మీమాంసా = అయివిచారణ, భవతి = కలుగుచున్నది.

ఏతం = ఈ, ఆనందమయం = ఆనందమయఁడగు, ఆత్మానం=ఆత్మను, ఉపసంక్రామతి = పొందుచున్నాఁడు.

బ్రహ్మణః = బ్రహ్మయొక్క, ఆనందం = ఆనందమును, విద్వాన్ = తెలిసికొనినవాడు, కుతశ్చన = ఎవరినలనను, న బిభేతి = భయమునొందఁడు.

ఇట్లు బ్రహ్మమం దానందశబ్దప్రయోగమును జూపి సూత్రార్థము “ఏవ మానందశబ్దస్య...బ్రహ్మేతి గమ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు స్వాభిమతార్థమును బ్రదర్శించి పూర్వపక్షమును నిరాకరింప “యత్తు...అముఖ్యమితి” యను పూర్వపక్షబీజ ఘనవదింపఁబడుచున్నది. ఆనంద మయఁడను ఖ్యాతప్రవాహపతితుడైనను దోషము లేదని “నాసా దోషః”

త్వత్ । ముఖ్యమేవ హ్యత్యానముపదిక్షు శాస్త్రం లోకబుద్ధిమనుసరత్,
 మయం శరీరమనాత్మాచమత్కంతమూఢాహమాత్మ త్వేన ప్రసిద్ధమనూద్య
 మానిషి క్షద్రుతతామ్రాదిప్రతిమావత్తతోఽస్తరం తతోఽస్తరమిత్వేనం
 ర్దేణ పూర్వేణ సమానముత్తరముత్తరమనాత్మానమాత్మేతి గ్రాహయత్,
 వత్తిసౌకర్యావేక్షయా సర్వాంతరం ముఖ్యమానందమయమాత్మానముపది
 క్షితీ శిష్టతరమ్ । యథా అరుంధతీనిదర్శనే బహ్వీవ్యపి తారాస్వయిఖ్యాన్య
 పతిషు దర్శితాసు యాన్త్యావదర్శ్యతే సాముఖ్యేవారుంధతీ భవతి, ఏవమిహ
 సందమయస్య సర్వాన్తరత్వాన్ముఖ్యమాత్మత్వమ్ । యత్తు బ్రూషే-పియాదీనాం
 స్వాదికల్పనా అనుపవన్నా ముఖ్యస్యాత్మన ఇతి, అతితానంతరోపాధిజనితా

ని చెప్పబడుచున్నది దోషము లేకుండుటకు హేతువు “అనుదమయస్య
 యాన్తరత్వాత్” ని సంగ్రహముగ నిరూపింపబడుచున్నది. హేతువాక్యము
 యిఖ్యమేవ..ముఖ్యమాత్మత్వ”మృదు భావ్యముచే దృష్టాన్తపురస్కరముగ వివ
 రబడుచున్నది. అందు “ముఖ్యమేవ...శిష్టతర” మృదు భావ్యముచే హేతు
 కార్యము వివరింపబడుచున్నది

అనగా ముఖ్యమగు నాత్మ నుపదేశించుటకుగాను శాస్త్రము లోకబుద్ధి
 సరించి ముందుగా ననాత్మయు నన్నమయమును నవివేకులచేనాత్మగాఁ దలంపఁ
 చున్నవట్టియు నీశరీరము నాత్మగా ననువదించి యద్దానికంటె నాంతరమగు
 నామయమును, బిమ్మట నద్దానికంటె నాంతరమగు మకోమయమును, బిమ్మట
 నానికంటె నాంతరమగు విజ్ఞానమయమును బూర్వపూర్వములగు ననాత్మలతో
 రానమగు ననాత్మల నుత్తరోత్తర మాత్మ యని బోధించుచుఁ బ్రతివత్తిసౌకర్య
 చే సంతమునందు సర్వాంతరమును ముఖ్యమగు నాత్మయునగు నానందమ
 ము నుపదేశించినట్లు సుస్పష్ట మగుచున్నది. ఇట్టియర్థమును బోధించుటకు
 ప్తాన్తముగా స్థూలానుంధతీన్యాయము “యథా..అరుంధతీ భవతి” యను
 వ్యముచేఁ బ్రదర్శింపబడుచున్నది. వైదిఁ జెప్పబడిన “మూషానిషి క్షద్రుతతా
 గాదిప్రతిమావత్”నునదిగూడ దృష్టాన్తాంతరము బాహ్యములగు స్థూలపదార్థ
 లఁ దొలగించి యాంతరమగు సూక్ష్మములను గ్రహించుటయే మూషానిషి క్ష
 తతామ్రాదికృతిమాన్యాయమని చెప్పబడుచున్నది. ఫలితము “ఏవమిహాపి..
 త్వత్వమ్”ని చెప్పబడుచున్నది.

పూర్వపక్షమందలి ప్రశ్నాంతరము “యత్తు బ్రూషే ఆత్మన ఇతి”
 ను భావ్యముచే ననువదింపబడుచున్నది. అనగా ముఖ్యమగు నాత్మకుఁ
 యము మొదలుగాఁగల యవయవముల వర్ణించుట యు క్తము గాదని యర్థము.
 మృది గడచినట్టియు బూర్వపూర్వములగు నుపాధిసంబంధముచే గడచినట్టియు,

నా న స్వాభావికీత్యదోషః । శారీరత్వస్యానందమయస్యాన్నమయాదిశరీరపరంపరయా ప్రదర్శ్యమానత్వాత్, న పునః సాక్షాదేవ శారీరత్వం సంసారివత్ । తస్మాదానందమయః పర ఏవాత్మా ॥౧౨॥

వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్

అత్రాహ— నానందమయః పర ఆత్మా భవితుమర్హతి । కస్మాత్ । వికారశబ్దాత్ । ప్రకృతివచనాదయన్యతః శబ్దో వికారవచనః సమధిగతః, ఆనందమయ ఇతి మయటోవికారార్థత్వాత్ । తస్మాదన్నమయాదిశబ్దవ్యవహారవిషయ

వాననచే జనించినట్టియు నవయవవర్ణనమే గావున నద్దానివలన దోష మెంత మాత్రము లేదు. అంతయు గాదు. శారీరత్వముగూడ నానందమయనికి నన్న మయాదిశరీరపరంపరచే గల్గినదే కాని జీవనివలె ముఖ్యముగ సంసారిత్వ మెంత మాత్రము సంభవింపదనియును, “శారీరత్వమపి...నంసారివత్”నుభా వ్యముచే జెప్పబడుచున్నది ‘ఫలితము’ “తస్మాత్.. పర ఏవాత్మా” యనియుపసంహరింపబడుచున్నది. ॥౧౨॥

ఆనందమయగఁడు పరమాత్మ యని నిర్వచింప నా యానందమయశబ్దమును ప్రకృతివచనముగ నానందశబ్దముకంటె ‘మయట్’ అను వికారార్థమును బోధించు ప్రత్యయము దెలియవచ్చుటచే నానందవికారుఁ డన్న స్థము లభించుచున్నది గావున నిర్వికారముగ బ్రహ్మమును బోధించుటకు నానందమయశబ్దము సమరము గాదను నాక్షేపమును బరిహరించి యందలి మయట్ ప్రత్యయము ప్రాచుర్యార్థబోధక మగుటంజేసి బ్రహ్మమును బోధింపఁదగు నను నాశయముతో సూత్రకారులు.

“వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్”

అను సూత్రమును స్మరించియున్నారు. సూత్రమందలి “వికారశబ్దాత్” న” యను పూర్వపక్షవాక్యము “అత్రాహ... ఇతిచేత్త”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది అందు “న ఆనందమయః పర ఆత్మా భవితుమర్హతి” యను నది పూర్వపక్షము. పూర్వసూత్రమునుండి యీసూత్రమునకు నానందమయ, బ్రహ్మ”శబ్దము లనువృత్తిచేయబడుచున్నవి. శ్రుతియందలి యానందమయశబ్ద వాచ్యుఁడు పరబ్రహ్మము గానేరదని యర్థము “కస్మాత్”ని పూర్వపక్ష మడుగఁ బడుచున్నది. “వికారశబ్దాత్” అని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది హేతువచనము “ప్రకృతివచనాత్... ఆనందమయశబ్ద” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది, ప్రకృతివచనమన, ఆనందశబ్దము, వికారవచనమన మయట్ప్రత్యయము. కావున నన్నమయ పాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయశబ్దములవలె వికార

ఏవానందమయశబ్ద ఇతి చెప్పెను । ప్రాచుర్యార్థేన మయటః స్మరణాత్ ।
 “తత్ప్రకృతవచనే మయట్” (పాణి. 5-4-21) ఇతి హి ప్రచురతాయామపి
 మయట్ స్మర్యతే । యథా ‘అన్నమయో యజ్ఞః’ ఇత్యన్నప్రచుర ఉచ్యతే ।
 ఏవమానందప్రచురం బ్రహ్మచందమయ ఉచ్యతే । ఆనందప్రచురత్వం చ
 బ్రహ్మచో మనుష్యత్వాదారభ్యోత్తరస్మిన్నుత్తరస్మిన్ స్థానే శతగుణ ఆనంద
 ఇత్యుక్త్యా బ్రహ్మానందగ్య నిరతిశయత్వావధారణాత్ । తస్మాత్ప్రాచుర్యార్థే
 మయట్ ॥ 103 ॥

విషయమే యీ యానందమయమని పూర్వపక్షము. పూర్వపక్ష ఫలితమే
 “తస్మాత్ . ఇతి చెప్పి”ని గలుగ నట్లు గానని సూత్రమందలి ‘వ’ యను పద
 మచే నిషేధింపఁబడుచున్నది సూత్రమందలి ‘ప్రాచుర్యార్థ’ను హేతుపదము
 “ప్రాచుర్యార్థే మయటః స్మరణాత్”ని వివరింపఁబడుచున్నది మయట్ప్రతియము
 నగు । ప్రాచుర్యార్థమందు బాణినియస్మృతి “తత్ప్రకృతవచనే మయట్ ...
 స్మర్యతే” యని స్మరింపఁబడుచున్నది మయట్నకుఁ బ్రాచుర్యార్థమందు నృత్తి
 స్మరణమగు యని “యథా ... ఉచ్యతే” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడు
 చున్నది. “అన్నమయో యజ్ఞః” యనుచో నన్నమయ మని గాక యన్న
 ప్రచురమని మెట్టిరము చెప్పఁబడుచున్నదో యాతీరుననే యని యర్థము.
 దానిని గణించు “ఏనం .. ఉచ్యతే” యని చెప్పఁబడుచున్నది అనఁగా నానంద
 ప్రచుర మగుటంజేసి బ్రహ్మ మానందిమయుడని చెప్పఁబడుచున్నది బ్రహ్మ
 మానందప్రచురమని చెప్పటకు “సమానందస్య మీమాంసా భవతి స
 నానందః బ్రహ్మణ ఆనంద” యను నానందనల్లియొక్క ప్రకరణమందలి తాత్ప
 ర్యము సంక్షేపముగా “ఆనందప్రచురత్వం . అవధారణాత్”ని చెప్పఁబడు
 చున్నది. అనఁగా మనుష్యశ్చముఖోఽబ్రారంభించి మనుష్యగంధర్వఁడు, దేవ
 గంధర్వఁడు, పితృలు, ఆజానదేవతలు, కిర్మదేవతలు, దేవతలు, ఇంద్రుడు,
 బ్రహ్మపృథి, ప్రజాపతి, బ్రహ్మనాథకుఁ గల పదిస్థానములయందు త్రో త్రముగ
 నూలు స్థితియందున్న నానందము గల్గుచున్నదని చెప్పటచే బ్రహ్మచాయొక్క
 మానందము నిగదిశయమని దెలియఁబడుచున్నదని తాత్పర్యము. ఫలితము
 “తస్మాత్ప్రాచుర్యార్థే మయట్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. ॥౧౩॥

హేత్వంతిరముచే గూడ మయట్నునకుఁ బ్రాచుర్యార్థము గ్రహింపనగు
 నని యీ హేతుసూత్రమునకుఁ బ్రతీకముగ “ఇత్యే ప్రాచుర్యార్థే మయట్”ను
 వాక్యము చెప్పఁబడుచున్నది. హేతుసూత్ర మేమన—

తద్దేతువ్యపదేశాచ్చ

ఇతశ్చ ప్రాచుర్యాద్ధే మయత్ | యస్మాదానందహేతుత్వం బ్రహ్మలో
వ్యవదిశతి శ్రుతిః— “ఏష హ్యేవానందయాతి” ఇతి | ఆనందయతీత్యర్థః |
యోహ్యన్యాయానందయతి స ప్రచురానంద ఇతి ప్రసిద్ధం భవతి || యథా లోకే
యో ౭ న్యేషాం ధనికత్వసూపాదయతి స ప్రచురధన ఇతి గమ్యతే, తద్వత్ |
తస్మాత్ప్రాచుర్యాద్ధే ౭పి మయటః సంభవాదానందమయః పరి ఏవాత్మా || ౧౮ ||

మాంత్రపరికమేవ చ గీయతే

ఇతశ్చానందమయః పరి ఏవాత్మా | యస్మాత్ బ్రహ్మవిదాసోతి

“తద్దేతువ్యపదేశాచ్చ”

యని చెప్పబడుచున్నది తస్య = ఆ యానందమునకు, హేతువ్యపదేశాత్ =
కారణముగ నిర్వచింపబడుటవలన, బ్రహ్మ మానందప్రచురమే యని బ్రహ్మ
నందప్రచురశబ్దము లధ్యాపకరము చేయబడవలయును బ్రహ్మ మానంద
హేతు వని విచయుము శ్రుతిచే బోధింపబడుచున్నదని “యస్మాత్ ... శ్రుతి”
యని చెప్పబడుచున్నది. శ్రుతియందలి “ఆనందయాతి” యను పదము “ఆనంద
యాతి” యని భావముచేయబడవలయునని “ఆనందయతీత్యర్థః” యని చెప్పబడు
చున్నది. ఆనందహేతుత్వముచే నానందప్రాచుర్యము నూహించుటకు దృష్టాన్త
దాష్టాంకిములు “యో హి... తద్వత్” నుభాష్యముచే జెప్పబడు
చున్నవి లోకములో నొకరికి ధనము నిచ్చువాఁ డెట్లు ప్రచురమగు ధనము గల
వాఁ డని చెప్పబడుచున్నాడో యాతీకుననే యొకరి నానందంపజేయువాఁడు
ప్రచురమగు నానందము గలవాడని చెప్పబడుచున్నాడని భావము ఫలితము
“తస్మాత్ .. పరి ఏవాత్మా” యని యుపసంగించింపబడుచున్నది || ౧౮ ||

ఇట్లు మయట్పూర్వాయమునకుఁ బ్రాచుర్యార్థము బ్రహ్మిని యానంద
మయుడే పరమాత్మ యనుటకు హేతుంతరమును బ్రహ్మిని నానంద సూత్రాంతరము
నకు “ఇతశ్చానందమయః పరి ఏవాత్మా” యని ప్రశ్నికము జెప్పబడుచున్నది.
సూత్ర మేమన—

“మాంత్రపరికమేవ చ గీయతే”

యని. మాంత్రపరికమేవ = మంత్రవర్ణమునందు వర్ణింపబడిన బ్రహ్మమే,
యానందమయుడని, గీయతే = వర్ణింపబడుచున్నది కావున, నానంద
మయుడే బ్రహ్మమని సూత్రార్థము. సూత్రమందలి మాంత్రపరిక శబ్దము,

రం” ఇత్యుపక్రమ్య “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” (తై. 2-1) ఇత్యస్మిన్మంత్రే
 యత్రకృతం బ్రహ్మ సత్యజ్ఞానానంతవిశేషజ్ఞైర్నిర్ధారితం యస్మాదాకాశాద్విక్రమేణ
 స్థావరజంగమాని భూతాన్యజాయంత, యచ్చ మాతాని సృష్ట్యా తాన్యను పశిత్య
 ఏహాయానునన్ధిశం, సర్వాస్తరం యస్య విజ్ఞానాయ “అన్యోఽంతర ఆత్మా
 -న్యోంతర ఆత్మా” ఇతి ప్రక్రాంతం తస్మాత్సతవర్ణికమేవ బ్రహ్మేహ గీయతే
 అన్యోంతర ఆత్మా ౨౨నందమయః” (తై. 2-5) ఇతి ముత్తబ్రాహ్మణయో

సేవకారమును, “యస్మాత్ . . మాత్రతస్యకమేవ బ్రహ్మ” యను భాష్యముచే,
 ఎవరింపబడుచున్నది ‘గీయతే’ యను శబ్దార్థము ‘ఇహ గీయతే అన్యోంతర
 ఆత్మా ఆనందమయ దివి సిద్ధుబడుచున్నది. ఈభాష్యముచే నానందవల్ల
 ముందలి “బ్రహ్మవిదాప్నోతి కరమ్య”ను వాక్యము మొదలు “అన్యోఽంతర
 ఆత్మా ఆనందమయ” యను వాక్యమువరకు గల ప్రకరణముయొక్క యర్థ
 విశేషము సంక్షేపముగ నిరూపింపబడుచున్నది ఎట్లన—నానందవల్ల బ్రహ్మ
 వేత్తి యుత్పత్తిప్రపురుషార్థమును బొందుచున్నాడను సర్వము గల “బ్రహ్మవిదా
 ప్నోతి కరమ్య”ను మూర్తివాక్యముచే నుపక్రమింపబడిన ఆవాక్యమువలన
 వినిరూపింపబడు “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ . . విశిష్టతే” యను మంత్రము
 నంగ స్ఫూర్తస్తమగి బ్రహ్మపదము సత్యము జ్ఞానము, అనంత మను విశేషము
 ఒకే నిర్ధారణచేయబడియున్నది పిమ్మట నా బ్రహ్మమనెడి మాతృకలో
 నాకాశాద్విక్రమమున స్థావరజంగమరూపముగు భూతము లుత్పన్నము లయ్యెనని
 “తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత” యను వాక్యము మొదలు “అన్నా
 త్మనుష” యను వాక్య మంతమందుగల బ్రాహ్మణముచే నిరూపింపబడి
 యున్నది. ఆ బ్రహ్మమే భూతముల సృష్టించి యవ్వానియందుఁ బ్రవేశించి
 సర్వాంతరమగ స్పృహయమున నున్నదిని “తత్త్వస్త్వా తేదేవాప్రచావితైతి”ను
 శ్రుతివలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది అట్టిబ్రహ్మమును నొందుటకై “అన్యోఽం
 తర ఆత్మా ప్రాణమయః, ఆన్యోంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయ” యను ప్రక్రియ
 ప్రారంభింపబడి “అన్యోఽంతర ఆత్మా ఆనందమయః” యని యుపగంహించి
 ఒకచున్నది కావున మంత్రతవర్ణమందు “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” యని
 దోహదింప ఒకచున్ననో యయ్యుదియే సామంత్రవ్యాఖ్యానరూపముగ నిత్రాహ్మ
 ణములందు నానందమయఃమయగా నర్థింపబడియున్నదిని తాత్పర్యము. మంత్రము
 నందు వివరబడెడి బ్రహ్మమే బ్రాహ్మణమందు నొందుంపబడుచున్న గనుటకు
 సేతువు “మంత్రబ్రాహ్మణయోః, వ్యాతా”మ్యని దెప్పుచుచున్నది మంత్ర
 బ్రాహ్మణమల కెన్నటికి విరోధము దెలియబడదుగావున నొకే యర్థమును బ్రతి
 పాదించుట సమంజసమే యగును. లేనిచో బ్రకృతార్థమును వదలి యప్రకృ

త్వైకార్థత్వం యుక్తం, అవిరోధాత్ । అన్యథా హి ప్రకృతహానాప్రకృతప్రకృతీ
స్యాత్ । న చాన్నమయాదిభ్య ఇవానందమయాదన్యోఽన్తర ఆత్
ఽభిధీయతే । ఏతన్నిష్ఠైవ చ “సైవా భార్గవీ వారుణీ విద్యా” (తై. ౩
తస్మాదానందమయః పర ఏవాత్మా ॥ ౧౫ ॥

నేతరోనుపపత్తేః

ఇతశ్చానందమయః పర ఏవాత్మా । నేతరః । ఇతర ఈశ్వరాదన్యః సం
జీవ ఇత్యర్థః । నజీవ ఆనందమయశ్చైవాభిధీయతే । కస్మాత్ । అనుపపత్తేః । ఆన

తార్థమనీ గ్రహించిన దోషము వాటిల్లునని భావము. ఇంతియ కాదు; ఆన
మయుడు సర్వాంతరుడుగ వినపచ్చుటంజేసి యానందమయునే బ్రహ్మము
గ్రహింపవలయునని “న చ...అభిధీయతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అన
నన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయమాలకంఠై నాంతరముగా నాన
మయము చెప్పబడిన ట్లానందమయున కాంతరముగా వేటొకయాత్మ చెప్ప
లేదు గావున నానందమయుడే బ్రహ్మమని భావము. ఇంతియ కాదు భృగు
యందు “సైవా భార్గవీ వారుణీ విద్యా” యని యుపదేశింపబడిన బ్రహ్మనిష్ఠయ
గుడ నీయానందమయు నుద్దేశించియే యని “ఏతన్నిష్ఠైవ ..విద్యా” యని చె
బడుచున్నది. ఫలితము “తస్మాత్...పర ఏవాత్మా” యని చెప్పబడుచున్నది ।

ఆనందమయుడు బ్రహ్మమేగాని యద్దానికంటె వేఱగు జీవుడై
మాత్రము గాఁడని నిరూపింప సూత్రకారులు—

“నేతరోనుపపత్తేః”

యను సూత్రమును స్మరించియున్నారు. పూర్వసూత్రమునుండి యాన
మయశబ్దము ననువృత్తిచేసి యీహితార్థమును యోజించునది. ఇతరః
బ్రహ్మముకంటె భిన్నుడగు జీవుఁడు ఆనందమయః=ఆనందమయుడు, న=కా
వలయన, అనుపపత్తేః = ఇచట నానందమయునికి వినపచ్చుడి ధర్మములు జీవ
సంభవింపకపోవుటవలన నని సూత్రార్థము. సూత్రతాత్పర్యము “ఇతశ్చ
ఆత్మా” యను భాష్యముచే న్యక్షింపబడుచున్నది ‘నేతర’ యను శ
బ్దము “ఇతరః . అభిధీయతే” యను భాష్యముచే చెప్పబడుచున్నది. ఇ
నీశ్వరశబ్దము బ్రహ్మ పరము. కస్మాత్ = ఏలయని మధ్యస్థుఁడుగ, “అనుపప
యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. అనుపపత్తి శ్రుతిముఖమున “ఆన
మయం హి ప్రకృత్య...ఇతి” యని చూపబడుచున్నది శ్రుతియొక్క తా
ర్యము స్వాభిప్రాయపురస్కరముగ “తత్ర...ఉపపద్యతే” యను భాష్యముచే

మయం హి ప్రకృత్య శ్రూయతే । “సోఽకామ్యతః । బహు స్వాం ప్రజాయే
యేతి । స తపోఽతవ్యతః । స తవ స్తప్తాః । ఇదగ్ం సర్వమస్పృశతః । యదిదంకించ”
(తై. 2-6) ఇతి । తత్ర ప్రాక్షిరీరాద్భుత్వత్రేభిధ్యానం సృజ్యమానానాం చ,
వికారాణాం స్రుప్త రవ్యతిరేకః, సర్వవికారస్పృశ్య స పరస్తాదాత్మనోఽన్యత్రోప
పద్యతే ॥౧౬॥

భేదవ్యపదేశాచ్చ

ఇతశ్చ నానందమయః సంసారి । యస్మాద్దానందమయాధికారే “స్వసో
వై సః । రసగ్ం హ్యేవాయం లబ్ధ్యాఽనందో భవతి” (తై. 2-7.) ఇతి జీవా
నందమయా భేదేన వ్యపదిశతి । స హి లబ్ధేన లబ్ధప్రాయో భవతి । కథం తస్మి

రింపబడుచున్నది సః = ఆ యానందమయుడు, ప్రజాయేయ = ఉత్పత్తి
కొఱచు, బహు=నానారూపములుగ, స్వాం = అయ్యెదనని, అకామ్యత =
సంకల్పించెను సః = ఆ యానందమయుడు, తవః = తవస్సును, అతవ్యత =
చేసెను. సః = ఆనందమయుడు, తవః = తవస్సు, తప్తాః = చేసి, ఇల్లు శిరిరాది
సృష్టికిఁ బూర్వ మభిధ్యానమును, యత్ = ఏ, ఇదం = ఈ, కించ = స్వల్ప
మున్నదో, ఇదం సర్వం = ఆయా సమస్తప్రపంచమును, అస్పృశత = స్పృశించె
ననడి సర్వవికారముల స్పృష్టియును ‘తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశ’ త్తని స్పృష్టికర్తకు
సృజ్యమానవిషయముతో నభేదమును దెలియవచ్చుచున్నదిగాదా ! ఇయ్యవి పర
మాత్మయగు బ్రహ్మముకంటె భిన్నమగు జీవుని కెంతమాత్రము గలుగనేరవు
గావున నానందమయుడు జీవుఁ డెంతమాత్రము గాఁడని తాత్పర్యము. ॥౧౬॥

ఆనందమయుడు జీవుఁడు గాఁడనుటకు హేత్వంతరమును బ్రతిపా
దించు సూత్రాంతరమునకు “ఇతశ్చ నానందమయః సంసారి” యని ప్రతీకము
చెప్పబడుచున్నది. సూత్ర మేమన—

“భేదవ్యపదేశాచ్చ”

అని. ఆనందమయనకు జీవునకును భేదము వినరింపబడియుండుటవలన నానంద
మయుడు సంసారియగు జీవుఁడు గాఁడని తాత్పర్యము. సూత్రార్థము “యస్మా
ద్దానంద మయాధికారే...వ్యపదిశతి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది.
సః = ఆనందమయుడు, రసః వై = ఆనందసారభూతుఁడే. అయం = ఈ
జీవుఁడు, రసం = ఆనందసారభుగు బ్రహ్మమును, లబ్ధ్యా = పొంది, ఆనందో =
ఆనందిముకలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడను శ్రుతిచే జీవుఁడు పొందువాడుగను,
ఆనందమయుడు సంపదబడివాఁడుగను వినరింపబడియున్నది. లబ్ధులభ్యవ్య

“ఆత్మాఽన్వేష్టవ్యః” “ఆత్మలాభాన్వపరం విద్యతే” ఇతి శ్రుతిస్మృతీ, యావతా న లబ్ధవ లబ్ధప్ర్యా భవతీత్యుక్తమ్ । బాధమ్ । తథాప్యాత్మనోఽప్రచ్యుతాత్మ భావస్యైవ సత సత్త్వాననభాభినిమిత్తో దేహాదివ్యనాత్మసాత్మత్వనిశ్చయో తాకికో దృష్టః । తేన దేహాదిభూతస్యాత్మ నోఽప్యాత్మాఽనన్విష్టోఽన్వేష్టప్ర్యాఽలబ్ధో లబ్ధప్ర్యాఽప్రశుభః శ్రోశప్ర్యాఽమతో మంతవ్యోఽవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతవ్య ఇత్యాది భేదవ్యవదేశ ఉపపద్యతే । ప్రతిషేధ్యత ఏవ తు పరమార్థతః సర్వజ్ఞాత్వరక్షేష్యరా ధనోద్ద్రష్టాశ్రోతావా “నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా” (బృ. 3. 7 23) ఇత్యాదిన్ । ములు రెండు సొకటియే యెంతమాత్రము గానెంపు గావున, జీవుడు, నానంద మయుఁడు సొకటి యెంతమాత్రము గానను నాశయముతో “న హి లబ్ధవ ల్గప్ర్యా భవతి” యని చెప్పబడుచున్నది ఆనందమయాధికారే = ఆనంద మయప్రకరణమునందు లబ్ధ లబ్ధవ్య మెంతమాత్రము గాదని చెప్పటచే లబ్ధయే లబ్ధవ్యమను నర్థమును బ్రదర్శించు “ఆత్మాఽన్వేష్టవ్యః” “ఆత్మలాభాన్వపరం విద్యతే” యను శ్రుతిస్మృతీ తు లెట్లు సమంజసము లగునని మధ్యస్థుడు ప్రశ్నింప లబ్ధ లబ్ధవ్య మెంతమాత్రము గాదనట నిశ్చయమే యని “శాధమ్” ను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. కాని యం దొకవిశేషము గలదని “తిథ్లాపి” యను శబ్ద ముచే సూచింపబడుచున్నది అట్టివిశేషము “ఆత్మనః ... ఉపపద్యతే” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఎట్లన అప్రచ్యుతాత్మస్వభావ మన నిర్వికార స్వరూపము గలిగిన సమాప్తమగు నాత్మకు సజ్జానముచే దేహేంద్రియాదులగు సనాత్మయందు నాత్మనిశ్చయము స్వతస్సిద్ధముగ లోకమునఁ జూపబడుచున్నది. అట్లు దేహాదిభావమును తెందిన యాత్మకు వాస్తవమగు నాత్మ వెదకఁబడని దగుటచే వెదకఁబడవలయునదియు, బొందఁబడని దగుటచే బొందఁదగినదియు, విఁబడని దగుటచే విఁదగినదియు, జుంతింపఁబడని దగుటచేజుంతింపఁదగినదియు, దెలియఁబడని దగుటచే దెలియఁదగినదియు నను భేదవ్యవదేశము సమంజసమే యగునని తాత్పర్యము శ్రూయమాణమగు భేదవ్యవదేశ మెందులకు వాస్తవము గాదన నట్టిభేదము “నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా” యను శ్రుతి మొదలుగాఁ గల శ్రుతులచే నిషేధింపబడుటంజేసి బ్రహ్మకంటె వేఱగు జీవుడు సారమారిక దృష్టి చే నెంతమాత్రము దెలియరాడని “ప్రతిషేధ్యత ఏవ ఇత్యాదిన్” యను భాష్యముచే చెప్పబడుచున్నది ఇచటఁ బరమేశ్వరపదము బ్రహ్మపరము. వ్యావహారికదృష్టిచే జీవేశ్వర భేదము గల్గుచున్నది గాని వాస్తవ మెంతమాత్రము గాదనియు జీవభావ మవిద్యాకలిత మనియు “పరమేశ్వరస్తు ... అన్య” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నవిద్యచేఁ గల్పింపబడిన శరీరమందలి మిథ్యాభి మానముచేఁ గర్తృభావమును, భోక్తృభావమును తెందిన విజ్ఞానస్వరూపము

పరమేశ్వర స్వవిద్యాకల్పితాన్యూరీరాత్మమనోభక్తిజ్ఞానాత్మభ్యాదస్యః యథా
 మాయావిన శ్వర్మఖడ్గధరాహస్రతేకాకాశమధినోహతః న ఏన మాయావీ పర
 మార్ధూపా భూమిష్టోఽన్యః యథా వా ఘటాకాశదుపాధిపరిచ్ఛిన్నాదిపాపాధి
 పరిచ్ఛిన్న ఆకాశోఽన్యః | ఈదృశం చ క్షిణ్ణాత్మిపరమాత్మిణేమాత్రిత్య
 “నేతరోఽనుపవత్తే” “భేదవ్యవదేశాచ్చ” ఇత్యుక్తిమ్ ||౧౭||

కామాఞ్చ నానుమానాపేక్షా

అనందమయాధికారే చ “సోఽకమయత బహు న్నాన్త ప్రజాయేయ”

జీవుడనియు నట్టికల్పిత మగు జీవభావమున కతిర మగు పరమాత్మభావ మీశ్వరుఁ
 డనియు భావము ఈశ్వరభావము సత్య మయ్యు, జీవభావము కల్పిత మనియు
 జీవేశ్వరవైలక్షణ్యము ‘తే’ శబ్దముచే సూచించబడుచున్నది. పరమార్థికమగు
 నొకేవస్తువునకు నజ్ఞానసత్యమున నానాశ్వము గలుగు పదలకు రెండుదృష్టానములు
 ప్రదర్శించబడుచున్నవి. అం దొకటి యగు మాయావిద్యప్రాసము “యథా ...
 అన్య” యను భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. ఎట్లన నైంద్రజాలికుఁడు
 డాలును గత్తిని జేబుని త్రాటితో నాకాశము నెక్కునట్లు ఘాటలుకుఁ
 గన్నట్లుచుఁ దనతోఁ దుల్యుడగునట్టి వేటొకఁడు భూమిపై నిలిచి వినోదమును
 జేయుచున్న టగవడును అం దాకాశము నెక్కుచున్న టగపడువానికంటె
 భూమియందు నిలిచియున్నవాఁడు వాస్తవముతో నొప్పు మాయావియనియు
 నట్టివాఁ డాకాశము నెక్కుచుండెడి కల్పితరూపునికంటె భిన్నుఁ డనియుఁ
 దెలియుచున్నాఁడు.

ఇక రెండవది యన్ననో యాకాశస్థిస్తానము “యథా వా ...
 అన్యః” యను భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది అంగా ఘటముచే నావరింపఁ
 బడిన యాకాశమింకంటె సుపాధిపఁచ్ఛున్నది అది యాకాశమ. భిన్నముగాఁ
 దోచుచున్నదిగదా ! ఇట్లుపాధిపరిచ్ఛిన్నము భేదాని ననుసరించి భాసించెడి
 జీవాత్మిపరమాత్మభేదము నాలవాలముగాఁ జేసి “నోహోఽనుపవత్తే” “భేద
 వ్యవదేశాచ్చ” యను సూత్రములు స్మరింపఁ జేయునది “ఈదృశం ...
 ఇత్యుక్తిమ్”నా భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. ||౧౮||

ఇట్లునందమయుని జీవునిగాఁ దలచుట తొలమాత్ర మనకాశము
 లేదని చెప్పి నాంఖ్యపరికల్పితిమగు ప్రధాన గూఢ శంకించుట కవకాశ
 మెంతమాత్రము తేగని సూత్రకారులు,

“కామాఞ్చ నానుమానాపేక్షా”

యని స్మరించియున్నారు. కామాత్ = అనందమయునికి సంకల్పము వినవచ్చుట

(తై. 2. 6) ఇతి కామయితృత్వనిశ్చయాన్నానుమానికమపి సాంఖ్యపరికల్పిత మచేతనం ప్రధాన మానందమయత్వేన కారణత్వేన వా అపేక్షితవ్యమ్ । “ఈక్ష తేన్నాశ్చబ్దమ్” (బ్రహ్మ. 1-1-5) ఇతి నిరాకృతమపి ప్రధానం పూర్వసూత్రా దాహృతాం కామయితృత్వశ్రుతిమాత్రిణ్య ప్రసంగాత్సునర్హిరాజీయతే గతి సామాన్యప్రపంచనాయ । ॥౧౮॥

అస్తిన్నస్య చ తద్దోగం శాస్తి

ఇతిశ్చ న ప్రధానే జీవే వాఽనందమయశ్చక్షుః । యస్మాదస్మిన్నానంద మయే ద్రుక్పృత అత్మని ప్రజిబుద్ధస్యాస్య జీవస్య తద్యోగం శాస్తి । తదాత్మనా

వలన, అనుమానాపేక్షా చ = అనుమానముయొక్క యపేక్షగూడ, న = ఎంత మాత్రము లేదను సూత్రార్థము “అనందమయాధికారే . అపేక్షితవ్యమ్”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అనఁగా నానందమయప్రకరణమున “సోఽ కామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయ” యను శ్రుతివలన సంకల్పము వినబడుటఁ బట్టి, ఆనుమానికం = అనుమానప్రచారణముచే నూహింపఁబడినట్టియు, సాంఖ్యు లచే లెప్పగఁ గల్గింపఁబడినట్టియు జడమగు ప్రధాన మానందమయుఁ డనిగాని జగత్కారణ మనిగాని యెంతమాత్రము చెప్పఁబడుటకు వలనుపడదు.

ఈక్షత్వధికరణమానఁ బ్రధానము సర్వవిధముల నిర్దేశింపఁబడియుండఁ దిరుగ నిచటఁ దనిర్వచనమునుగూర్చి యత్నాంతరీయాపకారవ మొందుల కనిన నయ్యది గతిసామాన్యమును స్పష్టముగా బోధించుటకే యని “ఈక్ష తేన్నాశ్చబ్దమ్ ... గతిసామాన్యప్రపంచనాయ” యని సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. కామ యితృత్వశ్రుతి యన “సోఽ కామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయ” యనునది ॥౧౮॥

అనందమయుఁడు ప్రధాన మనిగాని జీవుఁ డనిగాని శంకించుటకు వీలు లేని హేతువును సూత్రకారులు:

“అస్తిన్నస్య చ తద్దోగం శాస్తి”

యని స్మరించుచున్నారు అస్మిన్ = ఈ యానందమయనియందు, అస్య = ఈజీవునకు, తద్యోగం = ఆనందస్వరూపముతోఁ గూడిక, అన నానందమయ స్వరూపభావమును బడయుట యనెడి ముక్తిని, శాస్తి = శాస్త్రము బోధించు చున్నది. కావున నీ యానందమయుఁడు ప్రధానముగాని, జీవుఁడుగాని గానేరఁడని తాత్పర్యము. సూత్రతాత్పర్యము “ఇతిశ్చ న ప్రధానే జీవే వాఽనందమయ శ్చబ్ద” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. సూత్రార్థము స్పష్టముగ “యన్మాత్... శాస్తి శాస్త్రమ్”ను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. శ్రుతి

యోగ సర్వోగః, తద్భావాపత్తిః | ముక్తిరీత్యర్థః | తద్వోగం శాస్తి శాస్త్రమ్—
 “యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నద్భుత్యే అనాత్మ్యే అనిరుక్తే అనిరుక్తే అభయం
 ప్రతిష్ఠాం విందతే | అథ సో అభయంగతో భవతి | యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్ను
 దరమంతరం కురుతే, అథ తస్య భయం భవతి” (ఐ. 27) ఇతి | ఏతదుక్తం
 భవతి— యదైతస్మిన్నానందమయే అల్పమన్యస్తరమతాదాత్మ్యరూపం పశ్యతి,
 తదా సంసారభయాన్న నివర్తతే | యదా త్యేతస్మిన్నానందమయే నిరంతరం
 తాదాత్మ్యేన ప్రతితివతి తదా సంసారభయాన్నివర్తత ఇతి | తచ్చ పరమాత్మ
 పరిగ్రహే ఘటతే, న ప్రధానపరిగ్రహే జనపరిగ్రహే వా | తస్మాదానందమయా
 పరమాత్మేతి స్థితిః ||౧౯||

బుద్ధస్య = శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన జ్ఞానమును బడసిన వృత్తికారులచే
 గూడఁ దద్భావాపత్తిరూపమగు ముక్తియే శ్రుతి తాత్పర్యముగా వ్యక్తీకరింపఁ
 బడుచున్నది, ముక్తిప్రతిపాదకశాస్త్రము “యదా ... అథ తస్య భయం
 భవతి” యని ప్రదర్శింపఁడుచున్నది. ఉదాహరింపఁజిన శ్రుతిస్థము
 “అతనుక్తం భవతి ... నివర్తత ఇతి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది.
 యదా = ఎప్పుడు, ఏషః = ఈజీవుడు, ఏతస్మిన్ = ఈ, అద్భుత్యే = ఇంద్రి
 యాదులగు విషయము గానట్టియు, అనాత్మ్యే = దేహేంద్రియసంఘాతము
 గానట్టియు, అనిరుక్తే = అవాప్త్యాననగోచర మగు నట్టియు, అనిరుక్తే = అవాప్త
 భావము నొందనట్టియు నానందమయమనియుండు, అభయం = నిర్భయమగు,
 ప్రతిష్ఠాం = స్థితిని, విందతే = పొందుచున్నాఁడో, అథ = అప్పుడు, సః =
 ఆవిద్వాంసుడు, అభయం = ఆభయమును, గతిః = పొందినవాడు, భవతి =
 అగుచున్నాఁడు. యదా = ఎప్పుడు, ఏషః = ఈజీవుడు, ఏతస్మిన్ = ఈ
 యానందమయమనియుండు, ఉక్త్, అరం = స్వల్పమైనను, అంతరం = భేదమును,
 కురుతే = చేయచున్నాఁడో యనఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడో, అథ = అప్పుడు,
 తస్య = ఆ యజ్ఞునకు, భయం = భయము, భవతి = అగుచున్నది. ఇట్టిఫల
 శ్రుతి యానందమయనిఁ బరమాత్మగ్ గ్రహించినచో యుక్తమగును గాని
 ప్రధానముగఁగాని జీవునిగఁగాని గ్రహించినచో సమంజసముగ నుండవలె “తచ్చ ..
 జీవపరిగ్రహే వా” యని నిర్వచించి “తస్మాదానందమయా పరమాత్మేతి స్థితిమ్”ని
 యధికరణతాత్పర్యము వృత్తికారాభిమతముగ నుపనంహరింపఁబడుచున్నది ||౧౯||

ఈ యధికరణమునఁ దెలియవచ్చెడి యేనిమిదిసూత్రములందును
 మొదటిసూత్రములు నానందవల్లియందు వినవచ్చెడి యానందమయుండు
 బహ్మ మని నిర్వచించుటకును, బిమ్మట రెండుసూత్రము లానందమయుండు
 వుండు గాఁడని నిర్వచించుటకును, బిమ్మట నొకసూత్ర మానందమయుండు

ప్రధానము గాఁడని నిర్వచించుటకును, సుత్తమసూత్ర మానందమయుఁడు ప్రధానమును జీవుఁడును గూడఁ గాఁడని నిర్వచించుటకును వృత్తికారాశయముతో వ్యాఖ్యానముగావింపఁబడినవి. ఇచట జీవుఁడు, ప్రధాన మను నవ్వనిని నిరసించుటకుఁగల ప్రయోజన మెద్ది యనునది యొకింత విచారింపవలయును. ప్రధానమనునది సాంఖ్యులచే జగత్కారణముగ ననుమేయింపఁబడినదనియు, నయ్యది వేదాంతములచే నెంతమాత్రము ప్రతిపాదించఁబడ లేదనియు నీడుత్పత్తికారణమునఁ బుష్కలముగ నిర్వచింపఁబడియున్నది సాంఖ్య లన్ననో శ్రుతులయందుఁ దమచే గల్పింపఁబడిన ప్రధానము దెలియవచ్చుచున్న దని శ్రుతుల కవార్తమును గల్పింప నద్దని వారించుటకై ప్రసంగవశమునఁ ప్రధాన నిరసనము గావింపఁబడియెను. ఇతఁ జీవుఁ డన్ననో యజ్ఞజనపరికల్పిత మగుచు వ్యవహారమునందు సత్యముగ భాషించుటంజేసి యాశ్చర్యనికంటె భిన్నమగు జీవుఁడు సత్యముగ నున్నాఁ డను భ్రాంతి గలుగుచున్నది. అట్టి భ్రాంతిని వారింప నజ్ఞజనకల్పితమగుజీవుఁడు ప్రసంగవశమున నిరసించఁబడుచున్నాఁడు. శ్రుతులచేఁ బ్రతిపాదించఁబడు నద్వితీయబ్రహ్మజ్ఞానమునకు నజ్ఞులచేఁ గల్పింపఁబడిన జీవజ్ఞానము, ప్రాజ్ఞులచేఁ గల్పింపఁబడిన ప్రధానాదిజగత్కారణజ్ఞానమును బాధక మగుటంజేసి యట్టి బాధకజ్ఞానమును వారింపఁబ్రకరణనందర్భమున జీవనిరాశము, ప్రధాననిరాశమును చేయఁబడినవి. ఇచటనే గాక యుత్తరగ్రంథమునందుఁ గూడ జీవుఁడు ప్రధానమును నాశంకింపఁబడి నిరాకరింపఁబడును నిరసింపఁబడిన ప్రధానాదు లూహోపాకల్పితము లగుటంజేసి వాస్తవము లెట్లు గావూ యాతీరుననే యజ్ఞజనకల్పితమై డగు జీవుఁడుగూడ వాస్తవము గాఁడను పరమతాత్పర్యముచే సూత్రకారులు జీవప్రధానములఁ బ్రత్యేకముగాఁగాని రెండిటిని గలిపిగాని నిరసించుచున్నారు. అంతియే గాని యీరెండును బ్రత్యేకముగా నున్నవని సూత్రకారుల యాశయ మింతమాత్రము గాదు.

ఇతఁ నీయెనిమిదిసూత్రములందును మొదటిసూత్రములయొక్క వృత్తియును వివాదాధ్యస్తము ఏలయన - వృత్తికారులొనందమయుని బ్రహ్మమని నిర్వచించుచున్నారు. అందులకుఁ బ్రతిబంధకముగాఁ దోఁచెడి మయత్ప్రత్యయమునకుఁ బ్రాచుర్యార్థమును గల్పించుచున్నారు. ఇయ్యదియే వృత్తికారవాదబలము ఇది దోషగ్రస్త మగుటంజేసి నమంజన మెంతమాత్రము గాదని భాష్యకారులచే నిరసింపఁబడుచున్నది. అట్టిభాష్యకారనిరసనము “ఇదం త్విహ వక్తవ్యమ్”ను వాక్యముతోఁ బ్రారంభింపఁబడుచున్నది. ఇహ=ఈ వృత్తికార వ్యాఖ్యానమున, ఇదం తు= ఈ వైలక్షణ్యము; వక్తవ్యమ్= చెప్పఁబడవలయునని యర్థము.

ఇదం త్విహ వక్ష్యమే — 4. స వా ఏష పురుషోఽన్నరస మయః” । “తస్మాద్వా ఏతస్మాదన్నరసమయాత్, అన్యోఽస్తర ఆత్మా ప్రణమయః” తస్మాత్ “అన్యోఽస్తర ఆత్మా మనోమయః” । తస్మాత్ “అన్యోఽస్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః” (తై. 2- 1, 2, 3, 4.) ఇతి చ వికారాధి మయత్ప్ర వాహే సత్యానందమయ ఏవాకస్మాద్ధర్మజరతీయన్యాయేన కథమివ మయటః । ప్రాచుర్యాత్త్వం బ్రహ్మవిషయత్వం చాశ్రీయత ఇతి । మూత్తవర్ణి కబ్రహ్మాధి కారాదితి శ్లో, న, అన్నమయాదీనామపి తస్మై బ్రహ్మత్వప్రపంగః । అత్రాహ యుక్తమన్నమయాదీనామప్రహ్మత్వం, తస్మాత్తస్మాద్వాస్తరస్యాస్తరస్యాన్యన్యాయో

అందు మయత్ప్రత్యయమునకుఁ బ్రాచుర్యార్థమును గ్రహించుటే యస మంజస మని “స వై అశ్రీయత ఇతి” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడు చున్నది అనఁగా నానందవల్లయందు “స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయః” యను వాక్యము మొదలు “అన్యోఽస్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః” యను వాక్యము వఱకుఁ గల గొంధమునందు విగవచ్చెడి యన్నమయప్రాణమయేమనోమయవిజ్ఞా నమయశబ్దములందలి మయత్ప్రవాహ మంతయు వికారపరమే యగుచుండ నొక్క యానందమయశబ్దమునందు మాత్రమే పారాత్మ్యగ నర్థజరతీయన్యాయమున మయట్లు ప్రాచుర్యార్థమును గల్గి బ్రహ్మబోధక మెట్లగు నని భావము అర్థ జరతీయమన నొకేష్యసి రెండు ఖండములుగాఁజేసి యంవోకఖండమును బాకము కొరకును, వేటొకఖండమును ప్రసవముకొరకు నుద్దేశించుట అల్లయినచో నెంత సరసముగనుండునో యట్లే యొకమయట్టునకే వికారార్థము, ప్రాచుర్యార్థమును జెప్పట యవహాసాస్పదమని భావము. అనఁగా బ్రహ్మబోధక మెంతమాత్రము గాదనఁ బూర్వపక్షి “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” యను మంత్రపర్వమునందలి బ్రహ్మముయొక్క ప్రకరణ మగుటంజేసి మయట్టునకుఁ బ్రాచుర్యార్థము గల్పింప వలయు నను “మాఁత్రీవర్ణకబ్రహ్మాధికారాత్”ని సమాధానము చెప్పఁగా “సిద్ధాంతిచే “ఇతి శ్లో, సఽలంకాద”ని నిరసింపఁబడుచున్నది. నిరాసమునకు “అన్న మయాదీనా మపి తస్మై బ్రహ్మత్వప్రపంగ” యని ప్రతిబంధిగా నుత్తరము చెప్పఁ బడుచున్నది అనఁగా బ్రహ్మప్రకరణము గావున మయట్టునకుఁ బ్రాచుర్యార్థము చెప్పఁబడవలయు నన్నచో నొక్క యానందమయనే గాక యన్నమయాదులఁ గూడ బ్రహ్మమే యని చెప్పవొప్పు నన నందులకు సమాధానము పూర్వపక్షిచే జెప్పఁబడుచున్నదని “అత్రాహ” యను వాక్య ముఁకమింపఁబడుచున్నది. సమాధానము “యుక్తం ... ప్రపంగాదితి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడు చున్నది. ఒకదానికంటె వేటొకటి యాంతరమనియు, నద్దానికికంటె వేటొకటి యాంతర మనియు నిట్లాత్మ చెప్పఁబడుటలేసి యన్నమయాదులు బ్రహ్మము కావనుట

స్వస్వాత్మన ఉచ్యమానత్వాత్ । ఆనందమయాత్మ న కల్పిదస్య ఆస్తర ఆత్మో
చ్యతే, తేనానందమయస్య బ్రహ్మత్వమ్ । అన్యథా ప్రకృతృ హానాప్రకృతప్ర
క్రీణూప్రసంగాదితి । అత్రోచ్యతే— యద్యప్యన్నమయాదిభ్య ఇవానంద
మయాదన్యోఽస్తర ఆత్మేతి న శ్రూయతే । తథాపి నానందమయస్య
బ్రహ్మత్వమ్ । యత ఆనందమయం ప్రకృత్య శ్రూయతే— “తస్య ప్రియ
మేన శిరః, మోదో దక్షిణః కక్షః । ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః । ఆనంద
ఆత్మా । బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” (తై. 2 5.) ఇతి తత్ర యద్రహ్మ మంత్ర
వర్ణే ప్రకృతం “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” థి తదిహ “బ్రహ్మ పుచ్చం
ప్రతిష్ఠా” ఇత్యుచ్యతే । తద్విజ్ఞాపయిష్యమైవాన్యమయాదయ ఆనందమయ
పర్యంతాః పంచకోశాః కల్పింతే । తత్ర కుతః ప్రకృతహానాప్రకృతప్రక్రియా
ప్రసంగః । సన్యాసందమయస్యావయవత్వేన “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” ఇత్యు
చ్యతే, అన్నమయాదీనామివ “ఇదం పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” ఇత్యాది । తత్ర కథం
బ్రహ్మణః స్వప్రధానత్వం శక్యం విజ్ఞాతుమ్ । ప్రకృతత్వాదితి బ్రూమః ! సన్యా

యక్రమే యగును. ఆనందమయనికంటె సన్ననో, వేటొక యాంతరమగు నాత్మ
చెప్పబడకపోవుటచే నానందమయనే బ్రహ్మముగా గ్రహింపవలయును. లేనిచో
బ్రహ్మతహానాప్రకృతప్రక్రియారూపహోపము వాటిల్లున నందులకుఁ దగినసమాధా
నము “అత్రోచ్యతే యద్యపి. . అప్రకృతప్రక్రియాప్రసంగ” యని చెప్పబడుచు
న్నది అనఁగా సన్నమయాదుల వలె నానందమయనకంటె భిన్న మగునట్టియు,
నాంతరమగునట్టియు నాత్మ వినబడకపోయినను నానందమయఁ డెంతమాత్రము
బ్రహ్మము కానేరడు. వీలయిన — ఆనందమయ నుద్దేశించి “తస్య ... ప్రతిష్ఠా”
యను గ్రంథముచే శ్రుతి యానందమయస్వరూపమును జెప్పచున్నదిగాదా!
“సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” యనుమంత్రమునందు వినవచ్చెడి బ్రహ్మ మన్ననో
పై “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యనుచో బ్రహ్మశబ్దముచేఁ బరామర్శింపఁబడు
చున్నది అట్టిబ్రహ్మమును బోధించుటకై యన్నమయ మాదిగాఁ గల్గి యానంద
మయ మంతముగాఁ గల్గిన యైదుకోశములు గల్పింపఁబడుచున్నవని గ్రహించినచో,
బ్రహ్మతహానాప్రకృతప్రక్రియారూప్రసంగ మెట్లు గల్గును? అనఁగా గలుగనేరదు.
ఇట్టిసమాధానముపై మధ్యస్థుఁడు “సను ... విజ్ఞాతుమ్య”ని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు
అనఁగా సన్నమయాదులయొక్క నిరూపణమునందు “ఇదం పుచ్చం ప్రతిష్ఠా”
“పృథివీ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” “అధర్వాంగిరసః పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” “మహః పుచ్చం
ప్రతిష్ఠా” యనునట్లనందమయని కవయవముగా “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా”యన
చెప్పఁబడుచున్నది. అట్టివిషయమున నిచట బ్రహ్మమునకు స్వప్రధానభావమున
గ్రహించుట యెట్లని ప్రశ్నింప “ప్రకృతత్వాదితీ బ్రూమ” యని సమాధానము

నందమయావయవత్వేనాపి బ్రహ్మణి విజ్ఞాయమానేన ప్రకృతత్వం హీయతే
అనందమయస్య బ్రహ్మత్వాదితి । అత్రోచ్యతే, తథా సతి తదేవ బ్రహ్మనంద
మయ ఆత్మావయవీ, తదేవ చ బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠావయవ ఇత్యసామంజస్యం
స్యాత్ । అన్యతరపరిగ్రహేతు యుక్తం “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” ఇత్యత్తేవ
బ్రహ్మనిదేశే ఆశ్రయితం, బ్రహ్మశబ్దసంయోగాత్ । నానందమయవాక్యే బ్రహ్మ
శబ్దసంయోగాభావాదితి । అపి చ “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” ఇత్యక్షేదముచ్యతే-

చెప్పబడుచున్నది అనగాఁ బ్రకరణసందర్భమునుబట్టి “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా”
యను వాక్యమునే గ్రహింపవలయు నని తాత్పర్యము. ఇట్లు పలుక మఱల ఘోష్య
స్థండు “నను .. బ్రహ్మత్వాత్త”ని ప్రశ్నించుచున్నాడు. అనగా, నానంద
మయుడు బ్రహ్మ మగుటచే నానందమయుని కవయవముగా బ్రహ్మమును
దెలిసికొనుటవలనఁ బ్రకరణ సందర్భమునకు భంగము లేవగదా యని
భావము. ఇట్లు ప్రశ్నింప “అత్రోచ్యతే” యని సమాధాన ముపకరిమింపఁ
బడుచున్నది. సమాధానము “తథా సతి.. సర్వలోకప్రసిద్ధత్వాత్త”ను భాష్య
ముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. అనగా నానందమయుని బ్రహ్మముగా గ్రహించి
నచో బ్రహ్మమగు నానందమయాత్మ యవయవి యనియు, నా బ్రహ్మమే, బ్రహ్మ
పుచ్చం ప్రతిష్ఠా యని బోధింపబడిన యవయవ మనియు విరుద్ధార్థము లభించు
నని “తథా సతి... అసామంజస్యం స్యాత్త”ను భాష్యముచే దోషోద్ఘాటనముచేయు
టబడుచున్నది. పక్షద్వయమును విచారింప రెండిటియందు నొకింత దోషము
గన్పట్టుచున్నది. ఎట్లన—నానందమయుని బ్రహ్మ మనినచో నవయవావయవి
విభాగము సిద్ధింపదు. “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా”యనునది బ్రహ్మమని గ్రహించి
నచో సంగమునకుఁ బ్రధానభావము గల్పించినట్లుగును. కావున రెండవపక్షము
లలో నెద్దానిని స్వీకరింపవలయు, నెద్దానిని బోధ్యజింపవలయు నను నాకాంక్ష
గలుగ బ్రహ్మశబ్దసంయోగముచే “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యనుచో బ్రహ్మశబ్ద
మునే గ్రహించిన బాగుండునని “అన్యతరపరిగ్రహే ... బ్రహ్మసంయోగాత్త”ని
చెప్పబడుచున్నది. అన్యతరపరిగ్రహే = పక్షద్వయమున నెయ్యది గ్రహించి
నచో అంతియ కాదు. అనందమయవాక్యమునందు బ్రహ్మశబ్దసంయోగము లేకుం
డుటంజేసి యానందమయుని బ్రహ్మముగా గ్రహింపఁగూడదని తాత్పర్యము.
అనందమయవాక్యము “తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానసహాయాత్ అన్యోంతర ఆత్మా
అనందమయః, తేనైవ పూర్ణః, స వా ఏష పురుషవిధ ఏవ, తస్య పురుషవిధతాం
అన్యయం పురుషవిధః, తస్య ప్రియమేవ శిరః, మోదో దక్షిణః పక్షః, ప్రమోద
ఉత్తరః పక్షః, అనంద ఆత్మా” యనునది. ఇంతియకాదు: నాక్యశేషమును
జూచినను బుచ్చవాక్యమందలి బ్రహ్మపదమే స్వప్రధానముగా నుపదేశింపబడి

“తదప్యేవ శ్లోకో భవతి | అనన్వేష స్థ భవతి | అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్ | అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద | సంతమేనం తతో విదురితి” (తై 2 6) అస్తింశ్చ శ్లోకే 2 ననుకృప్త్యానందమయం బ్రహ్మణ ఏవ భావాభావవేదనయోర్గుణదోషాభేదానాద్యుత్పత్తి “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” అత్యంత బ్రహ్మణ ఏవ స్వప్రధానత్యమితి | న చానందమయస్యాత్మనో భావాభావశంకా యక్తా, ప్రియమోదాది విశేషస్యానందమయస్య సర్వలోకప్రసిద్ధత్వాత్ | కథం పునఃస్వప్రధానం సద్బ్రహ్మ,

నట్లు తెలియవచ్చుచున్నదని “అపి చ...స్వప్రధానత్యమితి” యను భావ్యముచే జెప్పబడుచున్నది అనందవల్లియందు “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యని చెప్పబడిన పిమ్మట “తదప్యేవ శ్లోకో భవతి” తత్ = అవిషయమందు, ఏవః = ఈముందుఁ జెప్పఁబోవు, శ్లోకో 2 = మంత్రముగూడ, భవతి = ఉన్నదని. బ్రహ్మము, అనత్ ఇతి = లేదని, వేద చేత్ = తెలిసికొనినట్లైన, = అట్టివాఁడు, అనన్ ఏవ = అనన్యముఁడే, భవతి = అగుచున్నాఁడు, బ్రహ్మము, అస్తి ఇతి = ఉన్నదని, వేద చేత్ = తెలిసికొనినట్లైన, తతిః = అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానమునందుట వలన, ఏనం = ఈవిధ్యాంసుని, సంతం = సత్పురుషునిగా, విదుః = చెప్పుచున్నారు, అను మంత్రము వినబడుచున్నది ఈమంత్రమందు, ఆనందమయని అననుకృప్త్య = స్మరింపకయే, బ్రహ్మముయొక్క, భావాభావవేదనయోః = ఉనికిని దెలిసికొనుటయొక్కయు, లేమిని దెలిసికొనుటయొక్కయుఁ గ్రహముగా గుణదోషములఁ జెప్పటచే “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను స్థలమునందు బ్రహ్మమునకు స్వప్రధాన మని తెలియవచ్చుచున్నది స్వప్రధానత్యమనఁగా స్వార్థమునే ముఖ్యముగాఁ గల్గియుండుట ప్రకృతమున బ్రహ్మశబ్దమున కెయ్యది ముఖ్యార్థముగాఁ బ్రకరణమునందు గ్రహింపవలయున్నదో యట్టియర్థమునే యిచట గ్రహింపవలయునని భావము. ఈమంత్రముచే నానందమయనియొక్క భావాభావవేదనయందలి గుణదోషములే చెప్పబడఁగూడదాయన నట్లు గాదని “న చానందమయస్య ... యక్తా” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నానందమయనియొక్క భావాభావముల గూర్చినశంక యెంతమాత్రము యుక్తముగాదు. ఏలయన “ప్రియమోదాదివిశేషస్య ఆనందమయస్య సర్వలోకప్రసిద్ధత్వాత్” ప్రియము మోదము మొదలగా గల్గిన విశేషములతోఁ గూడిన యానందమయఁడు సకలప్రాణీజాతమునకుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ దెలియవచ్చుటవలన నానందమయని భావాభావవిషయమగు సందేహమున కెంతమాత్ర మవకాశము లేదని భావము. ఇట్లు “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యనుచో బ్రహ్మమునకు స్వప్రధానత్యమును నిర్ణయింపఁ బూర్వపక్షీ యానందమయనకుఁ బుచ్చముగా వర్ణింపబడిన బ్రహ్మమునకు స్వప్రధానత్వ మెట్లని, “కథం పునః ... ప్రతిష్ఠా”

అనందమయస్య పుచ్చత్వేన నిర్దిశ్యతే— “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” ఇతి నైష దోషః । పుచ్చనత్పుచ్చం, ప్రతిష్ఠా పరాయణమేకనిడం తాకికస్యానంద జాతస్య బ్రహ్మనంద ఇత్యేతదనేన వివక్ష్యతే, నావయవత్వం, “ఏతస్యైవానంద-స్యాన్యాయ భూతాని మూతాముపజీవంతి” (బృ. 4-8-32) ఇతి శ్రుత్యస్తరాత్ । అపి చానందమయస్య బ్రహ్మత్వేప్రియాద్యవయవత్వేన సవిశేషం బ్రహ్మభ్యవగం తవ్యమ్ । నిర్విశేషం తు బ్రహ్మ చాక్యశేషే శ్రూయతే వాఙ్మనసయోగోచ

యని ప్రశ్నింప నియ్యది యొక దోషము గాదని “నైష దోష” యని పరిహరించి సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. దోషాభావమును వ్యక్తికరింప “పుచ్చనత్పుచ్చమ్”ని పుచ్చశబ్దార్థము నిరూపించబడుచున్నది. పక్షికే బుచ్చ మెట్లాధారమో యట్లే యానందమయుని బ్రహ్మ మాధార మగుటంజేసి పుచ్చమునలె నుండుటవలన బుచ్చ మని చెప్పబడుచున్నది. పుచ్చశబ్దమునకు ముఖ్యార్థము ‘ప్రతిష్ఠా’ యను పదముచే బాధింపబడుచున్నది. ప్రతిష్ఠ యన పరాయణము, ఏకనిడ మను సర్థము చెప్పబడుచున్నది. అనగా లోకస్థిధమగు నానందజాతమునకు బ్రహ్మనంద మాధారభూతమని యర్థముగాని యానందమయు నకు బ్రహ్మ మవయవమని యెంతమాత్ర మర్థముగాదు. తాకికానందమునకు బ్రహ్మనంగ మాధారభూతమని “ఏతస్య = ఈ, అనందస్య = బ్రహ్మనందమ్మ యొక్క, మూతాం = ఒక లేశమును, ఆశ్రయించి, అన్యని = ఇతర ములగు భూతాని = భూతములు, ఉపజీవంతి = జీవించుచున్నవను ప్రత్యంతరముచే గూడఁ బ్రతిపాదించబడుటవలన నిందుఁగూడ నందుల కనుగుణమగు సర్థమునే గ్రహింపవలయును.

ఇంతవఱకు నానందమయుని బ్రహ్మముగా గ్రహించుటయందును, “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను బ్రహ్మశబ్దముచే బ్రహ్మమును గ్రహించుట యందునుగూడ దోషములను బదర్శించి యందు “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను దానిచేఁ దెలియవచ్చు బ్రహ్మమును గ్రహించుటయే సమంజసమని నిరూపించబడియెను. ప్రకృతమున నానందమయుని బ్రహ్మముగా గ్రహించినచో గల్గు నసరవిశేషముగూడ “అపి చ...కుతశ్చనేతి” యనుభావ్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁ బడుచున్నది. అనందమయునే బ్రహ్మముగా గ్రహించినచో నానందమయునికిఁ బ్రియము, మోదము, ప్రమోదము మున్నగు సవయవములు వినవచ్చుటంజేసి యీ యానందవలెచే సవిశేషమగు బ్రహ్మ ముపదేశించబడుచున్నదని చెప్పవలసి వచ్చునని “అపి...అభ్యవగంత్యమ్”ను భావ్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. పాక్యశేషమన సీవల్లియొక్క యుపసంహారమును గమనించినచో నిర్విశేషమగు బ్రహ్మము వినవచ్చుచున్నదని “నిర్విశేషం తు...శ్రూయతే” యని చెప్పబడు

రత్వాభిధానాత్ — “యతో నాచో నివర్తనే । అప్రాప్య మనసా సహ ।
ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వాన్” । స విభేతి కుతశ్చ సతి” (తై 2-9) । అపి చానంద
ప్రచార ఇత్యుక్తే దుఃఖాస్తీత్యమపి గమ్యతే, ప్రాచుర్యస్య లోకే ప్రతియోగ్యత్వ
త్వాపేక్షత్వాత్ । తథా చ సతి “యత్ర నాన్యత్యతి నాన్యచ్ఛ్రవణోతి
నాన్యద్విజానాతి స భూమా” (ఛాం. 7-24-1) ఇతిభూమ్ని బ్రహ్మణి తదవ్యతి

చున్నది. వినఁబడుచుండెడి బ్రహ్మము నిర్విశేష మనుటకు హేతువు “వాఙ్మనసయో
గగోచరత్వాభిధానాత్”ని చెప్పబడుచున్నది అనఁగా బ్రహ్మము నాకునకును,
మనమునకును విషయముకానిదిని చెప్పబడుటవలన నని యర్థము. బ్రహ్మ
మహాజ్ఞానసగోచర మనుటకు శ్రుతి “యతో వాచః ... కుతశ్చన” యని వృద్ధ
ద్వింపఁబడుచున్నది యతః= ఏ నిర్వికల్పము నద్వయానందస్వరూపమగు నాత్మ
నుండి, మనసా సహ= విజ్ఞానముతోఁగూడ, వాచః= దృష్ట్యాదినవికల్పవస్తువిషయ
కములగు వాక్కులు, అప్రాప్య= పొందకుండఁగ నే యన నా ఎన్నువును బ్రకా
శింపఁజేయకుండఁగ నే, నివర్తం తే= మఱలుచున్నవై, యఁగా సామర్థ్యవిహీనము
లగుచున్నచో, యట్టి, బ్రహ్మణః= బ్రహ్మముయొక్క, స్వరూపమగు, ఆనందం=
పరమానందమును, విద్వాన్= తెలిసికొనిన బ్రహ్మవేత్త, కుతశ్చన= ఎద్దానివలనను,
స విభేతి= భయము నొందఁడు. అనఁగా తనకంటె వేఱగుపదార్థ మెన్నియు లేక
పోవుటవలన భయము నొందుట కవకాశము లేదని భావము శ్లేష్టి యుపసంహార
శ్రుతివలన బ్రహ్మరూపము నిర్విశేషమగు నానందమని వినవచ్చుచుండ సవిశేష
మును సావయవమునునగు నానందమయుని బ్రహ్మముగాఁ జెకొనుట యసం
జనమని యాశయము ఇంతియ కాదు: మఱుట్టునకుఁ బ్రాచుర్యాన్వయమును గ్రహిం
చినను సర్థము సమసంజనము గాదని “అపి చ... ప్రతియోగ్యత్వత్వాపేక్షత్వాత్”
ని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నానందమయుఁ డన నానందప్రచారం డను
సర్థమును గ్రహించినను లోకములో ప్రాచుర్య మను సర్థమును గ్రహించిన
స్థలమున విరోధియగు సర్థముయొక్క యల్పత్వముగూడ గల్గుచుండు గావునఁ
బ్రకృతమున దుఃఖలేశముగూడ నానందమయునికే గలదని తెలియవచ్చును. అట్లు
బ్రహ్మమునకు దుఃఖలేశము నంగీకరించినచో శ్రుతివిరోధము గల్గనని “తథా చ
సతి ... ఉపరధ్యేత” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. యత్ర= దేని
యందు, అన్యత్= రెండవదానిని న పశ్యతి= చూడఁడో, అన్యత్= రెండవ
దానిని న శ్రవణోతి= వినఁడో, అన్యత్=రెండవదానిని, న విజానాతి= తెలిసి
కొనఁడో, సః=అట్టియాత్మయే, భూమా= భూమశబ్దవాచ్యమగు బ్రహ్మము. ఈ
శ్రుతివలన భూమబ్రహ్మమం దానందముకంటె భిన్నమగు దుఃఖము లేదను శ్రుతి
నిరర్థక మగును. కావున బ్రహ్మమందు దుఃఖలేశమును శంకింపఁగూడదు.

కాభావః సుతి రువరుభ్యేత । ప్రతిశరీరం 'చ ప్రియాదిభేదాదానందమయస్యాపి
 నిన్నత్వమ్ । బ్రహ్మ తు న ప్రతిశరీరం భిద్యతే, “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ”
 (తై 2-1) ఇత్యానంత్యశ్చుతేః । “ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢః సర్వభూత్యాపి
 సర్వభూతాంతరాత్మా” (శ్వే 6-11) ఇతి చ శ్రుత్యంతరాత్ । న చానందమయ
 స్యాభ్యాసః శ్రూయతే । ప్రాతిపదికార్థమూత్రమేవ హి సర్వత్రాభ్యస్యతే “రసో
 నై నః । రసగం హ్యేవాయం లభ్యై ౨౨నందీ భవతి । కో హ్యేవాన్యాత్మః
 పాశ్యాత్ । య దేవ ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్” “సైమానందస్య మీమాగ్ంస్యా
 నవతి” । “ఆనందం బ్రహ్మనో విద్వాన్న బిభౌషే శత్రుశ్చనేతి” (తై 2-7-8-9)
 ‘ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్” (తై. 6-6) ఇతి చ । యది చానందమయేతద్భవ్య

ఇంతియ కాదు. ఆనందమయనకుఁ బ్రియాదిభేదముచే భేదము ఘటించు
 మఁ బ్రతిశరీరమందు నొక్కొక్క యానందమయునిచొప్పున భేదభావమున
 గానాత్మము ఘటించుచున్నది. కావున నానందమయుఁడు బ్రహ్మము కాఁడని
 హేత్వంతరము “ప్రతిశరీరం భిన్నత్వమ్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. శరీరభేదముచే
 గానందమయనకు భేదము ఘటించునట్లు బ్రహ్మమునకుఁ గూడ భేదము ఘటించ
 నా యనిన, నట్లు ఘటించదని “బ్రహ్మ ... భిద్యతే” యని ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడు
 చున్నది. , ఇట్టిప్రతిజ్ఞ స్వకపోల కల్పితముగాక శ్రుత్యనుసానితమే యగు నన్ని
 “సత్యం ... శ్రుత్యంతరాత్త”ను భాష్యముచే రెండ్రుశ్రుతులు ప్రదర్శింపఁబడు
 చున్నవి. “సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” యను శ్రుతిచే బ్రహ్మమున కానంత్యము
 వివఁబడుచువలన బ్రహ్మమునకు దేశముచేఁగాని, కాలముచేఁగాని, వస్తువుచేఁగాని,
 పరిచ్ఛేద మెంతిమాత్రము లేదనియు, నట్టిబ్రహ్మము సర్వభూతములందు గూఢ
 ముగను, సర్వవ్యాపకముగను, సంతర్వామిగను నొక్కటియై యున్నదనియు నిర్వ
 చింపఁబడుచుండుటచే బ్రహ్మమునకు నానాత్వము తెలియరాదు. కావున
 బ్రహ్మము, నానందమయుఁడును నొక్కటి యెంతిమాత్ర మగుటకు వీలులేదని
 భావము

ఇక సభ్యాసమువలన నానందమయుఁడు బ్రహ్మ మను వృత్తికారాశయము
 నిష్ప్రమాణక మని “న చానందమయస్యాభ్యాసః శ్రూయతే” యని ప్రతిజ్ఞ
 చేయఁబడుచున్నది. అందులకు హేతువు సంగ్రహముగ “ప్రాతిపదికార్థ
 మూత్రమేవ హి సర్వత్రాభ్యస్యతే” యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. అనఁగా
 శ్రుతులయందుఁ బ్రాతిపదిక మూత్రమునకననానందశబ్దమునకుమూత్రమే యభ్యాసము
 వినఁబడుచున్నదిగాని మయఁడంభవదమున కభ్యాసము వినఁబడుటలేదని భావము.
 హేతువునకు దృష్టాంతముగాఁ బర్కగు శ్రుతులు “రసో పై ... ఇతి చ” యని
 ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది.

బ్రహ్మవిషయత్వం నిశ్చితం భవేత్, తత ఉత్తరేషాన్వందమాత్రప్రయోగేష్య
 త్వానందమయాభ్యాసః కల్పేత్, న త్వానందమయస్య బ్రహ్మత్వమస్తి, ప్రియ
 శిరస్త్యాదిభిస్తేషుభిరిత్యపూచామ । తస్మాచ్ఛ్రుత్యంతరే “విజ్ఞానమానందం
 బ్రహ్మ” (బృ 3-9-28) ఇత్యానందప్రాతిపదికస్య బ్రహ్మాణి ప్రయోగదర్శనాత్ ।
 “యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్” ఇత్యాదిప్రకృతివిషయః ప్రయోగో న
 త్వానంద మయాభ్యాస ఇత్యవగంతవ్యమ్ । య స్వయం మయక ప్రస్థైవానంద
 శబ్దస్యాభ్యాసః — “ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రామతి” (తై 2-8)
 ఇతి న తస్య బ్రహ్మవిషయత్వమస్తి, వికారాత్మనామేవాన్నమయాదీనామనాత్మనా
 ముపసంక్రమితవాన్వానం ప్రవాహే పరిత్యాత్ । నన్వానందమయస్యేవసంక్ర

ఇతియ కాదు: ఆనందమయునే బ్రహ్మముగా వర్ణించినచో నీశు
 తులన్నిటియందును వినవచ్చుచి యానందశబ్దముల నన్నిటిని మయడంతములుగా
 జేయవలయు నట్టికాంక్షము గలుగునని “యది చ...కల్పేత్” యనుభాష్యముచే
 నిర్వచింపబడుచున్నది కల్పనాకారవ మున్నను బ్రయోజనమున్నచో గ్రాహ్య
 మేగదా యన నట్టి ప్రయోజనముగూడ లేదుగావున నానందమయుని బ్రహ్మముగా
 బరిగణించుటకు విలులేదని సింహవలోకనన్యాయమునఁ బూర్వనిర్దిష్టవిషయము
 వంతయును సంగ్రహముగ “న తు...అపూచామ” యని నిర్వచించుచున్నారు
 ప్రవృత్తమున విషయమగు నానందపల్లియేగాదు, శ్రుంత్యంతరముచేగూడ “విజ్ఞాన
 మానందం బ్రహ్మ” యని ప్రాతిపదికమగు నానందశబ్దమాత్రమే బ్రహ్మమందు
 బ్రయోగింపబడుచున్నదని “తస్మాత్ ప్రయోగదర్శనాత్”ను భాష్య
 ముచేఁ జెప్పబడుచున్నది ఇతియ కాదు, ఉపసంహరమున “యదేష
 ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్”ను బ్రహ్మవిషయకమగు ప్రయోగమునం దానందశబ్దమే
 వినవచ్చుటంజేసి యానందమయశబ్దమున కభ్యాసమెంతమాత్రము లేదని సుస్వక్త
 మగుచున్నది.

ఇట్లు నిర్వచించి “పూర్వపక్షిచే నుపసంహరమునఁ బ్రదర్శింపఁబడిన
 మయడంతశబ్దమున కభ్యాసము నమించినము గాదని నిరసించఁ బూర్వపక్షబీజము
 “య స్వయం...ఉపసంక్రామతీతి” యని స్మరింపఁబడి యా యానందమయ
 శబ్దము బ్రహ్మవరము గాదని “న తస్య బ్రహ్మవిషయత్వమస్తి” యని ప్రతిపే
 ధింపఁబడుచున్నది. ప్రతిపేధమునకఁ దగు హేతువు “వికారాత్మనామేవ...
 కరిత్యాత్”ను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అనఁగా సుపసంక్రమిత
 న్యము లనియు, వికారస్వరూపము లనియు, ననాత్మ లనియు నిర్వచింపఁబడిన
 యన్నమయాదులయొక్క ప్రవాహముం దీయానందమయముఁ కరింపఁబడుటంజేసి
 యానందమయుఁడుగూడ నన్నమయాదులవలె ననాత్మయేకాని బ్రహ్మ మెంతమా

మిశ్రవ్యస్యాన్నమయాదివదబ్రహ్మ త్వే సత్త్వి నైవ విదుహ్ బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలం నిష్కం భవేత్ । నైవ దోషః । ఆనందమయోవసంక్రమణానిస్తే తేనైవ పుచ్చ పత్తిస్తాభూత బ్రహ్మ ప్రాప్తేః ఫలస్య నిర్దిష్టత్వాత్ । “తదజ్ఞేష శ్లోకో భవతి । యతో వాచో నివర్తతే” ఇత్యాదితా చ ప్రపంచ్యమానత్వాత్ । యా త్వంసంజనుమచ్ఛి ధానే “సోఽకామయత బహు న్యాం పజాయేయేతి” ఇయం ప్రతినిదాహ్యతా సా “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” ఇత్యశేన నన్నిహితృణా బ్రహ్మశాసంభవ్యమానా

త్రము కావని యభిప్రాయము ఉపసంక్రమిశ్రవ్యుడగు నానందమయుడు బ్రహ్మకు కానిదో విద్వాంసునికీ బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలము చెప్పఁజేడవచ్చునట్లును నని మధ్యస్థుడు “నను...విధింప భవేత్”ని పశ్చింక నయ్యది యెకదోషము గాదని “నైవ దోషః” యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది దోషాభావము నందలి హేతువు “ఆనందమగు నిర్దిష్టత్వాత్”ని చెప్పఁజుచున్నది అలాగా నానందమయుని నుపసంక్రమణముచేయుటచే బుచ్చమువలె నాధారభూతిమగు బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలముగా నిర్వచింప బడుచున్నది. కావున బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలము లభింపదని యాక్షేపింప శక్యము గాదని ధావము బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలమును శ్రుతి బోధించుచున్నదని “తదపి... ప్రపంచ్యమానత్వాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. అలాగా బుచ్చబ్రహ్మమును బోధించు మంత్రముగు “యతో వాచో నివర్తతే” యను శ్రుతిచే బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలమగు నభయము పుష్కలముక నిర్ధరింపబడుచున్నది. తాత్పర్యము ఆనందమయసన్నిధానమందు “సోఽకామయత” యను శ్రుతి యుడుటచే నానందమయుడు బ్రహ్మ మను పూర్వపత్వాదమును నిరసించి నా పూర్వపత్వబీజము “యా తు...ఉదాహ్యతా” యని యనుచుండి సమాధానము “సా.. ప్రతిబోధయతి” యని చెప్పబడుచున్నది అలాగా నానందమయవాక్య మానకును, “సోఽకామయత” యను వాక్యమునకును సుధ్యయందు, “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను వాక్య ముండుటచేసి “సోకామయత” యను వాక్యము వ్యవహితమగు నానందమయవాక్యముతో సంబంధించి సమాధానించి “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను వాక్యముతో సంబంధించుచున్నది. దానింజేసి “సోఽకామయత” యను వాక్యముచే నానందమయనకు బ్రహ్మత్వి మెంతిమా నను చెప్పటకు కలుగలేదు. అంతియ కాదు శ్రుతిగ్రంథమునందు వివక్షపై “సో నైవ” యనునది మొదటిగల శ్రుతి లన్నియు “సోఽకామయత” యను వాక్యముతోడనే సంబంధించియుండుటంజేసి యయ్యవిగూడ నానందమయవాక్య ముతో నెంతమాత్రము సంబంధించినది “తదజ్ఞేష త్వచ్చ... నానందమయ విషయతా” యను భాష్యముచే చెప్పబడుచున్నది కావున నకల శ్రుతులు నానందమయవాక్యముతో సంబంధించి “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను వాక్య

నానందమయస్య బ్రహ్మతాం ప్రతిజోధయతి । తవ పేక్ష త్యాగోచ్చిత్రస్య గ్రంథస్య
 “రసో నై సః” ఇత్యాదేర్నానందమయవిషయతా । నను “సోఽకామయత” ఇతి
 బ్రహ్మణః పుంలింగనిర్దేశో నోపపద్యతే । నాయం దోషః । “తస్మాద్వా ఏతస్మా
 దాత్మన ఆకాశః సంభూతః” ఇత్యత్ర పుంలింగేనాస్యాత్మశబ్దేన బ్రహ్మణః ప్రకృ
 తత్వాత్ । యా తు భార్గవీ వారుణీ విద్యా “ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్”
 ఇతి తస్యాం జుయడ్రోవణాత్ । ప్రియశిరస్వాద్యశ్రవణాచ్చ యుక్తమానందస్య
 బ్రహ్మత్వమ్ । తస్మాదణుమాత్రమపి విశేషమనాత్రిత్య స స్వత ఏవ ప్రియశిర
 స్వాది బ్రహ్మణ ఉపపద్యతే । స చేహ సవిశేషం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయిషితం,
 వాఙ్మనసగోచరాతిక్రమశ్రుతేః । తస్మాదన్నమయాదిప్రీత్యానందమయేఽపి

మూఁడనే సంబంధించుచున్నవని ప్రకర్షింప మధ్యస్థుడు “సోఽకామయత”
 యను పుంలింగనిర్దేశము బ్రహ్మమందు సమంజసము గాదుగదా యని
 “నను ... నోపపద్యతే” యని ప్రశ్నింప నిది యొక దోషము కాదని “నాయం
 దోష” యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. దోషాభావమునకు హేతువు
 “తస్మాద్వా...ప్రకృతత్వాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. “తస్మాద్వా ఏతస్మాత్త్వ”ను
 బ్రాహ్మణవాక్య పారంభమున మంత్రవర్ణమందలిబ్రహ్మము పుంలింగమగు నాత్మ
 శబ్దముచే బరామర్శింపబడుటవలన “సోఽకామయత”యనుచోఁ బుంలింగనిర్దేశ
 మెంతమాత్రము దోషావహము కాదని తాత్పర్యము. ఇంకఁ బూర్వపక్షివే
 భ్యగునలయందలి “పైషా భార్గవీ వారుణీ విద్యా” యను వాక్య మానందమయ
 వరమే యని చెప్పిన దానిని నిరసించ నా పూర్వపక్షబీజమగు “యా తు భార్గవీ
 వారుణీ విద్యా” యనుదాని ననువదించి యా భ్యగునలయందలి “ఆనందో
 బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్” నుచో మయట్పిత్యయము వినఁబడకపోవుటవలనను,
 బ్రియశిరస్వాదులు వినఁబడకపోవుటవలనను నానందమే బ్రహ్మమని చెప్పవలయు
 నని “అనందః ... బ్రహ్మత్వయ్య”ని చెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు నిర్వచించి పరమతనిరాసము “తస్మాత్ ఉపపద్యతే” యని
 యుపసంహారముచేయఁబడుచున్నది అనఁగా నొక యణుమాత్రమైనను విశే
 షము లేకుండ బ్రహ్మమునకు స్వతస్సిద్ధముగఁ బ్రియశిరస్వాదు లెంతమాత్రము
 పొందికచేయఁబడ నేరని తాత్పర్యము. ఇంతియ కాదు యానందవల్లెముందు
 సవిశేషబ్రహ్మ మెంతమాత్రము బోధింపఁబడలేదని “స చేహ . ప్రతిపాదయిషి
 తమ్య”ని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడుచున్నది. ప్రతిజ్ఞకు హేతువు “వాఙ్మనసగోచరా
 తిక్రమశ్రుతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా “యతో వాచో నివర్తంతే”
 యను సుపసంహారమందలి శ్రుతిచే బ్రహ్మ మవాక్యోనసగోచరమని ప్రతిపాదింపఁ
 బడుటవలన సవిశేష మెంతమాత్రము గాదని యభిప్రాయము. ఫలితము

వికారార్థవ మయద్విజ్ఞేయో న ప్రాచుర్యార్థః | సూత్రాణి త్వేవం వ్యాఖ్యేయాని—
 “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిస్థా” ఇత్యత్ర కిమానందమయావయవత్వేన బ్రహ్మ
 వివక్ష్యత, ఉత స్వప్రధానత్వేనేతి | పుచ్చశబ్దవయవత్వేనేతి ప్రాప్త ఉచ్యతే—
 “ఆనందమయో బ్రహ్మసాత్” ఆనందమయ ఆత్మేత్యత్ర “బ్రహ్మపుచ్చం
 ప్రతిస్థా” ఇతి స్వప్రధానమేవ బ్రహ్మావదిత్యతే, అభ్యాసాత్ | “అనన్తేన న
 భవతి” ఇత్యస్మిన్నగమనశ్లోకే బ్రహ్మణ ఏవ కేవలస్వాభ్యుపసమానత్వాత్ |

“తస్మాత్...న ప్రాచుర్యార్థ” యని యువనంహరింపఁబడుచున్నది. ఆనందమయ,
 శబ్దమనందుఁగూడ నన్న మూదిశబ్దములందువలెనే మయట్లు వికారార్థకముగ
 గ్రహింపవలయునేగాని ప్రాచుర్యార్థకముగ నంతమాత్రము గ్రహింపఁబడ
 గూడదని సిద్ధాంతము.

ఇట్లు వృత్తికారులచే సూత్రములకుఁ జెప్పఁబడిన యర్థమును ద్రోసి
 పుచ్చి సూత్రములకు స్వాభిమతమగు నర్థమును బ్రతిపాదింప “సూత్రాణి త్వేవం
 వ్యాఖ్యేయాని” యని యుపక్రమించుచున్నారు.

ఈ యధికరణమున విషయవాక్యము “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిస్థా” యని
 నిర్వచింపఁబడుచున్నది. అందు విశయము “అత్ర ... స్వప్రధానత్వేనేతి” యని
 నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నిచట బ్రహ్మ మానందమయమన కవయవముగాఁ
 జెప్పఁబడుచున్నదా లేక స్వప్రధానభావముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నదా యని. ఇందలి
 పూర్వపక్షము “పుచ్చశబ్దవయవత్వేన” యని నిరూపింపఁబడుచున్నదని
 “ప్రాప్తే” = పూర్వపక్షము కలుగ, ఉచ్యతే, = సమాధానము చెప్పఁబడుచున్న
 దని “ఆనందమయో బ్రహ్మసాత్”ను సూత్రము సమాధానముగాఁ జెప్పఁబడు
 చున్నది. సూత్రార్థము “ఆనందమయః ... అభ్యుపసమానత్వాత్”ని చెప్పఁ
 బడుచున్నది. అనఁగా “ఆనందమయః ఆత్మా” యనుచో “బ్రహ్మ పుచ్చం
 ప్రతిస్థా” యను వాక్యమున బ్రహ్మము స్వప్రధానముగనే యుపదేశింపఁబడు
 చున్నది. ఏలయన— ‘అభ్యాసాత్’, ‘అనన్తేన న భవతి’ యను నిగమన
 శ్లోకమున ననఁగా నుపసంహారమౌత్రిమునఁ కేవలబ్రహ్మశబ్దమే రెండుపర్యాయము
 లుచ్చరింపఁబడి యుండుటవలన, ననఁగా నిగమనశ్లోకమున బ్రహ్మశబ్దము రెండు
 సారు లుచ్చరింపఁబడియుండుటచే “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిస్థా” యనుచో బ్రహ్మ
 శబ్దము ముఖ్యముగా బ్రహ్మమునే బోధించుచున్నదని యభిప్రాయము

ఇచట సూత్రకారులచే ‘ఆనందమయః’ యని యానందమయఁడే
 నిర్వచింపఁబడుచుండ నిర్వచింపఁబడిన యానందమయవి బ్రహ్మముగా గ్రహించు
 టకు మాఱుగ నానందమయశబ్దముచే ‘బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిస్థా’ యను వాక్యము
 వందలి బ్రహ్మమును గ్రహించుట యెట్లు? అట్లైనచో సూత్రతవిరోధము గలు

“వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్” వికారశబ్దేనానయవత్త్వోఽభిప్రేతః ।

మంత్రమున బ్రహ్మము సామాన్యముగ రెండవర్యాయము లుచ్చరింపబడి యున్నది ఇంక నానందమీమాంసయందు ‘చ ఏకోబ్రహ్మో ఆనంద’ యని మరియొకబ్రహ్మము వినవచ్చుచున్నది. “యతో వాచో వివర్తన్తే”యను నుపసంహరణ్లోకమున “ఆనందం బ్రహ్మతో విద్వాక్” అని వేదోక్త బ్రహ్మ శబ్దము వినవచ్చుచున్నది ఇంతియ కాదు. విజ్ఞానమయవినక్షయందలి సిగమన శ్లోకము “యతో వాచో వివర్తన్తే” యను దానియందుగూడ నొక బ్రహ్మశబ్దము వినవచ్చుచున్నది.

ఇట్లీవల్లియందు వినవచ్చుడి యెనిమిదిబ్రహ్మశబ్దములు నొకేయర్థము నందు వినియోగింపఁబడినవా రెక యీ “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యనునది మాత్రము వేదోక్తయర్థమున నుపయోగింపఁబడినదా యను సూత్రము గలుగుట కవకాశము గలదు అట్టిసందేహమునం దీ బ్రహ్మశబ్దము స్వప్రధానముగ నుప దేశింపఁబడుచున్న దను నర్థమును బోధింపఁదలఁచిన మాత్రకారులు సూత్రము నెట్లు గచింపవలయును? సూత్రయాన్వయము బ్రహ్మశబ్దము గావున ‘బ్రహ్మభ్యా సాత్త’ని సూత్రమును రచింపవలయునుగాదా! అట్లు సూత్రమును రచించినచో నీ బ్రహ్మశబ్ద ముపనివృత్తులయందుఁ బలుతావుల నుండుటజేసియే బ్రహ్మశబ్దము నుద్దేశించి యీసూత్రము రచింపఁబడినను ననివారితమగు వివృత్తికై గలుగును అట్టివివృత్తివల్లినీ వారించి విషయమును సుబోధముచేయ నభిమతముగు బ్రహ్మశబ్ద మునకు నతీతయమగు సన్నిధియం దుండుటజేసి యానందమయశబ్దము నుపలక్షక ముగా గ్రహించి “ఆనందమయో బ్రహ్మసాత్త”ను సూత్రరచనమును గావించి యున్నారు. ఇంతియ కాదు; “అభ్యాసాత్త”ను హేతువాచకశబ్దముచేగూడ నానందమయశబ్ద ముపలక్షకమే యని గ్రహింపవలయును. ఏలయన నానంద మయశబ్దమునకు త్తరగ్రంథము నేచ్ఛలును నభ్యాసము వినబడిక బ్రహ్మశబ్దమునకే యభ్యాసము వినబడుటవలనను, నిట్టివిశేషమును గమనింపఁజాలక యుత్తరాధి కరణములయందు స్మరింపఁబడిన అస్తరాకాశప్రాణశబ్దముల ప్లానందమయశబ్దము గూడ స్మరింపఁబడే ప్రయోగింపఁబడిన దను భ్రమచే నీసూత్రమునందు బ్రహ్మ శబ్దమున కనువృత్తిచేసి వృత్తికారాదు లానందమయఁడే బ్రహ్మ మను నవార్థము నకుఁ బాల్పడిరి కావున నీసూత్రమునకు “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యను వాక్యమే విషయవాక్య మని గ్రహింపవలయును

ఇంక రెండవసూత్రార్థమును వివరింప “వికారశబ్దాన్నేతి చేన్నప్రాచు ర్యాత్”ను రెండవసూత్రము స్మరింపఁబడుచున్నది వికారశబ్దమునకు నవయవ శబ్దార్థము అనగాఁ బ్రకృతము పుచ్చ మని “వికారశబ్దేన ... అభిప్రేత” యని

పుచ్చమత్వవయవశబ్దాన్న స్వప్రధానత్వం బ్రహ్మణ ఇతి యదుక్తం తస్య పరిహారో వక్తవ్యః । అత్రోచ్యతే— నాయం దోషః, ప్రాచుర్యావప్యవయవశబ్దోపపత్తేః । ప్రాచుర్యం ప్రాయాపత్తిః, అవయవప్రాయే వచనమిత్థిర్ధః । అన్నమయాదీనాంహి శిరఃపాదృశపుచ్చానేష్యవయవేషూక్తే వ్యానందమయస్యాపి శిరఃపాదీనయవాంతర్యామ్యుక్త్యా అవయవప్రాయావత్త్యా ‘బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠా’ ఇత్యాహ, గ్రాహయవచనక్షయా, యత్కారణమభ్యాసాదితి స్వప్రధానత్వం బ్రహ్మణః సమర్థతమ్॥ “తద్దేతువ్యవదేశాచ్చ” సర్వస్య వికారజాతస్య సానందమయనితోః గూడిన సకలవికారజాతమునకు, హేతువ్యవదేశాత్ = కారణముగా

చెప్పబడుచున్నది. సూత్రమిందలి “వికారశబ్దాన్న” యను పూర్వపక్షము “పుచ్చం బ్రహ్మణ” యని వివరింపబడుచున్నది. అనగా బుచ్చమను నవయవశబ్ద ముండుటవలన బ్రహ్మ స్వప్రధానముగాదని యర్థము ‘ఇతి, చేతన సూత్రమిందలిపదములు ‘యదుక్తమ్’ని వివరింపబడుచున్నవి. అట్టి పూర్వపక్షమునకుఁ బరిహారము చెప్పవలయునను నాశయముతో సూత్రమిందలి నభోపదము స్మరింపబడుచున్నదని తదర్థము “తస్య పరిహారో వక్తవ్యః...నాయం దోష” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా నవయవవాచకమగు పుచ్చపద ముండుటంత దోషావహ మెంతమాత్రము గాదని తాత్పర్యము. దోషాభావమునకు హేతువుగా స్మరింపబడిన “ప్రాచుర్యాత్”ను పదము “ప్రాచుర్యాత్...నావయవవివక్షయా” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ప్రాచుర్యమందుఁగూడ నవయవశబ్దము సమంజసమే యగును. ప్రాచుర్యమన ప్రాయావత్తి యనగా సాదృశ్యము. అవయవప్రాయమునం దవయవవచనముగాని వాస్తవముగా నవయవము గాదని యభిప్రాయము, ఏలయన నన్నమయాదులకు శిరస్సు మొదలు గాఁ గలి పుచ్చమంతముగాఁ గల్గిన యైదేసియవయవములు చెప్పబడుటంజేసి యానందమయనికే గూడ శిరస్సు మొదలుగాఁ గలిగిన యవయవాంతరములఁ జెప్పి యట్టి అవయవ సాదృశ్యముచే “బ్రహ్మ పుచ్చం ప్రతిష్ఠా” యని శ్రితి పలుకుచున్నది. కాని వాస్తవమగు నవయవ వివక్షచే నెంతమాత్రము పలుకలేదు. ఏలయన “యత్కారణ...సమర్థతమ్”ని హేతువు చెప్పబడుచున్నది. ఏకారణమునైన బ్రహ్మశబ్దాభ్యాసముచే నిచట బ్రహ్మమునకు స్వప్రధానభావము సమర్థింపబడెనో యాకారణముచేతనే యిచట బుచ్చశబ్దమునకుఁ బుచ్చప్రాయ మగు సర్థమును గ్రహింపవలయును.

ఇక “తద్దేతువ్యవదేశాచ్చ” యను సూత్రముయొక్క వ్యాఖ్యానము “సర్వస్య... ఉపపత్త్యతే” యని నిరూపింపబడుచున్నది. తస్య = ఆ యానందమయనితోఁ గూడిన సకలవికారజాతమునకు, హేతువ్యవదేశాత్ = కారణముగా

(తై. 2-6) ఇతి | న చ కారణం సత్ బ్రహ్మ స్వవికారస్యానందమయస్య ముఖ్యయా వృత్త్యా ౭నయచ ఉపపద్యతే, అపరాధ్యాః సూత్యాణి యథాసంభవం పుచ్చవాక్యనిర్దిష్టస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపపాదకాని ద్విష్టవాని || 10౯ ||

వర్ణింపఁబడుటవలన, బ్రహ్మము స్వప్రధానమే యని సూత్రార్థము “ఇదం సర్వ మస్పృశత, యదిదం కించ” యను శ్రుతిచే సకల జగత్కారణముగ నీ బ్రహ్మము వర్ణింపఁబడుచున్నదని తాత్పర్యము. కారణభూతమగు బ్రహ్మము తనవికారమగు నానందమయునికి ముఖ్యవృత్తిచే నెంతమాత్ర మనయవభావము నొందదని “న చ కారణం ... ఉపపద్యతే” యని శాప్పఁబడుచున్నది.

ఇట్లు మూఁడుసూత్రములకు సంక్షేపముగ వృత్తిని బ్రదర్శించి మిగిలిన యొదుసూత్రములకు నర్థమును జిజ్ఞాసువులే సులభముగ గ్రహింతురుగాక యని “అపరాధ్యాః ... ద్విష్టవాని” యని చెప్పి యవ్యాసివ్యాఖ్యానమునుండి యుపరమించిరి

అయిన చవ్యాసియొక్క వృత్తి నీదిగువ సంక్షేపముగఁ బ్రదర్శించు చున్నారము.

“మాంత్రవర్ణిక మేవ చ గీయచ”

“బ్రహ్మవిదాప్రీతి పరమ్మ”ని యుపక్రమింపఁబడినత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ యని లక్షణముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడినట్టి మాంత్రవర్ణికమగు బ్రహ్మమే ‘బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిస్థా’ యనుచో ననువదింపఁబడుటచే నిట బ్రహ్మ స్వప్రధానముగా నుపదేశింపఁబడుచున్నది.

“నేతరో ౭నుపపత్తేః”

ఇతరః=జీవుఁ డగు నానందమయుఁడు, న=బ్రహ్మము కాఁడు, ఏలయన, అనుపపత్తేః—“సో ౭కామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి” యను మొదలగు శ్రుతులచే బ్రహ్మమునకుఁ జెప్పఁబడిన ధర్మములు జీవుఁడగు నానందమయునికి వినవచ్చుట లేదు గావున నని సూత్రార్థము.

“భేదవ్యవదేశాచ్చ”

బ్రహ్మపుచ్చాధికారమునందు “రసో వై సః, రసగ్ం హేవ్యాయం లభ్యా ౭౭నందీ భవతి” యను శ్రుతియందు జీవబ్రహ్మములకు లబ్ధుత్వలబ్ధవ్యత్వ భావము వినఁబడుటవలన భేదము తెలియవచ్చుచున్నది గావున జీవుఁడు బ్రహ్మము కాఁడు.

“కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా”

.. బ్రహ్మపుచ్చాధికారమున “సోఽకామయత బహు స్థాం ప్రజా యేయ” యను శ్రుతియందు కామాత్ = కామయితృత్వము వివరబడుటవలన, అనుమానాపేక్షా = అనుమానిక మగు ప్రధానమునకు నవకాశ మెంతమాత్రమును లేదు.

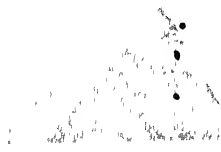
“అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి”

అస్మిక్ = ఈబ్రహ్మమందు, అస్య = ప్రతిబుద్ధుడైన జీవునకు, తద్యోగం = బ్రహ్మభావావత్తి రూపమగు ముక్తిని, శాస్తి = శాస్త్రము బోధించు చున్నది గావున నీ బ్రహ్మశబ్దము జీవునియందు గాని, ప్రధానమందుగాని యెంత మాత్రము వర్తింపదు

ఇది యానందమయాధికరణము

ఆనంద మయాధికరణసారాంశము

ఈ వల్లియందు బ్రహ్మస్వరూపము నిర్విశేషమగు నానందమని నిర్ధారణ చేయబడుచున్నది. భృగువల్లియందుఁ గూడ బ్రహ్మస్వరూపమానందమే యని నిర్వచింపబడుచున్నది. ఇట్లు తెత్తిరియోపనిషత్తునందలి భృగువల్లి, యానందవల్లి యను రెండువీకరణములు గూడ బ్రహ్మమానందమే యనియు, నట్టి యానంద స్వరూపమే సత్యజ్ఞానానంతశబ్దములచేగూడ వ్యక్తీకరింపబడుచున్నదనియుఁ దెలియ వచ్చెడిని. ఇంతియకాదు. అట్టిబ్రహ్మము దానేయని తెలిసికొనుటయే బ్రహ్మభావా వత్తిరూపమగు మోక్షమని సువ్యక్తమయ్యెడిని. ఇదియేసకలవేదార్థసారసంగ్రహ మగు రహస్యమని “సూత్రీకారులు అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా” యను సూత్రీము మొదలు “అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి” యను వందొమ్మిది సూత్రములచేఁ బూర్వపక్షనిరసనపూర్వకముగఁ బ్రబోధమును గావించియున్నారు. ఇట్టిప్రబోధమునే సకలవేదాంతములును జేయుచున్నవను నిశ్చయమును జిజ్ఞాసువులకుఁ గఱపి వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థులుగఁ జేయ నీసూత్రీములకు వ్యాఖ్యానరూప ముననలరారు సుత్తరగ్రంథమును “అంతర్నద్ధర్మోపదేశాత్త”ను సూత్రీముతోఁ బూరింపించుచున్నారు.

అంకరధికరణమ్

అనన్తర్థోపదేశాత్

ఇదమామాయతే— “అథ య ఏవాఽపరాదిత్యే హిరణ్యయః పురుషో దృశ్యతే హిరణ్యశ్చ సుహృద్యకేః ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః” “తస్య యథా కప్యాసం పుండరీకమేవమక్షిణీ తస్మాద్వితి నామ స ఏవ సర్వేభ్యః పాప్తభ్య ఉదిత ఉదేతి హ వై సర్వేభ్యః వాప్తభ్యో య ఏవం వేద” “ఇత్యధి

“అనన్తర్థోపదేశాత్”

“అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” యను సూత్రమునుండి బ్రహ్మకల్పమున కనువృత్తిచేయఁగా నీ సూత్రమునకు అంతః, బ్రహ్మతద్ధర్మోపదేశాత్”ను స్వరూపముసిద్ధించును. ‘అంతః’ అనఁగా బ్రహ్మనుని యర్థము.

ఏలయన, తత్ = ఆబ్రహ్మయొక్క, ధర్మోపదేశాత్ = ధర్మముల నుపదేశించుట వలన, అనఁగా నీయంతశ్శబ్దవాచ్యునకు బ్రహ్మధర్మము లుపదేశించుటవలన అంతశ్శబ్దవాచ్యుఁడు బ్రహ్మమే యని ప్రతిష్ఠాచేయఁబడుచున్నది.

ఇక సంకయాస్పదుఁడై సూత్రకారునిచే బ్రహ్మముగా నిర్దేశింపఁబడిన యంతశ్శబ్దవాచ్యుఁడే వేదాంతప్రకరణమున వివరించుచున్నాఁడో యా ప్రకరణ మిహ యధికరణమునకు విషయమగుచున్నది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి మొదటి ప్రాసాదమున నుద్గిఘోషానా ప్రకరణ మందాతేషు ఖండములలో వినపచ్చెడి వాక్యములిచట విషయవాక్యములని “ఇదమామాయతే...ఇత్యాది” యను భాష్యము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆదిత్యే = ఆదిత్యమండలమందు, య ఏవః = ఏ యీ, అంతః = అంతశ్శబ్దవాచ్యుఁడును, హిరణ్యయః = జ్యోతిర్మయమందును, హిరణ్యశ్చత్రుః = తేజోమయమగు మీనములు గలవాఁడును, హిరణ్యకేశః = జ్యోతిర్మయమగు తలవెండ్రుకలు గలవాఁడును, ఆప్రణఖాత్ = నఖాగ్రపర్వంతము, సర్వః = దేహమంతయు, సువర్ణ ఏవ = జ్యోతిర్మయమే యగు, పురుషః = పురుషుఁడు, దృశ్యతే = చూడఁబడుచున్నాఁడు. తస్య = ఆ యంతశ్శబ్దవాచ్యునకు, కప్యాసం = మర్కటవృక్షముతోఁ దుల్గుమగు రత్నముతోఁ గూడిన, పుండరీకం = పద్మము, యథా = ఏతరున ప్రకాశించునో, ఏవం = అట్టి పద్మముల వంటి, అక్షిణీ = నేత్రములు గలవు స ఏవః = ఆ యీ యంతశ్శబ్దవాచ్యుఁడు సర్వేభ్యః పాప్తభ్యః = నకల కర్మలనుండి, ఉదితః = మీఁదనుగాఁ బోయినవాఁడు గావున తస్య = వానికి, ఉత్, ఇతి = ఉత్తిను, నామ = చేరు. యః = ఎవ్వఁడు, ఏవం వేద = ఈ రీతిగాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాడు గూడ, సర్వేభ్యః = నమస్తములగు, పాప్తభ్యః = కర్మలనుండి, ఉదేతి = దాటిపోవుచున్నాఁడు.

దైవతమ్" (ఛాం 1-6-7, 8) 'అధ్యాత్మికమ్' 'అధ య ఏహాంతరక్షిణి పురుషో దృశ్యతే" (ఛాం 1-7-1-5,) ఇత్యాది । శ్రీత్ర సంశయః— కిం విద్యాత్కర్మాతిశయ వశోత్పాస్తోత్పన్నః కశ్చిత్సంసారి సూర్యమండలే చక్షుషి చోపాస్యత్యేవ స్రాగా యతే కింవా నిత్యసిద్ధః పరమేశ్వర ఇతి । కిం తావత్ప్రాప్తం, సంసారీతి । కుతః,

తస్య = హానికి, ఋక్ష్ = ఋగ్వేదముచేత, సామ చ = సామవేద మును, గేష్ఠా = పర్వములు. తస్మాత్ = ఆకారణముచేత, ఉద్గీధః = ఆపురుషుడు ఉద్గీధస్వరూపుడే, తస్మాత్ = ఆకారణముచే, ఉద్గాతా తు = ఉద్గాత యన్ననో ఏతస్య, = ఈ పురుషుని, గాతా = గానముచేయువాడు, ఉద్గాతైవ హి = ఉద్గా తయే, అనగా ఉత్తును గానముచేయువాడుగాన నుద్గాతయని నిర్వచనము. స ఏషః = ఆ యీ యుత్తు, అముష్మాత్ = ఈ యాదిత్యునికంటె, పరాంచః = ఉద్గీధములగు యే లోకాః = ఏ లోకములు గలవో, తేహం చ = ఆలోకము లకును, దేవకామ్యనాం చ = దేవతల కోరికలకును, ఈష్టే = ఈ పురుషుడు ఈశిత యన నియామకుడగుచున్నాడు. ఇతి = ఈలాగున, అధిదైవతమ్ = అధిదైవతోపాసనము, అధ = అనంతరము, అధ్యాత్మికమ్ = అధ్యాత్మోపాసనము, విసంబదుచున్నది. అక్షిణి = నేత్రమందు, యః ఏషః = ఏ యీ, అన్తః = అన్తశ్శబ్ద వ్యాచ్యుడగు, పురుషః = పురుషుడు, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నాడని సావీవ = ఆ పురుషుడే, ఋక్ = ఋగ్వేదము, సామ = సామవేదము, తేజః = ఆపురుషుడే ఉక్తమ్ = ఉక్తము, తత్ = ఆ పురుషుడే, యజః = యజుర్వేదము, తత్ = ఆ పురుషుడే; బ్రహ్మ = బ్రహ్మము, అముష్య = ఆదిత్యమండలాంతర్వర్తియగు పురుషునకు, యత్ = ఏ హిరణ్యయాదికమగు, రూపం = రూపమో, తత్ = ఆ హిరణ్యయమగు రూపమే, తస్మైశస్య = ఆయాపురుషునియొక్క, రూపం = రూపము.

స ఏషః = ఆ యీపురుషుడు, ఏతస్మాత్ = ఈయాధ్యాత్మికమగు నాత్మకంటె, అర్వాంచః = అడ్డుగానుండెడి, యే లోకాః = ఏలోకములు గలవ్రా, తేహం = ఆలోకములకు, మనుష్యకామ్యనాంచ = మనుష్యులయొక్క కోరికల కును, ఈష్టే = నియామకుడగుచున్నాడు. తత్ = ఆకారణము వలన, యే ఇమే = ఏయీగాయకులు, వీణాయాం = వీణయందు, గాయంతి = గానము చేయుచున్నారో, తే = అట్టిగాయకులు, ఏతం = ఈ యుత్తమపురుషునే, గాయంతి = గానముచేయుచున్నారు. తస్మాత్ = ఆకారణముచే, తే = వారు, ధనసయః = ధనవంతులు.

ఈ వాక్యములందు సంశయము "శ్రీత్ర సంశయః ... ఇతి" యను భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. అనగా సూర్యమండలమందును నేత్రగోళము

రూపవత్సవణాత్ । ఆదిత్యపురుషే తావత్ “హిరణ్యశ్మశుః” రిత్వాదిరూపముదాహృతమ్ । అట్టి పురుషేషి తదేవాతిదేశేన వ్రాప్యతే—“తస్యైతస్య తదేవరూపం యదముష్య రూపం” ఇతి । నచ పరమేశ్వరస్య రూపవత్సవ యుక్తమ్ “అశబ్దమస్పృశకమరూపమవ్యయమ్ (కా.1-3-15) ఇతి శ్రుతేః । ఆధారశ్రవణాచ్చ—“య ఏషోస్తరాదిత్యే” “య ఏషోస్తరక్షిణి” ఇతి । న హ్యనాధారస్య స్వమహిమప్రతిష్ఠస్య సర్వవ్యాపిః పరమేశ్వరస్యాధార ఉపదిశ్యేత । “స భగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి

నంద మహాస్వమని వినవచ్చెడి ‘ఉత్త’ను పురుషుడు విద్యాకర్మాతిశయము వలన నుత్కర్షణనుజెందిన యొకానొక సంసారియగు సేవకేషమా లేక నిత్యసిద్ధుడగు పరమేశ్వరుడా యన బ్రహ్మమా యని భావము ఇట్టి విశయమున “కింతావత్ప్రాప్తమ్” ఏవత్తము లభించునని మధ్యస్థుడగు బూర్జవశేః, సంసారి యని చెప్పచున్నాడు. “కుతః = ఏలయని” మధ్యస్థుడగు; “రూపవత్సవణాత్” విచేష్టబడుచున్నది. అనఁగా సంతశ్శబ్దవాచ్యునకు రూపము తెలియవచ్చుట వలననని. సంగ్రహముగా హేతువు ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. హేతుసంగ్రహవాక్యము “ఆదిత్యపురుషే...రూపమితి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. ఆదిత్యపురుషునియందు “హిరణ్యశ్మశుః, హిరణ్యకేశ” యను రూపము వినవచ్చుచున్నది । అట్టి పురుషునియందన్ననో “తస్యైతస్య తదేవ రూపం యదముష్య రూపమ్”ని యాదిత్యపురుషుని రూపమే యతిదేశముచే జెప్పఁబడుచున్నది. కావున నిచటఁ గరచరణాద్యవయవవిశిష్టమగు రూపమొకటి వివరమగుచున్నది. కరచరణాద్యవయవవిశిష్టరూపము పరమేశ్వరున కయుక్తమూ యన నయుక్తమే యని శ్రుతిముఖమున “నచ...ఇతిశ్రుతే” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. “అశబ్దమస్పృశకమరూపమవ్యయం, తథానా నిత్యమగంధవచ్చ యత్, అనాద్యసంతం మహతః పరమ్”ను శ్రుతిచే బ్రహ్మము నిర్వికేషమని చెప్పఁబడుటవలనఁ బరమేశ్వరునకు రూపమును గ్రహించుట యోగమాత్రము యుక్తముగాదని యభిప్రాయము

ఇంతియ కాదు. “ఆధారశ్రవణాచ్చ” యను హేత్వంతర మొకటి వక్కాణింపఁబడుచున్నది. ఈ హేతుసంగ్రహవాక్యము “య ఏషోస్తరాదిత్యే యఏషోస్తరక్షిణి” యని యాదిత్యుడు నేత్రము నీపురుషుని కాధారముగా వరింపఁబడుటచే నీ పురుషుడేశ్వరుడు గాఁడని యభిప్రాయము. ఏలయన “న హి...ఉపదిశ్యేత” యని హేతువు చెప్పఁబడుచున్నది. నిరాధారుడును దన మహిమయందేయున్నవాడును సర్వవ్యాపి యగు పరమేశ్వరునకు నాధార మంత మాత్రము చెప్పటకు వీలు లేదు. ఇట్టి పరమేశ్వరస్వభావమందుఁ దెలియవచ్చునన్న నాశ్రుతులురెండు “స భగవః...శ్రుతిభవత” యను భాష్యముచే నిరూపింపఁ

స్వేమహిమ్ని” (ఛాం. 7-24-1) ఇతి “అకాశవత్సర్వతత్త్వనిత్యః” ఇతి చ శ్రుతి భవతః । ఐశ్వర్యమర్యాదాశ్రుతేత్త్వమ్ । “స ఏష యే చాముస్మాత్పరాభిచ్ఛి లోకాస్తేషాం చేష్టే దేవకామానాంచ” (ఛాం. 1-6-8) ఇత్యాదిత్యపురుషమైశ్వర్య మర్యాదా । “స ఏష యే వైతస్మాదర్యాభిచ్ఛి లోకాస్తేషాం చేష్టే । మనుష్య కామానాంచ” (ఛాం. 1-7-6) ఇత్యక్షిపురుషస్య సచ పరమేశ్వరస్య మర్యాదా వదైశ్వర్యం యుక్తమ్ “ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతిరేష భూతచాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయ” (బృ 4-4-22) ఇత్యవిశేషశ్రుతేః । తస్మాన్నాత్మాదిత్యయోరస్తః పరమేశ్వర ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః— **అస్తన**

బడుచున్నవి భగవః = మహానుభావా, సః = ఆయీశ్వరుడు, కస్మిన్ = దేని యందు, ప్రతిష్ఠితః ఇతి = ఉన్నాడని, ప్రశ్నింకు స్వే = తన సంబంధముగు నుహిమ్ని = మహిమయందే యని యర్థము ఇంటియకాదు “ఐశ్వర్యమర్యాదా శ్రుతేత్త్వమ్” అను వేఱొక హేతువుగూడఁ జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నైశ్వర్యము యొక్క యవధి వినఁబడుటవలన నని యర్థము. హేతుసంగ్రహవాక్యము “స ఏష... అక్షిపురుషస్య” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. “స ఏష ... దేవకామానాంచ” యను శ్రుతిచే నాదిత్యపురుషునియైశ్వర్యము యొక్క హద్దు దెలియఁబడుచున్నది. ఆతీరుననే “స ఏషః... మనుష్యకామానాం ఘ్” యను శ్రుతిచే నక్షిపురుషునియొక్క హద్దు వినఁబడుచున్నది. పరమేశ్వరుని యైశ్వర్య మునకు నవధియుండఁగూడదా యన నత్యైత్రమాత్ర ముండఁగూడదని “సచ ... యుక్తమ్”ని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. పరమేశ్వరుని యైశ్వర్యము నిరతిశయమని ప్రదర్శించు శ్రుతి “ఏష సర్వేశ్వరః ... అవిశేషశ్రుతే” యని ప్రదర్శింపఁబడు చున్నది. ఏషః = ఈ పరమేశ్వరుడు, సేతుః = ఆనకట్టవంటివాడు, ఏషః = ఈ పరమేశ్వరుడు, ఏషాం = ఈ, లోకానాం = లోకములయొక్క, అసంభే దాయ = సాంకర్యము లేకుండుటకు విధరణః = వేఱుగా ధరించువాడు.

ఈ శ్రుతివలన సర్వలోకములకును సకల భూతములకును నియామకుఁ డీశ్వరుడని చెప్పఁబడుటచే నీశ్వరుని యైశ్వర్యమునకు మేఱ లేదు. కావున మేఱతోఁ గూడిన యంతశ్చబ్దవాచ్యుఁ డీశ్వరుడెంత మాత్రముగాడని తెలియ వచ్చుచున్నది పూర్వపక్షము “తస్మాన్నాత్మాదిత్యయోరంతః పరమేశ్వర ” యని యవసంహారము చేయఁబడు చున్నది. అనఁగా నేత్రీమందు నాదిత్య మండలమందును దెలియవచ్చెడి యంతశ్చబ్దవాచ్యునకు రూపవత్త్వము, ఆధారము, ఐశ్వర్యమర్యాదయు వినవచ్చుటంజేసి యంతశ్చబ్దవాచ్యుడు పరమేశ్వరుడెంత మాత్రము గాడని పూర్వపక్షము; “ఏవం ప్రాప్తే = గలుగఁగా. బ్రూమః = సమాధానమును జెప్పుచున్నారమని సమాధాన పరముగా “అంత స్తద్ధర్మో

స్మృతదేశాత్ । ఇతి” “య ఏహోఽన్తరాదిత్యే” “య ఏహోఽన్తరక్షిణి” ఇతి
స శ్రూయమాణః పురుషః పరమేశ్వర ఏవ, న సంసారి । కుతః తద్ధర్మోపదేశాత్ ।
సన్య హి పరమేశ్వరస్య ధర్మా ఇహోపదిష్టాః । తద్వధా— “తస్మాదితి నామ”
ఇతి శ్రావణముత్వా అస్మాదిత్యపురుషస్య నామ “స ఏష సర్వేభ్యః పాప్తభ్య
ఉదితః” ఇతి సర్వపాప్తావగమేన నిర్వక్తి । తదేవ చ కృతనిర్వచనం
సామాక్షిపురుషస్యపృథివీతీతి— ‘యన్నామ తన్నామ’ ఇతి, సర్వపాప్తా
గమశ్చ పరమాత్మన ఏవ శ్రూయతే— “యతస్మాదపహతపాప్తా” (ఛాం. 8-7-1)
ఇత్యాదౌతథా చాక్షుషే పురుషే. “సైవ ర్మతామ తదుక్తం తద్యజా నృప్రహ్మ”

దేశాత్”ను నూత్రిము చెప్పబడుచున్నది. సూత్రిమందలి యంత్యబ్రహ్మము
‘య ఏష... న సంసారి’ యను భాష్యముచే వ్యాఖ్యానము చేయబడుచున్నది.
అనగా “యఏహోఽన్తరాదిత్యే” “యఏహోఽన్తరక్షిణి” యను శ్రుతులందు
సవచ్చెడి పురుషుడు పరమేశ్వరుడేగాని జీవుడెంతమాత్రము గాఁడని భావము.
ఇచట వినవచ్చెడి పరమేశ్వరపదము బ్రహ్మపరము. కుతః=ఎల యని మధ్యస్థుడు
ప్రశ్నింప ‘తద్ధర్మోపదేశాత్’ను హేతువు ప్రదర్శింపబడుచున్నది. హేతు
నాక్యము “తస్య హి ... పరమేశ్వరం గమయతి” యను గ్రంథముచే వివరింప
బడుచున్నది. అందు “తస్య . ఉపనిష్ఠా” యని హేతునాక్య వివరణ మనగా
సా. పరమేశ్వరునియొక్క ధర్మములిచట నుపదేశింపబడుచున్నవని భావము
పరమేశ్వరధర్మకథనము “తద్వధా” యని యుపక్రమింపబడుచున్నది. అందొ
కటి “తస్య ఉదితి నామ = అతనికి ‘ఉత్త’ను పేరు. అనిచెప్పి యా యాదిత్య
పురుషునియొక్క నామమునకు “స ఏష సర్వేభ్యః పాప్తభ్య ఉదితః” యను నిర్వ
చనముచే సర్వపాప్తావగమ మొక ధర్మముగాఁ జెప్పబడుచున్నదని “అన్య
... నిర్వక్తి” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లు నిర్వచింపబడిన ‘ఉత్త’ను నామమే యతిదేశముచే నక్షిపురుషు
నకు “యన్నామ తన్నామ” యని నిర్వచింపబడుటచే నక్షిపురుషుడు గూడ సర్వ
పాప్తావగమరూపధర్మముతో నొప్పియున్నాడని “తదేవ... తన్నామ ఇతి” యని
చెప్పబడుచున్నది.

ఇట్లాదిత్యపురుషునకు నక్షి పురుషునకు సర్వపాప్తావగమము ధర్మముగాఁ
దెలియవచ్చుటచే నాక్షుష బ్రహ్మమే యని నిశ్చయించుటకు శ్రుత్యంతరమందు
వినవచ్చెడి వాక్యమిచట “సర్వపాప్తావగమః... ఇత్యాదౌ” యను భాష్యముచే
ప్రదర్శింపబడుచున్నది. అనగా “యతస్మాదపహతపాప్తా” యను ప్రకర
ణంతరమందలి శ్రుతిచే సర్వపాప్తావగమము పరమేశ్వరధర్మముగా నిరూపింప
బడుచున్నదని యర్థము.

ఇత్యర్హమాద్యాత్మకతాం నిర్ధారయతి । సా చ పరమేశ్వరస్వరూపవద్యతే
 సర్వకారణత్వాత్సర్వాత్మకత్వోపపత్తేః । పృథివ్యగ్నాద్యాత్మకే చాధిదైవతం
 ఋక్సామే వాక్పాణాద్యాత్మకే చాధ్యాత్మమనుక్రమ్యాహ— “తస్యర్హస్మా
 సామ చ కేష్టా” ఇత్యధిదైవతమ్ । తథాధ్యాత్మమపి— “యావముష్య
 కేష్టా తౌ కేష్టా” ఇతి । తచ్చసర్వాత్మన ఏశావపద్యతే । “తద్య
 ఇమే వీణాధూం గాయంత్యేతం తే గాయంతి తస్మాత్తే ధనసనయః”
 (ఛాం॥ 1-7-6) ఇతి చ తాకికేష్యపి గానేష్యస్యైవ గీయమానత్వం దశాయతి ।
 తచ్చ పరమేశ్వరపరిగ్రహే ఘటతే । “యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమద్రాజ్జిత

ఇక రెండవధర్మమగు సార్వాత్మ్యము “తథా చాక్షుషే ... నిర్ధార
 యతి” యని ప్రదర్శింపబడుచున్నది ఎట్లన— “సైవ ఋక్ .. తద్బ్రహ్మ” యను
 శ్రుతివలనఁ జాక్షుషపురుషుఁడు ఋక్సామాదులను స్వరూపముగాఁ గలిగి
 యున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది ఇట్టి ఋక్సామాదిస్వరూపము పరమేశ్వరునికే
 తగును, గాని జీవుని కెంతమాత్రము తగదని “సాచపరమేశ్వరస్వరూపవద్యతే”
 యని చెప్పబడుచున్నది. అందులకు హేతువు “సర్వకారణత్వాత్సర్వాత్మకత్వో
 పపత్తే” యని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. పరమేశ్వరుఁడు సర్వకారణ మగుటంజేసి
 సార్వాత్మ్య మాతనికి యుక్తము. వీలయినఁ గారణము కార్యరూపము నొందుట
 వలనఁ గార్యాత్మత్వము కారణమునకుఁ గలుగుట సహజమని భావము. సార్వాత్మ్య
 భావమందు హేత్వంతరము “పృథివ్యగ్నాద్యాత్మకే ... ఉపపద్యతే” యని
 చెప్పబడుచున్నది ప్రకరణమునందధిదైవతము పృథివ్యగ్నాదులు స్వరూపముగా
 గలిగిన ఋక్సామములే యనియు, సర్వాత్మ్యము వాక్పాణాదులు స్వరూపము
 గాఁగల ఋక్సామములే యనియు నుపక్రమించి “తస్యర్హస్మా సామ చ కేష్టా”
 యను శ్రుతిచే నాదిత్యపురుషునకు ఋక్సామములు పర్వములనియు, నాతీరుననే
 “యావముష్య కేష్టాతౌ కేష్టా” యను శ్రుతిచేఁ జాక్షుషపురుషునికిఁ గూడ నాఋక్సామ
 ములే పర్వములనియు నిర్వచింపఁబడియుండుటచే నీ పురుషునకు సార్వాత్మ్య
 భావము తెలియవచ్చుచున్నదని భావము. ఈ వాక్యమున “ఋక్సామే” యను
 పదము కాకాక్షిన్యాయముచే నధిదైవతాధ్యాత్మల రెండిటితోడను సంబంధించు
 చున్నది. సార్వాత్మ్యభావమునందే హేత్వంతరము “తద్య ఇమే ... భగవదీతా
 దర్శనాత్”ను భాష్యముచేఁ జెప్పబడుచున్నది. ఇందు “తద్యే ... ధనసనయః”
 యను శ్రుతిచే నీ తాకికగానములయందుఁ గూడ నీ పురుషుఁడే గానము చేయు
 బడుచున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నీ పురుషుఁడు పరమేశ్వరుఁడే గావలయును.
 వీలయన సార్వాత్మ్యభావముతో నొప్పు పరమేశ్వరునియొక్క నీ శిష్యములఁ గొన్ని
 టిని బరమేశ్వరభావముతో నుపాసన చేయవలయునని గీతాదర్శనముపదేశించు

అని వాని దివ్యశీవానగ ద్విత్వని నునకొచ్చి "శీవాంశస్థమస్మి" (10-41) ఇతి
 కనన్దతానంతరము. "లోకకామేశితృత్వమసి నిరంకుశం శ్రూయమాణం
 చ మేల్లరిం బులాతి | యస్తాక్తం హిరణ్యశ్చైతన్యత్యాది రూపశ్రవణం ఛర
 కల్యాణం హిరణ్యశ్చైతన్యత్యాది | అత్త బ్రహ్మ... న్యాత్మగమేశ్వరస్వాపీచ్ఛాప
 కల్యాణం హిరణ్యశ్చైతన్యత్యాది సాధకానుగహరమ్ | "మాయా హ్యేషా మయా

అనినది. కావున నుపాస్యములు గా నిధిగవలడిన భావములన్నియు బగమేశ్వర
 నిరంకుశ శక్తి సేవ గల గా వలన నాశయముతో నీగితా శాస్త్రముపదేశింపఁ
 గుచున్నది. యత్తేన... స్వర్గం = లోకమునందేయపదార్థము, విభూతిమత్తే =
 శక్తిగ్విముఖో బుడన్దే, శ్రీమహా = కాంతిశోభనమైనదై, ఉద్భవం = ఉత్పా
 దమునకు, హిరణ్యశ్చైతన్యత్యాది, తత్తే తత్తే = ఆయాను వస్తువులన్నిటిని,
 అని = నామొక్క, అత్తే గతపంథుని = తేజస్సుయొక్క యేకదేశమువలన
 ఉత్పన్నమనిగా, త్వం = నీవు, అనిగచ్ఛ = తెలిసికొనుము.

అని, కామేశితృత్వ మను మూడవధర్మము "లోకకామేశితృత్వమసి...
 అనినది" యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. అనగా నూర్వలోకములకు
 దేవతలు కలకలకలన నా తీగననే యహోలోకములకును మనుష్యులయొక్క
 లోకలకును విమానగుండల పుంబడులచే దేలియవచ్చెడి నిరంకుశమగు లోక
 కామేశితృత్వము అని మేల్లరినికి దక్క వేరొకనికి సంభవింపదు గావున నీ
 ముగిశ్చైతన్యవాచ్యులగు పరమేశ్వరుడే యని భావము.

నర్వపాస్యవగమము, సారాత్మ్యభావము, లోకకామేశితృత్వము నీ
 ముగిశ్చైతన్యవాచ్యులగు వినవచ్చునలన నీ యంతశ్చైతన్యవాచ్యులగు బ్రహ్మమే యని
 విద్వత్తులచే పూర్వపరవాచనము నిరసింపఁ బరమేశ్వరునకు రూపశ్రవణము
 గుఱము గాగను పూర్వపరవాచమును "యత్తాక్తం ... నోపవదంతి ఇతి" యని
 మనుచుంటి. ఆ గుణములను పరమాధానము "అగ్రబ్రాహ్మ" యని మువలకమింపఁ
 గడవెనకు. అనినది "నూత్న ... సాధకానుగహరమ్" ని చెప్పఁ
 గడుచున్నది. అనినది బగమేశ్వరునకు గూడ స్వేచ్ఛానురూపముగు మాయా
 కాయ... అనినది గూడ గుణమును అత్తి మాయానురూపమును బగమేశ్వరుల
 భరింపఁగలగు గుణములను "సాధకానుగహరమ్" ని చెప్పఁబడుచున్నది.
 అనినది "సాధకానుగహరమ్" మాయానురూపమును. అత్తి మాయలయందలి మాయాగ్రహణ శీల
 మును... నిన్ను మాయలగు బగమేశ్వరులను మాయానురూపములను ధాని
 ననియు పయ్యవి స్వేచ్ఛానురూపములు తొల్పిరము. పరమేశ్వరిరూపములు
 మాయామయములు గుఱుని "మాయా హ్యేషా ... అన్యాసి" యను స్మృతి ప్రసూ
 గముగా జెప్పఁబడుచున్నది.

సృష్టా యన్మాం పశ్యసి నారద । సర్వభూతగుణైర్మృతం మైవం మాం జ్ఞాతే
మర్హసి” ఇతి స్మరణాత్ । అపి చ యుత తు నిరస్తస్వరవిశేషం పారమేశ్వర
రూపముపదిశ్యతే భవతి త్రితీ శాస్త్రమ్ — “అశబ్దమస్పృశమరూపమవ్యయమ్
ఇత్యాది । సర్వకారణత్వాత్ వికారధర్మైర్మరపి కైశ్చిద్విశిష్టః పరమేశ్వర ఉపాస
తేన నిర్దిశ్యతే — “సర్వకర్తా సర్వకామః సర్వగః సర్వసః” (భా॥ 3-14-2
ఇత్యాదినా । “తథా హిరణ్యశ్శ్రుత్యాదినిర్దేశోపి భవిష్యతి । యదప్యాథా
శ్రవణాన్న పరమేశ్వరే ఇతి అత్రోచ్యతే — స్వమహిమ పతిష్ఠన్యాప్యాథా

ఒకానొక సమయమున నారదుడు పరమేశ్వరు నుద్దేశించి తీవ్రమగు
తిరంబు సలుప నాతని యండలి యనుగ్రహముచే బరమేశ్వరుఁ డాకరూపవిశేష
ముతోఁ బ్రత్యక్షము గాఁగ నారదుఁ డట్టి రూపమును గొనియాడ నారదునకి
హితమును గలపుటకు భగవంతుఁ డీవాక్యమును వచించినట్లు పురాణప్రసిద్ధవై
యన్నది దీని యరమేమన — ఓయీ నారదా! ఏరూపము గలవానిగానన్న
జూచుచున్నావు యారూపము నాచే సృజింపఁబడిన మాయయే. నన్నిట
నకలభూతిగుణములతో నన శబ్దస్పర్శాదులతో నొప్పు కరచరణాద్యవయవములతో
గూడి యున్నట్లు దెలికొనఁగూడదు అనఁగా బారమేశ్వరరూప మవాజ్ఞానః
గోచరమని తాత్పర్యము

ఇట్లు పరమేశ్వరునియొక్క సోపాధికములగు రూపములు మాత్రా
మయములను విషయమును బ్రదర్శించి శ్రుతిసిద్ధమగు పారమార్థిక రూపమునకుగ
సోపాధికరూపము నకును గల సంబంధ ప్రయోజనములూ సువ్యక్తిముగాఁగ “అపిచ
— ఇత్యాది” యను భాష్యముచేఁ బారమార్థికముగు పరమేశ్వరరూపము ప్రసిద్ధ
పఁబడుచున్నది అనఁగా “అశబ్దమస్పృశమరూపమవ్యయమ్”ను శ్రుతి మొనల
గాఁగలగుతులచే నుపదేశింపఁబడు సర్వోపాధిరహితముగు పరమేశ్వరుఁడే సర్వ
జగత్కారణమగుటచేని వికారధర్మములచేఁ గూడినవానిగా నుపాస్యభావము
పరమేశ్వరునికిఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నదని సోపాధికరూపముయొక్క ప్రయోజ
నము “సర్వకారణత్వాత్... ఇత్యాదినా” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడ
చున్నది వేదాంతములయందుఁ దెలియవచ్చుడి సోపాధిక రూపములయొక్క
ప్రయోజనమును సామాన్యముగాఁ దెలియఁజెప్పి ప్రకృతిమునఁ దెలియవచ్చుడి
హిరణ్యశ్శ్రుతిత్వాదులకుఁగూడ నుపాసనయందు వినియోగమని “తథా
భవిష్యతి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ఇట్లు రూపవత్త్వశ్రవణము ప్రకృతమునకు నిర్వాఙ్గమని నిర్వచించి
యాధారశ్రవణము గూడ నిర్వాఙ్గమని ప్రదర్శింపఁ బూర్వపక్షబీజమును “యదపి
... పరమేశ్వరే ఇతి” యని యనువదించి యందులకు సమాధానమును “అత్రో

“శ్రుత్యంతరే భేదవ్యపదేశాత్ । తత్ర హి ఆదిత్యాదస్తరో యమాదిత్యో న వేద” ఇతి వేదితురాదిత్యాద్విజ్ఞానాత్పానోన్యోన్యస్త్రామీ స్వప్నం నిదిశ్యతే । న ఏవేహస్యస్తరాదిత్యే పురుషో భవతుమర్హతి శ్రుతిసామాన్యాత్ । తస్మాత్పర మేశ్వర ఏవేహోపదిశ్యత ఇతి సిద్ధమ్ ॥౨౧॥

దేంతమాత్రము గాఁడు యరము. సూత్రమునందలి అన్యశబ్దార్థము “అస్తి ... అంతర్యామీ” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. జీవాంతర్యాములకు “భేదము “య ఆదిత్యే ... భేదవ్యపదేశాత్”ను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది.

యః = ఎవఁడు, ఆదిత్యాత్ = ఆదిత్యునికంటె, అంతరః = అంతరుఁ డను, ఆదిత్యే = ఆదిత్యునియందు, తివన్ = ఉండువాఁడును, యం = ఎవనిని, ఆదిత్యః = ఆదిత్యుఁడు, నవేద = నరైఱుంగఁడో, యన్య = ఎవనికీ, ఆదిత్యః = ఆదిత్యుఁడు, శరీరం = శరీరమో, యః = ఎవ్వఁడు, అంతరః = అంతరుడై, ఆది త్యం = ఆదిత్యుని, యమయతి = చలించఁజేయుచున్నాఁడో, ఏవః = ఈతఁడు, తే = నీయుక్క, ఆత్మా = స్వరూపము, అంతర్యామీ = అంతర్యామియును, అమృతః-మరణరహితుఁడు ననుభవ్యము. ఈశ్రుతియందు “ఆదిత్యాదంతరః ... యమాదిత్యో నవేద” యను వాక్యముచే వేదితయును జీవుఁడనగు నాదిత్యుని కంటె వేఱగు అంతర్యామి స్వప్నముగ నిర్వచింపఁబడుచున్నాఁడని “తత్ర ... నిది శ్యతే” యను భాష్యముచే బైశ్రుతిశాస్త్ర్యము నిర్వచింపఁబడుచున్నది. పై శ్రుతియందు వినవచ్చుచున్న యంతర్యామియే ప్రకృతిమున నాదిత్యునియందు వినఁబడెడి యంతర్వివాచ్యుఁడగు పురుషుఁడు గావలయునని “నవేద . . అర్హతి” యని ప్రతిష్ఠ చేయఁబడుచున్నది. ప్రతిష్ఠకు హేతువు “శ్రుతిసామాన్యాత్”ని చెప్పఁబడుచున్నది. అనగా శ్రుతులన్నిటికి నర్హినామ్యముండుటవలన నన దృష్టాన్తశ్రుతికిని దాహాఁజ్ఞాశ్రుతికిని నమానమగు స్థితియుండుటవలన దృష్టాన్తమంగలి యంతర్యామియే ప్రకృతివు టంతిశ్వజ్ఞాచ్యుఁడగు పురుషుఁడని తేలియవచ్చుచున్నది. అధికరణతాత్పర్యము “తస్మాత్ ... సిద్ధమ్య”ని సంగ్రహ ముగ నుపసంహరింపఁబడుచున్నది. ॥౨౧॥

ఇది యంతరధికరణము.

అకాశాధికరణము

అకాశస్థలికావ్యము

ఇదమామనంద్రము — “అస్య లోకస్య కాగతిరిత్యాకాశ ఇతి హోవాచ

అకాశస్థలికావ్యము

పూర్వాధికరణమునందు వలెనే యీ స్థలికావ్యమునందు గూడ బ్రహ్మ శబ్దమున కనువృత్తి చేసి స్థలికావ్యమును యోజింపవలయును. దానం జేసి యీ కావ్యము బ్రహ్మము. ఏలయన బ్రహ్మలింగములు జెలియవచ్చుట వలన నని స్థలికావ్యము సిద్ధించును ఇట్టి స్థలికావ్యమును బట్టి యేకరణమున నాకాశ శబ్దము వినబడుచు నచట బ్రహ్మలింగములు గూడ వినబడునో యాకాశరణ మిచట విషయమని గ్రహింపవలయును. అట్టిరకరణము ఛాందోగ్యవధము ప్రవారకమున నెనిమిది తొమ్మిది ఖండములలో గణానందర్శనమునందు వినవచ్చెడి యాకాశ ఖండవర్ణనముని “ఇదమామనంతి ... ఇతి” యని చెప్పబడుచున్నది. ఈ శ్రుత్య ర్థమును వినరిండుటకే బూర్వమీ షకరణసందర్శనము నొకేంతి జెలియవలయును. అచెప్పెను—

అకాశాధికరణమున నొక కాలమునందు శిలకుండు దాల్భ్యుడు జైవలి యను మువ్వకున్నది ద్వారాకుశిలులు సమావేశమై మనమున్నది విద్యయందు గుర లులుగా గావున నుద్గతమునందు గొంత విచారణ చేయుదమని నిశ్చయించిరి. అట్టి తరుణమున బూర్వము గా బూర్వమున మియొక్క విచారణమును వినియెదనని జైవలి పలికెను.

వైయద్గతము బూర్వమును బూర్వములని జైవలి కలుకుటచే జైవలి రాజుగా నిశ్చయించుచున్నాడు. సిమ్మట శిలకుండు దాల్భ్యును దైవలిచి నేను బ్రసన్నుంపనా యన ‘వలె’ యని దాల్భ్యుడంగీకరించెను. అప్పుడేగిరి వ్రాయు బడిన వశో తరములు గల్గినవి.

1. ఉద్గతమునకు గతి యన నాశ్రయమెది ? స్వరము
2. స్వరమునకు గతి యెది ? పాణము
3. ప్రాణమునకు గతి యెది ? అన్నము
4. అన్నమునకు గతి యెది ? ఉదకములు
5. ఉదకములకు గతి యెది ? స్వరలోకము

స్వరలోకమునకు గతి యెది యని శిలకుండుగ దాల్భ్యుడు స్వర లోకమునతిగ్మించి యుద్గతము నాశ్రయంతరమును గూర్చి పొందింపగూడదు.

సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాన్యాత్కాశాదేవ సముత్పన్నైత ఆకాశం త్రత్యస్తం
యన్త్యాకాశో హ్యేవైభ్యో జ్యాయానాకాశః పరాయణమ్ (ఛాం॥ 1-9-1)
ఇతి తత్ర సంశయః— కిమాకాశశబ్దేన పరబ్రహ్మభిధీయత ఉత భూతా
కాశమితి కుతః సంశయః ఉభయత్ర ప్రయోగదశానాత్ । భూతవిశేషే.

మేము స్వర్గలోకమునే యుద్గీధమున కాశ్రయముగా గ్రహించుచున్నారమనెను.
అంతట శిలకుఁడు—ఓయీ చాల్వాభ్య! నీ యుద్గీధమప్రతిష్ఠితము. ఇదియే నిశ్చయ
మగుచో నీ శిరము ప్రక్కలు కాంగలదనెను. అంత చాల్వాభ్యఁడు వినయముతో
మహానుభావుఁడవగు నీ వలన నీవిషయముఁ దెలిసికొన నిచ్చయించుచున్నాననెను.
సరియే తెలిసికొనుమని చాల్వాభ్యఁడువలకు తిరుగ శిలకునకును చాల్వాభ్యనకునీదిగువ
ప్రశ్ని తరములు జరిగినవి.

స్వర్గలోకమునకు గతియేమి ?

ఈ భూలోకము

ఈ భూలోకమునకు గతి యేమన నీభూలోకము సత్తీక్రమించి యుద్గీ
ధమునాశ్రయాంతరమును గూర్చి పొందింపఁ గూడదు ఉద్గీధమీభూలోకము
నాశ్రయించియున్నదని శిలకుఁడు చెప్పెను. అంత జైవలి యోయి, శిలకుఁడా!
సియొక్క యుద్గీధ మంతవ త్రగుచున్నది. ఇదియే నిశ్చయమగుచో నీతల ప్రక్కలు
కాంగలదనెను. అంతట శిలకుఁడు వినయముమీఁట మహానుభావులగు ఘోషలనఁ
దెలిసికొన నిచ్చయించుచున్నానని జైవలితోఁ బలుకఁ దెలిసికొనుమని జైవలి
వలికెను. అంత శిలకుఁడు ‘ఈలోకమునకు గతి యేమ’ని ప్రశ్నింప జైవలి
యాకాశమని పలికినపిమ్మటఁ బరఁగిన “సర్వాణి హ నా” యను వాక్యముల
యర్థమిట్లు పరఁగుచున్నది. ఈ పరిదృశ్యమానములగు స్థావరజంగమరూపము
లగు భూతములన్నియు నాకాశరూపలననే పుట్టుచున్నవి ఆకాశమునుగూర్చియే
లయము నొందుచున్నవి. ఆకాశమే యీ సకల భూతములకంటె మహత్తర
మైనది ఆకాశము మహత్తరమగు నాధారము. ఆ యీ యాకాశమే సర్వోప
రీయమగు సుద్గీధము. ఈ యాకాశ మనంతమని.

ఈ వాక్యమునందు వినవచ్చెడి యాకాశశబ్దము పరబ్రహ్మబోధకమా
లేక భూతాకాశపరమా యని విశయమని “తత్ర సంశయః ... భూతాకాశమితి”
యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది ఈ యాకాశశబ్దమును గూర్చి సంశయమేల గలుగ
వలయునని “కుతః సంశయ” యని మధ్యస్థుఁడడుగ “ఉభయత్ర ప్రయోగదర్శ
నాత్”ని సమాధానము సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది అనఁగానాకాశశబ్ద
మునకు భూతవిశేషమందును బ్రహ్మమందును గూడఁ బ్రయోగముండుటవలన
సంశయము గలుగుచున్నదని యాశయము. హేతుసంగ్రహవాక్యము “భూతవిశేషే
... అతః సంశయ” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగానాకాశ

తావత్సప్రసిద్ధో లోక వేదయో రాకాశశబ్దః । బ్రహ్మణ్యపి క్వచిత్ప్రముఖ్యమానో
దృశ్యతే । యత్ర వాక్యశేషమిదం సాధారణముగా నిర్దేశితం బ్రహ్మ
భవతి, యథా — “యదేష ఆకాశో అనంతః స న్యాత్” (2-7) ఇతి !
“ఆకాశో వై నామ నామరూపయోర్విర్వహితా తే యదంతా తద్బ్రహ్మ”
(ఛాం 8-14-1) ఇతి చైవమాదా । అతః సంశయ క్రిపునః త యు కం
భూతాకాశమితి । కుతః । తద్ది ప్రసిద్ధతేణ ప్రయోగే సమ్యక్ బుద్ధి మనో
హతి । న చాయమాకాశశబ్ద ఉభయోః వాచారణః శక్యో విభాతుం అనేకార్థత్వే

శబ్దమునకు భూతవిశేషమందు సుప్రసిద్ధవ్యవహారము తెలియ నచ్చుచున్నది
“భూతవిశేషే ... ఆకాశశబ్ద” యని చెప్పబడుచున్నది ఇక నాకాశమునకు
బ్రహ్మమునందు గూడ వ్యవహార మచ్చుటచేత దెలియవచ్చుచున్నదియు నే
స్థలమునందు వాక్యశేషము వలననో లేక యనాధారణగుణములు దెలియవచ్చుట
వలననో యాకాశశబ్దము బ్రహ్మవాచకముగా నిర్ధారణ చేయఁబడు నని, తెలిస-
వ్రతులు “బ్రహ్మణ్యపి .. ఇతిచైవమాదా”యను ప్రశ్నముచే బ్రవర్ణించబడు
చున్నది. ఏమః = ఈ, ఆకాశః = బ్రహ్మము, అనంతః = అనంతము, సన్యాత్
యత్ = కాకపోయినచో,

౧ ఆకాశః వై నామ = ఆకాశమనునది, నామరూపయోః = నామరూప
ములకు, నిర్వహితా = కర్త. తే = ఆనామరూపములు. యదంతా = దేవయందుఁ
గలవో, తత్ = ఆయాకాశము, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమే.

ఇట్లాకాశశబ్దమున కుభయవిధములగు ప్రయోగముండుటవలన సంశ-
యము గలుగుచున్నదని “అతః సంశయ” యని చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు
పలుక మధ్యస్థుడు “అంచెయ్యది యుక్తమగుదటుమని “కిం పునః త య కిమ్మ”ని
ప్రశ్నించఁ బూర్వీకుడీ భూతాకాశమునే గ్రహించవలయునని “అంతాకాశమితి”
యని పలుక మధ్యస్థుడు, “కుతః = ఎలయని ప్రశ్నించఁ బూర్వీక, “తత్త్వ...
ఆహిహతి” యని సమాధానము చెప్పవచ్చును. అంత నాకాశమునకు
భూతాకాశమందు విపులమగు ప్రయోగముండుటవలన నెయ్యదియో ముందుగా
బుద్ధియందు గోచరించునని యభిప్రాయము. ఇతియ కామ. ఈ యాకాశశబ్దము
భూతాకాశమును బ్రహ్మమును గూడ సాధారణముగా బోధించునను యుక్తము,
గాదని “నచ ... విజ్ఞాతుమ్మ”ని నిరసించబడుచున్నది. అందులక హేతువు
“అనేకార్థత్వవసంగత్” — ఒక శబ్దమునకే యనేకార్థములను గ్రహించుట
యన్యాయమగునని యభిప్రాయము. కావుననొకానొక వేళ బ్రహ్మమందాకాశ
శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినచో ఫల్యుది గౌణము కావలయును గాని ముఖ్యమింత
మూత్రము గాదు. ఏలయన — బ్రహ్మము విభుత్వము మొదలుగాగల యనేక

సంభవతః । సంతాప్తమృత్యుః ॥ గాఢ తాతాశశ్చ భవినమర్హతి । ఏభ్యత్వాదిభిస్తే
 ఏకలభ్యైః ప్రత్యేకైః సద్భవతః సమాకాశేన బ్రహ్మ భవతి । సచ చ ఖ్యాయనభవే గాఢోఽన్
 గ్రహణమృత్యుః । సంభవతి చేమా ముఖ్య స్మృత్యాకాశస్య గ్రహణమ్
 కన్యాయాతాకాశేవగ్రహే వాక్యశేషో నోపపద్యతే । “సర్వాణి వా వా ఇమూః
 భూతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్యంతే” ఇత్యాదిః । నైషదోషః । భూతాకాశస్యా
 నాయ్యాది క్రమేణ కారణత్వోపపత్తేః విజ్ఞాయతే హి “తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మ
 తకాశః సంభూతః । ఆకాశాద్వాయః । నాయోరగ్నిః” । (తై 2-1) ఇత్యాది
 వ్యాయ స్తవరాయణ త్వే అపి మాతా న్తరావేక్షి యోపపద్యతే భూతాకాశస్యాపి
 తస్మాదాకాశశబ్దేన భూతాకాశస్య గ్రహణమిత్యేవం । సప్తే బ్రూమః — “ఆక
 శ స్తలిజ్ఞాత్” ఆకాశశబ్దేన బ్రహ్మణో గ్రహణం యుక్తమ్ । కుతః తల్లిజ్ఞాత్

ధర్మములతో నాకాశసదృశముగఁ జెలియవచ్చుచున్నదని “తస్మాద్భవ్యాణి ...
 భవతి” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. సోనిండు అట్లు గానినో
 నిచట నాకాశశబ్దము గొణముగా బ్రహ్మమును జూఁఁగించుచున్నదా యన ముఖ్య
 ధర్మము సంభవించనపుడు గదా గాఢార్థమును గల్గింపవలయును? అట్లు ముఖ్యార్థ
 మునకిచట నెంతమాత్రము బాధ జెలియరాదని “సచ ... గ్రహణమ్”ని చెప్పి
 బడుచున్నది అనఁగా నిచట నాకాశశబ్దమునకు భూతాకాశయోపపాదనమునే
 గ్రహింపవలయునన మధ్యస్థుండు భూతాకాశమును గ్రహించినచో “సర్వాణి ...
 సముత్పద్యంతే” యను శ్రుతి మొదలుగాఁగల వాక్యశేషమందలి శ్రుతిలాకాశ
 మాపార్థమున సమన్వయింపనేరవే యని “సను ... ఇత్యాది” యను భాష్యముచే
 బ్రశ్నింప “నైష దోషః = అది యొక దోషము గాదని” సమాధానము చెప్పి
 బడుచున్నది దోషాభావమునకుఁ గారణము “భూతాకాశస్యాపి .. భూతాకాశ
 స్యాపి” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. “తస్మాద్వా ... నాయోరగ్నిః”
 యను శ్రుతిచే భూతాకాశమునకుఁగూడ వాయువు మొదలుగాఁగలిగిన సకలభూతి
 ములయొక్క కారణభావము వినవచ్చుటవలనను; వాయువు మొదలుగాఁగలిగినభూత
 ములదృష్టిచే భూతాకాశమునకు జగ్గయ స్తవ్యము, పరాయణత్వము ఘటించుట
 వలనను నిచట నాకాశశబ్దమునకు గాఢార్థమును గ్రహింపఁగూడదని యభి
 ప్రాయము. ఇట్లాకాశశబ్దమునకు బ్రహ్మమునందు గొణప్రయోగము గూడ సంభ
 వించనేరదని చెప్పి యచట భూతాకాశమునే గ్రహింపవలయునని పూర్వపక్షి తన
 వాదియును “తస్మాత్ ... గ్రహణమితి”యని యుపసంహారము చేయుచున్నాఁడు.

ఇట్లు పూర్వపక్షము ఘటింప సమాధానముగా “ఏవం సప్తే బ్రూమః
 ఆకాశ స్తలిజ్ఞాత్”ని సూత్రము ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. సూత్రకారులయొక్క
 ప్రతిజ్ఞ “ఆకాశశబ్దేన ... యుక్తమ్”ని చెప్పఁబడుచున్నది అనఁగా నాకాశ

పరస్య హి బ్రహ్మణ ఇదం లిప్తమ్ — “సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాన్యా
కాశాదేవ సముత్పన్నే” ఇతి । పరస్మాద్వి బ్రహ్మణ భూతానాముత్పత్తిరీతి
వేదాన్తేషు మర్యాదా । నను భూతాకాశన్యాపి వాయ్వాదిక్రమేణ కారణత్వం
దర్శితమ్ । సత్యం దర్శితమ్ । తథాపి మూలకారణస్య బ్రహ్మైవమగ్రకో
దాకాశాదేవేత్వవధారణం సర్వాణితి చ భూతవిశేషణం నానుకూలం న్నాత్ ।
తథా “ఆకాశం ప్రత్య స్థం య ని” ఇతి బ్రహ్మలిప్తం “ఆకాశో హ్యేవ జ్యాయా
నాకాశః పరాయణస్” ఇతి చ జ్యాయస్త్వపరాయణత్వే జ్యాయస్త్వం వ్యాపాష-

శబ్దముచే బ్రహ్మయనే గ్రహింపవలయునని భావము ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ నుపపాదించ
మధ్యస్థుడు “కుతః ౭ ఏలయని” ప్రశ్నింప, తల్లింగాత్తని నూత్రముదలి హేతు
వాక్యము సమాధానముగాఁ బరచుచున్నది హేతువాక్యముచే నుద్దేశించ
బడిన స్వప్రబ్రహ్మలింగమగు జగత్కారణత్వ మిచట సుతీయగు “పరస్య ...
ఇతి” యని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. జగత్కారణత్వము సుప్రసిద్ధమగు చ్యవ్త
బ్రహ్మలింగమని యదాని యతిశయము “పరస్మాత్ ... మర్యాదా” యను
భాష్యముచే నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనగా “పర బ్రహ్మమునలనకే చకల
భూతములును బుట్టుచున్నవనునది వేదాంతములయందలి నిర్ణయము”ని యభి
ప్రాయము ఇట్లు చెప్ప మధ్యస్థుడు భూతాకాశము గూడ వాయ్విదిభూతము
లగుఁ గారణమని చెప్పబడెనుగదా యని “నను ... దృశితిమ్”ని ప్రశ్నిరవ
నందుఁగు సమాధానము “సత్యందర్శితం... తచ్చానన్త్యం బ్రహ్మలింగమ్”ను
భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఆకాశమునకుఁ గారణత్వము చూపఁబడినను
మూలకారణమగు బ్రహ్మము గ్రహింపఁబడకపోవుటచే “ఆకాశదేవ” యనుచో
ఏవకారమును ‘సర్వాణి హ వా’ యను వాక్యమున ‘సర్వాణి’ యను భూతవిశేష
ణమును సమంజసము లెంతమాత్రమును గావు. చకలభూతములన నాకాశ
ముతోఁగూడిన భూతములన్నిటిని గ్రహింపవలయును గదా! ఏవకారముచే నొకే
కారణమును జెప్పవలయును గదా! ఆకాశాదిభూతములకు నొకేకారణము బ్రహ్మమే
యగుటంటే యిచట సకలభూతములకు నొకేకారణముగా వినవచ్చెడి యాకాశ
శబ్దము బ్రహ్మైవమే యయి తీవలయునని భావము. ఇంతియ కాదు.
ఆకాశమునందు భూతములన్నియు లయముఁ జెందుచున్నవని “తథా.. బ్రహ్మ
లింగమ్”ని భూతలయకారణమును వేటొకలింగము కూడఁ బ్రదర్శింపఁబడు
చున్నది. అతిరుననే వినవచ్చెడి జ్యాయ స్త్వపరాయణత్వములకూడ బ్రహ్మ
లింగములే యని “ఆకాశోవై . జాయ స్త్వపరాయణత్వే” యని నిర్వచించఁ
బడుచున్నది. జ్యాయ స్త్వము బ్రహ్మలింగమని త్రుత్వంతరముచే గూడఁ జెలియ
వచ్చుచున్నదని “జ్యాయ స్త్వం ... ఇతి” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది.

క్షికం పరమాత్మస్య ప్రైక్సిస్మాత్మాత్మమ్ - “జ్యాయాన్పుధిన్వా జ్యాయాన్ స్తరితై
జ్యాయాన్పున్ జ్యాయాన్సేభ్యో లోకేభ్యః” (ఛాం॥ 3-14-3) ఇతి తథాపరాయణత
మప్రీ, పరమకారణత్వాత్పరమాత్మస్యే ప్రాప్తవన్న తమమ్ । శ్రుతిశ్చ భవతి - “విజ్ఞా
మానస్తం బ్రహ్మ రాతేద్ధాతుః పరాయణమ్” (బృ॥ 3-9-28) ఇతి అపి చాస్తరత్త
దోషేణ శాలావత్ప్రస్థ పక్షం నిన్దిత్వా అనస్తం కించిద్వక్తుకామేన జై
లినా ఆకాశః, ఛరిగృహితః । తం చాకాశ ముద్గీర్ణే సంపాద్యోపసంహరతి -
“స ఏష పరోవరీయానుద్గీర్ణః స ఏషోనస్తః” (ఛాం 1-9 2) ఇతి । తచ్చానస్త్య
బ్రహ్మలిప్యమ్ । యత్సవగుక్తం భూతాకాశం ప్రసిద్ధిబలేన ప్రథమతం ప్రతీయ

అనాపేక్షికం = నిరతిశయమగు, పృథివ్యాః = పృథివికంటె, జ్యాయాన్
పెద్దది, అంతరిక్షాత్ = అంతరిక్షముకంటె గూడ, జ్యాయాన్ = పెద్దది, దివః
ద్యౌలోకముకంటె గూడ, జ్యాయాన్ = పెద్దది, ఏభ్యః = ఈ, లోకేభ్యః = లో
ముల కంటెగూడ, జ్యాయాన్ = పెద్దది, యనుశ్రుతిచే జ్యాయ స్వము ప
బ్రహ్మమందు వినవచ్చుటచే జ్యాయ స్వము బ్రహ్మలింగమని తెలియవచ్చు
చున్నది అతీరుననే పరాయణత్వము గూడ బ్రహ్మలింగమని “తథా ఉపపన్
తరమ్య”ని చెప్పబడుచున్నది బ్రహ్మము పరమకారణమగుటజేసి సకలజగత్
నకు ఆధారము గావునఁ బరాయణమని చెప్పబడుచున్నది. పరాయణత్వః
యక్షీపాధ్యమే గాక శ్రుతినిస్థమని గూడ “శ్రుతిశ్చ...ఇతి” యని ప్రదర్శింపఁబడి
చున్నది. రాతేః = ధనముయొక్క, దాతుః = దాతకు, పరాయణం =
ఉత్కృష్టమగునాధారము. ఇవి యటుండ నాఖ్యాయకానందర్శమునఁ దెలియ
వచ్చెడి యానంత్యమును బ్రహ్మలింగ మొకటి గూడ “అపిచ...బ్రహ్మలింగమ్య”
ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. శాలావత్ప్రజ్వలి సంవాదమున శాలావత్ప్రనియొక్క
పక్షమంతవ త్వదోషముతోఁ గూడినదని జైవలిచే నింపింపఁబడి యానంత్యము
నుపదేశించు తలంపుచే జైవలిచే నాకాశముపదేశింపఁబడెను. అట్టి యాకాశ
ముద్గీర్ణమందుఁ బొందికచేయఁబడి “స ఏషః . అనంత” యని యుపసంహరింప
బడి యున్నది. ఇచట “స ఏషోనంతః=ఆ యీ యాకాశమనంతమ”ని యాకాశ
మనంతగుణవిజ్ఞముగా నుపదేశింపఁబడియున్నది ఇట్టి యానంత్యము గూడ
బ్రహ్మలింగమే యని యభిప్రాయము.

ఇట్టి పరణమున వినవచ్చెడి యాకాశశబ్దము బ్రహ్మపరమే యని
నిరూపింప సకలభూతోత్పత్తి కారణత్వము సకలభూతలయకారణత్వము జ్యాయ
స్వము పరాయణత్వము ఆనంత్యమునునను నైదులింగములను బిదర్శించి పూర్వ
పక్షమును నిరసింప భూతాకాశము ప్రసిద్ధిబలముచే మున్నందు బుద్ధిగోచరమగునను
పూర్వపక్షబీజమును “యత్సవగుక్తం, భూతాకాశం...ఇతి” యని యనువదింప

ఇతి | అత్ర బ్రూమః—ప్రథమతరం ప్రతితమపి, సత్ వాక్యశేషగతాశ్చహ్య
గుణాస్తప్త్యాప్తా న పరిగృహ్యతే | దశశతశ్చ బ్రహ్మజ్యోహ్యకాశతః— “ఆకాశో
తై నామ నామరూపయోర్విరహితా” ఇత్యాదౌ తద్ధాకాశపర్యాయవాచి
మపి బ్రహ్మణి ప్రయోగో దృశ్యతే— “ఋచో అక్షశ్చ పరమే వ్యోమనన్యస్త్రినేహ
అధివిశ్వేసిషేదుః” (ఋ సం 1-164-89) “సైమా భార్గవే వాఘ్నే విద్యా పరమే వ్యో
మన్వతిషితా” (తై 8-6) “ఓం కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ” (ఛం 4-10-5)
“ఖం పురాణం” (బృ 5-1) ఇతి చైవమాదౌ వాక్యోప్యక్రమేపి వర్తమానస్యా
కాశశబ్దస్య వాక్యశేషవశాద్వ్యక్తా బ్రహ్మవిషయత్వానధార— “అగ్నిరధీతేఽను
వాకమ్” ఇతి హి వాక్యోప్యక్రమగతోఽప్యగ్నిశబ్దో మాణవకలిషయో
దృశ్యతే | తస్మాదాకాశశబ్దం బ్రహ్మైతి సిద్ధమ్ || ౨౨ ||

యద్దానికీ సమాధానము “అత్రబ్రూమ” యని యుపక్రమించుబడుచున్నది.
సమాధానము “ప్రథమతరం ... పరిగృహ్యతే” యని చైవ్యబడుచున్నది.
ఆకాశశబ్దము భూతాకాశపరమని తోలుత భాసించినను వాక్యశేషమందలి బ్రహ్మ
గుణముల దెలిసికొనినంతనే యట్టిబుద్ధి యుపరమించునని యభిప్రాయము.
ఇంతియ కాదు బ్రహ్మమునందాకాశశబ్దమునకు బ్రయోగము గలదని
నిరూపించఁదగిన శ్రుతియే తిరుగనిచట “దర్శితశ్చ .. ఇత్యాదౌ” యని ప్రదర్శించఁ
బడుచున్నది. ఇంతియ కాదు. ఆకాశశబ్దమే గాక యాకాశశబ్దముతోపాటు
ఆకాశశబ్దపర్యాయములు గూడ శ్రుతులయందు బ్రహ్మపరములుగా వినవచ్చు
చున్నవని “తథా ... ఇతిచైవమాదౌ” యను భాష్యముచే ప్రదర్శించబడు
చున్నది. పరమే = ఉత్కృష్టముగా, వ్యోమన్ (వ్యోమ్ని) = బ్రహ్మమందు,
ఇచట ‘అధి’ యను నుపసర్గము ‘విషేదు’ యను క్రియాపదముతో సంబంధించు
చున్నది ఈ శ్రుతులయందు నాకాశపర్యాయపదములకు ‘వ్యోమ, ఖమ్మ’ను
పదములు బ్రహ్మబోధకములుగా నలరారుచున్నవి

ఇట్లు పూర్వపక్షమును నిరసించి యుపక్రమమునందలి సందియముప
సంహారపాత్ర్యముచే నిర్ణయమును గను నను న్యాయము ననుసరించి గూడ నీ
యాకాశశబ్దము బ్రహ్మపరమే యని “వాక్యోప్యక్రమేఽపి.. బ్రహ్మవిషయత్వాన
ధారణా” యని నిర్వచించబడు చున్నది. అందులకు తౌకికదృష్టాంతము గూడ
‘అగ్నిరధీతే...దృశ్యతే’ యని ప్రదర్శించబడుచున్నది. అగ్ని యనువాక
మును జిహ్వుచున్నాడను వాక్యోప్యక్రమమునందలి యగ్నిశబ్దము ‘అధీతే’ యను
వాక్యోప్యసంహారమునందలి పదముయొక్క సంబంధముచే నగ్నిశబ్దము మాణవక
పరముగాఁ దెలియఁబడుచున్నదని తాత్పర్యము. ఫలితము‘తస్మాత్...సిద్ధమ్”ని
యుపసంహారము చేయఁబడుచున్నది. || ౨౨ || (ఇది ఆకాశాధికరణము)

ఇతి | అత్ర బ్రూమః—ప్రథమతరం ప్రతితమపి, సత్, వాక్యశేషగతాన్త్రహ్య
గుణాన్త్రహ్యే న పరిగృహ్యతే | దశశతశ్చ బ్రహ్మణ్యప్రకాశశబ్దః— “ఆకాశో
వై నామ నామరూపయోర్నిరసితా” ఇత్యాదౌ | తథాకాశపర్యాయవాచినా
మపి బ్రహ్మణి ప్రయోగో దృశ్యతే— “ఋచో అక్షరే పరమే ప్రామన్యస్థితేహ
అధివిశ్వేనిషేదుః” (ఋ. సం 1-164-89) “సైషా భార్గవీ వాసుదే విద్యా పరమే ప్రా
మన్యస్థితా” (తై 3-6) “ఓం కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ” (ఛాం. 4-10-5)
“ఖం పురాణం” (బృ ౨-1) ఇతి చైవమాదౌ | వాక్యోపక్రమేపి వర్తమానస్యా
కాశశబ్దస్య వాక్యశేషవశాద్యుక్తా బ్రహ్మవిషయత్వావధారణా | “అగ్నిరధీ తేఽను
వాక్మ్” ఇతి హి వాక్యోపక్రమగతోఽప్యగ్నిశబ్దో మాణవకవిషయో
దృశ్యతే | తస్మాదాకాశశబ్దా బ్రహ్మేతి సిద్ధమ్ || ౨౨ ||

యద్దానికి సమాధానము “అత్రబ్రూమః” యని యుపక్రమించుటచున్నది.
సమాధానము “ప్రథమతరం ... పరిగృహ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది.
ఆకాశశబ్దము భూతాకాశపరమని తొలుత భాసించినను వాక్యశేషమందలి బ్రహ్మ
గుణములఁ దెలిసికొనినంతనే యట్టిబుద్ధి యుపరమించునని యభిప్రాయము.
ఇంతియ కాదు, బ్రహ్మమునందాకాశశబ్దమునకుఁ బ్రయోగము గలదని
నిరూపింపఁదగిన శ్రుతియే తిరుగనిచట “దర్శితశ్చ...ఇత్యాదౌ” యని ప్రదర్శింపఁ
బడుచున్నది. ఇతియ కాదు. ఆకాశశబ్దమే గాక యాకాశశబ్దముతోఁపాటు
ఆకాశశబ్దపర్యాయములు గూడ శ్రుతులయందు బ్రహ్మపరములుగా వినవచ్చు
చున్నవని “తథా ... ఇతిచైవమాదౌ” యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడు
చున్నది. పరమే = ఉత్కృష్టమగు, ప్రామన్ (ప్రామన్) = బ్రహ్మమందు,
ఇచట ‘అధి’ యను నుపసర్గము ‘నిషేదు’ యను క్రియాపదముతో సంబంధించు
చున్నది ఈ శ్రుతులయందు నాకాశపర్యాయపదములగు ‘వ్యోమ, ఖమ్మ’ను
పదములు బ్రహ్మబోధకములుగా నలరారుచున్నవి

ఇట్లు పూర్వపక్షమును నిరసించి యుపక్రమమునందలి సందియ ముప
సంహారపాత్ర్యముచే నిర్ణయమును గను నను న్యాయము ననుసరించి గూడ నీ
యాకాశశబ్దము బ్రహ్మపరమే యని “వాక్యోపక్రమేఽపి. బ్రహ్మవిషయత్వావ
ధారణా” యని నిర్ణయించఁబడు చున్నది అందులకు తౌకికదృష్టాంతము గూడ
‘అగ్నిరధీ తే...దృశ్యతే’ యని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అగ్ని యనువాక
మును జనువుచున్నాడను వాక్యోపక్రమమునందలి యగ్నిశబ్దము ‘అధీతే’ యను
వాక్యోపసంహారమునందలి పదముయొక్క సంబంధముచే నగ్నిశబ్దము మాణవక
పరముగాఁ దెలియఁబడుచున్నదని తాత్పర్యము. ఫలితము‘తస్మాత్... సిద్ధమ్మ’ని
యుపసంహారము చేయఁబడుచున్నది. || ౨౨ || (ఇది ఆకాశాధికరణము)

ప్రాణాధికరణమ్

అత ఏవ ప్రాణః

ఉద్దీధే— 'ప్రస్తోత్యా దేవతా ప్రస్తావమన్వాయంతా' ఇత్యుపక్రమ

అత ఏవ ప్రాణః

పూర్వమందువలెనే యీ సూత్రమునందు గూడ బ్రహ్మశబ్దమున ననువృత్తిచేయవలయును. అట్లు చేసి సూత్రార్థమును యోజించిన “అతః=ఆకాశమువలన, ప్రాణః = ప్రాణము, బ్రహ్మైవ = బ్రహ్మమే” యని సిద్ధమగును.

ఇచట ‘అతః’ శబ్దముచే ‘తల్లింగాత్త’ను పూర్వసూత్రమందలి ‘మే’ వాచకపదము గ్రహింపఁబడుచున్నది. దానంతేసి బ్రహ్మలింగము దెలిపవచ్చుటవలన ప్రాణము బ్రహ్మమే యను నర్థము సిద్ధించును. పూర్వసూత్రము దెలియవచ్చెడి బ్రహ్మలింగములలో నకలభూతోత్పత్తిలయకారణత్వము ప్రధానలింగముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది కావుననట్టి బ్రహ్మలింగముతోఁ గూడ ప్రాణశబ్ద మేవప్రకరణమున వినవచ్చునో యాప్రకరణమిచట విషయవాక్యము బరఁగును. అయ్యది ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యుద్దీధోపాసప్రకరణః నలదలి ఉషస్త్రిచాక్రాయణోపాఖ్యానమునందలి వాక్యవిశేషమని “ఉద్దీధే. ఇతి” యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది ఈవాక్యార్థమును విచారించుటకుఁ బూర్వము కథా సందర్భము నొకంత ముందుగాఁ దెలియవలయును. ఆ కథాసందర్భమేమిట—

ఒకానొక కాంమునఁ గురుదేశములయందు ఉషస్త్రిచాక్రాయణుడ ప్రసిద్ధిగాంచిన సామవేది యొక్కఁడుండెను. ఆ దేశములయందొకప్పుడు పిడులతోఁగూడిన వర్షములు గురియుటచే నాదేశమందలి సన్యములన్నియు నాశమొందుర్చితుము గలిగెను. అప్పుడియుషస్త్రి దనజీవికొఱకు ధనమును సంపాదించుకొనఁగలమునుగూర్చి యటకీ యగు తనభార్యతోఁ గూడ “వెడతె అటకీయన పయోధరములు మున్నగుస్త్రీవ్యంజనములు జనింపని జాలిక యయర్థము. అనఁగాఁ బది పదునొకండు వర్షములు వ్రాయము గల బాలి దీనింబట్టి యాశాలమున రజస్వలకాని పిల్లలను వివాహముచేసికొని నిత్య నైమిశాదికర్మలను జేసికొనుచుండుట ప్రబలమగు సదాచారముగ నుండునని నిన్నదేహముగా నూహింపనొప్పును.

అట్లు బయలు వెడలి కొన్నిదినములకుఁ ‘ఇభ్య’ యను గ్రామము నాఁక పతులు సేరిరి. అటఁజేరునప్పటికీయుషస్త్రి యాకలిదప్పికలచే బీడింపఁబడి జీవించుట

యవస్థ నొందెను. ఇభ్యయన నేనుగలయజమాని యని యర్థము అట్టితరుణమున నాయుషస్తి కుత్సితములగు మినువులను దినుచుండిన యేనుగలకాపరి నొకనిం జూచి యాకలిభాధచే నామినుగులను దనకిమ్మని కోరెను అప్పుడాయేనుగల కాపరి దా దినుచుండిన యెంగిలిమినువులుదక్క నేటొందులేవన చెప్పెను. ఆ యుచ్చిష్టపుమినువులనే యుషస్తి దనకిమ్మని యడుగ వాఁడెప్పుడువుల నుషస్తికిచ్చి పిమ్మల దనకడనున్న నీటిని గూడ నీయఁబోయెను. అప్పుడా యుషస్తి యీ యుదకమును నేఁ ద్రావినచో నుచ్చిష్టమును బాసముచేసిన దోషమునొందుదనని చెప్పెను. అట్టైన నీమినువులుచ్చిష్టములు గాన యుషస్తిమినువుల దినుచో నే జీవింపజాలను ఉదకమున్నచో నాకిచ్చువచ్చినంత సిచట దోషమరేకతమైనది లభించుచున్నది కావున నీయుదకము లచంటరాదని పలికెను.

దీనింబట్టి మహాపురుషులకు నగతికంటెగూ పరాకాశ్యకాలమున సభిష్య భక్తిణము దోషావహ మెంతమాత్రము గాదని యభిప్రాయము. ఇట్టి యావద్ధర్మము నవకాశముచేసికొని జ్ఞానావరేపముచే నవియతస్మత్తికిఁ గడంగువాఁడత్యంత సరిక పాతముననుభవించునని తాత్పర్యము. ఇయ్యది ప్రపంచానుప్రవక్తి ప్రకృత మేమన నుషస్తి యుదకములగుట్లు నిరాకరించి మినువులను జేకొని స్థలసినన్నిటిని దిని మిగిలినవానిని దనభార్యకిచ్చెను ఆమె యంతవరకు శోభనముగ నన్న ఘను దినుటచే భర్తను దిర్ఘింపకుండ నామినువుల జేకొని తనయొద్దనే యుంచెను ఉషస్తియు మఱునటి యుదయమువరకు నడిచి డిస్సినవాఁడై యిల్లు విలపించెను: “అయ్యో, యన్నము లభించెనేని జీవించెదను ఇప్పుడు జీవించెద నేని విశేషముగూ ధనము లభింపగలదు. అనతిమారముననే యా రాజు యాగము చేయనున్నాడు అతడు నన్ను సకలయాధ్వజ్యములతోడను వరించును” అప్పు డాతనిభార్య “చేకొనుండు ఇవుగో మినువుల”ని దా దాచిపెట్టిన మినువులను భర్తకు నిచ్చెను అప్పుడామినువుల జేకొని తిలి యుషస్తి యాగస్థలమును జేరువరికి యాగమారంభింపఁ బడెను అర్చిభ్యముఁ న్నియు నీయఁబడెను దానంజేసి యాతని సరకుగొనువారెవరును లేరైరి. అట్టితరుణమున నాస్తావమునందు స్తవముఁజేయనందిద్దులెయన్న యుద్ధాత్మపురుషులచెంతఁజేరి యచ్చటఁ గూర్చుండెను అంతనుద్ధాత్మగణము స్తవమును బ్రారంభించుతరుణమురాఁగా నీయుషస్తి యిల్లుద్ధాత్మపురుషుల నుద్దేశించి పలికెను

ఓయి ప్రహోత! ఏదేవత ప్రస్తావముచే స్తవముచేయఁబడుచున్నదో యా దేవతను గుర్తెఱుంగకుండ ప్రస్తావ చేసినచో నీతల వ్రక్కలు కాంగలదని ప్రహోతతోఁబలికెను. ఈరీతిగానే ఓయియిద్ధాత! ఉద్గిధముచే నేదేవత స్తవముచేయఁ బడుచున్నదో యా దేవతను గుర్తెఱుంగకుండయుద్ధానమును జేసితివేని నీతల వ్రక్కలు

ప్రకారము తే— “కతమా సా దేవతేతి, ప్రాణ ఇతి హోవాచ, సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవాభిసంవిశంతి, ప్రాణమభ్యుజ్జేత్సైవా దేవతా ప్రస్తావ మన్వాన్యత్తా” (ఛా॥ 1-11-4-5) ఇతి । తత్ర సంశయనిర్ణయకా పూర్వవ దేవ ద్రష్టవ్యో । “ప్రాణబంధనం హి సోమ్య మనః” (ఛా॥ 6-8-2) “ప్రాణస్య ప్రాణమ్”

కాంగలదని యుద్ధాతతోఁ బలికెను. ఈతిగానే ప్రతిహర్తతో, నోయి ప్రతి హర్తా । ప్రతిహారముచే నేదేవత స్థవముచేయఁబడునో యాదేవతను గుర్తెఱుగ కుండ ప్రతిహారమును బల్కితివేని నీ తల వ్రక్కలు కాంగలదు, అని పలికెను. అట్టి పలువులు వినినయుద్ధాత్మగణము దమయజ్ఞతకు వెరచి గానమునుపక్రమింప కుండ యూరకుండిరి.

అట్టి తరుణమున యజమానుడగు రాజు ఉప సిరుద్దేశించి మహానుభా వులగు మిమ్ములఁ దెలిసికొననిచ్చయించుచున్నానని పలికెను. అంతఁజూకాయ ణుడువ స్తియనుపేర్కఁ బరంగుచున్నానని సమాధానమియ రాజు మహనీయులగు మిమ్ములను నేనెన్నఁడును వినియుండలేదు వినియున్నచో సకలార్విజ్యములచే విమ్ములనే వరించియుండును, తెలియకపోవుటచేనితరుల వరించితిని ప్రకృతమున మహనీయులగు మీరు సకలార్విజ్యములను జేకొనుడని పలుకనుపవ స్తి యట్లు గాదని వీరలు నాచేననుజ్ఞాతులై స్థవము చేయుదురు గాక. వీరలకొంతధనము నిచ్చెదనో యంతధనమును నా కీయవలయు నని పల్కెను రాజుట్లయని సమ్మతించెను

పిమ్మట నీయుప స్తిని బ్రస్తోత సమీపించి “ఏదేవతాజ్ఞానములేకుండ ప్రస్తావముచేసిన తలవ్రక్కలగునని మహానుభావులు నెలవిచ్చిరి” యాదేవత యెద్దియో యుపదేశింపవలయు” నని ప్రార్థింప యుప స్తి యిట్లు పలికెను:

“ప్రాణ ఇతి హోవాచ” యని. ప్రాణ ఇతి = ప్రాణమే యని, హ = నిశ్చయముగా, ఉవాచ = పలికెను ఏలయన ఇమాని = ఈపరిదృశ్యమానములగు సర్వాణి = సమస్తములగు, భూతాని = భూతములు, హ వై = నిశ్చయముగే, ప్రాణమేవ = ప్రాణమును గూర్చియే, అభిసంవిశంతి = లయమును జెందుచున్నవి. ప్రాణమభి = ప్రాణముననుసరించియే, ఉజ్జేహతే = పుట్టుచున్నవి. సా ఏవా దేవతా = ఆ యీ ప్రాణమును దేవతయే, ప్రస్తావం = ప్రస్తావమును గూర్చి అన్వాయత్తా = అనుసరించుచున్నది. అను వాక్యము విషయము. ఇందలి సంశయనిర్ణయములు పూర్వాధికరణమునందువలెనే గ్రహింపఁబడవలయునని సామాన్యముగా “తత్ర ... ద్రష్టవ్యా” యని సంగ్రహముగఁ బలికి సంశయము “ప్రాణబంధనం ... భవతి సంశయ” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. సోమ్య = ప్రియదర్శనఁడా ! మనః = మనస్సు అన మనశ్శబ్దోపలక్షితుఁడగు

(బృ॥ 4-4-18) ఇతి వైవమాదౌ బ్రహ్మవిషయః ప్రాణశబ్దో దృశ్యతే వాయు వికారే తు ప్రసిద్ధతరో లోకవేదయోః, అత ఇహ ప్రాణశబ్దేన కతరస్యోపాదానం యుక్తమితి భవతి సంతయః । కింపునరత్రయం క్త్వం వాయువికారస్య వజ్ఞవృత్తేః ప్రాణస్యోపాదానం యుక్తమ్ । తతః హి ప్రసిద్ధతరః ప్రాణశబ్ద ఇత్యస్తాచామ । నను పూర్వవదిహాపి తల్లిజ్ఞాద్భ్రహ్మణ ఏవ గ్రహణం యుక్తమ్ । ఇహాపి వాక్యశేషే భూతానాం సంవేశనోద్గమనం పరమేశ్వరం కర్మ ప్రతీయతే । న । ముఖ్యేషి స్రాణే భూతసంవేశనోద్గమనస్య దశనాతో ఏవ హ్యేషామాయతే — “యదా వై పురుషః స్వపితి ప్రాణం తర్హి వాగప్యేతి, ప్రాణం చక్షుః, చూరీ

జీవుడు, ప్రాణబంధనం హి = ప్రాణశబ్దోపలక్షితమగు బ్రహ్మమందున్నవాడు. ప్రాణస్య = వాయువికారమగు ప్రాణమునకు, ప్రాణం = ప్రాణమునంటిది బ్రహ్మము. ఇవి మొదలుగాఁగలశ్రుతులయందుఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మపరముగాఁ జూడఁబడుచున్నది లోకమునందు వేదమునందునన్ననో ప్రాణశబ్దము వాయువికారమునందుఁ బ్రసిద్ధతరమగుప్రయోగమును గనుచున్నది కావుననిచటఁ బ్రాణశబ్దముచే వాయువికారమూ లేక బ్రహ్మమూ గ్రహింపఁబడుట యుక్తమను సంతయము గలుగుచున్నది. ఇట్టి విశయమున మధ్యస్థుఁడు “కిం పునరత్రయం క్త్వం = ఇందేది యుచితమని ప్రశ్నింపఁ బూర్వపక్షి పంచపృత్తిరూపమగువాయువికారమునే యిచట గ్రహించుట యుక్తమని “వాయువికారస్య . యుక్తమృ”ని పలికి యందు లకు హేతువు ప్రసిద్ధతరప్రయోగమే యని “తత్ర . . అస్తాచామ ” యని చెప్పుచున్నాడు. అత మధ్యస్థుఁడు పూర్వాధికరణమునందువలెనే యిచటఁగూడ బ్రహ్మలింగము దెలియవచ్చుటవలన బ్రహ్మమునే గ్రహింపఁగూడదా యని “నను ... యుక్తమృ ” ని ప్రశ్నించి యిచట వాక్యశేషమునందు భూతముల యొక్క లయము సత్పత్తియనను పరమేశ్వరసంబంధమగు కర్మము తెలియవచ్చుచున్నదే యని “ఇహాపి ప్రతీయతే” యని యీ వాక్యమునందలి బ్రహ్మలింగమును స్ఫురింపఁజేయఁ బూర్వపక్షి —

‘స’ అల్లు గాదని నిషేధించుచున్నాడు. నిషేధమునకు హేతువు “ముఖ్యే ... దర్శనాత్”ని సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది అనఁగా ముఖ్యప్రాణమందుఁ గూడ భూతములయొక్క సంవేశనోద్గమము శ్రుతులయందుఁ జూడఁబడుచున్నదని భావము. హేతునంగ్రహవాక్యము “ఏవంహ్యేషామాయతే... వాక్యశేష” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. యదా = యెప్పుడు, పురుషః = జీవుడు, స్వపితి = నిద్రించునో, తర్హి = అప్పుడు, వై = నిశ్చయముగ, ప్రాణం = ప్రాణమును గూర్చి, వాక్ = వాగిందియము, అప్యేతి = లయముఁ జెందును. చక్షుః = చక్షురిందియము, ప్రాణం = ప్రాణమును గూర్చి, శ్రోత్రం

శ్రోతం, ప్రాణం మనః, స యదా ప్రబుధ్యతే ప్రాణాదేవాధి పునర్జాయస్తే (శ్లో|| బ్రా|| 10-3-6) ఇతి | ప్రత్యక్షం చైతన్యవకాశే ప్రాణవృత్తి వచనబుధ్యమానాయామిద్రియవృత్తయః పరిణవ్యస్తే, బ్రహ్మధికాశే చ ప్రాదుర్భవస్తితి | ఇద్రియసారత్వాచ్చ భూతానామవిగ్రహో ముఖ్యే ప్రాణేపి భూతసంకేతనోద్గమనవాదీ వాక్యశేషః | అపిచాదిత్యోన్మం చోద్గీధప్రతిహారయోదేవతే ప్రస్తావదేవతాయాః ప్రాణస్యాన స్వరం నిర్దిశ్యేతే | స చ తయోర్భిహ్నత్వమస్తి తతామూనాశ్చ ప్రాణస్యాపి స బ్రహ్మత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే సూత్రకార ఆహ— “అత ఏవ ప్రాణః” ఇతి | “తల్లిజ్ఞాత్” ఇతి పూర్వసూత్రే

= శ్రోత్రే-ద్రియము, మనః = మనస్సును, ప్రాణం = ప్రాణమునుగూర్చి అచ్యేతి = లయమునొందుచున్నది సః = ఆ జీవుడు యదా = యేప్పుడు పబుధ్యతే = మేలుకొనుచో, పునః = తిరిగి, ప్రాణాన్ = ప్రాణమువలననే అధిభాషయంతే = బయలు వెడలుచున్నాడు

ఇట్లు శ్రుతివలనఁదెలియవచ్చుటయే గాక ప్రత్యక్షముగ గూడ నీవిషయము దెలియవచ్చుచున్నదని “ప్రత్యక్షం చైతత్ . ప్రాదుర్భవంతి” యని భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది అనఁగా నిదురయందుఁ బ్రాణవృత్తి లోపించుకొండ యుండునపుడీ ద్రియవృత్తులు పుష్కలముగ లోపించుటయుఁ బ్రబోధకాలమున ననఁగా మేలుకొనునప్పు డింద్రియవృత్తులు మఱల బయల్పడెదలుచున్నట్లుగ బ్రత్యక్షమే గదా యని భావము. ఇంద్రియములు లోపించుటయు నింద్రియములు బయలు వెడలుటయును దెలియవచ్చుచున్నది గావున నింద్రియసారములగు భూతములుగూడఁ బ్రాణమందు లయముఁజెందుచున్నవనియు ప్రాణము నుండియే బయలు వెడలుచున్నవనియు వినవచ్చెడి వాక్యశేషమంతమాత్రము విరోధము కాదని “ఇంద్రియసారత్వాచ్చ.. వాక్యశేష” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. ఈ ప్రాణమునది బ్రహ్మముకంటె లిన్నముగ నన్నము నాదిత్యుడునను దేవతలయొక్క సన్నిధియందు బరింపబడుటచే నియ్యది బ్రహ్మమునాదని హేత్వంతగము “అపిచ...నబ్రహ్మత్వమితి” యని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అనఁగా స్వీకరణమునంగద్గీధమునాదిత్యుడు దేవతయనియు, నన్నము పరిహారమునకు దేవతయనియుఁ బ్రస్తావదేవత ప్రాణమని చెప్పినవెనుకఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అన్నమునకు నాదిత్యునకు బ్రహ్మత్వము లేదుగదా ! అన్నాదిత్యులతోఁ దుల్యముగాఁజెప్పఁబడు ప్రాణమునకుఁగూడ బ్రహ్మత్వము లేదని ఏవంప్రాప్తే = ఇట్లు పూర్వపక్షముగలుగ సమాధానమును సూత్రకార ఆహ= సూత్రకారులు చెప్పుచున్నారని సూత్రము “అత ఏవ ప్రాణ” యని స్మరింపఁబడుచున్నది.

సూత్రమునందలి అతశ్చబ్దమున కర్థము “తల్లిజ్ఞాత్ .. నిర్దిష్టమన్”ని

నిర్మిమమ్ | అత ఏవ తల్లిన్ద్రాత్పాణశ్చబ్రహ్మపి వర్ష బ్రహ్మ భవితుమ్నాతి | ప్రాణ
న్యాపి హి బ్రహ్మలింగంబంధః శ్రూయతే— “సర్వాణి హ వా ఇమాని
భూతాని పాణిమేవాభిసంవిశన్తి ప్రాణమభ్యుజ్జహతే” (పా|| 1-11-5) ఇతి |
ప్రాణనిమిత్తో సర్వేషాం భూతానామత్పత్తిప్రలయాప్తవ్యమానా ప్రాణన్యబ్రహ్మ
తాం గమయతి | సనూక్తం ముఖ్యప్రాణవర్గిహేఽపి సంవేశనోద్గమనదశః
మవిరుద్ధమ్ | స్వాప్నప్రబోధయోద్ధరినాదితి | అత్రోచ్చితే—స్వాప్నప్రబోధయోరి
న్ద్వియాణామేవ కేవలనాం | ప్రాణశయ్య సంవేశనోద్గమనం దృశ్యతే, స సర్వేషాం
భూతానామేషాం తు సేన్ద్రియాణాం సశరీరాణాం చ జీవావిష్టానాం భూతానాం |
“సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని” ఇతి శ్రుతేః | యదాపి భూతశ్రుతిర్మహా
భూతవిషయా పరిగృహ్యతే తదాపి బ్రహ్మలింగత్వమవిరుద్ధమ్ | నను సహాపి

ప్రదర్శించి నూత్రార్థమును “అత ఏవ . అర్హతి” యని చెప్పుచున్నారు | అత
ఏవ = బ్రహ్మలింగముండుటవలననే, ప్రాణశబ్దమపి = ప్రాణశబ్దముగూడను, పరం
బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమే భవితుం = అగుటకు, అర్హతి=తగును. “తల్లిన్ద్రాత్ప”ను
హేతుశబ్దము “ప్రాణస్యాపి గమయత” యను భాష్యముచే వివరింపబడు
చున్నది. “సర్వాణి హ వా” యను శ్రుతిచే బ్రాణశబ్దమునకు బ్రహ్మలింగసంబం
ధము వివక్షచున్నది. కావున భూతములయొక్క, యుత్పత్తిప్రలయములకుఁ
బ్రాణము కారణమని చెప్పబడుటచే బ్రాణము బ్రహ్మమే యని తాత్పర్యము

ఇట్లు సిద్ధాంతి పలుక మధ్యస్థుండు “ననూక్తం...దర్శనాదితి” యను
పూర్వప్రక్షవాక్యమును దిరుగఁ బ్రశ్నించుచున్నాడు— అనఁగా ముఖ్యమయందును
బ్రహ్మోద్గమనందును ముఖ్యప్రాణమునందుఁ గూడ సంవేశనోద్గమనములు చెలియ
వచ్చుచుండుటచే ముఖ్యప్రాణమును గ్రహించుట గూడ సవిరుద్ధమేగదా యని
యర్థము. అందులకు సమాధానము “అత్రోచ్చితే” యని యుపక్రమింపఁ బడు
చున్నది. సమాధానమన్ననో “స్వాప్నప్రబోధయోః ... అవిరుద్ధమృ”ని చెప్పఁ
బడుచున్నది అనఁగా స్వాప్నప్రబోధములయందుఁ గేవల మింద్రియములకే
ప్రాణముతో సంబంధించిన సంవేశనోద్గమనము చూడఁబడుచున్నది. కాని సమస్త
భూతములకుఁ జూడఁబడుటలేదు ప్రకృతిపు శ్రుతియందన్ననో మింద్రియముల
తోడను శరీరములతోడను గూడిన జీవభావమునందైన భూతములన్నియు
“సర్వాణి హ వా” యను శ్రుతిచే గ్రహింపబడుచున్నవి. ఇయ్యదియటుండ
“భూతాని” యను భూతశ్రుతికి మహాభూతము లను సర్వమును గ్రహించినచో
సపుణుగూడ బ్రహ్మలింగము విరోధింపనేరదని సమాధానము చెప్పు
మధ్యస్థుండు శ్రుత్యంతరమున్న విషయములగు భూతాదులతోఁ గూడ
మింద్రియములకు స్వాప్నప్రబోధములయందుఁ బ్రాణమునందు లయము ప్రాణము

విషయైర్నిర్వియాణాం స్వాప్నప్రభోధయోః ప్రాణేష్వయం ప్రాణాచ్చ ప్రభవం శ్రుణుమః— “యదా సుప్తః స్వప్నం న కంచన పశ్యత్ప్రభాస్మిన్వాణ ఏవైకధా భవతి తదైవం వాక్యైర్వైర్వామభిః సహాప్యేతి” (కా॥ 8-3) ఇతి తత్రాపి తల్లెట్లాత్పాణశబ్దం బ్రహ్మైవ । యత్సునరన్నాదిత్య సన్నిధానాత్పాణస్యా బ్రహ్మత్వమితి తదయుక్తమ్ । వాక్యశేషబలేన ప్రాణశబ్దస్య బ్రహ్మవిషయతా యాం ప్రతీయమానాయాం సన్నిధానస్యాకించిత్కరత్వాత్ । యత్సన్ః ప్రాణ శబ్దస్య పశ్చివృత్తౌ ప్రసిద్ధతరత్వం తదాకాశశబ్దస్యేవ ప్రతివిధేయమ్ । తస్మాత్ప్రసిద్ధం

వలన నుత్పత్తియును వినుచున్నారమే యని “సను సహాపి ... అప్యేతి” యని ప్రశ్నించుచున్నాడు. యదా = ఎప్పుడు, సుప్తః = నిద్రించువాడు, కంచన = ఒకానొక, స్వప్నం = కలను, న పశ్యతి = చూడఁడో, అధ = అప్పుడు, అస్మిన్ ప్రాణే ఏవ = ఈ ప్రాణమునందే, ఏకధా = ఒకేభావముగా, భవతి = అగుచున్నాడు. తదా = అప్పుడు, ఏనం = ఈ ప్రాణమునుగూర్చి, వాక్ = వాగిం ద్రియము, నర్తవ్యః నామభిః సహ = సమస్తనామములతోఁగూడ, అప్యేతి = లయము జేందును ఇట్లు ప్రశ్నింప సిద్ధాంతిచే నాశ్రుతియందుఁ గూడ బ్రహ్మలింగముచేఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మవరమేయని “తత్రాపి . బ్రహ్మైవ” యని సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లు సమాధానమును చెప్పి పూర్వపక్షవాదమును నిరసించ నన్నాదిత్యులనన్నిధానమందుండుటచే బ్రాణము బ్రహ్మముగాదని పూర్వపక్షబీజమును “యత్సునః ... అబ్రహ్మత్వమితి” యని యనువదించి యయ్యది యసమం జనమని “తదయుక్తమ్య”ని నిరసించుచున్నారు. నిరసనమునకు హేతువు “వాక్య శేషబలేన . . అకించిత్కరత్వాత్”ని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా వాక్యశేష బలముచేఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మమని తెలియవచ్చుచుండ సన్నిధానమునకుఁ బ్రయోజనమెద్దియును లేదు. అనఁగా సన్నిధానమూత్రముచే నర్థనిర్ణయమును జేయుట యుచితము గాదని యాశయము ప్రాణశబ్దము వాయువికారమందుఁ బ్రసిద్ధతరప్రయోగమును గల్గియున్నదన వేఱొక పూర్వపక్షబీజమును “యత్సునః ... ప్రసిద్ధతరత్వమ్య”ని యనువదించి యద్దానికే గూడ నాకాశశబ్దమునకువలెనే సమాధానము చెప్పబడవలయునని సమాధానమును “తదాకాశశబ్దస్యేవ ప్రతివిధే యమ్య”ని చెప్పుచున్నారు. అనఁగాఁ బ్రాణశబ్దమునకుఁ బ్రసిద్ధతరప్రయోగ ముచేఁ దొలుత వాయువికారమని భాసించినను వాక్యశేషమందుఁడెలియవచ్చెడి బ్రహ్మలింగములచే బ్రహ్మమనియే గ్రహింపవలయును గాని వాయువికారమని యంతమాత్రము గ్రహింపఁగూడదు. ఇట్లు పూర్వపక్షి వాదమును నిరసించి ప్రస్తావ దేవతయగు ప్రాణము బ్రహ్మమేయని స్వాభిమతము “తస్మాత్ ... బ్రహ్మత్వమ్య” ని యనుపసంహరము చేయబడుచున్నది.

ప్రస్తావదేవతాయాః ప్రాణస్య బ్రహ్మత్వమ్ | అత్ర కేచిదుదాహరన్తి — “ప్రాణస్య ప్రాణమ్” “ప్రాణాననం హి సోమ్య మనః” ఇతి చ | తదయుక్తమ్ | శబ్దభేదా త్పరణాచ్చ సంశయానుపపత్తే | యథా పితుః పితేతి ప్రయోగేన్యః పితా యస్మిన్ నిర్దిష్టాన్యః ప్రథమానిర్దిష్టః పితుః పితేతి గమ్యతే, తద్యుక్త “ప్రాణస్య ప్రాణమ్” ఇతి శబ్దభేదా త్పసిద్ధాత్పాణాదన్యః ప్రాణస్య ప్రాణ ఇతి నిర్ణీయతే | సహి న ఏవ తస్యేతి భేద నిర్దేశాద్భేదా వతి | యస్య చ ప్రకరణే నిర్దిష్ట ఇతి గమ్యతే | యథా జ్యోతిస్తామాధి కాశే — “వనస్తే వనస్తే జ్యోతిషా యజత” ఇత్యత్ర జ్యోతిః శబ్దా జ్యోతిష్టే

ఇట్లు స్పృశిద్ధాస్తము నుపపాదించి యీ యధికరణమునఁ బ్రస్తావదేవతా సంబంధముగు శ్రుతివాక్యమును విడిచి వేఱొక విషయవాక్యమును బ్రదర్శించిన వృత్తికారాశయమును నిరసించ “అత్ర కేచిదుదాహరంతి” యని యుపక్రమము చేయుచున్నారు. అత్ర = ఈ యధికరణమునందు, కేచిత్ = వృత్తికారాదులు వాక్యాంతరములను “ప్రాణస్య...ఇతిచ” యని వదర్శించి యట్లుదహరించిన వాక్యములు విషయవాక్యములెంతమాత్రముగావని “తదయుక్తమ్”ని నిరసించుచున్నారు. నిర్వాసహేతువు “శబ్దభేదాత్...అనుపపత్తే” యని సంఘోహముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. శబ్దభేదముచేతను బ్రకరణసందర్భముచేతను సంతయము గట్టుటకు వీలులేదు కావున విషయవాక్యములెంతమాత్రము గానరవని యేభిప్రాయము. అందు శబ్దభేదమునహేతువు “యథా...భవతి” యను భాష్యము చే వివరింపఁబడుచున్నది. “పితుః పితా” యను ప్రయోగమున షష్ఠీవిభక్త్యంతముచే నిర్దేశింపఁబడిన తండ్రివేఱనియుఁ బ్రథమావిభక్త్యంతముచే నిర్దేశింపఁబడిన తండ్రి మొదటివానికి దండ్రీయగుటచే వేఱనియుఁ జెలియవచ్చునటుల “ప్రాణస్య ప్రాణమ్”నుచో షష్ఠ్యంతప్రథమాంతరూపములగు శబ్దములకు భేదముండుటవలన షష్ఠీనిర్దిష్టముగు ప్రాణముకంటెఁ బ్రథమానిర్దిష్టముగు ప్రాణము వేఱని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. స ఏవ = అదియే, తస్యేతి = దానితో సంబంధించినదను, భేదనిర్దేశాన్వయః = భేదనిర్దేశమునకుఁ దగియుండుట, సహి భవతి = కలుగుదుగాదా! ఇతర బ్రకరణసందర్భమును హేతువు “యస్యచ ప్రకరణే ... కథమవ గమయేత్” ను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. ప్రకరణమునందెయ్యది నామాంతరముచే గూడనిర్దేశింపఁబడుచున్నదో యాప్రకరణముందుఁ జెలియవచ్చెడి యయ్యది యేనామాంతరముచే నైన గ్రహింపఁబడవలయును గాని నామాంతరప్రసిద్ధిమగుదాని నెంతమాత్రము గ్రహింపఁగూడదని “యస్య . గమ్యతే” యను న్యాయముప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. అందులకు దృష్టాంతము “యథా ... భవతి” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా “వనంతే వనంతే

మవిషయో ధవతి, తథా పరస్య బ్రహ్మణః ప్రకరణే “ప్రాణబంధనం హి సోమ్య మనః” ఇతి శ్రుతః ప్రాణశబ్దో వాయువికారమృతం కథమవగమయేత్ | అతః సంశయాఽవిషయత్వాన్నైతిదుహరణం యుక్తమ్ | ప్రస్తావదేవతాయాం తు వ్రాణే సంశయపూర్వపక్షే నిర్ణయా ఉపపాదితాః || ౨౩ ||

జ్యోతిరధికరణమ్

జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్

ఇదమామన ని — “అథ యదతః పరోఽహి జ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః

జ్యోతిహ యజేత”యను శ్రుతి జ్యోతిష్టోమ ప్రకరణముననుడుటజేసి యందలిజ్యోతి శ్శబ్దము జ్వలనపరమయ్యుఁ గ్రతువిశేషమగు జ్యోతిష్టోమమునందే ప్రకరణ సందర్భముచే గ్రహింపఁబడుచున్నదని భావము ఇట్లు దృష్టాంతమును బ్రదర్శించి దాష్టాన్తికము “తథా ... అవగమయేత్”ని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఎట్లన — “ప్రాణబంధనం హి సోమ్య మన” యను శ్రుతి శ్చేతకేతూద్ధాలకసంవాదమునెడి కరబ్రహ్మ ప్రకరణము న వివచింపుటచే నచటి ప్రాణశబ్దము వాయువికారము నెంత మృతము జోధింపదని యభిప్రాయము.

ఇట్లుదాహృత శ్రుతులయందు సంశయమునకవకాశములేదు గావున నీ శ్రుతులనిచట విషయవాక్యములుగా నుదాహరించుటకవకాశము లేదని “అతః... యుక్తమ్”ని నిరసింపఁబడుచున్నది. ప్రస్తావదేవతయందన్ననో సంశయమునకు నవకాశము గలదు గావున నయ్యదియే విషయవాక్యమనియు, నాకారణముచేతనే యయ్యది నిరూపింపఁబడెననియు “ప్రస్తావదేవతాయాంతు ... ఉపపాదితా” యను భాష్యముచే జెప్పఁబడుచున్నది విషయము, సంశయము, పూర్వపక్షము విర్ణయమును నాలుగవయవములతోఁ గూడినది యధికరణమని యధికరణలక్షణ మీభాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది.

ఇదిప్రాణాధికరణము.

జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్

పూర్వసూత్రమునండి బ్రహ్మ శబ్దమీసూత్రమునందనువృత్తి చేయఁ బడుచున్నది. దానందేని “జ్యోతిః, బ్రహ్మ, చరణాభిధానాత్”ని సూత్రస్వరూ పము సిద్ధమగుచున్నది. సూత్రార్థమన్ననో, జ్యోతిః = జ్యోతిశ్శబ్దము, బ్రహ్మ = బ్రహ్మజోధకము. ఏలయన, చరణాభిధానాత్ = పాదములు చెప్పఁబడుట వలనని సిద్ధించుచున్నది. ఇట్టి జ్యోతిశ్శబ్దము షణ్ణవచ్చెడి శ్రుతివాక్యము ఛాందో నికనిషత్తునందలి మూడవ ప్రపాఠకమునఁ బదుమూడవ ఖండమొదలి

వృష్టేషు సర్వతః పృష్టేచ్యవనత్తమేషూత్తమేషు లోకేష్విదం వాచ తద్యదిదమస్మి
న్నస్తః పురుషే జ్యోతిః" (ఛా॥ 3-12-7) ఇతి తత్ర సంశయః— కిమహ జ్యోతిః
శబ్దేనాదిత్యాది జ్యోతిరభిధీయతే కిం వా పరమాత్మేతి! అద్వాపరవిషయస్సాపి
శబ్దస్య తల్లిజ్ఞా ద్బ్రహ్మవిషయత్వము కమ్! ఇహ తు తిల్లిజ్ఞమేవాస్తి నాస్తీతి విచా
ర్యతే! కిం తావత్ప్రాప్తం, ఆదిత్యాదికమేవ జ్యోతిఃశబ్దేన పరిగృహ్యతే ఇతి । కుతః
ప్రసిద్ధేః । తమోజ్యోతిరితి హిమా శబ్దా పరస్పరప్రతిదన్వన్వివిషయా ప్రసిద్ధా ।
చక్షుర్వృత్తేర్నిరోధకం శార్వరాదికం తమ ఉచ్యతే, తస్యా ఏవానుగ్రహాక్

యేడవ వాక్యమని వినవచ్చెడినని “ఇదమామనంతి... ఇతి” యని విషయవాక్యము
ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ‘అథ’ ఇచట నధశబ్దము ప్రకరణాంతరసూచకము.
అతః = ఈ, దివః = ద్యులోకముకంటె, పరః = పరమందలి, విశ్వతః = సమస్త
ములైన, పృష్టేషు = స్థానములయందును, అనుత్తమేషు ‘సర్వతః పృష్టేషు’
యనునది విశ్వతః పృష్టేషు యను దానికి వివరణరూపము అనుత్తమేషూత్తమేషు
= సర్వోత్కృష్టములగు, లోకేషు = లోకములయందు, పరః = ఉత్కృష్టముగు,
జ్యోతిః = తేజస్సు, దీప్యతే = ప్రకాశించుచున్నదో, తత్ = అతేజస్సు,
అస్మిన్ = ఈ, పురుషే = శరీరమునందు, యత్ ఇదం = ఏ యీ జారరాగ్ని
రూపముగని జ్యోతిః = జ్యోతి గలదో, ఇదం వాచ = ఇదియే.

ఈ వాక్యమునందు సంశయము “తత్ర సంశయః... నాస్తీతి విచా
ర్యతే” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఎట్లన— నిందలి జ్యోతిశ్శబ్ద
ముచే నాదిత్యుఁడునున్నగు జ్యోతి చెప్పఁబడుచున్నదా లేక పరమాత్మయనియా?
ఒకానొక వేళ నద్వాంతరమును బోధించు శబ్దమైనను బ్రహ్మలింగముండినచో బ్రహ్మ
వదమనినిర్వచింపనొప్పును. ప్రకృతపు ప్రకరణమునందన్ననో యట్టి బ్రహ్మలింగ
మెదియేని కలదా లేదా యని విచారించవలయునని సంశయము. ఇట్టి సంశ
యమునందు మధ్యస్థుఁడు “కిం తావత్ ప్రాప్తం = ఈ యుభయపక్షములలో నెది
లభించుచున్నది ప్రశ్నింపఁ బూర్వపక్షి, జ్యోతిశ్శబ్దముచే నాదిత్యాదికమగు తేజ
మునే గ్రహింపవలయునని “ఆదిత్యాదికమేవ . ఇతి” యని నిర్వచింప మధ్యస్థుఁడు,
కుతః=ఏలయని ప్రశ్నింప బూర్వపక్షి, ప్రసిద్ధేః = ప్రసిద్ధియుండుటవలననని యొక
హేతువును నిర్వచించుచున్నాడు హేతుసంగ్రహవాక్యము “తమోజ్యోతిరితి ..
ఘృతిమన్తతి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది అనఁగా “దమస్సు,
జ్యోతిస్సు”ను రెండు శబ్దములును, పరస్పరప్రతిదన్వన్వివిషయా=అన్యోన్యము విరుద్ధ
స్వభావములను గల్గిన విషయములందు సుప్రసిద్ధముగ వ్యవహారమును గను
చున్నవి. ఎట్లన జక్షురిందియివృత్తికిఁ బ్రతిబంధరూపముగు రాత్రి మున్నగు
వానితో సంబంధించిన విషయము తమస్సుని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ చక్షురిందియ

మాదిత్యానికం జ్యోతిః । తథా, “దీప్యతే” ఇతీయమసి శ్రుతిరాదిత్యాదివిషయా ప్రసిద్ధా । నహి రూపాదిహీనం బ్రహ్మ “దీప్యతే” ఇతి ముఖ్యం శ్రుతిమర్హతః । ద్యుత్కార్యాదత్స శ్రుతేత్స, నహి చరాచరబీజస్య బ్రహ్మణః సర్వాత్మకస్య ద్యౌర్మర్యాదా యుక్తా । కార్యస్య తు జ్యోతిషః పరిచ్ఛిన్నస్య ద్యౌర్మర్యాదాస్యాత్ । “పరో దివో జ్యోతిః” ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్ । నను కార్యస్యాపి జ్యోతిషః సర్వత్ర గమ్యమాన త్యాద్యుత్కార్యాదావత్త్వమసమజ్ఞానమ్ । అస్తు తహ్యైత్రివృత్తతం తేజః ప్రథమజన్మ । న అత్రివృత్తతస్య తేజసః ప్రయోజనాభావాదితి । ఇదమేవ ప్రయోజనం యదుపాస్యత్వమితి చెత్ । న ప్రయోజనాన్తరప్రయుక్తస్యైవాదిత్యా దేదుపాస్యత్వదశఃనాత్ । “తాసాంత్రివృతం త్రివృత్తమేకైకాం కరవాః” (ఛా॥ 6-

వృత్తికే, యనుకూలమును జేయునట్టి యాదిత్యుండు మున్నగు విషయములు జ్యోతి లని చెప్పబడుచున్నవి ఇంతియకాదు శ్రుతియందలి “దీప్యతే” యను పదమా దిత్యాతితేజోవిషయమని నుప్రసిద్ధమే స్వరూపవిహీనమగు బ్రహ్మము “దీప్యతే = ప్రకాశించుచున్నద”ని ముఖ్యముగాఁ జెప్పవీలులేదు కదా ! యని ప్రసిద్ధవ్యవహారము ఇట్లు ప్రసిద్ధిని వివరించి “ద్యుత్కార్యాదత్స శ్రుతేత్స = ద్యులోకమవధిగాఁ గలది” యని, వినవచ్చుటవలన నని రెండవ హేతువు నిరూపింపబడుచున్నది. హేతుసంగ్రహవాక్యము “నహి .. ఇతి చ బ్రాహ్మణమ్”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అనగాఁ జరాచరభూతములకుఁ గారణమగునట్టియు నద్దానిచేసర్వాత్మయగునట్టియు బ్రహ్మమునకు ద్యులోకమర్వాద యుక్తము గాదు. కాని పరిచ్ఛిన్నమగు కార్యతేజమునకన్ననో ద్యులోకమర్వాద యుక్తమే. దివః పరః జ్యోతిః = ద్యులోకమునకుఁ బరమగుజ్యోతియని ద్యులోకమర్వాద వినవచ్చుచున్నదిగదా యని భావము. ఇట్లు పలుక మధ్యస్థుండు కార్యతేజముకూడ నన్నిష్ఠలములయందును దెలియవచ్చుటజేసి యద్దానికేగూడ ద్యులోకానధి చెప్పట యుక్తము గాదు. కావున దొలుతఁ బుట్టినట్టియుఁ ద్రివృత్తతముగానట్టియుఁ దేజమును గ్రహించినచో యుక్తమా యని “నను ... ప్రథమజమ్మ”ని ప్రశ్నింపఁ బూర్వపక్షి ‘న = అట్లుగాద’ని యనుచున్నాడు. అందులకు హేతువు ప్రయోజనము లేకపోవుటచేతనే యని “అత్రి వృత్తతస్య ... ప్రయోజనాభావాత్”ని చెప్ప మధ్యస్థుఁ డుపాస్యముగ విధింపబడుటయే ప్రయోజనమని “ఇదమేవ ... ఇతి ఉపాస్యత్వమ్”నఁ బూర్వపక్షి “న” యట్లుగాదనివారించి యందులకు హేతువును “ప్రయోజనాంతర ... దర్శనాత్”ని చెప్పచున్నాడు. అనగా శాస్త్రముచేఁ బ్రయోజనాంతరముతోఁ గూడుకొనియుండునాదిత్యాదులకే యుపాస్యత్వము విధింపబడుచున్నది గాని ప్రయోజనరహితములగువానికెన్నడు నుపాస్యత్వము విధింపబడ

1-3) ఇతి చావిశేషశ్రుతేః । స చాత్రివృత్త్యంతస్యాపి తేజసో ద్యుమర్శ్యాదత్సం
 వసిద్ధమ్ అస్తు తస్మిన్ త్రివృత్త్యంతమేవ తేజసో జ్యోతిఃశబ్దమ్ । సనూక్తమర్శ్యాగపి
 ఏవోపగమ్యతేఽగ్న్యదికం జ్యోతిరితి వైషదోషః । సర్వతాపి గమ్యమానస్య
 శ్యోతిషః “పరో దివః” ఇత్యుపాసనార్థః । ప్రదేశవిశేషపరిగ్రహో నవిరుధ్యతే । సతు
 యష్టదేశస్యాపి బ్రహ్మణః ప్రదేశవిశేషకల్పనా భాగినీ, “సర్వతః పృథేవ్యనుతా
 మేషూత్తమేషు లోకేషు” ఇతి చాధారబహుత్వశ్రుతిః కాశ్యో జ్యోతిమ్యపవద్యతే,
 తరామ్ । “ఇదం వావ తద్యదిదమస్మిన్నస్తః పురుషే జ్యోతిః (ఛా॥ 3-18-7)
 ఇతి చ కాశ్యేయే జ్యోతిషి పరం జ్యోతిరధ్యసృమానం దృశ్యతే । సారూప్య

లేదని యభిప్రాయము. అంతియ కాదు. ఆ తేజోబసన్ములలో నొక్కొక్క
 దానిని మూడుమూడింటిలోఁగూడినదానిగాఁ జేసెదవని విశేషరహితముగ్గా వినఁ
 బడుటచే నత్రివృత్త్యంతమగు తేజస్సప్రసిద్ధమే యగుచున్నదని “తాసాం... అవిశేష
 శ్రుతే”యని చెప్పి యత్రివృత్త్యంతమగుదానికిఁగూడ ద్యుమర్శ్యాదయెచ్చటను వినఁ
 బడుటలేదని “సహి ... ప్రసిద్ధమ్య”ని వారించి స్వాభిమతమును “అస్తు... జ్యోతి
 శ్శబ్దమ్”న జ్యోతిశ్శబ్దము త్రివృత్త్యంతమగుజ్యోతిసే చెప్పవచ్చునని చెప్పి మధ్య
 స్థానమున త్రివృత్త్యంతమయినట్టియు సగ్న్యదిరూపమునొందినట్టియు జ్యోతిస్సు
 ద్యులోకమానకు దిగువఁగూడఁ దెలియవచ్చుచున్నదే యని “సనూక్తం... జ్యోతి
 రితి” యని ప్రశ్నిరేప బూర్వపక్షి యయ్యది యొకదోషముగాదని “వైషదోష”
 యని చెప్పి యందులకు హేతువును “సర్వతాపి ... నవిరుధ్యతే” యని నిర్వచిం
 చుచున్నాఁడు అనగా సన్నిదికలయందును దెలియవచ్చుడి తేజమునకే “దివః
 పరః” యని ప్రదేశవిశేషకల్పనముపాసనార్థము విధింపఁబడుటచే విరోధమంతిమా
 త్రము లేదని యభిప్రాయము. ఇంతియ గాదు ప్రదేశరహితమగు బ్రహ్మము
 నకుఁ బ్రదేశమును గల్పించుట యుక్తము కాదుగదాయని “సతు భాగినీ”నభా
 గినీ = యుక్తముకారని వ్యతిరేకముఖమున జ్యోతిశ్శబ్దము బ్రహ్మపరము గాదని
 నిర్వచించి “సర్వతఃపృథేవ్య” యను శ్రుతిచేఁ దెలియవచ్చుడి యాధారబహుత్వము
 గూడఁ గార్యరూపమగు తేజమునందే సమన్వయమగుచున్నదని “సర్వతః ...
 ఉపపద్యతే తరామ్”ని చెప్పి హేత్వంతరమును “ఇదం వావ తద్యత్ . .
 ఇతి చ శ్రుతే” యను భాష్యముచేఁ జెప్పుచున్నారు అనగా నీపురు
 షునియందలి జ్యోతిగూడ సీజారాగ్నియే యని కుక్షిసంబంధమగు తేజము
 నందుఁ బరమగుతేజమధ్యస్థము గావింపఁబడినట్లు తెలియచున్నదని “ఇదంవావ
 ...దృశ్యతే” యను శ్రుతితాత్పర్యము చెప్పి యధ్యాసరూపములగు సుపానములు
 సమానస్వభావముగలవానికే యుపదేశింపఁబడుట న్యాయము గావున గార్యతేజ
 మగు జారాగ్నియందునధ్యాసముచేయఁబడవలెనని యుపదేశింపఁబడిన పరమగు

నిమిత్తాశ్చాధ్యానాభవన్తి యథా—“తస్య భూతి శిరః కం శిర ఏకమేతదక్షరం” (బృ॥ 5-5-3) ఇతి । కాక్షేయస్య త్సంజ్యోతిషః ప్రసిద్ధిమబ్రహ్మత్వమ్ । “తస్మై వా ద్యుప్యే” (ఛా॥ 3-13-7) “తస్మై వా శ్రుతిః” ఇతి చాప్యభూవిశిష్టత్వస్య శ్రవణాత్ । “తదేదద్వైతం చ శ్రుతం చేత్సువాసీత” ఇతి చ శ్రుతేః । “చక్షుష్యః శ్రుత్యోభవతి య ఏవం వేద” (ఛా॥ 3-13-8) ఇతి చాల్పఫలద్రవణాదబ్రహ్మత్వమ్ । మహతే హి ఫలాయ బ్రహ్మోపాసనమిష్టతే న చాన్యదపి కించిత్సవాక్యే ప్రాణాకాశవజ్జ్యోతిషాః స్తి బ్రహ్మలింగమ్ । న చ

తేజముగూడఁ గార్యతేజమేయైయుండవలయునని “నారూప్యనిమిత్తాశ్చాధ్యానాభవంతి” యను హేతువును జెప్పి యధ్యానరూపములగునువాసనలు సాహచ్య నిమిత్తములే యనుటకు దృష్టాంతముగ “యథా...ఇతి” యని శ్రుతిని బ్రదర్శించుచున్నాడు. తస్య = ఆ బ్రహ్మమునకు, భూః ఇతి = ‘భూ’ యనునది, శిరః = శిరస్సు. శిరః = శిరస్సు, ఏకం = ఒకటియే ఏకత్వం = ఈ, అక్షరం = ‘భూ’ యను నక్షరము, ఏకం = ఒకటియే, అనఁగా ‘భూ’ యను నక్షరమొక్కటియే శిరస్సుగూడనొక్కటియే, కావున ‘భూ’ యనుదానిని శిరముగా భావించవలయుననుచో ‘భూః, శిర’ యనురెండును గార్యములే యగుచున్నవి. ప్రకృతియునగుక్షిప్రబంధమగు జారరాగ్ని బ్రహ్మముగాదను విషయము సుప్రసిద్ధమే కావున సందేహాస్పదము చేయఁబడవలయునని జోధింపఁబడినవరముగజ్యోతిస్సుగూడబ్రహ్మము కాదనునాశయముచే “కాక్షేయస్య...అబ్రహ్మత్వమ్” ని చెప్పఁబడుచున్నది ఇంతియ కాదు ఇందుపదేశింపఁబడినయుపాసనమునకు స్వల్పముగు ఫలమే వినఁబడవలన నీతేజస్సు బ్రహ్మము కాదని తెలియఁబడుచున్నదని “తదేదద్వైతం ... అబ్రహ్మత్వమ్” ను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది తదేతత్ = ఆ యీ తేజస్సు ద్వైతం చ = ద్వైతమనియు, శ్రుతంచ ఇతి = శ్రుతమనియును, ఉపాసీత = ఉపాసించఁబడవలయును. యః = ఎవ్వఁడు, ఏవం = ఈరీతిగా వేద = ఉపాసించునో అట్టివాఁడు, చక్షుష్యః = అందఱచేఁ జూడనిచ్చయింపఁబడిన సౌందర్యముగఁ వాడును, శ్రుతః = విద్వాంసుఁడును, భవతి = అగుచున్నాఁడు. అల్పఫలమువినబడుటచే బ్రహ్మము కాదనుటకు హేతువు, “మహతే హి ఫలాయ ... ఇవ్యతే” యను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మోపాసనము గొప్పఫలమునకభిలషింపఁబడుచున్నది, గాని స్వల్పఫలమున కభిలషింపబడదనుటవలన నిచట స్వల్పఫలము వినవచ్చుటందేసి యియ్యది బ్రహ్మము కాదని తాత్పర్యము. ఏది యెట్లులైన నీజ్యోతిరావృక్కమందుఁ బ్రాణాకాశతత్త్వములందువలె బ్రహ్మలింగమెదియేని గలదో యన నయ్యదియును గాఁరాదని “న చ ... బ్రహ్మలింగమ్”ను భాష్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది

పూర్వస్థిన్నపివాక్యే బ్రహ్మ నిర్దిష్టమస్మి “గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూతమ్”
ఇతి ఛందో నిర్దేశాత్ । అథాపి కదంచిత్పూర్వస్థిన్వాక్యే బ్రహ్మ నిర్దిష్టమ్
స్వాదేవమపి స తస్మేహ ప్రత్యభిజ్ఞానమస్తి । తత్ర హి ‘త్రీపాదస్యామృతం ధివి’
(8-12-1, 6) ఇతి స్మారకధికరణత్వేన శ్రూయతే । అత్ర పునః “పరోదిపూ
జ్యోతిః” ఇతి ద్వార్యర్యాదాత్వేన తస్మాత్ప్రకృతం జ్యోతిరిహ గ్రాహ్యమిత్వేన
ప్రాప్తే బ్రాహ్మః — జ్యోతిరిహ బ్రహ్మ గ్రాహ్యమ్ । కుతః । చరణాభిధానాత్ ।
పాదాభిధానాదిత్యం । పూర్వస్థిన్ని వాక్యే చతుష్పాద్రూపే నిర్దిష్టం “తావా

పోనిండు; స్వవాక్యమందు బ్రహ్మలింగము గానబడకపోయినచు బూర్వవాక్య
మందైనను బ్రహ్మము చెప్పబడియున్నదా యనిన సచట ఛందోరూపమగు గాయత్రీ
చెప్పబడుచున్నదిగాని బ్రహ్మము చెప్పబడియుండలేదని “సచ... ఛందో నికే
శాత్”ని భాష్యముచే చెప్పబడుచున్నది. ఒకానొక వేళఁ బూర్వవాక్యము
నందు బ్రహ్మము చెప్పబడినదని యనుకొన్నను నా బ్రహ్మమిజ్యోతిశ్శబ్దముచే
విరక్తచేయఁబడుట కవకాశ మెంతమాత్రములేదని “అథాపి... అస్తి” యని
చెప్పబడుచున్నది ప్రత్యభిజ్ఞానమన ‘నదియే యిదియను’ నేకార్థబోధకజ్ఞానము.
అట్లు ప్రత్యభిజ్ఞానము గలుగుటకుఁ దగు హేతువు లేదని పూర్వోత్తరగ్రంథ
సందర్భము “త్రీపాదే ... ద్వార్యర్యాదాత్వేన” యను భాష్యముచే నిర్వచింపఁ
బడుచున్నది. ఇఁకగా బూర్వవాక్యమున అన్య = ఈ బ్రహ్మముయొక్క,
త్రిపాత్ = మూడుపాదములు, దివి = ద్యులోకమునందు, అమృతం = నిర్వికార
ముగనున్నదని “దివి” యను సప్తమ్యంతపదముచే ద్యులోకమధికరణముగాఁ
జెలియవచ్చుచున్నది ప్రకృతమునందన్ననో “పరో దిపూ జ్యోతిః” యను
పంచమీవిధక్రివలన ద్యులోకము మర్యాదయననవధిగా విసవచ్చుచున్నది. పంచమీ
సప్తమీ విధక్తులవలన నదియే యిదియను ప్రత్యభిజ్ఞానము గలుగనేరదు గదా !
ఇట్లెన్నివిధములఁ జూచినను నిజోన్మితీశ్శబ్దము బ్రహ్మబోధకముగాక ప్రాకృత
తేజమునే బోధించుచున్నదని “తస్మాత్ప్రకృతం జ్యోతిరిహ గ్రాహ్యమృ”ను
భాష్యముచే బూర్వపక్ష ముకసంహరింపబడుచున్నది. సవం ప్రాప్తే = ఇట్లు
పూర్వపక్షము గలుగ, సమాధానమును, బ్రాహ్మః = చెప్పబడునైనది
సూతార్ధము వర్ణింపబడుచున్నది. జ్యోతిః = జ్యోతిశ్శబ్దము, ఇహ = ఈ ప్రక
రణమున, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమని, గ్రాహ్యం = గ్రహింపబడవలయును కుతః =
ఏలయన, చరణాభిధానాత్ = పాదములు వర్ణింపబడుటవలననని యర్థము.
పాదాభిధానమన “పూర్వస్థిన్ నిర్దిష్టమ్”ని వివరింపబడుచున్నది. అనఁగా
బూర్వవాక్యమున నాటినపాదములతోఁగూడిన బ్రహ్మము నిర్దేశింపబడి యుండుట
వలన నయ్యది యీజ్యోతిశ్శబ్దముచే బరామృష్టమగుచున్నదని యర్థము. నాల్గ

సస్యమహిమా । తతో బ్రాహ్మయాగ్ంశ్చ పూరుషః । పాదోన్య సర్వా భూతాని
 త్రిపాదస్యామృతం దివి” (ఛా. 3-12-6) ఇత్యనేన మన్తేణ । తత్ర య
 చ్చత్వష్టవో బ్రహ్మణస్త్రీపాదమృతంద్యునంబనిరూపం నిర్దిష్టం తదేవేహద్యునంబన్ధా
 స్త్విద్విషమితి ప్రత్యభిజ్ఞాయతే । తత్పరిత్యజ్య పాకృతం జ్యోతిః కల్పయతః
 ప్రకృతహానాప్రకృతప్రక్రియే ప్రసజ్యేయాతామ్ । న కేవలం జ్యోతిర్వాక్య ఏవ
 బ్రహ్మనువృత్తిః । సర్వామపి శాండిల్యవిద్యాయామచువర్తిష్యతే బ్రహ్మ ।
 తస్మాదిహ జ్యోతిరితి బ్రహ్మ ప్రతిపత్తవ్యమ్ । యత్తుక్తమ్ — “జ్యోతిర్దీప్యతే”

పాదములతోగూడిన బ్రహ్మమును బోధించు వాక్యము ‘తావాసన్య ..మంత్రేణ’
 యను భాష్యముచే గ్రహించబడుచున్నది. అన్య = ఈ గాయత్రితోననుగత
 మగు బ్రహ్మముయొక్క మహిమా = విభూతి, తావాన్ = అంత పరిమాణము
 గలది పూరుషశ్చ = పురుషుడన్ననో, తతః = ఆజగత్తుకంటె, బ్రాహ్మయాన్ =
 గొప్పవాడు, అన్య = ఈ పురుషుడగు బ్రహ్మముయొక్క. పాదః = నాలుగ
 భాగము సర్వా సర్వాణి = సమస్తములగు, భూతాని = భూతములు, అన్య =
 ఈ బ్రహ్మముయొక్క, త్రిపాత్ = మూడుపాదములు, దివి = ద్యులోకమున
 అమృతం = అమృతమని చెప్పబడుచున్నదని ప్రత్యర్థము

ఈ ‘త్రిపాదస్యామృతం దివి’ యను వాక్యముచే నాలుగుపాదములతోఁ
 గూడిన బ్రహ్మముయొక్క ద్యులోకముతో సంబంధించిన ర్గావమగు సమృత
 మనెడి మూడుపాదములనియెడిదియే ప్రకృతపు జ్యోతిర్వాక్యమునందు “దివః
 జ్యోతి” యను ద్యులోకసంబంధమువలన వినబడు నీజ్యోతిశ్శబ్దవాచ్యముగాఁ
 దెలియవచ్చుచున్నదని “తత్ర ... ప్రత్యభిజ్ఞాయతే” యని నిర్వచించబడు
 చున్నది ఇట్లు ప్రత్యభిజ్ఞాయమానమగు బ్రహ్మము నీజ్యోతిశ్శబ్దముచే గ్రహింపక
 ప్రకృతమగుజ్యోతిస్సును గ్రహించినచోఁ బ్రకృతహానాప్రకృతప్రక్రియారూప
 దోషములు వాటిల్లునని “తత్పరిత్యజ్య ... ప్రసజ్యేయాతామ్” ని దోషముష్టా
 టనము చేయబడుచున్నది. ఇంతియ కాదు. పూర్వవాక్యమునవినవచ్చుడి
 చతుష్పాద్యోహ్మ మిజ్యోతిర్వాక్యమునం దనువృత్తి చేయబడుటయేగాక
 యీజ్యోతిర్వాక్యమునకుఁ బరమందున్న శాండిల్యవిద్యయందుఁగూడ ననువృత్త
 మగుటచే నీమూడుప్రకరణములుగూడ బ్రహ్మప్రకరణములేయని హేత్వంతరము
 “న కేవలం ... బ్రహ్మ” యను వాక్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. ఇట్లు
 పూర్వాపరసందర్భమును బ్రదర్శించి జ్యోతిశ్శబ్దము బ్రహ్మపరమేయను ఫలితము
 “తస్మాత్ ... ప్రతిపత్తవ్యమ్” ను భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది.

ఇట్లు న్యాభిమతమును బ్రదర్శించి పూర్వవత్తమును నిరసింప జ్యోతిర్దీ
 ప్యతే” యను శ్రుతిచే నియ్యది కార్యరూపమగు జ్యోతియే కావలయునను పూర్వ

ఇతి చైతే శబ్దా కార్యే జ్యోతిషి ప్రసిద్ధావితీ నాయం దోషః. ప్రకరణా
ద్రుప్త్యానగమే సత్త్వసయోః శబ్దయోరవిశేషకత్వాత్. దీప్యమానకార్యజ్యోతిర
పల్యితే బ్రహ్మణ్యసి ప్రయోగసంభవాత్. “యేన సూర్యస్తవతి తేజశ్చైవ”
(తై. బ్రా 3-12-9-7) ఇతి చ మంత్రవర్ణాత్. యద్వా నాయం జ్యోతిశ్శబ్దః. ద్వై
తేరేవానగ్రాహకే తేజసి వర్తతే అన్యత్రాపి ప్రయోగదోషాత్. “వావాయం
జ్యోతిషాస్తే” (బృ 4-3-5) “మనో జ్యోతిర్జుషతామ్” (తై. శా. 1-6-3-3)
ఇతి చ. తస్మాద్వద్యత్సస్యచిదనభావం తత్త్వైతఃశబ్దాభిధేయతే. తథా సతి

పక్షబీజమును “యత్క్షాం ప్రసిద్ధావితీ” యని యనునదించి యయ్యది యొక
దోషముగాదని చెప్పి దోషాభావమునకుఁ గారణము “ప్రకరణాత్ ... అవిశేషక
త్వాత్”ని చెప్పుచున్నారు అనఁగా బ్రకరణమువలన బ్రహ్మము దెలియఁబడు
చుండ నీశబ్దములకు బ్రహ్మముకంటె భిన్నమగునర్థమును జెప్పబడుననకారము
లేదని తాత్పర్యము ఇతియకాదు. ప్రకాశించుచుండెడి కార్యరూపమును
బోధించెడి జ్యోతిశ్శబ్దమును బ్రహ్మమున కుపలక్షకముగాఁ బ్రయోగించుట ప్రసిద్ధమే
యని “దీప్యమాన ... ప్రయోగసంభవాత్”ని హేత్వంతరము చెప్పబడుచున్నది.
ఇందులకు దృష్టాంతము “యేన మంత్రవర్ణాత్”ను మంత్రవర్ణము కదప్పించఁబడుచున్నది.
“యేన తేజశా = యే జ్యోతిరూపమగు బ్రహ్మముచే, ఇద్ధః = ప్రకాశించఁజేయఁ
బడినవాడై, సూర్యః = సూర్యుడు, తపతి = తపించఁజేయుచున్నాడో” యను
శ్రుతియందుఁ దేజశ్శబ్దము బ్రహ్మమున కుపలక్షకముగాఁ బ్రయోగించఁబడియున్నది.

ఇతియకాదు. ప్రకారాంతరముచేఁగూడ జ్యోతిశ్శబ్దము బ్రహ్మమే
యని చెప్పబడుటగల కారణముగలదనియుఁ గార్యతేజమునందే యావృతిశ్శబ్ద
మునకు రూఢమగు ప్రయోగములేదనియు “యద్వావర్తతే” యని నిర్వచించఁబడు
చున్నది. అందులకు హేతువు “అన్యత్రాపి ప్రయోగదర్శనాత్”ని సంగ్రహ
ముగఁజెప్పఁబడుచున్నది. అన్యత్రాపి = చక్షుస్త్వత్ప్రసంగాహకతేజోభిన్నము
లగు బ్రహ్మాదులయందుఁగూడ; అందులకు దృష్టాంతముగ రెండు శుతులు “చాచైవ
... జుషతామ్”ని ప్రదర్శించఁబడినవి. ఈ శుతులయందు వాక్యోననములు జ్యోతి
శ్శబ్దముచే నిర్వచించఁబడుచున్నవి ఇట్టి ప్రయోగములననుసరించి జ్యోతిశ్శబ్ద
ముచే గ్రహించఁబడివలయు విశేషాభిప్రాయము “తస్మాత్ ... అభిధేయతే” యని
నిర్వచించఁబడుచున్నది. అనఁగా నేవస్తువు నెయ్యది ప్రకాశించఁజేయనే యయ్యది
యాయావస్తువునకుఁ బ్రకాశకమన జోతిస్సని చెప్పబడును అనఁగా జ్యోతిశ్శబ్ద
మున కవభాసకమన ప్రకాశకమని యర్థమని భావము. ఇట్టి యర్థమును గ్రహించు
టచే సకలజగదనభావహేతువగు చైతన్యరూపమగు బ్రహ్మమును బోధించుటకుఁ
గూడ జ్యోతిశ్శబ్దప్రయోగము సమంజసమేయగునని “తథాసతి ... జ్యోతిశ్శబ్ద”

బ్రహ్మణోఽపి చైతన్యరూపస్య సమస్తజగదవభాసహేతుత్వాదుపపన్నో జ్యోతిః
 శబ్దః “తమేవ భాస్తమనుభాతి నర్వం తస్య భాసా నర్వమిదం విభాతి”
 (కా. 2-5-15) “తద్దేవా జ్యోతిహం జ్యోతిరాయుర్వోహసతేఽమృతమ్”
 (బృ॥ 4-4-16) ఇత్యాది శ్రుతిభ్యశ్చ । యదప్యుక్తం ద్యునుర్యాఽతత్వం నర్వగతస్య
 బ్రహ్మణో నోపపద్యతే ఇతి అత్రోచ్యతే— నర్వగతస్యాపి బ్రహ్మణ ఉపాసనార్థః ।
 ప్రదేశవిశేష పరిగ్రహో న విరుధ్యతే సమాక్షం నిష్ప్రదేశస్య బ్రహ్మణః ప్రదేశ
 విశేష కల్పనానోపపద్యతే ఇతినాయం దోషః । నిష్ప్రదేశస్యాపి బ్రహ్మణ ఉపాస
 విశేషసంబంధాత్ప్రదేశవిశేషకల్పనోపపత్తేః । తథాహి— అదిత్యే చక్షుషి హృదయ
 ఇతి ప్రదేశవిశేషసంబంధాని బ్రహ్మణ ఉపాసనాని శ్రూయన్తే । ఏతేష “విశ్వతః

యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఇట్టి యర్థము కాలపరమేగాక శ్రుతిసిద్ధమన
 “తమేవ...ఇత్యాది శ్రుతిభ్యశ్చ” యను భాష్యముచే రెండు శ్రుతులు దాహరింపఁ
 బడుచున్నవి

తం = ఆ, భాస్తం = ప్రకాశించుచుండెడి బ్రహ్మముననుసరించియే
 నర్వం = సమస్తమగుజగత్తును, అనుభాత్యేవ = ప్రకాశించుచున్నదే, తస్య =
 ఆ బ్రహ్మముయొక్క, భాసా = ప్రకాశముచే, ఇదం నర్వం = ఈ సమస్తమగు
 జగత్తును, విభాతి = ప్రకాశించుచున్నది తత్ = ఆ బ్రహ్మమును, దేవా = దేవ
 తలు, జ్యోతిహం = ప్రకాశకములకు, జ్యోతిః = ప్రకాశకమనియు, ఆయుః =
 ఆయువనియు, అమృతం = అమృతమనియు, ఉపాసతేహ = ఉపాసించుచున్నారు

ఇఁక నర్వగతమగు బ్రహ్మమునకు ద్యులోకావధి సమంజసముగాదన
 పూర్వపక్షబీజమును “యదప్యుక్తం ... నోపపద్యతే ఇతి” యని యనువదింపి
 యందులకు సమాధానమును “అత్రోచ్యతే” యని యుపక్రమించి “నర్వగతస్యాపి
 ... న విరుధ్యతే” యని చెప్పుచున్నారు. నర్వగతమగు బ్రహ్మమునకుఁ బ్రదేశ
 విశేషకల్పన ముపాసనాసౌకర్యముకొరకు గావున నయ్యది యంతమాత్రము విరో
 ధావహముగాదని యభిప్రాయము ఇట్లు దోషపరిహారముచేయ మధ్యస్థుఁడు ప్రదేశ
 రహితమగు బ్రహ్మమునకుఁ బ్రదేశమును గల్పించుట యుక్తము కాదు గదా! యః
 “సమాక్షం ... ఇతి” యని ప్రశ్నింప సిద్ధాంతి యిదియొకదోషముగాదని సమా
 ధానముచెప్పి దోషాభావమునకు హేతువును “నిష్ప్రదేశస్యాపి ... ఉపపత్తే”
 యని చెప్పుచున్నారు. బ్రహ్మము ప్రదేశరహితమైనను నుపాధివిశేషసంబంధముచే
 బ్రదేశవిశేషకల్పనము సమంజసమే యగునని భావము. అందులకు దృష్టాంతము
 “తథాహి ... శ్రూయంతే” యని ప్రదర్శింపబడుచున్నది. అనఁగానాదిత్యుఁ
 యందు నేతమందు హృదయమందునని ప్రదేశభిశేషసంబంధముగలిగిన బ్రహ్మ
 ముతో సంబంధించినయుపాసనములు పెక్కులు శ్రుతులయందు వినవచ్చుచున్నవి

వృషేషు" ఇత్యాధాంబజాంత్యమువ వాదితమ్ । యదప్యేతను క్తం, బౌద్ధ్యమోపాను
మితే కాక్షేయే కార్యే జ్యోతిష్కర్ష్యస్యమానత్వాత్సరమపి దిః కార్యజ్యోతిరేవేతి ।
తదవ్యయు కమ్ । సరవ్యాః బ్రహ్మణో నామాదిప్రతీకత్వవత్కాక్షేయజ్యోతిః
ప్రవృత్తికర్తృవృషేః । "దృష్టం చ శ్రుతంచేత్సువాసీత" ఇతి తు ప్రతీకత్వాదేకం
ద్రుష్టత్వం శ్రుతత్వం చ భవిష్యతి । యదవ్యల్పఫలశ్రవణాన్నబ్రహ్మేతి తదవ్యను
వపన్నమ్! న హియతే ఫలాయ బ్రహ్మశ్రయోయమ్ । ఇయతే నేభిః యమహేతు
రస్తి । యత్ర హి నిరస్తవర్షవిశేషసంబంధం వరచబ్రహ్మత్వేష్వరోఽపిశ్యత్యే

గావునఁ బ్రదేశవిశేషకల్పనమంతమాత్రము దోషావహము గాదని తాత్పర్యము .
ప్రదేశవిశేషకల్పనము దోషముగాదని చెప్పటచే నర్థవశమున నాధారబహుత్వ
కథనము గూడ దోషమంతమాత్రముగాదని "ఏతేన ... ఉపవాదిత్యు"ని
పొందిక చేయఁబడుచున్నది. ఇంక నౌద్ధ్యమోషముచే ననుమానింపఁబడు జారరాగ్ని
యాదునధ్యాసముచేయఁబడవలయునని యుపదేశింపఁబడుటవలనఁ గార్యరూపమే
కావలయునను పూర్వవక్షబీజమును "యదప్యేతను క్తం ... కార్యజ్యోతిరేవేతి"
యని యనువదించి యుద్ఘాత యు క్తముగాదని "తదవ్యయు కమ్య"ని నిరసించు
చున్నారు. అందులకు హేతువు "సరవ్యాః ... ఉపవత్తే" యని చెప్పఁబడు
చున్నది. శ్చరబ్రహ్మమునకు నామాదులు ప్రతీకములుగాఁ జెప్పబడినట్లే కుక్షీసం
బంధమగు తేజస్సుగూడ నొకప్రతీకముగాఁ జెప్పఁబడుట యుక్తమే యని భావము.
ఇట్లు హేతువును జెప్పియందులకనుగుణముగఁ బ్రకృతమునఁ గాక్షేయతేజస్సు
గూడనొకప్రతీకముగఁ బరఁగునని ప్రకృతప్రకరణమున విధింపఁబడిన యుపాస
నావిశేషమును "దృష్టంచ ... భవిష్యతి" యని ప్రదర్శించుచున్నారు. "దృష్టం
చ శ్రుతంచేత్సువాసీత" యనునది యుపాసనావిధి అందులకుప్రతీకము కాక్షేయ
తేజమన జారరాగ్నియని భావము.

ఇంక నల్పఫలశ్రవణమువలన బ్రహ్మముకాదను పూర్వవక్షబీజమును
"యదపి ... బ్రహ్మేతి" యని యనువదించి "తదవ్యయువపన్నమ్య"ని నిరసించు
చున్నారు. అందులకు హేతువు "సహి ... అస్తి" యను భావ్యముచే నిర్వచిం
పఁబడుచున్నది. ఇయతే = ఇంత, ఫలాయ = ఫలముకొఱకు, బ్రహ్మమురాశ్ర
యింపవలయుననియు, ఇయతే = ఇంతఫలముకొఱకు, న = ఆశ్రయింపగూడ
దనియు, నియమమునకుఁ గారణమెచ్చటను గానరాదు గావున ఫలశ్రుతివలన నిర్ణ
యమునకుఁ గడంగుట యుక్తముగాదని తాత్పర్యము. బ్రహ్మవిషయమేయగుటలం
కేసి ఫలమేకరూపమునఁ దెలియఁబడక విలక్షణముగఁ దెలియఁబడుట యనుచితమే
యన ఫలనిర్ణాయకన్యాయము "యత్రహి ... శ్రుతిషు" యను భావ్యముచే వ్యవస్థ
చేయఁబడుచున్నది. అనఁగా నేప్రకరణములందు సర్వవిశేషసంబంధములును నిర

తత్తైశ్వరూపమేవ ఫలం మోక్షః ఇత్యవగమ్యతే । యత్రతుంగుణవిశేషసంబంధం ప్రతీక
విశేషసంబంధం వా బ్రహ్మాపదిశ్యతే, తత్ర సంసారోచరాణ్యేవోచ్ఛాపచాని
ఫలాని దృశ్యంతే । “అన్నాదో వసుదానో విస్తతే వసు య ఏవం వేద”
(బృ. 4-4-24) ఇత్యాద్యాను శ్రుతిషు । యద్యపి న స్వవాక్యే కించిజ్ఞోతిషో
బ్రహ్మలిజ్ఞుస్తే । తథాపి పూర్వస్థిత్వాక్యేదృశ్యమానం గ్రహీతవ్యం భవతి ।
తదుక్తం సూక్తికారేణ — “జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్” ఇతి । కథం పునర్వాక్యా
స్త్రగతేన బ్రహ్మసంనిధానేన జ్యోతిఃశ్రుతిః స్వవిషయాచ్ఛక్యా ప్రచ్యావయితుమ్
నైష దోషః । “యదతః పరో దివౌ జ్యోతిః” ఇతి ప్రథమతరపరితేన యచ్ఛబ్దేన

సింహబడినట్టి వరబ్రహ్మము స్వస్వరూపమగునాత్మగా నుపదేశింపబడునో యచట
మోక్షమను ఫలము నొకే రూపముననుపదేశింపబడుచున్నది. కావుననందు నైష
మ్యము దెలియరాదు కాని యే ప్రకరణములందు గుణవిశేషసంబంధముతోఁగాని
ప్రతీకవిశేషసంబంధముతోఁగాని బ్రహ్మముపాన్యముగ నుపదేశింపబడుచున్నదో
యాయాన్ని ప్రకరణములందు సంసారిసంబంధమగు న్యూనాధిక భేదములతోనల
రారు ఫలములు వినవచ్చుచున్నవి. న్యూనాధిక ఫలములను బోధించుశ్రుతి దృష్టాంత
ముగా “అన్నాదో ... ఏవం వేద” యనిప్రదర్శింపబడుచున్నది. యః = ఎవ్వఁడు,
ఏవం = ఈరితిగా, వేద = ఉపాసించుచున్నాడో, సః = వాఁడు, అన్నాదః =
అన్నమునుదినువాడను, వసుదానః = ధనమునిచ్చుచున్నవాఁడనై, వసు = ధన
మును, విందతే = పొందును.

ఇక జ్యోతిర్వాక్యమునందు బ్రహ్మలింగము లేదను పూర్వపక్షబీజ
మును “యద్యపి ... అస్తి” యని యనువదించి స్వవాక్యమునందు లేకపోయినను
బూర్వవాక్యమునందు జూడబడెడి బ్రహ్మలింగము గ్రహింపబడవలయునని
“తథాహి .. భవతి” యని సమాధానము చెప్పుచున్నారు. అట్లు గ్రహించుట
కుఁ బ్రమాణము సూత్రీకారానుశాసనమే యని “తదుక్తం... జ్యోతిశ్చరణాభి
ధానాదితి” యని చెప్పబడుచున్నది సూత్రీకారునిచే సూత్రీమునందు “చర
ణాభిధానాత్”ను హేతువు స్మరింపబడుట చేతనే పూర్వాపరవాక్యములొడిటికి
సంబంధము గ్రహింపబడవలయునని నిర్ణయమని సూత్రకారాను శాసనముచే
బూర్వాపరసందర్భమును గ్రహింపవలయునని నిర్వచింప మధ్యస్థుడొకింత యభి
నివేశముతో వాక్యాంతర గతమగు బ్రహ్మముయొక్క సన్నిధానముచే జ్యోతి
శ్రుతికి స్వార్థమును విడచి యన్యార్థమును గ్రహించుట యెట్లుసమంజసమన
“కథం... ప్రచ్యావయితుమ్”ని ప్రశ్నింప నదియొకదోషము గాదని సమాధా
నము చెప్పబడుచున్నది. దోషాభావమునకు హేతువు “యదతః... ఉపపత్తే”
యని నిర్వచింపబడుచున్నది. “యదతః” యనుచో ముందుగాఁ బరిపఁబడిన

సర్వనామ్నా ద్యుసంబంధాత్ప్రశస్యభిజ్ఞాయమానే పూర్వవాక్యనిర్దిష్టే బ్రహ్మణీ
స్వనామర్థ్యేన పరామృష్టే సత్యరాజ్యోతిశ్శబ్దస్యాపి బ్రహ్మవిషయత్వోపపత్తేః ।
తస్మా దిహ జ్యోతిరితి బ్రహ్మ ప్రతిపత్తవ్యమ్ ॥ ౨౨ ॥

ఛందోభిధానాన్నేతి చేత్ తథా చేతోర్వణ

నిగదా త్తథాహి దశనమ్

అథ యదుక్తం పూర్వస్మిన్నపివాక్యే స బ్రహ్మభిహితమస్మి, “గాయత్రీ
వా ఇదం సర్వం భూతం యదిదం కించ” (ఛా॥ ౩-12-1) ఇతి గాయత్ర్యాభ్యస్య
ఛందసోభిహితత్వాదితి, తత్పరిహారవ్యమ్ । ఇదం పునశ్చందోభిధానాన్న
బ్రహ్మభిహితమితి శక్యతే వక్తుం, యావతా “తావానస్య మహిమా” ఇత్యే

సర్వనామమగు యచ్ఛబ్దముచే బూర్వివాక్యమున నిర్దిష్టమగు బ్రహ్మము ద్యుసంబం
ధమువలనననగా “దివః...దివి” యను శబ్దములయొక్క సంబంధమువలన
దెలియబడుచు సర్వావత్తిచే నీజ్యోతిశ్శబ్దముచేగూడ బ్రహ్మము దెలియవచ్చు
చున్నది యచ్ఛబ్దేన = యత్తేన పదముచే ద్యుసంబంధమున “దివః దివి” యను పద
ములయొక్క సంబంధము పూర్వవాక్యమున “తావానస్య మహిమా” యను వాక్యము
స్వనామర్థ్యమైన సర్వనామముయొక్క సామర్థ్యము అరాత్ = అర్ధావత్తివలన.
ఇట్లు ప్రమాణములను బ్రదర్శించి ఫలితము “తస్మాత్. ప్రతిపత్తవ్యమ్”ని యుప
సంహరింపబడుచున్నది ॥ ౨౩ ॥

పూర్వవాక్యమునందు ‘గాయత్రీవా ఇదం సర్వమ్’ని గాయత్రీ
యనుపేరుగల ఛందస్సు చెప్పబడుటవలన బ్రహ్మము చెప్పబడలేదను పూర్వపక్ష
వాదమును నిరసించ నూత్రకారులీనూత్రమును స్మరించుచున్నారని నూత్రమునకు
బ్రతీకము “అథ యదుక్తం ... తత్పరిహారవ్యమ్”ని నిర్వచింపబడుచున్నది.
నూత్రమేమన—

“ఛందోభిధానాన్నేతి చేన్న తథా చేతోర్వణ

నిగదా త్తథాహి దశనమ్”

యని. నూత్రమందలి “ఛందోభిధానాత్, న” యనునది పూర్వపక్ష
బీజము. అనగా ఛందస్సు చెప్పబడుటవలన బూర్వివాక్యమున బ్రహ్మము
చెప్పబడుటలేదని యభిప్రాయము ఇట్లు పూర్వపక్ష పరికినంతనే మధ్యభాగము
“తావానస్య మహిమా” యను ఋక్కునందు జతుష్పాద్యభిహ్మము చెప్పబడు
చుండ ఛందస్సు చెప్పబడినంతమాత్రమున బ్రహ్మము చెప్పబడలేదని చెప్పబడు

తస్మాన్మంచి చతుష్పాద్యహ్య దశాతమ్ । నైతదస్తి । “గాయత్రీ వా ఇదం సర్వమ్” ఇతి గాయత్రీముప్రకమ్య జామేవ భూతవృద్ధివశరీరహృదయవాక్యాణా ప్రశ్నైర్వాప్యభ్యాయ “సైమా చతుష్పదా వడ్విధా గాయత్రీ” తదేతదృచాభ్య నూక్తం “తా వానస్య మహిమా” ఇతి తస్మామేవ వ్యాఖ్యాతహుచాయాం గాయత్ర్యా ముదాహృతో యస్త్రీః కథమకస్మాద్యహ్య చతుష్పాదభిదభ్యాత్ । యోఽపి తత్ర “యద్వై తద్భూత్” (ఛా॥ 3-12-6, 6) ఇతి బ్రహ్మశబ్దః సోఽపి ఛస్తనః ప్రకృతత్యాచ్యన్తోవిషయవన । “య ఏతామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేద” (ఛా॥ 3-11-3) ఇత్యత్ర హి వేదోపనిషదమితి వ్యాచక్షతే, తస్మాచ్చన్తోభిధానా న్నబ్రహ్మణః ప్రకృతత్వమితి నేత్, నైష దోషః, “తథా చేతోర్పణనిగదాత్”

యేటని ప్రశ్నింకుః బూర్వపక్షీ, “నైతదస్తి = ఈ బ్రహ్మము చెప్పబడలేదని” సంగ్రహముగ నివేదించుచున్నాడు హేతుసంగ్రహవాక్యము “గాయత్రీ వా ... ప్రకృతత్వమ్”ను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఎట్లన—పూర్వ వాక్యమున “గాయత్రీ వా ఇదంసర్వమ్”ని గాయత్రీనుపక్రమించి యాగాయత్రీనే భూతమలు వృద్ధి వశరీరము హృదయము వాక్కు ప్రాణమునను నాణుభేదములతోఁ గూడినదానినా వర్ణించి పిమ్మట నాగాయత్రీ నాణుపాదములతోడను నాణుభేదములతోడను గూడియున్నదని “సైమా... గాయత్రీ”యని నిర్వచించి పిమ్మట “తదేత దృచాభ్యనూక్తం, తత్=ఆ యా గాయత్రీయందు, బుచా=బుక్కుచే, అభ్య నూక్తం = చెప్పబడినది” యని “తా వానస్య మహిమా” యను బుక్కు చెప్పబడినది. కావున వ్యాఖ్యానముచేయబడిన యాగాయత్రీ యందుదాహరింపబడిన మంత్ర మాకస్మికముగ నాణుపాదములతోఁగూడిన బ్రహ్మము నెట్లు బోధించును ? అనఁగా బ్రహ్మము సంతమాత్రము బోధింపనేరదని యాశయము. ఇంతియ కాదు, అందుఁ దెలియ నచెప్పి “యద్వై తద్భూత్” యను వాక్యమునందలి బ్రహ్మశబ్దముగూడఁ బ్రకృతభందోవిషయమే యగుటచే గాయత్రీవిషయమే యగుచున్నది. ఇంతియ కాదు “య ఏతామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేద” యను వాక్యమున బ్రహ్మ శబ్దమునకు వేదమనునర్థమును గ్రహించి “వేదోపనిషదమ్” న వేదరహస్యమని వ్యాఖ్యానము గావించనొప్పును కావున ఛందోఽభిధానాత్ = ఛందస్సు చెప్పబడుటవలన, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మమునకు, ప్రకృతత్వం=ప్రకరణసందర్భము, న = లేదని సూత్రమునందలి పూర్వపక్షీ వాక్యమునకుఁ దాత్పర్యము అంతి, ఇతిచేత్త = ఇట్లనిచో, ‘వ’ యను సూత్రకారులయొక్క ప్రతిపేధమునకు “నైష దోష” యని యర్థము చెప్పబడుచున్నది. అందులకు హేతువు “తథాచేతోర్పణనిగదాత్”ని నిర్వచింపబడుచున్నది. హేతువాక్యము “తథా ... ఇతి”

తథా గాయత్ర్యాఖ్యభన్దోద్వారేణ తదనుగతే బ్రహ్మణి చేతసోఽర్పణం చిత్త
సమాధానమునైన బ్రాహ్మణవాక్యేన నిగద్యతే — “గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం”
ఇతి । స హ్యక్షరసంనివేళమాత్రాయా గాయత్ర్యాః సర్వాత్మకత్వం సంభవతి ।
తస్మాద్యద్గాయత్ర్యాఖ్యవికారేనుగతం జగత్కారణం బ్రహ్మ తదిహ సర్వమిత్యు-
చ్యతే । యథా “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” (ఛాం. 3-14-1) ఇతి । కార్యం చ
కారణాదవ్యతిరిక్తమితి వత్త్వామః — “తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాభిధ్యః”
(బ్ర. 2-1-14) ఇత్యత్ర । తథాన్యత్రాపి వికారద్వారేణ బ్రహ్మణ ఉపాసనం

యని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడుచున్నది. తథా = అట్లుగాయత్రీయనుపేరు గల
ఛందోమూలమున, తదనుగతే = అ గాయత్రీయందనుగతముగనన ననుసరించియున్న
బ్రహ్మణి । బ్రహ్మమునందు, చేతసః అర్పణం = చిత్తముయొక్క సమాధానము; అనేన
బ్రాహ్మణవాక్యేన = “గాయత్రీ వా ఇదం సర్వమ్య” ను బ్రహ్మణ వాక్యముచే,
నిగద్యతే = చెప్ప బడుచున్నది. అనఁగా గాయత్రీయందనున్యూతముగు బ్రహ్మమును
గాయత్రీచే నుపాసింపవలయునని యొకబ్రహ్మోపాసనము విధింపఁబడుటచే నీ ప్రకరణ
మున గాయత్రీనిబఁడుచున్నది. దానందేన యీ ప్రకరణమున బ్రహ్మము విదేశింపఁ
బడలేదనుట సాహసమాత్రము ఇంతియ కాదు. ఈ ప్రతియందు ఇదం సర్వం =
ఈ పరిదృశ్యమానమగు జగముంతయు, గాయత్రీ వై = గాయత్రీ యే, యని
గాయత్రీకి సర్వాత్మకత్వము వినవచ్చుచున్నది. అక్షరసన్నివేళరూపమగు గాయత్రీకి
సర్వాత్మకత్వము సంభవించునను గదా! కావునఁ గేవలము ఛందస్సు
పదేశింపఁబడినదని చెప్పట యుక్తముగాదని “సహ్యక్షర ... సంభవతి”
యని చెప్పఁబడుచున్నది. కావున నీ ప్రతికి గాయత్రీయను పేరుగల
వికారమునందు జగత్కారణమగు బ్రహ్మమనున్యూతమైయున్నదనియు నట్టి
బ్రహ్మమే యిచట సర్వమని చెప్పఁబడుచున్నదనియు గ్రహింపవలయునని
“తస్మాత్ ... ఇత్యుచ్యతే” యను భావముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. వికారము
నందు బ్రహ్మమనున్యూతమగుటచే వికారమును బ్రహ్మమనుటకు ప్రత్యంతరము
గూడ “యథా సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ ఇతి” యని దృష్టాంతముగఁ బ్రదర్శింపఁబడు
చున్నది. కార్యమును గారణముయొక్క పేరు వ్యవహరించుటకుగల కారణము
కార్యము కారణముకంటె భిన్నము కాకపోవుటచేతనే యనిగూడ హేత్వంతరము
“కార్యం చ కారణాదవ్యతిరిక్తమ్య”ని చెప్పఁబడుచున్నది. కార్యకారణముల
కభేదము కాలానికముగాక సప్రమాణమును సయుక్తికమునని నిర్వచింపనున్నార
మని “వత్త్వామః ... ఇత్యత్ర” యని చెప్పఁబడుచున్నది.

వికారద్వారముగ బ్రహ్మోపాసనమును విధించుట యీ ప్రకరణమునందే
గాక ప్రతియందు సర్వాసామాన్యముగఁ జెలియవచ్చుచున్నదని “తథాన్యత్రాపి

దృశ్యతే — “ఏతం హ్యేవ భవ్యంచ మహత్స్యత్వే మిమాంసత్త ఏతమగ్నా
వద్వర్త్యవ ఏతం మహాప్రతే ఛన్దోగాః” (బ అ 8.2 3-12) ఇతి । తస్మాదన్తి
ఛన్దోభిధానేపి పూర్వస్మిన్వాక్యే చతుష్పాదబ్రహ్మ నిర్దిష్టమ్ । తదేవ జ్యోతి
ర్వాక్యేఽపి పరామృత్యత ఉపాసనా నైవధానాయ । అపర ఆహ — సాక్షా
దేవ గాయత్రీశబ్దేన బ్రహ్మ ప్రతిపాద్యతే । సంఖ్యాసామాన్యత్ । యథా
గాయత్రీ చతుష్పదో వడక్షరైః పాదైస్తథా బ్రహ్మ చతుష్పాత్ । తథాన్యతాపి

... దృశ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అందులకు దృష్టాంతము “ఏతం... ఇతి”
యని ప్రతిపదర్శింపబడుచున్నది. బహ్వచాః = ఋగ్వేదులు, ఏతం హ్యేవ =
ఈ బ్రహ్మమునే, మహతి = గొప్పదగు, ఉక్తే = ఉక్తమందు, మిమాంసన్తే =
ఉపాసించుచున్నారు. అధ్వర్తవః = యజుర్వేదులు, ఏతం = ఈ బ్రహ్మమునే,
అగ్నా = అగ్నియందును, ఛందోగాః = సామవేదులు, ఏతం = ఈ బ్రహ్మమునే
మహాప్రతే = మహాప్రతమునందును, మిమాంసన్తే = ఉపాసించుచున్నారు.

ఇట్లు వీకారద్వారముగ బ్రహ్మమునుపాసించుట సమంజసమే కావున
బూర్వవాక్యమున గాయత్రీరూపమగు ఛందస్సు చెప్పబడినను నాలుగుపాదము
లతోఁగూడిన బ్రహ్మము చెప్పబడియే యున్నదనియు, నాబ్రహ్మమే యుపాసనా
తరవిధానముకొఱకు జ్యోతిర్వాక్యమునందుఁగూడఁ బరామర్శింపబడుచున్న
దనియు ఫలితము “తస్మాదన్తి . ఉపాసనాంతర విధానాయ” యని చెప్పబడు
చున్నది.

జ్యోతిర్వాక్యమునకుఁ బూర్వముననుండెడి వాక్యమునందు గాయత్రీ
ద్వారమున బ్రహ్మముపదేశింపబడుటంజేసి బ్రహ్మము దెలియవచ్చుచున్నదని
స్వాభిమతమును బ్రదర్శించి యావాక్యమునఁ బ్రత్యక్షముగనే బ్రహ్మము
బోధింపబడుచున్నదని కొందరు దలంచిన విషయమునుగూడ స్వమత దృఢిను
కొఱకు “అపర ఆహ” యని యుపక్రమించుచున్నారు. అదెదియన “సాక్షాదేవ
... ప్రతిపాద్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా గాయత్రీశబ్దముచేఁ బ్రత్య
క్షముగనే బ్రహ్మము బోధింపబడుచున్నదని ప్రతిజ్ఞ. అందులకు హేతువు
“సంఖ్యాసామాన్యత్”ని సంగ్రహముగఁ బ్రదర్శింపబడుచున్నది. సంఖ్య
యొక్క సమానభావముండుటవలనని యర్థము. హేతుసంగ్రహవాక్యము
“యథా... చతుష్పాదత్”ని వివరింపబడుచున్నది. అనఁగా గాయత్రీ యాతేసి
యక్షరములతోఁగూడిన నాల్గుపాదములతో నెల్లలరారుచున్నదో యాతీరుననే
బ్రహ్మముగూడ నాల్గుపాదములతో నెల్లరారుటంజేసి పాదసంఖ్య గాయత్రీ
బ్రహ్మములఁబోడిటికిని సమానమే యగుటవలన గాయత్రీశబ్దము బ్రహ్మవరమే
యని యభిప్రాయము. ఇట్లు సంఖ్యాసామ్యముచే సర్వసామ్యమును గ్రహిం

ఛన్దోభిధాయా శబ్దోఽన్తాస్తరే సంఖ్యాసామూన్యాత్ప్రయుజ్యమానో దృశ్యతే ।
తద్యథా — తే వా ఏతే షష్ఠ్యాస్త్యే షష్ఠ్యాస్త్యే దశసన్తతృతమ్” ఇత్థువేకా
మ్యాహ “సైహవిరాడన్నాదీ” (చా. 4-8-8) ఇతి । అస్మిన్పక్షే బ్రహ్మైవాభిహిత
మితి న ఛన్దోభిధానమ్ । సర్వభావ్యస్తి పూర్వస్మిన్వాక్యే ప్రకృతం బ్రహ్మ ॥ ౨౧ ॥

భూతాదిపాదవ్యవదేశోపపత్తేశ్చైవమ్

ఇతశ్చైవమభ్యుపగన్తవ్యమస్తి! పూర్వస్మిన్వాక్యే ప్రకృతం బ్రహ్మేతి!

చుట వేదమునందుఁ దెలియవచ్చుట యొకవింతగాదని “విధాఽన్యతాఽ...
దృశ్యతే” యని చెప్పఁబడుచున్నది అనఁగా ఛందస్సును బోధించు శబ్దములు
సంఖ్యాసామ్యముచేసఁగ్రాంతరములందు వాడఁబడుట శ్రుతియందు సర్వవిధములఁ
జూడఁబడుచు నేయున్నదని భావము అందులకు దృష్టాంతము “తద్యథా... ఇన్నాదీ
ఇతి” యని ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది తే = ఆ, ఏతే = ఈ, అన్యే = ఒకభాగ
మగు, పంచ = ఐదును, అన్యే = వేతొకభాగమగు, పంచ = ఐదును గలిసి,
దశ = పది, సంతః = అగుటంజేసి, తత్ = ఆపదియను సమూహము, కృతం
వై = కృతమును సంజ్ఞచేఁ బరగుచున్నదని ఛాందోగ్యమునందలి సంవర్ణవిద్యయం
దుపక్రమించుటఁజేసి, సా = ఆ కృతమునునది ఏమా = ఈ, విరాట్ = విరాట్పాద
దన్నని యనిపించుకొనుచున్నది. అనఁగా జూదమునందుఁ గృతమును పంచెమునకుఁ
బదియనియర్థము 1 పదియత్పరములతోఁ గూడినఛందమునకు విరాట్పాద మేరు.
కృతమునకును విరాట్పాదమునకును బదియనుసంఖ్య సమానమగుటంజేసి కృతమే విరాట్పాద
భావము. ఇట్లర్థముఁజెప్పినచో గాయత్రీవాక్యమున బ్రహ్మమే చెప్పఁబడుచున్నది
గాని ఛందస్సుచెప్పఁబడలేదనునర్థముగల్గుచున్నది. ఇట్లర్థసమన్వయమును జేయుట
యు కమాయన నెట్లయ్యును బూర్వవాక్యమునందు సర్వవిధముల బ్రహ్మమున్న
దనియే గ్రహింపఁబడుచున్నదని సమాధానము “సర్వభాషి... బ్రహ్మ” యని
యుపసంహారము చేయఁబడుచున్నది. సర్వభాషి = స్వాభిప్రాయముచేతను బరాభి
ప్రాయముచేతనుగూడ నెట్లాలోచించినను బూర్వవాక్యమున బ్రహ్మము బోధింపఁ
బడియే యున్నదని తాత్పర్యము. ॥ ౨౧ ॥

పూర్వవాక్యముగు గాయత్రీవాక్యమునందు బ్రహ్మమే నిర్దేశింపఁబడు
చున్నదనుటకు హేత్వంతరముగా నీనూత్రమును నూత్రకారులు రచియించి
యన్నాదు నూత్రిమేమన—

భూతాదిపాదవ్యవదేశోపపత్తేశ్చైవమ్

యని. నూత్రమునందలి “ఏవమ్య”ను పదమునకు వాఖ్యానము “ఇతశ్చ
బ్రహ్మేతి” యని చేయఁబడుచున్నది. ఏవం = ఈప్రకారము, అనఁగా బూర్వ

యతో భూతాదీన్నాదాన్వ్యపదిశతి" భూతపృథివీశరీరహృదయాని హి నిః
 శ్చాహ — “సైవా చతుష్పదా వడ్విధా గాయత్రీ” ఇతి । నహి బ్రహ్మనాశః
 యజ్ఞే కేవలస్య ఛందసో మాతాదయః పాదా ఉపపద్యతే । అపిచ బ్రహ్మనాశః
 యజ్ఞే నేయమృగృంబధ్యేత — “తావానస్య” ఇతి । అనయా హి ఋచా స్వర
 సేన బ్రహ్మవాభిధీయతే । “పాదోన్వ్య సర్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి”
 (భా. 3-12-5) ఇతి సర్వాత్మత్వోపపత్తేః । పురుషసూక్తేషీయమృగృహ్య

వాక్యమునఁ బ్రకృతము బ్రహ్మమని, ఇతశ్చ = ఈ యెప్పటిదిన హేతువుచే.
 అభ్యుపగన్తవ్యమే = అంగీకరింపఁదగినది. “ఏవమృ” ను వదము “పూర్వస్మిన్...
 బ్రహ్మేతి” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. “ఇతశ్చ” యను వదముచే
 యెప్పటిదిన సూత్రమునందలి హేతువదము “యతః...వ్యపదిశతి” యను భాష్య
 ముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నేకారణముచే భూతాదులు గాయత్రిక బాద
 ముగనుపదేశింపఁబడుచున్న పూర్వా హేతువుచే బ్రహ్మ నిర్దేశింపఁబడుచున్నదని
 యభిప్రాయము. హేతువుచే సూచింపఁబడిన యర్థము ప్రకరణనందర్శనముతో
 “భూత...గాయత్రీ ఇతి” యని నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనఁగా భూతములు
 పృథివి శరీరము హృదయము నను నాలుగింటిని నిర్వచించి “సా ఏవా = ఆ యీ
 గాయత్రీ = గాయత్రీ, చతుష్పదా = నాలుగు పాదములు గలిగినదనియు
 వడ్విధా = అటు విధములనియు యెప్పటిదిన గాయత్రిక భూతములు పృథివి
 శరీరము, హృదయమునను నాలుగు పాదములున్నట్లు దెలియవచ్చుచున్నదని తాత్ప
 ర్యము ఇచట భూతాదిపాదములఁ బేర్కొనుటచే బ్రహ్మమే యభిప్రేతమగునట్లు
 గ్రహింపవలయుగాని కేవలఛందస్సునే గ్రహించుట సమంజసముగాదని వ్యతిరేక
 ముఖమున “నహి ... ఉపపద్యతే” యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఇంతియ కాదు
 బ్రహ్మమును గ్రహింపకపోయినచో “తావానస్య మహిమా” యను ఋక్కుగూడ
 బ్రకరణనందర్శనము లేనిదేయగునని “అపిచ ... ఇతి” యని హేతువంతరము నిర్వ
 చింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు వ్యతిరేకముఖమున నీఋక్కుయొక్క యతితయమున
 బ్రదర్శించి యాఋక్కు స్వార్థముచే బ్రహ్మమునే బోధించుచున్నదని “అనయా
 ... ఇతి” యని చెప్పి బ్రహ్మమునే బోధించుచున్నదనుటకు హేతువు “సర్వాత్మ
 త్వోపపత్తే” యని నిర్వచించుచున్నారు. ఈ ఋక్కుచే బురుహునకు సర్వాత్మ
 త్వము వినవచ్చుచున్నది. సర్వాత్మత్వము సర్వకారణమగు బ్రహ్మమునకేగఁ
 వేతకదానికి సిద్ధింపదు. కావుననిందలి పురుషశబ్దము సర్వకారణమగు బ్రహ్మ
 పరమేయని నిరూపించి శ్రుత్యంతరమందుఁ గూడ నీఋక్కు బ్రహ్మపరముగా
 వర్ణింపఁబడియున్నట్లు పురుషసూక్తేషీ ... సమామ్నాయతే” యని నిర్వచింప
 బడుచున్నది. శ్రుత్యంతరమనఁ బురుషసూక్తము, బ్రహ్మమునకు సర్వాత్మత్వమున

రశయైన సమామూయతే । స్మృతిశ్చ బ్రహ్మణ ఏనయావతాం దర్శయతి
 విష్టభ్యాసమీదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్ ” (భగ. 10-42) ఇతి ।
 యదైవ తద్రహ్మ ” (ఛా 3-12-7) ఇతి చ నిర్దేశ ఏవం సతి ముఖ్యార్థ ఉప
 ద్యతే । “వచ్చ బ్రహ్మపురుషాః ” (ఛా. 3-13-6) ఇతి చ హృదయసుషుప్తి
 బ్రహ్మపురుష సుతిద్రహ్మ సంబంధతాయాం వివక్షితాయాం సంభవతి । తస్మాదస్మి
 గ్రాహ్యస్మిన్వాక్యే బ్రహ్మ ప్రకృతిమ్ । తదేవ బ్రహ్మ జ్యోతిర్వాక్యే ద్యుసంబంధా
 త్పర్యభిజ్ఞాయమానం పరామృత్యత ఇతి స్థితమ్ ॥ ౨౬ ॥

ఉపదేశభేదాన్నేతిచేత్ నోభయస్త్విన్నప్యవిరోధాత్

యదప్యేతదుక్తం పూర్వత్ర—“త్రిపాదస్యామృతం దివి” ఇతి సప్తమ్యా

గ్రాధించుటయందు శుశ్రీయేగాను, స్మృతిగూడఁ దెలియఁబడుచున్నదని “స్మృతిశ్చ
 ఇతి” యని చెప్పఁబడుచున్నది.

అహం = నేను, ఇదం = ఈ పరిదృశ్యమానమగు, కృత్స్నం = పుష్కల
 చుగు, జగత్ = ప్రపంచమును, ఏకాంశేన = ఒకకళచే, విష్టభ్య = విశేషముగా
 నరిగట్టి, స్థితః = ఉన్నవాడను

ఇట్లు గ్రాయత్రికి సర్వాత్మత్వము వినఁబడుటచే గాయత్రియే బ్రహ్మమని
 యాప్రకరణమునఁ దెలియవచ్చు ‘యదైవ తద్రహ్మ’ యను శ్రుతి గూడ ముఖ్య
 ముగా బ్రహ్మవరమీయని “యదైవ ఉపపద్యతే” యని ప్రదర్శించి హృదయ
 ముతో సంబంధించిన రంధ్రములయందు పాననారోమై వివక్షింపఁబడిన బ్రహ్మ
 పురుష సుతిగూడ స్వప్రకరణము బ్రహ్మప్రకరణమేయని చెప్పఁబడుచుండు బ్రహ్మజ
 నమును గనుచున్నదని “పంచబ్రహ్మపురుషాః .. సంభవతి” యను హేత్వంత
 రము నిర్వచింపఁబడుచున్నది.

ఇట్లు సయక్తికముగఁ బూర్వప్రకరణము బ్రహ్మప్రకరణమేయని
 నిరూపించి ఫలితమును “తస్మాదస్మి ... బ్రహ్మప్రకృతమ్మ”ని యుపసంహరము
 చేయుచున్నారు.

ఇట్లు పూర్వవాక్యమునందు బ్రహ్మము నిర్దేశింపఁబడినదని చెప్పి యా
 బ్రహ్మమే ప్రకృతమున జ్యోతిర్వాక్యమునందు ద్యుసంబంధముచేఁ దెలియవచ్చు
 చున్నదని “తదేవ బ్రహ్మ .. ఇతి స్థితమ్మ”ని స్వాభిమతము నిరూపించు
 చున్నారు. ॥ ౨౬ ॥

ఉపదేశభేదాన్నేతిచేత్ నోభయస్త్విన్నప్యవిరోధాత్

పూర్వపక్షమునందు గాయత్రిప్రకరణమున “త్రిపాదస్యామృతం దివి”

ద్యౌరాధారత్వేనోపదిష్టే, ఇతి, పునః ‘అథ యదతః పరో దివః’ ఇతి వచ్చున మర్యాదాత్వేన, తస్మాదుపదేశభేదా న్న తస్యేహ ప్రత్యభిజ్ఞానమస్తీతి । త హ రన్యమ్ । అత్రోచ్యతే — నాయం దోషః, ఉభయస్మిన్నప్యవిరోధాః ఉభయస్మిన్నపి సప్తమ్యస్తే వచ్చుమ్యస్తే చోపదేశే న ప్రత్యభిజ్ఞానం విరుధ్య యథాలోకే వృత్తాగ్రసంబద్ధోఽపి శ్యేన ఉభయభోపదిశ్యమానో దృశ్యతే, వృ గ్రే శ్యేనో వృత్తాగ్రాత్పరతః శ్యేన ఇతి చ । ఏవం దివ్యేన సస్త్రిష్మా పరమిత్వ్యపదిశ్యతే । అసర ఆహ — యథా లోకే వృత్తాగ్రేణాసంబద్ధోఽపి ఉభయభోపదిశ్యమానో దృశ్యతే వృత్తాగ్రే శ్యేనో, వృత్తాగ్రాత్పరతః శ్యేన

యనుచో ‘దివి’ యను సప్తమిచే ద్యులోకమాధారముగా నుపదేశింపబడియు దనియు, జ్యోతిర్వాక్యమునందు “పరోదివ” యని ద్యులోకము మర్యాదగా ను శింపఁబడియున్నదనియు నట్టియుపదేశభేదముచే బూర్వోత్తరము లొక్కటి యను ప్రత్యభిజ్ఞానమొంతమాత్రము గలుగదనియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యా మును బరిహరించుటకుఁగా నీసూత్రము వర్తించుచున్నట్లు “యదపి ... పరివ వ్యమ్య”ను భాష్యము సూత్రమునకుఁ బ్రతీకముగానలరారుచున్నది పూర్వ బీజము “ఉపదేశభేదాత్ న, ఇతిచేత్”ని సూత్రముచేసనుపదింపఁబడి యందు నమాధానము చెప్పఁబడుచున్నదని “నాయం దోష” యని సూత్రస్థన పదమునకర్థము చెప్పఁబడుచున్నది. దోషాభావమునకు హేతువు “ఉభయస్మి వ్యవిరోధాత్”ను సూత్రవాక్యముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. హేతువాక్య “ఉభయస్మిన్నపి ... విరుధ్యతే” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్న అనఁగానుపదేశము సప్తమ్యస్తము పంచమ్యంతమని రెండువిధములఁబరఁగుచున్న బ్రత్యభిజ్ఞానమునకు విరోధమొంతమాత్రము లేదు. ప్రత్యభిజ్ఞానమునందు విరోధ లేదనుటకు దృష్టాంతము “యథాలోకే ... ఇతిచ” యను భాష్యముచేఁ బ్రద పఁబడుచున్నది. అనఁగా లోకమునందు వృత్తాగ్రసంబద్ధమగు డేగను “వృత్తా శ్యేన” యనియు “వృత్తాగ్రాత్పరతః శ్యేన” యనియు నుపదేశించువాడుక దని యర్థము. దాష్టాన్తికము “ఏవం ... ఉపదిశ్యతే” యని ప్రదర్శింపఁ చున్నది. అనఁగా ద్యులోకమందుండు బ్రహ్మమే ద్యులోకముకంటెఁ బరఁ దున్నదని చెప్పఁబడుచున్నదని యభిప్రాయము. తాకికప్రయోగమునఁ దెలి వచ్చెడి ప్రయోగాంతరముచేఁగూడఁ బ్రకృతము సిద్ధించుచున్నదని యట్టిప్రయో మును “అపర ఆహ ... ఇతిచ” యను భాష్యముచేఁ బ్రదర్శించుచున్నా అనఁగా వృత్తాగ్రముతో సంబద్ధముగానట్టి డేగనుగూడఁ బై రెండువిధము జెప్పుట కలదని చెప్పి దాష్టాన్తికము “ఏవంచ ... ఉపదిశ్యతే” యని నిర్వచిం చున్నారు. ఫలితము “తస్మాత్ ... ప్రత్యభిజ్ఞానమ్య”ని యుపసంహార

చ, ఏనం చ దివః పరమపిన్ద్రహ్మ దివీత్యుపదిశ్యతే | తస్మాద్భూతాన్విద్యవ్యవృత్తి
బ్రహ్మణ ఇహ వ్రత్యభిజ్ఞానమ్ | అతః పరమేవ బ్రహ్మ జ్యోతిశ్చబ్రహ్మిణి సిద్ధమ్ || ౨౭ ||

ప్రాకర్షనాధికరణమ్

ప్రాణస్తథానుగమాత్

అస్తి శాఖీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషద్విప్రచిత్తనాఖ్యాయికాం “ప్రాకర్షణ”

చేయబడుచున్నది. సిద్ధాంతము “అతః పరమేవ ... సిద్ధమ్” ని నిరూపించు
బడుచున్నది. || ౨౬ ||

ఇది జ్యోతిరధికరణము

ప్రాణస్తథానుగమాత్

ఈ సూత్రమునందు బ్రహ్మశబ్దమునకనువృత్తి చేయవలయును. దానం
జేసి ‘ప్రాణోబ్రహ్మ, తథానుగమాత్’ని సూత్రరూపము గల్గుచున్నది. అనగా
బూర్వాపరసందర్భమును విచారించుటవలన ‘ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మపరమేయను
సర్థములభించుచున్నది. ఇదివఱకు “అత ఏవ ప్రాణ” యను సూత్రముచే జ్యోతి
యావాక్యముదాహరింపబడి ప్రాణశబ్దము బ్రహ్మపరమని నిర్వచింపబడుటచే
దిగుగఁ బ్రాణశబ్దమునుగూర్చి సంశయము గలుగుటయు సద్దానిగూర్చి విచార
ణయు గలుగఁగూడదు. అట్టివిషయమున మఱల “ప్రాణస్తథానుగమాత్”ని
వేటొకయధికరణమును జేకొనుటకుగల కారణమేమన “అత ఏవ ప్రాణ”
యనుచో “అత ఏవ” యను పదములచే సద్దానికీ బూర్వసూత్రమును “అకాశ ప
లింగాత్”ను సూత్రమునందలి ‘తల్లింగాత్’ను హేతువు గ్రహింపబడుచున్నది.
ఇచటనో “తథానుగమాత్”ని హేతుంతరము గ్రహింపబడుచున్నది. ఇంటియ
కాదు. ఉత్తరసూత్రములచే “నవక్తురాత్మోపదేశాత్” “జీవముఖ్యప్రాణ
లింగాన్న” యని రెండుపూర్వపక్షములచే వక్తయొక్క యాత్మోపదేశము, జీవ
లింగము, ముఖ్యప్రాణలింగమును మూడుపూర్వపక్ష హేతువులు దెలియవచ్చుటచే
నేపకరణమున బ్రాణశబ్దము వినవచ్చుచు నట వక్తయొక్క యాత్మయే ప్రాణ
ముగ నుపదేశింపబడుటయేగాక జీవబోధకవాక్యములు ముఖ్యప్రాణబోధకవాక్య
ములు నేపకరణమున దెలియవచ్చునో యట్టి పకరణమునందలి ప్రాణశబ్దమెచట
జిజ్ఞాస్యముకాని వేటొక ప్రాణశబ్దమెంతిమాత్రమును జిజ్ఞాస్యముగాదని సువిచితము
గాఁగ భావ్యకారులచే “అస్తి...అమృత” ఇత్యాది యని విషయవాక్యము పద
ర్శింపబడుచున్నది. అనగా శాఖీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషత్తునందు నిద్రాప్రకర్షనా
ఖ్యాయికయందలి వాక్యములివియని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ వాక్యములన్నవో

వ్యవహితసంబంధమును గల్గియుండుచేనవ్యాపి యర్థము సువ్యక్తముగాఁగ నాచ్యక్షణ మిచట నుదాహరింపఁబడుచున్నది.

“ప్రతర్దనో హ వై దై ప్రాదాసిరింద్రిన్య ప్రియం ధామోపజగామ యుదేన చ పౌరుషేణ చ, తం హేంద్రీ ఉవాచ- ప్రతర్దన వరం తే దదానీతి- స హోవాచ ప్రతర్దన స్వమేవ వృణీమ్య యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యన ఇతి ... స హోవాచ మామేవ విజానీహ్యేత దేవాహం మనుష్యాయ హితతమం మన్యే యన్మాం విజానీయాం తిశీర్షాణం త్వప్సృమహానమరుస్మభా సృతీన్సాంవృకేభ్యః ప్రియశ్చమ్ | ఇహిన్వః పంథా అతీక్రమ్య దివి ప్రహాదీ నత్యణమహమంతరిక్షే పౌలోమానన్పుథివ్యాం కాలకాశ్యాం సస్య మే తత్రీ న లోమచ = స మీయతే స యో మాం విజానీయాన్నాస్య కేన చ కర్మణా లోకో మీయతే స మాతృవధేన స పితృవధేన స స్తేయేన స భ్రూణహత్యయా నాన్యపాపం చక్రమోముఖాన్నిలం వే తీతి || 1 || ౧. ||

స హోవాచ ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయరమృతమిత్యు పాస్యాయుః ప్రాణః ప్రాణో వా ఆయుః ప్రాణ ఉవాచామృతం యావద్వ్యస్మిన్ శరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయుః ప్రాణేన హ్యేవాముష్మిన్లోకేఽమృతత్వయా ప్కీర్తితి ... అథ ఖలు ప్రాణ ఏన ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యహ్యేత్థావయతి, తస్మా దేతమేన్యోముపానీత యో వై ప్రాణ హ సాప్రజ్ఞా యా వై ప్రజ్ఞా స ప్రాణః సహ హ్యేతావస్మిన్ శరీరే వసతః సహూత్కామతి, తస్యైవైవ దృష్టిరేతద్వి జ్ఞానం యత్రైతత్పుగుమః సుప్తః స్వప్నం స కంచన పశ్యత్యథాస్మిన్ప్రాణ ఏవై కథా భవతి తదైవం చాక్సరైర్వామతిః సహప్యేతి చక్షుః సర్వై రూపై సహ ప్యేతి శ్రోత్రం సర్వైశ్శబ్దైః సహప్యేతి మనస్సర్వైర్ధ్యై సహప్యేతి స యదా ప్రతిబుద్ధ్యతే యథాగ్నేర్బలతో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్నేవమేవైతస్మాదాత్మనః ప్రాణః యథాయతనం వివత్తివస్తే ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః ... యథా ప్రజ్ఞాయాం సర్వాణి భూతాన్యేకీభవంతి తద్వాన్యభ్యాస్త్యమః || వాకేవాస్మా ఏకమంగముదాథం తస్యై నామ పరస్తాత్ప్రతివిహితా ... భూతమాత్రా ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యప్కీర్తితి ... స వాచం విజ్ఞానీత వక్తారం విద్యాత్ స గంధం విజ్ఞానీత స్పృతారం విద్యాత్ ... తా వా వతా దశైవ భూతమాత్రాః అధిప్రజ్ఞం దశ ప్రజ్ఞామాత్రా అధిభూతం యద్ది భూతమాత్రా సస్యర్షప్రజ్ఞామాత్రాః స్వః యద్వాప్రజ్ఞామాత్రా సస్యః సభూతమాత్రాః స్వః || ౧ || సహ్యన్యతరతో రూపం కించన సిద్ధ్యేన్న ఏతన్నానా తద్భూతా ర్థస్యై రేషు నేమిర్యేతా సాభావరా అర్థతా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రస్వరూపైః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణే త్వితా ఏవ ప్రాణా ఏవ ప్రజ్ఞాత్మా

హ వై దైవోదాసిరిస్త్యస్య ప్రియం ధామోపజగమ యుదేవ చ పారుషేణచ”
 ఇత్యురభ్యాన్నూతా । తస్యాం శ్రూయతే— “స హోవాచ ప్రాణోఽస్మి
 ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృతమిత్యుపాస్య” ఇతి తథోత్తరత్రాపి “అథ
 ఖలు ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యతావయతి” (కా. బ్రా. 3-1.2.3)
 ఇతి తథా “స వాచం విజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాత్”, ఇత్యాది । అన్తే చ
 “స ఏవ ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మా నన్దోఽజరోఽమృతః” (కా. 3-6) ఇత్యాది తీతః

నందోఽజరోఽమృతో స సాధునా కర్మణా భూయాన్మో ఏవాసాధునా కర్మణో
 కసియానేష పేష్టవనం సాధుకర్మ కారయతి తర్థ యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీ
 వతే, ఏవ ఉ ఏవాసాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యోఽధోనిసిషతే,
 ఏష లోకపాల ఏష లోకాధిపతి కేష సర్వేశ్వరః సమ ఆత్మేతి విద్యా భీమ
 ఆత్మేతి విద్యాత్ ”

ప్రకృతమునఁ బ్రకరణసందర్భమేమన దిప్రొదాస్తుని కుమారుడగు
 ప్రతర్దనుడనురాజు యుద్ధమునందు రక్కసుల జయించుటచేత, నశ్వమేధాది
 మహాక్రతులనొనరించుటచేత నింద్రుని సన్నిధికిఁ జేరెను. అంత నింద్రుడతని
 యోగ్యతను మెచ్చి “ప్రతర్దనా! నీవుక వరమును వేడుకొనుము”ని యాన
 తిచ్చెను. అంత ప్రతర్దనుడు ‘మనుష్యునికి నెయ్యది హితతమమో యట్టివరమును
 మీరే యనుగ్రహింపుడ’ని ప్రార్థింప నాయుండ్రుడు ప్రతర్దనునికొకకు
 జ్ఞానము నుపదేశించినప్రకరణము కావీతికిబ్రాహ్మణమునందు మూడవ
 యధ్యాయముగ నొప్పుచున్నది. అందు సంశయాస్పదములగు ప్రధానవాక్యములు
 “తస్యాం శ్రూయతే” యని భాష్యకారులచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నవి.
 దైప్రొదాసిః = దివోదాసుని కుమారుడు, ధామ = నివాసస్థానము, పారు
 షేణ = క్రతువుపానరూపమగు పురుషకారముచే, నః = ఆ యింద్రుడు,
 ఉవాచ హ = పలికెను. ప్రాణః = ప్రాణముగు. ప్రజ్ఞాత్మా = పుష్కలజ్ఞాన
 స్వరూపము, అస్మి = అగుచున్నాను. తం = ఆ ప్రాణయావుడగు, మాం =
 నన్ను, ఆయుః = ఆయువు, అమృతం = అమృతమునని ‘ఉపాన్వః’ఉపాసించుము.
 అథ = ఇక, ఖలు విశ్వయముగా, ప్రజ్ఞాత్మా = పుష్కలజ్ఞానస్వరూపముగు,
 ప్రాణః ఏవ = ప్రాణమే, ఇదం = ఈ పరిదృశ్యమానమగు, శరీరం = దేహమును,
 పరిగృహ్య = పుష్కలముగ గ్రహించి, ఉతావయతి = లేవ నెత్తుచున్నది.

వాచం = వాక్కును, స విజ్ఞాసీత = తెలిసికొనినదిచ్చుయింపకుము.
 వక్తారం = వక్తను, విద్యాత్ = తెలిసికొనుము. నః = ఆ, ఏషః = ఈ, ప్రాణ
 ఏవ = ప్రాణమే, ప్రజ్ఞాత్మా = పుష్కలముగు జ్ఞానస్వరూపము, ఆనందః = ఆనం
 దము, అజరః = మునలితములేనిది. అమృతః = చావులేనిది.

సంశయః— కిమిహ ప్రాణశబ్దేన వాయుమాత్రమభిధీయత ఉత దేవతాత్మేతి జీప్సాఽథవా చరం బ్రహ్మేతి । నను అత ఏవ ప్రాణః ఇత్యత్ర వర్జితం ప్రాణ శబ్దస్య బ్రహ్మచరత్వమ్ । ఇహాపి చ బ్రహ్మలింగము స్తి— “అనన్దోఽజరోఽమృతః” ఇత్యౌది । కథమిహ పునః సంశయః సంభవతి । అనేకలింగభేదానాదితి బ్రూమః । “న కేవలమిహ బ్రహ్మలింగ మేవౌపలభ్యతే । న ని హీతరలిక్ష్ణాన్యపి । “మామేవ విజానీహి” (కౌ॥ 3-1) ఇతిన్ద్యస్య వచనం దేవతాత్మలింగమ్ । “ఇదం శరీరం పరిగృహ్యతావయతి” తి ప్రాణలింగమ్ । “న వాచం విజిజ్ఞానీత, న కారం విద్యాత్” ఇత్యౌది జీవలింగమ్ । అత ఉపపన్నః సంశయః । త్రిలి క్షసిద్ధేర్నాయుః ప్రాణ ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే— ప్రాణశబ్దం బ్రహ్మ విజ్ఞేయమ్ । కుతః । తథానుగమాత్ ।

ఇట్లు విషయవాక్యములబ్రదర్శించి యందలి సంశయము “త్రుతసంశయః...బ్రహ్మేతి” యని పరిదర్శింపబడుచున్నది. అనఁగా నిచట బ్రాణశబ్దముచే వాయుమాత్రమే చెప్పబడుచున్నదా లేక దేవతాస్వరూపమూ లేక జీవుడా లేక పరబ్రహ్మమూ యని సంశయముచు బ్రదర్శింపఁగా మధ్యస్థుఁడు “అత ఏవ ప్రాణయను నూత్రముచేఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మచరమని నిరూపింపఁబడెనుగదా ? ఇచటనుగూడ “అనందః అజరః అమరః” యని బ్రహ్మలింగము వినఁబడుచున్నదే, దానంతే యిచటనుగూడఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మచరమే యని గ్రహింపవగును. అట్టి విషయమున సంశయమునకవకాశమేటుకలదని “నను...సంభవతి” యని ప్రశ్నింపనందులకు సమాధానము సంగ్రహముగ “అనేకలింగదర్శనాదితి బ్రూమః” యని చెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నానార్థబోధకములగు లింగములు దెలియఁబడుటంజేసి సంశయమునకుఁ గారణముగలదని తాత్పర్యము. హేతుసంగ్రహవాక్యము “న కేవలం...అత ఉపపన్నః సంశయః” యను భాష్యముచే వినరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా నిచటఁ కేవలము బ్రహ్మలింగముమాత్రమే తెలియఁబడదు. ఇతర లింగములుగూడఁగలవు. అందు ‘మామేవ విజానీహి = నన్నే తెలిసికొనును’ను నింద్రవచనము దేవతాస్వరూపబోధకమగులింగము. ఆ తీరుననే “ఇదం శరీరం పరిగృహ్యతావయతి” యనునది ప్రాణలింగము. “న వాచం...విద్యాత్” మున్నగునది జీవలింగము. ఇట్లు పలువిధములగు లింగములు తెలియవచ్చుచున్నవి. కావున సంశయమునకుఁ గారణము గలదని చెప్పి పూర్వపక్షి యిట్టిసంశయములందుఁ బ్రసిద్ధిలబ్ధముచేఁ బ్రాణమునువాయువుగా గ్రహించుట నిరస్థించినందులకు సమాధానముగా “ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే” యని నూత్రార్థము వివరింపఁబడుచున్నది. నూత్రమనందు బ్రహ్మేశ్వరుని కనుపత్తిజేసి నూత్రీకారుల ప్రతిజ్ఞ “ప్రాణశబ్దం బ్రహ్మవిజ్ఞేయమ్”ని నిరూపింపఁబడుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మచరమేయని యర్థము. అంతమధ్యస్థుఁడు అదియెట్లని

తథాహి — పౌర్వాపర్యేణ పర్యాలోచ్యమానే షాక్త్యే పదార్థానాం సమన్వయో
బ్రహ్మ ప్రతిపాదనపర ఉపలభ్యతే! ఉపక్రమే తావత్ “వరం వృణీష్వ”
ఇతి నీగోక్తః ప్రతర్దనః పరమం పురుషార్థం వరముపచితేన — “త్యమేవ మే
వృణీష్వ యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యసే” ఇతి : శక్త్యై హితతమత్వే
నోపదిశ్యమానః ప్రాణః కథం పరమాత్మా న స్యాత్ । న హ్యన్యత్ర పరమాత్మ
జ్ఞానాద్దితతమప్రాప్తిరస్తి । “తమేవ విదిత్యాదిప్రతిభ్యః మేః, సాన్యః పంథా
విద్యతే = యనాయ” (శ్లోతా॥ 3-8) ఇత్యాదిప్రతిభ్యః । తథా “వ యో మాం
వేద స హ వై తస్య కేనచన కర్మణ లోకో విాయతే సస్తేయేనసః భూణహత్వయా”

‘కుత’ యని ప్రశ్నింప “తథానుగమాత్”ని సూత్రసమగు హేతువు ప్రబంధించబడు
చున్నది. హేతువాక్యార్థము “తథాహి... ఉపలభ్యతే” యను భాష్యముచే వివరిం
పబడుచున్నది. అనగా బూర్వాపరసందర్భముచే వాక్యమును యోగింప నందలి
పదములయొక్క యర్థసమన్వయము బ్రహ్మమునందే వర్తనసాధము నొందుచున్న
దని తాత్పర్యము. అట్టి పూర్వాపరసందర్భము తేర్చగ్రంథముచే వివరింపబ
డుచున్నది. అందువక్రమవాక్యములయొక్క యర్థవిరుదాహము “ఉపక్రమే
తావత్ ... సంధనతి” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అనగా
నువక్రమమునందు “వరం వృణీష్వ = వరమును గోరుకొను”మని పలుకబడిన
ప్రతర్దనుడు “త్యమేవ = నీవే, మనుష్యాయ = మనుష్యునికొకట, యం =
దేనిని, హితతమం = అత్యంతము హితముగా, మన్యసే = తలచుచున్నావు,
తం = దానిని, మే = నాకొకట, వృణీష్వ = అనుగ్రహింపు”మని పరమపురుషార్థ
రూపమగు వరమును, ఉపచితేన = కోరెను. అట్లు హితతమమునపేక్షించిన
ప్రతర్దనునికొకట హితతమమని యుపదేశింపబడిన ప్రాణము పరమాత్మయెందు
లకుఁగాదు ? ఏలయన— “తమేవ = ఆపరమాత్మనే, విదిత్యా = తెలిసికొని,
మృత్యుం = మరణమును, అత్యేతి = అతిక్రమించుచున్నాడు, అయనాయ =
మోక్షముకొకట, అన్యః = తీనికంటె వేరగు, పంథాః = మార్గము, న విద్యతే
లేద” ను ప్రతిబింబముగాఁగల శ్రుతులచే బరమాత్మజ్ఞానముకంటె అన్యత్ర =
ఇతరమగుదానివలన హితతమము లభించుట లేదని తెలియఁచుచున్నది.
అనగా బరమాత్మజ్ఞానమువలననే హితతమప్రాప్తియని శ్రుతులవలనఁ దెలియ
వచ్చుటంజేసి హితతమముగా నుపదేశింపబడిన ప్రాణము పరమాత్మయని యభి
ప్రాయము. ఇంతయ కాదు. ఈ ప్రకరణమునందు ‘మాం = నన్ను, సఃయః =
ఎవడు వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, తస్య = వానికి, కేనచన = ఎట్టివిధమున,
కర్మణః = కర్మముచే, లోకః = పరమార్థము, సమాయతే = చెడదు, సస్తేయేన =
దొంగతనముచే, న = చెడదు, భూణహత్వయా = ! బ్రహ్మహత్యాది మహాపాప

(కౌ॥ 3-1) ఇత్యాది చ బ్రహ్మ వర్గిహే ముఖతే । బ్రహ్మవిజ్ఞానేన హి నర్య
కర్మతుయః సనిధ్యః క్షేయమేవాస్య కర్మాణి తస్మిన్ప్రప్తే కరూపరే (ము॥ 2-2-8)
ఇత్యాదిద్యాను ప్రతిమమ్ । క్షణజత్వత్వం చ బ్రహ్మవత్ - ఏవాపవద్యతే - । నవ్య
చేదనస్య వాయూః ప్రజ్ఞాత్వత్వం సంభవతి । తథోపసంహరేసి ఆనందోఽద్యోఽ
మృతః । ఇత్యానందత్వాదీని చ బ్రహ్మణోన్మత్త మన్యునీంభవతి । “స నవాధునా
కర్మణా భూయద్భవతి నో ఏవానాధునా కర్మణా కనియూనేషు హ్యేవ సాధుకర్మ
కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యః ఉన్నీనిమతే । ఏష ఉ ఏవానాధుకర్మ
కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యోఽఘోనినిమతే” ఇతి । “ఏష లోకాధిపతి రేష లోకేశః”
(కౌ॥ 3-1) ఇతి చ । నర్య - మేతత్పరస్మిన్ప్రజ్ఞాత్వాత్ప్రీయమానేన సంగంతం
తస్యతే న ముఖ్యే ప్రాణే । తస్మాత్సాణో బ్రహ్మ ॥ ౨౨ ॥

ముచేఁగూడ, న = చెడదను ఫలశ్రుతి యచటఁ బ్రాణమును బ్రహ్మముగా గ్రహించుటయందే సమంజసమగును. ఏలయన—తస్మిన్ = ఆ, బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమందు, పరావరే = కార్యకారణములు, దృష్టే=చూడఁబడుచో, అన్యః = అవిద్యాంసునియొక్క, కర్మాణి = కర్మములు, క్షీయంతే = నశించుచున్నవను నర్వకర్మక్షయము బ్రహ్మజ్ఞానఫలముగా వినఁబడుచున్నది. కావునఁ బ్రాణము బ్రహ్మమేయేది యర్థిచాయము. ఇంతియకాదు. “వక్షాత్మా” యను పుష్కలజ్ఞానస్వరూపము బ్రహ్మవక్షముననే యుపాద్భుతమగుచున్నది. ఏలయన నచేతనమగు వాయువునకుఁ బ్రజ్ఞాత్మత్వము యుక్తమెంతమాత్రము గాదు.

ఇట్లు ప్రథమ వాక్యములఁ బ్రదర్శించి యుపసంగోఽవశ్యములయందు వివ
 వచ్చెడి యానందము, అజరము, అమృతము నను స్వరూపబోధకపదములు నట్టి
 యాశయమునే వ్యక్తీకరించు 'సః=అయాత్మ్యే, సాధునా=మంచి, కర్మణా=
 కర్మచేత, భూయాన్=వైభవాఁడును, న భవతి=కాఁడు, అసాధునా=అవి
 హితముగు, కర్మణా=కర్మచే. కనియాన్=తక్కువవాఁడును, నైవ భవతి=
 కానేరడు. ఏషః హి ఏవ=ఈ యాత్మయే, యం=ఎవనిని ఏభ్యః=ఈ,
 లోకేభ్యః=లోకములనుండి, ఉద్ధిసిషత్=ఉద్ధరింపఁబఁచునో, తం=వానిని,
 సాధు=తెన్నయైన, యన మంచి, కర్మ=కర్మమును, కారయతి=చేయించును
 ఏషః ఉ ఏవ=ఈ యాత్మయే, యం=ఎవనిని, ఏభ్యః=ఈ లోకేభ్యః=
 లోకములనుండి, అధః=క్రిందికి, నిషత్=తొలీయఁబఁచునన్నో, తం=
 వానిని, అసాధు=దుష్టునుగు, కర్మ=కర్మము, కారయతి=చేయించుచున్నది
 యని వాక్యమును బ్రదర్శించుచున్నాడు. ఇట్లు ప్రదర్శించబడిన యుపకోమోప
 సంగోఽవశ్యములచే నీ ప్రకరణమంతయు బ్రహ్మబోధకమే గాని ముఖ్యప్రాణ
 బోధకమంతయుతము "గాదని "వర్మమేతత్ ... ప్రాణే" యని చెప్పి
 "తస్మాత్పాణోబ్రహ్మ" యని సిద్ధాంతము నుపసంగోపము చేయుచున్నాడు. 101

న వక్తురాత్మోపదేశాదితీచే

ద ధ్యాత్వ సంబంధభూమా హ్యస్మిన్

యదు క్తం ప్రాణో బ్రహ్మేతి తదాత్మీయతే | న వరం బ్రహ్మ ప్రాణ శబ్దమ్ | కస్మాత్ | వక్తురాత్మోపదేశాత్ | వక్తా హీద్వో నామ కశ్చి ద్విగ్రహవా దేవతావిశేషః స్వమాత్మానం వ్రతర్దనాయాచచత్తే — “మామేవ విజానీహి” ఇత్యుపక్రమ్య “ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా” ఇత్యహంకారవాదేన | న ఏష వక్తురాత్మై త్వేనోపదిశ్యమానః ప్రాణః కథం బ్రహ్మ స్మాత్ | నహి బ్రహ్మణో వక్తృత్వం సంభవతి, “అవాగమనాః” (బృ. 3-8-8) ఇత్యాదిసూతిభ్యః | తథా వీగ్రహ సంబద్ధిరేవ బ్రహ్మణ్యసంభవద్విర్ధై రాత్మానం తుష్టానం — “త్రిశీర్షాణం తాప్త్యమహనమరున్ముఖాన్యతీజ్ఞానావృక్షేభ్యః ప్రాయచ్చమ్” ఇత్యేవమాదిభిః |

న వక్తురాత్మోపదేశాదితీచే ద ధ్యాత్వ

సంబంధభూమా హ్యస్మిన్

ప్రాణము బ్రహ్మమని నిర్వచింపఁబడిన విషయము సూత్రమందలి ‘న వక్తురాత్మోపదేశాత్’ను పదములచే నాత్మేపింపఁబడుచున్నదని ప్రతీకము “యదు క్తం... అత్మీయతే” యని నిరూపింపఁబడుచున్నది. సూత్రమందలి యాత్మేవవాచక మగు నక్షో పదమున కర్థము “న వరం బ్రహ్మ ప్రాణశబ్దమ్ = ప్రాణశబ్దవా చ్యముపరబ్రహ్మముకాద”ని నిరూపింపఁబడుచున్నది. కస్మాత్ = ఎట్లని మధ్యస్థుఁడడుగ “వక్తురాత్మోపదేశాత్”ని సూత్రస్థపదము చెప్పఁబడుచున్నది. హేతుపదము “వక్తాహి... యోజయితవ్యాని” యను భాష్యముచే వివరింపఁబడు చున్నది. ప్రకృత్రప్రకరణమున వక్తయన సుపదేశకుఁడై యుండననలేడు కరచర జాద్యవయవవిశిష్టమగు దేవతావిశేషము. అట్టియింద్రుఁడు “మామేవ విజానీహి = నన్నే తెలిసికొనుము”ని ప్రారంభించి “ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా = పుష్కలజ్ఞాన స్వరూపమగు ప్రాణము నేనే యైయున్నాఁడ”నని యహంకారవాదమన నహం భావముతోఁ దనయొక్క స్వరూపమును బ్రతర్దననికొఱకుఁ జెప్పియున్నాఁడు. అటు వక్తయొక్క యాత్మగా సుపదేశింపఁబడిన యీ ప్రాణము బ్రహ్మ మెట్లు కాఁగలదు ? ఏలయన — “అవాక్, అమనాః” = వాగాదీంద్రియరహితము మనోరహితమునని చెప్పఁబడు బ్రహ్మమునకు వక్తృత్వము సంభవింపనుగదా ! ఇంతియకాదు. త్రిశీర్షాణం = మూఁడుశిరములుగలిగినట్టి, తాప్త్యం = త్వప్త ప్రజాపతిపుత్రుఁడగు వృత్రాసుర్యుని, అహనం = చంపితిని, అరున్ముఖాః = (తాతి యథార్థమును బల్కుచున్నవి గావున, రుత్ అనగా వేదాంతవాక్యము, అట్టి

ప్రాణత్వం చేస్తే బలవత్త్వం వస్తుంది. “ప్రాణో వై బలం” ఇతి హి విజ్ఞా
యతే | బలస్య చేస్తే దేవతాపసిద్ధి. యా చ కాచిద్బలకృతిరిస్తే తదేవ తదితి
హి వదన్తి | ప్రజ్ఞాత్వత్వమప్యపతిహతస్థానత్వాదేవతాస్యః సంభవతి | అప్రతి
హతజ్ఞానా దేవతా ఇతి హి వదన్తి | నిస్థితే చైవం దేవతాత్మ్యవదేతే హితత
మత్వాదివచనాని యథాసంభవం తదివయాజ్యేవ యోజయితవాని | తస్మా
ద్వక్తురాత్మ్యవదేతాన్నప్రాణో బ్రహ్మత్వాత్మ్యప్రతిసమాధీయతే “అధ్యాత్మ
సంబంధమా హ్యస్మిక్” ఇతి | అధ్యాత్మసంబంధః పృథ్వ్యాత్మసంబంధస్య భూమా
శాశ్వత్యమస్మిన్పృథ్వయ ఉపలభ్యతే | “యావద్ధృస్థిఞ్చరీతే ప్రాణో వసతి

వేదాంతవాక్యములెవరి ముఖములయందుండునో వారు గున్ముఖులు, అట్టివారి
కంటె భిన్నులు, అరున్ముఖులు.) వేదాంతవాక్యములను గుర్తించగనివారలగు
యతీన్ = యతులను అన సంన్యాసులను, శాలావృక్షేభ్యః = తోడేళ్ళకు, ప్రాయ
చ్ఛం = ఇచ్చితిని ఈ మొదలుగాగలిగినట్టియు బ్రహ్మమునందు సంబంధింపఁజేయు
దేహముతో సంబంధించినట్టియు ధర్మములచే నిర్మదుడు తనను స్వముచేసకొని
యున్నాడు. ఇందునకన్ననో బలముగలవాడగుటంజేసి ప్రాణభావము యుక్తమే.
ఏలయన— “ప్రాణో వై బలమ్మ”ను శ్రుతిచే బ్రాణమే బలమని చెప్పబడు
చున్నది. బలమునకు నిర్మదుడధిదేవతయని స్పష్టమిది. ఏదియేనియు బల
మురోగూడిన కార్యమున్నచో నయ్యది నిర్మదుడకర్మయని చెప్పబడుచున్నది.
ఇది యిట్లుండ బుష్కలముగు జ్ఞానస్వరూపముగూడ నప్రతిహతజ్ఞానము గలిగిన
నిర్మదునకు యుక్తమే. ఏలయన దేవతలపతిహతజ్ఞానముగలవారనుట లోకమున
సుకృతసిద్ధులగు విషయమే. ఇట్టిధర్మములచే నిర్మదునియొక్క యాత్మ్యవ
దేతమే యిచట సిద్ధించుచున్నదని నిశ్చయముగాగ హితత మత్వాది వచ
నములు యథోచితముగ నాయుద్గోపరమే సమన్వయముచేయవలయునని
నిర్వచించి పూర్వము “తస్మాత్ ... బ్రహ్మైతి”యని యుపసంహారము చేయు
చున్నాడు.

అనగా వక్తయగునిర్మదునియొక్క స్వరూపముపదేశింపబడుటంజేసి ప్రాణ
మంతమాత్రము బ్రహ్మముగాదని ఆత్మివ్య = ఆత్మేపించి యందులకు “ప్రతి
సమాధీయతే = సమాధానము చెప్పబడుచున్న”దని సూత్రమునందలి సమా
ధానవాక్యము, “అధ్యాత్మసంబంధస్య = ప్రత్యగత్వసంబంధముయొక్క, భూమా =
వాక్యార్థము, అస్మిన్ = ఈ యధ్యాయమునందు, ఉపలభ్యతే = పొందబడు
చున్నది. అట్టి బ్రాహ్మణ్యము “యావద్ధృస్థిఞ్చరీతే వరాచీనపరిగమే”యను
భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. ఎట్లన— యావత్ హి = ఎంతవఱకు,

తావదాయుః" ఇతి ప్రాణస్యైవ ప్రజ్ఞాత్మనః ప్రత్యక్షానామప్రదానోప
సంహారయోః స్వాతంత్ర్యం దశాయతి స దేవతావిశేషస్య పరాచీనస్య । తథా
స్తి త్యే చ ప్రాణానాం నిశ్చేయసమత్వధాత్వమేవేద్వియాశ్రయం ప్రాణం సకా
యతి । తథా "ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యతావయతి" (కా. 3-3)
ఇతి । "స వాచం విజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాత్" ఇతి చోపక్రమ్య "తద్యథా
రథస్యాశేషం నేమిరర్పితా నాభా వరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః
ప్రజ్ఞామాత్రాస్తర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేర్పితాః స ఏవ ప్రాణఏవ ప్రజ్ఞా
త్మేనన్దోఽజరోఽమృతః" ఇతి విషయేద్వియవ్యవహారనాభిభూతం ప్రత్యగాత్మాన

అస్మిన్ = ఈ, శరీరే = శరీరమందు, ప్రాణః = ప్రాణము, వసతి = ఉండునో,
తావత్ = అంతవఱకు, ఆయుః = ఆయువు, అని ప్రత్యక్షానముతో నొప్పు
నట్టియుఁ బ్రజ్ఞాన్వరూపమగునట్టియుఁ బ్రాణమునకే యాయువునిచ్చుటయందును
నుపసంహరించుటయందును స్వాతంత్ర్యము తెలియవచ్చుచున్నది గావున నీ
ప్రాణము పరాచీనమగుననఁగా బాహ్యవిషయమగు దేవతావిశేషమంతమాత్రము
గాదని "యావద్ధృస్మిన్ ... పరాచీనస్య"యను భాష్యముచే నొకవిశేషము
ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది.

అతీరుషనే "తథా అస్తి త్యే దర్శయంతి" యనుభాష్యముచే హేత్వంతరముప
దేశింపఁబడుచున్నది. అస్తి త్యే = ప్రాణమున్నపుడే, ప్రాణానాం = ప్రాణము
లకు నిశ్చేయసము గలుగుచున్నదని దేహసంబంధమగు నిందియామలకాధా
రముగా నీప్రాణము నిరూపింపఁబడుచున్నది. అతీరుషనే "ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మా"
"స వాచం విజ్ఞాసీత" యను శ్రుతుల నుపక్రమించి పిమ్మట తత్ = ఆవిషయము,
యథా = ఎట్లన, రథస్య = రథముయొక్క, అశేషం = ఆకులయందు, నేమిః
= వలయము, అర్పితా = అమర్చఁబడియున్నదో నాభా = నాభి (కుంచము)
యందు, అరాః = ఆకులు, అర్పితాః = అమర్చఁబడియున్న పూ, ఏవమేవ = ఈ
ప్రకాశముగనే, ఏతాః = ఈ భూతమాత్రాః = శబ్దస్పర్శార్థదులు, ప్రజ్ఞా
మాత్రాను = ఇందియములందు, అర్పితాః = అర్పింపఁబడి యున్నవి. ప్రజ్ఞా
మాత్రాః = ఇందియములు ప్రాణే = ప్రాణమునందు, అర్పితాః =
అమర్చఁబడియున్నవి. సః = అట్టి, ఏవః = ఈ, ప్రాణః ఏవ = ప్రాణమే,
ప్రజ్ఞాత్మా = జ్ఞానస్వరూపము, ఆనందః = ఆనందము, అజరః =
ముదునలి తనములేనిది, అమరః = చావులేనిదియు. అని విషయేంద్రియ
వ్యవహారమనెడి యరలకు నాభిస్వరూపముగఁ బ్రత్యగాత్మనే శ్రుతి యుప
సంహారముచేయుచున్నదని "తథా ... ఉపసంహరతి" యను భాష్యముచే
హేత్వంతరముప దేశింపఁబడుచున్నది. ఇంతియకాదు. సః = ఆప్రాణము, మే =

మేనాపసంహరతి । “స మా ఆత్మేతి విద్యాత్” ఇతి చోపసంహరణః పరిత్యక్త
 పరిగ్రహే సాధుర్నవరాచీనపరిగ్రహే । “అయమాత్మ బ్రహ్మ సర్వానుభూః”
 (బృ-2-5-19) ఇతి చ శ్రుతిస్మరమ్ । తస్మాదధ్యాత్మసంబంధబాహుల్యాద్భవన్యో
 పదేశ ఏవాదుం న దేవతాత్మోపదేశః ॥ ౧౯ ॥

కథం తస్మాదధ్యాత్మోపదేశః-

“శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్”

ఇన్తో నామ దేవతాత్మా స్వమాత్మానం పరమాత్మ త్వేనాహమేవ పరం
 బ్రహ్మాత్మాదేహ దేశః నేన యథాశాస్త్రం పశ్యన్నుపదిశతి స్థ- మామేవ
 నాయొక్క ఆత్మా ఇతి = స్వరూపమని, విద్యాత్ = తెలియవలయునను నుపసం
 హరణమగుండఁ బ్రత్యగ్యాత్మను గ్రహించినపుడే యుక్తమునగుని పరాచీనమగు
 దేవతాస్వరూపమును గ్రహించినచో యుక్తముకాదని “స మ ఆత్మేతి విద్యాత్” ను బ్రహ్మాత్మా
 గ్రహే” యని నిర్వచింపబడుచున్నది. “స మ ఆత్మేతి విద్యాత్”ను బ్రహ్మాత్మా
 భేదబాధక వాక్యము శ్రుత్యంతరముచేఁగూడఁ బోషింపబడుచున్నదని “అయ
 మాత్మా ... ఇతి శ్రుత్యంతరమృ”ను భాష్యముచే నిర్వచింపబడుచున్నది. ఇట్లు
 ప్రకరణాందుఁ డెలియవచ్చెడి యధ్యాత్మసంబంధబాహుల్యమును బ్రదర్శించి
 సిద్ధాంతవాక్యార్థము “తస్మాత్ ... దేవతాత్మోపదేశ” యను భాష్యముచే వివ
 రింపబడుచున్నది. తస్మాత్ = ఆకారణముచే, అధ్యాత్మసంబంధబాహుల్యత్ =
 అధ్యాత్మసంబంధముయొక్క బాహుల్యముండుటచే, అయం = ఈ వక్తయొక్క
 యాత్మోపదేశము, బ్రహ్మాపదేశ ఏవ = బ్రహ్మాపదేశమే గాని, దేవతాత్మోప
 దేశః = దేవతాస్వరూపమగునిర్దునియొక్క యుపదేశము, న=ఎంతమాత్రముగాదు.
 ఇట్లు నిర్వచింప బ్రహ్మాపదేశమునందు వక్తయొక్క యాత్మోపదేశ
 మెట్లు నమంజనమగునని “కథం తస్మాదధ్యాత్మోపదేశ” యని మధ్యస్థుండు
 ప్రశ్నింప నందులకు సమాధానముగా-

“శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్”

యను సూత్రముదాహరింపబడుచున్నది.

వక్తయొక్క యాత్మోపదేశము శాస్త్రదృష్ట్యా = శాస్త్రముచే
 నుపదేశింపబడిన జ్ఞానముయొక్క సాక్షాత్కారదృష్టిచేఁగాని, తు = తాకికదృష్టి
 చేఁగాదు. వామదేవవత్ = వామదేవునివలెనని దృష్టానము. హేతు
 వాక్యము “ఇంద్రోనామ ... విజాసిహీతి” యను భాష్యముచే
 వివరింపబడుచున్నది. ఇంద్రుఁడను దేవతావిశేషము తనయొక్క సర్వరూపమును
 బరమాత్మగాఁడెరిసికొని అహమేవ పరంబ్రహ్మ = నేనే పరబ్రహ్మమనను

విజానీహి" ఇతి । యథా "తద్దైతత్వశ్చన్నస్తిర్వాచదేవః ప్రతిచేదేహుంసుమ
 రభవం సూర్యశ్చ" ఇతి తద్వత్ । "తద్యో యో దేవానాం ప్రత్యుభయత స ప
 తదభవత్" (బృ॥ 1-4-10) "ఇతి శ్రుతేః । యశ్చన్నరుక్తం "మామేవ విజానీహి"
 ఇత్యుక్త్యా విగ్రహధర్మైర్నిత్యై ఆత్మానం తుష్టాన త్వాప్యవధాక్షిణికి" తత్ప్ర
 మా రవ్యమ్ । అత్రోచ్చితే—న త్వాప్యవధాక్షిణం విశేష్యేస్తుశ్చ త్వేనో
 వన్యాసో యస్మాదేవం కర్మాహం తస్మాన్మాం విజానీహితి । కథం తస్మి
 విజ్ఞానస్తుత్థార్థత్వేన । యత్కారణం త్వాప్యవధాక్షిణి సాహసావ్యవస్థస్య
 ఆ రోణ = ఋషినంబంధముగ, దర్శనేన = జ్ఞానముచే, శాస్త్ర మెల్లచోదించు
 చున్నదో యాతీరున, పశ్యన్ = సాక్షాత్కారమునొందుచు "మామేవ విజా
 నీహి" యని పలికెను. దృష్టానపదము "యథా ... తద్వత్"ను భావ్యముచే
 వివరింపఁబడుచున్నది. తత్ = ఆ ఏతత్ యీ = బ్రహ్మమును, పశ్యన్ హ =
 సాక్షాత్కారము నొందుచునే, వామదేవః = వామదేవుడను, ఋషిః = జ్ఞాని
 అహం = నేను, మనుః = మనువును, అభవం = అయితిని, సూర్యశ్చ = సూర్యు
 డనుగూడ నయితిని యెల్లు పలికెనో యాతీరున నిర్దుండ పలికెనని యభి
 ప్రాయము. ఇట్లెవ్వరైనను బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునొందినచో బ్రహ్మభావము
 నొందుదురని "తద్యో యో...ఇతి శ్రుతే" యను భావ్యముచే శ్రుతి యుదాహ
 రింపఁబడుచున్నది. దేవానాం = దేవతలలో, యః యః = ఎవ్వఁడెవ్వఁడు,
 తత్ = బ్రహ్మమును, ప్రత్యుభయత = తెలిసికొనెనో సః = వాడు, రదేవః
 ఆబ్రహ్మమే, అభవత్ = ఆయెను. ఇట్లు వక్తయొక్క యాత్మ్యవదేశ మవసోక్ష
 జ్ఞానమూలకమని నిరూపించి, యిర్దుండ తననే తెలిసికొనవలయునని చెప్పి
 త్వాప్యవధమున్నగు విగ్రహధర్మములచేతనే తనను స్తవముచేసికొనినాడను
 పూర్వపక్షభీజమును "యత్సునరుక్తం ... త్వాప్యవధాక్షిణికి" యని యనున
 దింది, యయ్యది పరిపారినపబడవలయునని యదాని నిరాకరణము "అత్రోచ్చితే
విజానీహి" యని సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. అనగా ద్వాప్య
 వధాదులయొక్క యుపన్యాసము "ఇట్టి కర్మగల వాడను చేసినావున నన్ను
 తెలిసికొనవలయు"నను నభినివేశముచే నింద్రస్థితిపరముగాఁ జెప్పఁబడినచేతి
 మాత్రముగాదు. అట్లయినచో మఱియెందులకని మధ్యస్థుడు "కథం తస్మి యని
 ప్రశ్నింప" "విజ్ఞానస్తుత్థార్థత్వేన" యని సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. అనగా బ్రహ్మ
 విజ్ఞానముయొక్క యతిత్యయమును స్తుతించుటకు త్వాప్యవధాదులు చెప్పఁబడినవి
 యభిప్రాయము. హేతునంగ్రహాశాక్యము "యత్కారణం ... హింస్యత ఇతి" యను
 భావ్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనగా హేతువుచే ద్వాప్యవధాదిరూపములగు
 సావ్యసముల నుపదేశించి, పరోణ = ఉత్తరగ్రంథముచే, తత్ర = ఈ సాహసములందు,

పక్షేణ విజ్ఞానస్తుతిమనుసందధాతి—“తస్య మే తత్ర లోమచ స మాయతే సయో మాంవేద స హ వై తస్య కేన చ కర్మణా లోకో మాయతే” ఇత్యాదిసావితరుక్తం భవతి— యస్మాదీదృశ్యస్య క్రూరాణి కర్మాణి కృతవతో మమ బ్రహ్మభూతస్య లోమాసి న హింస్యతే, స యోన్యోఽపి మాం వేద స తస్య కేనచిదపి కర్మణా లోకో హింస్యత ఇతి । విశ్లేయం తు “బ్రహ్మైవ ప్రాణోఽస్మి వజ్ఞాత్మా” ఇతి వక్ష్యమాణమ్ ? తస్మాద్బ్రహ్మవాక్యమేతత్ ॥30॥

జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతి చెన్నోపాసా

త్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్

యద్యత్పూర్వార్థసంబద్ధభూతుదేశకాన్త పరాచీనస్య జీవతాత్మన డివదేశః । తథాపి న బ్రహ్మవాక్యం భవతు మర్హతి । కుతః । జీవలింగాన్తముఖ్య

తస్య = అట్టి సాహసములను జేసిన, మే = నాకు, లోమచ = వెండ్రుకయైనను స మాయతే = చెడదు, సః యః = ఎవ్వఁడు, మాం = అద్వితీయవరమాత్మ యగు నన్ను, వేద, తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తస్య చ = వానికిఁగూడ, కేన = ఎట్టి, కర్మణా = కర్మచే, లోకో = పరమార్థము, స హ వై మాయతే = యెంత మాత్రము చెడదు. బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క స్తుతి నిందుగ్గి డనుసంధానము చేయుచున్నాఁడని నిర్వచించి త్రైవిధ్యము “ఏతదుక్తం భవతి...హింస్యతే” యని గ్రంథముచే పివరింపబడుచున్నది. ఇట్టిభర్తములు జ్ఞానస్థావకములని నిరూపించి “ప్రాణోఽస్మి వజ్ఞాత్మా” యను శ్లోకచే విశ్లేయముగు బ్రహ్మమే బోధింపబడు చున్నదని “విశ్లేయం...వక్ష్యమాణమ్”ని చెప్పఁబోవు గ్రంథతాత్పర్యమును సూచించుచు ఫలితమును “తస్మాద్బ్రహ్మవాక్యమేతత్ = ఇయ్యది బ్రహ్మవాక్య మేయని” యుపసంహరించుచున్నాడు.

“జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతి చెన్నో

పాసాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్”

పూర్వసూత్రమున నిర్వచింపబడినట్లు ప్రకరణమున నధ్యాత్మసంబద్ధభావశ్యము జెలియవచ్చుటచే భావ్యాదుగు నిర్దనస్వరూపోవదేశము గాకపోయినను సీవాక్య మును బ్రహ్మవాక్యమునుటకు సావకాశములేదని సూత్రమందలి నశ్శోపదముచే బూర్వపక్షి యధిక్షేపింప మధ్యస్థుఁడు “కుత్తశ = ఎందువలనని” ప్రశ్నింపఁ బూర్వపక్షి సూత్రమందలి హేతుపదముగు “జీవముఖ్యప్రాణలింగాత్” ను దానిని విభజించి “జీవలింగాత్, ముఖ్యప్రాణలింగాచ్చ” యని హేతుద్య

ప్రాణలింగాచ్చ । జీవస్య తావదస్మిన్వాక్యే విస్మయో లిజ్జముచలభ్యతే “న వాచం విజ్ఞానీత వత్కారం విద్యాత్” అత్ర హి వాగాదిభిః కరతైర్వాన్యైః పుత్రస్య కార్యకరణాన్యక్షస్య జీవస్య విశ్లేయత్వమభిధీయతే । తథా ముఖ్యప్రాణ లిజ్జమపి— “అథ ఖలు ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యతావయతి” ఇతి । శరీరధారణం చ ముఖ్యప్రాణస్య ధర్మః । ప్రాణసంవాదే వాగాదీన్నాణా ప్రసక్తృత్వ— “తాన్వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ మా మోహమాఘద్యథాహమేతై తత్ప్రజ్ఞాథాత్మానం ప్రవిభజ్యైతద్భాణమనప్తభ్య విధారయామి” (ప్ర. 2-8) ఇతి శ్రవణాత్ । యే తు “ఇమం శరీరం పరిగృహ్య” ఇతి విశ్రద్ధి

యమును నిరూపించుచున్నాడు. అందు “జీవలింగాత్త” ను పేతుపదము జీవస్య ... ఉపలభ్యతే” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అనగా నీవాక్యమునందు జీవునియొక్క లింగము స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నదని భావము. ఆ జీవలింగమిద్దయన “న వాచం ... విద్యాత్త”ను శ్రుతియని నిర్ణయించిపలుకుచున్నది. ఆ శ్రుతియొక్క యర్థము “అత్ర ... అభిధీయతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా నీ శ్రుతియందు వాగాదీంద్రియములతోఁ గూడుకొని నట్టియు, దేహేంద్రియసంఘాతమునకుఁ బ్రభవగునట్టియు జీవునిఁ దెలిసికొనవలయునని యుపదేశింపబడుచున్నదని భావము. ఇత “ముఖ్యప్రాణలింగాత్త”ను పేతుపదము యొక్క యర్థము శీతథా ... ధర్మ” యను భాష్యముచే వివరింపబడుచున్నది. అనగా “అథ ఖలు” యను శ్రుతిచే ముఖ్యప్రాణధర్మమగు శరీరధారణమే దెలియవచ్చుచున్నది. శరీరధారణము ప్రాణధర్మమే యనుటకుఁ బ్రాణసంవాదరూపమగు కలహాశ్రుతియందు వాగాదీంద్రియములను దేశించి ప్రాణము పరికినపలుకు “ప్రాణసంవాదే ... ఇతి శ్రవణాత్త”ను భాష్యముచే నిరూపింపబడుచున్నది— మోహం = అవివేకమును, మా ఆపద్యథ = పొందకడు. అహమేవ = నేనే, ఏతత్ = ఈకార్యమును, కరోమి = చేయుచున్నాను. ఏమన - ఆత్మానం = నన్ను, పంచథా = ప్రాణాపానసమానవ్యానోదానభేదములచే, విభజ్య = వేలుచేసికొని, ఏతత్ = ఈబాణం = శరీరమును, అవప్తభ్య = ఆక్రమించి, విధారయామి = ధరించుచున్నాను.

ఇదివఱకు “ఇదం శరీరం పరిగృహ్య” యను శ్రుతిపాఠముననుసరించి ముఖ్యప్రాణలింగము చూపబడినది. ఆశ్రుతియందు “ఇమం శరీరం పరిగృహ్య” యను పాఠా న్తరముగూడఁ గలదు. అట్టిపాఠాంతరమున (ఇమమ్మ)ను పదమునకు జీవుఁడనికాని, ఇందియిగామఁ (నమూహా) మనికాని యర్థమును గ్రహింపవలయునని పాఠాంతరము యొక్క యర్థము “యేతు ... వ్యాఖ్యేయమ్మ”ను భాష్యముచే జెప్పబడు

జీవామినుం జీవన్ముక్తియగ్రామం వా పశ్యంత్య శరీరముత్పాదయంతితి
 వ్యాఖ్యేయం । ప్రజ్ఞాత్మత్వమపి జీవే తావచ్చేతనత్వాదుపపన్నమ్ । ముఖ్యేపి
 ప్రాజ్ఞే ప్రజ్ఞాసాధనప్రాణానారాశ్రయత్వాదుపపన్నమేవ । జీవముఖ్యుపాధిపరి
 గ్రహణీ చ ప్రాణప్రజ్ఞాత్వనో సహస్యత్తిత్వేనాశేదనిర్దేశః స్వరూపేణ చ శేద
 నిరేశ ఇత్యుభయథా నిరేశ ఉపపద్యతే “యో వై ప్రాణః సా ప్రజ్ఞా యా వై
 ప్రజ్ఞా స ప్రాణే సహా హ్యేతావస్థితృణీరే వనతః సహాత్క్రామతః” ఇతి ।
 బ్రహ్మ పరిగ్రహే తు కిం కస్మాద్భిద్యతే । తస్మాదిహ జీవముఖ్యుపాధియోగన్యతర
 ఉభౌ వా ప్రతియేయాతాం న బ్రహ్మత్తి చేత్, నైతదేవం ఉపాసాత్సేవిధ్యత్ ।

చున్నది. ఇట్లు జీవముఖ్యుపాధిలింగములు దెలిపవచ్చుటంజేసి జీవుఁ
 డనికాని ముఖ్యుపాధిమనికాని గ్రహింపవలయునని చెప్పి “ప్రజ్ఞా
 త్మ” యను లింగము జీవునియందుఁగూడఁ జేతనభావముండుటవలన సమంజసమే
 యని “ప్రజ్ఞాత్మత్వమపి ... ఉపపన్నమ్”ని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఇంతియ
 కాదు. “ప్రజ్ఞాత్మ” యను పదము ముఖ్యుపాధిమందుఁగూడ సమన్వయము కాఁగల
 డని “ముఖ్యేఽపి ... ఉపపన్నమేవ” యని చెప్పఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁ బ్రజ్ఞకు
 సాధనభూతిమగు ప్రాణాంతరమునొకదానిని గ్రహించి యట్టి ప్రాణమును
 “ప్రజ్ఞాత్మ” యని వ్యవహరించుట సమంజసమనియోశయము. ఇట్లు జీవముఖ్యు
 ప్రాణిలింగములను బరిగ్రహించినచో జీవప్రాణములు రెండిటికిని సహావృత్తిత్వముచే
 నభేదమును, స్వరూపముచే భేదనిరేశమును యు క్తమగుచు “యో వై ప్రాణః
 ... స హాత్క్రామతః” యను శ్రుతి సమంజసమగును. శ్రుత్యర్థమేయన - “యో
 వై ప్రాణః = ప్రాణమైదియో, సా = అదియే, ప్రజ్ఞా = ప్రజ్ఞారూపము. యా వై
 ప్రజ్ఞా = ప్రాణమైదియో, సః = అదియే, ప్రాణః = ప్రాణరూపము. ఏతౌ = ఈ
 రెండును, అస్మిన్ శరీరే = ఈ శరీరమునందు, సహా = కూడి, వనతః = నివసించు
 చుండును. సహా = కలసి, ఉత్క్రామతః = బయలు వెడలుచుండును. ఈ శ్రుతి
 యందు బ్రహ్మమును గ్రహించినచో భిన్నములగు రెండుపదార్థములు శేత
 పోవలయునని దోషము “బ్రహ్మపరిగ్రహే ... భిద్యతే” యని నిరూపింపఁబడు
 చున్నది.

ఇట్లు పూర్వపక్షము నుపసాదించి యీ ప్రకరణమున జీవముఖ్యుపాధి
 ములలోనొకదానినైన లేదా రెండిటి నైన గ్రహింపవచ్చునని బ్రహ్మమును
 గ్రహించుటకవకాశము లేదని పూర్వపక్షాభిప్రాయము. “తస్మాదిహ...న
 బ్రహ్మత్తి చేత్”ని యనువదించి యయ్యది యట్లు గాదని నిరసింపఁబడుచున్నది.
 అందులకు హేతువుగా “ఉపాసాత్సేవిధ్యత్”ను పూర్తియు నందలి హేతుపదమా
 కర్తృంపఁబడుచున్నది. హేతుపదము “ఏవం నత్తి...చేత్”యని వివరింపఁ బడుచున్నది.

మూత్రాణాం ప్రజ్ఞామూత్రాణాం చ బ్రహ్మణోఽన్యత్రార్పణానుపవత్తేః । ఆశ్రిత త్యాచ్యన్యత్రాపి బ్రహ్మలిజవశాత్ప్రాణశబ్దస్య బ్రహ్మేతి ॥
 ఇహాపి చ హితతమోపన్యాసాద్బ్రహ్మలిజయోగాద్బ్రహ్మేతి వదేశ ఏవాయమితి గమ్యతే, యత్తుముఖ్యప్రాణలిజం దశికతం — “ఇదం శరీరం పరి గృహ్యంత్యావయతి” ఇతి తదనంత, ప్రాణవ్యాపారస్యాపి పరమాత్మాయత్తత్వా త్వరమాత్మన్యవచఃతుం శక్యత్వాత్, “న ప్రాణేన నాచానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన, ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతాప్రపాశ్రితో” (కాశ. 2-5-5) ఇతి శ్రుతిః । యదపి “న వాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారంవిద్యాత్” ఇత్యాది జీవలిజం దశికతం తదపి న బ్రహ్మకత్తం నివారయతి । సహి జీవో నామాత్మన్వభిన్నో బ్రహ్మణః ।

పదము, “ఆశ్రితత్వాత్ ... వృత్తే” యని వివరింపబడుచున్నది. అన్యత్ర అపి = ఇతరస్థలములందుగూడ, బ్రహ్మలింగవశాత్ = బ్రహ్మలింగముండుటవలన ప్రాణశబ్దస్య = ప్రాణశబ్దమునకు, బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందు, వృత్తే = వినియోగముండుటవలన.

ఇట్లు ప్రకరణంతరమందుఁ బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మమునందుండుటలేని యీ ప్రకరణమునందుఁ గూడనట్లే యని స్మరింపబడిన “ఇహాపివ్యోగాత్”ను స్మృతమందలి పదము, “ఇహాపి ... గమ్యతే” యను భాష్యముచే వివరింపఁ బడుచున్నది. అనఁగా నిచటఁ గూడ హితతమోపన్యాసము మొదలుగాఁగలిగిన బ్రహ్మలింగము లుండుటవలన నీ ప్రకరణముగూడ బ్రహ్మేతి వదేశమే యని యభి ప్రాయము, ఇట్లు స్వాభిమతమును బ్రదర్శించి పూర్వపక్షవాదమును నిరసించఁ బూర్వపక్షబీజము “యత్తు ... ఇతి” యని ‘ఇదం శరీర’మైన శ్రుతి ముఖ్యప్రాణ లింగమని యనువదించి యయ్యది పోరపాలని యందులకు హేతువు “ప్రాణ వ్యాపారస్యాపి ... ఇతి శ్రుతే” యని నిరూపించుచున్నారు. మర్త్య = మను జాతి, కశ్చన = ఒకానొకఁడును, ప్రాణేన = ప్రాణముచేత, న జీవతి = జీవింప లేడు, అచానేన = అచానముచేత, న = జీవింపలేడు, తు = కాని, యస్మిన్ = దేనియందు, ఏతే = ఈ ప్రాణాచానములు, ఉపాశ్రితో = ఆశ్రయించియున్నవో, అట్టి, ఇతరేణ = మేరొకదానిచే, జీవంతి = జీవింపుచున్నారను, శ్రుతిచే బ్రాణవ్యాపారముగూడఁ బరమాత్మాధీనమగుటవలనఁ బరమాత్మయందే యీ శరీరధారణమోపచారికముగ సమన్వయముచేయుట యుచితమని యాశ్రయము. ఇత “యదపి ... దర్శితమృత” వాక్యముచే “న వాచమృత”ను శ్రుతి జీవలింగ మును పూర్వపక్షబీజముననువదించి యయ్యదిగూడ బ్రహ్మపరమే యగుటలో నభ్యంతరములేదని “తదపి ... నివారయతి” యని చెప్పబడుచున్నది. జీవ లింగము బ్రహ్మలింగమెట్లుగనన జీవుడనువాడు బ్రహ్మముకంటె నెంతమా

“తత్త్వమసి” “అహం బ్రహ్మస్మి” ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః బుద్ధ్యాద్యుపాధిక్యతం తు విశేషమూత్రిత్యు బ్రహ్మేవ సజ్జేవః కర్తా భోక్తా చేత్సుచ్యతే । తస్యోపాధిక్యతవిశేషపరిత్యాగేన స్వరూపం బ్రహ్మ దశాయితం, “స వాచం విజ్ఞానీత, వక్తారం విద్యాత్” ఇత్యాదినా ప్రత్యగత్వాభిముఖకరణమువదేశోన విరుద్ధతే । “యద్వాచానభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే” (కే॥ 1-4) ఇత్యాది చ శ్రుతిత్వస్వరం వచనాది, క్రియావ్యాకృతస్త్వైవాత్మనో బ్రహ్మత్వం దశాయతి । యత్స్వనరేతదు కమ్— “సహా హ్యేతావస్మిజ్ఞానీతే వసతః సహోత్కామతః” ఇతి ప్రాణప్రజ్ఞాత్మనోర్భేదదశకేనం బ్రహ్మవాదే నోపపద్యత ఇతి । నైష దోషః, జ్ఞానక్రియాత్క

త్రము వేఱుగాదని శ్రుతితాత్పర్యమెయన్నట్లు “సహి ... ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః”యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా “తత్త్వమసి” “అహం బ్రహ్మస్మి”యనుశ్రుతులచేతపుండ్ర బ్రహ్మమని యుపదేశించబడుచున్నదని తాత్పర్యము. జీవేశ్వరుల్లాక్కటే యగుచో జీవేశ్వరులకు వ్యవహరసిద్ధమగు భేదమెట్లు త్రోసివేయబడుచున్నదన వ్యవహర సిద్ధమగు జీవేశ్వరభేదమునకు దగునువపత్తి “బుద్ధ్యాద్యుపాధిక్యతం... చేతుచ్యతే” యని చెప్పబడుచున్నది. అనగా బ్రహ్మమునకు బుద్ధ్యాద్యుపాధిసంబంధము గలుగ జేపుడనువ్యవహరము గలుగుచున్నదని యభిప్రాయము. అట్టి జీవునకుపాధివిశేషమునై ద్రోసి న్యస్వరూపమగు బ్రహ్మభావమును బోధించ “స వాచం విజ్ఞానీత” యను శ్రుతి జ్ఞానువును బ్రత్యగత్వవైపునకు మఱిించుటకు గాను జేయ నుపదేశమని గ్రహించినచో విరోధమంతిమాత్రములేదని “తస్య ... నవిరుద్ధతే” యని జీవలింగమునకు సమాధానముచెప్పి శ్రుత్యంతరముచే గూడ వచనాదిక్రియలతోగూడిన యాత్మకే బ్రహ్మభావము బోధించబడుచున్నదని దృష్టాంతముగూడ “యద్వాచా ... దర్శయతి” యని చెప్పబడుచున్నది. యత్ = ఏది, వాచా = వాక్కుచే, అనభ్యుదితం = చెప్పబడదో, యేన = చేనిచే, వాక్ = వాగ్విద్యము, అభ్యుద్యతే = బయలుపెడలుచున్నదో, తదేవ = అయ్యదియే, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, త్వం = నీవును అని, విద్ధి = తెలిసికొనుము. యత్ = ఏ, ఇదం = ఈ పరిదృశ్యమానమగు వస్తువును, ఉపాసతే = ఉపాసించుచున్నారో (తత్) ఇదం = ఆయా పరిదృశ్యమానమగువస్తువు, న = బ్రహ్మము కాదు.

ఇక “సహాహ్యేతా” యను శ్రుతిచే వినవచ్చేది జీవప్రాణభేదము బ్రహ్మ వాదమునందు యుక్తముగాదగు పూర్వపక్షబీజమును “యత్సునః...నోపపద్యతే” యని యనువదించి యయ్యది యొకదోషముగాదని సమాధానము చెప్పుచున్నారు. దోషాభావమునకు హేతువు “జ్ఞానక్రియాత్క...అవిరుద్ధమృ”ను భాష్యముచే

ద్వయాశ్చయయోర్బుద్ధిప్రాణయోః పత్యగాత్మీపాధిభూతయోర్భేదనిర్దేశోప
 పత్తేః । ఉపాధిద్వయోపహితస్య తు పత్యగాత్మ్యః స్వరూపేణాభేద
 ఇత్యుతః । ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేత్వేకీకరణమవిరుద్ధమ్ । అథవా
 “సోపానాత్తైవిధ్యా దాశీతత్వాదిహ తద్యోగాత్” ఇత్యస్యాయ
 మన్యోఽర్థః — నబ్రహ్మవాక్యేపి జీవముఖ్యుపాణలింగం విరుద్ధతే । కథమ్ ।
 ఉపానాత్తైవిధ్యాత్ । త్రివిధమిహ బ్రహ్మాపాననం వివక్షితం, ప్రాణధర్మేణ
 ప్రజ్ఞాధర్మేణ స్వధర్మేణచ । తత్ర “అయరమృతముపాన్వాయుః ప్రాణః”
 ఇతి, ఇదం శరీరం పరిగృహ్యంతావయతి” ఇతి, “తస్మాదేతద్దేవోక్తముపాసిత”
 ఇతి చ ప్రాణధర్మః । అథ యథాప్యైవజ్ఞాయై సర్వాణి భూతాన్యేకీభవన్తి

జెప్పబడుచున్నది. ఏమన—జ్ఞానశక్తికాశ్రయమగు బుద్ధియందు గ్రీయాశక్తి
 కాశ్రయమగు ప్రాణమును బ్రత్యగాత్మ్యతూపాధులగుటంజేసి భేదనిర్దేశము యుక్తమ్.
 అంతియకాదు. ఉపాధిద్వయోపహితమగు ప్రత్యగాత్మ్యమి స్వరూపముచే నభే
 దమే గావున “ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మా = ప్రాణమే ప్రజ్ఞాత్మ” యను నభేదోప
 దేశము విరుద్ధముగాదని యభిప్రాయము.

ఇట్లు “సోపానాత్తైవిధ్యాదాశీతత్వాదిహ తద్యోగాత్”ను సూత్ర
 వాక్యమునకు నభ్యర్థితమగు నర్థవిశేషము జెప్పి పక్షాంతరముచే గొడ నర్థ
 మును బ్రతిపాదించుట శాధకముగాదని యట్టియర్థమును “అథవా...అన్యోఽర్థ
 యను వాక్యముచే నుపక్రమింపబడుచున్నది. అనగా బ్రహ్మవాక్యమున
 జీవలింగమును ముఖ్యుపాణలింగమును విరుద్ధముగాదని యభిప్రాయము. ఇట్లు
 చెప్ప నుద్దేశముడు ‘కథమృ’ని ప్రశ్నింప “ఉపానాత్తైవిధ్యాత్”ని సూత్రమందలి
 హేతుపదమార్కరింపబడుచున్నది. హేతుపదముయొక్క యర్థము. “త్రివిధ
 మిహ...స్వధర్మేణచ” యని వివరింపబడుచున్నది. ఈవాక్యమునందుఁ బ్రాణ
 ధర్మముచేతను బ్రహ్మధర్మముచేతను స్వధర్మముచేతను మూడువిధములగు
 బ్రహ్మాపాననము విధింపబడుచున్నది. అందుఁ బ్రాణధర్మముచే నుపాననము
 “తత్ర...ప్రాణధర్మమృ”ను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. ఆయుః =
 ఆయువే, అమృతం = బ్రహ్మము, ఆయుః = ఆయువే, ప్రాణః = ప్రాణమని,
 ఉపాన్య = ఉపాసించుము.

తస్మాత్ = ఆకారణముచే, ఏతద్దేవ = ఈప్రాణమునే, ఉక్థం = ఉక్థ
 మని, ఉపాసిత = ఉపాసించవలయునని చెప్పబడుచున్నది.

ఇక “అథ యథా...ప్రజ్ఞాధర్మ” యను భాష్యముచే బ్రహ్మధర్మముచే
 నుపాననము విధింపబడుచున్నది. అథ = అనంతరము, యథా = ఏవకారము,
 అస్యై = ఈ, ప్రజ్ఞాయై = ప్రజ్ఞాకృతికు, సర్వాణి = సమస్తములగు, భూతాని =

తద్వాక్యభాముః” ఇత్యుపక్రసామ్య “వాగేవాస్య ఏకమజ్ఞమదామహ తస్యై నామ పరస్తాత్పతివిహితా । భూతమాత్రా ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యాహృతి” ఇత్యాదిః ప్రజ్ఞాధర్మః । “తా వా ఏతా దశైవ భూత మాత్రా అధియజ్ఞం దశ ప్రజ్ఞామాత్రా అధిభూతమ్ । యద్ధి భూతమాత్రా న స్యుర్న ప్రజ్ఞామాత్రాః స్యుః । యద్ధి ప్రజ్ఞామాత్రా న స్యుర్న భూతమాత్రాః స్యుః” సహస్యతరత రూపం కించన సిద్ధ్యేత్ । నో ఏతన్నానా । తద్యథా రథస్యారేషు నేమిరపి తా నాభావరా అప్యితా ఏవమైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాన్యర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణైర్పితాః న ఏష ప్రాణో ఏవే ప్రజ్ఞాత్మా” ఇత్యాదిర్బ్రహ్మధర్మః । తస్మాద్బ్రహ్మణ ఏవైతదుపాధిద్యయధర్మేణ

భూతములు, ఏకీభవంతి = ఐక్యమును బొందుచున్నచో, తత్ = ఆబ్రహ్మమును, వ్యాఖ్యాన్యముః = వివరించుచున్నామని యుపక్రమించి, వాగేవ = వాగిందియమే, అన్యః = ఈ ప్రజ్ఞయొక్క, ఏకం = ఒకటగు, అంగం = అంగమును, అమాదుహత్ = కలుగజేసెను. తస్యై = ఆపౌజ్ఞోఽటను (ఆపౌజ్ఞకు) పరస్తాత్ = పిమ్మట, నామ = పేరు, పతివిహితా = తేలియజేయబడినది. భూతమాత్రాః = భూతమాత్రలగుశబ్దస్పర్శాదులు, వాచం = వాగింధ్రియమును, ప్రజ్ఞయా = జ్ఞానముచే, సమారుహ్య = అధిష్టించి, వాచా = వాగిందియముచే సర్వాణి = సమ స్తమలగు, నామాని = నామములను, అహృతి = హించుచున్న దని ప్రజ్ఞాధర్మము చెప్పబడుచున్నది.

ఇక బ్రహ్మధర్మముచే నుపాసనము “తా వా ఏతాః ... ఇత్యాది బ్రహ్మధర్మ” యను భాష్యముచే జెప్పబడుచున్నది. తా వా ఏతాః = ఆయా, దశైవ = పదియగు, భూతమాత్రాః = భూతమాత్రలు, అధిప్రజ్ఞం = ప్రజ్ఞతో సంబంధించినవి. దశ = కదియగు, ప్రజ్ఞామాత్రాః = ప్రజ్ఞామాత్రలు, అధి భూతం = భూతములతో సంబంధించున్నవి. భూతమాత్రాః = భూతమాత్రలు, నన్యః యత్ = లేకపోయినచో, ప్రజ్ఞామాత్రాః = ప్రజ్ఞామాత్రలు, నన్యః = కలుగనేరవు. ప్రజ్ఞామాత్రాః = ప్రజ్ఞామాత్రలు, నన్యః యత్ = లేకపోయినచో, భూతమాత్రాః = భూతమాత్రలు, నన్యః = కలుగనేరవు. అన్యతరతః = ఎదియొకదానివలన, కించన = ఒకానొక, రూపం = రూపము, సిద్ధ్యేత్ = సిద్ధింపదు. ఏతత్ = ఇది, నానా = అనేకవిధములగు భేదములగులది, నో = కాదు, అని విధింపబడుచున్నది.

ఇట్లు ప్రకరణసందర్భమును బ్రదర్శించి ఫలితము “తస్మాత్ ... వివక్షితమ్”ని యుపసంహరము చేయబడుచున్నది. అనగా బ్రహ్మమునకుపాధి

స్వధర్మేణ చైకముపాసనం బ్రతివిధం వివక్షితమ్ । అన్యత్రాపి “మనోమయః ప్రాణశరీరః” (ఇహ. 3-14-2) ఇత్యాదాపుపాధిధర్మేణ బ్రహ్మణ ఉపాసన మాశ్రితమ్ । ఇహాపి తద్యుజ్యతే వాక్యసౌప్యక్రమోపసంహారాభ్యామేకార్థత్వావగమూత్వాప్రాప్తజ్ఞాబ్రహ్మలిక్ష్ణావగమాచ్చ । తస్మాద్బ్రహ్మవాక్యమేతదితి సిద్ధమ్ ॥ 3 ॥

ద్వయమగు జీవోపాసనములయొక్క ధర్మముచేతను, స్వధర్మముచేతను, మూఁడు విధములగు సుపాసనము వివక్షచేయఁబడుచున్నదని యభిప్రాయము.

ఇక “అశ్రితత్వాత్” ను పదమునకు “అన్యత్రాపి ... ఉపాసన మాశ్రితమృ” ను భాష్యముచే వివరణము చేయఁబడుచున్నది. అనఁగా “మనోమయః ప్రాణశరీరః” మున్నగు ప్రకరణములందు సుపాధిధర్మముచే బ్రహ్మమునకుపాసనము వివక్షచేయఁబడుచున్నదని యభిప్రాయము.

ఇక “ఇహ తద్యోగాత్తను సూత్రపదమునకు “ఇహాపి ... అవగమాచ్చ”యను భాష్యముచే వివరింపఁబడుచున్నది. అనఁగా వాక్యముయొక్క యుపక్రమోపసంహారములకు నాకేయర్థము దెలియవచ్చుటవలనను, బ్రాణ లింగము ప్రజ్ఞాలింగము బ్రహ్మలింగము గూడఁ దెలియవచ్చుచిచేతను నీ ప్రకరణమునందుఁగూడ మూఁడువిధములగు సుపాసనమును యుక్తమేయని యభిప్రాయము.

ఇట్లు సూత్రమునందలి సిద్ధాంతవాక్యమునకు రెండువిధములగు సర్థమును బ్రతిపాదించి యధికరితాత్పర్యము “తస్మాద్బ్రహ్మవాక్యమేతదితి సిద్ధమృ”ని యుపసంహారము చేయఁబడుచున్నది. ॥ 3 ॥

స్వప్రబ్రహ్మలింగశ్రుతి సమన్వయవిశేషము.

నిత్యానిత్యవస్తువిశేషము ఇహాముత్రాధిభౌగవిరాగము శమాది సంపత్తి మముక్షుత్వము నను సర్వణసంపదలుగఁ బురుషునకు బ్రహ్మజ్ఞానేచ్ఛ జనించుననియు సవ్యుడటిజ్ఞాను పువనదనవిధిననునరించి శ్రోత్రియఁడగు బ్రహ్మ విష్ణునిఁజేరి యాతనిముఖమున వేదాంతవాక్యశ్రవణముచు గావింపవలయుననియు శ్రోతత్వదైవాదయన వేదవ్యాసభగవానులచే “అహతోబ్రహ్మజ్ఞానా” యనిప్రతిజ్ఞ చేయఁబడెను. జ్ఞాన్యమగు బ్రహ్మము జగదుత్పత్తినితీలయకారణమనియునానంద

స్వరూపమనియు, వేదాంతైకవేద్యమనియు 'జన్మాద్యన్యాయతః' యనుసూత్రముచే లక్షణప్రమాణములు నిర్వచింపఁబడినవి. ఈ రెండుసూత్రములను "భృగుర్వైవాచశః నరుణం పితరముపసార" యనువాక్యమాదిగాగల్గి "సైవా భారవి వారుణీధ్యా వరమే ప్ర్యానున్ పృథ్వితా" యను. వాక్యమంతముగాగల్గిన తైత్తిరీయోపనిషద్ స్వరూపమును భృగువరుణసంవాదమునే ప్రధానముగాగల్గి స్మరింపఁబడుటం జేసి యాచార్యమే యీ రెండుసూత్రములకు విషయవాక్యముగా నొప్పుచున్నది. "శాస్త్రయోనిత్వాత్"ను సూత్రము తంత్రముచే నుచ్చరింపఁబడి ప్రకారాంతముచే బ్రహ్మము ఋగ్వేదాదిశాస్త్రమునకుఁ గారణమనియు, విజ్ఞానఘనమనియు, శాస్త్రైకసమధికమ్యమనియు శాస్త్రార్థపరిశుద్ధిగొఱకుఁ బ్రదర్శింపఁబడియెను. ఈ సూత్రము బ్రహ్మదారణ్యకమునందలి మైత్రేయాయాజ్ఞానలక్ష్మ్యసంవాదము ప్రధానముగాగల్గి స్మరింపఁబడినది. మైత్రేయబ్రాహ్మణమున నాత్మకకుఁ జెప్పఁబడిన శాస్త్రయోనిత్వము, విజ్ఞానఘనత్వమును బ్రకృతమున బ్రహ్మమునకు సూక్తకారు లచే ననున్వయముచేయఁబడుటంజేసి బ్రహ్మత్వలభనభేదము శ్రీకృష్ణద్వైపాయన వేదవా్యాసభగవానులకుఁ బరమతాత్పర్యమని శాస్త్రార్థమున స్మరింపఁబడిన యీ మూడుసూత్రములచేతను సువ్యక్తమగుచున్నది.

ఇట్టిమూడుసూత్రములచేఁ బ్రతిష్ఠితచేయఁబడిన తత్త్వమే నకలవేదాంతములయొక్కతే తల్లిమని నకలేతరపక్షనిరసనపూర్వకముగ "తత్త్వసమన్వయాత్"ను సూత్రముచేఁ బ్రతిష్ఠితచేయఁబడుచున్నది. ఇందలి 'తు' శబ్దముచే నకలేతరపక్షనిరసనము సూచింపఁబడుచున్నది. తచ్ఛబ్దముచే జగత్కారణమును శాస్త్రయోనియనగు బ్రహ్మము నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. "సమన్వయాత్"ను పదముచే నకలవేదాంతమును నిర్దముగఁబ్రతిష్ఠితచేసి యట్టియాశయమే నకలవేదాంతములచేఁబోధింపఁబడుచున్నది. జ్ఞానువులకుఁబోధింప నుత్తరగ్రంథము రచింపఁబడినది. అందు "ఉత్తరేర్వాశబ్దము"ను సూత్రముచే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి పవనోపాశకమగు శ్వేతకేతూద్దాలకసంవాదమున "నదేవ సోమ్యేదమగ్ని ఆసీదేకమేవాద్వితీయమృత"ను శ్రుతిచేఁ బూర్వోక్తమగు బ్రహ్మమే యుపదేశింపఁబడుచున్నదనియు నితరపక్షవాదులు దలచునట్లు వేటొకపను వెంతసూత్రము బోధింపఁబడలేదనియుఁ బ్రధానమలనిబర్హణాన్వయము ననుసరించి సాంఖ్యమతవిరాసపూర్వకముగఁ బ్రదర్శింపఁబడియెను. ఇదియ కాదు. నకలవేదాంతములు గూడఁ బూర్వోక్తమగు బ్రహ్మమును బోధించుటయందే తాత్పర్యమును గలియున్నవని "గతిసామ్యాన్యాత్"ను సూత్రముచే వేదాంతవాక్యములకు గతిసామ్యాన్యము ప్రదర్శింపఁబడియెను.

ఇతః “అనందమయోఽభ్యాసాత్”ను సూత్రముచే దై త్తిరియోపనిషత్తునందలి “బ్రహ్మవిదాస్తోతి వరమ్య”ను హక్యము మొదలుగాఁగల్గి “ఇత్యవనిమాత్”ను వాక్యమంతముగాఁ గల్గిన యుపనిషత్తునందు వినవచ్చెడి “బ్రహ్మ శుచ్చంప్రతిపా” యను వాక్యముచే నిదివఱకు జగత్కారణముగనుపదేశింపఁబడిన బ్రహ్మము సకలజగదాధారభూతమనియు నిర్విశేషమనియు సత్యము జ్ఞానము ననంతము నానందము నను లక్షణములతో నొప్పుచున్నదనియు నిరూపింపఁబడుచున్నది.

ఇంతియకాదు. వేదాంతములచే బ్రహ్మము నామరూపవికారభేదోపాధినిశ్చిష్టమును దగ్రహితమునని ద్వివిధమనియు, నందు మొటివడి సరిశేషమనియు, సగుణమనియు వ్యవహరింపఁబడుచు నుపన్యమై భావనావిశేషము కొలది బ్రహ్మలోకమువధిగాఁ గలిగినట్టి యుచ్చానచఫలములకుఁ గారణమనియు రెండవదియగు నిర్విశేషస్వరూపము జ్ఞేయమే యగుచు నద్యోముక్తికారణమగుచున్నదనియు వ్యవస్థచేయఁబడుచున్నది.

“అంతస్సర్వోపదేశాత్”ను సూత్రముచే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యుద్దీప్తప్రకరణమునందలి “య ఏహోఽస్తరాదిత్యే హిరణ్యయః పురుషో దృశ్యతే హిరణ్యశ్చక్రస్త్విరణ్యకేతః ఆప్రణభాత్సర్వ ఏవ సువర్తస్స యథా కప్యానం పుండరీక మేవమక్షిణీ, తస్యేదితి నామ స ఏవ సర్వేభ్యః పాన్యభ్యః ఉదిత ఉచేతి హ వై సర్వేభ్యః పాన్యభ్యః, య ఏవం వేద ఇత్యన్విదైవతమ్న”ను వాక్యమందు వినవచ్చెడి యస్తశ్చబ్రహ్మచ్యుడు పూర్వోక్తమగు బ్రహ్మమేయని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఇందుఁ బ్రదర్శింపఁబడిన ధర్మములన్నియన 1 సర్వసాప్తాన గమము, 2 సర్వాత్మకత్వము, 3 గానములయందు గీయమానత్వము ననునవి.

ఇదియుట్లుండఁ బరమేశ్వరునిచే సాధకుల ననుగ్రహించుటకొరకు నిశ్చేచ్ఛానశమున మాయామయరూపములు ధరింపఁబడుచుండుననియు, నట్టిరూపములలో హిరణ్యశ్చక్రస్త్విరణ్యకేత మొకటనియు నిర్వచింపఁబడుచున్నది. దానంజేసి రూపములు మాయామయములగుటవలన వాస్తవమంతమాత్రముచుగావు. కావున బ్రహ్మముయొక్క నిర్విశేషరూపమునకు నామరూపవికారభేదోపాధులను వర్జించు వాక్యములెంతమాత్రమును బాధకములుగావని వరమతాత్పర్యము.

“ఆకాశ స్థలింగాత్”ను సూత్రముచే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి శాలావత్యజైవలింపాదమున వినవచ్చెడి “అన్య లోకస్య కా గతి రిత్యాకాశ ఇతి

హోవాచ" యను వాక్యమునందలి యాకాశశబ్దము వాక్యశేషమున బ్రహ్మలింగములు వినఁబడుటవలన బ్రహ్మబోధకమేయని వ్రతజ్ఞచేయఁబడుచున్నది. ఇందుఁ దెలియవచ్చుడి లింగములు భూతములయొక్క యుత్పత్తిలయములు జ్యోతిస్వము పరాయణత్వము నానంత్యము ననునవి.

ఇక "అత ఏవ ప్రాణ" యను సూత్రముచేఁ జాతాయణప్రసోత్త సావాదమున "కతమా నా దేవ తేతి ప్రాణ ఇతి హోవాచ" యను శ్రుతియొదలి ప్రాణశబ్దమునకుఁ దచ్చేషమున బ్రహ్మలింగములు దెలియఁబడుటవలన బ్రాణశబ్దము బ్రహ్మపరమేయని నిర్వచింపఁబడుచున్నది. ఇచటఁ దెలియవచ్చుడి లింగములు భూతములయొక్క యుత్పత్తిలయములు.

ఇక "జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్"ను సూత్రముచేఁ ఛాందోగ్యమున మూడవయధ్యాయమునఁ బదుమూడవఖండమందుఁ దెలియవచ్చుడి, "అథ యదతః ఛరో ది ప్రా జ్యోతిర్దివ్యతే" యను శ్రుతియందలి జ్యోతిశ్చబ్దము తత్సూన్య వాక్యమున వినవచ్చుడి "పాదోఽన్యవిశ్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీ" యని చరణసంకీర్తనము చేయఁబడుటవలన బ్రహ్మపరమేయని నిర్ణయము చేయఁబడుచున్నది.

ఇక "ప్రాణ సత్తానుగమాత్"ను సూత్రముచేఁ గామీతక బ్రాహ్మణము నందలి యింద్రప్రతర్దనాఖ్యాయికయందు నింద్రునియాత్మగ నుపదేశింపఁబడిన ప్రాణశబ్దము పూర్వాపరసందర్భవిశేషముచే బ్రహ్మబోధకమే యని నిర్వచింపఁబడుచున్నది.

ఇందోవిశేషము గలదు. ఇంద్రునియొక్క యాత్మగఁబలుకఁబడిన ప్రాణము బ్రహ్మమని నిర్వచింపఁబడుటఁజేసి యింద్రునియొక్క యాత్మయే బ్రహ్మమని తేలుచున్నది. ఇంద్రుడన్ననో జీవకోటిలో లెక్కింపఁబడు నొక దేవతా విశేషము. జీవవిశేషమగునింద్రుడు దనయాత్మను బ్రహ్మముగా నెట్లుబోధించెనని యాక్షేపము గలుగ "శాస్త్రదృష్ట్యాతావదేశో వామదేవత"ని సమాధానము మాత్రకారులచే న్మరింపఁబడియున్నది. దానంజేసి జీవేశ్వరైకమనఁగా బ్రహ్మత్వైక్యము శాస్త్రస్మారయమని శ్రీకృష్ణద్వైపాయనవేదవ్యాసపథకవాసులు కంఠోక్తిగ న్మరించినట్లు నున్నట్లు!

ఇట్టివాదముచే నుష్టబ్రహ్మలింగశ్రుతులుగా శ్రీకృష్ణద్వైపాయనభగవానులచే బ్రదర్శింపబడిన వేదాంతములెవ్వయినఁ దైత్తిరీయోపనిషత్తునందలి భృగువల్లి, బ్రహ్మవల్లి, ఛాందోగ్యవత్సప్రసాతకము, ఉద్దేశప్రకరణమున శాలావత్సజైవలినవాదము, చాక్రాయణప్రసోత్పానవాదము, మూడవయథాప్రాయమందలి జ్యోతిర్వాక్యము, బృహదారణ్యకమునందలి మైత్రేయీయాజ్ఞవల్క్యసంవాదము, కాషీతక్రిబాహ్యణమునందలి యింద్రప్రతిర్దనసంవాదమునని తెలియపఱచుచున్నది.

దీనిని బట్టి బ్రహ్మజ్ఞానువు ప్రథమమున నీవృకరణముల నవత్సము విమర్శించి యనంతరమున నితరవృకరణములను విగున్పనమునకుఁ జేకొనవలయును గాని వేఱొకవిధమునఁ బ్రవర్తించఁగూడదని శ్రీకృష్ణద్వైపాయనవేదవ్యాస భగవానులయొక్క మంగళాశాసనమని సువ్యక్తమగుచున్నది. ఇందు దాహరింపబడిన వృకరణములందు సూత్రకారులచే విషయములుగాఁ బ్రదర్శింపబడిన పదములను, నట్టిపదములను బ్రహ్మభౌధికములని నిర్వచించుటకుఁ దగు వాక్యవిశేషములను దక్క యాగమమాలనుచే నభినివేశముతోఁ దలంపఁబడు విస్తృతజ్ఞానములుమాత్రమీహవృకరణములందు నించుకేనియు వివరాకుండుటంజేసి తత్పరములుగ నీ వేదాంతములనుగాని సూత్రములనుగాని నమన్వయముచేయుట శుభిసూత్రవ్యాఖ్యోపమునకుఁ గారణమని నిశ్చయింప నొత్తును.

ఇఁక నీన్యప్రబ్రహ్మలింగసమన్వయాధికారమునందు స్మరింపబడిన పండ్రెండధికరణములయందు జ్ఞానాధికరణము జన్మాద్యధికరణము నానందమయాధికరణముననుమూఁడును దైత్తిరీయోపనిషత్తునందలి రెండువృకరణములనుసరించుచున్నవి. శాస్త్రయోనిత్యాధికరణము బృహదారణ్యకమునందలి మైత్రేయీబ్రాహ్మణము ననువదించుచున్నది. ఈక్షత్వంతరాకాశాప్రాణజ్యోతిరధికరణములైదును ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ననుసరించుచున్నవి. పదునొకండవ యధికరణమగు సింద్రప్రాణాధికరణము కాషీతకమునందలి యింద్రప్రతిర్దనాఖ్యాయిక ననుసరించుచున్నది.

ఇందు మొదటిమూడధికరణములనునఁగా జ్ఞానాధికరణము జన్మాద్యధికరణము శాస్త్రయోనిత్యాధికరణమును స్వాయక్రమనబడుచున్నది. ఈక్షత్వధికరణమూదిగాఁగలగ్రంథమంతయు సర్వేతన్యగ్రంథముగా నలరారుచున్నది. ఈరెండుగ్రంథములకునును సంబంధమును బ్రదర్శించుచు సర్వవేదాంత

ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీరకమహాసాభాష్యే శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పదకృతే
ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః॥ ౧౦॥
స్వప్నబ్రహ్మలింగైశుతినమస్వయః

సమన్వయమును నిర్ణాయక గ్రంథ తాత్పర్యమేయని నాల్గవదియగు సమన్వయాధి-
కరణము బోధించుచున్నది. దీనింబట్టి ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి వాక్యము
లేకుండుగ సంశయగ్రస్తములగుటవలన నన్వానినిర్ణయము తెత్తిరియశ్శ్రీతిచే
వ్యవసచేయఁబడవలయునను న్న్యాయమును శ్రీకృష్ణద్వైపాయనభగవాను లనున-
రించి యున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇంతియకాదు. ఉత్తరగ్రంథస్వరూపము
గూడ నీన్యాయమునే యనునరించుచున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కావున సర్వ
వేదాంతములకు నర్థనిర్ణయమునందుఁ దైత్తిరియశ్శ్రీతి నిర్ణాయకమగుచు సకల
శ్రుతిశిరోవతంసముగ నలరారుచున్నది. కావున వేదాంతసిద్ధాంత సునిశ్చితార్థ
లకుఁ దైత్తిరియశ్శ్రీతి యగ్రగణ్యము.

ఇయ్యది శ్రీమత్సరమహాంసపరివ్రాజకాచార్యవర్యేత్వాది సకలవిరుదావలీ

పీఠాధిపాన శృంగేరి శ్రీ విరూపాక్ష శ్రీవిద్యాశంకర

పదమా౭౭ వేదపరీకాశిత ద్వైతభావంతచండభాస్కర

జగద్గురు శ్రీ కల్యాణానందభాకరీ మాంకాచార్య

స్వాములవారిచే రచింపఁబడిన కల్యాణసుధ

యను శాంకర బ్రహ్మసూత్రభాష్య

వ్యాఖ్యయందుఁ బ్రథమాధ్యాయమున

యమునఁ బ్రథమపాదము.

R66,521/1

35638

ಲಹರಿ ಪ್ರವೇಶ, ಪೆನಾಲಿ.

